

MÉSZÁROS ISTVÁN

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
SZÁZÖTVEN ÉVE
1848–1998

Ét'jó'y olcsi könyvtárak társulat 1848-ban majus első napján
újításos működését megkezdette.

A jó olcsi könyvtárak társulat folyóvi majus hó 8^{án} tartott
választmányi gyűlésének határozatai:

I

Mindenek előtt a meliorációs elnök a neki megküldött pecsi megyei aláírási
levelet megastába a válsóelménynek, melyis halás elismerés felvételre
Bécs megye lettes minyóke-iz jászogánál az údvas tartulat ügyének folkars,
háibatans tanúsított nemet birtalmát. Ugyanis a megküldött aláírásúvelet
ápostri szánasából kérsent, mielőtt az excellenciája a pecsi megye's jász
pól 100 pen forinoss alapítványotoss; az egy kati kerületelben gyűjvőss
3 pen forinoss részvényesél' fiamá pedig - noha 7 kerületből az ives meg
megnem küldetlel - 90re megyen.

II

A jentsáron a jentsái utágotyas irásban bomsusorvan; kétszesset, hogy az
eldégi östros bevitel 1827 for 12.42; a kiadás 1008 for 24.12 szesz, jenyő
jentsben; iz egy maradt a van a jentsárban: 11.24 for 48.82 pen. Ugyana
jentsárna coms kötélog határozatoss, hogy a jentsáron a budapesti alq
iss iz részvényes tájékról birtokosok; mi véglél az olcsi alapítványos
levelet mellőss birtokosokból fogynak kérsent, igyondorkehdandno az olcsi
arrolis, hogy kérs birtokosok a részvényesekből heca viltle birtokosok.

III

Minden megye's jászokból iz kérsatani helyessoval birtokosokból fogynak és
vetni, hogy a társulat elöljár mind magok kérsatani jászokból, mind határos
ajánlatokból mellőss a kormányos alászi megye'sben a mellet megke. birtokosok
rési levelet kérsatani részvényeseknek. Az társulat helybeli ügyje'ster,
gost kedandnan utirant, hogy részven magok, részven az iz véglél kérsatani
megkezdendó letkesse világi birtokosokból az budapesti letkesse utalás által
a let jászokos birtokosokból minél sebb a társulat társatossanak.

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
SZÁZÖTVEN ÉVE

1848–1998

MÉSZÁROS ISTVÁN

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
SZÁZÖTVEN ÉVE

1848–1998

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

BUDAPEST 1998

ILLUSZTRÁCIÓK

CÍMLAP:

PRENOSZIL S.: A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT SZÉKHÁZA

ELŐZÉK:

AZ ALAKULÓ GYŰLÉS JEGYZŐKÖNYVE, 1848. MÁJUS 1.

THAN MÓR: FOGARASY MIHÁLY, 1851

RASKOVICS IGNÁC: SZENT ISTVÁN, 1898

A JEGYZŐKÖNYV FOLYTATÁSA

ISBN 963 361 011 7

© MÉSZÁROS ISTVÁN

© SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS UTCA 1.

FELELŐS KIADÓ: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ

IRODALMI VEZETŐ: FARKAS OLIVÉR

TIPOGRÁFIA, FEDÉLTERV: STEFÁN GEORGE

SZEDÉS, TÖRDELÉS: SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

KÉSZÜLT: 32.175 A/5 ÍV TERJEDELEMBEN

A SZEKSZÁRDI NYOMDÁBAN

FELELŐS VEZETŐ: VADÁSZ JÓZSEF IGAZGATÓ

Tartalom

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT	9
I.	
MÁRCIUS IDUSÁNAK SODRÁBAN (1848)	11
Előzmények	11
Az alapokmány	14
Társulati élet	19
Az első kiadványok	24
ÚTKERESÉS (1849–1869)	31
Átmeneti esztendők	31
Régi-új névvel	38
Változó arányok és irányok	54
MEGSZILÁRDULT ELVEK ÉS ALAPOK (1869–1898)	65
Táguló keretek	65
Közel hatezer tag	72
Pápai és prímási üzenetek	79
Népies füzetek	87
Katholikus Szemle	91
Tudományos és Irodalmi Osztály	94
Őrségváltás	98

II.	
SZÉKHÁZ ÉS NYOMDA (1898–1916)	103
A Szentkirályi utcai palota	103
Stephaneum Nyomda	105
Társulati tagok a századfordulón	107
Nagyvállalatként helytállni	112
További bővülés	119
A tankönyvkiadás új hulláma	124
AKADÉMIA ÉS TRIANON (1916–1923)	131
Az előd	131
Osztályból akadémia	134
Süllyedés, elhallgattatás	137
Újrakezdés	142
Új szervezet, új szabályzat	147
III.	
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA (1923–1930)	155
Társaság vagy részvénytársaság?	155
Kalendárium és tudomány	161
A püspöki kar segítője	163
Tankönyvreformok évtizede	167
Sorozatok sora	170
Egy nagy vállalkozás	175
Az Akadémia fénykora	179
GAZDASÁGI VÁLSÁGBAN (1930–1938)	185
Helyzetkép 1930-ban	185
Fokozódó versenyben	187
Mélypont és felemelkedés	191
Folyóiratok	200
Akadémiai évek	209
ÜNNEP ÉS ZUHANÁS (1938–1948)	213
Ünnepi esztendő: 1938	213
Csúcs, háborús időben	218
Visszapillantás	236
Remény a folytatásra	240
Tankönyvháborúság	246
Boldogasszony Éve – államosításokkal	252

IV.	
GÚZSBA KÖTÖTTEN, DE ÉLVE (1948–1970)	259
De profundis	259
Változatlanul legfőbb feladat	268
Csak rövid közjáték	271
Ajándékpapír külföldről	275
Tudományos és ismeretterjesztő előadások	282
ZSINATI HATÁSOK (1970–1981)	287
Zsinat utáni hitoktatás	288
Korszerű bibliafordítás	292
Az alapszabály megújítása	296
Szabályzatmódosítás	302
SAJÁTOS VÁLLALAT, SAJÁTOS EGYESÜLET (1981–1990)	309
Vállalat	310
Régi formák	317
Egyesület?	320
Egy korszak vége	323
V.	
ÚJRA SZABADON, VERSENYBEN (1990–1998)	329
Gazdag termés	329
Igények, remények	334
Évforduló előtt	339
MÁSFÉL ÉVSZÁZAD	347
Bibliográfia	355

Szent István Társulat

TALÁNYOS NÉV. Első olvasásra, hallásra csak az tudható meg belőle, hogy magyar, illetőleg magyarországi intézmény.

Társulat. Tehát valami társaság, egyesület? Vajon egyházi vagy világi jellegű? Hitbuzgalmi, ájtatossági társulat, vagy talán politikai célú, netán nemzeti egyesület?

Könyvek címdalán olvasható: „A Szent István Társulat kiadása”. Tehát könyvkiadó vagy nyomda? Vagyis „piacra orientált” tőkés gazdasági „termelő” vállalat? Si-kernek-bukásnak kitett üzleti vállalkozás?

Vagy könyvterjesztő szervezet, amely a mások által kiadott s általa értékes tartalmúnak ítélt könyveket propagálja, népszerűsíti szerte az országban?

Mi a profilja e társulatnak? Ha könyvkiadó vagy nyomda, akkor mire specializálódott? Tankönyvekre, szépirodalomra, tudományos szakművekre? Netán újságokra, folyóiratokra?

Ha egyházi célú, akkor csak szentírás-köteteket, ima- és énekeskönyveket, hit-tankönyveket forgalmaz? Vagy más is? Hiszen ez is ott olvasható kiadványainak címlapjain: „Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója”, s ez még tovább bonyolítja a képet. Hogyan kerül ebbe a római pápa és a Szentszék?

Valamilyen intézményhez kötődik, annak kereteibe tartozik, netán a Magyar Katolikus Egyház vállalata? Vagy önálló intézmény? Talán magánvállalat, egyéni tulajdonban?

Vagy jótékonyági intézmény karitatív céllal, amely egyrészt termékeivel, másrészt bevételeiből segíti a szellemiekre és az anyagiakra rászorulókat?

A válasz: *ez mind a Szent István Társulat.*

S az is kétségtelen, hogy a Szent István Társulat, amely ma – 1998-ban – indulásának 150 éves jubileumára emlékezik, 1848-ban történt alapításától kezdve máig folyamatosan, megszakítás nélkül létező, mindvégig ugyanazt a célt követő és ugyanazt a funkciót betöltő, s léte első pillanatától kezdve magát ugyanígy nevezni kívánó *legrégebb – mai értelemben vett – könyvkiadó intézmény Magyarországon*, illetve a Kár-pát-medencében.

Március idusának sodrában

1848

HOGY TEHÁT KI-KI lássa és tudja, mit tűz ki magának célul ezen társulat, és mit kíván működése által a családi életre, nevelésre, tudományosságra és műveltségre hatni, s így mit várhat tőle e honnak katolikus népessége – előre bocsátja teendőinek vázlatát, programját, mely iránytűül fog szolgálni e társulat cselekvéseinek s mérlegül egyszersmind a működése fölött bíraskodó közvéleménynek – olvasható a társulat első hivatalos „Alapszabályai”-nak indító bekezdésében.

S e dokumentum zárószakaszának végén a keltezés: „*Pesten, május 1-ső napján, 1848.*”

„A jó s olcsó könyvkiadó társulat 1848-ban május első napján nyilvános működését megkezdette” – írta Fogarasy Mihály címzetes püspök, a budai tankerület iskoláinak főigazgatója, a pesti egyetem hittudományi fakultásának elnöke a frissen nyitott társulati jegyzőkönyv élére.

Rövid másfél hónap telt el 1848 viharos pesti március 15-je, a kirobbant forradalmi események óta, amelyek nyomán az uralkodó arra kényszerült, hogy szentesítse az ún. *áprilisi törvényeket*. Ezek között ott voltak azok a jogszabályok is, amelyek ezután biztosították Magyarország lakossága számára az egyesülés, az egyesület-alakítás szabadságát, valamint a sajtótermékek – újságok, könyvek stb. – cenzúra-mentes kiadásának lehetőségét is. Ezzel külön engedélyeztetés nélkül lehetővé vált az egyesületek alapítása, s azok önálló, külső hatósági beleszólás nélküli működése.

Ekkor indult el a Szent István Társulat, pontosabban elődje: „A jó és olcsó könyvkiadó társulat” élete. Ezt azonban több esztendő s tervező tevékenység és széleskörű szervezőmunka előzte meg.

ELŐZMÉNYEK

Mozgásba lendült a magyar társadalom élete a reformkorban, ennek tetőzését az 1840-es évek jelentették. Széles körben hatottak a polgárosodás friss eszméi, új politikai mozgalmak bontakoztak ki, terjedt a magyar nemzeti-függetlenségi gondolat, felmerült az igény az ipar, a kereskedelem újjászervezésére, napirendre került a jobbagység helyzetének sürgető rendezése. Készültek az iskolaügy, a népnevelés korsze-

rűsítésének tervei: költők, írók, muzsikuskok, színészek pezsgő irodalmi-kulturális életet teremtettek. „*Haza és baladás*” – Kölcsey szavai jól kifejezik a magyar társadalom mozgásának, fejlődésének reformkori tartalmát és irányait.

A Magyar Katolikus Egyház egésze ekkor még hagyományos életét élte. De voltak már az egyháziak között olyanok, akik ráéreztek a formák és módszerek megújításának lehetőségére és szükségességére. Sőt többen már azt is látták, hogy a polgári liberalizmus elvei szerint alakuló magyar társadalomban más lesz az egyház helyzete, mint korábban, a feudális-arisztokratikus körülmények között.

Új, *dinamikus pasztorációra* van szükség, amely a megváltozott viszonyok között egyrészt tudatosítja az egyház tagjaiban – mindegyik társadalmi rétegben – katolikus hitük tartalmát: elmélyíti, bensőségesebbé formálja vallásos életüket, ragaszkodóbbá teszi őket katolikus egyházukhoz. Másfelől pedig felvértezi, megvédi őket a polgári liberalizmus nyomán szélesebb térhez jutó, felerősödő hitellenes, a vallást, egyházat támadó áramlatok ártó hatásaival szemben.

Ilyen lelkipásztori eszközt fedeztek fel ekkor Európa-szerte a tömeges mennyiségben terjesztett vallásos könyvben, újságban, lapban, az *egyházi sajtóban*.

Korábban nálunk is, másutt is – az ima- és énekeskönyvek mellett – a „hitbuzgalmi” könyvek csak szűk körben forogtak, kevés volt belőlük, s ezeket is ritkán, rendszertelenül adták ki a különféle hazai egyházi nyomdák, főként a különféle rendű-rangú papság, az egyházi értelmiség számára.

A 19. század első felében, de különösen a reformkor nagy közéleti nyomására szélesebb körben terjedt az olvasástudás a társadalom alsóbb rétegeiben is. Ez új helyzetet teremtett, tágabb lehetőségeket nyitott a vallásos könyvek, újságok szélesebb körű terjesztése terén.

De ennek megszervezése számára is új modellt kínált a reformkor: az 1820-as, 1830-as években vált szokássá hazánkban – különféle feladatok megvalósítására – a *társulatok* alakítása. Óvodák, szegényházak létesítése, a leánynevelés, karitatív intézmények fenntartása s számos más cél érdekében hozták létre ezeket a társulatokat, ilyen funkciójú egyesületeket. Ezek tagjai meghatározott összegű pénzmegajánlást tettek, ennek lefizetését folyamatosan évekre, évtizedekre vállalták, s az így teremtett pénzügyi alapról valósították meg a maguk elé tűzött célt. A legtöbb társulatnak karitatív jellege volt: az arisztokraták, nemesek, jómódú, tehetős polgárok anyagi áldozatvállalása révén bizonyos szűkebb-tágabb rászoruló rétegeket segítettek.

A sajtó – a könyv és az újság – nagy szerepet fog játszani az egyház jövőbeli pasztorációs munkájában. Ezt ekkor már számos nyugat-európai országban felismerték. Közeli szomszédságunkban, Bécsben, Prágában ekkoriban alakultak meg a katolikus könyv- és lapterjesztő szervezetek, a távolabbi német és francia nyelvterületeken már korábban.

Körültekintve a hazai újabkori polgári könyvkiadás területén, akárcsak a 17–18. században, a reformkorban is a nagyobb városokban működő, kellő anyagi erővel rendelkező *nyomdák* voltak egyben a könyvkiadók is. Ezek könyvkiadó és könyvforgal-

mazó tevékenysége általában nem volt hosszú életű: tönkrementek, fuzionáltak, újak léptek a színre. Csak néhányuk tevékenysége volt folyamatos: egyrészt az *Egyetemi Nyomdáé*, mivel állami intézmény volt s főként tankönyveket adott ki: másrészt az *egri érseki líceumi nyomdáé*, amely a hatalmas területű egri egyházmegyét látta el ima- és énekeskönyvekkel, hittankönyvekkel.

A 19. század második felében azután jelentős változások jelei mutatkoztak a hazai könyvkiadásban, nyomdaiparban. A reformkorban fellendült, de az egész országban szétszórt nyomdai könyvkiadást meghaladva, az üzletileg jövedelmezőbb könyvkiadói koncentráció jelei mutatkoztak. *Létrejöttek az első hazai kapitalista könyvkiadó vállalatok*. Ezek nagy példányszámban kiadott könyveiket az egész országban igyekeztek terjeszteni.

1868-ban alakult meg az Athenaeum, 1869-ben jött létre a Révai Testvérek Irodalmi Intézete, 1873-ban kezdte működését a Franklin Társulat Könyvkiadó, 1885-ben jött létre a Singer és Wolfner Könyvkiadó.

Mindezeket azonban megelőzte az *1848-ban indult Szent István Társulat*.

Nagyszabású tanulmányt tett közzé *Fogarasy Mihály* nagyváradai kanonok a *Religio és Nevelés* című katolikus folyóirat 1844. évi decemberi számában „*Eszmék egy nevelési, épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat szerkezetéhez*” címmel. Eszerint egy olyan társulatot kell létrehozni hazánkban is, amely olcsó és jó könyvekkel látja el a katolikusokat, amelyek erősítik hitüket, szilárdítják egyházhűségüket.

A szerző – művelt, széles látókörű, modern gondolkodású egyházi férfiú – 1846-ban címzetes püspök lett, kinevezték a budai tankerület iskoláinak főigazgatójává s a pesti egyetem hittudományi karának elnökévé. Ekkor Pestre költözve az ország központjában folytatta agitáló és szervező munkáját, igyekezve megnyerni eszméjének elsősorban a főpapságot, illetőleg a papság minél szélesebb köréit, a katolikus egyházi és világi írók, irodalommal foglalkozók csoportjait.

Lelkes csapatot sikerült maga köré szerveznie s a széles körű szervezőmunka eredményeként 1847. február 15-én – Fogarasy elnöklete alatt – tartott összejövetelükön kimondták: meg kell alakítani a „*Jó és olcsó könyvkiadó társulat*”-ot. Ezután elkészítették a társulat alapszabályait, programját. Széles körben terjesztették az egész országban a jelentkezési íveket.

A szervezés előrehaladtával, s látva, hogy a szándékot országszerte érdeklődéssel fogadják, *1847 májusában* Fogarasy püspök vezetésével megtartották a *társulat alakuló ülését* a pesti Központi Papnevelő Intézet könyvtártermében. Igazgatónak megválasztották Fogarasyt, aligazgatónak Somogyi Károlyt, pénztárosnak Kantz Lázárt; a választmány tagjai: Bezerédj Miklós, Lipthay András, Marczibányi Lőrinc, Reseta János, Walther László, Márkfy Sámuel, Szabó Imre, Kromperger Antal, Kovács Zsigmond, Novákovics János és Zimmermann Jakab.

Június 4-én az okiratokat jóváhagyásra felterjesztették Kopácsy József hercegprímáshoz, kérve, hogy vállalja el a társulat fővédői tisztét. A prímás ezt készséggel megtette, sőt – a többi főpásztor számára is példamutatóan – hat éven át évi 500 forintos támogatást ígért.

(Az alapszabály szerint ugyanis egyelőre hatéves időtartamra alakul meg a társulat: sikeres működés esetén akkor döntenek a továbbiakról.)

A társulat vezetői a hivatalos *állami* működési engedély megadását célzó kérvényüket rendben benyújtották a világi hatóságokhoz: a Helytartótanács illetékes osztályához is. A válaszra türelmesen várahoztak, ez azonban egyre késétt. Enélkül viszont nem kezdődhetett meg a társulat nyilvános működése, alapszabályait sem nyomtathatta ki egyik nyomda sem.

A működési engedély megérkezésében azonban a vezetők bizton reménykedtek, mert hozzáfogtak a kiadványok előkészítéséhez. S 1847 novemberében megjelent a társulat legelső kötete: *az 1848. évre szóló Keresztény Naptár*.

Az illetékes állami hatóságok azonban (talán bécsi egyházi körökre is hallgatva) – úgy tűnik – gyanakodva tekintettek az új katolikus társulatra, amely magyar nyelvű könyvekkel, újságokkal akarja – túl a vallásos hit elmélyítésén – a magyar nép széles tömegeinek műveltségét emelni, nemzettudatát növelni, hazájához való ragaszkodását erősíteni. Az engedély sohasem érkezett meg a társulat igazgatójához.

1848 forró tavaszának történelmi eseményei nyitották meg a tevékenység lehetőségét a nagyra hivatott, szép reményekkel biztató társulat számára. 1848 áprilisának elején hivatalba lépett az első felelős magyar kormány, ennek irányítása alatt megindult az áprilisi törvények megvalósítása: a társulatnak már nem volt szüksége semmiféle hivatalos működési engedélyre, államilag cenzúrázott alapszabályzatra.

Fogarasy püspök ennek tudatában most már határozott, energikus saját kezírásával írhatta a terjedelmes üres jegyzőkönyv-kötet első lapjára: „A jó s olcsó könyvkiadó társulat 1848-ban május első napján nyilvános működését megkezdette.”

AZ ALAPOKMÁNY

Az 1848. május 1-jei kelettel közreadott dokumentum – „*A jó s olcsó könyvkiadó társulat alapszabályai*” – pontosan kijelölte tevékenységének céljait, kereteit, tartalmát, perspektíváit, máig tartó hatással. Szövege Fogarasy 1844-i tanulmányától kezdve érlelődött, az 1847-i alakuló ülésen már valószínűleg készen volt, s ezt tovább csiszolva véglegesítették.

„Naponként inkább éreztetvén szüksége annak, hogy a külföld példájára honunkban is egy társulat alakuljon jó s olcsó könyvek kiadása és terjesztése végett – olvasható a bevezető fejezet elején – 1847-dik év Böjtelő hó 15-én, több egyházi férfiak gyülekezetében elvileg kimondatott: miképp azon eszmék szerint, melyek már 1844-ben a Religio és Nevelés II-dik félévi 44-dik számában köztudomásra jöttek, *úgy egyházi, mint világi katolikusokból mentül előbb egy társulat álljon össze*, mely magának célul tűzze: az irodalom útján a keresztény katolikus religio üdvözítő tanainak fejtegetése, boldogító s fönntartó elveinek megismertetése és áldásos szellemének terjesztése által, a katolikus népben a tiszta erkölcsiséget, józan gondolkozást és polgári erényességet szilárdítani s általában egyesült erővel arra törekedni, hogy míg egyfe-

lól az anyagi jóllét emelkedésének eszközei az ő részére készítettnek vagy szaporítatnak, másfelől szellemi művelődése is katolikus irányban és szellemben – mely a történelem tanúsága szerint a népek lelki és földi boldogságára leghatékonyabb befolyást képes gyakorolni – előmozdítottassék.”

Új mozzanat a szövegben a korábbiakhoz képest: nem csupán az egyházi rendűek jelentkezésére számítanak (ahogyan előzőleg tervezték), hanem a *világi hívekre is*.

Az alapszabályzat következő, „*A társulat célja*” című fejezetében már a sajtószabadságból következő, de a vallásos hitre veszélyes mozzanatok lehetőségére is található utalás.

„Célja tehát e társulatnak: jó és olcsó könyvek kiadásával s terjesztésével fejtegetni a keresztény katolikus religio hit- és erkölcsanát, annak boldogító s főntartó elveit megismertetni, az ellenirányú iratok benyomása ellen védeni s általában egyéb tudományos, közhasznú s népszerű könyveket is akképp szerkeszteni, hogy a katolikus szent hitvallásnak áldásos szelleme hassa át azokat, s terjesztésök által a vallásos meggyőződés, mely minden erkölcsiségnek s anyagi kifejlődésnek legtisztább s kiapadhatatlan forrása, mindinkább erősödjék és szilárduljon.”

A társulat *égi pártfogójául* – „régii katolikus jó szokások nyomán” – a *Boldogságos Szűz Máriát* választották, „*kinek anyai pártfogásába első apostoli szent királyunk a magyar hazát és népet fölajánlotta.*” A tagok közös ünnepnapja ezért augusztus 15., Nagyboldogasszony ünnepe. Kívánatos, hogy tagok e napon „Magyarország pártfogóját különös ájtatossággal tiszteljék.”

Terjedelmes fejezet foglalkozik az alapszabályokban „*a társulat teendői*”-vel.

E részben is leszögezik: a társulat „a keresztény vallásosságot s a valódi katholicizmus boldogító szellemét kívánja terjeszteni, ezt a katolikus néppel nemcsak megismertetni, hanem meg is kedveltetni, sőt gondolkozásmódjába s életrendszerébe mintegy beoltani” szándékozik.

De nagy hangsúlyt kapott annak leszögezése is: a társulat célja *nem csupán vallási, hanem erkölcsi is*, hiszen „mi a katolikus religio boldogító elveinek s a katholicizmus hatályos szellemének kiterjesztésével a nép értelmi és erkölcsi emelkedését, a polgári művelődés elővitelét s a vallásos nevelés és oktatás előmozdítását tűztük ki célul.”

E gazdag tartalmú célrendszert főként *három területen* kívánja érvényesíteni a társulat.

Az egyik a *család*, mivel „a családi élet a hitnek, vallásosságnak és egyházilag alkalmazott életrendszernek első bölcsője s gyümölcsös kertje”. A társulat olyan könyveket fog olcsó áron a családok számára kiadni, melyek a családtagokban „a katolikus hitvallásbeli meggyőződést szilárdítsák, a katolikus anyaszentegyházhoz ragaszkodást neveljék, az isteni félelmet, vallásos buzgóságot élesszék, némely előítéleteit kiigazítsák, hit és buzgóság által a valódi erkölcsiséget és keresztény jámborságot terjesztvén, az igazi vallásos nevelésnek, mely leginkább a családi körökben eszközölhető, s a jámbor élet példaadásának alapjait a köznépből megvessék, s azt egyszersmind szorgalmas munkásságra, felsőbbek iránti engedelmességre vezéreljék.”

E „családi program” keretébe tartozik az évenkénti Keresztény Naptár, „mely a keresztény családoknak, a vallásos, erkölcsös és egyházi életgyakorlatra s a közélet szükségéinek kitalálására kalauzul szolgál.” Olcsón kell adni, hogy a szegényebb családok is megvehessék maguknak.

De a társulat „első gondjai” között lesz az is, hogy „a családok szerezhessenek maguknak jó és mindenféle szükségeseket magokban foglaló imádságos könyveket, evangéliumos könyvet rövid magyarázatokkal, bibliai történetet, szentek életét, egyházi szertartások és ünnepek magyarázatát, népszerű ismeretek könyvét és más, akár ájtatos, akár közéletre hasznos olvasmányokat.”

Második fő teendője lesz a társulatnak „*az iskolai nevelésre és oktatásra jótékonyan befolyjni*”, olyan tankönyvek közreadásával, „amelyekben a katolikus szellem lengje át a tudományt s a hit gyökeréről fejlesztesse az erkölcsi kötelességeket.” Ilyen szellemben szerkesztett iskolai olvasókönyveket, történelemkönyveket s „más, az ifjúságnak olvasmányul vagy a tanítóknak útmutatásul és ébresztésül szolgáló könyveket” fog majd megjelentetni a társulat.

Egy speciális könyvsorozat is szerepel a tervek között: „Ifjúságot képező könyvtár”, ez olyan könyvekből áll, amelyek az ifjúságot szórakoztató módon képezik, oktatják, nevelik, s szeretnék, ha „az ifjúságnak hasznos és szívképző olvasmánya” lenne a jövőben. E sorozatban minden évben legalább egy kötetet kívánnak közreadni.

S a társulat tevékenységének harmadik iránya és területe: „*a műveltebb osztályok nyilvános és magán életének jobb rendezésére s köztük a vallásosság érzetének terjesztésére hatni*”. E célból „némely jelesebb francia s német katolikus írók példája nyomán” a társulat „a katolikus religio s egyház elleni előítéleteket, vádakat, félreértéseket szelíden cáfoló, meghatólag felvilágosító s kedveltetőleg elbeszélő munkák kiállításával s terjesztésével szándékozik visszautasítani.”

Ezt a célt úgy tudja megvalósítani, „ha a katolikus religionak áldásdús szellemét, a katolikus anyaszentegyháznak az emberiségre kiáradó jótékony hatását a műveltebb olvasók előtt földéri, s ha különösen a napi események irányában a sokszor tévedő s elfogult közönség ferde ítéleteit útbaigazítani s azokat a hitvallás és egyházi nézetek szempontjából fölvilágosítani törekszik.”

Ez utóbbi cél megvalósítása érdekében tervezik „Egyházi Múzeum” címmel egy füzet sorozat megjelentetését („mihelyt őt a dolgozó társak száma s anyagi erő az ily terjedelmesebb munkakör megbírására is képessé teendik”).

Az alapszabályok terjedelmes szövege egyben *társulati programnak* is felfogható, annyira bő fogalmazású. Ezt jelzi például a negyedik fejezet, amely „*A társulat szükséges és hasznos volta s reményei*” címet viseli.

Ebben többek között olvasható, hogy *számos tehetséges íróra* lesz szüksége a társulatnak tervei megvalósításához. De „a katolikus clerusban az írói kapacitások nem hiányzanak, sőt amint ez remélhető, ezen üdvös vállalat még többeket is fog az irodalmi pályára fölbátorítani. E tekintetben kinézéseink [= kilátásaink] teljesen megnyugtatók.”

Nincsenek ugyanis kétségben a szervezők afelől, hogy „a clerusból és rokonszemű világiakból többen csatlakozandanak e társulathoz, ahol írói fáradozásaik szebb gyümölcseivel – e század lelki szükségeihez képest – az igazságot éhezők és szomjazók seregét táplálni életük szebb föladatának tekintendik.”

S egy további pozitívum: a társulathoz csatlakozó írók „*lemondva minden separatismusról* s megvetve a csillogóbb *egyedüliség* dicsőségét, igaz religioi buzgóság s a lelkek üdvösségének szomja vezérlendi lépésüket.”

Nagy elismeréssel adóznak a szabályzat szerzői a kor nagy vívmányának: *az egyesülés, az egyesület eszméjének*. „Korunkban egyletek útján sok jó és üdvös intézet hozaték létre: Francia- és Némethonban az efféle társulatok, minőt mi hazánkban fölláítani akarunk, már régóta legjobb sikerrel működnek: s ha a nevezett országokban a katolikus gondolkodás és érzelem növekedésben van, leginkább az irodalmi pályán kifejtett nagyobb tevékenységnek kell tulajdonítanunk.”

S a társulat – a remények szerint – *hatást fog gyakorolni a magyar katolikus egyházi irodalomra* is. „A társulati solidaritas, föltéve azt, hogy azonegy szellemű és irányú észtehetségekből lesz összealkotva, roppant hatást gyakorolhat magára az egyházi literatúra fejlesztésére is. S azon hitelességben, melyet a kiadandó könyveknek kölcsönöz, ezek kelendőségét már előre biztosítja: ami megint anyagi erejére jótékony hatással van. De azon felül sok jónak fejlesztő melege rejlik az eszmeckerében, a kölcsönös buzdításban s a remélt siker vigasz-élvezetében vagy a már látottak örömeiben.”

Megalapozott, szilárd optimizmussal néztek a szervezők a jövőbe: „Biztos kilátásaink vannak arra, miszerint e társulat, mely a kor szükségeiből emelkedik ki s iránya a legjobb, célzata a legszentebb, e honban a kívánt részvétellel találkozandik s hatásának gyarapodásában azon gyógyszerert állítja elő, mely az *indifferentismus* és *vallástalanság* terjedő kórságai ellen üdves hatású leend s talán magának a magyar literatúrának is *journalisticai* és *romantica*i irányát a bölcséleti mélység és vallási ihletettséggel szebb és magasztosabb pályájára fogja vezetni.”

Végül kellő részletességgel tárgyalja a szabályzat a társulat *belső szervezetét*, szerkezeti felépítését.

A társulat egyrészt *önkéntes* tagokból áll, akik a maguk elhatározásából csatlakoznak a társulathoz. Ők egyrészt *alapító tagok* abban az esetben, ha hat évre 100 forintot vagy évenként 18 forintot áldoznak a társulatnak. Másrészt *részvényes* (vagy *résztevő*) tagok lehetnek, ha vállalják hat évre 18 forint vagy évenként 3 forint lefizetését.

A társulat közgyűlése *pártfogó tag* címmel tisztelhet meg társulaton kívüli személyt, aki jelentős anyagi segítséggel szolgálja a társulat céljait; illetve *tiszteleti tag* címet adományozhat külső személyeknek, „kik e társulat célját buzgó közremunkálkodásuk által előmozdítják.”

A társulat által kiadandó művek szerzői a *dolgozó tagok*, ők nem fizetnek semmiféle tagdíjat: irodalmi munkásságukkal vesznek részt a társulati közösség életében.

(A szabályzat szerint egyébként a társulat „kész díjazni” a szerzőket, „hiszi azonban, hogy lesznek közülük olyanok is, kik a társulat célját, mely nagyrészt a könyvek olcsó áron kiállításában áll, előmozdítani óhajtván, ezen igényükről a társulat javára le fog-nak mondani.”)

A társulat székhelye Pest, fővédnöke az ország hercegprímása. A társulati ügye-
ket az *igazgató* intézi, helyettesével, az *aligazgatóval* együtt. Támogatja őket – a szabály-
zatban meg nem határozott számú tagból álló – *választmány* (később így is: igazga-
tó-választmány). Az irodai teendőket a *titkár* (akkori kifejezéssel: tollvivő) intézi. Van
a társulatnak pénztárnoka és ügyvédje is.

Évenként egyszer Pesten vagy más városban *nagygyűlés* (később: *közgyűlés*) tartan-
dó, ezen szavazati joggal rendelkezik mindegyik alapító és részvényes tag. A nagy-
gyűlés egyik legfőbb feladata: „a kiadandó munkák előrajzának [= tervének] megbí-
rálása, az évi számadások megvizsgálása, az alapszabályok netalán szükséges módosít-
tása, új választmányi és dolgozó tagok választása”.

A kiadandó művekről, a beküldött kéziratokról a választmány által felkért bí-
rálok mondanak véleményt, s ennek alapján dönt a választmány a kiadásról vagy
visszaküldésről.

A nagygyűlés választja meg a tekintélyes világi tagok közül az egy vagy két *el-
nökö*t, akik főként a külvilág előtt képviselik a társulatot, s elnökölnek a havonta tar-
tandó választmányi üléseken. (A nagygyűlés elnöke mindig a társulat fővédője: a her-
cegprímás.)

Mindegyik érseki-püspöki székvárosban lesz egy vagy több *társulati könyvbizomá-
nyos*, sőt ilyeneket az igények szerint más helyeken is alkalmaznak. A bizományosok
pénzforgalmuk után százalékot vagy tiszteletdíjat kapnak. Az egyházmegyék bizo-
mányosainak kiválasztására és megbízására „a főpásztorok mély alázattal megkéren-
dők”, de arra is, hogy „ezekre atyai gondoskodásukat kiterjeszteni méltóztassanak.”

Az alapító tagok minden társulati kiadványból egy-egy példányt kapnak. A rész-
vényes tagoknak évenként mintegy 90 nyomdai ív terjedelmű könyv jár a társulat ki-
adványaiból, a társulat vezetősége által kijelölt könyvekből.

Jelentős ez a juttatás, mivel valóban olcsón juthatott értékes könyvekhez a részvényes
tag: egy nyomdai ív 16 rendes nyomtatott könyvoldal; 90 nyomdai ív tehát összesen
1440 könyvoldalt tesz ki.

S a szabályzat záró bekezdése: „A társulat mint a katolikus egyház kebeléből
keletkező s ahhoz hően ragaszkodó socialis [= társadalmi] intézet [= intézmény] –
ezen typusát megtartva, az egyházi szent hatalomtól függés mellett – a hazai pol-
gári törvények ernyőzete alatt kívánja kifejteni munkásságát.”

1848. május 1-jén tehát a társulat hivatalosan is megkezdte működését. Ezt Fogarasy püspök
ezen a napon kiadott „nyilatkozat”-ával jelentette be. „A szabad sajtó fölöslegessé tette a
legfelsőbb engedmény utáni várakozást” – írta, s hozzátette: „Az újabb politikai fordulatok
az egyház szabadabb mozgására s az egyházi irodalom fejlesztésére is jótékonyan ha-
tottak.”

S éppen a legújabb örvendetes események teszik fokozottan is szükségessé a társulat működését: „A jó és olcsó könyvkiadó társulat a censura megszüntetésében *kettős újabb indokot* lát tervének életbe léptetésére. E kettős indok: a sajtó élénksége és a sajtó szabadsága. S ha elébb a társulat eszméje föl nem lobbant volna a kath. papság számosbjainak fejében, az újabb események hatalmának kelle azt bennünk fölkelteni; mert *annak, ki most tétlenségben marad, nincs jövője*; ki nem él a szabad sajtó jótékonyosságával az üdvözítő vallás és tiszta erkölcsiség terjesztésére – ha ez tehetségében áll –, az hűtlen azon egyházhoz, melyet keblében tisztel, s melynek érdekeit nagy részben csak az irodalom útján lehet megvédeni.”

De Fogarasy püspök e nyilatkozatában egy további új szempontot is hangsúlyozott: rámutatott *a világiak számára az egyház életében most először nyíló konkrét tevékenység lehetőségére*, amely az alapszabályokban mint erős kívánság szerepel. Arra, hogy társulati tagságukkal, tagdíjukkal előmozdíthatják a vallásos hit elmélyülését a magyar társadalom széles rétegeiben, ugyanakkor közreműködhetnek a korszerű katolikus vallásos irodalom kialakításában, gazdagításában.

A társulat vezetői – írta a püspök – igyekeznek „*világi férfiak és nők* buzgó részvételét a társulat támogatására megnyerni. Eddig többnyire csak a kormány és papok képviselték a kath. egyház érdekeit s a világi urak azzal hűtötték az egyházunk melletti fölszólalásra igénybe vett buzgólkodásukat, hogy hiszen ez papi dolog, papokat illet s majd tesz róla az apostoli király. A dolog most másképpen áll. *Ezentúl a kath. egyháznak leginkább a hívők buzgóságára s erélyességére kell támaszkodnia*, s a világi katolikusoknak szép tér nyílt az egyház külső ügyeinek vitelében.”

Merőben új s a Magyar Katolikus Egyház jövője szempontjából valóban döntő fontosságú, amelyet Fogarasy püspök oly nagy hévvel hangoztatott: „Az érdekek, melyeket meg kell védenünk, nem csupán a kath. papság érdekei, hanem az egész magyarhoni katolicizmuséi. *Ami megvédeni valónk van, közkincse az minden, Magyarhonban lakó katolikusnak*. Azért semmi sem szükségesebb most, mint a szent ügynek egyesített erővel támogatása.”

A nyilatkozat befejezése: „*Írám Pesten, május elsőjén*”, s megjelent a Religio és Nevelés című lap 1848. május 4-i számában.

A társulati alapszabályt nyomtatásban először a Religio és Nevelés közölte, 1848. május 7-i és 11-i számaiban.

TÁRSULATI ÉLET

1848. május 8-án tartották az első *választmányi ülést* Fogarasy Mihály vezetése alatt, aki beszámolt arról, hogy a jelentkezési íveken *országszerte gyűlnek a jelentkezések* a társulati tagságra. Ezt különösen a pécsi egyházmegye főpásztora, Scitovszky János püspök tartja szívügyének (ő később, 1849-től mint hercegprímás a társulat nagy pártfogója volt). A többi püspököt is kérték, hogy köröztessék egyházmegyéjükben a jelentkezési íveket. „A társulat helybeli [=pest-budai] tagjai szorgoskodván aziránt,

hogy részint magok, részint az evégből különösen megkeresendő lelkesb világi katolikusok és budapesti lelkész urak által a két főváros katolikus lakosaiból is minél több aláírók szereztessenek.”

Elhatározták, hogy cikket tesznek közzé a Religio és Nevelés folyóiratban, hogy a *tehetősebb egyházi és világi személyiségek támogassák pénzádományaikkal a társulatot*, de végrendeletük megfogalmazásakor is gondoljanak erre.

„Társulatunk csak úgy virágozhatand föl, ha az egyházi és szépirodalmi pályán jártas és avatott írók közremunkálása által fog gyámolítani”, ezért az általános felhíváson túl „*a kiválóbb tehetségű s ügyesebb írókat*” személyre szóló levéllel fogják kérni kiadandó művek elkészítésére.

„Bölcsen belátván a választmány, miszerint a honunkban létező közel 8 milliónyi katolikusok egyik tetemes részét szláv [= szlovák, tót] s oláh ajkú hitfeleink képeznek; nehogy ezek a társulat jótéteményeiből egészen kizárassanak, sőt inkább a jó elvekkel telt könyvek áldásaiban ők is részesülhessenek, határozta: a társulat gondoskodni fog arról is, hogy a magyar nyelven megjelenendő könyvek tót s oláh nyelvre is lefordíttassanak.” (Az alapszabály nem szólt a kiadványok nyelvéről, ebből következőleg a társulat nem kizárólagosan magyar nyelvű művek közreadását tartotta feladatának.)

Úgy tervezték, hogy hamarosan megtartják az első közgyűlést, amelyen gróf Károlyi Istvánt, Pest vármegye főispánját, fóti földbirtokost kéri fel a társulat elnökévé.

A következő választmányi ülésen, június 3-án – váratlanul, hiszen erről nincs említés az alapszabály-programban – a választmány *egy újság* kiadásáról határozott: „a dolgok jelen helyzetében egy néplapnak megindítása teendőinek legsürgősebbjei közé tartozik.” Ezért már a következő hónap elején megjelentetik a társulat hetenként megjelenő újságját, címe – „egyszerűségénél és világosságánál fogva” – *Katolikus Néplap* lesz.

Ezzel kapcsolatban is erősen támaszkodni kívánnak a püspökökre, akárcsak a jelentkezési ívek köröztetésében; s ahogy a könyvbizományosok kijelölését és ösztönzését is tőlük várják, ugyanígy a katolikus hetilap terjesztésében is számítanak a segítségükre. Felkéri őket, engedélyezzék, hogy a megjelenő hetilapból egy-egy példányt minden településen a templom pénztárának terhére rendelhessenek a helyi lelkészek.

1848. június 5-én tartotta a társulat *első közgyűlését* a pesti papnevelő intézet könyvtártermében, „amely a társulat évkönyvében örökké nevezetes és minden jelen voltak szívében kitörölhetetlen betűkkel leend bevésve.”

A püspökök, egyházi és világi méltóságok s a tagok sokaságának jelenlétében Fogarasy püspök nagy beszédben méltatta *gróf Károlyi Istvánt*, szónoklata „a fényes érdemekben és tulajdonságokban gazdag férfiúhoz, az igazán buzgó katolikushoz, nagy hazafihoz, bő ismeretű tudóshoz és szeretetteljes emberbaráthoz méltó volt”, akit egyhangú lelkesedéssel választottak meg a társulat *elnökévé*. A közgyűlés megerősítette a társulat *igazgatói* tisztségében Fogarasy Mihályt, *aligazgatóként* pedig Somogyi Károlyt.

Az igazgató – az 1848-as májusi társulati programot ismertetve – ismét nagy hangsúllyal emelte ki: a magyar egyházban akkor lesz előrelépés, „ha a püspökeivel

egyesült papság nem elszigetelve s nem egyedül vezérlendi a katolicizmus erejének fölmozgatására irányzott szebb törekvéseket, hanem a *világi rendű katolikusok* is vele részvételre s munkásságra föllelkesülten az isteni religio és ezt fönntartó egyház közös ügyében testvéri s baráti kezet fognak.”

A társulati ügyek megtárgyalása után az első közgyűlésből „mindenki azon meggyőződéssel tért haza, miszerint az ünnepély nemcsak a jó és olcsó könyvkiadó társulat, hanem a *fölbredő katolikus egyházi életnek* is emlékezetre méltó ünnepe volt.”

A megindult társulati élet sok elintézendő ügye került megtárgyalásra 1848 nyarán és őszén a választmányi üléseken.

Elsősorban a *társulati könyvbizományosi hálózat kiépítése* volt sürgető az ország egész területén, a történelmi Magyarország mindegyik egyházmegyéjében, az érseki-püspöki székvárosokon kívül minél több helyen. E megbízottak feladata: a területükön lakó részvényes tagok nekik fizetik be a részvény-összeget, s ők osztják szét közöttük a tagoknak járó társulati illetményköteteket. De feladatuk volt újabb tagok gyűjtése éppen úgy, mint a társulat többi könyveinek propagálása, terjesztése, a tagokon túli környezetben.

Egy következő fontos ügy: „Társulatunk óhajtott felvirágzására s az általa kitűzött legszentebb cél elérése érdekében” *feltétlenül szükséges* „a világi tagok számának minél nagyobb gyarapodása.” Úgy határoztak, „hogy egyes vidékeken egyes buzgalmukról ismeretes világi katolikusok világi tagok szerzése végett felkéressenek.” Egy következő ülésen „a világi tagokban érzett hiány kijelentésének nyomán határozottat, miszerint a lelkész és segédlelkész urak a Religio és Nevelés útján világi tagok szerzése végett fölkérteessenek, mivégre a társulat kinyomtatandó alapszabályai is köröztetendők lesznek.”

Felmerült a szándék, hogy „a dolgozó házakban [= fegyházakban] s börtönökben létező *fegyencek* erkölcsi szükségégeiknek megfelelő s javulásukat elősegítő alkalmas munkák készíttessenek.”

Egyes társulati kiadványok „tót és oláh nyelvekre fordítása” tekintetében – az elsőt főként a nyitrai püspök sürgette – nemsokára egy újabb szempont is felmerült: „Miatán tót ajkú atyánkfianak szellemi és vallási műveltsége a társulat előtt sem lehet közömbös dolog, miután világos, hogy ők könyvek nélkül – főleg a jelen időben – nem szűkölködhetvén, igen könnyen megtörténhetnek, hogy könyvekért *idegen nemzetbe*z folyamodjanak, s a nemzetiség nem kis kárára, idegen nemzetbeli elvekkel telt könyveket szerezzenek maguknak.”

1848. július 6-án *megjelent a Katolikus Néplap első száma*. Folyamatos és állandó kérdés vele kapcsolatban a főpásztorokhoz: „ha másképp nem lehetne, úgy a templom pénztárából erre fordítandó pénzen szereztessek meg egy-egy példány minden katolikus helység számára; s ha így sem lehetne, azoknak, mint valóban szegényeknek, *ajándék gyanánt* magok a püspökök fogják megrendelni. Meghagyják egyszersmind, különösen a lelkész uraknak, hogy gondosan felügyeljenek: *a lap nem csak megszerzetessék, hanem azután szorgalmasan olvastassék is.*”

Az újság megjelentetéséhez szükséges *kauciót* az állami hivatalban Károlyi elnök „nagy-lelkű elhatározással letette, mit az egész választmány lelkesülten megköszönt.”

Figyelemre méltó az 1848. augusztus 20-i ülés döntése: „*Tárkányi Béla által készült nemzetőrségi tábori ének közkívánatra 10 000 példányban kinyomattatni batároztatott. Ára egy példánynak egy váltó krajcárban állapíttatván meg.*”

A röplap egy példánya – mint nagy értékű ritkaság – az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban megtalálható. Címe: „*Tábori ének. 1848.*”

Augusztus 31-én rendkívüli közgyűlést tartott a társulat, s ezen gróf Cziráky János királyi táblabíró a társulat *másodelnökévé* választották.

1848. augusztus 30–31-én a társulat „dolgozó tagjai” vagyis *kiadványainak írói, leendő szerzői* Pesten értekezletet tartottak. Itt már konkrét módon meghatározták a következő évek kiadandó műveit, megjelentetési tervet készítettek, s kiszemelték a felkérendő szerzőket is.

Az alapszabályokban meghatározott három irányú könyvkiadási program alapján folyt a megbeszélés.

Ami „*a nép számára*” kiadandó műveket illeti: szükség van egy korszerű *imádságos könyvre*, „melyben oly imádságok foglaltassanak, melyek a katolikus nép lelki szükségének és az egyház-korszakokként [= az egyházi év során] előforduló szertartásainak megfeleljenek; célszerű oktatások is vétesenek föl e könyvbe.”

Ki kell adni egy népszerű *szertartástant*: „az egyházi szertartások magyarázatát, hogy így azoknak értelmét a katolikus nép fölfoghassa, s ne csak testtel, hanem lélekkel is jelen legyen azokon.”

Végül terveztek egy *katolikus egyháztörténetet* is: „nem annyira tudományos rendszerben, mint inkább melyből a nép religiojának és egyházának isteni eredetét és győzedelmeit megismerni és így az isteni gondviselés élő hitére emelkedni, lelkében szilárdulni és minden jóra buzgani tanuljon.” Ennek keretében meg kell ismertetni a *szentek életét*: „rövid, de mégis világos életrajzát azoknak, kiket az egyház a dicsőült szentek sorába iktatott, s kinek emlékezetét nemzetségről nemzetségre hirdeti.” S legyen benne *magyar egyháztörténet* is: „Önként értődik, hogy ezen munkában magyar egyházunk történetére különös figyelem fordíttassék.”

A második könyvkiadási területen „*az iskolai ifjúság számára*” adnak közre műveket. Az alapszabályokban szereplő Ifjúságot képező könyvtár első darabja Schreiber László „*Példabeszédek*” című munkája lesz, ennek fejezetei „az ifjúság előtt kedvesek s különben is fogékony szívére annál nagyobb erővel hatnak, minthogy elismert igazságokat foglalnak magukban.”

E sorozat második kötetének Schmidt Kristóf művét szánták, a címe: „*Húsvéti tojások*”, amelyet Somogyi Károly már magyarra fordított. Ez „majd olcsóságánál fogva is ajánlandja magát azok előtt is, kik ilyen könyvecskék által a tanulók szorgalmát buzdítani édes kötelességüknek ismerik, de tartalmára nézve is üdvös az ifjúságra nézve.”

Két *tankönyv* megjelentetéséről is döntöttek: az egyik a *magyar történelem tankönyve* („magyar honi történet”) a gimnázium tanulói számára. A másik: *bibliai történetek* a felsőbb elemi iskolák (vagyis a népiskolák magasabb osztályai) számára. Ez ó- és újszövetségi szentírási történeteket tartalmaz, „előadja a kinyilatkoztatás oeconomiaját és fokenkénti kifejlődését”.

Végül „*a műveltebbek számára*” terveztek egy füzet sorozatot „*Tudományos igazolások*” címmel. Ez kettős tematikájú lesz: „az elsőben azon ferde nézetek fognak kiigazítatni, melyek az egyházi vagy polgári történetek terén merülnek föl; a második részben pedig azon hibás állítmányok fognak megcáfoltatni, melyek a természettudományokra és ezek által netalántán a bibliai történetekre vonatkoznak.” (Ugyanilyen célú és funkciójú sorozat szerepelt az alapszabályban „Egyházi Múzeum” címmel.)

1848 őszén országos *nemzeti zsinatra* készült a Magyar Katolikus Egyház. Ennek előkészítésére mindegyik egyházmegyében tanácskozásokat tartottak, amelyek mindentmondó kimondták a Jó és olcsó könyvkiadó társulat („Societas bonos levique pretio acquiribiles libros editurae”) támogatását, a Katholikus Néplap terjesztését. (A zsinat azonban elmaradt.)

A társulat további választmányi ülésein újabb ötletek is felmerültek. Többek között ez: „Kellő figyelembe vevén a tanácskozó tagok magyar ifjúságunknak a lélekvidámító és kedvderítő népszerű énekekben érzett hiányát, elhatározták, hogy a társulat a jelenleg divatozó erkölcstelen és többnyire feslettségre ingerlő dalok helyébe egy, e nembeli kis gyűjteménykét igyekezend kiállítani.” A javaslatnak azonban nem lett foganatja.

Kezdetben még nem volt annyi kiadványa a társulatnak, hogy az alapszabályban rögzített 90 ívnyi könyvet a tagok számára biztosítani tudja. Ezért „a társulat magát az ívek számát illetőleg bizonyos meghatározott számhoz kötni nem fogja, hanem teend annyit, amennyi erejétől telni fog és a részvényesek [= rendes tagok] méltányosan igényelhetnek.”

1848 őszén a hazai politikai események már nehézzé tették a társulat rendszeres, programszerű munkáját. Ezért említette az igazgató a november 20-i választmányi ülésen: a *szentképes imalapok kiadása* – 5000 példányban – és terjesztése sikeres volt, a bejelentést a tagok „közhelyesléssel fogadták, mivel társulatunk a jelen mostoha körülmények között nagyszerűbb munkákat sajtó alá nem bocsáthatván, létének a világ előtt legalább ily kisebb s mintegy rendkívüli munkáscák terjesztésével jelét adja.”

A társulat pénztárnoka mindezek ellenére *nem zárt veszteséges évet*. Fogarasy püspök 1844-i tervezetében évi 2000 forintos forgalomra számított. Ezzel szemben az első időszak – 1847. szeptember 27-től 1848. november 16-ig – pénztári egyenlege ez volt: bevétel 8333 forint 37 krajcár, kiadás 7093 forint 27 krajcár; maradvány 1240 forint 10 krajcár.

A zárás időpontjában – tehát 1848 késő őszén – összesen 56 alapító és 524 részvényes, vagyis rendes tagja volt a társulatnak.

AZ ELSŐ KIADVÁNYOK

Mint szó volt róla, a társulat legelső kiadványa az 1847 novemberében 5000 példányban megjelent és gyorsan elkelt „*Keresztény naptár a magyarhoni katolikusok használatára 1848 szökő évre*” volt. Szép rajzú címlapján a Magyarok Nagyasszonya, Szent István és Szent László képe látható. A kalendárium műfajának megfelelően csillagászati rész, többféle naptár található a kötet első felében. Az „irodalmi” részben főként magyar egyháztörténeti témájú rövid ismeretterjesztő írások, elbeszélések, „mulattató apróságok” s versek olvashatók. Végül részletes egyházi és polgári névtár a különféle országos hivatalokról, tisztségviselőkről; azután a vásárok időpontjai; végül statisztikai adatok „a magyar- és erdélyországi katolikus egyházmegyékről”.

Ebből való a következő adatsor: ekkor a két magyar hazában összesen 10 638 064 lakos élt; ebből katolikus 7 763 588 lakos. Közülük latin szertartású 6 379 080, görög szertartású (görög katolikus) 1 384 508 lakos.

A *Katolikus Néplap* első száma 1848. július 6-án jelent meg, 3000 példányban. *Szabó Imre szerkesztő* a lap élén részletesen kifejtette a társulat céljait a lappal kapcsolatban.

„*Néplapnak* azért neveztetik – írta –, mert főképp a nép számára adatik ki. A *katolikus* melléknevet pedig azért kapta, mert katolikusokból álló egyesület bocsájtja közre, s fő célja lesz: a katolikus népet a hit dolgában vezetni, oktatni; polgári kötelességeinek teljesítésére a katolikus hit lelke által buzdítani, és így mindenre, ami polgári tekintetben törvényes, alkotmányos és hazafiúi, a hit szentesítését is ráadni.”

A szerkesztő *ellenvéleményeket* is idézett. Vannak már néplapok, miért kell újat indítani? Vagy talán a katolikusok érdeke különbözik a más vallásúak érdekeitől?

A válasz: „Ha lehet több néplap, miért ne lehetne katolikus néplap is? Ha másnak szabad újságot írni, nekünk is szabad. Mi egyik néplapot sem akarjuk helyéből kiszorítani; mindenikünk számára elég tágas út marad, ballaghatunk anélkül, hogy tengelyeink összeakadjanak. Mi a katolikus népet ismerjük, tudjuk, hogy szívesen hallja minden ügyben egyházának szavát. És azáltal csak lelkesebb lesz, ha látja, hogy azt, amit mások elejbe adnak, a hit szent szava is helyesli.”

De ez a *vád* is elhangzott: az újsággal „a papság vallási háborút akar előidézni; a népet akarja fanatizálni, vagyis a hit által elbolondítani; más vallásúak ellen izgatni.” A felelet: „Az ily beszéd valóságos rágalmazás, éppen ez már igazán izgatása a népnek a papság ellen. Csak a rosszakarat foghatja a papságra, hogy vallási háborút akar indítani. Az ellen pedig ünnepélyesen protestálunk, amit e lapról mondanak, hogy ez is eszköz lenne a főntebb előszámlált célokra. Olvassátok előbb a lapot, azután ítéljete!”

S a legsúlyosabb támadó vélemény: az új lapot a katolikus egyház az áprilisi törvények előtti hazai társadalmi-politikai „régii állapot” visszaállítása érdekében indította. „Azt is mondták – írta a szerkesztő –, még pedig fülem hallatára, hogy a papok a régi állapotot akarják visszahozni, azért adnak ki katolikus újságot.”

„Mi, atyánkfiai, egyenesen kimondjuk, hogy a régi állapotot visszahozni teljeséggel nem akarjuk. Mi üdvözljük az új állapotot, s kívánjuk, hogy azon alapon, melyre hazánk újjászületése fektetve van, fejlődjék ki az új alkotmány minden áldásaival.”

„Mi nem akarjuk azt, hogy a magyar polgár valaha robotoljon vagy dézsmát adjon. Ennek már vége van. Ezeket már, mint falun mondani szokták: »elhegedülte szent Dávid, el is búcsúztatta«. Aztán meg, atyámfiai, hiszen mi is közületek vagyunk, köztetek élünk és halunk. A ti boldogságtok biztosítja a mienket. Lelkünk-ből örvendünk a nép fölszabadításán, s kérjük is az Istent, hogy a szabad nép boldog nép is lehessen.”

E számban olvasható Sujánszky Antal verse: „Szabadság, egyenlőség, testvériség”, s egy terjedelmes tanulmány: „Polgári kötelességek alapvonalai.”

S az impresszumban: „Megjelenik hetenként egyszer, csütörtökön, egy íven [= 8 nagy újságoldal]. Előfizetési díj félfévre Budapesten kihordással 1 forint. Vidékre póstán, borítékban 1 forint 20 krajcár. Egyes szám 3 ezüst krajcár.”

Az új társulat neve szerepelt már kiadóként Szabó Imre harmincoldalas, „Tanácsadó a falusi nép számára” című füzetének címlapján. Ebben a szerző az egyszerű emberek számára világos és érthető stílusban összefoglalta a márciusi-áprilisi hazai politikai események következtében életbelépett hatalmas társadalmi változtatások lényegét. A fejezetek címei: Az új kormány, a ministerium. Szabadság. Sajtószabadság. Egyenlőség, testvériség. Népképviselő. Közteherviselés. Nemzeti őrsereg. Megszűnt a robot és a dézma.

A bevezetésben a szerző bepillantást enged azokba a szándékokba, amelyek szerint a társulat vezetői a népnek szánt kiadványok célba érését elgondolták. „Nép”-en természetesen – a kor szóhasználata szerint – elsősorban a falusi paraszti népességet értették.

Elkerül tehát az olvasnivaló – a füzet, a könyv, az újság – a faluba. Mi történjen vele? „Ha máskor nem, legalább vasárnap a délelti isteni szolgálat [= litánia] után ráértek ezt olvasgatni; és ajánlom, olvassátok is. Újletek össze vagy szobátokban, vagy ami most nyáron még szebb, egy fának hús árnyékában és olvasgassátok e kis tanácsadót. Jót állok érte, meg nem bánjátok, és ha jó tanácsaimat követni is fogjátok, bizonyos vagyok benne, hogy azt mondandjátok felőlem: Isten áldja meg, bizony javunkat akarta!”

Tehát főként közös olvasásra számítottak, olvasni tudók és olvasni nem tudók együttesére, amelyben a híreket, eseményeket, az ismeretterjesztő cikkeket, elbeszéléseket, verseket nem csupán hangosan felolvasták, de beszélgettek is róluk. Ez a falusi közös újság- és könyvolvasási forma még a 20. század első évtizedeiben is élt hazánk egyes vidékein.

Ezt a füzetet 5000 példányban adta ki a társulat, a következő, még ugyancsak 1848 nyarán megjelent 40 oldalas füzetet pedig 1500 példányban. Azt ugyanis a műveltebb olvasók kezébe szánták: a német Johann Hirschner műve ez, Mészáros Im-

re fordításában, címe: „*Hirschner Jánosnak a pozitív kereszténység sikeresebb ápolása iránt a badeni kamarák elébe terjesztett javaslata*”. E szóhasználatban a „pozitív kereszténység” a komolyan vett keresztény tanítást jelenti.

Hazánkban is aktuálisnak tartották a kiadók ezt a témát: az 1840-es évek német területeinek társadalmi bajairól, erkölcsi problémáiról szólt benne a szerző. Ezek egyike: „Azt találom, hogy a társadalmat a földiekhez ragaszkodás szerfölött ellepte. Anyagi érdekek töltik el a nép szívét és minden szavukkal és tettükkel (mint a mindennapi tapasztalás bizonyítja) vagyon utáni sóvárgást árulnak el. A szegény ember mindennapi kenyere keresetének gondjai alatt roskad le; a dús viszont vagyona szaporításának óhajlásában merül el. S talán én azt akarom vitatni, hogy erejüket vagyonuk szaporítására ne használják? Éppen nem! De ezen telhetetlen s minden magasztosb érdeket háttérbe toló gazdagodni akarás valóban baj.” A konklúzió: „A társadalmi és erkölcsi állapot regeneratiojának eszköze a kereszténység, de a pozitív kereszténység”, annak kell átjárnia az egész társadalmat.

Önálló füzetként 1000 példányban jelentette meg a társulat azt a nagyszabású előadást, amelyet Fogarasy Mihály igazgató az 1848. június 5-i első közgyűlésen tartott a társulat céljáról, aktuális feladatairól, perspektíváiról „Közgyűlési ünnepély és szónoklat a jó és olcsó könyvkiadó társulatnál” címmel.

A Katholikus Néplap szerkesztői, cikkírói teljesen azonosultak a Batthyány-kormány célkitűzéseivel. Az 1848. július 20-i számban nagy cikk olvasható „*A haza megmentése legfőbb polgári kötelesség*” cím alatt. A közlés oka: „Nemzeti gyűlésünk [= országgyűlésünk] július 11-én tartott nevezetes ülésében kétszázezer katonát és negyvenkét millió pengő forintot ajánlott meg a haza védelmére. E fontos s nemzetünk életébe vágó ügyről kötelességemnek ismertem szólni. Lapunknak egyik főadata olvasóinkat polgári kötelességeik hű teljesítésére buzdítani. A haza megmentése a legfőbb polgári kötelesség! Mert ha a haza elvész, elvész akkor minden, elveszünk mi magunk is.”

„Így érzek én – folytatja a cikkíró –, így érez minden becsületes magyar; így éreztek a nemzeti gyűlésnek minden tagjai, midőn Kossuth Lajos pénzügyminister indítványára a kívánt katonát és pénzt egyhangúlag, egyetlen ellenmondás nélkül megajánlották. Atyámfiai, meg kell menteni a hazát minden áron. A hazáért semmi áldozat nem nagy. Tudnotok kell pedig, hogy szeretett magyar hazánkat veszedelem fenyegeti! Ellenségeink agyarkodnak, s a magyar nemzet letiprására készülnek.”

Egy másik cikk *másfajta veszélyre* figyelmeztetett. Az egyik új hetilapban, a „Nép Barátja”-ban egyház- és vallásellenes írás jelent meg. „Bizonyos Tóth Móríciz hazánkfia minap arra kért titeket a Nép Barátja nevű újságban, hogy vigyázzatok! Én is arra kérlek titeket, hogy vigyázzatok, és pedig Tóth Móríciz uram szavára is – óvta olvasóit a katolikus lap. Vigyázzatok, mert *nem mind igaz ám, amit nyomtatásban olvashatni*; miután most szabadon nyomtathat mindenki, ami neki tetszik, biz soknak úgy eljár a tolla, mint a kofáknak eljár a szája; sok hamis hírekkel tele beszélnek fejteket, azért ti istenfélő, jámbor, okos ismerőiteknek legjobban higgyetek!”

Egy következő lapszámban a *Nemzetőr* egyik, a katolikus egyházat támadó cikke került alapos bírálat alá, majd ősszel a *Nemzeti Politikai Hírlap* pap-ellenes pamfletje.

De egyre több a háborús készülődésről szóló közlemény a lapban, az ország különböző részeiről a nemzetőr csapatok szervezéséről hírt adó beszámoló. Sorra jelennek meg a *lelkesítő versek*. Július végén Sujánszky Antal „Csatára férfiak!” című költeményét közölte a lap; máskor Szabó Imre versét: „Falusi önkéntes búcsúzó dala”. Az augusztus 5-i számban *Tárkányi Béla* négyszakaszos költeménye jelent meg, címe: „*Egri nemzetőrség tábori éneke*”. Ezt a „Jertek keresztény lelkek” című egyházi népének dallamára énekelni is lehetett. Ajánlást is írt alá a szerkesztő: „Ajánljuk ezen kedves éneket a lelkipásztorok és mesterek [= tanítók] figyelmébe. Ohajtandók, hogy nemcsak az elinduló nemzetőrseregnek, hanem általában az egész magyar katolikus népnek mindennapi énekévé váljék háborgós időkben.”

E versre vonatkozott az augusztus 20-i választmányi ülés határozata, hogy ezt szórólapon *tízezer példányban* kinyomtatja és az egész országban terjeszti a társulat.

Közreadta a lap a *püspöki karnak a szabadságról szóló körlevelét*. Ebben a főpásztorok elemzik a szabadság fogalmát, „amelyben a legújabb törvények révén mindenki részesül”. Szólnak ennek kapcsán a sajtó veszélyeiről, annak kivédéséről, elhárításáról is.

„Vigyázva válasszátok ki a sok nyomtatványok közül, mit olvassatok, gyermekeitek kezébe mit adjatok – figyelmeztettek a püspökök –, nehogy az őrizetlen olvasásból tanulság helyett mérget merítsetek, s a hitben s a jó erkölcsben hajótörést szenvedjete. Mennél szükségesebb e részben a vigyázat, annál szívesebben ajánljuk azon könyveket, melyeket a pesti »Jó és olcsó könyvkiadó társulat« bocsájt közre. Ezeket bizton s lelki hasznotokra olvashatjátok. Ajánljuk a Katholikus Néplapot is, mely ugyanazon társulat által éppen a ti számotokra megindított.”

Számos cikk foglalkozik az egyes lapszámokban a falusi gazda helyes életmódjával, családi, ház körüli, gazdasági és egyéb teendőinek ésszerű elrendezésével. Ennek sorában egy „*szabadidős tevékenység*”-ről olvasható az augusztus 17-i számban a következő:

Vasárnap, ünnepnap délután, a litánia után „vagy nálam, vagy más jó embernél néhányan összejövünk, vagy mester uramhoz gyűlünk, vagy kimenünk a füzesbe s lelkipásztorunktól kapunk okos könyveket, ezekből olvasgatunk, a Katholikus Néplapot forgatjuk s a heti munkáról okoskodunk.”

A cikk e részéhez megjegyzést fűzött a szerkesztő: „No ennek már én is különösen örülök, bárcsak István bácsi példáját követnék más faluban is; olvasnák a Katholikus Néplapot együtt többen is, amit egyik nem értene jól, megmondaná a másik és vizont. Azonban örömmel hallottam, hogy ez csakugyan sok helyen így van.”

Egy későbbi számban egy *pápateszéri parasztember* – aki éppen nemzetőr – levelét közölte a lap. „Mint afféle szegény polgárember az ekeszarva helyett most tollhoz nyúlni bátorkodom” – írta, s azt is, hogy nagy szükség van erre az újságra, „egy ilyen célszerű lapra”: „Annyi mindenféle hírek, beszédek, okoskodások közt az eme becses lapban kifejtett nézetek kalauzul, sőt vezércsillagul szolgálnak nekünk minden lépteinkben, hogy a szabadságot, egyenlőséget, testvériséget a maga valódi értel-

mében fölfoghatunk. Ez tisztelt szerkesztő úr érdeme, s érdeme a mi buzgó lelkipásztorunknak is, ki a Katholikus Néplapot velünk közli, körünkben olvastatja s az olvasottak fölött nekünk maga is magyarázatokat ad. És bizony mi ennek köszönjük, hogy nálunk nemcsak félrelépések nem történnek, sőt a legmunkásabb testvéri szeretetben tapasztaljuk a jól értett szabadság és egyenlőség áldásait.”

Majd egy további lapszámban a *kapócs-apáti tanító* írt arról, hogyan történik náluk „a felnőttek tanulása”. Ők is vasárnap délután olvassák az újságot, a könyveket, mégpedig az iskolában. „Nálunk nem csak az ifjak, de az öregek és asszonyok sem szégyellnek begyűlni az iskolába, ott oly kíváncsian várják, mi fog olvastatni e néplapból, mint a zsidók a Messiást. Ilyenkor több szóváltásra van alkalmunk a lap tartalmán kívül is, úgy, hogy némelykor ősz apánk is elmondja: »bíz ezt még – fiaim – megőszültem, de nem tudtam soha, nem is hallottam«. Művelő napon [= hétköznap] olykor munka közben is kedves beszélgetési tárgy közöttünk, amit vasárnap olvasni hallottak.”

Érzékletes-szemléletes riport olvasható az új politikai helyzetben tartott első *Szent Jobb-körmenetről*, 1848. augusztus 20-án. „Szent István napja az idén oly ünnepélyesen tartatott meg, mint már régen” – írta az újságíró, s beszámolt arról, hogy „a nádori ház kápolnája” (a budai vár ma már nem létező Zsigmond-kápolnája) „szent királyunk jobb keze feje” őrzési helye; itt reggel 7 órakor Hám János hercegprímás, püspökök s nagyszámú papság részvételével ájtatosságot tartott. Ezen megjelent István nádor, s a miniszterek közül Szemere Bertalan, Széchenyi István, Mészáros Lázár, Eötvös József és Kossuth Lajos.

Majd elindult a Szent Jobb-körmenet a Mátyás-templom felé, „tömérdek nép kíséretében; az utcákon nemzetőrök és rendes granátos katonák tisztelkedtek.”

A Mátyás-templomban a primási szentmise közben Szabó Imre, az egyetem hittudományi karának professzora, a Katholikus Néplap szerkesztője mondta a szentbeszédet. „Derekasán megmutatta, hogy a mi anyaszentegyházunk a szabadságnak, egyenlőségnek és testvériségnek nemcsak nem ellensége, hanem inkább pártolója, mert mindezt Krisztusnak köszönheti a világ. Mert ő szabadította meg az emberiséget; ő tanította és gyakorolta az egyenlőséget; ő tanította az igazi testvériséget. Lelkéből beszélt a szónok, beszédje nem hibázta el jó hatását. Főleg szívre hatott, midőn a hazáért imádkozott.”

A Katholikus Néplap számait e hónapokban 3000 példányban nyomtatták, de szeptemberig alig emelkedett 1500 fölé az előfizetők száma: a várakozásoknak alatta maradt, oly sok erőfeszítés ellenére. Ezért úgy döntött a választmány, hogy ezután 2000 példányt rendelnek a nyomdában.

Folyamatosan közölte a lap a *politikai helyzet súlyosodását érintő híreket*, beszámolt Jelasics seregének előrenyomulásáról is. Egyik ezzel kapcsolatos hírmagyarázata a magyar országgyűlési képviselők küldöttségének Bécsből való visszatérése után:

„Megjövén Bécsből, a követ urak azon hírt hozták, hogy annak a kevély párt-ütő Jelasicsnak ott sok jó embere van, behízelkedte magát mindenütt, és most a törvényes királyi helytartó és nádor s a törvényes ministerek ellen merészelt föllázadni, ez országot megtámadni és szeretné Magyarországot átadni horvát kezekre.” A konklúzió a nép számára: „Tegyük meg mindazt, mit koronás királyunk ministerei parancsolnak!”, vagyis a Batthyány-kormány intézkedéseinek megtartására buzdítja a kommentátor az olvasókat.

Érzékelhető örömmel közli a lap a magyar honvédsereg szeptember végi pákozdi győzelmét Jelasics felett, majd bőségesen hozza a híreket a harcok további fejleményeiről, de részletes tudósítások olvashatók az országgyűlés üléseiről, határozatairól is.

Az októberi első számtól kezdve megváltoztatták a lap cikkeinek szedését: *vastagabb betűkkel, szellősebben* kerültek az írárok az oldalakra, az egyszerűbb emberek számára könnyebbé téve az olvasást. S 1848 viharzó őszének végén a terveknek megfelelően kikerült a nyomdából a társulat *1849-re szóló Keresztény Naptára*, hatalmas – 30 000-es – példányszámban.

A kibontakozó, egyre fokozódó és szélesedő szabadságküzdelem sok híre közepette egy egyszerű novemberi közlés a néplapban a társulat elnökéről: „Gróf Károlyi István pest-megyei főispán *1800 lovas katona kiállítására szükséges költségeket* magára vállalta. S midőn ezen példátlan hazafi áldozatáért a honvédelmi bizottmány köszönetet mondott neki, ő azt felelte, hogy amit tett, éppen nem áldozat, hanem csak polgári kötelességének teljesítése. Amije van, a hazától vette, s annak adja most vissza, ami nélkül ellehet.”

A Katholikus Néplap révén is szerte az országban – Pozsonytól Brassóig, Zalaegerszegtől Munkácsig, Pécestől Kassáig, Trencsénig, Lőcséig – olvashatták az „egyszerű” emberek *az országgyűlés december 7-én hozott határozatát*: December 2-án Ferenc József elfoglalta a trónt, de ez „az országgyűlés megkérdése és hozzájárulása nélkül történt, ezért az országgyűlés – az ország törvényes függetlenségéhez, alkotmányához, a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz ragaszkodva – megparancsolja, hogy senkinek, kit a törvény, alkotmány és országgyűlés Magyarország királyának el nem ismer, hatóságát el ne ismerjék, neki ne engedelmeskedjenek, avatkozását jogtalan bitorlásnak tekintsék s a hazát minden idegenszerű avatkozástól, bitorlástól, ellenséges támadástól védelmezni hazafiúi szent kötelességüknek tartásák. Aki pedig másképp cselekszik, hazaárulónak fog tekintetni.”

A „Jó s olcsó könyvkiadó társulat” igazgató-választmánya 1848. december 11-én tartotta azévi utolsó ülését. Tagjai még nem tudták, hogy hosszú hónapokra nem lesz lehetőségük az összejevetelre.

A Katholikus Néplap 1848. december 28-i számában tízszakaszos, egy egész oldalt elfoglaló vers olvasható, szerzője Szabó Imre, a lap szerkesztője. Címe: *„Kelj föl magyar nép!”*

A hozzáfűzött megjegyzés: „A kormány népfölkelést rendel, a lelkészeknek meghagyá, hogy a népet buzdítsák. Ily buzdításul szánvák e sorok.”

Útkeresés 1849–1869

A KATHOLIKUS NÉPLAP egy hónapos szünetelés után 1849. február elsején újra megjelent, s hetenként az olvasók kezébe került, bár a vidéki postai kézbesítés súlyos nehézségekbe ütközött a háborús események miatt. Ekkor – kolofonja szerint – „a társulat igazgatójának vezetése alatt” Zalka János pesti belvárosi káplán szerkesztette.

A februári első számban Fogarasy püspök írt bevezetőt. Leszögezte: az újság céljai változatlanok. „Lapunk nem foglalkozik ugyan az ország dolgaival, politikával, mert e pályán több a tövis, mint a rózsza, sokaknak megszúrta lábát s vérző sebeket ejtett rajtok; de a békességet az evangélium s egyházi tanítás szellemében hirdetni fogja, s azon lesz, hogy az igazságot megmondván, olvasóit a csalódásoktól megóvja.”

Ebben az időszakban az újság közleményei elsősorban egyházi jellegűek, hazaiak is, külföldiek is, főként falusi vonatkozásúak, erkölcsi tartalmú versekkel, történetekkel. Politikai eseményekről, a szabadságharc ekkori fejleményeiről már nem esik szó benne.

De közlésre került lapjain a püspöki kar 1849. január 20-án kiadott közös körlevele, amelyben a főpásztorok kifejtették: véleményük szerint Ferenc József jogosan, törvényesen vette át az uralkodást.

1849. május 31-től a Katholikus Néplap újra szüneteltetni kényszerült megjelenését.

ÁTMENETI ESZTENDŐK

A szabadságharc letörése utáni kemény bécsi diktatúra időszakában ismét életbe lépett a nyomtatott művek cenzúrázásának kötelezettsége, az egyesületi élet szigorú állami-rendőri ellenőrzése, és a többi, keményen felügyelő, számonkérő és megtorló intézkedés.

Az azonban magától értetődő volt, hogy a *társulat hivatalos nyelve*, tanácskozási és jegyzőkönyvvezetési nyelve változatlanul a *magyar* marad a megváltozott politikai

helyzetben (ami nem volt éppen természetes ebben az időben). Hűen a hősie 48-as hónapokhoz, a magyar nép művelődésének előmozdítását, a magyar társadalom kultúrájának emelését, magyar nyelvű népszerűsítő, tudományos és szépirodalmi, vallásos és világi tematikájú művek kiadását, a Magyar Katolikus Egyház hívei hitének erősítését tartotta legfőbb feladatának; a magyar műveltség terjesztését, a magyar történelmi múlt ismeretének elmélyítését, a magyar szülőföldre való ragaszkodás megszilárdítását tekintette változatlanul alapvető teendőjének abban az időben, amikor ez – az adott új körülményekből következően – sok nehézségbe ütközött s erős ellenhatás nyomásának volt kitéve.

Emellett az is történelmi érdeme a társulatnak, hogy a hazai *német és szlovák* nemzeti-ségnek, de más nemzetiségeknek is nyújtott saját nyelven olvasnivalót, őket is a katolikus hit hűségére s a magyar hazához való ragaszkodásra ösztönözve, serkentve őket, hiszen a társulat égi pártfogójának első szent királyunk az egész Magyarországot, annak minden lakosát a Boldogasszonynak ajánlotta. Őket is.

Az 1849. október 4-én újra megjelenő *Katholikus Néplap* első számának vezércikkében írta Fogarasy igazgató: „A lap dolgozói minden törekvésüket odafordítják, hogy a szerencsétlen belháború okozta erkölcsi károk és sebeket a religio gyógyerejével enyhítsék, a szétszaggatott társas viszonyokat ismét helyre hozzák, s a tévedéseket a szelíd tanítás és engesztelő szeretet szózatával igaz útra vezéreljék.” (Fogarasy az új politikai helyzetben lemondott világi állásáról: a pesti tankerület főigazgatói tisztéről.)

A korábbi magánjellegű találkozások után október 16-án ülhetett össze a Jó és olcsó könyvkiadó társulat *választmánya* – az elnöklő Fogarasy igazgató szavaival: „hosszas elszakadás” után, „melyet hazánk fájdalmas körülményei” okoztak –, hogy tagjai tárgyaljanak a társulat életének újraindításáról. A választmányi ülések helyét és idejét ezután mindig be kellett jelenteni a pesti rendőrségi igazgatónak, aki azt engedélyezte.

Az őszi választmányi ülések egyik legfontosabb témája: az illetékes rendőrhatalóság parancsára *újja kell szerkeszteni az alapszabályokat*, hogy „azok az újabb politikai körülményekhez alkalmaztassanak”. A választmány véleménye: nincs szükség változtatásokra, „minthogy a társulatnak a mostani körülményekhez mérendő feladata azok lényeges pontjaival semmi ütközésbe nem jő”.

A másik, talán még nagyobb probléma: felül kell vizsgálni a *társulati pénztár* állapotát, hogy pontosan látni lehessen „a társulat pénzalapjainak azon veszteségeit, amelyeket a halomra növekedett magyar bankjegyek [= az ún. Kossuth-bankók] részint értékükben csökkenve, részint egészen érvényteleneknek nyilatkozatva a pénztárnak okoztak”. A társulat vezetőinek érdeme, hogy nem vált veszteségessé a könyvkiadás, szerencsésen átvészelték a pénzügyi válságot. Ehhez jelentős segítséget nyújtott Scitovszky hercegprímás nagyszemű anyagi segítsége.

Ezzel kapcsolatos, hogy „a bizományos urak felszólíttatni rendeltettek: küldjék be számadásaikat a kétrendbeli naptárról s más, a társulattól kiadott röpiratokról, minthogy az óhajtott közbéke beálltával mind a postai, mind a magán úti közlekedés megkönnyebbedett”.

Bár bizonytalan volt a társulat pénzügyi helyzete, de az egyik őszi választmányi ülésen felmerült a *saját társulati nyomda* gondolata. A tervet további megfontolásra későbbre utalták.

Súlyosabb – az anyagi alapokat erőteljesen érintő – kérdésben viszont azonnal döntött már az októberi ülés: „Scitovszky János esztergomi érsek és Magyarország hercegi primása legkegyelmesebb parancsára a *tót katolikus néplap* e cím alatt: „*Katolic-ké Novini pre obecni lud*” már e folyó év [= 1849] november 1-ső napján megindíttatni határozatott”. Ennek szervezési, szerkesztési ügyeit gyorsan rendezték, s a lap 1849 november elején megjelent.

Az indoklásban a közelmúlt éveinek tapasztalatai is tükröződtek: a választmány tagjai ugyanis „a mostani kor szükségeinek megfelelőleg tekintetbe vevén a katolicizmus egyik főirányát és magasatos szellemét, melynek nem az a rendeltetése, hogy az egyes nemzetiségek fölkarolásával és pártolásával a népfajok közt úgy is annyira felköltött féltékenység és versengés lángját ápolja, hanem hogy mennyei hit- és erkölcsstanának ragyogó igazságait mindenfelé szétsugároztatván, *őket a szeretet és egyetértés áldásos kötelékeivel egy családba összefűzze* és Isten kegyelméből azon békét megszerezze, melyet nekünk e világ nem adhat”, mindenekelőtt azt sürgették, hogy „hazánk nemcsak egyes népességét igyekezzünk a néplapok áldásával boldogítani, hanem figyelembe vétessenek mindazon népfajok is, melyek nagyobb számban országunkat lakják.”

Ennek az elvnek a jegyében a társulat már korábban átvette az addig magánkiadásban létező, „*Der katholische Christ*” című német nyelvű „népújság” kiadását is. E változat első száma 1849. október 4-én jelent meg Fogarasy püspök bevezetőjével: „*Um-sicht und Aussicht*”.

A december 13-i választmányi ülésen Danielik János egri kanonok, választmányi tag egy korábbi társulati kiadási programpontot konkretizált javaslatával. Azt ajánlotta, hogy „*Korkérdések*” címmel adjanak ki egy füzetet, benne Dupanloup tanulmányát „A pápának világi fejedelemségéről”, valamint Thiers, Falloux, Montalambert és Thaurirt de la Rosiere beszédeit „a római ügyben” (ezek a *Religio* című hazai folyóiratban magyarul már megjelentek). A pápa világi hatalma, a pápai állam léte ebben az időben egész Nyugat-Európában felkapott vitatéma volt a liberális sajtóban.

A javaslatban ez is szerepelt: a „*Korkérdések*” e füzetével *sorozat indulhatna ugyan-ezen cím alatt*. Ezekben „minden, akár az egyházat, akár a társadalmi viszonyokat közelebről érdeklő kérdések megvitatása, fejtegetése s e tekintetben a gyakran szívpusztítólag fölmerült tévelyek megcáfolására vonatkozó cikkek is a fönnt érintett cím alatt egyes-egyes füzetekben adassanak ki.” Danielik János indítványának indoklásul „*Franciaország példájára hivatkozván, hol hasonló tartalmú röpiratok ezernyi ezer példányokban szórtnak szét a nép között, ellenmégül azon zuglapoknak és aljas bujtogatóknak, kik átkos céljaik kivitelére a nép könnyen hívőségét, tapasztalatlanságát igyekeznek fölhasználni és szenvedélyeinek fölkorbácsolásával mindent felforgatni.*”

A birodalmi rendelkezéseknek megfelelően a társulat addig nem tarthatott közgyűlést, amíg erre a hivatalos hatóságtól engedélyt nem kap. Az engedélyt megkérték, de az – ismét – sokáig váratott magára. Ennek ellensúlyozására többször volt olyan választmányi ülés, amelyen a társulat fővédője, Scitovszky János hercegprímás elnökölt.

Így zajlott le az 1850. február 1-jei ülés is, amelyen fontos kérdések kerültek megtárgyalásra a továbbhaladást illetően. A prímás a legteljesebb támogatásáról biztosította a társulatot.

Igen fontosnak tartotta a három – magyar, szlovák és német – néplapot: „ő ezek jótékony befolyásáról a népre meg vagyon győződve, miért is magas állásánál fogva akként fog intézkedni, hogy az említett lapok azon plébániák számára, hol még nem tartatnak, szintén megrendeltessenek.” A lapok szerkesztői beszámoltak, hogy ezek összesen „több mint 6000 példányban hintik a nép között a kereszteny vallásosság s erkölcs magvait.”

A nagyváradai görög katolikus püspök levelében román nyelvű néplap kiadását sürgette. A társulat vállalkozna rá, ha kellő előfizető jelentkezne. Ez azonban nem valósult meg.

Szóba kerültek a *könyvbizományosok*. Tőlük félevenként kell bekérni számadásait, s 10 százalékot számíthatnak fel saját hasznukra. „A rendes [egyház] megyei bizottmányos urakon kívül mások is, különösen pedig az esperes urak s nagyobb közösségek lelkészei, mint a jó s olcsó könyvkiadó társulat *született bizományosai* a társulat ügyét felkarolni, annak üdvös céljait előmozdítani, az általa kiadott vagy kiadandó néplapoknak s könyveknek híveik közötti terjesztését eszközölni, lelkipásztori buzgóság sugallotta kötelességöknek tartandják.”

Ebben az évben társulati könyvbizományosok működtek egyrészt az *egyházi székhelyeken* (Esztergom, Kalocsa, Eger, Szombathely, Győr, Veszprém, Székesfehérvár, Nagyvárad, Temesvár), *más városokban* (Nagyszombat, Ungvár, Érsekvadkert, Nyíregyháza, Jászberény, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Gyula, Szeged, Baja, Sümeg), s *két szerzetesrendben* (Pannonhalmán a bencéseknel, Pesten a ferenceseknél).

A velük való központi kapcsolattartás intézésére megszervezték a társulati *ügykezelő hivatalt*, élére vezetőt („ügynök”), melléje segédet rendeltek, mindketten a társulat fizetett alkalmazottai.

Határoztak ekkor arról is, hogy az adott helyzetben milyen könyvek kiadása lenne a legfontosabb. Úgy döntöttek: *a tankönyvek*. „A választmány egyhangúlag az elemi s a középtanodák számára mielőbb kiadandó jó kézikönyvek szükségességét nyilvánította ki.”

A társulat számára – de az érdekelt iskolák számára is – minden szempontból előnyös lenne, ha a püspöki kartól megkaphatná az iskolákban használatos *katekizmusok* – vagyis elemi hittan-erkölcstan tankönyvek kérdésekben-feleletekben – kiadásának jogát s minden egyházmegyében csakis a társulat által kiadott katekizmusokat használhatnák a lelkészek és tanítók. Ezzel kapcsolatban „a prímás megígérte, hogy az ország többi mélt. főpásztoraival egy új s közhasználatul szolgáló katechismusnak kiadása végett magát nemsokára érintkezésbe teendi.”

A többi, kiadásra szükségesnek vélt tankönyvek, „úgymint imakönyvek, bibliai történetek, ABC-s olvasókönyvek kiadása végett” a társulat igazgatóját bízták meg a tervezéssel.

A pesti társulat tevékenységének híre időközben *külföldre* is eljutott. 1850-ben a németországi *Zwickau* hasonló egyesületének levele érkezett Pestre, melyben „testvéri rokonszenvét társulatunk iránt kifejezi”; azután a *prágai* társulat is jelentkezett, nem sokkal később a *bécsi* Severin Egyesület is. Ezekkel kölcsönösen kicserélték – tanulmányozás céljából – alapszabályaikat, s elindult a kölcsönös kiadványcsere.

Az a gondolat is felmerült, hogy a megjelent „Korkérdések” füzetet – amely a pápai trón védelmében készült – *küldjék el IX. Piusz pápának* „azon legalázatosb kérés tartalmazó fölirattal, hogy Őszentsége Rómábai szerencsés visszatérte fölötti legbensőbb örömeinek gyenge kifejezését kegyesen elfogadni s a katolikus hitélet terjesztésében fáradozó társulatra apostoli áldását megadni méltóztassék.” Története folyamán számos esetben küldött a társulat üdvözlő és áldást kérő táviratot a pápának, s mindegyik esetben megérkezett a válasz.

De hazánkban nem csupán a vallás- és egyházellenes áramlatok veszélyes hatásainak elhárítására kellett készen állni, hanem a *nemzeti kisebbségek sajátos katolikus egyházi kötődéseinek fonákságaira* is figyelni kellett. 1850. október 6-án ezért határozott így a választmány: „Kéressék föl primás ő hercegsége, miszerint azon irányt, melyet a *Cyryll és Method-féle lap* követ s mely a nemzetiségek fölzaklatásával végre is csak szakadásra vezet, továbbá a társulatra káros is, egyházi hatalmánál fogva meggátolni kegyeskedjék.”

Az újrakezdés után ismét felpetzdült élet folyt a társulatban, ezt jelzik a választmányi üléseken felmerült *újabb és újabb tervek, ötletek, javaslatok*.

Maga Károlyi elnök javasolta az 1850. január 16-i ülésen, hogy „a társulat, egyetértőleg alapszabályaiban kimondott céljával, egy oly időszak lapot indítana meg, mely a francia *Correspondent de Revue* mintájára bizonyos meghatározandó időszakban a műveltebb közönségnek komoly és mulattató, de mindenkor hasznos s a társulat szellemében írt olvasmányt nyújtana, mely a fölmerült honi irodalmi termékeink fölött igazságos s részrehajlatlan bírálatot mondana, az erkölcsiségre oly nagy befolyással bíró színházat szemmel tartaná s a kor kérdéseit érdekesen s haszonnal fejtegetné.”

Az indítvány „köztetszést nyert”, de megindításának anyagi nehézségeit is hangoztatták. Két hónap múlva az elnök a *Családi Lapok* címmel megindítandó „*szépirodalmi folyóirat*” céljaira évenként 200 körmöci aranyat adományozott. A megjelenés akadályai ezzel elhárultak s 1852-ben a lap első száma megjelent.

Felmerült egy „egyházi ismeretek tára” vagyis *lexikon* kiadásának terve; szükség lenne egy országos használatú egységes egyházi *énekeskönyv* megjelentetésére is.

Újra szóba került a saját nyomda szükségessége, mert „csakis ekképp levén lehetséges a társulat egyik célját, a könyvek olcsón adását elérni.” De 1851. július 3-i ülésén felolvasták a hatóság elutasítását a saját nyomda ügyében. Erre újabb folyamodványról határoztak, majd erről a választmány letett, azzal, hogy továbbiakban „a m. minisztériumnál kívánna részére pártfogást szerezni.”

A társulat könyv- és lapkiadói tevékenységének felélénkülése következtetésében „a társulati ügyszoba” kicsinek bizonyult „a társulat ingóságainak befogadására”. Ezért az ügyvivői hivatal – az ügynök vezetésével – a pesti belvárosban a *Cukor utca* 6. szám alatti házban bérelt helyiségben rendezkedett be.

1851 áprilisában jelent meg „dolgozótársként” az első olyan világi személy, aki a világi tudományos közéletben is kellő tekintéllyel rendelkezett, a hazai középkori irodalomtudomány kiváló képviselője volt: *Érdy János*, a pesti Egyetemi Könyvtár tisztviselője. Ez év novemberében kezdte munkáját a társulatban *Toldy Ferenc*, a kor legkiválóbb hazai irodalomtörténet-írója, széles körben ismert és tisztelt világi tudós. Mindketten odaadással tevékenykedtek a társulatban, elsősorban nem mint szerzők, hanem mint javaslattevők, szervezők, ösztönzők, a beküldött írások bírálói.

1852. január 26-án ismét a hercegprímás elnöklete alatt ülésezett a választmány. Az igazgató jelentette, hogy *a tagok száma emelkedett: 1800 a számuk*. Viszont csökkent a néplapok előfizetőinek a száma: a magyar nyelvű 1480, a német nyelvű 627, a szlovák nyelvű 650 példányban kerül az olvasók kezébe. Ennek ellenére ezek az újságok kiadása nyereséges volt, ha csekély mértékben is.

Bonyodalmak támadtak időközben a tankönyvek kiadásában: a kormány kiadott rendelkezése szerint minden iskolai könyvet *engedélyeztetésre* fel kell terjeszteni a bécsi tanügyi hatósághoz. Ezt a társulat a hercegprímáson keresztül szeretné lebonyolítani. A prímás vállalkozott erre. A választmány igen fontosnak tartja a tankönyvek kiadását, mert ezáltal „mind a [tananyagbeli] egyformaságot eszközölheti az országban, mind azoknak olcsóságát is, minthogy azokból a társulat haszonra nem számít.”

Egy másik kérelem a fővédnök-prímáshoz: tegye lehetővé országos hangjegyes énekes könyv megjelentetését a kántorok használatára, s egy másik, hangjegy nélküli énekeskönyvet a nép számára. A társulat kiadásában ezek is az országos egységes egyházi éneklési gyakorlatot segítenék elő. A prímás ezt is megígérte, sőt azt is, hogy a papok számára latin nyelven már készen álló *Rituale* – szertartáskönyv – kiadását is a társulatnak adja; ebből az esztergomi főegyházmegye egész területének mindegyik plébániáján szükség lesz.

Az „egyszerű nép” olcsó olvasmányainak szükségessége ugyancsak szóba került ezen az ülésen a prímás jelenlétében. Majer István, e népszerű irodalom avatott szakembere „az úgynevezett *ponyva-irodalom* utcai nyomtatványaira figyelmeztette a gyülekezetet és ecsetelvén azok káros befolyását az erkölcsiségre, azt ajánlá a társulatnak, ha hasonló aprószerű, egy vagy fél ívnyi jó irányú, üdvös nyomtatvány kiadása által amazokat háttérbe szorítani iparkodnék. Az indítvány igen üdvösnek találtatott és ő hercegsége jóváhagyását nyerte ki.”

A „fillér-irodalom” mellett azonban a választmány tagjai egy „*nagyobbszerű*” tudományos mű megalkotását és közreadását is fontosnak tartották. Az igazgató „Pázmány Péter és kora” témáját javasolta, ezt kellene feltárni széleskörű tudományos kutatások alapján, új eredményeket felmutatva, történeti szakszerűséggel feldolgozva a történettudomány számára. Először pályázat kiírására gondoltak, majd ezt elvetve Danielik János választmányi tagot kérték fel a mű megalkotására. Pályadíja: „100 da-

rab arany és a szükséges utazási s egyéb költségek megadása.” (Danielik elvállalta a munkát, de azután a határidőket mindig átlépte, s a szép terv semmivé vált.)

1852 tavaszán kezdte el a társulat – később igen széleskörűvé váló – *könyvajándékozó tevékenységét*. Könyvtárat létesített a pesti Rókus-kórházban, majd azután több börtönben, „kiterjesztve áldozatkészségét a kórházakban és tömlöcökben sínylőddok-re is, jól tudván, mennyire szükségük van ezeknek unalmat űző, mulattató, lelket derítő, vigasztalás és enyh balzsamát csepegtető jó olvasmányokra.”

Vajon *mi valósult meg* az újjáéledés időszakának e könyvkiadási terveiből 1850-ben, 1851-ben? S az 1847/1848-as időszak előirányzataiból? Egyelőre szerény a termés.

A nép számára jelent meg Szabó Imre két népirata, az „Elveszett fiú” és „A zsöllerleány”; a Némafi nevű szerző „Erkölcsei beszédek a nép számára” című könyve, valamint egy szlovák könyvecske, a „Verna Roza”, Michal Chlebak munkája.

Többféle *iskoláskönyv* került ki ezalatt a sajtó alól a társulat kiadásában: a katekizmus – „Keresztény katolika tudomány azaz esztergomi katekizmus” –, magyar, német és szlovák nyelven; azután Róder Alajosnak a népiskola három szintjére szóló sorozata: „Bibliai történetek kisebb gyermekek számára” ugyancsak három nyelven; „Bibliai történetek középkorú gyermekek számára”, „Bibliai történetek nagyobb gyermekek számára”. Középiszolás diákok használhatták Fábian Ambrus tankönyvét: „A katolikus egyház története a középtanodai ifjúság számára”.

Kiadta a társulat Szabóky Adolf „Magyar ABC és első olvasókönyv”-ét, Zimmermann Jakab „Magyar nyelvtan az elemi és reáliskola használatára” című könyvét, valamint Fuchs (később: Füßy) Tamás „Általános földrajz”-át.

Főként a *műveltebb* társadalmi rétegekből származók forgathatták szellemi-lelki haszonnal a következő társulati kiadványokat: Nogall János: „Kalauz a keresztény hitéletre és istenességre”; „A kereszténység eredményei”, franciából fordította Schreiber László; Vezzerle Gáspár: „Keresztény erkölcsan”; Veuillot: „Róma és Loretto” (két kötet), s a „Korkérdések” tanulmánygyűjteményt.

Közkedvelté vált a Pázmány Péter imádságaiból összeállított *imakönyv*, Fogarasy Mihály rendezte sajtó alá (10 000 példányban nyomatták ki).

Nyilván csakis papoknak, illetve latinul jól tudóknak szánták Alois Schlör munkáját: „Vita Sancti Caroli Borromaei” (Borromei Szent Károly élete).

De már ebben az első korszakban megjelent magyarul a társulat jóvoltából egy magas művészi értékű *szépirodalmi mű* is, a világhírű olasz író, Alessandro Manzoni „A jegyesek” című terjedelmes történelmi regénye, 3000 példányban.

Lényegében az 1848 augusztus végi társulati író-értekezlet kiadási tervét követték a társulat vezetői a könyvek megjelentetésében. Amik kiadására viszont ekkor semmi kilátás nem volt: az egyetemes és magyar egyháztörténet, valamint a magyar történelem-tankönyv – bár ezeket akkor elhatározták.

Kiadta a társulat a Nyugat-Európában ekkor széles körben terjedő *Jézus Szent Gyermek-sége Társulat* szabályzatát és imádságait tartalmazó füzetet magyar, német és szlovák nyelven, valamint e társulat általános ismertetőjét is.

S ezrével, tízezzrel jelentette meg a társulat, most is, s a következő évszázadban is az *imálapokat*, *imafüzeteket*, a *szentképeket*, magyarul, de a nemzetiségek nyelvén is.

Természetesen most már egyik évben sem maradt el a társulati kalendárium, a *Keresztény Naptár* kiadása sem: magyarul 20 000, németül és szlovákul 10-10 000 példányban.

S a katolikus magyar társadalom mindegyik rétege számára – tágan értelmezve a „nép” fogalmát – jelent meg a *Katolikus Néplap* magyar, német és szlovák változata a társulat gondozásában.

Az 1851. októberi választmányi gyűlésen került először tárgyalásra minden könyvkiadó vállalkozás mindenkor kikerülhetetlen problémája: „a társulat némely könyvei kis kelendőséggel bírnak, nagyobb kelendőség eszközlése végett *többeknek ára leszállított*: „A kereszténység eredményei” 10 krajcárról 6-ra, Vezerle Gáspár erkölcs-tana 20-ról 10-re, Fábíán Ambrus története és a Korkérdések 30-ról 20-ra.”

1852 májusában kezdte meg a társulat azt az akcióját, hogy *szegény tanulóknak ingyen juttatott tankönyveket*: ekkor 500 katekizmust, 500 Szabóky-féle olvasókönyvet, 1000 példányt Vezerle erkölcsstanából („mely olvasókönyvül igen használható”), a bibliai történetek-tankönyvből magyar nyelvűt 500-at, szlovák nyelvűt 300-at, német nyelvűt 200-at; s a Verna Roza című szlovák könyvből 500 példányt.

A társulat vezetői, tisztségviselői és választmányának tagjai lelkiismeretes gondossággal keresték ezekben az átmeneti években az *1848-as program megvalósítási lehetőségeit*: hogyan lehet az ott kifejtett, továbbra is helyesnek, igaznak és szépnek vallott s teljes egészében most is vállalt elveket *konkrét sajtó-kiadványokban* megjeleníteni, „tárgyasítani”, a zajló társadalmi és egyházi közélet adott valóságában, a meglévő gazdasági-pénzügyi körülmények között, a politikai diktatúra szorításában ugyan, de már nyugodtabb tevékenységi lehetőségek közepette.

S ez az útkeresés tovább folytatódott a következő évek időszakában is: milyenek legyenek a helyes arányok az egyes könyvtípusok között? A „népiratkák”, a „fillér-irodalom” és a terjedelmes tudományos szakmunkák között? A „nép”-nek és a művelteknek szánt kiadványok között? A vallásos és a profán tartalmú kötetek között?

1848–1852 között lényegében ugyan már kikristályosodott a társulat kiadáspolitikája, mégis szükséges volt a további útkeresés, a lehetőségek felderítése, a legjobb megoldások kutatása.

RÉGI-ÚJ NÉVVEL

Végre a társulat az állami hatóságtól engedélyt kapott arra, hogy *közgyűlést* tarthasson, az illetékesek gyanakodása – úgy tűnik – eloszlott a társaság céljait és programjait illetően. Ettől kezdve működése világi-politikai vonatkozásokban is rendezett mederben folyhatott tovább.

Hosszú szünetelés után – 1848 nyara óta – 1852. augusztus 22-én került sor az újabb közgyűlésre a pesti szeminárium barokk könyvtártermében. Természetesen az állami hatóság kiküldöttének éber részvételével. Ekkor is, ezután is minden alkalommal külön a pesti rendőr-igazgatóság engedélyét kellett kikérni a közgyűlés idejére és helyére, s mindig kérni kellett „országuralkodói” (magyarul: császári) megbízott kiküldését.

Scitovszky hercegprímás elnökölt a közgyűlésen, számos püspök volt jelen, világi előkelőségek is szép számmal, s a társulat tisztségviselői mellett mintegy 200 tag zsúfolásig megtöltötte az üléstermet.

A hercegprímás és a társulati igazgató *igen nagyfontosságú bejelentést* tett az ülés elején: a társulat neve ezután *Szent István Társulata* lesz. A jelenlevők azonban aligha lepődtek meg az elhatározáson. Ez a gondolat ugyanis nem most született, hanem kezdettől fogva ez volt az alapítók, a szervezők szándéka, tehát már 1847-ben, 1848-ban.

Az aligha deríthető fel, hogy miért nem sikerült ezt akkor keresztülvinni; az viszont könnyen elképzelhető, hogy a szabadságharc bukása, Magyarország térdre kényszerítése után ez miért nem volt rokonszenves a bécsi hatóságok számára.

A társulat vezetőinek, választmányának és tagjainak – és a hercegprímásnak – ez a döntése kiemelkedő jelentőségű a magyar egyháztörténetben, a magyar művelődéstörténetben. Ezzel a névválasztással nyilván a társulat magyarságát, a magyar múltba gyökerezését akarták hangsúlyozni, ugyanakkor mindegyik magyarországi társadalmi réteg művelődésének jelen és jövőbeli munkálása szándékát fejezték ki – éppen Magyarország birodalmi tartománnyá degradálásának, a magyarság elnyomásának, háttérbe szorításának, a magyar műveltség, a magyar nyelv eljelentéktelenítésének sötét korszakában.

Gesztus, jelzés és tanúságtéves volt ez; példamutatás a magyar hazához való hűsége, nemcsak az ország katolikus lakosságának, de *az egész magyar társadalom, minden magyar ember, mindegyik magyarországi lakos számára.*

A közgyűlés megnyitójában Fogarasy igazgató hangsúlyozta: „Már e társulat keletkezésekor *közőhajtás volt Szent István első apostoli királyunk címét felvenni*, ki az anyaszentegyházat e honban megalapította és maga is oktatója volt a népnek. Ha tehát új címet kell választanunk, csak ezt az óhajtást kell életbe léptetnünk.”

Scitovszky prímás is erről beszélt, hozzátéve: „Elhatározta a társulat, hogy Szent István címével ékesíti fel magát, megmaradván Nagyasszonyunk pártfogása alatt, ki nek oltalmába a szent király országát és népét felajánlotta. Azért valamint e társulat keletkezésekor nem vezette a tagokat politikai cél, hogy e szép cím felvételét óhajtának, így most sincs e címnek semmi alkotmányos [= politikai célzatú] jelentősége.”

A prímás e megjegyzésével – kellő diplomáciai érzékkel – eleve igyekezett elejét venni az esetleges osztrák-ellenes, uralkodó-ellenes vádaskodásnak, jól jelezve mégis szavaival, hogy a korabeli közvélemény e névfelvételben megérezte a magyarságtudat határozott megnyilvánulását.

Ugyan-e célból a prímás javasolta, hogy a társulat küldöttsége tegye tiszteletét Albrecht főhercegnél, Magyarország kormányzójánál a budai várban („így elejét vesszük a félreértéseknek”).

E közgyűlés arról is határozott, hogy „szélesebb alpra fekteti működését” és *korábbi programját kibővíti*. „A katolikus hitszellemnek és érzelemnek élesztése és szilárdítása, a hit igazságainak terjesztése és megvédése irodalmi úton”, mindez a magyar történelemben és a magyar jelenben ágyazva – ez volt eddig a program. A társulat most újként „ehhez számítja még *ugyanezen célok előmozdítását előszóval és a keresztény szeretet művei által.*”

Tehát a társulat – túl a sajtótermékek kiadásán és terjesztésén – ezután alapvető céljait *előszóval* is igyekszik megvalósítani. Ilyen példákat említ a jegyzőkönyv: tudományos előadások, felolvasó-ülések rendezése; a választmányi üléseken is lesz ilyen napirendi pont; népszerűsítő-ismeretterjesztő rendezvények egyházközségekben, iskolákban, börtönökben s más alkalmas közegben.

Új és váratlan kezdeményezés volt ez, az alapprogramba nehezen illeszkedőnek látszott. Még inkább kirítt a társulat alapvető tevékenységei közül a másik javasolt új munkaforma: a *jótekonyság* különféle alkalmainak szervezése, például különféle gyűjtésekkel; foglalkozás elhagyott gyermekekkel, munkanélküliekkel, börtönből szabadultakkal s más hasonló nehéz helyzetben levőkkel.

A források nem szólnak arról, hogy kik, milyen indokok alapján javasolták ezeket, a társulat eredeti programjától idegen tevékenységi formákat, amelyek egyrészt meghaladták a társulat profilját és lehetőségeit, másrészt óhatatlanul szétforgácsolták volna a rendelkezésre álló, meglévő erőket.

Csakis arra lehet gondolni, hogy a társulat vezetői igyekeztek a társulatot *kari-tatív jellegű, jótekonysági egyesületként* feltüntetni a bécsi kormányzat és hazai képviselői előtt. Nem is lett e kezdeményezéseknek szerencsére semmi foganatjuk (hacsak nem tartjuk annak azt, hogy a társulat vezető tisztviselői bukovinai magyar fiúkat fogadtak magukhoz pesti tanulásra, ellátásukról, szállásukról gondoskodtak ezekben az években, évtizedekben; maga a társulat is számos ilyen fiút tanított a fővárosban.)

Viszont a jövő hosszú éveire adott munkát a társulatnak a hercegprímás azzal, hogy – profiljának a legjobban megfelelően – a társulatra ruházta az *esztergomi katekizmus kiadási jogát*.

Az október 19-i választmányi ülésen összeállították a kormányzóhoz induló 12 tagú küldöttséget: Károlyi István elnök mellett hat világi férfi (Marczibányi Lőrinc cs. k. tanácsos, Simoncsics János cs. k. tanácsos, Brunek József cs. k. tanácsos, Keszler János kincstári tanácsos, Reseta János nyugalmazott egyetemi tanár, Stockinger Tamás egyetemi orvostanár), valamint négy egyházi személyiség (Fogarasy Mihály c. püspök, Liphay András papnöveldei igazgató, Szántófy Antal lipótvárosi plébános, Majer István, Pest város népiskoláinak igazgatója.)

A választmány a küldöttségre *két fontos érdemi feladatot* bízott: egyrészt nyújtsa át a kibővített új programot (természetesen német nyelvre fordítva), benne az új Szent István Társulat elnevezéssel; másrészt hozza szóba a saját nyomda iránti kérelmet.

1852. október 31-én, vasárnap délután kereste fel a küldöttség „díszöltözetben” a főherceget. A társulat világi elnöke beszéddel köszöntötte (ebben még a régi névvel nevezte a társulatot), többek között – ugyancsak nem nélkülözve a diplomati-
kus megfogalmazást – ezeket mondta: „Nemes és magasztos cél van elénkbe tűzve, úgymint a *katolikus egyházi gondolkodásmód és érzelem fölélesztése*, mely józanul gondolkodó férfiak egyhangú ítélete szerint egyedül képes megszilárdítani a megtárgult társadalmi kötelékeket; az alattvalók kedélyébe hűséget és ragaszkodást, a hatalmasok szívébe pedig igazságot és jóakaratot önteni, s ekképpen a *tartós békének áldásait* mindenekre egyformán árasztani. A kárhozatos törekvések által meggyengített *tekintély* helyreállítása szintén csak a katolikus elvek érvényesítése által eszközölhető.”

Majd rátért a legfontosabb mondanivalóra: „Ezen bizalomtól indítatva a nevezett közgyűlésben elhatározott *két rendbeli folyamodást* teszünk le cs. k. Fenséged elébe; mindkettőt magas pártfogásába ajánljuk.”

A küldöttségjárásról szóló beszámoló ezután így folytatódott a jegyzőkönyvben: „Erre ő cs. k. Fensége kegyteljes kifejezésekben tudatá a küldöttséggel, hogy a társulat jótékony, hasznos és kivált ez időben igen jelentékeny működését figyelemmel kísérte és fogja kísérni ezentúl is, hogy *örömmel vette a társulat hatáskörének szélesbítését, s jótékonyágának kiterjesztését*; kívánja, hogy tagjainak száma napról napra növekedjék.”

A beszámoló külön kiemeli a találkozó e mozzanatát: „Fennhangon mondá e nyomatékos szavakat ő Fensége: »*Én büszke vagyok arra, hogy Isten kegyelméből katolikus vagyok, s csak arra figyelmeztetem önöket, hogy az egyháznak és álladalomnak karöltve kell munkálkodni az igaz boldogító elvek megszilárdításán.*«”

A fogadáson magyar szó természetesen nem hangzott el. Az elmúlt százötven év történeti eseményeit ismerve, az utolsó fél évszázadot átélve a ma – 1998 – emberében óhatatlanul felöltik a gondolat: vajon egy magyar katolikus egyesület – egy magyar katolikus hívó, a magyar katolikus egyház – szempontjából melyik diktatúra a jobb: a *katolikus* diktatúra vagy az *ateista* diktatúra?

S miután a főherceg „kegyteljesen ígérte a társulat folyamodásainak figyelembe vételét, a küldöttség elnökével és tagjaival egyenként is beszédbe bocsátkozni s a társulat állapota bővebb kitudakozása mellett mindegyikéhez kegyes buzdító szavakat intézni és őket kitartásra inteni méltóztatott.”

A két kérés teljesítése azután eléggé ellentmondásosan alakult: az új program – benne a Szent István Társulat elnevezés – két év múlva, 1854-ben kapott hivatalos jóváhagyást; a társulati saját nyomda ügyét azonban elsüllyesztették: az állami hatóságok nem engedélyezték.

Az 1852-i közgyűlésre elkészült a társulat első *névtára*. Megtalálhatók benne a társulati tisztségviselők nevei, azután a tagok névsorai.

Megtudható belőle, hogy 84 *alapító tagja* volt ekkor, zömük egyházi rendű személyiség, egyszerű falusi káplánoktól, plébánosoktól a kanonokokig, nagyprépostig, püspökig. Köztük 9 világi alapító tag is szerepelt (két gróf, egy grófnő, egy báró, törvényszéki elnökök, egyetemi tanárok és egy jószágigazgató).

A „résztvevők” tagok száma ebben az évben 1745. Legnagyobb részük ugyancsak papi rendű, kispapok, néhány apáca is. A világiak száma 180. Érdemes áttekinteni ez utóbbiak foglalkozási megoszlását.

Legtöbb közülük *tanár* gimnáziumban, képezdében, líceumban: számuk 28. *Földbirtokos* 20, egyszerűen csak férfinévvel szereplő, foglalkozást nem jelölő tag ugyancsak 20.

Az egyházi *uradalmak különféle tisztviselői*, szakemberei jelentős csoportot alkotnak: összesen 18 a száma a számtartó, tiszttartó, uradalmi kulcsár, kasznár, uradalmi ügyész, uradalmi pénztáros, ispán, jószágkormányzó foglalkozásúaknak.

Törvényszéki tisztviselő (elnök, ülnök, bíró) 6, *megyei, járási tisztviselő* 9, ügyvéd 8; közelebbről nem meghatározható értelmiségi foglalkozásúak (titkár, tanácsos, pénztárnok, felügyelő) 9.

Tanító, igazgató-tanító 12, *kántor* 2.

Egy-egy tag orvos, építész (Ybl Miklós), nevelő, kiseddóvó.

Szerepel közöttük 6 kereskedő, valamint néhány, alighanem kuriózumnak számító foglalkozás ebben a társulati-könyvvel körtben: egy-egy adószedő, számadó juhász, nyugalmazott őrmester, borbély, postamester, templomatya, erdőmester és két falusi bíró.

Az arisztokrata „résztvevők” tagok között volt 10 gróf és egy báró.

A tagok között volt összesen 18 nő, közöttük 5 grófnő, a többi neve mellett csak ez szerepelt: „asszony”, „asszonyság”.

Voltak „*kollektív*” tagok is: Kiskunfélegyháza városa, a győri tanítóképző növendékei, valamint a szombathelyi egyházmegyében külön-külön 68 falusi népiskola. Ezek mindegyike egy-egy „résztvevő” jelentett.

A névkönyv tudósít „*a társulat művészei*”-ről is: Engesser Mátyás a pesti belvárosi templom karnagya, Pest neves muzsikus-egyénisége volt akkoriban; Mihalovics János jó nevű fametsző, Rohn Alajos kő-rajzoló, réz- és acélmetsző (a társulat kiadványainak illusztrációit ők készítették, de – fényképek közlésére ekkoriban még nem nyílt technikailag lehetőség – ők látták el korabeli eseményeket ábrázoló képekkel is a lapokat).

A névtárban megtalálható a *bizományosok* névsora is: ebben az időben az ország 41 helyén működött társulati bizományos. De még többre volna szükség: „A társulat örömmel fogad el tagjai közül mindenkit bizományosnak – olvasható itt a felhívás –, ki a könyvek terjesztését a vidéken, hol lakik, szükségesnek és hasznosnak látja. A bizományosnak ebbeli fáradozásaiért 10 procentet [= százalékot] ajánl, úgyszintén a költségek viselését; könyvtárosoknak s könyvkötőknek pedig, kik saját felelősségükre és költségükre maguk vitetik el a könyveket, 20 procentet.”

Megörökítették a névkönyvben a társulat addigi múltjának történetét is, még friss emlékezet alapján, „*A jó s olcsó könyvkiadó társulat rövid történeti ismertetése*” címmel.

A főherceg-kormányzó nemsokára kinyilvánította jóindulatát, mert elengedte a társulat lapjainak kaucióját (elég magas összeg volt ez), viszont Fuchs (Füßy) Tamás

gimnáziumi „Általános földrajz” tankönyvét az állami hatóság nem engedélyezte iskolai tanításra, át kellett dolgoztatni.

1853. október 1-jén Fogarasy Mihály püspök visszatért Nagyváradra s leköszönt igazgatói tisztéről. A társulat – tiszteletének kifejezéseképpen – elkészítette a püspök „kőremetszett arcképét” Barabás Miklóssal, a neves művésszel, s azt névnapján, szeptember 29-én adták át az alapítónak. A távozó igazgató 100 forintot hagyott, hogy annak évi kamatai „a pest-ferencvárosi szegényebb tanuló gyermekek között kiosztandó könyvek vételére fordíttassanak”.

Ekkor a társulat egyházi vezetője *Daniélík János egri kanonok, választmányi tag lett.*

Már sűrűn érkeztek a *kérő, illetve a köszönő levelek* kórházakból, börtönökből a küldött könyvek ügyében. Sorra keresték meg a társulatot a szerzetesi gimnáziumok: ajándékozzon könyveket iskolai könyvtáraknak, ez meg is történt. Sajátos, egyben örvendetes tény, hogy protestáns középiskolák is jelentkeztek e célból (pl. a nagykőrösi, kecskeméti, marosvásárhelyi református kollégiumok), városi reáliskolák is, ezek is teljesítésre kerültek. De jött kérés a bukaresti latin püspökségről a romániai (nem erdélyi!) magyar katolikusok számára, a jeruzsálemi ferences missziótól „a szent városban megforduló magyar zarándokok lelki épülésére”, azután a salzburgi K.u.K. kaszárnya katonalelkészétől az ott szolgáló magyar katonák részére ima- és énekeskönyvek s egyéb könyvek kérésével.

Egy megjegyzés a sok közül: „A pesti Szent Vince irgalmas nének intézetének a szegény leánytanulók közti kiosztásra 50 német katekizmust és 50 német bibliai történeteket, valamint mindazon társulati könyveket ingyen kiadatni határozta a választmány, melyeket iskolai célra szükségelni fognak.” 1856 tavaszán Bécs azaz „a birodalmi főváros kórházai, fegyházai és egyéb jótékony intézetei közötti kiosztásra magyar és német ima- és épületes könyveket küldtek”, ugyanakkor a pesti szegényháznak, a pesti jótékony nőegyletnek, a váci siketnémák intézetének és másoknak.

Közben váratlanul leirat érkezett a rendőr-igazgatóságtól: 1853. november 23-án kelt legfelsőbb „nyílt parancs” értelmében *újra engedélyeztetni kell a társulatok alapszabályait* az új egylettörvény előírása szerint. Tehát a főkormányzónak nemrég átadott alapszabályzatot most újra be kell nyújtani engedélyeztetésre.

Ebben az időszakban is állandóan fel-felbukkant *az olvasó, kis terjedelmű népies füzetek*, másként a „vallásos ponyva” ügye. Az 1853. február 1-i választmányi ülésen így: „Ami az ügyvezett ponyvairódatmal illeti, melyet a társulat megkezdett, annak sikere nem mutatkozik. Különben is annak mind kezelése, mind eladása igen nagy bajjal jár, miért is a legtanácsosabb fölthagyni azzal.”

Ebben is maradtak, de egy év múlva, az 1854. február 9-i ülésen felolvasták Szabó Imre iszkázi plébános levelét.

(A levélíró neve már ismert: 1848 decembere előtt pesti egyetemi tanár, a fővárosi katolikus közélet jeles alakja, a társulat tevékeny író-tagja volt. 1848-i őszi cikkeivel erőteljesen és őszinte szívvel exponálta magát a szabadságharc mellett. Sorsát ezért a szokásos módszer szerint intézték el: kihelyezték falusi plébánosnak. De – e levele is bizonyítja – aktivitása nem lankadt.)

Tehát „felolvasatott Szabó Imre iszkázi lelkész úrnak a katolikus népfüzetkéket illető tervezete, melyeknek szerkesztésére közreműködését felajánlani szíveskedett. A választmány – habár a társulat a nép számára három rendbeli lappal máris rendelkezik, miután mégis felismertette, hogy a lapok mellett még külön füzetkéeknek is a nép számára kiadása s terjesztése sem volna fölösleges, sőt kívánatos – elhatározta, hogy a t.c. indítványozó úrnak ígért közreműködését köszönettel veszi.”

Ugyanezen az ülésen tett jelentést az a bizottság, amely a társulat pénzügyeit átfogóan elemezte. Előterjesztéséből kitűnt, hogy a *jövedelmes* kiadványok a következők: a katekizmusok, a bibliai történetek, az ábécés-olvasókönyvek, a földrajz-könyv (amelyet hatósági utasításra át kellett dolgozni), a magyar nyelvtankönyv, a Pázmány-imakönyv, valamint Segur és Goffine kötete; ezeken kívül a három néptűjság és a szentképek. Viszont *vesztéségek*, ráfizetésesek a kalendáriumok, és a „részvény-munkák” vagyis a részvényeseknek adott illetménykötetek.

Közben a beküldött alapszabályon – felsőbb utasításra – némely pontot még át kellett igazítani, majd 1854. február 26-án kelt „a budapesti rendőri cs.k. igazgatóság” leirata: „az alapszabályok némely módosításokkal felsőbb helyen jóváhagyattak, s egyúttal megengedtetett, hogy a társulat magát jövőre [= a jövőben] *Szent István Társulatnak* címezhesse.”

De a legfelső hely határozatát az 1854. október 8-i közgyűlésen kapta meg a társulat: „Felolvasatott ő cs.k. Fenségének, Albrecht főherceg, Magyarország katonai és polgári kormányzó urának kegyes leirata, melyben a *társulatnak* »*Szent István*» cím felvehetését megengedni s alapszabályait némi feltételek mellett megerősíteni és helybenhagyni határozatott.”

Ettől kezdve teljes joggal használta a társulat a létezése kezdetétől felvenni kívánt Szent István Társulat megnevezést. Megterveztek a pecsétet, illetőleg a könyvek címlapjára kerülő társulati emblémát: a Magyarok Nagyasszonya előtt térdeplő s a magyar koronát neki felajánló Szent István király.

A régi-új név megerősítése alkalmából Érdy János felajánlotta a társulatnak kiadásra a középkori *Hartvik-féle Szent István-életrajzot*, „melyet a frankfurti eredeti codexből lemásolt és magyarra fordítva jegyzetekkel ellátott”. A választmány azt „azon fejedelem iránti kegyeletének emlékül, amelynek nevét viseli, díszkiállításban kiadni határozta.”

De további kiadványokkal is kifejezte tiszteletét a társulat névadója előtt. Grynaeus Alajos kis könyve 5000 példányban jelent meg „Szent István első magyar király tisztelete, mint Budán tartatik és országszerte ünnepeltetik” címmel, valamint a szerző feltüntetése nélkül egy kis füzet: „Szent István, vagy a kereszténység győzelmelme”.

Arról is döntött a választmány, hogy „a hazai egyházi költő urak felszólíttasának egy, *Szent István tiszteletére* társulati ünnepélyek alkalmával éneklendő alkalmi *egyházi ének* szerkesztésére.”

Ezt az 1854-i októberi választmányi ülés kiegészítette a következőkkel: nemcsak Szent Istvánról, hanem Szent Imréről és Szent Lászlóról szóló himnuszokra is terjedjen ki

a pályázat. Sőt – a magyarság történelmének egyik sötét hullámvölgyében, az 1850-es években vagyunk! – írjanak költeményt „a mohácsi és a szigetvári szintén egyházilag megülni szokott eseményekről is”!

Egy-egy témára írt nyertes költemény pályadíjával egy-egy darab „cs. k. aranyat” tűztek ki, de ezt még azután később gyarapították.

Közben szinte észrevétlenül megjelent a társulat egyik újabb funkciója, amely egyik programjában sem szerepelt szövegszerűen: alkalmanként a *hazai egyházi-világi tudományosság bizonyos közös területeinek központi kutatási szervezője-organizátora* szerepét is magára vállalta.

Erre az predesztinálta, hogy *székhelye Pest-Budán volt*, amely az ország közéletének, irodalmának, művészetének, tudományosságának az 1830-as, 1840-es évektől már pezsgő életű központja (a társulat székhelyéül kezdetben valamelyik érseki-püspöki város is szóba került, hiszen ekkor a főváros nem volt semmiféle szempontból katolikus egyházi központ); másrészt azért, mivel a társulat tevékenysége tagjain („résztvényesein”) keresztül *az egész országot átfogta* Pozsonytól Brassóig, Újvidéktől Késmárkig; a hazai katolikus egyház élete pedig – akárcsak a világ más tájain – főként az autonóm egyházmegyék egymástól eléggé szeparált keretei között folyt.

Az 1853-i szeptemberi közgyűlés arról határozott, hogy *össze kell gyűjteni* az ország területén egyrészt a régi s újabb *imakönyveket*, másrészt az *egyházi énekeket*, dallamokkal együtt, a készítendő országos ima- és énekeskönyv számára.

Központi jellegű munkaként a társulat elkészítette „*a magyarboni szentek és boldogok jegyzékét*”, ez naptárszerű formában nyomtatásban megjelent az 1854. évi Keresztény Naptárban. Ezt alapul szánták egy tervezett nagyobb szabású munkálatnak, amelyben a Kárpát-medence magyar katolikus egyházának e kiemelkedő képviselőit mutatják be, e nagy magyar katolikus egyéniségek életpéldájával az 1850-es évekbeli magyar katolikus öntudatot erősítő. Ehhez szükségesek lesznek „a hazai egyházi műrégiségek [= művészeti emlékek] leírásai, s amennyire lehet, rajzai is, netalán fennlevő [= még élő] legendákkal együtt”. Ezek összegyűjtésére is megtették az előkészületeket.

Ezzel kapcsolatosan a választmány Lonkay Antal világi gimnáziumi tanárt – ismerve „e szakban dicséretesen kitüntetett képességét” – „megajánlván a *magyar szentekhez* a szükséges költségeket, e nagyobbszerű munka előkészítésével megbízta”.

Így folytatódik a jegyzőkönyv: „E tárggyal kapcsolatban határozatba ment, hogy az egyházmegyei hivatalok, nemkülönben a hazai prépostságok és szerzetesrendek főnökei tisztelettel s bizalommal felszólíttassanak, miszerint a körükben található egyházérdekű régi műemlékek, cibóriumok, kelyhek s egyebek rajzait s történeti leírását a társulattal közölni szíveskedjenek, hogy e rajzok s leírások különösen a *magyar származású szentek és boldogok biographiái* mellett a magyar katolikus egyház dicsőítésére méltó helyet foglaljanak.”

Egy másik országos áttekintés szándéka: a társulat kérte a *nagyobb búcsújáróhelyeken* működő plébánosokat, „hol búcsúk alkalmával számos hívősereg gyülekszik össze”, hogy írják össze a következőket: „a búcsútartás ideje, a helybeli ájtatosság

módja, a helybeli közimák, énekek, legendák, a búcsúhelyek története, régiségei s az itt összegyülekezni szokott nép lelki szükségéi iránt.”

Nincsenek adatok arra, hogy milyen számban reagáltak e felkérésekre a megszólítottak, mégis jelentős a tény: *a Kárpát-medencében található műemlékek, a népi vallásosság tényeinek első országos központi áttekintési szándéka.*

Ide csatlakozott Érdy János munkája is: *„A magyaroknál tiszteletben volt szentekről és boldogokról íratott codexek jegyzéke”*, amelyet egyrészt elhelyeztek a társulat irattárában, másrészt felkérték a Religio folyóirat szerkesztőségét, hogy folytatásokban közölje.

Ehhez fűzve felhatalmazás született, hogy „általában a magyar egyházi irodalomra vonatkozó s különféle hírneves európai könyvtárakban őrzött, eddig még kiadatlan okmányok és iratok egyénenkénti lemásoltatását a társulati elnökség kedvező alkalommal eszközölhesse.”

Ezekben a politikailag nyomasztó években – jól érzékelhetően – *elsőrendű feladata volt a társulatnak a katolikus magyarság múltjának, a magyar katolikus egyház elmúlt századainak feltárása*, éppen a példák nyújtása, az ösztönzés és lelkesítés céljából, de tudományos szempontból is.

Felmerült egy *prédikáció-gyűjtemény* kiadásának szükségessége, mert „az egyházi szónoklatnak hazánkban felvirágoztatására igen jótékony befolyást gyakorolna egy oly gyűjteménynek megindítása, mely mindazt, mit az összes keresztény katolikus classicust az egyházi szónoklat mezején felmutatni képes, magában egyesítené.” Ebben természetesen *„a régi magyar szónoklatok is – helyesírási és szóbelileg kiigazítva – helyet foglaljanak.”* Később javasolták, hogy ez a gyűjtemény füzetekből álljon, s a sorozat *„a magyar egyház-szónokok vezére iránti kegyeletből Pázmány-füzetek cím alatt”* adassék közre.

Vagy egy másik példa: a pápa 1855-ben kihirdette a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját. Ennek 1855 májusában *„az összes püspöki megyében történendő ünnepélyes kihirdetése alkalmára” Esterházy Pál 17. századi könyvét* javasolták kiadni, amelyben Európa, benne hazánk Mária-kegyhelyeit ismertette. A munkát latinról magyarra kellene fordítani, az azóta híressé vált újabb kegyhelyek leírásával kiegészítve. A választmány a tervet elfogadta, de azután – a bírálók véleménye alapján – mégsem találták alkalmasnak újabb kiadásra.

Megvalósult viszont egy másik, ugyanerre az alkalomra tervezett kötet: Toldy Ferenc szerkesztette az *„Immaculata a régi magyar szentegyház hét szent beszédében”* című gyűjteményt, a régi magyar lelkiségtörténet legszebb Mária-szövegeiből.

Számos kiadványra serkentette a társulatot az egyetemes katolikus egyháznak ez az 1855-i jeles eseménye. A püspöki kar megbízásából a társulat jelentette meg a Szentatya ezzel foglalkozó apostoli levelét magyarul, németül, szlovákul, románul és ruténul; az ünnep szentmiséjének és zsolozsmájának latin szövegét; valamint számos imalapot, imafüzetet magyarul és a nemzetiségek nyelvén is. S a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária *„acélmetszetekben sokszorosított képét”* mint szentképet 20 000 példányban adta közre a társulat. (Sajátságos, hogy ugyanezekben az években

széles körben terjedt Szűz Mária Szeplőtelen Szívének tisztelete, ez is tükröződik a társulat sok ekkori kiadványában.)

Az 1850-es évek legszebb kiállítású reprezentatív kiadványa volt az 1857-ben megjelent *Szent Erzsébet díszalbum*. Ezt – a latin nyelvű címlap szerint – abból az alkalomból adták ki, hogy az uralkodó felesége, Erzsébet királyné „Szent Erzsébet házját, Magyarországot először látogatta meg”, neki ajánlva a művet.

A könyv Árpádházi Szent Erzsébet életét adja az olvasó elé a 16. század eleji *Karthauzi Névtelen* magyar nyelvű kódexéből. A terjedelmes ódon magyar szöveget Toldy Ferenc rendezte sajtó alá: előbb archaizáló kódexírással található a kötetben (mintha mai faksimile lenne), az oldalakat körülindázó gyönyörű színes fonat-díszítéssel, rajzokkal, iniciálékkal. A kötet e részét Regensburgban nyomtatták. Majd ugyanez a kódex-részlet „rendes” nyomtatott szöveggel olvasható, ugyancsak Toldy jegyzeteivel. (Magát a kódexet egyébként első ismertetőjéről Érdy-kódexnek nevezik, éppen Érdy Jánosról.) Végül Danielik János szép Szent Erzsébet életrajza zárja a kötetet, amelyet a társulat küldöttsége ünnepélyes keretek között adott át Budán az uralkodói párnak.

A kötetből csak 160 példányt készítettek, kiadási költségeire külön „szponzorokat” nyertek meg.

A társulat ekkor kiadott *egyik tankönyve* kiemelkedő jelentőségű. 1850-től kezdve alakult ki hazánkban a nyolcosztályos gimnázium 10-18 éves fiúk számára. Ennek felső osztályai részére a *magyar irodalom-tankönyvek* elkészítését a bécsi minisztérium éppen a Szent István Társulatra bízta. Kényes feladat volt ez ebben az időben, az osztrák elnyomatás nehéz éveiben, de egyébként is: a magyar irodalom eddig még sohasem volt középiskolai tantárgy, hazai iskolákban.

Az 1853. október 6-i választmányi ülésen közölték ezt a minisztérium feltételeit is: a tankönyv szerkesztésekor „az osztrák birodalmi állapotok és viszonyok kellemleg tekintetbe véteessenek.” A választmány a felkérést elfogadta, e kötetet „fölsőbb alkalmasnak tartván, hogy az ifjúságra magyar irodalmi termékek által katolikus értelemben hasson.”

A kötet *Lonkay Antal* szerkesztésében készült, Toldy Ferenc felügyelete alatt. A kéziratot jóváhagyás végett fel kellett küldeni „a cs.kir. oktatásügyi minisztériumhoz a cs. kir. pest-kerületi iskolahatóság útján”. Vissza is küldték: a szövegen „néhány módosítások teendők”. Mindezek után – a társulat kiadásában – 1855-ben megjelent a tankönyv két terjedelmes kötetben (összesen mintegy 1400 oldal!). Címe: „*A magyar irodalom ismertetése a legrégebbi időktől napjainkig. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára*”.

A teljes magyar irodalom története bemutatásra került benne a Halotti Beszéd-től Vörösmartyig, Arany Jánosig (akkor ez volt a „napjainkig”).

Korszertű szerkesztésű ez a tankönyv. Az első kötet az 1772 előtti, a második az ez utáni korszakot tárgyalja. A kötetek elején 20-25 oldalas áttekintés található a korszak egészéről, majd a szemelvények következnek, rövid, frappáns ismertetésekkel a szemelvényekről, a költőkről, írókról. A kötetek végén terjedelmes részben a korszak világirodalmából hoz a szerkesztő szemelvényeket.

Mindegyik szerző szerepel a kötetben, aki egy mai, színvonalasnak ítélt középiskolai magyar irodalom-tankönyvben szerepel az 1855-ig tartó időszakból. De itt a második-harmadik vonalban álló kismesterek sokasága is jelen van.

Ami azonban a legmeglepőbb: 1853–1855 között készült ez a kötet, 1849 véres ősze óta csupán néhány év telt el. *Petőfi* neve még mindig vörös posztó a hatóságok szemében. S ebben az iskoláskönyvben ott szerepel *Petőfi* is, aránylag hosszú életrajzzal, méltatással. Ezek is ott olvashatók: „1845-től Magyarország legnépszerűbb költője”. „A bekövetkezett mozgalmakban nagy részt vett; karddal cserélte fel a tollat, kapitány lett Erdélyben, hol 1849-ben leegyezőbb adatok szerint harcban esett el.” A kötetben Shakespeare „*Coriolanus*” című drámájának részlete az ő fordításában található; a magyar részben pedig következő versei szerepelnek: A Dunán, A téli esték, A dal, Első szerepem, Hazámban, Én, Jövendölés. – A lecke e sorokkal cseng ki: „Dicső neve költő fiadnak / Anyám, soká, örökké él.”

A tankönyvet a hatvanas évek végéig még két újabb kiadásban adták közre.

1855-ben az új birodalmi sajtótörvény értelmében át kellett szervezni a társulat országos könyvterjesztési hálózatát. A törvény szerint egyrészt mindegyik kiadó árusíthatja saját könyveit, másrészt csakis a hatósági engedéllyel rendelkező „főhivatású” könyvkereskedő. Ezért a korábban az egyházmegyei központokban s más városokban munkába állt *társulati könyvbizományosok tevékenységét meg kellett szüntetni*. Ezután a társulat pesti „ügynöksége” intézte a részvényes-tagok illetményköteteteinek szétküldését, az évi 3 forint elkönyvelését; illetőleg a társulat szerződést kötött egy tekintélyes, már jól ismert pesti könyvesbolt tulajdonosával, *Hartleben J. Adolffal*, ő lett a társulat *könyvkereskedője*, ő árusította a társulat összes könyvét.

De megmaradt, illetve átalakult a korábbi könyvbizományosok feladatköre: ezután mint a társulat „*tiszteleti tagjai*” intézték saját körzetükben a társulati tagok tagdíjának begyűjtését, és az illetménykötetek szétosztását. A társulat pesti központjában az „ügynökség” velük állt továbbra is kapcsolatban, nem az egyes tagokkal, így egyszerűsítve az ügyintézt. E tiszteleti tagok legtöbbször ezután is papi személy volt, akit a helyi megyésfőpásztor bízott meg; s a társulat vezetősége ismételtelen kérte a püspököket, hogy intsek őket teendőik lelkiismeretes és pontos végzésére.

A társulat anyagi helyzete ekkor már stabilizálódott: a kiadott könyvek bevételeiből, valamint a folyamatosan érkező adományokból, hagyatékokból, örökségekből. Számos papi író saját, másutt kinyomtatott könyveit ajándékozta többszáz példányban a társulatnak ingyen, ezeket azután az ügynökség árusította a társulat számára. De az ügynökség bizonyos százalék ellenében megfelelő tartalmú és szellemű műveket bizományban is árusított.

Egy sajátos hagyatékok ezekből az évekből: a poroszloi plébános végrendekezése szerint halála után „plébániájában minden ház a társulat által kiadott Pázmány-féle imakönyvben részesül”, és 50 forintot hagyott a társulat központjára.

A társulat gazdasági-pénzügyi biztos voltát s már külföldön is elismertségét jelzi, hogy a neves regensburgi könyvkiadó és nyomdatulajdonos, *Friedrich Pustet* Pesten járva 1854 őszén, felkereste a társulatot. Felajánlotta, hogy bármelyik saját kiadású

könyvének kiadási jogát kész átadni a Szent István Társulatnak, ha azokat nála nyomtatja ki a társulat. Ennek alapján jött létre az a szerződés, amely szerint a Pustetkiadónál megjelent *katekizmusok* megfelelő példányszámban a társulat kiadásaként jelennek meg (ezt feltüntetik a könyvek impresszumában). Ezek a hazai német tan nyelvű népiskolák tankönyveiként kerülnek Magyarországon terjesztésre. Hasonló megállapodás született a *Missale* és a *Breviarium* vonatkozásában, azzal a feltétellel, hogy mindkettőben szerepelniük kell a magyar szentek ünnepeinek is (Proprium Sanctorum Regni Hungariae). Mindezeknek a könyveknek kiadói jogát „Pustet úr igen kedvező feltételek mellett ruházta át a társulatra.”

Kiszemelték egy további Pustet-kiadványt is, „melyben a szentmiseáldozat tényei képekkel illusztrálva s velős rövidséggel megmagyarázva vannak, s amely mindkét nemű felserdült ifjúság használatára szolgálna.” Sujánszky Antal vállalkozott a kísérő szövegek magyarrá fordítására. Ebből azonban nem lett társulati kiadvány.

Korábban éppen azért vetették el a népies füzetekkel való foglalkozást, mert ezek kiadását ráfizetésesnek tartották. Ennek ellenére többször a felszínre került ezek ügye a választmányi üléseken. Főleg Toldy Ferenc és Majer István szorgalmazta ilyen füzetek közreadását. 1854 októberében is felszólaltak: miután „az úgynevezett ponyvairodalmat illetően az elv a társulat által már rég elfogadott, valamint kezdeményezésül néhány ily nyomtatvány közre is bocsátatott”, ezért főleg a *terjesztési módok kikutatása* s megállapítása terén kellene előre lépni. Ennek érdekében – javasolták – fel kell deríteni a nagyobb búcsújáróhelyeken a terjesztés lehetőségét.

1855 augusztusában „a társulat egyik buzgó tagja több búcsújáróhelyeken a társulat könyveivel kísérletet tett, melyet igen kedvező siker koronázott s felhívta a választmányt, hogy e részben kiváltképpen a búcsúhelyekre szíveskedjék fordítani figyelmét.”

E hónapban a népies füzetek számára 20 szerző küldte be írását. De ezután is folyamatos a kérés a tollforgató papokhoz és világiakhoz rövid, „erkölcsös s egyszersmind mulattató [= szórakoztató] népiratok” készítésére.

A társulat vezetői fontosnak tartották – s ebben alighanem pedagógiai szempontok is közrejátszottak –, hogy a kiadott füzetekben, könyvekben, újságokban a *magyar helyesírás elvei, szabályai* minden tekintetben maradéktalanul érvényesüljenek. Az 1854-i júliusi választmányi ülésen bizottság alakult abból a célból, hogy „a társulat által kiadott nyomtatványokban használandó helyesírásnak szabályai addig is, míg a magyar akadémia e nemben definitív utasításokkal lépend fel, az egység és következetesség tekintetéből a legcsekélyebb részletekig kijelöltetvén, megállapíttassanak.”

A szeptemberi ülésen Gyurits Antal, a bizottság elnöke átadta a kidolgozott helyesírási szabályzatot. Alighanem az *első nyomdai-kiadói magyar helyesírási szabályzat* ez!

1852 elején jelent meg – a Károlyi elnök kezdeményezésére és jelentős adományával finanszírozott – *Családi Lapok*, a társulat „tudományos és szépirodalmi folyóirata”. Havonta kétszer vehette kézbe az előfizető, s lapjain értekezéseket, elbeszéléseket, költeményeket, útleírásokat, műemlék-ismertetéseket s más hasonlókat találhatott.

Figyelemre méltó rovata volt a „Szemle az élet, iskola, irodalom és művészet terén” címmel. Ebben különösen érdekesek az 1850-es évek *pesti színházi előadásairól* szóló részletes beszámolók, kritikák, hű képet adva színdarabokról, színházi szerzőkről, s főként színészekről, színésznőkről. De bőven található tudósítások képzőművészeti kiállításokról, hangversenyekről is. Ez a művészi – színházi, képzőművészeti, zenei – szemle mindvégig a lap legfőbb erőssége volt. Természetesen könyvrecenziókat is nagy számban közölt a szerkesztő.

A lap prózai-költői közleményeinek szerzői a társulat írói közül kerültek ki; országos tekintélyű neves szerzők nevével nem lehetett találkozni a Családi Lapok oldalain.

Az 1853. februári választmányi ülésen értékelték a társulati lapok helyzetét. Ennek az évnek az elején a Katholikus Néplap magyar változatának 1286, a német verzióknak 570, a szlovák nyelvűnek 470 előfizetője volt. A Családi Lapok 356 előfizetőt számlált. S míg a népújságok 732 forint tiszta hasznot hoztak, a Családi Lapok „a gróf elnök úr által ajándékozott 500 forint segély nélkül nem állhatott volna fenn.”

1854 elején a főváros kulturális életének jeles személyisége, a társulat szorgalmas író-tagja, *Ney Ferenc* vette át a szerkesztést. Beköszöntőjében megerősítette, hogy ez a lap „a műveltebb közönségnek lévén szánva”, ugyanakkor olyan ez a folyóirat, „mely tudományos és szépirodalmi eszközök által a műveltséget főleg a családok körében akarja fejleszteni, előmozdítani.” Ezért ezután „*Olvasmány az ifjúság számára*” címmel 8 oldalas mellékletet adott a főlaphoz, attól különválasztva.

Sok és sokféle szövegközi kép és különféle sokszorosítási technikával előállított képmelléklet tarkította a Családi Lapok mindegyik számát.

Élete azonban nem volt hosszú: anyagi okok miatt – öt évfolyam megjelenése után – 1857-ben a társulat lemondott a kiadásáról.

De a választmányi üléseken további lapindítási ötletek is elhangzottak. 1855 áprilisában Mihalovics János, a társulat lapjaiban a fametszetek készítője javasolta, hogy „tipograph intézetének igénybevétele mellett a társulat egy havi vagy évnegyedi *képes folyóiratot* indítson meg.” A javaslatot elvetették.

Ugyancsak erre a sorsra jutott az 1856 szeptemberében a közgyűlésen előterjesztett ötlet: indítvány hangzott el egy *katolikus politikai lap* alapítására. Igen figyelemreméltó a társulat egyházi vezetőjének, Danielik Jánosnak elemzése ennek kapcsán:

„Ez indítványt illetőleg, ha én tekintetbe veszem azon, szinte határtalanig menő véleménykülönbséget, mely a legkatolikusabbakul ismert férfiaknál, De Maistre- és Bonnard-tól kezdve O’Conell, Görres, Donoso Cortes- és Montalamberten át egész a l’Univers-ig a politikai nézetekre nézve mutatkozik, anélkül, hogy ezek bármelyikét is kárhoznátna az egyház; ha továbbra szemügyre veszem azon szenvedélyes vitákat, gyűlöletes kitérőket és pusztító meghasonlást, melyet e nézetkülönbség a katolikusok soraiban nemcsak a mindig nyughatatlan franciáknál, hanem magában az elnyomott Írországnak [= Írországnak] is éppen legközelebb előidézett: úgy bizonyára remélem, hogy senki sem fog kárhoznatni azért, ha *nem akarjuk politikai vélemények meghasonlásának tenni ki a kisdéd táborát*, melyet a hiterkölszi elvek egységének alapján gyűjteni sikerült; ha nem

akarjuk zivataroknak és szélvészeknek áldozatul dobni oda a gyenge és még csak most serdülő növényt, melyet a hit napjának melege terebélyes fává növeszthet idővel.”

Hangsúlyozta: „Igen, én azon erős hitben élek, hogy *azon a napon, melyen a napi politikávali foglalkozást ezen egyesület elbatározná, egyszersmind felbomlásának diplomáját írná alá.* Vallásérkölcsi tér az, melyen e társulat emelkedett, s melyen neki szükségképpen meg kell állapodni. Itt használ ő sokat és eszközöl temérdek, az Istenen kívül soha senki más által eléggé meg nem hálálható jót, nemcsak az egyháznak, hanem az összes [= teljes] társadalomnak is.”

Ebben az időben két kiemelkedő személyiség neve szerepelt a társulat évkönyveiben. 1855 tavaszán lépett a részvényes tagok közé, majd lett a választmány tagja élete végéig *báró Eötvös József*, ekkor a tudományos akadémia alelnöke, aki többször vett részt különféle társulati bizottsági munkálatokban. 1856 szeptemberében vált a társulat alapító tagjává *Liszt Ferenc*, aki ekkor az esztergomi bazilika felszentelése alkalmából tartózkodott Magyarországon, „Esztergomi misé”-jét bemutatandó. A többiekhez képest kiemelkedően nagy összeggel, 150 forinttal járult hozzá a Szent Erzsébet album kiadásához; s ez a mű alapvető „szöveggönyv” lett az 1865-ben bemutatott „Szent Erzsébet legendája” című oratóriumához. Foglalkozása az 1856-os névkönyvben: „zeneművész”, 1858-ban: „udvari karmester Weimarban”, 1869-ben: „római abbé”.

Később, az 1860-as években lépett a társulat alapító tagjai közé „a haza bölcse”: *Deák Ferenc*. Az 1858-as névkönyvben még nem szerepelt, de az 1865-i és 1869-i névkönyvben igen. Neve mellett nincs feltüntetve semmiféle foglalkozás.

Az útkeresés 1853–1857 közötti öt esztendejében a társulat legfőbb, legnagyobb példányszámban kiadott „termékei” a *népiskolai tankönyvek* voltak: elsősorban a hittankönyvek (a katekizmusok és a bibliai történetek), azután az ábécés-olvasókönyvek, valamint a magyar nyelvtankönyvek. Több tankönyvre ebben az időben nem is volt szükségük a tanulóknak a legtöbb falusi népiskolában. Ezekre viszont igen széles körben volt kereslet, s bár az áruk olcsó volt (néhány krajcár), mégis a társulati könyvkiadás bevételének egyik fontos részét képezték.

Ebben a néhány éves periódusban az egymás után következő kiadásokban a társulat kiadta a katekizmust magyarul 60 000, németül 40 000, szlovákul 20 000 példányban. A Pustet-féle német nyelvű katekizmusokat 68 342 példányban terjesztették.

Róder Alajos bibliai történetek tankönyveiből kiadásra került magyarul 205 500 (kettőszázötzezer ötszáz!) példány, németül 95 000 példány, szlovákul 20 000 példány.

Szabóky Adolf ábécés-olvasókönyvéből 38 000 példány, Zimermann Jakab magyar nyelvtanából 21 000 példány kelt el.

Az *imakönyvek* sorából kiemelkedett Tárkányi Béla terjedelmes – 352 oldalas – imakönyve, a „Lelki manna”, amely 1931-ben érte meg 55. kiadását 1856 óta. Ugyan ebben az évben jelent meg Szabóky Adolf *diák-énekeskönyve*, az „Egyházi énekek a katolikus tanulói fűságra”, de ugyanezt kiadták német szövegekkel is.

A már említett reprezentatív kötetek (Hartvik Szent István életrajza, Immaculata-kötet, Szent Erzsébet album) s a tankönyvek mellett ebben az időszakban már erősen meggyarapodott a társulat kiadványainak a száma. A kötetek általában 2500-3000 példányban jelentek meg. Feltűnő, hogy a fordított művek között a legtöbbet franciából (nem németből) fordították.

Ennek az időszaknak a termésében vannak *teológiai, hitvédelmi, etikai művek*: Goffine Lénárt oktató és épületes könyve, Lovis-Gaston Segur: Rövid és bizalmas feleletek a religio ellen elterjedt ellenvetésekre (8000 példányban), Silvio Pellico: Értekezések az emberi kötelességekről, Liszky Károly: Lorenzo vagy a hit hatalma, Léon Desdouts: Az ember és a teremtés vagy a végokok elmélete a mindenségben.

A *liturgia* is népszerű téma volt: Franz Hohenauer: A keresztény katolikus egyház szépsége szokásaiban és szertartásaiban, Frenzl Ince: Liturgika vagyis a katolikus egyház szertartásainak magyarázata.

A bécsi kultuszminisztérium kívánta a társulattól az osztrák Konrad Martin tankönyvének kiadását a középiskolák felső osztályai számára: „A katolikus religio tankönyve” (két kötet, 840 oldal). Egy erkölcsstani szakkönyv latinul jelent meg (Compendium systematis theologiae moralis). Kiadásra került a vasárnapi és ünnepnap i szentmiséken magyarul felolvasandó szentírási szakaszok kötete is.

A következő kötetek *történelmi témájúak*: Walter Vilmos: A XIII. század anacharisa, Joseph Francois Michaud: A kereszties hadak története, Johann Burmüller: Világtörténet (három kötet, 1484 oldal), Fuxhoffer-Czinár: Monasterologia (a szerzetesrendek története hazánkban, két kötet), Danielik János: A történet szelleme (történetfilozófiai értekezés).

Több kötet foglalkozott *a magyar irodalom és művelődés történetével* (Lonkay Antal említett tankönyvén kívül): Ferenczy Jákó: Magyar irodalom és tudomány története, Ferenczy-Danielik: Magyar írók életrajza (két kötet), Jerney János: Magyar nyelvkincsek az Árpádok korszakából.

Egy *természettudományi* tartalmú kötet: Mutzl Sebestyén: A föld és az emberi nem őstörténete; ismeretterjesztő mű Pizling V. Ferenc „Népszerű egészségtan”-a.

Az *ifjúságnak szánt iratok* között van Schmidt Kristóf „Piros tojások” című könyve, amelyet iskolai jutalomkönyvnek szántak (három kiadásban 9000 példányban), ide tartozik a nagyobb diákoknak készült kalandos könyv, Danielik János műve: Columbus vagy Amerika fölfedezése (5000 példányban).

Franciából fordították – a szerzők megnevezése nélkül – az „Ifjúsági iratok” címen megjelent sorozat kis könyvecskéit; címeik: Szent Miklós napja, Pali és Gyuri, A Sismond család, A braminok (öt-ötezer példányban jelentek meg). E sorozat 1861-ben még három, ugyancsak francia eredetű könyvvel gyarapodott: A száműzött leánya, A rabszolga-kereskedő, Aranka.

4000 példányban adták ki az angol Nicholas Wiseman bíboros híres regényét: *Fabiola vagy a katakombák egyháza*. S a társulatnak legelső verseskötete 1857-ben látott napvilágot: *Tárkányi Béla költeményei*.

A választmányi üléseken sok szó esett a rövid, olcsó, népies füzetekről. A felsorolásból kitűnik: egyetlen egy sem jelent meg belőlük ebben az időszakban. Ennek csak egyik oka az anyagi megtérülés hiánya, ráfizetésesek voltuk; másik oka, hogy nem álltak rendelkezésre megfelelő írások, a bírálók magas mércét állítottak. Ez lett a sorsa a Szent István, Szent Imre, Szent László s a mohácsi és szigetvári témájú pályázatnak is: sikertelennek bizonyult, a pályadíjakat nem adták ki. A népies füzetek nagy ideje majd 1886-tal kezdődik el.

Összességében tekintve ennek az öt esztendőnek a termését, megállapítható: *a művek legtöbbje a papság, illetve a műveltebb társadalmi osztályok, az értelmiség számára készült.*

A háromnyelvű népujságon, az ugyancsak háromnyelvű kalendáriumon kívül a társulat sok imalapot, imafüzetet, kisebb imakönyvet adott ki; a szentképek száma az 1850-es évek első nyolc évében megközelítette az egymilliót.

Bár már többször jóváhagyta a hatóság a társulat alapszabályait, de még nem ért veget annak teljes kialakítása. Az újabb rendelkezések szerint egyrészt az egyesületi alapszabályzat műfaji előírásait kell érvényesíteni, a részletes-terjedelmes programszövegeket ki kell venni a szabályzatból; másrészt meg kell tisztítani az egyesületek profilját: csakis azzal foglalkozhatnak, ami az alapvető feladatuk.

Ennek köszönhetően a Szent István Társulat újjászövegezett, 23 paragrafusból és két pótparagrafusból álló alapszabályzatával lényegében *visszatért az 1848-as változathoz* (természetesen szövegében erősen lerövidítve), kimaradt belőle a program-rész s a társulat később vállalt (de alig-alig teljesített) szóbeli ismeretterjesztési és jótékonykodási feladata.

A szabályzat első pontja szerint a *Szent István Társulat „épületes és hasznos könyveknek, képeknek és folyóiratoknak kiadása és terjesztése végett” egyházi és világi katolikusokból alakult egyesület.* De a szabályzatba az előző évek gyakorlata alapján került be ez a paragrafus is, a jövőben is érvényesíteni kívánva: „A társulat mint katolikus egyesület örömmel fölhasználja az alkalmat az eladott könyvek után netalán gyűjtött fölöslegből a keresztény irgalmasság műveit előmozdítani.”

Végre 1857. január 24-én az állami hatóság a *Szent István Társulat alapszabályait véglegesen megerősítette, s e tényt az 1857. június 9-én tartott közgyűlésen hirdették ki.* A résztvevők elhatározták, hogy a társulat főbb kiadványait, valamint a latin nyelvre fordított alapszabályt elküldik IX. Piusz pápának azzal a kéréssel, hogy „Őszentsége a társulatot apostoli áldásában részesíteni szíveskedjék”.

Ez a szabályzat – a korábban kialakult szokás alapján – rögzítette a *társulat vezetésének* azokat a kereteit, amelyek ezután lényegében változatlanul érvényben voltak (egészen a 20. század végéig).

A társulat *elnöke* egy tekintélyes világi férfi, aki kellőképpen képviseli a társulat érdekeit a külvilág, a társadalom előtt. Alkalmanként két elnök is választható. Tevékenységük jobbra protokolláris.

A társulat tényleges vezetője az *alelnök*: köztisztletben álló pap, az egyházi irodalomban, teológiában, néha más tudományokban is széles körben elismert szakember. *Az alelnök határozta meg a társulat működésének lényegi tartalmát, irányait, programját.*

A társulat *igazgatójának* feladata „a kiadandó könyvek körüli közvetlen gondoskodás”: tárgyalás a szerzőkkel, a kéziratok gondozása és korrigálása, kapcsolattartás a nyomdával. A szabályzat szerint teológiában jártas papi egyénnek kell lennie.

Az elnök, az alelnök és az igazgató munkáját a *választmány* segíti, tagjainak legmagasabb száma 60 lehet. Ők tanácsaikkal, kritikájukkal, javaslataikkal állnak a vezetőség rendelkezésére, gyűlésüket havonta tartják.

A társulat vezetői a tagság előtt az évenként tartott *közgyűlésen* számolnak be, ezen mindig a társulat fővédője, a hercegprímás elnököl, akadályoztatása esetén a püspöki kar egyik tagja helyettesítheti. A társulat védnöke ugyanis a püspöki kar.

1857-től kezdve az alapszabály az elvek és a szervezet tekintetében már lényegében változatlan irányokat mutatott a következő évtizedekben, évszázadban a társulat számára.

De még mindig tovább tartott az útkeresés: *hogyan lehet a helyesnek elfogadott elveket konkrét sajtó-kiadványokkal realizálni?*

VÁLTOZÓ ARÁNYOK ÉS IRÁNYOK

Figyelemre méltó volt a társulat vállalkozása, amikor magyar fordításban kiadta Johann Burmüller német szerző „*Világtörténet*” című munkáját. 1854-ben jelent meg első, 1856-ban második, 1857-ben harmadik része, összesen 1484 oldalon, 4-4000 példányban.

Az 1854. júniusi választmányi ülésen bejelentették, hogy az egri érsek felajánlotta a társulatnak: rendelkezésére áll *Cesare Cantù* olasz történész világtörténeti sorozatából az ókori és a középkori rész magyar fordítása (korábban alighanem az egri érseki líceumi nyomdának szánta kiadásra). De ezt most – minden ellenszolgáltatás nélkül – kész átadni a társulatnak. A tagok többsége – bár már volt egy terjedelmes világtörténete a társulatnak – elfogadta az ajánlatot.

Ugyanebben az évben az októberi választmányon nagy vita bontakozott ki: *milyen kiadványokat preferáljon a társulat?* Grynaeus Alajos, az egyik igen aktív választmányi tag így látta: „Mellőzendőknek találok a szorosán rendszeres vagyis mélyebb tudományos munkákat, melyek a társulat körébe nem tartoznak; továbbá mellőzendőknek tartom az iskolai könyveket, amelyeknek kiadását – a hittankönyvek kivételével – a magas kormány vállalta magára; ezek helyett terjesztésül leginkább a népszerű könyveket ajánlanám.” Toldy Ferenc és Majer István a népies füzetek tömeges kiadása mellett kardoskodott.

Gyökeresen más véleménye volt a társulat egyházi vezetőjének, Danielik Jánosnak, s míg ő állt annak élén 1853–1863 között, lényegében az ő kiadáspolitikája volt az irányadó. Felfogása jól tükrözi a kor – korábbi időszakokból áthagyományozódott – uralkodó vallás-szociológiai nézetét. Eszerint *a társulatnak elsősorban a művelt rétegek, az értelmiség, az arisztokrácia körében kell hatnia, az ő katolikus hitüket, vallásos ön-*

tudatukat és meggyőződésüket, keresztény tájékozottságukat kell erősítenie, növelnie, mélyíteni. Ha e társadalmi csoportok jó példája áll az alsóbb, „egyszerűbb” társadalmi rétegek, a „nép” előtt, akkor majd minden további nélkül követni fogják őket, hiszen „a nép mindig mindenben az urak után indul.”

Ezt fejtegette az 1855. októberi közgyűlésen is: „Bizonyára nem a népnek van főleg szüksége szellemi újjászületésre; a nép általában véve jó; a felsőbb és középosztályokra kell igyekezni hatni, ami ha egyszer megtörtént, *ők áradatként magukkal ragadják a népet*. Ide kell tehát központosítani az erőt, úgy azonban, hogy a népet se hanyagoljuk el.”

E kiadáspolitika jegyében került sor Danielik János koncepciója alapján a társulat e korszakában néhány nagyszabású, a társulat anyagi erejét és szellemi kapacitását majdnem meghaladó vállalkozásra.

A *Cantù-féle világtörténettel* hatalmas könyvsorozat került a művelt olvasók kezébe; a társulat jelentős teljesítménye volt ennek magyar nyelven való közzététele. Ugyanakkor nagy és folyamatos teherként nehezedett a társulat pénzügyi gazdálkodására. Kelendőségének az sem tett jót, hogy első és utolsó kötetének megjelenése között 25 esztendő telt el. (1923-ban még mindig kapható volt a komplett sorozat a társulat könyvesboltjában!)

A teljes sorozat 15 kötetből állt, de ez 22 különálló könyvet jelentett, egyenként 500-600 oldalas terjedelmet, összesen 13 237 nagyalakú oldalon.

Az első kötet 1856-ban jelent meg 2500 példányban, majd 1864-ig évenként egy, néha kettő, azontúl már akadozva, néha 2-3 év kihagyásával 1877-ig. Akkor az eredeti mű utolsó köteteit egyetlen magyar nyelvű kötetbe foglalták össze s ezzel zárult 1881-ben a társulat számára oly sok megpróbáltatást hozó, megindításakor alighanem végig nem gondolt, a „nagyszabású”-t öncélúan hajszóoló vállalkozás.

Hasonló bonyodalmakat okozott ugyanebben az időben az éppen hogy megerősödött társulat életében egy másik nagyra törő vállalkozás. Az 1858. májusi választmányi ülésen merült fel a gondolat, hogy adjon ki a társulat „egy közhasznú s minden ismereteket magában foglaló s fölvilágosító magyar encyclopaediát”. Ezzel kezdődött el az *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* megjelentetésének ugyancsak hosszú útja.

Eötvös József vezetésével bizottság alakult a munkaprogram összeállítására s a megírás megszervezésére. Közben az aggodalmaskodók arra utaltak, hogy egy újabb ilyen nagyméretű alkotás kiadása vajon arányban van-e a társulat vagyoni állapotával; volt, akinek az okozott gondot, hogy a szócikk-szerzők között nem-katolikusok is helyet kaptak. Danielik János azonban az 1859-i közgyűlésen maga mögé állította a résztvevők többségét.

Az kétségtelen, hogy az *Egyetemes Magyar Encyclopaedia egyedülálló volt a hazai ilyen műfajú művek között*. Köteteiben először került magyar nyelven „a nemzeti művelődés és közhasznú ismeretek tárháza” az olvasók kezébe. 13 kötetben jelent meg, Török János, a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt a főszerkesztő. Első kötete 1859-ben került ki a nyomdából, 17 év múlva az utolsó: 1876-ban. De amíg az

első nyolc kötet a G betűig jut el, a hátralevő öt kötet anyagát alaposan lerövidítették, összesűrítették.

S hátra volt még egy hasonló nagyszabású, ugyanakkor ugyancsak költségigényes kiadvány munkálatainak a megindítása, amellyel fővédője, Scitovszky János hercegprímás előtt akarta kifejezni háláját és tiszteletét a társulat, 1859. november 6-án tartott aranymiséje alkalmából.

Az 1859. februári választmányi ülésen határozták el, hogy – meghaladva a korábbi terveket, a magyar szentek életrajzainak megírását – „*Szentek élete*” címmel az egyetemes egyház összes kiemelkedő, példamutató s oltárra emelt személyiségeinek átfogó áttekintését adják, részletes életrajzokkal, méltatásokkal. Öt kötetre tervezték, „több acél- és fametszetű képpel ékesítve”. Szerkesztőjéül Zalka Jánost, a pesti egyetem hittudományi karának professzorát kérték fel.

Az első kötet díszpéldányát az esztergomi aranymise napján a társulat küldöttsége adta át az ünnepelt bíborosnak. A sorozat első „rendes” kötete 1860-ban jelent meg, majd a további kötetek megjelenési éve: 1863, 1867, 1868, 1878. Terjedelme összesen 2165 oldal.

Danielik alelnök az 1859-i közgyűlésen javasolta, hogy az épülő lipótvárosi templomban (amelyet a Szent Lipót tiszteletére szentelt kisebb templom helyébe építenek) a társulat *emeljen oltárt védőszentjének*, Szent István királynak, e célra a tagok között gyűjtést javasolva. Az indítványt elfogadták, a gyűjtés országszerte megindult, hosszú évtizedeken át tartott és nem várt eredménnyel zárult.

Az 1851-ben indult építkezést – sok bonyodalom után – 1868-ban Ybl Miklós vette át, ő vezette tovább. S a társulat oltárából nem mellékoltár, hanem a templom főoltára lett; a társulat patrónusát – Szent Lipót helyett – az új, hatalmas, reprezentatív templom tituláris szentjéül választották: ez a pesti *Szent István Bazilika*. 1905-ben történt felszentelésére készült el a főoltár carrarai fehér márvány Szent István-szobra, Strobl Alajos műve, ezt a *Szent István Társulat állította*, amit a szobor hátoldalán levő bevésés is igazol.

A társulat vezetőinek és tagjainak figyelme azonban nemcsak a hazai könyvigények kielégítésére terjedt ki. 1857-től jelentős könyvadományokat küldött a társulat a moldvai, a bukovinai és a bukaresti magyarok részére s ez szervezeten folyt a következő években, évtizedekben is. S e tág látókörű munkálkodás hatására jött létre 1861. május 5-én a Szent István Társulat alapításaként a *Szent László Társulat*, a határokon kívüli magyarság vallási és kulturális életének segítésére.

A Szent István Társulat ez után is bőséges mennyiségben küldte könyveit e vidékekre, sőt saját költségén ebben az évtizedben számos bukovinai fiatal taníttatott a fővárosban.

1861 februárjától megjelentették a *Szent István Társulati Értesítő* című időszakos tájékoztatót a tagok és az érdeklődő nagyközönség számára. Ez a tájékoztató az 1860-as évek végéig élt.

Danielik János alelnök, a társulat egyházi vezetője az 1858. áprilisi választmányi ülésen további megszabású tervekkel is felvázolt.

Indítványozta, hogy a társulat szerezzon *saját székházat*, amelyben működését folytatja. Erre kellene koncentrálni a társulat jövedelmeit, de külön gyűjtést is ajánlatos lenne indítani e célra. Különleges szerepet szánt az alelnök a társulati székháznak: „Kiszámíthatatlan horderejű tényezőül szolgálna a katolikus testvériesedés, műveltség, hatás tekintetéből egy alkalmas háznak birtoka, melynek falai közt az ország különféle részeiből a fővárosba érkezett tagtársak találkoznának, ismerkednének, szót váltanának, az asztalon fekvő újságokból, folyóiratokból, könyvekből olvasgatnának...”

A társulat felpeszduilt élete, kiadványainak gyarapodása folytán csakugyan kinőtte már a legelső, Cukor utca 6. szám alatti, majd 1857-től a Lipót utca (ma: Váci utca) 8. alatti bérelt hivatali helyiségeket. Innen 1867-ben költözött tovább a tágasabb Kárász-házba; ez ugyancsak a Lipót utcában volt, „az angolkisasszonyok templomával szemben”. A társulati hivatali helyiségek egyikében volt az „ügynökség”, amely a saját kiadványok szétküldését, elszámolását, az egyes régiók ügyintézőivel – a tiszteleti tagokkal – való kapcsolattartást intézte.

S egy másik szobában kapott helyet a *társulati könyvtár*, amely időközben ugyancsak terjedelmes állományúvá gyarapodott ajándékkönyvekből, saját kiadványokból és vásárolt kötetekből. 1859-ben került először rendezés alá s ettől kezdve Török János akadémikus volt a kezelője. Nem sokkal később a püspökké kinevezett Danielik János 2000 könyvet ajándékozott a könyvtárnak, majd – méltányos térítés ellenében – átadta teljes saját könyvtárát is.

A saját székház vételével egyidőben ismét felmerült a *saját nyomda* szerzésének lehetősége is: Danielik elképzelése szerint a társulatnak bérbé kellene vennie az egri érseki líceumi nyomdát, erre most jó lehetőség kínálkozott. Az 1859-i közgyűlés felhatalmazta a vezetőséget a tárgyalásokra: *hat évre a társulat bérelte az egri nyomdát*.

Sok más ok mellett ez is közrejátszott abban, hogy a társulat évek óta egyre romló pénzügyi helyzete hamarosan *súlyos válságba* kerüljön: 1858-tól a társulat pénztárkönyveit évenként deficittel zárták!

A társulat veszteséges anyagi-gazdasági állapotának *elsőként a népújságok estek áldozatul*.

Nem sokkal korábban – a görög katolikus püspökök sürgetésére, a munkácsi püspök anyagi segítségével – a társulat 1856-ban megindította *rutén* nyelvű napilapját *Cerkovnaja Gazeta* címmel, a Katolikus Néplap verziójaként, hetenként nyolc oldalon.

De a gazdasági nehézségek miatt 1857-ben megszűnt a szlovák népújság; 1858-ban rövid életét befejezte a rutén népújság. 1858-ban abbamaradt a Keresztény Naptár, a társulat évente kiadott kalendáriuma is: a magyar változat éppen úgy, mint a német és a szlovák nyelvű kiadás. Egy évtized jutott még a német nyelvű társulati népújságnak: az 1869 júniusában szűnt meg.

A társulat lerobbant gazdasági-pénzügyi helyzetével ellentétben állt, hogy – létezésének 150 esztendeje alatt – *éppen ezekben az években emelkedett a legmagasabbra a tagok létszáma*: a korábbi évek (1851: 1800, 1853: 2250, 1856-ban 3615 tag) után 1859-ben 7136, 1861-ben 8564 alapító és rendes tagja volt a társulatnak.

(Az 1857-i társulati szabályzat óta a korábbi „részvényes” tagok neve „rendes” tag lett.)

Majd azután csökkenni kezdett a létszám: 1862: 6696, 1865: 6499, 1867: 5186. Az 1860-as, 1870-es évek fordulóján 4500-5000 körül állapodott meg a hirtelen hullámszám után a taglétszám.

A tagok számának gyors felfutása nyilván a megerősödött toborzási kampánynak volt köszönhető. Ez azonban együtt járt azzal is, hogy sok közömbös tag került a társulatba, valamint az is, hogy igen megsokasodott az évi 3 forint tagdíjat be nem fizetők száma, akik részére az illetményköteteket éppen úgy kiküldték, mint a többieknek.

De zavar keletkezett a tagok között amiatt is, hogy a hatalmas Cantù- és Encyclopaedia-kötetek nemigen voltak alkalmasak illetménykötetként. Nemcsak tartalmuk-anyaguk miatt, de technikailag sem: a később belépőknek hiányoztak a korábbi kötetek. Az 1862. évi választmányi üléseken többször szóba került ez a probléma: *a társulat tagjainak nagy része változatos tartalmú, érdekes ismeretterjesztő és szépirodalmi műveket kíván tagilletményül, s határozat is született ennek figyelembevételéről.*

Ezekben az években a társulat kifelé mutatós, nagyszabású műveket produkált, de mind a vezetőségben, mind a tagságon belül zavar, megosztottság uralkodott a konkrét teendőket, terveket, programokat illetően; ugyanakkor a pénzügyi krízis bekövetkezése rövidesen várható volt. Ebben a helyzetben egy hatalmas jelentőségű, a társulat további sorsát is befolyásoló *jogosítvány* birtokába jutott a társulat, amely egyrészt az „októberi diploma” utáni oldottabb hazai politikai helyzet alakulásának, másrészt Scitovszky primás szándékának és jóindulatának, illetőleg a társulat egyes vezetői igyekezetének volt köszönhető.

A népiskolai *bittankönyvek* kiadására és terjesztésére 1852-től Magyarország területén a bécsi állami „iskolai könyvkezelő hivatal”-nak volt privilégiuma. Ezt a primásnak hosszas tárgyalások után (amelyek elsősorban ennek pénzügyi részére vonatkoztak) sikerült az esztergomi érseki tartomány egyházmegyéinek területére megszereznie *a Szent István Társulat számára.* Ezt először az 1858-i esztergomi tartományi zsinaton kezdeményezték.

A sikeres tárgyalások eredményéről Scitovszky érsek 1861. március 16-án értesítette Danielik alelnököt, majd 1861. november 2-án *kelt nyilatkozatában* részletes tájékoztatást nyújtott:

„Adjuk tudtára mindenkinek, akiket e dolog bármiképpen illet és érdekel, hogy minekutána az 1858-ban személyes előülésünk és vezényletünk alatt Istenben, az Ő szent nevének dicsőítésére Esztergomban megtartott tartományi zsinat iskolai s templomi használatul szolgáló kátékat meghatározván, azoknak nyomtatásban kiadását és árulását illetőleg azon óhajását fejezte volna ki, hogy ez a Pesten székelő s jó és épületes könyvek terjesztésével az egyház felügyelete alatt foglalkozó Szent István Társulatra lenne bízandó, – azon akadályoknak, melyek a zsinat abbéli óhaj-tása valósításának tetteleg útjában állottak, szerencsés elhárítása után annak egész készséggel megfelelni sietvén, *a zsinat által elfogadott s Magyarországon divatozó minden nyelvekre lefordított elemi, kis, közép és nagy katekizmusoknak, a religio történetével [= egyháztörténettel]*

együtt nyomtatási és kiadási jogát, azon jognál és hatalomnál fogva, mely az egyházat saját szükségére szolgáló könyvek kiállítása, kiadása s kezelése érdekében megilleti, a nevezett Szent István Társulatra rubáztuk és rubázzuk...

Kinyilatkoztatjuk tehát, hogy ezen kátékat nyomtatni és árulni az 1858-i tartományi zsinat határozatából, valamint a fentebbi jogcímhez képest is kizárólag és egyedül a Szent István Társulatot illeti és illetendi, fölhatalmazván a nevezett társulatot, hogy ha ezen káték utánnomását vagy az ekként utánnomott példányoknak árulását valaki megkísértené, az ilyenek ellenében – bárkik volnának is – az írói tulajdont védő fönnálló vagy jövőben hozandó törvények értelmében járjon és járhasson le. Fenntartjuk azonban magunknak és utódainknak a felügyeleti jogot úgy a káték szövegére, valamint a példányok árának megsabására is.”

A *népiskolai hittankönyvek kiadásának e privilégiuma* lett azután a további évtizedben, évszázadban a Szent István Társulat egyik sajátos meghatározója.

Az 1863-i közgyűlésen Danielik János alelnök lemondott tisztségéről s helyébe a társulat egyházi vezetőjévé *Somogyi Károlyt*, a társulat régi tevékeny tagját választották meg. Új irányt hirdetett meg két vonatkozásban is.

Egyrészt a társulat tevékenységének középpontjába hangsúlyozottabban *a nép könyvigényeit* kívánta állítani. „A nagy katolikus sokaság, a nép, nem szaktudósoknak való mélyebb tudományt, hanem oly katolikus munkákat óhajt, melyek hitéletét oktatva gyullasszák, s az élet legfőbb kérdéseit illetőleg útba igazítsák. Könyveket kíván, melyek őt üdvösen felvilágosítsák, vezessék, az élet terheinek elviselésére képeítsék, vigasztalják s a jövőre való nagy reményekkel erősítsék” – hangoztatta. De ezt is hozzátette: „Ezt csak az egyházas szellemű, valláserkölcsi tárgyú, legalább ezek szellemében írt munkák eszközlik. A tudós világ majd fog gondoskodni magáról. Sőt mondhatni, hogy arról máris jobban van gondoskodva. Tudományos intézetek, akadémiák, társulatok működnek honunkban is a tudományok és művészetek minden ágának érdekében: – csak a vallás-erkölcsi művelődés, a katolikus szellembeni haladás az, amelyre nem fog senki más gondolni, ha mi e szükséget pótolni nem fogjuk. S ezt tenni fölvállalt kötelességünk.”

Másrészt nem csupán vallásos témájú könyvek szükségesek a nép számára, hanem a *legkülönbözőbb területekről ismeretterjesztő művek is*. „A népnek is elkelne nem csupán valláserkölcsi, hanem más tekintetbeni ismeretei gyarapítására is egy rövid, népszerű történelem s ugyanilyen természettan, az őt jelen életviszonyai közt tájékoztató társadalmi, nevelési, gazdasági s valódi életbölcsségre tanító kézikönyv” – hangoztatta.

De mindezek megvalósulásának *elengedhetetlen feltétele a társulat zilált anyagi-pénzügyi állapotának rendezése*. Ezért az 1863-i közgyűlés a választmányból 9 tagú „ügyvizsgáló bizottmány”-t bízott meg a helyzet feltárására. Ez a bizottság terjedelmes jelentést készített, amelyet nyomtatásban is közreadtak: „A Szent István Társulat ügyvizsgáló bizottmányának munkálata, a szükséges mellékletekkel” (Pest 1864., 34 oldal).

Ezt azután az 1864. áprilisi – szokatlanul kétnapos – közgyűlésen tárgyalta meg, nagy vita közepette, Scitovszky primás erőskezű irányításával és különösen Randler János veszprémi püspök tevékeny közreműködésével.

A bizottság ugyanis *éles kritikát fogalmazott meg a korábbi vezetéssel szemben* (nevek említése nélkül). Feltárták, hogy teljesen elhanyagolták a szakszerű adminisztrációt, felületesen vezették a pénzügyi elszámolásokat, áttekinthetetlen volt a tagnyilvántartás, a kiküldött könyvek lajstromozása, laza a területi bizományosok („tisztelési tagok”) pontos elszámoltatása, a tagok sok helyen panaszkodtak rájuk gondatlan ügyintézésük miatt; igen magasra emelkedett a tagdíjhátralékok összege, emellett gondatlanul kezelték a kölcsönöket, hiteleket, a visszafizetéseket stb.

A bizottság megállapította: „Sok baj forrása magában a hiányos organismusban [= szervezetben] feküdt, mely majdnem minden eleve átgondolt terv és számítás nélkül csaknem korlátlan szabad tért engedett a napi szeszélyek folytonos ingadozásának ahelyett, hogy a teendőket pontosan körvonalazta, a kiadásokra előleges költségvetést határozott, és a felelősség s ellenőrködés nagy elvét határozottan alkalmazta volna.”

Konklúzió: „A baj fő oka az volt, hogy a társulat pénzeréjét nagyon is túlbecsülte s ennél fogva oly nagy vállalkozásokba bocsájtkozott, amelynek előbb-utóbb tagadhatatlanul a társulat bukását fogták volna előidézni.”

Somogyi alelnök más oldalról támasztotta alá a „bizottmány” okfejtését. „Oly társulatnak – mondta a közgyűlésen –, mely tagjai közé a katolikus népet akarja bevonni, tehát a nagyobb, tudományos munkáknak sem megszerzésére pénzt, sem olvasásukra időt nem fordítható sokaságot; oly társulatnak, melynek tagjai – éppen a nagy kiterjedés következtében – folytonosan változnak, s a halálozás által ritkulva, mindig más, újon érkezettek által kell pótoltatniok; *ily társulatnak nem állhat sem bivatásában, sem jól értett érdekében, hogy valamely, sok évekre felosztott nagy munkába kezdjen.* Mert mikorra a több évek után megjelenő későbbi kötetek világot látnak, az azokra sokáig várt tagok nagy részét sírhantok fedik. Ha csak tíz év múlva is új tagok százai fognak az elhunytak helyébe lépni, bírandanak-e vajon mindnyájan elegendő pénzzel, hogy az addig megjelent 10-15 kötetet 20-30 forintokkal magukhoz váltsák? Föltevé, hogy a folyamatban levő mű még mindig kapható.”

Ebben az évben, 1864-ben a *rendes tagok tagdíját felemelték*: ezután 3 forint 15 krajcárt kell fizetniük évente a korábbi 3 forint helyett.

Hatósági felszólításra néhány apróbb adminisztratív jellegű korrekciót kellett végezni az *alapszabályon*; ennek kapcsán néhány korábbi határozatot is belefoglaltak. Így azt, hogy a választmány tagjainak száma 100-ig terjedhet; őket változatlanul évenként erősítik meg. Új szabály, hogy az alelnököt és az igazgatót, valamint a társulati pénztárnokot, a titkárt, a számvevőt és az „ügynök”-öt (vagyis a könyvterjesztés vezetőjét) a közgyűlés hatéves időtartamra választja.

Érdekesség, hogy a korábbi, 1857-i alapszabály két pótparagrafusát elhagyták, így tehát semmiféle érvényes szabály nem írta elő, hogy *az alelnök és az igazgató papi személy legyen*, hogy annak kellene lenniük. A hagyományos szokás nyomán azonban – jogszabály nélkül is – mindvégig ezt a gyakorlatot követték.

A korábrtól lényegében el nem térő alapszabályt 1865. október 28-án hagyta jóvá gróf Zichy Nándor, a Helytartótanács illetékes tisztviselője. A társulat 1865-i névkönyvében adták közre nyomtatásban.

Ebben az évben újrakatalogizálták a *társulat könyvtárát*: 11 szakra osztva 2351 mű 4477 kötetben állt a tagok rendelkezésére.

A tett intézkedések eredményeképpen a társulat zilált pénzügyei 1865-től már valamelyest nyereségesre fordultak. Ennek szolgálatában állt, hogy megszüntették a szerződést a társulat könyvkereskedőjével, Hartleben J. Adolffal, s a társulati „ügynökség”-et *szakszerű könyvkereskedéssé* fejlesztették.

Somogyi Károly után rövid időre – 1868 januárjától 1869 novemberéig – *Pollák János* pesti teológia-professzor vette át a társulat egyházi vezetését, Károlyi István és Cziráky János világi elnökök mellett.

Az 1858–1869 között eltelt 12 évben – az említett nagy könyvsorozatokon túl – még Danielik János vezetése alatt számos értékes tudományos igényű mű jelent meg a társulat jóvoltából. Egyrészt *teológiai, etikai, filozófiai, történelmi témájúak*: Morus Tamás és korszaka (fordítás franciából), Somogyi Károly: A bölcelet lényegéről és feladatáról, Greguss Ágost: A materializmus hatásai; Magyar szentek régi legendái egy névtelen carthausitól. Az eredeti kódexből bevezetéssel és jegyzetekkel közölte Toldy Ferenc; Vaszary Kolos: A várnai csata.

De kiadtak egy *helytörténeti művet* (Radványi Imre: A Margitsziget története), s egy akkor még szokatlan új tudományág, a *demográfia* eredményeit egy kutatási témában (Tormay Károly: A népesség mozgalmak kimutatása Buda-Pesten 1854- és 55-ben.)

1862-ben újra megjelent a társulati kalendárium „*Szent István Társulat Naptára*” címmel, de csak magyar nyelven. Hosszú ideig, 1895-ig minden évben kiadták. Modernizálták a társulat újságját: „1865. január 1-től a Katolikus Néplap *képeslappá* tétett”. Vagyis ezután sok képet is közöl – jelentette az alelnök. Az újság szerkesztője Füssy Tamás lett.

Már a Somogyi Károly vezetése alatti időben megjelent több *népies füzet* Szabó Imrétől (A falu őrangyala, Rozzant szekér, sánta ló), Kuthen-Barina Vendeltől (Fehér Bandi, A végrendelet), valamint a sorozatnak szánt, népies történeteket tartalmazó „Piros könyv” két darabja.

Szórakoztató *útleírás* volt Zádory János két könyve (A római katakombák, Spanyol út), népművelő célzatú Ihász Gábor könyve (Keresztény műveltség). Másfajta szórakoztató *lektúrák*: Konrad Bolanden regénye, a Berta királynő, valamint Füssy Tamás írásai: Családi olvasmányok (két kötetben).

Frissen reagált a társulat a nagy vihart kavaró francia vallás- és egyházkritikus, *Renan* nézeteire, közreadva Guillaume Meignan könyvét (Renan művei és a német ítéset) s Pollák János művét (Renan és az apostolok).

A korábban „*Korkérdések*” cím alatt tervezett sorozat második kötete – ugyanezzel a címmel – Körmöczy Imre szerkesztésében jelent meg, de ezzel be is fejeződött.

A társulat eddigi történetében új témaként jelent meg az *egyházpolitika*. Közreadták Simor János hercegprímás és Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter levélváltását az állam és az egyház viszonyáról az 1868-i népiskolai törvény nyomán; azután „A m. kir. egyetem katolikus jellege” című tanulmányt; s egy későbbi kényes témát is elővételeztek a „Levelek a polgári házasságról” című füzet megjelenítésével magyarul, németül, szlovákul, szerzőként „Tolnay” névvel jelezve.

Nagy mennyiségben kerültek piacra a társulat *katekizmusai, bibliai történet-tankönyvei*, már nemcsak magyarul, németül, szlovákul, de egyes kiadásai románul, ruténul, vendül és bunyevácul is.

1869-ben kísérlet történt egy népszerű *magyar történelemtankönyv* („Magyarok története”) megírására, de a felkért Frankl (később: Fraknoi) Vilmos kevesellte az adott 15 ív terjedelmet s egyelőre nem vállalkozott e tankönyv elkészítésére. A nagy mű – „*A magyar nemzet története*” – első két kötete 1872-ben, harmadik kötete 1873-ban került kiadásra.

Ebben az évben – az Itália egységesítését követelő politikai mozgalom következtében – súlyos helyzetbe került a pápai állam, bizonytalanná vált a pápa helyzete. A Szent István Társulat kiadta Szepesi Imre költeményét, amelyet a Szentatya, IX. Piusz tiszteletére készített.

Az 1850-es évek közepétől népiskolai könyveket – a hittankönyveken kívül – nem adott ki a társulat, ennek jogát a bécsi kultuszminisztérium magának tartotta fenn. Ezen az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter által az országgyűlés elé terjesztett és általa 1868-ban elfogadott népiskolai törvény változtatott.

1867 tavaszán foglalta el az esztergomi érseki széket *Simor János*, s 1867 októberében elnökölve a társulat közgyűlésén, új szokást honosított meg: *bevezető előadást* tartott, amelyen fontos, aktuális problémákra hívta fel a tagok figyelmét.

A kiegyezés évében tartott közgyűlésen a hercegprímás kifejtette: a társulatot az eddiginél még hathatósabb munkásságra készíti az *a szabadság*, amelyet a kiegyezéssel helyreállított alkotmány a sajtónak nyújt. „De ami a legfőképpen serkent az erők megkettőztetésére, *az a szerep, amely a katolikusokat szellemi téren is megilleti*; az a rosszakarat által ápolt balítélet, mely szent hitünket a kulturális haladás ellene gyanánt mutogatja, s melyet megcáfolni tartozunk; és a legnagyobb erőfeszítésre serkent végre bennünket *a nemzet sorsa*, melynek a leggyorsabb szellemi izmosodásra, de egyszersmind valláserkölcsi alapokra van szüksége, hogy az átalakulás nehéz vajúdásai között a nemzeti önfenntartás föltételeinek és a megsúlyult állami helyzet követeléseinek a tiszta értelem segítségével eleget tenni, de egyszersmind az erkölcsi romlás veszélyét szerencsésen kikerülni és ősi hűségét hazája és egyháza, hódoló tiszteletét a törvény és király iránt rendületlenül megőrizni képes legyen.”

A hercegprímás különösen a *népnevelés, a népiskolák* terén való közreműködésre serkentette a társulatot.

Somogyi Károly alelnök a társulat egyházi vezetője azzal kezdte beszámolóját, hogy a társulat, „melynek fölslzását sokan közelállónak vélték, *soba szilárdabb alapon*

nem állott s biztosabb vagyonnal nem rendelkezett, mint jelenleg.” Ennek oka: „a társulat pénzügyének kedvezőbb helyzetbe jutásánál főszeközül a rendezettebb belállapot, a merész vállalatokkal való fölhangyas és csendesebb működésre szorítkozás volt.”

Sajátos javaslat hangzott el ezen a közgyűlésen. Lonkay Antal ajánlotta, hogy a Szent István Társulat keretei között *társalgó körök* alakuljanak minden községben, ahol legalább 15 társulati tag él együtt. A közgyűlés rokonszenvvel fogadta az indítványt, szeretné e körök megalakulását, de nem a Szent István Társulat közvetlen szervezésében. Az ötlet azután elenyészett.

Az 1860-as években egy minden tekintetben *kiemelkedő és nagyjelentőségű kiadvány* került ki a Szent István Társulat műhelyéből.

A korábbi évtizedekben, évszázadokban hazánkban a *szentírást* Káldy György 1626-ban kiadott magyar fordításában olvashatták a katolikus hívek. Ez idők folyamán elavult, s Bartakovics Béla egri érsek megbízta Tárkányi Bélát, hogy a Káldy-féle fordítást simítsa át, tegye megfelelővé a 19. század második fele nyelvi igényeinek. Ennek elkészülte után a főpásztor kieszközölte jóváhangyasát a Szentszék illetékes hivatalánál.

1862. január 18-án kelt nyilatkozatában az egri érsek ennek az új magyar szentírás-fordításnak kiadási jogát felajánlotta a Szent István Társulatnak azzal a feltétellel, hogy legalább 10 000 példányban kinyomtassák, s egyrészt tagilletményként kiösszák, másrészt hogy a lehető legolcsóbb áron árusítsák is az érdeklődőknek. Szándéka az, hogy „az Isten igéje a magyar irodalom újabb fejlettségéhez idomítva, ezáltal is kedvesebb olvasmányul szolgálván, minél nagyobb körben elterjesztessék és úgyszólván közkézen forogjon.”

Az érsek e szentírás-fordítás tulajdonjogát az egri érseki hatóságnak tartotta fenn, a kiadási jogot a Szent István Társulatnak adta s a kinyomtatás költségeihez is jelentősen hozzájárult.

Az új magyar szentírás nagyalakú 1726 oldalas kiadása 1865-ben jelent meg egy kötetben „*Az ó- és újszövetségi szentírás a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre*” címmel. Ebben és további kiadásban ez a szentírás volt hazánkban a katolikus hívek kezében az 1920/30-as évek fordulójáig, amikor a társulat újabb nyelvi korrekciókkal adta közre.

Az egyház hivatalos imádsága, a *zsolozsma* is a katolikus magyar hívek kezébe kerülhetett a Szent István Társulat jóvoltából. 1865-ben jelent meg a terjedelmes, 976 oldalas kötet „*Officium Divinum. Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni szolgálatra*” címmel. Szerkesztette Zsihovics Ferenc. Újra kiadták 1893-ban, majd Mihályfi Ákos átdolgozásában 1920-ban, végül 1930-ban, ezt Szunyogh Xavér Ferenc igazította át. Jó előkészítője lett ez a zsolozsmáskönyv a hazai liturgikus mozgalom kiteljesedésének.

1869-ben visszatekintve a társulat első két évtizedére, meglegédeással állapíthatta meg – mint kortárs – *Füssy Tamás igazgató*: „Midőn anyanyelvünkön szinte félve beszélünk, terjesztése pedig éppen akadályoztatott, a Szent István Társulat volt az, amely a val-

lásosság mellett a magyar nemzetiségnek is legbuzgóbb, áldozatkész támasza, terjesztője volt; ingyen is terjesztvén kiadványait ott, hol remélte, hogy a katolikus szellem mellett a magyar nemzetiség javára is hódíthat. A Szent István Társulat törzstagjai, kik filléreikkel annak fennállását biztosították; jótevői, kik áldozataikkal virágzásra emelték, s ezek közt elsőrangú egyházi és világi celebritásainkat van szerencsénk tisztelni – emelkedett önérzettel tekinthetnek vissza a társulat zsenge koráig.”

S e vállalt feladatát határainkon belül és kívül egyaránt igyekezett teljesíteni: „A társulat kezdetétől fogva – a magyar nemzetiség elnyomatása idejében is – lapjával és számos ajándékkönyvvel igyekszik a magyar nemzetiségnek minél szélesebb tért hódítani; Bukovinában, Moldva- és Oláhországban ingyen tankönyvekkel, ingyen küldött újságlappal ottani hit- és vérrokonainkat ereje szerint fönntartja vallásukban és nemzetiségükben; azonfelül nincs hazánkban jótékony intézet, könyvtár, önművelődési kör, kórház, börtön-felügyelőség, mely – ha a társulathoz ingyen könyvekért folyamadt –, elutasított volna.”

A Szent István Társulat tisztségviselői mellett e két évtizedben igen aktív tevékenységet fejtett ki különféle társulati munkálatokban *Majer István, Lonkay Antal, Zalka János, Gyurits Antal, Füßy Tamás, Sujánszky Antal, Grynaeus Alajos, Ney Ferenc, Róder Alajos, Szabó Imre*; az újságokban, hetilapban, füzetekben legtöbbször az ő írásaikkal találkozhattak az olvasók.

Megszilárdult elvek és alapok 1869–1898

AKIEGYEZÉS UTÁNI években létesültek hazánkban – mint szó volt róla – a Szent István Társulat utáni első könyvkiadó vállalatok (Athenaeum 1868, Révai Testvérek Irodalmi Intézete 1869, Franklin Társulat 1873). Ezek a termelés-eladás-haszon piaci törvényei alapján működő kapitalista részvénytársaságok voltak, s természetesen a társadalom könyv olvasó részét – tehát felső és középső rétegeit – célozták meg „termékeik”-kel.

A verseny ekkor már a Szent István Társulat számára is komolyra fordult: a fennmaradásnak kihagyhatatlan *piaci-üzleti kényszerei voltak*; ugyanakkor a társulat korábbi legnépesebb olvasóközönsége – az egyházi és világi értelmiség – ezután már más oldalakról is kaphatott színvonalas, értékes könyveket, olvasmánykínálatot.

De a Szent István Társulat mindezek mellett *meg kívánta tartani továbbra is sajátos, 1848-ban vállalt profilját*: katolikus vallásos szellemű változatos műfajú-tartalmú sajtótermékeivel – túl a művelteken – az alsóbb társadalmi rétegekkel is törődni akar, bennük is fel óhajtja kelteni, fokozni az olvasási készséget; „társulat”-jellegét őrizve támaszkodik a tagok hálózatára, a csekély tagdíj ellenében nyújtott illetménykötetek rendszerére; s keresztény karitatív szerepét is megtartja: könyveivel széles körben jótekönykodik.

TÁGULÓ KERETEK

Az 1869. május 11-én tartott közgyűlés *Ipolyi Arnold* egri kanonokot, a neves történetudóst választotta meg a társulat egyházi irányítójává.

A közgyűlést nagy beszéddel nyitotta meg Simor hercegprímás. Először a „római kérdés”-ről, vagyis a pápaság világi hatalmának ekkor veszélybe került helyzetéről szólt. Ez a téma ezután még sokszor szóba került a következő években is a társulat ülésein.

Az egységes Itália megteremtése céljából 1848-ban indított forradalmi küzdelem eleinte változó eredménnyel folyt, de 1859-től a forradalmárok egyre több területet foglaltak el az Egyházi Államból. Végül 1870. szeptember 20-án elfoglalták Rómát, bekebe-

lezték az olasz királyságba, s 1871-ben annak fővárosává nyilvánították. Az olasz királyság 1871. május 13-án kiadott garanciatörvényben szuverénnek és sérthetetlennek ismerete el a pápa személyét, biztosította számára a lelki hatalom korlátozás nélküli gyakorlását a katolikus egyház hívei fölött az egész világon, évjáradékot biztosított számára s meghagyta birtokában a vatikáni, a lateráni és a castelgandolfói épületeket. A pápa tiltakozott a hozzájárulása nélkül, egyoldalúan hozott garanciatörvény ellen, 1871. május 15-én azt ünnepélyesen visszautasította és a Vatikánba zárkózva a Vatikán foglynak nyilvánította magát.

A primás a magyar katolikus egyház korabeli nagyjelentőségű kezdeményezéséről is beszélt: a *katolikus autonómia* követelését elemezte. Az 1867-i kiegyezésre s az azóta hozott törvényekre hivatkozva hangsúlyozta: „A vallásfelekezetek viszonyai e honban már törvényesen szabályozva levén, testvéri békében élnek s akarnak élni egymással. Ősi alkotmányunk átalakítása teszi tehát egyedül szükségessé az állam és egyház között oly biztos határvonal megállapítását, mely lehetővé tegye, hogy mindegyik saját elidegeníthetetlen jogkörében egymással a régi békében élni s hivatását kölcsönös csorbítás és háborgatás nélkül az emberiség és társadalom közös javára gyakorolni képes legyen. E határvonal megállapítása s biztosítása támasztá az autonómia eszméjét, az egyházi önkormányzat azon új formáját, melynek megoldásán most fáradozunk.”

A Szent István Társulat több kiadványában s újságcikkekben is foglalkozott e témával, széles körben felvilágosítva az olvasókat annak lényegéről, fontosságáról és szükségességéről.

Simor hercegprimás beszédének legfőbb részében az 1868. évi *Eötvös-féle népoktatási törvény* nyomán a katolikus egyház, illetőleg a Szent István Társulat előtt álló új, igen fontos feladatról beszélt. A törvény ugyanis megerősítette a katolikus egyház jogát eddigi népiskoláinak fenntartására, új iskolák szervezésére, ugyanakkor kötelezte arra, hogy iskoláiban érvényesítse a törvény előírásait, ki kell fejlesztenie a hatosztályos népiskolát. Ebben az évben Magyarországon összesen 6479 katolikus népiskola működött.

A törvény 11. paragrafusára lehetővé teszi, hogy a *katolikus népiskolákban saját katolikus egyházi kiadású tankönyveket használjanak.*

Új feladat volt ez, és Simor primás a Szent István Társulatra bízta ennek megvalósítását. Igen fontos ugyanis, hogy a törvény által előírt mindegyik tantárgyban *olcsó és jó tankönyveink legyenek*, melyek „mind a tudomány haladásának, mind az anyaszentegyház hitelveinek megfelelően.” Ezért egy társulati bizottság foglalkozzon az új népiskolai tankönyvek kiadásának megtervezésével és megszervezésével. A primás biztosította a közgyűlést, hogy maga is, a püspöki kar is „ez új, sürgős és korszerű vállalkozás előmozdítását, mely egyszersmind a társulatnak újabb jövedelmi forrást fog nyitni”, minden erejével segíteni fogja.

Ez a *tankönyv-bizottság* azután hamarosan megalakult és legsürgősebb feladatául egy ábécés-olvasókönyv kiadását tartotta, mégpedig pályázat kiírásával. De azután az idő rövidsége miatt ettől eltekintettek s *Bárány Ignácot*, a pesti királyi katolikus tanítóképző tanárát bízták meg, hogy e tankönyvet – a bizottság által megfogalmazott

irányelvek alapján – elkészítse. Az elemi népiskola következő olvasókönyvére viszont kiírták a pályázatot.

A társulat tankönyv-programjának megtervezésével párhuzamosan sikeres befejezéshez érkezett egy másik kezdeményezés. Hosszas tárgyalások után az 1870. január 27-én tartott választmányi ülésen úgy döntöttek, hogy a társulat vezetői megvásárolják Horváth Mihály püspök egyemeletes házát a pesti belvárosban, a Lövész (ma: Királyi Pál) utca 11. szám alatt, *társulati székház* céljaira.

Az átalakítás és berendezés után 1870. október 13-án a választmányi ülés résztvevőit Ipolyi alelnök már a társulat saját házában üdvözölte.

Ünnepélyes közgyűlés keretében 1871. március 19-én vette birtokába a Szent István Társulat tagsága az új székházat. Az elnöklő hercegprímáson kívül az egész püspöki kar megjelent (ettől kezdve válik szokássá, hogy a közgyűléseken a püspökök is részt vesznek), számos különféle rendű-rangú vendég, valamint a társulat fővárosi és vidéki tagjainak sokasága.

Bevezető beszédében a hercegprímás örömeinek adott kifejezést, hogy a közgyűlés már a társulat saját székházában folyik. Majd szenvedélyes szavakkal emlékezett meg a római eseményekről, a pápai állam megszűnéséről, *a világi hatalmától megfosztott IX. Piusz pápáról*.

„Lehetetlen – mondta többek között –, hogy a napjainkban uralomra jutott ököljog egyik áldozatáról társulatunk nagygyűlésén meg ne emlékezzünk. Mindenki tudja, mily helyzetben s kinek körmei között van a Szentatyá; azt is érzi, tudja mindenki, hogy – emberileg véve a dolgot – nincs kilátás e helyzet változtatására, sőt minél több garanciák gyártanak egy bizonyos helyen a pápa lelki jogainak biztosítására, annál válságosabbakká, tarthatatlanabbakká lesznek a római állapotok.”

Történelmi példát idézve reménykedik a jövőben: „De hiszen akkor sem volt kilátás egy jobb jövőre, midőn 1809-ben a hatalmas francia imperátor a pápát mint fejedelmet exauctorizálta, birodalmát elfoglalta, fiát pedig Róma királyává declarálta. Akkor is éppen úgy aggódtak a hívek, mint aggódnak ma az egyház fejének sorsa felett... De kevés év múlva halomra dőlt az imperátor hatalma; dicsősége mint a szappanbuborék elenyészett s midőn a telhetetlen fosztogató egy kis szigeten kénytelenített élni és meghalni, a pápa 12 százados saját birodalmát újra elfoglalta. Mi, bármiképp fog is az eseményekbe beleszólni az isteni Gondviselés, mi az első keresztények példájára a katakombákba szorítkozott, sőt földönfutó pápában is egyházunk Istentől lerakott alapját, sarkkövét, látható fejét, az Istennek földi helytartóját fogjuk fiúi kegyelettel tisztelni.”

A társulat egyházi vezetője, Ipolyi alelnök örömmel ajánlotta a társulat tagjainak figyelmébe az új székházat. „A társulat bír egy megfelelő szép emeletes házat, melynek homlokzata 11 ablakkal néz egy csinos, tiszta és világos utcára, kitekint az alig néhány lépésnyire levő jövő pesti körút (boulevard) fővonalára [= a mai kis-körút, Vámház-körút], melyen a lóvasút közlekedik s hol a Duna új hídja a vámházak és dock-ok mellett állni fog.”

S a székház belseje? „Benne nemcsak összes igazgatósági, titkári, pénztárnoki, számvevő-ségi, ügynöki s kiadói hivatalaink, szolgálakunk, áruhelységünk, raktáraink és készleteink, nagy és becses könyvtárunk, részben kényelmesen, vagy csak részben elegendőleg elhelyezve vannak; de bírunk emellett szép és tágas ülésesei, társalgó és olvasó teremmel és szobákkal, melyek díszesen bútorozva, légszesszel [= gázzal] fényesen világítva s nagyszámú hazai és a művelt világ minden nyelvén kiadott hírlapokkal és szakfolyóiratokkal ellátva, a fővárosban lakó tagoknak és ügybarátainknak, valamint a vidékről beérkező tagtársainknak kényelmes találkozási, társalgási s olvasóhelyül szolgálnak a nap minden óráiban, késő estig nyitva lévén. Látogatásukra ezennel is társulatunk valamennyi ügyfeleit s barátait tisztelettel meghívjuk.”

A *tankönyvbizottság* – amely „elismert tekintélyű jeles tanférfiakból” áll – lelkiismeretesen dolgozik, elnöke maga Ipolyi Arnold. „Ha valaha e társulat létesítése kívánatos és célszerű volt, úgy elmondhatjuk, hogy annak főnnállása ma szükségessé, sőt nélkülözhetetlenné vált.” Majd így folytatta: „Most, midőn a vallásszabadság és vallásenyenlőség elve kimondva, az államnak az egyháztól elválása immár foganatba véve, a közös [= felekezeti jelleg nélküli] iskola fölállítását által a felekezeti iskola önmagára van hagyva: oly szükségek merülnek föl, melyeknek megfelelni társulatunk van elsősorban hivatva.”

Ha eddig nem létezett volna ez a társulat, „úgy ma kellene azt megalkotnunk. Ha másért nem, úgy csak azért is, hogy gyermekeinknek – kiket atyáink, őseink szent hitében nevelni óhajtunk – nyugodt lelkiismerettel jó könyvet adhassunk a közös iskola által kezükből kivett régeinek helyébe.”

Az 1868-i népoktatási törvényt s az 1869-ben kiadott állami népiskolai tantervet alapul véve folyik majd a tanítás a katolikus népiskolákban is. A társulati tankönyvbizottság munkájának ugyanis ez a kiinduló pontja: „a kormány által az elemi iskolák számára kitéüzött rendszert s a tankönyvek kiadására felállított programot didaktikai és metodikai tekintetben igyekezni fogunk lehetőleg híven követni; elhagyván csupán egyszerűen a kormány programjának azon rendszabályát, mely szerint a tankönyvekből a vallásos felekezeti anyagot kizárandónak mondja. Mi ugyanis természetesen ellenkezőleg azt mindenütt ott, hol a tárgy magával hozza vagy megkívánja, válásunk szellemében s tanítása szerint a szükséghez képest felveendőnek tanítjuk.”

Az ábécés- és olvasókönyvek tekintetében előbb mindig megvárják az állami tankönyv megjelenését, s utána készítik el a katolikus változatot. De számos állami tankönyvet is engedélyeznek a katolikus népiskolákban, azokból, amelyekből – tárgyuk miatt – nem szükséges saját tankönyvet készíteni.

Kész a társulat arra is, hogy a *nemzetiségek nyelvén* adjon ki népiskolai tankönyveket. Ezt azonban csak akkor tudja vállalni, ha a püspökök biztosítják azok használatát a joghatóságuk alatt álló katolikus népiskolákban. E téren ugyanis nagy a konkurencia: a hazai nem magyar tannyelvű katolikus népiskolák számára tankönyvet megjelentetni jogosítványuk van – egyházi és állami részről egyaránt – a nagyszombati, az ungvári és a balázsfalvi katolikus nemzetiségi nyelvű kiadóknak is, s elsősorban *ezek a szlovák, a rutén és a román nyelvű tankönyvek specialistái.*

A társulat által kiadandó *többi könyv* tekintetében is széles kiterjedésű átfogó programot nyújtott az alelnök.

Alapos kritika alá vette az *illetménykötetek* nyújtásának addigi módját. „A társulat tagdíjban adott könyvei nem keresettek, nem kellenek, sokan emiatt visszalépnek, mások csak kényszerből, becsületből vagy a jó cél iránti áldozatkészségből veszik át azokat s fizetik tagdíjaikat.” Ezért inkább ezt kellene tenni: „jó és olcsó, keresett és vonzó, időszerű és okszerű olvasmányt nyújtani, s a változatosság, valamint a fürge gyakori megjelenés által kiadványaink iránt az olvasási kedvet lefoglalni s folyton ébren tartani.”

Ezért javasolja Ipolyi alelnök egy *népszerű házi könyvtár* megtervezését. Havi vagy kéthavi megjelenésű kis kötetekből állna ez, könnyen kezelhető kis alakban, azonos „csinos és ízléses borítóval” ellátva. E rendszeresen megjelenő kis kötetből egy év alatt vagy az évek során „egy érdekes és hasznos könyvtár” állna össze, akárcsak külföldön a „Société des livres utiles”, a „Volksbibliothek”, a „Bibliothèque populaire choisie” vagy a „Broschüren-Verein” könyvecskéi.

Mi legyen ezek tartalma? *Tudományos ismeretterjesztés* egyfelől: a történelem, egyes történelmi események, nevezetesebb emberek bemutatása; földrajz, néprajz, különösen hazánk vonatkozásaiban, útleírások, helytörténeti művek; közhasznú fizikai-kémiai ismeretek, írások a mezőgazdaság, a kereskedelem, az ipar köréből, újabb fölfedezések, találmányok; élettant, egészségtant tárgyaló írások, erkölcsstani-pedagógiai értekezések, aktuális vallási és egyházi problémák, „korkérdések”; s természetesen vallásos, hitbuzgalmi iratok, valamint „elmeképző, szívnyemesítő és mulattató ifjúsági olvasmányok”.

E kötetek anyagának feldolgozása – eltérően a röpiratok hangvételétől – inkább oktató, ismertető, felvilágosító, semmint vitatkozó legyen, s a szerzők mindenkor legyenek tekintettel a társulat olvasóközönségére, a gyakorlati életre, hazai viszonyainkra.

A könyvecskék másik csoportja alkotná a *szépirodalmi könyvtárat*, ezekben hazai, valamint külföldi régebbi és újabb írók művei szerepelnének. Különösen számítani kellene „magyar szépirodalmi íróknak a társulat irányával megférő eredeti műveire” is.

E változatos tartalmú kötetek feldolgozásának, stílusának, hangvételének „*népszerű*”-nek kell lenni: e szó „azon nemesb értelmében, mely a tulajdonképpen népies fölött s a pórias kizárásával azt a középosztályt tartja szem előtt, mely a művelődés e nemét igényli s melyből leginkább állanak a társulat tagjai.”

Szakítani kell az írók megnyerésének korábbi eljárás módjával, „nem szabad úgy, mint eddig történt, a véletlenre hagynunk, hogy ki mit küld be éppen az ő saját egyéni ízlése, választása és látóköre szerint”. A társulatnak egy, külön *e célra szervezett bizottsága* állapítaná meg s tűzné ki a kívánatos tárgyak sorrendjét, mely szerint azok kidolgozásával arra képes egyéneket bízna meg, kiknek a megadott terjedelemhez és formához is, nemcsak a tárgyhoz kellene magukat alkalmazni.”

A társulatnak ez a speciális bizottsága nem csupán a kiadói munka ekkor már elhagyhatatlan tervezési feladatainak szolgálatában állt, de elővételezte egy későbbi *tudományos-szépirodalmi szerkesztőség* szükségességét is.

Szerepelt Ipolyi programjában a *népies füzetek* ügye is, amelyekkel „a társulatnak versenyre kellene kelnie az aljas és rossz ponyvairodalommal”. A korábbi sok erre vonatkozó társulati próbálkozást és kísérletet tanulmányozva később kíván visszatérni erre a feladatkörre.

De nem hagyta ki Ipolyi a társulat könyvkiadási programjából a *tudományos műveket* sem. Azt szeretné elérni, hogy „társulatunk idővel nem csupán a jó és hasznos ismeretek terjesztésére, de a fensőbb tudományos vizsgálatok s igyekezetek előmozdítására is képesítve [= képes] legyen.”

Szilárd volt Ipolyi meggyőződése, hogy „minden elfoglalható téren versenyt nyitva a tudományos s irodalmi erőknél, azoknak emelését is, valamint jutalmazását is mind magasabb mérvben teljesíthetjük.” S éppen ezáltal „a legmagasabb etikai, humanizmusi és hazafiúi célokat összekötvé” a tudomány és irodalom művelésével „a társulat saját tekintélyét, emelkedését és gyarapodását is a legjobban mozdíthatja elő.”

Zárómondata: „Leszünk tehát és vagyunk most s a jövőre első sorban *jó és olcsó, szükséges és hasznos iskolai, népszerű és népies könyveket kiadó társulat*. E téren kell mindezekelőtt képességünket érvényesítenünk és gyarapodásunkat eszközölnünk!”

Ennek – az 1848-as alapokhoz hű, azt szervesen továbbfejlesztő – programnak a meghirdetése véget vetett a korábbi bizonytalanságoknak, az útkeresés időszakának, és alapvetően meghatározta a társulat életét a következő évtizedekben.

Az 1872. március 14-én tartott közgyűlésen Simor János hercegprímás megnyitó beszédében a legújabb európai politikai fejlemények fényében vizsgálta a katolikus egyház helyzetét s a vallás ellen intézett meg-megújuló támadásokat; kiemelte a hazai katolikus autonómia keretében a katolikusok egységének fontosságát; kifejezést adott annak, hogy a társulat, annak vezetői és tagjai hűségesen és engedelmesen ragaszkodnak a Szent-székhöz, őszinte szeretettel kötődnek IX. Piusz pápához.

Ezután a társulat egyházi vezetője, Ipolyi Arnold tartotta meg beszámolóját, ebben különösen a tankönyvkiadás helyzetének alakulását részletezte. „Amilyen nagy-nak és nehéznek látszott ezen feladat megoldása – vagyis *Magyarország összes katolikus népiskolái számára az országban dívó valamennyi nyelven minden tankönyv kiállítása* –, úgy ma elmondhatjuk, hogy Isten segítségével máris nagyobbára sikerült. A legnagyobb résszel ugyanis már elkészültünk, a hiányzó kisebb rész pedig szintén készülöben van.”

De több is történt: „társulatunk könyveladási ügynökségében [= tehát a társulat Lövész utcai székházában] egy teljesen fölszerelt oly *népiskolai tankönyvkereskedést* nyitottunk, melyben mindazon tankönyv, mindazon taneszköz, mely katolikus népiskoláinkban használható, teljes készletben áll és mindenkor a legjutányosabb áron megszerezhető.”

Tankönyvei előállítására – kinyomtatására, kötésére – a társulat az Athenaeum-nyomdával kötött előnyös szerződést.

Ezen a közgyűlésen – 1872. március 14-én – Ipolyi Arnold elbúcsúzott a társulattól, mert a Szentatya beszercebányai püspökké nevezte ki. Személyes jelenlétének hiánya ellenére programja maradandó maradt és meghatározta a társulat további tevékenységét.

Ugyanezen a közgyűlésen a társulat régi, alapításától kezdve tevékeny tagját, *Tárkányi Béla egri kanonokot választották a társulat egyházi vezetőjévé*, aki lényegében Ipolyi programját igyekezett megvalósítani, azt sajátos egyéni szándékaival színesítve.

Új az a szempont, amelyet magas tisztségében való bemutatkozásakor elsőként említett: „Mindig szemem előtt lebeg, hogy a Szent István Társulatnak közel *hatezer tagja* van. Én ezt oly nagyfontosságú dolognak tartom, hogy ha mi ezen tetemes erő teljes öntudatát magunkban és másokban fölkeltjük és folyvást ébren tartjuk; ha ezen nagy számot nemcsak neveink egykedvű beíratásával s részvényeink lefizetésével, hanem az ügyszeretet buzgalmával is értékesíteni akarjuk; ha ily nagy számhoz méltó műveket igyekszünk nemcsak tétlenül s néha lekicsinylőleg várni, hanem akiktől telik, írni is, olvasni is, olvastatni is; akkor – merem állítani – társulatunk irodalmi hatásra nézve hazánk bármely irodalmi intézetével képes lesz az elsőségért versenyre szállni.”

Tárkányi a programot *négy irányban* tette konkréttá. Az első a katolikus *népiskolai tankönyvek* megjelentetése, ez rendben, szervezeten folyik. A másik, a „*Házi Könyvtár*” is megindult, feladata a további tematika megtervezése, az egyes kötetek szerzőinek felkutatása és felkérése.

Ezzel kapcsolatban vetette fel: úgy látja, hogy hazai irodalmunkban nagy teret foglalnak el és nagyon népszerűek a regények, ezért nem lenne érdemes „*jóirányú, jeles regényeket*” is kiadni, olyanokat, amelyek megegyeznek a társulat céljaival?

A könyvkiadás harmadik irányául a *népies füzeteket* említette. Tárkányi ezt olyan fontosnak tartotta, hogy „nem habozik azt társulatunk egyik fő s talán éppen legelső föladatának tekinteni.” Jól ismeri a társulat korábbi kísérleteit e téren, s a kudarc okát abban látja, hogy „a szó valódi értelmében népszerűen írni egyike a legnehezebb írói föladatoknak; ezt megtanulni alig vagy éppen nem lehet; a népírónak jóformán születnie kell, úgy mint a költőnek.” Azt javasolja, hogy további próbálkozások helyett „vegyük igénybe azon népírók munkásságát, kik e téren már biztos sikert tudnak előmutatni s kiknek eddigi működése biztosítékot nyújt az óhajtott eredményre nézve.” Tárkányi elsősorban Vas Gereben műveit tekinti megfelelőnek (ő azonban már korábban más kiadónak kötelezte el magát.)

Végül meg kellene találni a módját annak, hogy a *társulat életéről, működéséről, eredményeiről* a szélesebb nagyközönség is tudomást szerezzen. Érdemes lenne ezért a Katolikus Néplap mellékleteként rendszeresen megjelentetni valamiféle társulati értesítőt. „Így a közönség folyamatosan értesülne működésünk minden mozzanatáról. Mert az a szerény hallgatás és csöndesség, mely mostanában társulatunk működése fölött lebeg, szerénységnek ugyan jó lehet, de nem tünteti ki azt az életrealitást, melyet közel hatezer tagból álló társulatunknak érvényesíteni kötelessége lenne. Az élénk mozgékonyság az élet jele, a hatás biztosítéka; a szerénység palástjába burkolt aluszékonyság a halál közeledését jelenti, amitől Isten mentse meg társulatunkat.”

Később azután választmányi döntés született arról, hogy a társulat 1848-tól kezdve 24 esztendőn keresztül élő újságját, a Katolikus Néplapot átalakítják, profilját megváltoztatják. Az új lap 1873 elejétől *Katolikus Hetilap* címmel jelent meg, tar-

talma a középosztály igényeihez alkalmazkodott. „Megjelenik minden csütörtökön – olvasható az évkönyvben. Közöl társadalmi iránycikkeket, költeményeket, beszé-lyeket, ismeretterjesztő és mulattató tárcacikkeket, vegyes híreket s a társulati ügyek-re vonatkozó tudósításokat.” A hetilap 13 esztendő múltán 1886-ban szűnt meg, mint-egy 800 előfizetője volt. Külön rovatban – *Társulati Értesítő* – közölt híreket a Szent István Társulat és a Szent László Társulat életéről.

KÖZEL HATEZER TAG

Joggal említette Tárkányi alelnök programbeszédében oly hangsúlyosan, hogy a tár-sulatban milyen *batalmas erő rejlik azáltal, hogy – közel hatezer tagjával – az ország egész terü-letét behálózza*, szoros kapcsolatban az országos egyházi szervezettel, a kisebb-nagyobb települések papjaival. A társulat központjából szétküldött füzetek, könyvek s más ki-adványok ekkor már jól bejárt utakon eljutottak a legkisebb falvakba is, s tar-talmukkal, mondanivalójukkal, „üzenetükkel” képesek voltak befolyásolni a katoli-kus egyház tagjait mind a különféle társadalmi szinteken, mind pedig a különböző földrajzi távolságokban.

Ebben az évben azonban a társulat nem adott ki nyomtatásban *névkönyvet* (a kö-vetkező években sem); az előtte levő *1869-ben* jelent meg. Lényegében ennek alapján is rekonstruálni lehet a Tárkányi-korabeli állapotot.

Első oldalain olvashatók a társulat *vezetőségének* adatai. *Fővédnöke* Simor János her-cegprímás, *védnökei* a püspöki kar tagjai. Az elnökséget gróf Károlyi István és gróf Cziráky János *elnökök*, valamint Ipolyi Arnold *alelnök* alkotják.

További „tishti személyzet”: Füßy Tamás *igazgató*, azután a titkár, a pénztárnok, a számvevő, az ügyvéd, az „ügynök” (vagyis a székházbeli könyvesbolt vezetője).

Az *igazgató-választmány* összesen 100 tagból áll, köztük 71 fővárosi, 29 vidéki. Kö-zülük 48 világi férfi, a többi egyházi személyiség. A világiak között van 13 egyetemi tanár, 8 középiskolai tanár, egy tanító, egy nevelő; 12 állami, illetve törvényszéki tiszt-ségviselő, 3 ügyvéd, 2 orvos, egy-egy földbirtokos, tanfelügyelő és levéltáros, két lap-szerkesztő, végül 3 „magánzó”.

A választmány tagjai között volt Eötvös József miniszter, Jedlik Ányos, Pau-ler Tivadar, Rómer Flóris, Toldy Ferenc, Ürményi József, Wenzel Gusztáv, Majer István, Mindszenty Gedeon, Tárkányi Béla.

Ebben az évben a társulatnak 198 *alapító tagja* volt. Ismertebbek közülük Deák Ferenc (neve mellett most sincs semmiféle foglalkozás megjelölés), Fogarasy Mihály erdélyi püspök, Frankl (később: Fraknoi) Vilmos esztergomi tanár, Liszt Ferenc „ab-bé Rómából”, Szabó Imre (a Katholikus Néplap 1849-ben elcsapott és büntetésből vidékre helyezett szerkesztője) most apát, veszprémi kanonok, „kultuszminiszteri ta-nácsos Budán”. Számos püspök s más egyházi méltóság, sok történelmi nevű arisz-tokrata szerepel itt, köztük az ábécé-rendű névsor megfelelő helyén: Weisz Bernát nagykereskedő.

A névkönyv ezután hosszú oldalakon sorolja a társulat tiszteleti, rendes és előfizető tagjainak a nevét, pontosan feltüntetve a kiadványok terjesztésének földrajzi területbeosztását.

Mindegyik területi egység tagnévsora előtt szerepel a tiszteleti tag neve: a társulat központja velük – az egykori bizományosok utódaival – állt közvetlen kapcsolatban, akik szinte kivétel nélkül egyházi rendűek voltak. A 19. század végéig létezett ez az oda-vissza működő kapcsolatrendszer (a pest-budai vezetőség és a tagok között) és lényegében jól funkcionált.

Érdeemes áttekinteni a régiók hálózatát is, ezek az egész történelmi Magyarország területét lefedték. (A régió-nevek mellett zárójelben az odatartozó tagok száma található.)

Központi régió: 1. Pest-Buda (355), 2. Pesti piaristák (44), 3. Bécsi tagok (8)

Esztergomi egyházmegye: 1. Esztergom és vidéke (63), 2. Bajót és vidéke (14), 3. Ballasgyarmat és vidéke (20), 4. Csuz és vidéke (28), 5. Dunaszerdahely és vidéke (20), 6. Érsekújvár és vidéke (18), 7. Felsőludány és vidéke (11), 8. Guta és vidéke (12), 9. Hédervár és vidéke (17), 10. Ipolyság és vidéke (35), 11. Kékkő és vidéke (18), 12. Kisgyarmat és vidéke (58), 13. Léva és vidéke (39), 14. Nagyszombat és vidéke (82), 15. Pozsony és vidéke (23), 16. Somorja és vidéke (7), 17. Szenc és vidéke (19), 18. Szentbenedek és vidéke (16), 19. Taksony és vidéke (24)

Egri egyházmegye: 1. Eger és vidéke (195), 2. Gyöngyös és vidéke (47), 3. Jászberény és vidéke (29), 4. Miskolc és vidéke (34), 5. Nagykálló és vidéke (18), 6. Nyíregyháza és vidéke (88), 7. Püspökladány és vidéke (22), 8. Törökszentmiklós és vidéke (22)

Kalocsai egyházmegye: 1. Kalocsa és vidéke (54), 2. Baja és vidéke (27), 3. Futak és vidéke (23), 4. Jankovác és vidéke (21), 5. Óbecse és vidéke (29), 6. Szabadka és vidéke (34), 7. Zombor és vidéke (44)

Besztercebányai egyházmegye: 16 tag.

Csanádi egyházmegye: 1. Temesvár és vidéke (169), 2. Arad és vidéke (40), 3. Kermes és vidéke (13), 4. Kisjenő és vidéke (12), 5. Makó és vidéke (19), 6. Nagylak és vidéke (6), 7. Szeged és vidéke (38)

Diakovári egyházmegye: 1. Diakovár és vidéke (10), 2. Csepin és vidéke (6)

Erdélyi egyházmegye: 1. Gyulafehérvár és vidéke (57), 2. Brassó és vidéke (42), 3. Csíksomlyó és vidéke (43), 4. Dés és vidéke (10), 5. Déva és vidéke (7), 6. Gyergyószentmiklós és vidéke (7), 7. Kolozsvár és vidéke (37), 8. Marosvásárhely és vidéke (16), 9. Nagyszeben és vidéke (16), 10. Szamosújvár és vidéke (11), 11. Székelyudvarhely és vidéke (38)

Győri egyházmegye: 1. Győr és vidéke (207), 2. Kéthely és vidéke (10), 3. Kismarton és vidéke (9), 4. Nagyigmánd és vidéke (15), 5. Sopron és vidéke (12), 6. Tata és vidéke (23)

Kassai egyházmegye: 1. Kassa és vidéke (67), 2. Eperjes és vidéke (47), 3. Gálszéc és vidéke (23), 4. Nagymihály és vidéke (15), 5. Sátoraljaújhely és vidéke (27), 6.

Szepsi és vidéke (21), 7. Szerencs és vidéke (7), 8. Szikszó és vidéke (25), 9. Tokaj és vidéke (11)

Nagyvárad egyházmegye: 1. Nagyvárad és vidéke (183), 2. Báránd és vidéke (20), 3. Békéscsaba és vidéke (29), 4. Endrőd és vidéke (20)

Nyitrai egyházmegye: 1. Nyitra és vidéke (56), 2. Trencsén és vidéke (21), 3. Zsolna és vidéke (23)

Pannonhalmi főapátsági egyházmegye: 85 tag.

Pécsi egyházmegye: 1. Pécs és vidéke (116), 2. Dunaszekcső és vidéke (32), 3. Felsőireg és vidéke (38), 4. Magyarszék és vidéke (23), 5. Nádasd és vidéke (24), 6. Paks és vidéke (47), 7. Villány és vidéke (22)

Rozsnyói egyházmegye: 1. Rozsnyó és vidéke (99), 2. Losonc és vidéke (26), Jászói prépostság (33)

Szatmári egyházmegye: 1. Szatmár és vidéke (47), 2. Akna-Rahó és vidéke (11), 3. Felsővisó és vidéke (4), 4. Gézsény és vidéke (15), 5. Máramarossziget és vidéke (20), 6. Munkács és vidéke (33), 7. Nagybánya és vidéke (39), 8. Nagykároly és vidéke (40), 9. Ungvár és vidéke (43), 10. Visk és vidéke (8)

Székesfehérvári egyházmegye: 1. Székesfehérvár és vidéke (38), 2. Adony és vidéke (4), 3. Csór és vidéke (10), 4. Nagyhantos és vidéke (21), 5. Szabadbattyán és vidéke (28), 6. Vál és vidéke (15)

Szepesi egyházmegye: 1. Szepesváralja és vidéke (52), 2. Nyizsnya és vidéke (14), 3. Rózsahegy és vidéke (27)

Szombathelyi egyházmegye: 1. Szombathely és vidéke (82), 2. Bellatinc és vidéke (37), 3. Körmeny és vidéke (29), 4. Kőszeg és vidéke (24), 5. Letenye és vidéke (16), 6. Zalaegerszeg és vidéke (26)

Váci egyházmegye: 1. Vác és vidéke (57), 2. Csongrád és vidéke (47), 3. Cegléd és vidéke (12), 4. Kiskunfélegyháza és vidéke (19), 5. Fót és vidéke (8), 6. Gödöllő és vidéke (15), 7. Hatvan és vidéke (19), 8. Kecskemét és vidéke (29), 9. Kóka és vidéke (12), 10. Mezőtúr és vidéke (12), 11. Nagybony és vidéke (19), 12. Pereg és vidéke (12), 13. Rákospalota és vidéke (6), 14. Soroksár és vidéke (8), 15. Szolnok és vidéke (7), 17. Üllő és vidéke (12)

Veszprémi egyházmegye: 1. Veszprém és vidéke (44), 2. Csurgó és vidéke (14), 3. Enying és vidéke (8), 4. Igal és vidéke (9), 5. Kaposvár és vidéke (24), 6. Keszthely és vidéke (20), 7. Kiskomárom és vidéke (37), 8. Nagyrécse és vidéke (9), 9. Pápa és vidéke (44), 10. Perlak és vidéke (13), 11. Tab és vidéke (11), 12. Zalabér és vidéke (29), 13. Zirc és vidéke (8).

Az 1869-i névkönyvben a társulat tagjai a következő számban szerepelnek:

A vezetőség 9 személyből állt (a választmány tagjainak nevét az alapító és a rendes tagok között is feltüntették).

Az alapító tagok száma: 118.

A rendes tagok mellett a pest-budai régió névsora után közölték *a 9 előfizető tag nevét* (köztük Hunfalvy János és Greguss Ágost akadémikusok, Szerdahelyi Kálmán

színész); a többi régió viszont a rendes tagok közé sorolta őket is, de feltüntette vallásukat. Összesen 5 előfizető tag volt vidéken: egy jogtanár a debreceni református kollégiumban, egy református esperes Kolozsváron, egy evangélikus líceumi tanár Eperjesen, egy izraelita földbirtokos Mezőtúron és egy izraelita orvos Sümegen.

Mint korábban ismert: nem-katolikus személyek lehettek a társulatban „előfizető tagok”, akik a rendes tagoknak megfelelően fizetik a tagdíjat és kapják illetményköteteiket, de a közgyűlésben szavazati joguk nincs.

Ekkor a társulatban *rendes tag 4498, tiszteleti tag 153 volt, összes számuk tehát 4651.*

A rendes és tiszteleti tagok *legtöbbje egyházi személy volt*, a káplánoktól, plébánosoktól a magasabb egyházi méltóságokig, kanonokokig, püspökökig, érsekekig. Voltak közöttük szerzetesek is, számos kispap, néhány apáca. A korábbiakhoz képest alaposan megnőtt a „kollektív” tagok száma: sok népiskola, gimnázium, tanítóképző, papnevelő intézet; iskolai önképzőkörök, iskolai könyvtárak; azután különféle egyesületek, olvasókörök, Mária-társulatok, rózsafüzér-egyesületek, tanítóegyesületek; néhány egyházközség, sok férfi- és női szerzetesház. Figyelemre méltó sok városi polgári kaszinó jelenléte a rendes tagok között. E „kollektív” tagok nagy száma jelzi, hogy a társulat hatóköre jelentékeny módon kiszélesedett általuk, sokkal több emberhez jutottak el a társulati kiadványok.

A társulat rendes és tiszteleti tagjai között a *világi személyek száma: 1557.* Ez a rendes tagok összlétszámának 34 százaléka.

A társulat világi tagjainak *foglalkozási megoszlása* igen színes képet mutat.

Népes csoportjuk volt most is a pedagógusoknak: 15 egyetemi tanár, 90 gimnáziumi, líceumi tanár, igazgató, 199 tanító, kántortanító, igazgató-tanító (köztük 4 pusztai tanító, 1 tanítónő), 5 iskolai felügyelő, árvaházi igazgató; 12 házi nevelő, 1 házi nevelőnő, 1 „kisedővodás” vagyis óvó (azaz „óvóbácsi”).

Sok különféle rendű-rangú *tisztviselő, hivatalnok* volt a társulat rendes tagja. Így 12 állami, minisztériumi tisztviselő; 7 megyei főtisztviselő (főispán, alispán), 23 megyei tisztviselő; 5 városi főtisztviselő (polgármester, alpolgármester), 28 városi tisztviselő (főjegyző, tanácsnok, hivatalnok); 11 községi jegyző; egyéb hivatalnok, tisztviselő: 9.

A különféle beosztású városi és uradalmi pénztárnokok száma: 27.

Négy nyugalmazott magasrangú *katonatiszt*: két őrnagy, egy-egy ezredes és kapitány; azután két aktív: egy városi kapitány és egy mezei kapitány.

A falusi tisztviselők között volt két falusi bíró, 4 egyházgondnok, egyház-anya, egy egyházfi [= sekrestyés].

De szerepelt a rendes tagok névsorában egy-egy bányatiszt, kórházigondnok és útbiztos is, valamint két várnagy és egy „polgárnagy” (vagyis polgármester).

Elgondolkodtató két nagyszabedű társulati rendes tag: egy VIII. osztályos gimnáziumi tanuló, és a „nagyszabedű országos tébolyda”.

Egy másik csoport: 6 muzsik (karnagy, orgonaművész, zenetanár), 10 könyvtári, múzeumi, levéltári szakember, 6 újságíró („journalista”), lapszerkesztő. Két jól ismert név: egy „festész” (Than Mór), egy építész (Ybl Miklós).

Feltűnően sok a *különféle igazságügyi területen* dolgozó tagok száma: 55-en tevékenykedtek törvényszékeken, bíróságokon az irnoktól a főügyészig, bíróig, elnökig.

Hagyományosan a rendes tagok jelentős rétegét alkották a földbirtokokon, uradalmakban tevékenykedő *mezőgazdasági szakemberek*: 14 jószágigazgató (uradalmi igazgató, jószágkormányzó), 52 gazdatiszt (gazdasági intéző, uradalmi tiszte), 26 tiszttartó, 24 ispán, 18 számvevő (számtartó, revizor), 13 kasznár, 1 kulcsár, 1 sáfár.

Igen megemelkedett a *hagyományos értelmiségi területekről* érkezők száma: 70 orvos, 27 gyógyszerész, 1 gyógyszerésznő, 24 mérnök, s kiugróan sok az ügyvéd: 147 (közük néhány joghallgató is.)

A társadalom egy másik rétegét képviselték az *arisztokraták*: 22 gróf, 15 grófnő, grófkisasszony, 20 báró, 4 bárónő s egy hercegnő.

Igen sok – 232 – rendes tag neve mellett ez állt: *földbirtokos* vagy *haszonbérlo* vagy *bázbirtokos*; de volt 27 földbirtokosnő is.

20-an így jelölték magukat: *polgár* (így is: városi polgár, iparos polgár).

Csak nevével jölte magát 95 férfi (voltak köztük „magánzó” is), 26 nő (így: asszony, asszonyság, úrhölgy, kisasszony).

Színes és tarka világot jelentettek a *különféle foglalkozásokat, szakmákat* űző társulati rendes tagok.

Legnagyobb számban a kereskedők szerepeltek: 48-an voltak, de volt egy nagykereskedő, valamint egy özvegy kereskedőné, s egy vásárus is.

Egymásra utalt szakmájú volt a 2 nyomdász, a 3 könyvkötő és az 5 könyvkereskedő; más területet képviselt a 11 postamester és egy postamesternő; újabb szint egy másik csoport: 4 vendéglős, korcsmáros, egy vendégfogadó.

S a városi-falusi *iparosok* sora: 4 molnár, 3 ács, 2-2 asztalos, üveges, tímár, szabó, kalapos, lakatos, kőműves; 1-1 kovács, kéményseprő, sütőmester, mázoló, szijgyártó, kádár, nyerges, bádogos, fazekas, kőfaragó. Egy egészen új szakma képviselője: egy fényképész.

Megkapta a társulat kiadványait mint rendes tag az 5 erdész, az egy-egy vadász és kertész, egy-egy vámos és „börgyárnok” csakúgy, mint egy „baromorvos” és egy „kovácsmester-állatorvos” is. De még egy „birkás”, egy uradalmi huszár s egy kamarai hivatalos is.

Hatan általánosságban jelezték foglalkozásukat: iparos, kézműves.

Az természetesnek vehető, hogy a társulat rendes tagjai között szinte egyáltalán nem szerepeltek *parasztemberek*: csupán hat név mellett olvasható ilyesféle megjelölés: földművelő, földműves, gazda, „földész”.

Ebben az évben – 1869-ben – tehát 9 vezetőségi tagja, 118 alapító tagja és 4651 rendes és tiszteleti tagja volt a társulatnak, *összesen 4768 tag*.

1870-ben 4809 a tagok létszáma s ettől az évtől 1890-ig csak két alkalommal szerepelt az évi jelentésekben létszám-adat: 1878-ban 3646, 1886-ban 2188 tagról számoltak be a közgyűlésen. Tárkányi alelnök 1872-ben „közel hatezer tag”-ról szóló említése tehát alighanem túlzás (vagy vágy és remény) volt.

A társulat vezetősége 1871-ben adta ki a „*Szent István Társulat Évkönyve*” című kiadvány első számát, amelyet minden társulati tag ettől kezdve évenként megkapott. Ebben közreadták az azévi közgyűlés teljes anyagát, az ott elhangzott beszédeket, az alelnöki és igazgatói jelentéseket, a pénzügyi elszámolásokat, a közgyűlésen lefolyt vitákat, néha más írásokat is. Az évkönyv utolsó száma 1886-ban jelent meg.

Néhány apróbb érdekesség az évkönyvekből.

Az 1871. évi közgyűlésnek sajátos színt adott, hogy három, korábban igen tevékeny társulati tag most mint a püspöki kar tagja volt jelen: *Fogarasy Mihály* erdélyi, *Zalka János* győri és *Szabó Imre* szombathelyi püspök.

Ezen a közgyűlésen lett gróf *Apponyi Albert* a társulati választmány tagja.

Az 1872. március 14-i közgyűlésen Ipolyi alelnök bejelentette, hogy – korábbi választmányi ülési javaslatok nyomán – a székház tanácskozóterme számára megfestette *Szent István király képét*.

Nem konvencionális, barokkos képet akart, mert Szent István korának művészeti stílusa „még az ősi bazilikai és bizánci ízlésnek a kora románba való átmenete volt. S ezen ókeresztény basilikai, román átmeneti ízlésben véltem megalkotandónak emlékszerű képét is, egy e stylben jártas specialista elsőrendű művészre bízván kivitelét.” Példát is akar e képpel adni másoknak: reméli, hogy „mélto mintát fog szolgáltatni Szent István királyunk képének az eddigieknél megfelelőbb előállítására.” Notter szerint a kép elkészítője „Jobst festő” volt. A kép ma is a társulat birtokában van.

Az egyemeletes társulati székházra – annak gazdaságosságát és hasznát növelendő – 1871-1872 fordulóján a vezetőség egy második emeletet építtetett. A Lövész utca 11. szám megjelölés a századfordulón megváltozott az új utcanév és az átszámolás következtében: a mai Királyi Pál utca 13. szám alatt állt az épület, ma modern többemeletes bérház van a helyén.

Az 1873-as évkönyvből megtudható, hogy *tagdíjként* az alapító tagok hat évre 105 forintot, a rendes tagok évente 3 forint 15 krajcárt fizetnek. A társulat tisztségviselői közül fizetést kap az igazgató, a titkár, két ügynök, a számvevő, az írnök és öt szolga.

A választmány ismertebb tagjai voltak az 1870-es években: Apponyi Albert, Jedlik Ányos, Pauler Tivadar kultuszminiszter, Rómer Flóris, Rónay Jácint, Toldy Ferenc. 1873-ban: „Csiky Gergely csanádegyházmegyei áldozár és journalista”, 1874-től: „Csiky Gergely tanár Temesváron.”

Az 1875-i közgyűlésen merült fel a *kölcsönkönyvtár* ötlete. „A társulat állítson kölcsönkönyvtárt katolikus családok számára. Ennek szükségét főleg az indokolja, hogy a kölcsönkönyvtárakban minden megváltogatás nélkül vannak a könyvek egybeállítva, és így számtalanok, kik jószellemű könyveket szívesen olvasnának, nem lévén oly helyzetben, hogy pénzért maguknak ilyen munkákat szerezhessenek, kénytelenek inkább nélkülözni az olvasást. A társulat föladata lenne, hogy kölcsönkönyvtárába csak azon műveket venné föl, melyek irányuknál és szellemüknél fogva a katolikus ember vallásos érzelmeivel összeütközésbe nem jönnek.” A javaslat azonban visszhang nélkül maradt.

Ugyanebben az évben ad hírt az évkönyv arról, hogy a társulat *tankönyvboltjában* – a tankönyveken kívül – kaphatók magyar és német ábécét-tanító falitáblák, írott és nyomtatott mozgatható-kirakható betűk, számológépek; azután faliképek: emlősök, madarak, hüllők ábrái; a növények és ásványok képtáblái, más természetrajzi ábrák; fali és kézi térképek Magyarországról, a Monarchiáról, az öt világrészeiről, a két féltekéről; végül földgömbök, „űgyszintén tellurium, planetarium és a természettani készülékek gyűjteménye” vagyis fizikai kísérleti eszközök.

Az 1875-i évkönyvben olvasható *Mindszenty Gedeon verse*, amelyet a novemberi közgyűlésen előadtak. Címe: „Szent István végsóhaja”.

Mindegyik évkönyvben megtalálható a társulat tisztikarának névjegyzéke, valamint az ország régió-beosztása, s az egyes régiókban a társulat ügyeit intéző tiszteleti tagok neve.

Közzik az évkönyvek az abban az évben megjelent új társulati kiadványok jegyzékét, valamint a székházbeli ügynökségen kapható összes – tehát a társulatnál bizományban levő, mások által kiadott – könyv listáját, az ár és a terjedelem pontos feltüntetésével.

Részletes elszámolás található mindegyik évkönyvben az *ingyen adott könyvek* címzettjeiről és mennyiségéről. Évente több ezer társulati kiadvány jutott így a rászorultak kezébe, de volt év, amikor a tízezret is meghaladta ezeknek az ajándékkönyveknek a száma. Ez az egész dualizmus időszakára érvényes volt.

A költségvetési jelentés ugyancsak pontos adatokat tett közzé a bevételekről és a kiadásokról. Minden évben sok pénzadomány érkezett a társulat céljaira különféle adományozóktól. Az idős *Liszt Ferenc* neve újra feltűnt az 1885-i és az 1886-i évkönyvben (halála évében): 50-50 forintot juttatott a társulatnak. Neve mellett: „albánói kanonok”.

A bevételi elszámolásokból az is jól kitetszik, hogy *a társulat összes bevételeinek csupán kis hányadát jelentik a tagdíjak*, az alapítványi és a rendes tagoktól kapott illetményösszegek: a teljes bevétel csupán *mintegy 10 százalékát* teszik ki ezek, mindvégig a dualizmus évtizedei alatt. S ugyancsak folyamatosan jellemző: minden évben igen sok a tagdíjhátralék, valamint a kiküldött illetményi könyvekért ki nem fizetett pénzösszeg.

Az 1877-i évkönyvben olvasható Tárkányi Béla közgyűlési beszéde, amelyben részletesen ismerteti a társulat egyik nagy vállalkozásának szerzőjét, *Cesare Cantu* – ahogy akkor „magyarosan” mondták-írták: *Cantu Caesar* – életét, méltatja ekkor befejeződött sorozatát.

De az is kiolvasható az évkönyvek jelentéséből, hogy milyen példányszámban nyomtatták előbb a Katholikus Néplapot, majd a Katholikus Hetilapot, azután a Katholikus Szemlét.

PÁPAI ÉS PRÍMÁSI ÜZENETEK

Visszatérve az 1870-es évek elejére: ezekben az években már széleskörű érdeklődés előzte meg az évi társulati közgyűléseken elnöklő hercegprímás beszédét, előadását, felolvasását: *elvi jelentőségű eligazító tanítások* voltak ezek az egész hazai katolikus egyház számára, de felfigyeltek rájuk az egyházon kívüliek is. Számos jelentős társadalmi, közéleti kérdést tárgyaltak ezek a prímási előterjesztések.

Így az 1873-i márciusi közgyűlésen Simor hercegprímás *az egyház és a polgári állam viszonyáról* szólt, ami a kiegyezés utáni hazai polgári-liberális kormányzás ekkori időszakában sajátos aktualitást kapott. A katolikus egyház, a keresztény hit és erkölcs szerepét fejtegette az állam életében. „A magyar nemzet állami léte s társadalmi boldogulása csak azon erős és megdönthetetlen alapon biztosítható, amelyen első szent királyunk a magyar birodalmat fölépíté, s melyen az nyolc évszázadon keresztül a legnagyobb viharok és viszontagságok közt nemcsak fönntartotta magát, hanem fejlődésében egy szebb jövőnek folyvást több biztosítékát tünteté föl.”

Ezen az alapon érvényesült „ősi alkotmányunk, mely az egyházat mint az állam nélkülözhetetlen frigyését, mint nemzeti létünk nemtőjét s közművelődésünk első dajkáját tisztelte.” S a magyar nemzet történelme folyamán „az állam és egyház eme – mondhatnám: testvéries – közremunkálásából fakadtak a magyar nemzet legszebb és legtermékenyebb polgári és társadalmi erényei, a hazaszeretet, az áldozatkészség, az önkormányzati ösztönből folyó ama lelkesültség a közügyekért, mely testületeket és egyes hazafiakat a közjó előmozdításában és a műveltség s jólét forrásainak megszerzésében az állammal való vetélkedésre buzdított.”

A katolikus egyháznak *házánk életében mindig is betöltött fontos szerepét* védelmezzük „azon, hozzánk is szívárogni kezdő idegen eszméáramlat ellenében, mely az elméket az állami mindenhatóság hamis elméletével csábítja, mely az államhatalom változó céljain s szeszélyein kívül egyéb jogot és érdeket nem ismer s mely diadalra juthatásának egyik fő feltételét nem ok nélkül tűzte ki abban a törekvésben, hogy mindenekelőtt a katolikus egyházat nyűgözhesse le.” Végzetes ez a törekvés házánk számára, hiszen „ez az egyház az, mely az állami mindenhatóság két úttörőjének, a racionalizmusnak és a materializmusnak pogányosító irányai ellenében a keresztény tanokat és a keresztény polgárosodást az emberiség számára megmenti és őrzi a törvényes hatalmi tekintélyt és az egyéni szabadság elvét.”

A veszély lehetősége fennáll – hangoztatta a prímás –. „Az önvédelmi kényszerülésben tehát, ha az csakugyan reánk lenne mérve, méltán számíthatunk mindazok rokonszenvére és segélyére, kik a veszélyt sejteni képesek, mely az állami mindenhatóság elmélete mögött lappang a *társadalmi béke s a vallási szabadságnak legfontosabb biztosítékai ellen.*”

Ebben a küzdelemben a Szent István Társulatnak nagyon fontos szerepe van, amit lelkiismeretesen teljesít: „az eddigi buzdító eredmények után nem kívánhatunk egyebet, mint azt, hogy áldásos működésében az eddigi irányban haladjon tovább.”

De egy konkrét javaslatot is megfogalmazott a prímás. „Nagyon öröndetes – mondta –, hogy a társulat az iskolákat már a *magyar történelem* kézikönyvének birtokához is juttatja, s ezért most azon további óhajításom lenne, ha a tisztelt társulat oly *magyar geographiai kézikönyv* szerkesztését rendelné el, melyben az egyes helyiratok úgy készíttetnének, hogy azokban hazánk történetének legfontosabb eseményei s különösen a katolikus egyház történetére és jelen állapotjára vonatkozó hiteles adatok följegyezve legyenek.” E földrajzi tankönyvre kiírandó pályázat jutalmazásához száz darab arannyal hozzájárul.

Azt szeretné ezzel előmozdítani, hogy „mielőbb elérjük azt, hogy a társulat nemcsak az elemi, hanem a *felsőbb iskolák* számára is a szükséges tankönyveket – a tudománnyal lépést tartva, a hasznos ismeretek minden ágából – szolgáltatthassa a tanulóknak és olvasóknak.”

Sajátos aktualitása volt e kívánságnak: ezekben az években formálódott ki hazánk korszerű *középszintű* oktatási rendszere. Létezett a nyolcosztályos *gimnázium* és *reáliskola* 10-18 éves fiúk számára; a *polgári iskola* 10-14 éves fiúk és lányok részére; a *szakjellegű (ipari, kereskedelmi stb.) középszintű iskolák* 14 éven felüli tanulókkal, valamint az *óvónő-, tanító- és tanítónőképző* intézet ugyancsak 14 évüket betöltött fiúk és lányok számára.

E közgyűlés titkári jelentése visszatekintett a társulat éppen 25 *esztendő*s múltjára. 1848–1872 között a társulat által kiadott kiadványok példányszáma 5 millió 600 ezer; a legkisebb félíves füzet, a legnagyobb hetveníves kötet. A kiadványok íveinek száma összesen 46 millió 916 ezer; 1849–1850-ben 705 ezer ív; 1870–1871-ben 9 millió 504 ezer ív.

A titkár bejelentette, hogy a társulat ebben az évben kiadványaival megjelenik a *bécsi világhiállítás*on, mint ahogy jelen volt annak idején *Londonban* is a könyvek világhiállításán. „Nem nyomdai remekművekkel akarunk elismerésért és hírért pályázni, mert ilyen művekkel nem dicsekedhetünk, hanem egyszerűen mint kiadók kötelességünknek tartottuk nemzeti irodalmunk, hazai könyvparunk és társulatunk érdekében megjeleníteni ott, hol mind az öt világrézsz képviselve lesz különféle productumaival.”

Az 1874. márciusi közgyűlésen Simor prímás – folytatva előző évi gondolatát – a világban folyó *nagy világnézeti küzdelemben*, a felerősödő vallás- és egyházellenes harcban az állam, az egyház, a hívő ember helyzetét és feladatait vázolta.

„A Szent István Társulat – mondta – irodalmi téren működik, melyen a nagy világharc is vívatik, melyen az ellentétes eszmeáramlatok összecsattannak és melyen a nagy kérdés eldöntetik: keresztény műveltség, keresztény állami és társadalmi rend maradjon-e fenn, vagy pedig kétezer évvel essék-e vissza az emberiség? Más szóval: vajon a külsőleg idomított, legyalult barbárság, az ő mindenkit kizsákmányoló eszével, az ő mindenki iránt kiholt szívével foglalja-e el a felebaráti szeretetben apadás nélkül találékony, életfömládozásig fáradhatatlan keresztény szeretet és műveltség helyét?”

S e társulati feladatok összefoglalása: „Társulati működésünknek ez az iránya, ez a fő szabálya: *katolikus hitünknek, keresztény felebaráti szeretetünknek kötelmeit az irodalmi té-*

ren szerényen ugyan, de serényen is, törhetetlen hűséggel s lelkesülten teljesíteni. S meg vagyunk győződve, s meggyőződésünket fönnen is hirdetni készek vagyunk, hogy midőn az irodalmi téren katolikus hűséggel működünk, a hazának, a nemzetnek, polgártársainknak a leghasznosb szolgálatot tesszük.”

A források nem adnak tájékoztatást arról, hogy mi volt az oka annak a *nézeteltérésnek*, amely a társulat vezetősége és Simor hercegprímás között 1875 tavaszán keletkezett: nem tudjuk, milyen „mozgalmak” jelentek meg a társulaton belül, amelyek eltértek a társulat eredeti céljától, kik voltak ennek képviselői.

A prímás ugyanis 1875. március 2-án kelt levelében, amelyet Tárkányi Béla alelnökhöz intézett, többek között ezeket írta: „... a társulat kebelében fölmerült mozgalmak alkalmából fővédnöki kötelességemnek tartom Főtisztelendő Uraságodat figyelmeztetni, hogy éber gondja legyen minden olyan tervekre és újításokra nézve, melyeknek foganatosítása különben is a nagygyűlés körébe tartozik; s igyekezzék elhárítani minden olyan lépéseket, melyek a társulat eredeti céljától eltérve, annak szellemi irányát megingathatnák, vagyonát bármi részben kockáztathatnák s eddigi rendes ügyfolyamát megakadályozhatnák. Erre nézve Főtisztelendő Uraságodat az alatta levő igazgatóval együtt felelőssé teszem, mely felelősségre különben is mindketőtjüket az alapszabályok értelme is kötelezi.” Levelét befejezve a prímás „a társulat ügyeiről időnként az alelnök értesítését elvárja.”

Ritka eset a társulat történetében, amikor a fővédő prímás ilyen erélyes módon felülről beleavatkozott a társulat belső életébe. Vajon jogosan tette-e? A szabályzatban nincs részletesen körülírva a fővédői tisztség tartalma; a társulat viszonylagos autonómiája viszont egyértelműen kiolvasható belőle. Vajon Tárkányival került személyes összeütközésbe? Mindenesetre súlyos ok miatt kerülhetett sor a kapcsolat megromlására, erre nem csupán a levél rideg, kioktató hangjából lehet következtetni, hanem abból is, hogy a prímás legközelebb csak az 1878-i közgyűlésen vett részt.

De még egy bonyodalom támadt ekkoriban. Az 1875-i közgyűlésen az alelnök bejelentette, hogy „jövő évi tagilletményül”, vagyis 1876-ra illetménykötetként kapják a társulat tagjai *Ortvay Tivadar* „*A magyar birodalom földirata*” című könyvét, „amely mű, mint tudva van, a bíbornok hercegprímás Őeminenciájának indítványára készült, ki indítványához szokott nagylelkűsége szerint száz darab aranyból álló jutalmat is csatolni kegyeskedett.”

De sem 1876-ban, sem máskor egyetlen szó sem esett erről a kötetről, a társulat könyvjegyzékeiben nem szerepel; sem a társulat, sem más kiadó kiadásában nem jelent meg. Vajon milyen okai lehettek ennek?

Az 1878-i közgyűlésen elnökölve Simor prímás beszédében az elhunyt IX. Piusz pápa emlékét idézte, s az új pápa, XIII. Leó trónralépését üdvözölte. Ezen a közgyűlésen Tárkányi Bélát újabb hat évre a társulat alelnökévé választották.

Az 1879. márciusi közgyűlésen a prímás az egyre terjedő *szocializmusról*, annak az egyházra, vallásra veszélyes voltáról s az ellene való védekezés szükségességéről értekezett.

Nem sokkal a közgyűlés után Tárkányi alelnök Rómába utazott, hogy az 1878-tól uralkodó *XIII. Leó pápa* előtt kifejezze a társulat hódolatát. A magánkihallgatásra május 11-én került sor, s ezen – a társulat nevében a ragaszkodó tisztelet és készséges engedelmesség kifejezésén túl – megköszönte a Szentatyának azt a segítséget, amelyet a Magyarország árvíz sújtotta területein élő lakosság megsegítésére nyújtott. A pápa érzékenyülve emlékezett meg Magyarországról, melynek „nagy hivatását a kereszténység ügyének terjesztésére s a katolikus egyház védelmezésére nézve a történelem oly fényesen bizonyítja; ugyanakkor sajnálatát fejezve ki, hogy a segélyezés terén nem tehetett annyit, amennyit atyai szíve kívánt volna.”

Az 1880-i márciusi közgyűlésen a Bécsben hivatalos úton levő primás helyett Ipolyi Arnold püspök elnökölt. Beszédében meglegéddel utalt arra, hogy „*nincs az országnak olyan intézménye, mely nagyobb számban adná ki könyveit; s nincs olyan könyve, mely több példányban jelenne meg, mint a társulat hittankönyvei és ismeretterjesztő kiadványai.*”

Majd egy olyan társadalmi csoportra hívta fel a figyelmet, amely eddig minden művelődési lehetőségből ki volt rekesztve: ők az iparosmestereknél dolgozó legények (segédek) és tanoncok, inasok, illetőleg a gombamódra szaporodó üzemekben, gyárakban dolgozó, faluról felkerült fiatal munkások. A felgyorsult ipari fejlődés következtében e fiatalok száma ugrásszerűen emelkedik s ez még nagyobb mértékben folytatódni fog a jövőben.

Ezért javasolta Ipolyi püspök: tankönyveinkkel és más könyveinkkel „fel kell keresnünk a most fejlődni kezdő *ipariskolát*, az iparos törekvésnek a munka s életkezeset által megszentelt terét, mely egyházunk apostolkodása által katolikus legényegyleteinkben máris oly szép virágzásnak indult. Már első kezdetében a családot többnyire nélkülöző zsenge tanoncoknál kell ezzel fejlesztenünk a vallás-erkölcsi érzet által a szorgalmas munkát, hogy gyümölcsözzék ismét a keresztény családnak és társadalomnak. Mert az iparnak és munkának mai nehéz gyakorlata és kérdései máris zavar forrásává kezdenek válni a társadalomra és a családra. És csak a vallás-erkölcsi irányban fejlesztett iparos tanítás által lehet azt egészséges és természetes keresztény alapjára visszahelyeznünk, mely a munkát tisztos hivatásnak tartja és nem tekinti rabszolgaműnek, mint a pogány világnézet.”

Világos felismerése ez a nagy korproblémának, amely ekkor a munkásmozgalom külföldi szocialista-kommunista áramlatai révén az 1860-es évektől kezdve már egyre szélesebb körben hatott a munkásság soraiban nálunk is, más országokban is. Ezt világítja meg majd meg 1891-ben XIII. Leó pápa „*Rerum novarum*” enciklikájával. A Szent István Társulatban 1880-ban ennek ifjúsági-nevelési vonatkozásai már szóba kerültek.

Az 1881-i márciusi közgyűlésen Simor primás nagy beszédet mondott *a társadalmat felforgató irányzatokról, mozgalmakról*, amelyeknek mind a keresztény vallás elvetése az alapjuk. Plasztikus előadásban mutatta ki, hogy a hitetlenség, az Isten-nélkülség a társadalmi rend megdöntésére vezet.

Ebben az évben meghalt gróf Károlyi István, aki 1848 viharos nyaratól kezdve 33 éven keresztül töltötte be a Szent István Társulat elnöki tisztét. Az 1882-i köz-

gyűlésen az elnöklő Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek mondott róla emlékbeszédet. Majd *megválasztották az új elnököt: gróf Mailáth György országbíró.*

A közgyűlésen előterjesztett igazgatói jelentés eredményekről számolt be a társulati tankönyvkiadás terén. „Míg 1868 előtt összes tankönyvkiadásunk a kátéra és bibliai történetre szorítkozott, az 1868-i iskolai törvény életbeléptetése után társulatunk kiadásában *hetvenbét tankönyv* jelenik meg, amelyekből a folytonos kereslet folytán raktárainkban állandóan legalább *félmilliónyi példánykészletet* kell tartanunk, pedig e téren föladatunkat éppen nem végeztük be: az elemi iskolák szükségéinek fedezésében is vannak még teendőink a tankönyvek kiadásának terén.”

Ugyanilyen teendők állnak a társulat előtt a *középiskolák* – gimnáziumok és más középszintű iskolák – számára készítendő tankönyvek kiadása terén, „Kivánatosnak látszik – hangoztatta a jelentés –, hogy legalább azon középiskoláink számára, melyek mint katolikus tanodák a katolikus szellemet ápolják, ha nem is egyszerre, de fokozatosan, jeles szakférfiak által írandó katolikus szellemű tankönyvek kiadásáról gondoskodjunk.”

S a meglepő záradék (amely mögött az áll, hogy hazánkban a Pázmány-alapította egyetem 1769-től „királyi”, tehát állami egyetem lett, s katolikus egyetem ettől kezdve nem volt Magyarországon): „Ki tudja – mondta a társulati igazgató –, Isten segítségével nem érjük-e meg azt az időt is, midőn egy *katolikus egyetem* fogja tőlünk várni, hogy az egyetemi polgárok – valódi katolikus ifjú nemzedék! – számára egyházunk tanaival mindenben megegyező szakkönyvek kiadásáról is gondoskodjunk?”

Tárkányi alelnök a közgyűlés után ismét elutazott Rómába, s a Szentatyának személyesen átadta a társulat díszkötésbe kötött legfőbb kiadványait, ajándékul a Vatikáni Könyvtár számára.

A következő évi, 1883-i közgyűlésen Simor prímás elnöki előadásában XIII. Leó pápa „Aeterni Patris” kezdetű enciklikájában ajánlott *tomista filozófiáról* szólt, majd Tárkányi Béla beszámolt római útjáról, azután Éltés Károly kanonok, kolozsvári plébános tartott emlékbeszédet az elhunyt Fogarasy Mihály erdélyi püspökről, a Szent István Társulat alapítójáról.

1883 tavaszán váratlanul meghalt gróf Mailáth György, a társulat elnöke. Tárkányi alelnök római útja alkalmából erről is beszámolt a Szentatyának. „Többször voltál tanúja – mondta a pápa Tárkányinak – azon érzelemnek, mellyel a nemes magyar nemzet és a ti társulatotok iránt viseltetem; légy tolmácsa most is szeretetemnek... Az Ő áldása legyen működéstecken, az Ő nevében adom áldásomat társulátotok védnöki karára, tisztviselőire s minden tagjára egyenként és egyetemben.”

Az 1884-i márciusi közgyűlésen – ahol Simor prímás elbúcsúztatta Mailáth Györgyöt, valamint az ugyancsak elhunyt Cziráky Jánost –, *elnökké választották gróf Károlyi Sándort és gróf Apponyi Albertet.*

Elfoglalva az elnöki széket, Károlyi gróf kiemelte a társulat szociális jellegét és elkötelezettségét, Apponyi gróf pedig kifejtette, hogy a társulat a nemzeti és a katolikus szellem összeforrásának intézménye, feladata megtartani a magyarországi ka-

tolicizmus számára azt a teret, mely a nemzet szellemi életében megilleti azt egyrészt híveinek száma, másrészt sok évszázados dicső múltja folytán.

Tárkányi alelnököt ezévi római útjára elkíserte Fraknói Vilmos apátkanonok is, s átadták a Szentatyának a „*Monumenta Vaticana Hungariae*” frissen megjelent két kötetét. A pápa örömmel értesült ezáltal arról, hogy a vatikáni levéltár magyar vonatkozású dokumentumait e gyűjteményes kötetekben a tudományos kutatók számára közzétették. Lelkes szavakkal említette – ahogy a jelenlevők beszámoltak róla –, hogy „ifjúkorától kezdve tanulta becsülni a magyar nemzet jellemét, vallásosságát, hős küzdelmeit; mindig meleg részvétet táplálván e nemzet százados szenvedései iránt. Ily érzellemmel adja áldását e nemes nemzet kebelében a katolikus irodalom terjesztése végett alakult Szent István Társulat védnökeire, vezetőire és minden tagjára, különösen pedig imént választott új elnökeire.”

A Szent István Társulat tudományszervező tevékenységének egy oldalága volt az említett kötet sorozat. 1883 júniusában alakult meg a *vatikáni levéltár magyar vonatkozású iratainak feltárására és kiadására vállalkozó bizottság*, elnöke Ipolyi Arnold, titkára Fraknói Vilmos volt. A megalakulás a társulat székházában történt, s pénzügyeit a társulat pénztárosa kezelte. A „*Monumenta Vaticana Hungariae*” kiadásának anyagi alapjait a püspöki kar tagjai, a káptalanok és rendfőnökök adományai szolgáltatták. A sorozat a magyar egyháztörténeti kutatások egyik alapkönyve.

Az 1885-i közgyűlésen Simor hercegprímás előadásának témája a *munkáskérdés* volt, mely – szerinte – „a megélhetésnek, nemzeti és társadalmi fönnyaradhatásnak, minden műveltségnek, minden erkölcsi rendnek kérdése Európában.” Talán csodálkozást kelt, hogy erről éppen ő szól, de „a szegénység ügye általában, ez az örök igazságnak, az erkölcsi törvénynek, tehát az evangéliumnak az ügye az anyagiakban. Ily társadalmi kérdés megoldásánál felszólalni, közreműködni engem püspöki fogadalmam kötelez.” Többször hivatkozik XIII. Leó pápa ezirányú megnyilatkozásaira, de különféle felfogású világi szerzők műveire is, többek közt így: „Proudhonnak sok állítását lehet s kell is tagadni, de mikor az írja: »tagadni a tőke és a munka ellentétét annyit tesz, mint tagadni az okot, mely az ellentétet szülte, s ez: a társadalmi igazságtalanság«, a helyzetek mellette tanúskodnak.”

Számos szocialista elvet bíráló alá veszi, de magálapítja: „Tizenöt év előtt még nyugodtan lehetett tudományos felolvasásokat tartani a munkáskérdésről, ma *tenni kell* és messzelátó bölcsességgel, mert kuruzslás csak mérgecsíti a betegséget. A veszély jelenleg az, hogy a munkás védtelennek hívén magát, vasfegyelem szigorával követi azt, aki neki védelmet ígér, lenne bár ez a legnagyobb csaló, körmönfont szédelőgő.” „A munkás tanult, megtanulta, hogy nincs jog, nincs igazság, csak melyet a többség terem! Ő elhiszi, hogy ő a többség, övé lehet az államhatalom. S akkor majd terem ő magának jogot, terem igazságot s meglesz a paradicsom a földön.”

Csakis az *evangélium*, csakis *Krisztus tanítása alapján* oldható meg a munkáskérdés – fejtegette a prímás.

Ugyanezen a közgyűlésen Apponyi Albert elnök terjesztette elő az *alapszabály módosítására vonatkozó javaslatait*. A régi szabályzat szerint a társulat ügyeiben a döntő

forum az elnökség – a két elnök és az alelnök – volt, ezután a választmány lesz ez. Új kívánalom: „az elnökség egyik tagja mindenkor az egyházi rend soraiból választandó”, ez értelemszerűen az alelnök; de „az igazgató is mindenkor az egyházi rendből választandó.”

A 12. paragrafusba beiktatták, hogy a választmány tagjaiból egy „irodalmi bizottságot” kell szervezni. Jelentős ez a rövid paragrafus-betoldás: lényegében a társulat könyvkiadásának tartalmát alapvetően meghatározó irodalmi szerkesztőség megszervezését kívánta.

S újra fogalmazták az 1. paragrafust, amely a társulat alapvető célját rögzítette: „Magyarország Nagyasszonyának, a boldogságos Szűz Máriának és első apostoli szent királyának oltalma alatt, *Szent István Társulat néven egyházi és világi katolikusokból egyesület alakult épületes és hasznos könyveknek, képeknek és folyóiratoknak kiadása és ezúton a vállalkölcsei műveltség terjesztése végett*, mely egyszersmind a magyar püspöki kar megbízásából és utasítása szerint, *Magyarország katolikus népiskolái számára tankönyvek és tanszerek kiadásáról és terjesztéséről gondoskodik.*”

A csekély mértékben módosított alapszabályokat a választmány, majd a közgyűlés elfogadta, a belügyminisztérium 1885. március 31-én pedig tudomásul vette.

A társulat első sikeres könyvsorozata a *Házi Könyvtár* volt, amelyet *Ipolyi Arnold* kezdeményezett és *Tárkányi Béla* kivitelezett. Az induló kötet 1871-ben jelent meg, az utolsó 55. kötet 1887-ben, tehát 17 éven át élt a sorozat.

Keretei közé tartozott a mindegyik évben kiadott „*A Szent István Társulat évkönyve*” is, ezért a kifejezetten ismeretterjesztő művek száma: 38.

A könyvek egymásutánjának tematikája változatos, mégis a *történelmi, egyháztörténelmi témájúak* dominálnak: Ezek a következők:

Pór Antal: *Szent István király*, Bergmann: IX. Pius pápa, Pór Antal: *Hunyadi János*, VII. Pius pápasága (két kötet), Füssy Tamás: IX. Pius pápasága (három kötet), Fraknoi Vilmos: *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Pór Antal: *Aeneas Sylvius*, II. Pius pápa, *Szentimrei Márton*: *Svédországi Krisztina*, Fraknoi Vilmos: *Magyarország a mohácsi vész előtt*.

Hatalmas történelmi mű Fraknoi Vilmos három kötetben a sorozatba illesztett munkája: *A magyar nemzet története* (191, 338, 400 oldal), valamint *Ipolyi Arnold* irodalomtörténelmi műve: *Veresmarty Mihály XVII. századi magyar író élete és munkássága* (két kötet, 320, 372 oldal).

Az ismeretek más tájaira adnak bepillantást a következők: *Zádory János*: *Földünk helyzete a mindenségben*, *Sidney Herbert Laing*: *Az ember származása „A megcáfolt Darwinizmus” című tanulmánya nyomán*, *Lázár Kálmán*: *A szabad természetből*, *Zádory János*: *Északafrikai utivázlatok*, *Egyiptom*, *Maszlaghy Ferenc*: *Délfranciaországi utivázlatok*, *Kriesch János*: *Hasznos és kártékony állatainkról* (két kötet).

Igen terjedelmesek a *teológiai, filozófiai tartalmú művek*: *Soós Mihály*: *A keresztény álláspontja a természetben* (három kötet, 531, 532, 581 oldal), *Hoványi Ferenc*: *A fensőbb katolicizmus elemei* (két kötet, 356, 359 oldal), *Hoványi Ferenc*: *Újabb leve-*

lek a fensőbb katolicizmusról (két kötet, 547, 662 oldal), Zefirin Gonzales: Tanulmányok Aquinói Szent Tamás bölcsezetéről (három kötet, 675, 580, 682 oldal).

Néhány *aktuális vonatkozású* munka: Apponyi Albert, Apáthy István jelentése a magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapokról és alapítványokról, Széphalmi Sz. M.: Jó tanácsok népünk anyagi és szellemi jólétének előmozdítására, Schäffer Sebestyén: Két könyv a katolikus legényegyletről. I. Kolping Adolf, II. A katolikus legényegylet magyar földön.

S egy *költői mű* is szerepel a Házi Könyvtárban: Tárkányi Béla fordításában Klopstock „Messiás” című eposza.

A kötetek általában terjedelmesek, csupán néhányuk oldalszáma van 200 alatt, a legtöbb 4-500 oldalas.

Végigtekintve e köteteken, jól látható: a Házi Könyvtár cím által sugallt műfaj – *népszerű kötetek művelt emberek számára* – a sorozat tagjainak csak kisebb részében érvényesül (ellentmond ennek a sokszáz oldalas terjedelem is), nagyobb részük kifejezetten szaktudományi munka (a történettudományi művek például napjainkban is idézett kötetek mai tudományos művekben). Itt is jelentkezik a probléma: a szakterületének kiemelkedő tudósa ritkán tud jó népszerű, ismeretterjesztő művet írni.

Az 1869–1885 közötti időszakban nem jelent meg népies füzet, sem ifjúsági könyv. A Tárkányi alelnök által javasolt *regények* kiadása nem sikerült, bár két kötet megjelent e műfajból: Jules Sandeau kötete (Madelaine), és egy történelmi regény: „Fabiola nővére”, franciából fordítva. De kiadásra került egy *verseskötet* „Mindszenty Gedeon legújabb költeményei” címmel.

Folyt még a korábbi sorozatok, a Cantu-féle világtörténelem, az Endyclopaedia, valamint a Szentek Élete hatalmas köteteinek kiadása is. Ezek a régi vállalkozások ebben az időszakban fejeződtek be.

Nagy mennyiségben ontotta a társulat a *tankönyveket*. Egyrészt – már jól bevált módon – évenként megújuló kiadásokban a katekizmusokat és bibliai történeteket magyarul és a nemzetiségek nyelvén, másrészt az 1869-ben indult elemi népiskolai olvasókönyveket.

A korabeli hazai népiskolák tanulói legtöbbszörének elegendő volt – a katekizmuson és a bibliai történeteken kívül – egyetlen *olvasókönyv*: ezekben az osztályok emelkedésével párhuzamosan egyre növekvő terjedelmű tankönyvekben az összes népiskolai tantárgy tanulnivalója megtalálható volt.

A társulattól kapott megbízásának megfelelően a katolikus népiskolák hat osztálya számára – igazodva az 1868-i népoktatási törvény előírásaihoz – *Bárány Ignác*, a pesti királyi katolikus tanítóképző tanára készítette el a kezdők ábécéskönyvéből, s a többi osztályok olvasókönyveiből álló *hatkötetes „tankönyv-családot”*. Ezeket is folyamatosan újra nyomtatta a társulat, még az 1920-as évek elején is jelentek meg belőle új kiadások.

Ebből a katolikus népiskolai tankönyv-sorozatból német, bunyevác, vend és szlovák nyelvű változatok is készültek, ugyancsak folyamatos kiadásokban; a szlovák

nyelvűekből kétféle („besztercevidéki tót”, „kassavidéki tót”), de kiadtak kétnyelvűeket is („magyar-tót olvasókönyv”).

Középiskolai tankönyvet ekkor még nem adott ki a társulat. A püspöki kar megbízásából ezután sorra jelentek meg a különféle iskolatípusok katolikus tantervei, ezek kinyomtatását és forgalmazását a Szent István Társulatra bízta. Ennek első kötete 1877-ben jelent meg „A magyarországi latin- és görög szertartású róm. kath. népiskolai ügyre vonatkozó rendszabályok, tantervek, utasítások gyűjteménye”.

A katolikus népiskolák 1877-ben kiadott első püspökkari tantervében olvasható először az 1948-ig élő rendelkezés: *a katolikus népiskolákban csakis a Szent István Társulat által kiadott tankönyvek használhatók.*

NÉPIES FÜZETEK

Az 1880-as évek közepén befejeződtek az évtizedekkel korábban indult „nagy” sorozatok, de a Házi Könyvtár utolsó kötetei is ekkor láttak napvilágot. 1886-ban a társulat vezetősége úgy döntött, hogy abbahagyja a Katholikus Hetilap kiadását. Ipolyi és Tárkányi programja alapján új tervek érlelődtek.

Az 1886. március 18-án tartott közgyűlésen Simor hercegprímás bevezető beszédének tárgya *a természetfölötti értékek és a közélet meglazult kapcsolata* volt. Tudósok, politikusok felfogásával vitatkozik: „Az életszabály önálok ez: minnek az ateizmus, mikor az egyenes hitetlenség, minnek a bevallott vallástalanság, mikor az egyszerű felekezetenélküliség is elégséges arra, hogy a keresztyén életrend mellőztessék? Minek a harsogó csatározás, mikor a hallgatás, a vele nem gondolás is célhoz vezet?”

Majd így folytatta a prímás: „Semlegesség ma a változott csataterv, de az életbe átvitt igen *tevékeny semlegesség*; azaz mellőzni, kizárni a keresztyén hit tanait, szabályait a családi, a tudományi, a társadalmi, az állami élet minden pontjairól. Szent Pál apostol némely ocsmányságról ír a hívekhez: »ne is említessék köztetek«, s e semlegesek az Istenről és az ő kétezredéves intézményéről akarnák érvényesíteni: ne törődjél vele, tekintsd, mint nem létezőt. E semlegesek követelik ma a laikus államot, a laikus családot, laikus iskolát, laikus tudományt, laikus életet, laikus azaz *a keresztyénységből egészen kivetkőztetett társadalmat*. Barbár nyelvezet – bocsánat! mert barbár művelet –: Juliánnak, az apostatának semlegessége is ilyen vala. *Ez teljes elidegenedés a keresztyén életrendtől.*”

E „semlegesség” bölcselete a következő: „az ember mint ember önmagának elég; fejlődési képessége határtalan; minden szükségait saját erejéből fedezi; a természet, az anyag és erő ismereteinek tárgya és határa; amit ebben nem lát, az nem létezik, azzal ő nem vesződik.”

A hosszú, terjedelmes előadás e felfogás alapos, széleskörű tudományos kritikája volt.

Ezen a közgyűlésen 1886-ban – Tárkányi Béla halála után – Steiner Fülöp nagyváradi kanonok, egyetemi tanár vette át a társulat egyházi vezetőjének tisztét, őt választották alelnökké.

E közgyűlésen az igazgató beszámolójában fontos mozzanat volt, hogy megbízást adtak a Mócsy Antal kalocsai érseki tanítóképző intézeti tanár vezetésével működő munkacsoportnak, hogy készítse el *az osztatlan és részben osztott – tehát egy vagy két tanítós – népiskolák számára az olvasókönyvsorozatot*. Ez rövidesen kikerül a nyomdából s eredményesebbé teheti az oktatást az ilyen helyzetű népiskolákban. E tankönyvek – Bárány Ignác népiskolai olvasókönyv-sorozatával együtt – több évtizeden át használatban voltak.

Ebben az évben értek meg a feltételek arra, hogy – a korábbi közvetlen előkészületek után – a társulat létének kezdete óta célul tűzött (sokszori próbálkozások után eddig nem sikerült) tervét megvalósítsa: *megindult a népies füzetek nagyszabású sorozatának kiadása „Népiratok” címmel*.

A társulat első éveinek egyik legszorgalmasabb „dolgozó”-ja, Majer István (most már címzetes püspök) a hercegprímáshoz intézett emlékiratát Simor érsek teljes egyetértéssel juttatta vissza a társulathoz: a legmelegebben pártolja azt s „az ügy a lelkeskedő papságnak ne csak ajánltassék, de lelkére is köttessék: hogy általok e népiratok terjesztessenek; sőt ez a tanítók, egyházfiai, ájtatos egyetek előljárói s főleg azon katolikus kereskedőknek ajánltassék, kik búcsúhelyeken és városokban apró nyomtatványokat, könyveket, szentképeket, olvasókat, viaszgyertyákat sátorokban és ponyván szoktak árulni, s ami a fő, hogy ilyeneknek a hozzáférés vagyis a nyomtatványok megszerzése könnyíttessék.”

1886 és 1918 között jelentek meg ezek a kis füzetek, terjedelmük általában 8-24 oldal között mozgott, de elég sok meghaladta a 40-50 oldalt is, áruk 2 krajcártól 10 krajcárig terjedt, legtöbbjük 2-3 krajcárba került.

A sorozat életének 32 éve alatt összesen 329 *füzet* került ki a nyomdából. A sorozatba tartozott még 11 szlovák, 2-2 román és horvát „népirat” is. Némelyik füzet második, harmadik kiadására is sor került.

1886-tól 1898 végéig a 148-as sorszámú füzetig jutott el a sorozat. Az alább felsorolt címekből következtetni lehet a témák változatosságára s arra, hogy a szerkesztők igen gondosan és lelkiismeretesen ügyeltek, hogy az *alsóbb társadalmi rétegek, különösen a falusi parasztság körében érdeklődést keltő kérdésekről* szóljanak a füzetek. De igen jó érzékkel *aktuális, itt-ott társadalmi-politikai vonatkozású témákat* is az olvasók elé adtak, népnevelő-népművelő-felvilágosító céllal. A címek követik a ponyvairodalom címadási szokásait, a szerzőket legtöbbször nem írják ki a címlapon; a feltüntetett szerzőnek legtöbbje ma teljesen ismeretlen.

1886. 1. Másfél nap Boldogfalván, vagy: egy valláserkölcsös és hitbuzgó katolikus falu hogyan szenteli meg a vasárnapot; 2. Könnyű az asszonynak, vagyis: mindenki végezze a maga dolgát; 3. Egy porció pálinka, vagy: Tóth Bálint uram hogyan utálta meg a pálinkát; 4. Krumpli Miska, vagy: a takarékoság jutalma.

1887. 5. A vén Rókané, vagy: hogyan gyógyít a javasasszony; 6. A fejszének nyele, vagy: nem ver Isten bottal; 7. Galambos Bálint ártatlansága, vagy: Isten megbün-

teti a hamis tanúságot; 8. Remete Péter, a derék földműves; 9. Egy délután Antal bácsiéknál (Vegyesházasságok).

1888. 10. A cinkotai kántor, vagyis: fején találta a szöveget. Hogyan boldogulunk? Két mulatságos elbeszélés; 11. Derék Bálint kántor uram beszélgetései az ünnepek és vasárnapok megszenteléséről; 12. A nagyravagyó, vagyis: aki tovább nyújtózkodik a takarónál; 13. A szövetkezetek előnyei. Jó tanácsok a magyar nép számára; 14. A drága méreg. Mulattató elbeszélés; 15. Virág András története, vagy: az ördög bibliája.

1889. 16. Szent László kelyhe, vagy: hogyan bünteti Isten az álnokságot; 17. Eldorádó avagy a boldogság országa; 18. Egy szem barackmag, vagy: segíti az Isten az értelmes munkát; 19. A nagy lutri, vagy: az igérvényjáték bolondsága; 20. Szívet szívért. Tanulságos szép történet; 21. Mester [= tanító] uram a nevelésről; 22. A gárdonyi bíró. Tanulságos elbeszélés; 23. Az árvák atyja. Egy igaz történet elbeszélése; 24. A pórul járt irigy; 25. Amit nálunk még kevesen tudnak. Elbeszélés; 26. Hogyan lett Lajtor uram módos emberré. Egy igaz történet elbeszélése; 27. A szántásnak és vetésnek titkai, vagy: hogyan szántson és vessen, aki boldogulni akar; 28. Mi a magyar gazda büszkesége, vagy: kinek lehet szép lova, szép szarvasmarhája?

1890. 29. Máté bátya és a kísértetek. Oktató elbeszélés; 30. Az én szívem ilyen, hát a tied milyen? Elbeszélés; 31. A két szomszéd. Mulattató elbeszélés; 32. Az ígéret adományt vár; 33. Fehér Örzse szomorú esete, vagy: mire visz a babonaság; 34. Isten jutalmaz és büntet. Tanulságos elbeszélés; 35. A gyermek – Isten áldása. Néhány szó a kisedővő intézetek ügyében; 36. Kerüljük a pletykát!; 37. Faragó uram baja, vagy: mit szül a pörlekedés; 38. Mátyás király, a nép barátja. Három történet versekben; 39. Mit üzen a római pápa minden katolikus embernek? A szentséges Atya leveléből a magyar nép számára; 40. Amire Isten áldást nem adott. Elbeszélés; 41. Szent Alajos élete. Halálának 300 éves jubileumára.

1891. 42. A templom tiszteletben tartásáról. Okos beszélgetés a jó magyar népnek; 43. A pokol útja, vagy: ne dobd el, amit nem te szereztél. Tanulságos beszélgetés az öngyilkosságról; 44. A szelényi kút. Tanulságos olvasmány a józan magyar népnek; 45. A Balaton tündérei, vagy: a kincs nem boldogít. Rege; 46. Beszélgetés a kántortanítói hivatal fontos voltáról; 47. Máriaradna rövid története. Néhány megjegyzéssel a búcsújárásról; 48. Menjünk Amerikába? vagy: Varjas Pál uram esete; 49. Bogár Böske, vagy: ne játszál a szerencsédde; 50. A jó egészség könyve; 51. A bucsuki kőkereszt, vagy: ne járj a fonóba; 52. Isten áld, Isten ver, vagy: el ne bízd magad. Tanulságos történet; 53. Simor János hercegprímás élettörténete; 54. Segur: Rövid és bizalmas feleletek a keresztény vallás ellen leginkább elterjedt ellenvetésekre (Az 1853-i kiadás új lenyomata, 189 oldal); 55. A római pápa üzenete a munkások állapotáról.

1892. 56. Rozzant szekér, santa ló. Elbeszélés; 57. Fehér Bandi; 58. Deres Mihály sorsa, vagy: mit terem a vadházasság; 59. A keresztény ellenség-szeretet, vagy: aki téged kővel dob, dobd vissza kenyérrel; 60. A gonosz szomszéd, vagy: hogyan bünteti Isten a hamis esküt; 61. A két cinkos. Elbeszélés; 62. A becsületesség jutalma, vagy: legjobb az egyenes út; 63. Borúra derű, vagy: az 1867-i kiegyezés történe-

te; 64. A magyar szent korona és a koronázási jelvények; 65. Szent László király; 66. A koleráról; 67. Falusi rossz szokások; 68. Az Isten keze; 69. Kender Imre uram mulatságos esete, vagy: csak lassan a testtel; 70. Az új pénz, vagy: a korona-érték népszerű ismertetése.

1893. 71. A falu árvája, vagy: az irgalmas szív irgalmasságot lel; 72. János gazda boldogsága, vagy: mire visz az úrhatnamság; 73. Újabb falusi levelek a polgári házasságról; 74. XIII. Leó pápa élete; 75. A római pápáról; 76. Mit kell tudnunk a parancsolt böjtökről; 77. Nem mind arany, ami fénylik, vagy: hogyan váltotta be pénzét Csapó gazda; 78. Bús Pál története, vagy: szeresd felebarátodat; 79. A hazugság útja, vagy: hogyan járta meg a Miska legény; 80. Dura Miklós, vagy: ne essél kétségbe; 81. A léleklátó, vagy: ki tudja, hol vannak a mi kedves halottjaink?; 82. Az ölyvedi kántor.

1894. 83. A fekete kenyér, vagy: becsüld meg az Isten áldását; 84. Meszes János bűne, vagy: mire jut a templomkerülő; 85. Szerencsés András, vagy: mit tehet az igaz buzgóság; 86. Jézus születése. Karácsonyi pásztorjáték; 87. A szegény asszony, vagy: mit művel a polgári házasság; 88. A falu bírása, vagy: a községi dolgoknak hú tüköre; 89. Más felesége, vagy: vigyázz Isten kilencedik parancsára; 90. A szegény és a gazdag, vagy: uralkodjál szenvedélyeiden; 91. A jámbor társulatokról; 92. A szomorúak vigasztalója. Elbeszélés; 93. Mariska, vagy: okosan keresd a boldogságot; 94. A két testvér, vagy: a viszálykodás romlásra vezet; 95. A balásfai bankócsinálók, vagyis: mi a kölcsönsegélyző egylet; 96. A káromkodó nyelv; 97. A telhetetlen gangos, vagy: az Isten, ha lassan is, de biztosan ver. Tanulságos történet; 98. A csőregi cifra szúr; 99. Az apai átok; 100. Lelki patika, vagyis: orvosságok azok számára, akik örökre akarnak élni; 101. Karácsony. Színjáték 3 felvonásban.

1895. 102. Szent Filomena szűz és vértanú. Elbeszélés; 103. Kincses András, vagy: jó az Isten, jót ad; 104. A Pista gyerek apja, vagy: tiszteljed atyádat, anyádat; 105. A talált kincs, vagy: add vissza az idegen jószágot; 106. Megsegít a Boldogságos Szűz; 107. Megszentelt idők. Az egyházi év ismertetése.

1896. 108. Fő veszedelmünk; 109. Szép András álma, vagy: nyugodjunk meg Isten akarátában; 110. A házasság szentsége; 111. Barcza Bálint könyvei, vagy: veszedelmes a rossz olvasmány; 112. Cseppekből áll a tenger, vagy: mire visz a korcsmázás; 113. Kurucz Tamás, vagy: akit az Isten meglátogatott. Elbeszélés; 114. Ezer esztendő, vagy: a magyarok honfoglalása; 115. Három szent testvér. Boldog Margit, boldog Jolánta és szent Kunigunda élete; 116. A féllábú koldus, vagy: Isten se nem siet, se nem felejt; 117. Két falusi történet; 118. A szomolányi kísértet; 119. A gyilkos, vagy: még a tyúk is kikaparja. Igaz történet; 120. A hamis próféták, vagy: szó a nazarénusokról; 121. Hogyan gazdálkodjunk?; 122. Imádság a boldogságnak kulcsa. Jó tanácsok; 123. A bűn büntetése. Karácsonyi játék 3 felvonásban; 124. A pogány megtérése. Karácsonyi játék 3 felvonásban; 125. Paprikás versek. A magyar nép épülésére írta Czuczor Gergely.

1897. 126. A szocialista; 127. Hamar tanács hamar bánás, vagy: Piroska házassága; 128. Páduai Szent Antal és a szegények kenyere. Új orvosság az élet bajaira;

129. A néma gyermekek, vagy: ne kínozd az állatot; 130. Akasztófa-virág. Elbeszélés; 131. Aki a Szűz Mária képét megszurta. A babona. Két népies elbeszélés; 132. A mi apostolaink. Czimmermann István és Menyhárt László magyar hithirdetők élete és működése; 133. Egy Miatyánk, vagy: ne röpjél, ha nincs szárnyad; 134. A népbolondítók, vagy: ne vigy minket a kísértetbe; 135. Okos Bálint uram esze, vagy: hogyan találtak kincset a kőfalusiak; 136. A kölcsönpénzen vett birtok. Elbeszélés.

1898. 137. Szent Erzsébet asszony élettörténete; 138. A korcsma-hősök, vagy: az apja meg a fia; 139. Békesség az embernek. Karácsonyi játék; 140. Isten negyedik parancsa, vagy: hogyan bűnhődött meg Farkasné asszony; 141. Új veszedelmünk: a szocializmusról; 142. A mezőhelyi nagy ribillió, vagy: legyünk-e cucilisták [= szocialisták?]; 143. A gazdag vőlegény és a szegény menyasszony, vagy: hogyan lehet semmiből is pénzt teremteni? A selyemhernyótenyésztésről; 144. A húséges szivek, vagy: az ember útját Isten igazgatja. Verses elbeszélés; 145. Erzsébet, magyarok királynéja; 146. A kártya. Elbeszélés; 147. Kormos Péter gyónása, vagy: meg lehet ismerni az igazságot; 148. Filokszer a magyar nép élet-szőlőjében. Verseken megírva.

A füzet sorozat a következő években tovább folytatódott.

E „népiratok”-kal párhuzamosan a társulat 1895–1903 között egy másik sorozatot is közrebocsátott: ezek is a nép számára írt művek voltak, de nem füzetek, hanem igényesebb könyvek, szórakoztató vagy ismeretterjesztő jelleggel „*A magyar nép könyvtára*” címmel. Összesen 11 kötetből állt, ebből négy kötetet Vincze Antal munkája tett ki: „Elbeszélések a magyar nép életéből” címmel. A többiek: Bodnár Gáspár: „A műhelyből. Elbeszélések a magyar iparosok életéből”; ugyanő írta meg két kötetben „A magyar nemzet története”-t; Sziklay János népszerű földrajz-könyvvel szerepel: „A magyar föld”, két kötetben; Nagy János politikai munkája: „Mit ígér és mit ad a szociáldemokrácia?”; s Kincs István szépirodalmi kötete: „Tanulságos történetek”.

E népies füzetek (97., 111., 118., 133., később 194., 197. sz.) és kötetek szerzői között tűnt fel írásaival *Kincs István*, a következő évtizedek népszerű pap-írója.

„KATHOLIKUS SZEMLE”

Ahogy a társulat irodalmi bizottsága szervezte és indította meg a népies művek sorozatait, ugyancsak e testületen belül merült fel 1886-ban a gondolat: *indítson a társulat egy folyóiratot, benne tudományos igényű tanulmányokkal a katolikus intelligencia számára*. A javaslatot az 1886. május 27-i választmányi ülés elfogadta, s az évente négyszer megjelenő *Katholikus Szemle* című folyóirat szerkesztésére a társulat igazgatóját, *Füssy Tamás* bencés tanárt kérték fel.

1887 tavaszán jelent meg az új folyóirat első száma, benne *a szerkesztő programadó tanulmányával*. Kifejti benne, hogy a katolikus egyház lényegileg mindig változatlan, de részleteiben az egyes történelmi korszakokban módosuló feladatai megoldásában az irodalmi társulatok mindig jelentős tényezők gyanánt szerepelnek, külön-

sen most, amikor a sajtó oly nagy hatalmat és befolyást gyakorol az emberek gondolkodására és magatartására. Hazánkban e szerep betöltésében kiemelkedő szerepe van a Szent István Társulatnak, mind iskolai tankönyveivel, mind a művelt rétegeknek szánt könyveivel, mind pedig a nép számára készített irataival.

Tovább kell lépnie azonban a *művelt olvasóközönséggel* kapcsolatos eddigi kiadói tevékenységében. „A társulat arra a meggyőződésre jutott, hogy évenként négy-öt önállóan közrebocsátott kötetben a művelt katolikus közönség irodalmi szükségleteit nem elégítheti ki, mert figyelmét nem irányozhatja az időnként fölmerülő sokféle irodalmi mozzanatokra, melyek érdeklődését fölébresztteni, látkörét szélesíteni és valóságos buzgalmát élesíteni képesek. Ezen célt csak *időszaki folyóirattal* lehet elérni. Ennek megindítását határozta el a Szent István Társulat.”

Rámutat arra is: eddig is léteztek hazánkban katolikus folyóiratok, de csak igen szűk körben terjedtek, kevesekhez jutottak el. Az új folyóiratot tagilletmény gyanánt adja a társulat, annak tehát *mintegy ötezer tagja fogja azt kézbevenni és olvasni*. S „ez neki olyan hatást és súlyt biztosíthat, amilyennel katolikus irányú közlöny alig dicskedhetik. Emellett a társulat tekintélye és szervezete lehetővé teszi, hogy körüle a leg-hivatottabb erőket csoportosíthatja.”

A szerkesztő a következő témakörökben ígér tanulmányokat a folyóirat megjelenő számaiban: *hittudomány, bölcsélet, természettudományok, neveléstudomány, történettudományok, jog- és államtudományok, szépirodalom és művészetek*. S természetesen *könyv kritikákat* is tervez.

A szerkesztés korszerűségét, frissességét dicséri, hogy erőteljesen kiemel egy olyan témakört, amelyet különösképpen gondolni, művelni kíván: a *társadalomtant* (ekkor ezt szociológiának is nevezték) s a vele kapcsolatos *közgazdaságtant*. És foglalkoznak majd „a társadalmi világrámlatok és közgazdasági viszonyok ismertetésével és bírálatával” is.

Tárgyalni fogják például „a szabad versenyt, amelyet a gazdasági élet alaptörvényének elismerünk, de csak addig a határig, míg a közkerölcs megerősödésére és a nemzeti jellem föntartására veszélyessé nem válik”. Foglalkoznak a másik oldallal is: „Nem karolhatjuk föl azon socialisticus tanokat, melyek a gazdasági szabad mozgás elfojtása által az emberi tevékenység zsibbasztására vezetnének.” És tovább a gondolatsor: „De nem zárhatjuk el szemeinket azon társadalmi bajok elől, melyek számára a socialista írók merész elméleteikben keresik a gyógyszert. Meggyőződésünk szerint a társadalmi átalakulások terén még inkább, mint más téren, az egészséges fejlődés csak folytonosan és lassan mehet végbe.”

Az 1888. januári választmányi ülésen felmerült, hogy a Katholikus Szemle ne csak évi négy füzetben jelenjen meg, hanem többen. (1889-től öt, 1899-től tíz számban jelent meg évenként.)

Ezen az ülésen vita folyt arról, hogy milyen álláspontot képviseljen a folyóirat az *aktuális társadalmi-politikai nézetekkel kapcsolatosan*. „A politikai elnyomatás megszűnésével uralomra jutott liberalizmus – hangoztatta az egyik oldal – éppen úgy vezet a szolgaságra, mint az abszolutizmus az önkényre. E liberalizmus a katolikus vallást és intézményeit el nem ismeri, mert a magát felekezetlennek mutató állam azon elismerésben sem részesíti a katolikusokat, amelyet azok joggal igényelhetnek. E libe-

ralizmus ellen való harcnak volt zászlóvivője Ipolyi Arnold, az ő álláspontját kell érvényesíteni.”

Ezzel szemben Steiner Fülöp alelnök úgy vélte, hogy a Szent István Társulat „a flagrális napi kérdésekkel nem foglalkozhat”; a Katholikus Szemlének is az a hivatása, hogy a katolikus tanítást, a keresztény igazságokat hirdesse, ezt azonban „eszélyességgel és keresztény eréllyel kell tennie.”

Ez a választmányi ülés bírta meg a folyóirat szerkesztésével *Kisfaludy Á. Béla* hittudományi egyetemi tanárt. A szerkesztő modern szerkesztési elveit jól tükrözi az a *körlevél*, amelyet a folyóirat munkatársaihoz intézett. Egy részlete:

„Amire én itt gondolok, az *nem csupán az egyházi irodalom*; tehát nem a szorosan vett hittudományi, nem is a tágabb keretben mozgó vallás-irodalom, mely a hitélet és erkölcsiség táplálásán, emelésén fárad. Hisz vannak ezek számára a Katholikus Szemle nélkül is derék időszaki közlönyeink. Azonban mindez nem is meríti ki a »katolikus irodalom« fogalmát, sőt végzetes tévedés volna azt hinni, mintha a »katolikus« jelző az irodalmi téren mindenkor vallásos vagy legalábbis egyházi tárgyat, tartalmat tételezne fel.”

De mitől válik katolikusá egy irodalmi mű? „Mindnyájan tudjuk, hogy valamely irodalmi terméket nem a tárgya tesz katolikusá, hanem a szelleme; írójának lelke, hite, műveltsége – egyszóval: *egész világnézete*, mely fölfogásában és ítéleteiben, bármely tárgy körül, a dolog természeténél fogva mindig érvényesül. Teológiai vagy statisztika, történet- vagy természettudomány, csillagászat vagy kereskedelem, nemzetgazdaság vagy műipar, jogtudomány vagy esztétika, vers, novella vagy regény – bármi legyen a tárgy és forma: katolikus író lelkéből írva, kell hogy a katolikus irodalom gazdagodjék vele.”

Nem rejti véka alá a *megelevő katolikus irodalomról* kialakított véleményét.

(A „katolikus irodalom” ekkor mindenfajta katolikus szerző tudományos, szépirodalmi, ismeretterjesztő, publicisztikai s egyéb területeken nyomtatásban megjelent műveinek összességét jelentette.)

„Amiben kétségtelen dicséret illeti katolikus irodalmunkat – írja –, az mindenestre az első és fődolog: *az igazság őszinte kultusza*, ami magától értetődik; de meg a *serény munka*, a szopora termelés is olyan követelménye korunknak, hogy méltán írom az első rovatba. Hanem ami a kívánt hatásnak éppen ilyen korszerű követelménye: *a tartalmi gazdagság és alaki tökéletesség* – ez az, amiben szerintem a mi specialiter katolikus irodalmunk, nemzeti műveltségünk mai állásához képest, elmaradt.”

Ez utóbbit részletezve: „A tartalmi gazdagság rovására dívik nálunk a *nagy általánosság* (néha *egész a felületesség*), mely *behatóbb tanulmányok nélkül is írásra batorít*, – s viszont az ily tanulmányok birtokában levőket az irodalmi föllépéstől elriasztja, holott kétségtelen, hogy éppen az utóbbiak számíthatnának a leghálásabb olvasókra. Különösen a természettudományok tág köréből igen kívánatos volna, hogy jeles szakembereink – a katedra szolgálata mellett – a nagyközönség számára is értékesítenék tudományukat!”

S a másik vonatkozás: „Itt kell említenem, mert ez is a tartalomra vonatkozik, az *eredetiség, a fölfogásbeli önállóság sokszor érezhető biányát*. A fordítások jelentőségét, kivált szerényebb viszonyok közt fejlődő irodalmunkban, senki sem kicsinyelheti; de az is igaz, hogy idegen, a mienktől különböző szellemű műveltség termékeinek kényelmes másolása igen kétes becsű nyereség. Magam is koptattam már e hasonlatot, de alkalmas voltáért újra használom: a posztó lehet idegen, de minden áron magunkra kell szabni!”

S ami az „alaki tökéletességet” illeti: „szép nyelvünk mai fejlettsége mellett könnyen érhetné el a katolikus irodalomhoz méltó színvonalat, kivált ha az ifjabb nemzedék a nagy mintákat tartva szem előtt az *író-művészet eltanulására* is méltó gondot fordítana...”

1887-től, megindulásától kezdve több mint fél évszázadon át a magyar katolikus tudományosság, a hazai katolikus művelődés igényes, magas színvonalú, gazdag tartalmú orgánuma volt a Szent István Társulat szellemi műhelyének negyedévenként, később havonta közreadott folyóirata, a *Katholikus Szemle*. Utolsó hazai – Magyarországon szerkesztett és nyomtatott – száma 1944 decemberében jelent meg.

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLY

A korábbi évtizedek széleskörű és gazdag tankönyvkiadásával kibővített könyvkiadói profilt már Ipolyi alelnök igyekezett – egy irodalmi-tudományos szerkesztőség javaslatával – tovább tágítani; ez az igény került a szabályzatba 1885-ben. Azóta egyre erősödött – a társulatban már tulajdonképpen a kezdetektől élő – szándék (és érlelődő gyakorlat): *a Szent István Társulat ne csupán egy könyvkiadó szerepét töltsse be, hanem széles körben hatékony magyar katolikus szellemi műhely is legyen*.

Ahogy Ipolyi megfogalmazta programjában: „legyen egyszersmind hazai s egyházi tudományosságunknak egyik áldozatra kész oltára, melengető tűzhelye és fészke.”

Különösen megsokasodtak az 1880-es években a társulat már begyakorlottan működő, számos különféle tudományterületről verbuválódó szakember-gárdájának teendői. Ez is oka annak, hogy felmerült az igény: a korábbi, laza szervezettségű munkacsoport – az „irodalmi bizottság” – alakuljon szilárdabb szervezeti egységgé a társulaton belül.

Ezt egy másik esemény is siettetette. 1886 augusztusában a katolikus írók és újságírók (zömmel a társulat író-tagjai) tanácskozást tartottak Budapesten s kinyilvánították *egy katolikus irodalmi társaság* megalakításának szükségességét. Arról azonban vitáztak, hogy e társaság önálló legyen-e, vagy pedig a Szent István Társulat szervezeti keretei között működjön. Az utóbbi megoldás (amely az írói alkotások megjelenítésének könnyebb lehetőségeit kínálta meglevő apparátusával) érdekében széles körben tevékenykedett Lonkay Antal, ekkor a Magyar Állam című tekintélyes fővárosi lap szerkesztője-kiadója. A püspöki kar képviselőivel, illetve a társulat vezetőségével folytatott hosszú tárgyalások eredményeképpen is erre a megállapodásra jutottak.

A társulat 1887. februári választmányi ülésén bemutatták a Szent István Társulaton belül létesülő *Tudományos és Irodalmi Osztály* szervezeti szabályzatát, amelyet elfogadott a választmány, majd a márciusi közgyűlés is.

Eszerint a társulat korábbi irodalmi bizottsága megszűnik, feladatait az új osztály veszi át. Az kétségtelen, hogy – szemben a kezdeményezők legelső szándékával – az új tudományos-irodalmi alakulat tulajdonképpen semmiféle önállósággal nem rendelkezett, minden tekintetben a társulat céljainak lett alárendelve. Ezt tükrözi a szabályzatnak az *Osztály feladatairól* szóló része:

„A társulati választmány jogainak teljes fönntartása mellett a Tudományos és Irodalmi Osztály gondoskodik: a) a társulati tagoknak nyújtandó tagilletmények s minden egyéb, a Társulat által közrebocsátandó művek megírásáról s kiállításáról, b) szakbírálókról, c) időnként nyilvános fölolvasásokat rendez, d) a társulat által megindított *Katholikus Szemle* című folyóirat, valamint minden ezentúl megindítandó társulati folyóirat számára folyamatosan irodalmi készletet szolgáltat az illető rovatvezetőknek vagy szerkesztőknek”.

Egy korabeli (és mai) könyvkiadóvállalat irodalmi-tudományos szerkesztőségének klaszszikus szerepköre ez!

A szabályzat szerint a Tudományos és Irodalmi Osztály *vezetőségét* a Szent István Társulat elnöksége – elnöke, alelnöke, választmányja – alkotja. Az osztály nem önálló, tehát nem „jogalany”, ezért vagyona a társulaté, amely „jogalany”. E vagyon terhére *az Osztály külön kiadványokat jelentethet meg*, de ezen a társulatot is fel kell tüntetni. (Az Osztály akkor s a következő évtizedekben jelentős anyagi támogatást kapott főpapoktól s más mecénásoktól, céljai megvalósítására.)

Az Osztálynak a társulat közgyűlése által elfogadott szervezeti szabályzatát, valamint a társulati alapszabályok ezzel kapcsolatos módosításait felterjesztették a belügyminiszterhez, aki azokat 1887. április 7-én megerősítette. Ezzel elkezdhette működését a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya.

A szabályzat szerint az Osztály első tagjait a társulat választmányja választja, a továbbiakat az Osztály tagjai javasolják a választmánynak, amely azt megerősítve felterjeszti a társulat fővédőjéhez, a hercegprímáshoz, aki a végleges jóváhagyást megadja. A kiválasztás legfőbb szempontja: *olyan szakembereket gyűjtsenek itt egybe, „kik kifogástalan katolikus irányban nagyobb tevékenységet fejtettek ki”, ti. tudományos téren.*

A szervezés eredményeképpen a korabeli katolikus tudományos és irodalmi élet 77 kiválóságát (köztük 21 világi férfit) *négy szakosztályba sorolták*: I. hittudomány, filozófia, természettudományok, II. történelem és segédtudományai, III. jog- és államtudományok, szociológia, IV. neveléstudomány és iskolaügy.

Az új tudományos és irodalmi munkaközösség 1887. július 2-án tartotta meg *alakuló ülését* a társulat alelnökének vezetése alatt. Steiner prelátus nagyszabású előadást tartott *a tudományok és az egyház tanítása közötti összhangról* (ezt a *Katholikus Szemle* is közölte). Majd felolvasták Simor hercegprímás leiratát, amellyel az Osztály tagjainak megválasztását jóváhagyta.

A megalakulásról szóló beszámoló a Katholikus Szemlében lelkes hangon fejeződik be: „A szervezés munkája tehát be van fejezve. Az a fényes múlt, mely a Szent István Társulat történetében a távolról felénk int, fényes jövőt ígér. *Abol amnyi jeles, szakavatott, lelkes katolikus tudós gyűl össze, ott a tudomány s irodalom terén nagy eredményeket lehet elérni.* Lelkesítse a Tudományos és Irodalmi Osztályt azon tudat, hogy az egyház dicsőségéért s a magyar haza boldogságáért működik; acélozza erejét, hogy az a zászló, melyet a keresztényellenes tanok romboló veszedelme ellenében felemelt, tisztult önérzettel a szívben, az apostoli áldás védelme alatt, célt fog érni!”

Programjának tervezetét a Tudományos és Irodalmi Osztály október 27-i ülésén tárgyalta és jóváhagyta. A november 19-i ülés programja ez volt: Kisfaludy Á. Béla tartott felolvasást „XIII. Leó pápa, a tudomány és irodalom munkás pártfogója” címmel, majd megválasztották az egyes szakosztályok vezetőit és helyettes vezetőit. Bita Dezső és Finály Henrik került az I. szakosztály, Wenzel Gusztáv és Rapai Rajmund a II., Hornig Károly és Lonkay Antal a III., Maszlaghy Ferenc és Ney Ferenc a IV. szakosztály élére. Mind a kor köztisztviselőben álló, elismert tudós szakemberei. Feltűnő, hogy közöttük csupán hárman (Bita, Hornig, Maszlaghy) egyházi személyiségek, a többiek világiak.

Tovább folytatódva a társulat élete, immár kapcsolatban az Osztállyal, *nem érvényesült az a szoros kötődés, amit az 1887-i szabályzat kilátásba helyezett és megkívánt.* A társulat könyvkiadási programját, a tagkönyv-illetmények ügyeit változatlanul a társulat elnöksége intézte, akárcsak a kéziratok elbírálását; a Katholikus Szemle szerkesztője is önállóan végezte folyóiratának szerkesztését.

A Tudományos és Irodalmi Osztály tehát *kellő önállósággal* működött a további években. Szabályzatának 1895-ben történt módosítása *összevonta a szakosztályokat*, csupán két csoportot alkotva a tagokból: I. Hittudomány, filozófia és filológia, természettudományok, neveléstudomány és iskolaügy, hitbuzgalmi irodalom, nép- és szépirodalom; II. történelem és segédtudományai, jog- és államtudomány, szociológia.

Az 1895-i szabályzat is megerősítette a korábbi szabálypontot: a szakosztályok tartsanak nyilvános tudományos üléseket (vendégek felolvasásának is lehetőséget adva), utána vitával; az Osztály teljes tagsága pedig rendezzen évente együttes ülést.

A Tudományos és Irodalmi Osztály elsősorban éppen e tudományos összejöveteleivel hívta fel magára a figyelmet s tartotta fenn a folyamatos érdeklődést tevékenysége iránt. Az itt elhangzott előadások közül számosat nyomtatásban is közreadtak.

Az első előadás-szöveg 1894-ben jelent meg „*A Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasásai*” című sorozatban, amelyet még 93 követett a következő években, évtizedekben. 1898-ig az alábbiak:

1894. Kandra Kabos: Az ezeréves Károlyiak; Giesswein Sándor: Az urali nyelvek helyhatározói és demonstratív elemei; Karácson Imre: Két török diplomata Magyarországról a XVIII. században; Dedek Crescens Lajos: Boncz könyve a vallás kö-

rüli felségjogról; Kiss János: Az értelmi ismeretek keletkezése; Hummer Nándor: A kereszténység nyomai Magyarország mai területén a honfoglalás előtt.

1895. Czobor Béla: A spalatói archeológiai kongresszusról; Mihályfi Ákos: Emlékezés Szvorényi Józsefről; Kiss János: A katolikusok III. nemzetközi tudományos kongresszusáról; Székely János: Monizmus és dualizmus a filozófiában; Felsmann József: A kalocsai kódex; Surányi József: Az állami tekintély erkölcsi alapja.

1896. Hummer Nándor: A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt; Bodnár Gáspár: A katolikus népies irodalom műveléséről; Czobor Béla: Giovanni Battista de Rossi emlékezete; Szekrényi Lajos: Emlékezés Szulik József felett; Margalits Endre: Márk királyfi; Áldássy Antal: Az 1409. évi cividalei zsinat története; Karácsonyi János: A honfoglalás és Erdély; Kőrösi Albin: José Zorilla, „Isten a legjobb tanu”.

1897. Imets Ferenc Jákó: Hun nyomok a székelyföldi nevekben; Kereszty Viktor: Egy fejezet a keresztény ikonográfiából; Pintér Kálmán: Újabb elbeszélő irodalmunk; Piszter Imre: Szent Bernárd és a képzőművészetek; Demkó Gyula: A gyermekek vallása; Margalits Endre: Emlékezés Szabó István hellenista fellett; Platz Bonifác: Ó-Egyiptom irodalma.

1898. Prohászka Ottokár: Produktív-e a pénz?; Kuhn Lajos: A ragadozó madarak Torontál vármegye madárvilágában; Leskó József: Szaitz Leó, a katolikus újságírás magyar úttörője; Franciscy Lajos: Az általános választói jog; Suták József: Geometriai axiómák; Margalits Endre: A rigómezei ütközet.

Az előadók között a korabeli magyar tudományos élet *néhány kiemelkedő személyisége* is szerepel. S a társulat, illetve az Osztály szerzői között megjelent a fiatal *Prohászka Ottokár*, ekkor esztergomi teológiai tanár.

Címlapján „*A Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának kiadványa*” jellel először 1893-ban találkozhattak az olvasók: Torquato Tasso „Megszabadított Jeruzsálem” című eposzának terjedelmes kötetében, amelyet Jánossy Gusztáv fordított magyarra. Majd azután a következőkben:

1896-ban Mihályfi Ákos: A papnevelés története és elmélete (két kötet), Kollányi Ferenc: A magyar főpapság végrendelkezési jogának története,

1898-ban Kandra Kabos: A váradi regestrum,

1901-ben Balics Lajos: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig, Császár Mihály: Magyar művelődés a XV. században.

1901–1903 között került ki a nyomdából Fraknoi Vilmos nagy művének három kötete: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel,

1902–1912 között egy ugyancsak hatalmas – ötkötetes – dokumentumgyűjtemény „Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából”, szerkesztői Bunyitay Vince, Karácsonyi János, Kollányi Ferenc, Lukcsics József és Rapaics Rajmund.

1904-ben adták ki Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények forrásai,

1911–1913 között Velics Lajos: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából (három füzet),

1914-ben Karácson Imre: Török-magyar oklevéltár 1533-1789 című kötetek jelentek meg a társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának gondozásában.

1887-i megalakulása után, a századforduló körüli és utáni években az Osztály *a hazai művelődésügy egyik jelentős tudományos társaságává fejlődött*, s kötetei és közreadott előadás-szövegei hamarosan bekerültek a hazai tudományosság vérkeringésébe. De a Tudományos és Irodalmi Osztály felfrissítette a társulat könyvkiadó részlegének kiadáspolitikáját is.

ŐRSÉGVÁLTÁS

Időközben jelentős változások történtek a Szent István Társulat vezető posztjain.

Az 1888-i közgyűlésen Apponyi Albert – sokirányú más elfoglaltságaira hivatkozva – lemondott elnöki tisztéről; a következő évi közgyűlésen pedig követte őt Károlyi Sándor is.

Ezen az 1889-i közgyűlésen – Simor hercegprímás ajánlására – *nagy lelkesedéssel választották a társulat elnökévé gróf Zichy Nándort*, a korabeli katolikus magyar közélet széles körben ismert és tisztelt személyiségét. E gondolatokkal foglalta el az elnöki széket:

„A Szent István Társulat *katolikus és irodalmi* társulat. A társulatnak s az irodalomnak egymást ki kell egészítenie s katolikus szellemmel kell éltetni a tudományt s az irodalmat. Hivatása a társulatnak: e kettőt művelni katolikus szellemben, a magyar génusz sugalmi szerint.” S a konkrét teendőre is nagy határozottsággal mutatott rá: „*Föladatunk: katolikus kötelességeinket minden irányban teljesíteni, nemcsak lelkünk, erkölcsünk javításával vagy imádkozással, hanem a társadalomban és annak javára kifejtett buzgó tevékenységünkkel is*. Igaz, hogy politikát nem csinálunk [= nem politizálunk], de a katolicizmus szelleme kell, hogy a politikát is áthassa.”

S záró gondolatai: „Vallásunk a szeretet vallása; mindenkit magunkhoz akarunk vonzani s annál jobb katolikusok leszünk, minél tisztább és állhatatosabb a szeretetünk. A napi kérdésekben XIII. Leó bölcs tanácsait akarjuk követni, amelyek enciklikáiban vannak letéteményezve.”

De a társulat egyházi vezetőjének személyében is változás következett be. Steiner Fülöp alelnököt székesfehérvári püspökké nevezte ki a pápa, ezért az 1890. március 21-i közgyűlés *Kisfaludy Á. Béla* egyetemi hittudományi professzort, a Katolikus Szemle szerkesztőjét választotta meg utódjául *alelnökké*.

Az új alelnök programbeszédében kettős feladatra hívta fel a társulat tagjainak figyelmét.

Az egyik: „A nagyközönség legszélesebb rétegének, a jó katolikus magyar népnek vallás-erkölcsi és közművelődési érdekeihez kiterjedtebb és tüzetesebb gonddal térjünk ismét vissza, miután az utóbbi évek folytán egyre magasabb irodalmi szinten mozgó tagilletményeink ettől a régiótól meglehetősen eltávoztak. Úgy érte természetesen a völgyek gondozását, hogy az oly dicséretes munkával elfoglalt magaslatok elhagyására ne is gondoljunk.”

A másik: „Társulati működésünk szerencsés fejlődésének posztulátuma az, hogy a Szent István Társulat intenzíve és extenzíve oly hatalmasan fejlődött tevékenységének megfelelőbb organizmusról, alkalmasabb szervezetről gondoskodjunk.”

1892-ben hazánkban a forintról áttértek a „korona” pénznemre. Ettől kezdve a rendes tagok tagdíja évi 6 korona 30 fillér lett. 1903-ban azután ezt felemelték 10 koronára.

1893-ban a társulat második világi elnökévé megválasztották *gróf Esterházy Miklóst*, aki azonban betegsége miatt nem tudott részt venni a társulat vezetésében, korán visszavonult.

A Szent István Társulat 1885–1898 között kiadott műveinek sorában – mint szó volt róla – jelentős helyet foglaltak el a *népies füzetek*. Tovább folytatódott a sikeres *tan-könyvkiadás* is.

Régi és újabb *katekizmusok és bibliai történetek* sokasága került ki e műhelyből a népiskolai tanulók tízezreinek kezébe. Fokozta a választás lehetőségét Gerely János 1898-ban közreadott „Kis képes biblia” újszerű képi megoldásaival a népiskola I–II. és III–IV. osztálya számára magyarul, németül, szlovákul. Még az 1920-es években is jelent meg új kiadása.

Ugyancsak nagy példányszámban folyt tovább a *népiskolai olvasókönyv-sorozatok* közreadása: egyrészt újabb és újabb kiadások láttak napvilágot a Bárány-féle tankönyvekből magyarul és a nemzetiségek nyelvén; de 1886-ban elkezdődött a *Mócsy Antal* és munkatársai által készített osztatlan népiskolai „tankönyv-család” megjelentetése, magyarul is, nemzetiségi nyelveken is. Ezek is megérték az 1920-es évek első felét, folyamatos, egymásra következő kiadásokban. Dreisziger Ferenc elkészítette hozzá a módszertani kötetet: „Útmutató a Mócsy-féle tankönyvekhez”.

Az 1890-es években megjelentek a *középszintű iskolába szánt első tankönyvek*. Számord István, az esztergomi óvónőképző pap-igazgatója írta meg a „Kisednevelés” című pedagógiai tankönyv három kötetét; a Hajdú Tibor – Zoltvány Irén szerzőpáros pedig „Lélektan” tankönyvükkel jelentkeztek.

Az imalapok, imafüzetek, szentképek kiadása változatlanul magas példányszámban történt ekkor is, sokasodtak a kisebb-nagyobb hitbuzgalmi művek. A neves német lelkeségi szerző, Alban Stolz szép Szűz Mária-könyve is olvasható lett magyarul, valamint a francia Dupanloup Európa-szerte kiadott kötete: Jézus Krisztus.

Az imakönyvek között újszerű volt Tárkányi Béla „Égi manna”-jának 1896-os kiadása „Bogisich Mihály hangjegyeivel”: a nagy példányszámban kiadott, a nép kezébe szánt hangjegyes-kottás imakönyvek egyik első fecskéje ez!

A tudományos kötetek között változatlanul tartották elsőségüket a *történeti témájúak*, azon belül pedig az *egyház-történeti művek*. Hogy ezekben az években oly nagy mértékben fellendült (pontosabban: ekkor indult meg) a magyar egyháztörténet intenzív, tudományos színvonalú, modern szemléletű kutatása hazánkban, s ennek oly sok maradandó értékű, ma is nagyrabecsült kötete került a magyar tudományosság asztalára, az kétségtelenül a Szent István Társulat érdeme.

Ezek közül a legfontosabbak az 1885–1898 közötti időszakból: Balics Lajos három vaskos kötetben megírt monográfiája: „A római katolikus Egyház története Magyarországon”, valamint Fraknói Vilmos műve: „XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól.”

A továbbiak hitvédelmi művek: Dudek János: A keresztény vallás apológiája, Haller István: Történelmi hazugságok. Németből fordítva; magyarországi részt írt hozzá Karácsonyi János.

Aktualitása volt Füßy Tamás munkájának: „XIII. Leó pápa élete”, 1891-ben pedig *Probászka Ottokár* adott ki kötetet „XIII. Leó pápa beszédei és levelei” címmel, melyben saját fordításában a nagy pápa írásaiból közölt részleteket.

Többek között a következőket: A társadalom bajairól (1878); a szocialisták, kommunisták és nihilisták modern eretnekségéről (1878); a polgári házasságról (1879); Aquinói Szent Tamás bölcséletéről (1879); a keresztény házasságról (1881); Szent Cirillről és Methódról (1880); a kormányhatalomról (1881); levél a német császárhoz a kulturharc megszüntetéséről (1882); az állam keresztény kormányzásáról (1884); a szabadkőművességről (1884); levél a kínai császárhoz, melyben a hithirdetőket oltalmába ajánlja (1885); a japán császárnak a keresztények szabadsága ügyében (1885); az államok keresztény szervezetéről (1885); a keresztény iskolákról (1885); Magyarország püspökeihez Budavár visszavételének 200. évfordulójára, a magyar egyház jelenkori sérelmeiről (1886); a braziliai püspökökhöz a rabszolgaság eltörléséről (1888); az emberi szabadságról (1888); az afrikai rabszolgaság megszüntetése ügyében (1888); a keresztény polgárok kötelességeiről (1890).

S a záró szemelvény: részletek az 1891-ben megjelent „*Rerum novarum*” körlevélből: a munkások helyzetéről.

A magyar millenniummal, a *honfoglalás ezer éves jubileumával* volt kapcsolatos a társulat e kötete: „Ezeréves Magyarország. XIII. Leó pápa és a magyar katolikus főpásztorok ünneplő szava papjaikhoz és híveikhez a magyar honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából.”

Korábban, 1886-ban kiadták Simor János hercegprímásnak a Szent István Társulat közgyűlésein mondott beszédeit.

Ez az időszak hozta meg a társulat *ifjúsági könyveinek* első hullámát, széleskörű változatosságban.

1887–1891 között jelent meg a szórakoztató-ismeretterjesztő ifjúsági művek első sorozata „Ifjúság öröme” címmel, öt kötetben. De ezen kívül több más, hasonló olvasmányokat tartalmazó 200–300 oldalas könyvet is kezükbe vehettek a fiatalok ilyen – eléggé jellegtelen – címeken: Szabad órákra, Ifjúság könyve, Ifjúsági olvasmányok, Tanulságos olvasmányok, Hasznos mulattató, Falusi gyermekek könyve stb.

Vallási-erkölcsi vonatkozású ifjúsági könyvek: Demény Dezső: Vallásosság és kincsvágy, Doersey A.: A lelkiismeret, Levelek az első szentáldozás után, Mathias Gruber: Martini Gusztáv életrajza, Két könyv az ünnepre: Rosty Kálmán: Karácsonyi képeskönyv, Karácsonyi aranykönyv.

Lányoknak szóló Kisfaludy Á. Béla: Levelek hugomhoz az olvasásról című könyv, s egy másik: Márta naplója.

1896-ban a honfoglalás millenniumáról a társulat három ifjúsági kötettel is megemlékezett: Millenniumi emlékkönyv, Lőrincz Gyula: A magyar történet századai, Pintér Kálmán: Irodalmunk a millenniumig.

S ekkor jelennek meg a társulat kiadási gyakorlatában az első *ifjúsági regények*, mégpedig imponáló sokaságban. 1889-1898 között a következők: Franz Seeburg: Egyiptomi József, Georgiana Fullerton: Laurencia, Kincs István: A testvérek, ugyancsak tőle: A vadon gyermeke, Wiseman: Az öröklámpa, Sziklay János: A torony története, Franz Hattler: Virágcsokor, Anhi A.: Két fiú története, Büttner Júlia: Édes mostoha, ugyancsak tőle: Testvérek vagyunk, Pap bácsi: Miklós országa, Karl Rolfus: Beppó, a lazzaroni fiú.

Két sajátos ifjúsági irat: Latkóczy Mihály: Magyar szentegyházak regéi, Pokorny Emmánuel: Színjátékok.

S 1898-ban megjelent a Szent István Társulatnál a klasszikus ifjúsági szerző, *May Károly* 672 oldalas kötete: A Csendes Óceánon.

De a Szent István Társulat ezidőbeli iskolaügyi-pedagógiai-ifjúsági programjába még egy további fontos kiadvány is bele tartozott. 1895-ben indította meg újságját „*Népnevelő. A katolikus tanítóság hivatalos lapja*” címmel. Ez 1915-ig heti 8 oldalon, 1915-től 1918 végéig kéthetenként 8 oldalon jelent meg, a népiskolai tanítók pedagógiai, oktatás- és nevelésmódszertani továbbképzését, általános műveltségük tágítását és elmélyítését szolgálva.

Székház és nyomda 1898–1916

A PIACI VERSENY ÉLESEDÉSE nyomán az 1890-es években ismét felmerült a társulat vezetőiben a saját nyomda létesítésének gondolata: csakis ezáltal lehet a könyvek előállítását és árusítását olcsóbbá tenni. S ez a társulat számára igen fontos szempont volt.

Már korábban kritizálták egyes külső tényezők a társulatot: miért az Athenaeum Könyvkiadó vállalat nyomdájával dolgoztat, miért nem valamelyik kifejezetten katolikus nyomdával, például az egri érseki líceumi nyomdával? A válasz egyszerű volt: ez a legolcsóbb megoldás.

Zichy Nándor elnöksége idején azután felerősödött a saját nyomda iránti igény, hogy a gyarapodó számú fővárosi könyvkiadó vállalatok között a társulat minden tekintetben helytállhasson.

Ez a szándék azonban egy újabb problémát is felvetett: a társulat meglévő Lövész utcai házában egy nyomda nem férne el, márpedig az lenne az ideális, ha a székház és a nyomda egy helyen lehetne. S ez tovább vitte a tervezők gondolatait.

A társulat, amely sikeres intézménnyé vált mind gazdaságilag, mind a katolikus magyar művelődés terén vállalt szerepében, *építsen magának egy, a társulat funkcióját és tekintélyét jól reprezentáló székházat, amelyben helyet kap majd a nyomda is.* Ezzel a kettős alkottással lehetne a legjobban megemlékezni a társulat fennállásának 1898-ban esedékes fél évszázados jubileumáról.

A SZENTKIRÁLYI UTCAI PALOTA

Az 1892. április 7-én tartott választmányi ülésen tárgyaltak először az új társulati székház ügyéről. A gazdasági szakemberek megállapították, hogy a társulat vagyonából erre 100 000 forint fordítható, a többi más forrásokból kell megszerezni. Sokfelé való tájékozódás után az elnökség a pesti belváros külső részén, a *Szentkirályi utca 28. szám alatti telket* alkalmasnak találta az új székház felépítésére. A választmány 1896. májusi ülésén utasította az elnökséget, hogy e telket a társulat részére megvegye.

Az elnökség ezután megbízta *Hofhauser Antal* műépítész, műegyetemi tanárt, hogy készítse el a felépítendő, tekintélyes palotának elképzelt székház terveit és költségvetését. Ezt – elkészülte után – a választmány házépítő bizottsága három ülésben megtárgyalta és elfogadta.

Ennek alapján az elnökség a tervvázlatok és az előzetes költségvetés átvizsgálására felkérte *Czigler Győző* műegyetemi tanárt. Ő a tervvázlatokat csekély módosítással megfelelőknek találta, a költségvetést illetően pedig úgy vélte, hogy az épület megépítése – a takarékoság elvét is figyelembe véve – mintegy 300 000 forintért kivitelezhető.

Az építési tervet és a költségvetést Kisfaludy alelnök az 1897. januári választmányi ülés elé terjesztette és elfogadásra ajánlotta, mivel biztosítottnak látta „az építési kölcsön törlesztésére szükséges födözetet magában az épület jövedelmében”. Ha viszont az a vélemény merülne fel – mondta határozottan –, hogy „az építési kölcsön rendes üzleti bevételeinkből törlesztessék, ebbe a magam részéről nem tudnék belenyugodni, mert az utóbbi évek örvendetes pénztári eredménye jobbára olyan körülményektől függött, melyek a közeli jövőben meg is változhatnak.”

A választmány az alelnök előterjesztésének megfelelően döntött és megbízta *Hofhauser Antalt*, hogy a részletes terveket elkészítse; s a választmány gazdasági bizottságát pedig felkérte, hogy az elnökséggel egyetértve és együttműködve az építési kölcsönt megszerezze.

Az 1897. március 18-i közgyűlés jóváhagyta ezeket az intézkedéseket és felhatalmazta a választmányt, hogy a bemutatott tervek és költségvetés alapján a székházat megépíttesse, az építési kölcsönt a társulat nevében fölvehesse és a társulat *Lövész utcai* meglévő székházát értékesítse, eladja.

Az elnökség ezután pályázatot hirdetett vállalkozók számára az egyes építési szakmukák elvégzésére, majd a házépítő bizottság értékelt az ajánlatokat s döntéséről javaslatot terjesztett a választmány elé, amely 1897. áprilisában tartott ülésében (majd a további munkálatokról az 1898. januári ülésében) hozott határozatot a megbízások kiadásáról.

A Szentkirályi utcai telken 1897. május 1-jén kezdték meg a földmunkát, a falazást pedig június közepén: szeptemberben már megtarthatták a bokréta-ünnepélyt.

Másfél esztendő munkálatai alapján 1898. decemberére elkészült a Szent István Társulat pompás háromemeletes neogótikus palotája, amely 1898. december 11-től adott otthont a magyar katolikus művelődés tekintélyes, széles körben tevékenykedő testületének.

A társulat – ezeket az éveket személyesen átélő – történetírója, *Notter Antal* írta 1904-ben: „Az élénk forgalmú belváros közelében, a Szentkirályi utcában *remek csúcsíves palota* emelkedik. A Szent István Társulat hajléka ez, melyet pár évvel ezelőtt emelt magának, s melybe főnállásának ötvenedik évében, 1898. december 11-én költözött be. A palota hatszáz négyszögölnyi területen, közel félmillió forint költséggel épült *Hofhauser Antal* tanár s műépítész tervei alapján. Ezt a palotát a társulat *mint emléket* létesítette magának működése első félszázadának befejezésekor. Azonban nemcsak emlék ez a palota, hanem egyszersmind *jelképe, kifejezője jelen munkássága nagyságának és fontosságának.*”

A fényes új palota birtokában jogos meglepéssel tekintett vissza a kortárs szemtanú: „Szerény kezdettel indult ez a társulat ötvenhat évvel ezelőtt; és ez idő alatt a jelentéktelen patakocská hatalmas folyammá dagadt, a gyöngye cserje terebélyes fává növekedett. Milyen nagy különbség a kezdet között, amidőn a társulat csak néplappal és kalendáriummal szolgálta a népet, és a mai állapot között, midőn népiratkáinak és egyéb kiadványainak egész sorozatával léphet a nép elé; mekkora fejlődést tett meg azóta, hogy az ifjúság kezébe nem adhatott egyebet, mint Schmidt Kristóf „Piros tojások” című elbeszélését, egészen a mai napig, midőn ifjúsági műveinek száma egy kis könyvespolcot tölt meg! És ha a művelt közönségnek szánt kiadványokat nézzük, még nagyobb a fejlődés útja. Ma nem egy és más művel, hanem a hitvédelmi, történelmi, természettudományi és egyéb oktató művek egész sorozatával elégíti ki a művelt osztályok szellemi igényeit. De legnagyobb a megfutott pálya a tankönyvkiadás terén. Ma a Szent István Társulat nem csupán kátékat és bibliai történeteket, hanem az elemi és középiskolák számára minden néven nevezendő könyveket és tan szereket ad ki és ezen a téren nem marad el egyik nagyobb tankönyvkiadó cég mögött sem.”

1898 decemberétől az előkelő és tágas palotában folyt tovább a Szent István Társulat kiadói munkája, pompás dísztermében tartották az évi közgyűléseket, tanácskozó szobáiban a választmányi üléseket; itt folyt a Tudományos és Irodalmi Osztály élete, itt zajlottak felolvasó összejövetelek megbeszélései és vitái.

Az épület magasabb emeletein, illetve oldalsó részein 14 bérlakás is volt: ezek bérleti díja a társulat pénztárába folyt be.

STEPHANEUM NYOMDA

A Szent István Társulat kiadványait eddig különféle fővárosi nyomdák állították elő, az új székházban végre berendezhette saját nyomdáját.

A választmány 1889. áprilisi ülésén szóba hozta már Zichy elnök a saját nyomda ügyét, nagy szükség volt rá! A választmány felkérte az elnökséget a lehetőségek tanulmányozására. Közben megindultak az új székház felépítésével kapcsolatos tervező munkálatok, majd maga az építkezés is, amely 1897 szeptemberében már javában folyt.

Az 1897. szeptember 23-i választmányi ülésen *bizottságot* szerveztek, hogy az új székházban elhelyezendő nyomda ügyével foglalkozzon, azt előkészítse s a szükséges teendőkről tervezetet készítsen. A helyzet felmérése után a következőket állapították meg:

Egyrészt a püspöki kar több tagja már évek óta megajánlotta a társulat új létesítményeire tíz év alatt befizetendő 105 000 forintot, ebből eddig 42 800 forint folyt be.

Másrészt a társulat évenként – kiadványait közreadva – összesen mintegy négy és fél millió ív terjedelmet nyomtatott más nyomdáknál, ezért évenként átlag 45 000 forint munkadíjat kell kifizetnie.

Harmadsorban a társulat még 1889-ben egy tekintélyes gépgyártó vállalattól részletes költségvetést kért egy évenként hatmillió ívet kinyomtatni képes nyomda teljes felszerelésére. Eszerint egy ilyen nyomdai berendezés mintegy 60 000 forintba kerülne; évi rezsije, fenntartási költsége pedig 18 400 forint; ha újságok nyomásához szükséges körforgógépet is működtet, akkor 39 000 forint lenne.

Ennek alapján két megoldás lehetősége állt az illetékesek előtt: a nyomda létesítésére és működésére *részvénytársaságot* hozzanak létre, amelynek részvényeit nagyrészt a társulat birtokolja, többi részét pedig a társulaton kívül helyeznék el; vagy ha a társaság erre anyagilag önmaga is képes, akkor a társulat teljes egészében *a saját költségén és saját kezelésében* hozza létre a nyomdát.

A nyomda-bizottság 1897. november 27-i ülésén vette tárgyalás alá a javaslatokat, s itt Kisfaludy Á. Béla alelnök előadta: „Az kitűnt, hogy egy évenként hatmillió ív szolgáltatására képes nyomda berendezése körforgógéppel együtt 60 000 forintból kikerül. Már pedig egy ilyen nyomda, mely mindjárt megindulásakor *másfélszer annyi munkára képes, mint amennyit a társulat maga igénybe vehet*, egy ilyen nyomda – kivált, ha még a továbbfejlődés föltételeit is oly mértékben bírja, mint ez a társulat új épületének e célra szánt helyiségeiben tényleg adva van – teljesen megfelel annak a célnak, melyet »egy nagyobb nyomda« emlegetésével a társulat intézőkőrei szem előtt tartottak; de éppen úgy megfelel annak a szándéknak is, mely az adományokat följánlott védő urak [= püspökök] áldozatkészségét vezette, t. i. hogy olyan nyomda létesüljön, mely a társulat *saját szükségletein túl* a katolikus szellemű irodalmat minden irányban, az időszaki sajtó – újságok – terén is szolgálhassa.” Ennek alapján úgy látja, hogy szükséges 60 000 forintot, valamint az évi rezszi összegét a rendelkezésre álló adományok, valamint a társulat „forgalmi tőkéje” minden nehézség nélkül biztosítani tudja, tehát nincs szükség a részvénytársasági formára. A nyomdabizottság ezt az álláspontot elfogadta.

Ez a javaslat – „*a társulat a maga költségén létesítsen nyomdát*” – került a választmány 1897. november 25-i ülése elé, s ott azt minden tekintetben pártfogólag megvalósítani határozták. A társulat vezetői tehát továbbléptek a kezdeti szándéknál, amikor csupán arról volt szó, hogy csakis a társulat saját kiadványainak előállítására létesüljön a nyomda. Most már küszöbön állt *egy modern felszerelésű, a korszerű tipográfiai igényeknek mindenben megfelelő, s a társulat számára hasznot hozó bér munka vállalására is alkalmas kapacitású, s a hazai, főként a fővárosi kiadók és nyomdák közegeiben versenyképes nyomda megvalósulása.*

A leendő nyomda vezetésére sikerült megnyerni a Franklin Társulat nyomdájának kiváló szakemberét, Kohl Ferencet, ő tervezte meg a nyomda berendezését, a nyomdagépek, a betűöntőde és a könyvkötészet megfelelő felszerelését. E munkálatok az egész 1898-as esztendőt igénybe vették, 1899 februárjában *Kohl Ferencet* a társulat elnöksége kinevezte a nyomda műszaki igazgatójává, s 1899 tavaszán megkezdte működését a *Stephaneum Nyomda*.

Egy esztendő múlva termékeivel már részt vett az 1900 júniusában rendezett *párizsi világiállításon*. A Magyar Nyomdászati című szaklap ezévi júliusi számában ri-

portot közölt a kiállításról, ebben olvasható: „A Szent István Társulat ugyancsak mint könyvkiadó vesz részt a kiállításon, s miután újabb idő óta már saját nyomdájában állíttatja elő kiadványait, az itt kitett s az új nyomdából kikerült kiadványai is méltóan szerepelhetnek a nyomdászok által kiállított termékek között.”

A Nyomdász Évkönyv és Útikalauz 1901. évi kötetében híradás olvasható a nyomda személyzetéről. Eszerint ekkor 84 szedő, 5 gépmester és nyomó, 7 szedőtanonc, 3 nyomó tanonc, 6 öntő, 6 segédmunkás, 19 segédmunkásnő, összesen tehát 130 munkás dolgozott ekkor a nyomdában. A munkaidő mindannyiuk számára napi 9 óra volt.

Rövid idő alatt a Stephaneum Nyomda az elsők között állt a fővárosi nyomdák között. A társulati igazgató az 1903. évi közgyűlésen többek között ezeket jelentette:

„A Stephaneumban jelenleg a könyveken s egyéb nyomtatványokon kívül 4 napilap, 11 hetilap, 5 kéthetenként megjelenő lap, s 13 havi folyóirat készül, bizonysgául annak, hogy modernnek, teljesen berendezettek és versenyképesek vagyunk. Könyvkötészetünk is folyton emelkedik, s amíg az első és második évben csak a könnyebb kompaktori munkákat, a félkemény- és kemény kötéseket végezhattük házilag, addig az utóbbi két évben már a jobb, finomabb kötésekre is berendezkedtünk, s ilyenekre is vállalkozhatunk.”

De ami különösen fontos termelési mutató: „Mindennél beszédesebbek a következő számadatok: az első üzleti évben a Stephaneum forgalma, vagyis bevétele és kiadása volt 475 487 korona, a negyedik üzleti évben a Stephaneum forgalma volt 1 455 257 korona.”

A saját nyomda nem csupán a társulat működését, a Tudományos és Irodalmi Osztály publikációs tevékenységét könnyítette meg, de *jövedelmező üzleti vállalkozásnak is bizonyult* az elkövetkező fél évszázadban. A magyar katolikus kultúra és műveltség egyik fontos bázisa volt ez a nyomda öt évtizeden át, 1948 tavaszán történt államosításáig.

TÁRSULATI TAGOK A SZÁZADFORDULÓN

Külön kiadványban adta közre 1898-ban tagjainak névsorát a Szent István Társulat. Olvasható az elején, hogy a társulat fővédője Vaszary Kolos, bíboros hercegprímás; védnökei a püspöki kar tagjai.

A két világi elnök: gróf Zichy Nándor és gróf Esterházy Miklós.

Az egyházi vezető Kisfaludy Á. Béla alelnök, az igazgató Kaposi József esztergom-egyházmegeyei áldozópap.

Megtalálható a titkár, egyben pénztárnok, az igazgatósági tisztviselő, az ügyvéd, a számvevő, az „ügynök” (azaz a könyvforgalmazó) és a két „segédügynök” neve.

A *választmány* 63 budapesti és 33 vidéki tagból áll, közülük 43 világi férfi. Utóbbiak megoszlása: 12 tanár, 10 törvényszéki-bírószági tisztségviselő, 6 minisztériumi tisztségviselő, 5 földbirtokos, 4 egyetemi tanár, 4 országgyűlési képviselő, 3 ügyvéd,

egy-egy tanító, lapszerkesztő, ny. fővárosi polgármester, bankár. A világi tagok e 43-as létszámán belül volt 5 gróf és 3 báró. A választmány világi tagjai közül ismeretebbek: Apponyi Albert, Gerlóczy Károly volt fővárosi polgármester.

Az *alapító tagokat* három csoportba osztották: egyes személyek (116), intézmények (29) és alapítványt tevő személyek és intézmények (45). Összesen tehát 190 alapító tagja volt a társulatnak 1898-ban.

Ezután a *Tudományos és Irodalmi Osztály* tagjainak bemutatása következett.

Az *I. szakosztályba* (hittudomány, filozófia, filológia, természettudományok, neveléstudomány, iskolaügy; hitéleti irodalom, népirodalom, szépirodalom) 97 tag tartozott, zömmel egyházi személyek, köztük sok szerzetes tanár. A világi tagok száma: 24.

A *II. szakosztályt* (történelem, jogtudomány, államtudomány, szociológia) 62 tag alkotta, köztük 19 világi taggal.

A *rendes tagok* nevét három csoportba osztva közli a kiadvány. 451 rendes tag tartozik a *budapesti csoportba*; 825 tag került „*a központba osztott vidéki rendes tagok*” együttesébe (nem világos, hogy őket miért különítették el a többi vidékitől). A tagok harmadik, legnagyobb része e cím alatt szerepel: „*Társulati bizományokba osztott vidéki rendes tagok*”.

Több mint 150 ilyen „bizomány” vagyis régió keretei között szerveződött a rendes tagoknak ez a nagyobbik része. Mindegyik régió tagjainak felsorolása előtt most is, akárcsak korábban, egy-egy tiszteleti tag neve áll, akik a tagok társulati ügyeit intézték, illetőleg a központtal a kapcsolatot tartották. A névtár az egész történelmi Magyarország területére kiterjedően egyházmegyéenként sorolja fel az egyes régiókat.

A régiók elnevezése egy városra és környékére utal („Pozsony és vidéke”), az alábbi felsorolásban az „és vidéke” szavakat elhagytuk. Zárójelben a régió tagjainak száma van feltüntetve, a tiszteleti taggal együtt.

I. Esztergomi főegyházmegye: Esztergom (147), Érsekújvár (23), Pozsony (30), Nagyszombat (54), Csallóköz (21), Balassagyarmat (9), Vágsellye (5), Szentbenedek (10), Somorja (8), Szered (14), Szenc (2), Kisgyarmat (9), Bajót (4), Felsőludány (12), Kéménd (6), Léva (10), Nagymánya (6), Bélabánya (8), Komárom (14), Ipolyság (7).

II. Kalocsai főegyházmegye: Bácsújfalu (6), Óbecse (13), Baja (30), Kalocsa (78), Újvidék (12), Zombor (20), Bács (11), Horgos (12), Szabadka (25).

III. Egri főegyházmegye: Eger (90), Tiszanána (11), Miskolc (17), Verpelét (8), Püspökladány (10), Nyíregyháza (10), Nagykálló (6), Alsóábrány (6), Rakamaz (7), Mátavidék (9), Apc (4), Ónod (5), Jászberény (27), Kisvárd (11), Mezőkövesd (7), Szendrő (6), Sajóvárkony (8), Gyöngyös (15), Tiszalók (9), Törökszentmiklós (13), Tarnaméra (4).

IV. Győri egyházmegye: Csepreg (24), Sopron (35), Tata (13), Kapuvár (18), Nagyigmánd (11), Középpulya (7), Győr (72), Csorna (13), Magyaróvár (23), Kismarton (18), Péter (7).

V. Kassai egyházmegye: Kassa (52), Sátoraljaújhely (9), Szerencs (11), Homonna (9), Gálszécs (3), Eperjes (48), Tokaj-Hegyalja (4), Hosztavica (4).

VI. *Csanádi egyházmegye*: Lugos (7), Nagybecskerek (7), Lippa (17), Makó (13), Csákova (11), Szeged (24), Temesvár (96), Arad (13).

VII. *Besztercebányai egyházmegye*: Besztercebánya (50), Privigye (17).

VIII. *Erdélyi egyházmegye*: erdélyi ferences kolostorok (14), Erzsébetváros (4), Alcsik (6), Kolozsvár (23), Marosvásárhely (20), Gyulafehérvár (31), Szeben-Fogarás (10), Székelyudvarhely (9), Gyergyó (18), Szolnok-Doboka (3), Csíksomlyó (9), Szamosújvár (7), Brassó (17), Kézdivásárhely (15), Balázsfalva (10).

IX. *Nagyvárad egyházmegye*: Nagyvárad (45), Debrecen (8), Gyula (8), Endrőd (19), Nagyváradai görög katolikusok (11).

X. *Nyitrai egyházmegye*: Nyitra (59), Zsolna (10), Trencsén (23).

XI. *Pannonhalmi egyházmegye*: Pannonhalma (71).

XII. *Rozsnyói egyházmegye*: Rozsnyó (44), Losonc (12), Munkács (6).

XIII. *Szatmári egyházmegye*: Szatmár (36), Nagybánya (17), Nagykároly (19), Ungvár (31), Máramarossziget (6), Erdőd (7).

XIV. *Székesfehérvári egyházmegye*: Alcsút (17), Etyek (8), Csákvár (9), Polgárdi (7), Csór (5), Székesfehérvár (56), Nagyhantos (11).

XV. *Szepesi egyházmegye*: Szepes-Liptó (63), Árva (7).

XVI. *Szombathelyi egyházmegye*: Muraszombat (14), Kőszeg (11), Alsólendva (8), Kőrmend (12), Zalaegerszeg (8), Szentgotthárd (10), Szombathely (97).

XVII. *Pécsi egyházmegye*: Bonyhád (15), Pécs (88), Sásd (9), Somberek (14), Paks (34), Villány (9), Tamási (21).

XVIII. *Váci egyházmegye*: Vác (32), Sári (8), Szolnok (3), Nagykőrös (7), Kiskunfélegyháza (10), Hódmezővásárhely (4), Gödöllő (6), Nagyabony (4), Kecskemét (12), Fót (4).

XIX. *Veszprémi egyházmegye*: Kaposvár (10), Szakácsi (10), Veszprém (55), Csurgó (13), Tapolca (12), Kőröshegy (16), Kiskomárom (10), Zirc (14), Igal (6), Pápa (14), Zalabér (6), Keszthely (15), Nagykanizsa (7).

XX. *Zágrábi egyházmegye*: Draskovec (7), Zágráb (4).

S még két csoport: piarista tanárjelöltek *Kecskeméten és Kolozsváron*: 28; csoport *Bécsben*: 25 taggal.

Összesen tehát 3029 *rendes és tiszteleti tagja* volt 1898-ban a társulatnak. (A más-vallásúak számára fenntartott „előfizető-tag” kategóriája ekkor már nem létezett.)

A társulat *rendes és tiszteleti tagjai* között 1106 *világi személy* volt, ez az összlétszám 36,5 százaléka.

E világi tagok többsége a korábbi időszakokból is jól ismert hagyományos *értelmiségi, középosztálybeli foglalkozású* volt; természetesen szép számmal szerepeltek közöttük *arisztokraták* is; de már megfigyelhetők a kiegyezéssel megindult hazai lassú *polgárosodás nyomai* is a tagok egy kisebb részének foglalkozás-felsorolásában.

A tagok között most is sok a *pedagógus*: 8 egyetemi tanár, 149 középiskolai tanár, igazgató, 187 tanító, igazgató-tanító, kántor-tanító, s még 3 tanítónő is.

Az *állami, minisztériumi* tisztségviselők száma: 23; alsóbb-magasabb tisztségeket töltöttek be a törvényszékeken, bíróságokon 37-en; királyi közjegyző volt 6 társulati tag.

Új csoportot jelentett ekkor a 13 országgyűlési képviselő.

A *megyei* szolgálatban levők között voltak fő- és alispánok (3), főjegyzők s más főtisztviselők (8); a *járásokból* szolgabírák, járásbírák (16). Szerepelt a névsorban 28 községi, városi jegyző, 3 városi polgármester, valamint 16 *fővárosi, városi* különféle rendű-rangú tisztviselő, alkalmazott. Volt 5 állami, megyei, városi levéltáros is.

A *nagybirtokokon, uradalmakban* tevékenykedő különféle szintű vezető-irányító szakemberek változatlanul jelentős számban képviseltették magukat a társulat tagjai között: jószágigazgató, tiszttartó, gazdatiszt, intéző volt összesen 29, azután 5 ispán, 2 kasznár. Az uradalmi számtartók, számvevők száma 15 volt, de jelentkezett még 5 különféle más uradalmi tisztviselő.

15 pénztárnok s más pénzügyi szakember dolgozott a városokban; már 4 külön könyvelő is volt mellettük.

Új csoportot jelentett a 12 vasúti tisztt, az 1-1 adótiszt és vámtiszt, a 7 postatiszt. Ekkor már csak 3 vidéki postamester volt a tagok között.

További más értelmiségi munkakörben (tisztviselő, titkár, ellenőr stb.) dolgozó 30 tagja volt a társulatnak.

A hagyományos foglalkozásúak között volt 30 orvos, 1 fogorvos, 1 állatorvos, 16 gyógyszerész s egy „vegyész”; azután most is sok – 88 – *ügyvéd*, valamint 10 *mérnök*.

Megnövekedett a hírlapírók, szerkesztők, lapkiadók száma: 13.

5 műépítész, 5 karnagy, orgonatanár mellett egy festőművész (Roskoványi Ignác) szerepel a névsorokban. Újként tűnnek fel a bölcsész- és joghallgató *egyetemisták* (22), sőt a *gimnazista* tanulók (8).

Néhány ismertebb név: az egyetemi tanárok között Beöthy Zsolt, az országgyűlési képviselők soraiban Wekerle Sándor volt (és későbbi) miniszterelnök; három kevésbé ismert személy: Perczel Dezső ekkori belügyminiszter, Mihályfi Károly színművész, a Nemzeti Színház tagja; Szőgyény-Marich László, a Monarchia berlini nagykövete.

S a névtár-kötetben szerepel pontos lakáscímmel dr. Sík Sándor ügyvéd (a papköltő édesapja), valamint „Gr. Teleki Pál tanuló” (ez alighanem a korábbi év adata, mert 1897 júniusában érettségizett a pesti piaristáknál, 1898-ban már egyetemista volt.)

A könyvvel kapcsolatos foglalkozásúak között feltűnik 3 könyvkötő, 7 könyvkereskedő neve.

A tagok között most is ott van a Nagyszebeni Elmegyógyintézet; de újként szerepel 3 zálogházi tisztviselő és egy fogházfelügyelő.

Több lett 1898-ra az *aktív katonatisztek* száma, kivétel nélkül mindegyik a honvédsereg tagja, nem a „közös” katonaságé: 1-1 hadnagy, főhadnagy, huszárkapitány, tábornok, s 2 százados. Volt 4 rendőrtiszt is.

Az *arisztokraták* így csoportosíthatók: egy hercegnő, 27 gróf, 14 grófnő, 11 báró, 4 bárónő.

Az előbbi csoportba nem tartozó *földbirtokosok* száma: 73 (köztük volt már néhány bérlő is). A bérház tulajdonosok száma: 3.

Öt társulati tag egyszerűen „királyi tanácsos”-nak nevezte magát.

Az *iparosok, kézművesek* s más hasonló foglalkozásúak körének sokszínűsége kétségtelenül csökkent. Hárman „iparos”-nak írták be foglalkozásukat; konkrétan jelölte szakmáját 1-1 asztalos, sörfőző, kötélgyártó, szobafestő és két pék. Négy erdész mellett egy kertész, valamint egy korcsmáros volt. S az egyik tag új szakmája: elektrotechnikus. Vajon mi lehetett a „hangszerész”-tag foglalkozása: hangszerkészítő vagy aktív muzsikus? Egyetlen sekrestyés is található a névsorban.

Hagyományosan szerepel a rendes tagok között 18 *kereskedő* és egy *vaskereskedő*. De feltűnő kivételként ott van mellettük egy *kereskedősegéd*.

Az aktív paraszti munkát végzők száma természetesen most is csekély: két „*földműves*” tag neve olvasható a névkönyvben.

Viszont megjelent az érlelődő polgári átalakulás elit-csoportja már ebben az időben: feltűntek a *nagyvállalkozók*. Ezt az együttest a következők alkották 1898-ban: 1-1 vasgyáros, ekegyáros, kályhagyáros, kötélgyáros, szállodatulajdonos, nagykereskedő, dohánygyár-igazgató; azután három bankár és egy „tőzsdés”. Alighanem közülük tartozhatott a három nyomdaigazgató, nyomdatulajdonos is.

A névkönyv felsorolásaiban 35 férfi rendes tag csakis névvel jelezte magát, semmiféle foglalkozást nem közölt; ugyanilyen volt 19 női név is (esetleg mellette az úrhölgy, úrnő, kisasszony jelzővel).

Jelentősen meggyarapodott a századfordulóra a „*kollektív*” *rendes tagok* száma: ilyen minőségben zárdák, kolostorok, papnevelő intézetek, középiskolák, népiskolák sokasága, iskolai önképzőkörök, könyvtárak, falusi-községi népkörök, városi kaszinók, olvasóegyletek, tanítóegyletek s különféle más egyesületek s egész egyházközségek jelentkeztek társulati tagnak. Összesen 288 ilyen „*kollektív*” tagja volt a társulatnak ebben az esztendőben.

Összesítve: a társulat vezetőségébe 11 tag tartozott, az alapítványi tagok közé pedig 190; a rendes és tiszteleti tagok száma 3029 volt. 1898-ban tehát a *Szent István Társulat* összesen 3230 tagot számlált; ez volt a századforduló körüli évek átlagos taglétszáma.

Szinte semmi sem maradt ránk a Szent István Társulat 1945 előtti gazdag irattárából. Ezért nem csupán becses az alábbi két levél, hanem jelentős korfestő, kort idéző dokumentum is.

A Szent István Társulat igazgatójának volt címezve az alábbi levél, amelynek keltezése: *Pozsony, 1901. május 13.*

„Főtisztelendő Igazgató Úr! A 90 db katekizmusért s főleg a nagylelkűségért, mely ez adomány okozója volt, őszinte hálánkat legyen szabad kifejeznünk. Ha majd

most tanoncainknak legalább az a része, mely még soha vallási oktatásban nem részesült, talán mégis megtanulja azt, amitől idei s örök szerencséje függ: az érdem a Társulaté s természetesen főleg a nagylelkű elnöksége lesz. Sajnáljuk, hogy imáinkon kívül hálánkat másképp nem tanúsíthatjuk... Hálánkat újjólag tanúsítva maradunk igaz tisztelettel: Bangha Béla S. J. Lachmayr József S. J. Hrubes János S. J. bölcsélet-hallgatók s hitoktatók.”

A következő levelet – amelyet írója a társulat elnökéhez intézett – így keltezte: *Valcsa, 1903. évi szept. 11-én (Turóc megye, utolsó posta Pribócz.)*

„Nagy méltóságú Gróf Ur! Kegyelmes Uram! A valcsai róm. kath. elemi iskolába járó 146 tanköteleseknek jelentékeny része annyira szegény, hogy a szükséges tankönyveket beszerezni teljesen képtelen.

A katolikus népnevelés célszerű előmozdítása érdekében azon alázatos esedézzel járulok Nagyméltóságod kegyes színe elé, miszerint ezen szegénysorsú gyermekek részére 40 példány „Maly Kethechizmus”, 20 példány Gerely J. „Malá Obrazkova Biblia” I–II. oszt. részére, 20 példány „Malá Obrazkova Biblia” III–V. oszt. részére, és 30 példány „ABC” könyvet a Szt. István Társulatnál ingyenesen kiutaltványozni méltóztassék.

Alázatos kérelmemet ismételve, mély tisztelettel vagyok Nagyméltóságú Gróf Úrnak alázatos szolgálója: Vojtussák Károly esperes kerületi tanfelügyelő, iskolaszéki elnök és plébános.”

Öt nap múlva – „*Bpest, 1903. szept. 16.*” – az irat hátlapjára ez került az iktatószám mellé: „A valcsai iskolának bent kért tankönyvek jelzett számban ajándéku küldendők. Dr. Giesswein Sándor alelnök.”

A nyomtatot híradások, jelentések, beszámolók tudósítanak arról, hogy a Szent István Társulat a századforduló körül évtizedekben is *megszakítás nélkül folytatta egyrészt a katolikus iskolák rászorult tanulóinak nyújtott ingyenes tankönyvjuttató tevékenységét, másrészt egyéb kiadványaiból is bőven juttatott térítés nélkül az ezt kérő egyesületeknek, intézményeknek.*

NAGYVÁLLALATKÉNT HELYTÁLLNI

Időközben újra alelnökválasztásra került sor: az 1903. május 14-én tartott közgyűlés választása alapján *Giesswein Sándor* győri kanonok került a társulat egyházi vezetői székébe. Ő „mint a nyelvtudomány európai hírvű művelője, mint bölcselő és mint a keresztény-szociális iránynak úgy elméletben, mint gyakorlatban egyik legbuzgóbb és leghivatottab harcosa, Magyarország katolikusai előtt már régen tiszteltté tette nevét” – olvasható a korabeli jegyzőkönyvben.

A társulat széles körben érvényesülő, magasra lendült kiadói tevékenysége szükségessé tette a *kiadványok terjesztésének modernizálását* is. A fővárosban már forgalmas könyvkereskedések fogadták nagy választékkal az olvasókat, a társulat viszont még mindig a kezdetektől fogva alkalmazott módon, a székházában működő könyvesboltjában árulta saját kiadványait. *1904-ben nyitotta meg a belváros egyik forgalmas részén,*

szemben az egyetemmel, a Kecskeméti utca 2. szám alatt saját tágas könyvkereskedését, amely cégtáblájával, nagy kirakataival, bőven rakott pultjaival a propagandának is hathatós eszközzé vált. A Szent István Társulat könyvkereskedése – túl a társulati kiadványokon – a magyar vallásos irodalom, s általában az értékes hazai irodalom terjesztésének fontos központja volt egészen államosításáig, 1948-ig.

S a társulat kiadványainak a száma – a saját nyomda jóvoltából – egyre emelkedett. 1893/94-ben a megjelentetett tankönyvek ívszáma mintegy 140 ív volt; 1904-ben az ívek száma 635-re emelkedett; 1894-ben a szépirodalmi és ifjúsági kötetek íveinek száma alig 42 volt, 1904-ben a háromszorosa: 128 ív. Az összes társulati kiadvány szedésfelülete az 1890-es években 300-400 ív volt, 1904-ben 1180 ív lett.

A nagyüzemmé válás, a gyors fellendülés, az egyre emelkedő termelés, a versenyben való helytállás kényszere természetesen igen érzékeny gazdasági-pénzügyi gondoskodást kívánt; a tőkeállomány, a hitelek kezelése, a kintlevőségek gondozása éppen úgy megkövetelte a lelkiismeretes, szakértő irányítást, mint a nyomda folyamatos korszerűsítése, bővítése, az egyre emelkedő könyvkivitelezési igények követése. S a költségvetésnek bírnia kellett anyagiakkal az elkerülhetetlen újabb és újabb pénzügyi befektetéseket.

Mindezek következtében – a külső sikerek ellenére – a nyomda súlyos pénzügyi válságba került, és hatalmas összegű kölcsön felvételére kényszerült. A bankok azonban ilyen hiteleket csakis részvénytársaságoknak nyújtottak. A válság feloldása érdekében, minden lehetőséget mérlegelve, ezért az 1904. április 21-i választmányi ülésen – elég nagy ellenzék ellenében – az elnökség javasolta: alakuljon két részvénytársaság, egyik a társulat könyvkiadói-könyvkereskedői részéből, másik a nyomdaüzemből. Az 1904-i májusi közgyűlés megadta a felhatalmazást e jelentős szervezeti átalakításra. Ennek alapján 1905-ben bejegyezték a cégbíróságon a megalakult *Szent István Társulat Könyvkiadóhivatala és Könyvkereskedése Részvénytársaság*ot és a *Stephaneum Nyomda Részvénytársaság*ot. Működésük ezzel elkezdődhetett.

Mindkét részvénytársaság önálló jogi személyiség volt, részvényeik abszolút többségét – fogalmazták meg az alapítók – a Szent István Társulat birtokában kell tartani. Így kívánták biztosítani a társulat irányítási jogait a két új – lényegében üzletikereskedelmi célú – intézmény fölött. A tiszta haszonból a részvényesek csupán 5 százalékban részesedhetnek; a haszon 50 százaléka a társulaté, ebből sajátos segítő akcióit továbbra is folytathatja.

Mindkét részvénytársaság igazgatóságában helye van a társulat elnökének, alelnökének, igazgatójának, ügyészének és három delegált tagjának.

Gyökeresen átalakult tehát 1905-től a Szent István Társulat: olyan sajátos célú, elnökséggel, tisztikarral és sokezer taggal rendelkező „társulat”, társaság, egyesület, amelynek birtokában két tőkés vállalat van, saját anyagi alapokkal, amelyek haszna a társulat céljainak folyamatos megvalósítására szolgál.

Megváltoztak ezzel magának a társulatnak a fenntartási körülményei. Működésének anyagi alapja ezután három forrásból származott: a részvénytársaságok osztalé-

kából, hasznából; a tagok által befizetett tagdíjakból; s a Szentkirályi utcai székházban lévő 14 bérlakás lakói által fizetett lakbérből.

Más lett a társulat *tagjainak* a helyzete is. Ők addig sem éltek szokásos „egyesületi életet”, ezek után pedig anyagi hozzájárulásuktól sem függött a könyvkiadó és a nyomda működése; erre ezután magának a társulatnak volt szüksége, akárcsak a főpapok, földbirtokosok kisebb-nagyobb anyagi támogatására, adományaira.

S a tagoknak továbbra is megmaradt az a fontos szerepük, hogy a maguk körében országszerte *terjesszék a társulat kiadványait*, fellendítsék könyveinek propagandáját. Erre ösztönözték őket a tagdíjak fejében kapott illetménykötetek, ezt segítették elő a hozzájuk eljuttatott könyvjegyzékek, kiadvány-prospektusok.

A századforduló körül kapott realitást a Tárkányi alelnök által még az 1870-es években megpendített gondolat: adjon ki a Szent István Társulat népszerű szórakoztató regényeket is! 1900-ban jelent meg a „*Családi Könyvtár*” elnevezésű társulati sorozat első kötete, s 1917-ig összesen *száz regényt* kaphattak kézbe az olvasók. 59 szépíró jutott benne szóhoz, köztük 28 magyar, a többi külföldi.

Az 1900 előtti és utáni évtizedekben hazánkban is már hatalmas mennyiségű, terjedelmű és változatos lektűr-irodalom létezett, a legkülönfélébb tartalmakkal. A társadalom középső és felső rétege igényelte ezt és élt is velük bőséges mértékben. A Szent István Társulat ekkori történetírója, Notter Antal a társulat e vállalkozását így kommentálta:

„A Családi Regénytár azt a nehéz, de szintoly fontos föladatot tűzi maga elé, hogy olyan magyar regényirodalmat létesítsen, mely nem állítja az olvasót az elé a kínos választás elé, hogy válasszon egyfelől vallásának igazságai s az erkölcs parancsai, másfelől a regény olvasása közt; mely nem akarja elhithetni azt, hogy a művészet a vallás és erkölcs elvein túl fekvő valami; de még azt sem, hogy a regényírónak szabad a könyvből szószerket csinálnia a katolikus vallás ellen, de sohasem a katolikus vallás mellett; szabad hirdetnie, hogy az emberi élet egyetlen rugója a testi önfenntartás és a faj fenntartása, de nem szabad hirdetnie, hogy vannak ezeken kívül egyéb rugói is.”

A lényeg: *a társulat „olyan regényirodalmat akar teremteni, mely nem léba vagy gonosz, hanem amely méltó a magyar nemzethez, s méltó arra, hogy az irodalomtörténet majdan foglalgozzék vele.”*

Az kétségtelen, hogy a sorozatban kiadott kötetek – kivéve néhányat – *nem váltak irodalomtörténeti jelentőségűekké*, de társadalmi vagy történelmi témáik egyszerű mester-ségbeli tudással, szolid irodalmi eszközökkel készített jó szándékú feldolgozásával nem ártottak a vallásnak, a keresztény erkölcsnek, káros hatásokat nem keltettek olvasóikban, viszont *a kellemes szórakoztató időöltés alkalmait bizonyára megteremtették számukra*. A megjelent kötetek a következők:

1900. Marie Montal: Germaine eszménye, Beugny d`Hagerne: D`Arbout ezredes három párbaja, Andor József: Utak az életben, C. Lamiraudie: Filemon ezredes,

Minna Canth: Hol a boldogság?, X. grófnő: Eszter, Graven Ágostné: Eliane, Kincs István: Rajzok a kurucvilágból

1901. Filó Károly: A vértanú szelleme, Büttner Júlia: Úgy, mint volt, Marie Buol: A Mária-kép, Andor József: Anyaföldön, Louis Coloma: Elbeszélések

1902. Csapodi Istvánné: A kékruhás asszony, Léon de Tinseau: Psyche lámpája, Frankó Iván: Hricz és az úrfi, Kincs István: A leánymamák fia, Jeanne Mairret: A hiábavaló gazdagság, Bartle Teeling: Az utolsó betét, Vértessy Gyula: Falusi történetek; Az ezer tó országából: finn elbeszélések

1903. Tarczai György: Budai históriák, Neumayer Dezső: A Krassó mellől, Andor József: Két világ között, Tarczai György: Masolino

1904. Enrico Castelnuovo: Küzdelmek, Büttner Júlia: A méltóságos asszony emberei, Henry Harland: Sanpaulo grófné, Tarczai György: A zengő hegy

1905. Ferdinande Brackel: A műlovas leánya, Kiss Menyhért: Az aranypók, Hrabovszky Júlia: Női szivek

1906. Tarczai György: Egetverő hegy, C. D. Lemiraudie: Genevieve megtérése, Louis Coloma: Spanyol képek

1907. Innen-onnan: orosz elbeszélések, Andor József: Újabb elbeszélések.

1908. Dickens: Kis Dorrit

1909. Louis Coloma: A vértanú királynő, Andor József: Ijjas Tamás végzete, F. Champol: Alexandrina nővér

1910. Sziklay János: Az irgalmasság Golgotája, Charles de Vitis: A doktorkisasszony, Patrick Sheehan: Az üldözöttek, Sziklay János: Szegény élet, gazdag lélek

1911. Clement Vautel: Az álomgép, Louis Coloma: Boy, Nicholas Wiseman: Fabiola vagy a katakombák egyháza, Csapodiné Allaga Vilma: Almavirág, Boldogasszony kis katonája

1912. Orbán Dezső: A gyöngyosros Diana

1913. Charles Norris Williamson: Az arany csönd, Hercules vendégei, Tarczai György: Öt novella, Kertész Kálmán: Fehér turul, Florence L. Barklay: Az esti dal

1914. Enrica Handel-Mazzetti: Játosztársak, Vécseyne J. L.: Keressük a boldogságot, Charles Norris Williamson: Az erdők fiai

1915. Harsányi Lajos: A halálfejű pille, Sienkiewicz: Tűzzel-vassal

1916. Katona Ernő: A forradalom

1917. Heyermans: Rajzok, Williamson Charles Noris: Egyiptomban történt, Sienkiewicz: Sivatagban, őserdőben

Végigtekintve a névsort: két világirodalmi jelentőségű író szerepel benne, *Dickens* és *Sienkiewicz*; közismert volt külföldön is az itt újra megjelentetett *Fabiola*-regény.

A magyar szerzők között sok regénnyel, elbeszéléssel van jelen a sorozatban is, azon kívül is *Andor József*, a század első két évtizedében a katolikus hazai szépirodalom népszerű szerzője. A kor jól ismert többi katolikus regényírói is itt bontakoztatták ki tehetségüket: a már említett Kincs István mellett *Tarczai György* (aki nem más, mint Divald Kornél, a jeles középkori régész-művészettörténész); később *Or-*

bán Dezső, jeles ifjúsági regények írói. S a Családi Regénytár egyik darabja a neves katolikus pap-költő és író, *Harsányi Lajos* egyik első műve.

E sorozaton kívül azonban – a szórakoztató szépirodalmi művek kategóriájában – a társulat számos további kötetet is kiadott ebben az időben, többek között ezeket: Bourget: *A válás* (1908), Erdős René: *Aranyveder* (költemények, 1910), Sienkiewicz: *Dicsőség mezején* (1911), Benson: *A világ ura* (1912).

A kor hazai Sissy-kultuszát ismerve nem meglepő, hogy gyorsan elfogyott Sztáray Irma grófnő visszaemlékezése „Erzsébet királyné kíséretében” címmel. 1909-ben jelent meg, 1912-ben már harmadik kiadásra volt szükség.

Az 1898–1916 közötti időszak is meghozta a Szent István Társulat *nagyszabású katolikus egyháztörténeti műveit*. De ezek most már a társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának nevében és gondozásában jelentek meg.

A *teológiai műveket* 1900-ban Prohászka Ottokár indította el kötetével: „Gondolatok a századvégi hódolatnak és a magyar katolicizmus 900. jubileumának ünnepeére”. A továbbiak közül a jelentősebbek: Augustin Berthe: *Jézus élete*, Schermann Egyed: *Egyházi könyvtalalom*, ugyanó: *A búcsú*, Platz Bonifác: *Apologetikai vitatkozások az igazság körül*.

Más tudományos és művészeti területekről: Karácsonyi János: *Szent István*, Fraknoi Vilmos: *II. Rákóczi Ferenc*, Anton Waal: *XV. Benedek pápa*, Bonitz Ferenc: *Gróf Zichy Nádor élete*, Császár Mihály: *Magyar művelődés a XV. században*, Divald Kornél: *Művészettörténeti korrajzok*, Velics Lajos: *Vándorelőadásaim az egyházi művészetről*; – Platz Bonifác: *Az ember származása*, – Erdősi Károly: *Szociális vezérkönyv*, Jeszenák Gábor: *Katolikus iskoláink jogi természete*.

Alapvető mű ma is Friedreich István kétkötetes „*Széchenyi István élete*” tudományos monográfiája.

A számos *ismeretterjesztő kötet* közül néhány: Sebők Imre: *Öt világrészen keresztül*, ugyanó: *A Szaharában*, Vay Péter: *Amerikai naplójegyzetek*, Marosi Arnold: *A természet élete*, Platz Bonifác: *Tudományos kalandozások*. Egy akkoriban sokak számára nagy segítséget nyújtó mű: „*Műkedvelő színpadok vezérkönyve*”.

A későbbi jeles publicista, *Pethő Sándor* fiatalkori kis könyve itt jelent meg 1913-ban: „*Sorsok*”.

Végül ez az időszak érlelte meg a társulat történetének alapvető, tudományos igényű, komoly részletezettségű megírását a korabeli források alapján, ez Notter Antalnak köszönhető, műve 1904-ben jelent meg: „*A Szent István Társulat története*”, 268 oldalas kötetben.

1900 körül s a század első két évtizedében – különféle okok következtében – már nagy nyilvánosságot nyert hazánkban a *vallás- és egyházellenes nézetek terjesztése* újságokon, könyveken, egyesületeken, gyűléseken, pártokon keresztül. Elsősorban a művelt értelmiségi rétegeket igyekeztek különféle eszközökkel ebbe az irányba befolyásolni.

A Szent István Társulat már korábban is számos apologetikus célzatú, hitvédelmi kiadványt jelentetett meg ezeknek az ellenséges nézeteknek az ellensúlyozására, leküzdésére, megcáfolására.

1907-ben e céllal külön sorozatot indított „*Hitvédő füzetek*” elnevezéssel. Ebben – címével ellentétben – zömmel könyvterjedelmű munkák jelentek meg, 1914-ig összesen 26 kötet. A következők:

1907. Giesswein Sándor: Társadalmi kérdés, Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus, Rott Nándor: Csoda és természettudomány, Zubriczky Aladár: A kereszténység lényege.

1908. Notter Antal: A szabad akarat, Jehlicska Ferenc: Társadalmi kérdés és ethika.

1909. Kiss János: Isten megismerése, Giesswein Sándor: Egyiptom és a biblia, Szeghy Ernő: A buddhizmus és a kereszténység.

1910. Platz Bonifác: Természettudomány és igazság, Lukcsics József: A Galilei-kérdés, Schütz Antal: Krisztus jelenléte az Oltáriszentségben, Zubriczky Aladár: Párhuzamok a kereszténység és más vallások között.

1911. Huszár Elemér: A szentté avatás, Kis János: A középkor szelleme, Trikál József: A lélek, Wiedermann Károly: A vallás lélektana, Zubriczky Aladár: Vasárnapok a Tátrában.

1912. Hanauer Á. István: A lelkiismeret, Hudyma Emil: Az élet problémái, Némethy Ernő: Az ősember a paleontológia világánál.

1913. Giesswein Sándor: Világegyetem és a lélek világa, Martin Aurél: Szent Pál, Giesswein Sándor: Kereszténység és békemozgalom.

1914. Fischer Colbrie Ágost: A kereszt császára, Hévey Gyula: Vázlatok a misziók életéből, Takács Menyhért: Az evangélium bölcselete.

A korabeli közélet e sorozatnak köszönhetette *Prohászka Ottokár* egyik máig aktuális, irányt mutató kötetét a korszerű katolicizmusról, s megcsodálhatta *Giesswein Sándor* tudományos tematikai sokszínűségét.

A hitbuzgalmi kötetek között három kiadvány segítette a híveket az 1900-i jubileumi esztendő átélésében („Örömesztendő, azaz nagy jubileumi búcsú az 1900-ik szentévenben”, „Jubileumi kalauz”, s egy énekmű: „Jubileumi szent énekek” Lévay Mihálytól).

Néhány további lelkiismereti kötet: Richard Clarke: Elmélkedések Jézus Krisztus kinszenvedéseiről, Paul Wilhelm Keppler: Több örömet!; könyvek a lelkigyakorlatokról, a népmisziókról, a védőszentek tiszteletéről; „Magyar szentek legendái” (Rosty Kálmán), „Szent Márton élete” (Adolphe Regnier).

Az 1865-i Káldy–Tárkányi-féle ó- és újszövetségi szentírást 1891-ben újabb kiadásban adta közre a Szent István Társulat. Újszerű megoldásként 1904-ben egy kötetben külön kiadta a négy evangéliumot („Az Úr Jézus négy evangéliuma”). 1909-ben Kálmán Károly terjedelmes kötetben foglalkozott a *zsoltárokkal* („Dávid király zsoltárai”).

Két ekkori kiadvány hosszú időn keresztül maradandó lelki hatást gyakorolt a hazai hívek generációira. Első ízben 1906-ban jelent meg *Kempis Tamás* „*Krisztus követése*” című klasszikus lelkeségi kötete Platz Bonifác fordításában, amelyet további kiadások hosszú sora követett.

1912-ben került ki a nyomdából *Sík Sándor és Schütz Antal* közös munkájaként az „*Imádságos könyv, egyszerűmínd lelki kalauzál a tanuló ifjúság számára*”: ez és számtalan későbbi kiadása sok segítséget nyújtott a középiskolás fiú ifjúságnak a keresztény felnőtt életre való felkészüléshez.

A század elején nemcsak megszokasodtak a társulat *imakönyvei*, de tartalomban, terjedelemben, kiállításban igen változatosak lettek. Feltűnő a „réteg-imakönyvek” számának emelkedése: nőknek, férfiaknak (külön „a művelt férfiközönség számára”), apáknak, anyáknak, öregeknek, betegeknek és különösen sok a gyermekek, fiatalok, serdülők, és külön a diákifjúság használatára. Voltak magyar–német és magyar–szlovák imakönyvek is.

Új jelenség a képzőművészeti alkotások másolataival díszített imakönyv, ilyen például Demény Dezsőé, Fra Angelico képeivel.

Az imakönyvek különféle kiadásaiban jól tükröződtek a *külvilág eseményei*. X. Piusz pápa buzdítása nyomán jelentek meg az ilyen című kis könyvecskék: „Jöjj, Uram Jézus! Gyakran áldozó fiúk és leányok imakönyve”, „Jézusom, szeretlek! Gyakran áldozó gyermekek imakönyve”.

A liturgikus mozgalom terjedését jelzik: „A szentmise. Miseájtatosság az egyházi misekönyv alapján” (Cséfalvay Nándor), „Az egyházi év megszentelése” (A. Bonnefons), „Officium parvum: kis zsoltosma a boldogságos Szűz tiszteletére”.

A ceciliánus mozgalom nyomán Európa-szerte megélnéköltő gregorián éneklés segédkönyveként a hazai érdeklődők is kézbe vehették az 1906-ban kiadott „Choralis énekkarok” című kötetet, Suitbert Birkle művét, magyar fordításban.

Az 1897-ben meghalt s halála után nem sokkal szentté avatott, később oly népszerűvé vált ifjú szent apáca tisztelete már megjelent egy társulati kiadványban: „Verses imádságok Lisieux-i Teréz tiszteletére.”

A katolikus tanítók számára a társulat 1895-től folyamatosan megjelentette „*Népnevelő*” című lapját, egészen 1918 végéig. De még arra is volt energiája a társulatnak, hogy 1908–1913 között évenként kiadja a „*Tanítók évkönyve*” című, egyenként három és félszáz oldalas kötetét is a katolikus népiszkolai tanítók számára, sok hasznos információval, szakmai cikkekkel, pedagógiai tanulmányokkal. S mivel e kiadványban reklámozta a társulat saját kiadványait is, ezért ezeket az almanachokat a tanítók ingyen megkapták.

A részvénytársasági forma és ügymenet ezután beváltotta a reményeket, s 1910-re már minden adósság törlesztve volt. Elkezdődhetett a nyomda felújítása, a géppark korszerűsítése további modern gépek beszerzésével és munkába állításával.

Ezt azonban nem érthette meg Zichy Nándor, a társulat nagy elnöke. 1911 tavaszán helyébe a közgyűlés gróf Mailáth Györgyöt választotta a Szent István Társulat elnökéül.

TOVÁBBI BŐVÜLÉS

Még a háború kitörése előtt sor került a két társulati részvénytársaság vagyonának jelentős bővítésére: a súlyos és mély társulati pénzügyi-gazdasági válság után a szerencsés felemelkedés, s a korábban is magas szint túlszámnyalása következett.

A társulati új székház közvetlen szomszédságában, a Szentkirályi utca 30. szám alatti épületben működött a *Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdai és irodalmi részvénytársaság*, amely kalendáriumokat és más naptárakat, imakönyveket és népies elbeszélő füzeteket adott ki és terjesztett az egész országban.

Az itt 1828-ban létesült neves Bucsinszky Nyomda jogutódja volt ez, a korabeli hazai ponyvairódalom egyik legfőbb előállítója.

Korán felmerült a gondolat ennek a vállalatnak a megszerzésére, de a társulat zilált anyagi viszonyai nem tették ezt lehetővé, a kért eladási ár igen magas volt. A lehetőségek az 1910-es évek elején javultak, s széleskörű és jól átgondolt pénzügyi tranzakció lebonyolításával 700 000 koronáért 1912-ben a társulat a *Rózsa-féle vállalat birtokába jutott*.

Ez a vállalat *részvénytársaság* volt, az maradt a fúzió után is, a Szent István Társulat ugyanis átvette részvényeit s igazgatótanácsába meglévő korábbi saját részvénytársaságainak vezetőit helyezte: a közös igazgatás tehát biztosítva volt.

Jelentősen meggyarapodott ily módon a társulat. Kalendáriumok, imakönyvek és népies füzetek nagy raktárkészletein kívül 12 régi és új nyomógéphez, értékes betűanyaghoz, kiadványok matricáihoz, és egy teljesen új és modern kétszínnyomó rotációs géphez jutott az anyavállalat.

Ezzel a társulat tulajdonába került 49 féle naptár, 133 imakönyv, s ezernél több népies irat, illetve ezek további kiadási joga. A meg nem felelők kiselejtezése után e kiadványok legnagyobb részét a társulat – saját kiadványaival együtt – terjesztette, tetemesen megnövelve a társulat kiadványainak mennyiségét.

A népies kiadványok évenkénti ívterjedelme 1910 körül átlag 30-50 ív volt, a Rózsa vállalat beolvasztásával 1912-ben már 330 ívnyi népies irat jelent meg, ez 1914-re 414 ívre ugrott fel.

Ami a példányszámokat illeti, ezen a téren is szembetűnő az emelkedés. *A társulat által kiadott füzetek, könyvek összpéldányszáma a korábbi átlagos 1 millió 700 ezerről 1913-ra 2 millió 137 ezerre szökött fel.*

Összehasonlítva a társulat helyzetét a többi hasonló könyvkiadó vállalattal, elégedettek lehetnek a vezetők: az előkelő *második helyet* érték el. Az 1913. évi statisztika szerint Magyarországon ebben az évben összesen 2377 könyv jelent meg; ezek közül 324-et, tehát a legtöbbit a Franklin Társulat jelentette meg, 219-et a Szent István Társulat. Messze elmaradt tőlük a többi nagy és tekintélyes kiadó: az Athenaeum például 146, a Singer és Wolfner 109, a Révai Testvérek 94 kötetrel vettek részt az évi könyvtermelésben.

Különösen szerencsés helyzetet teremtett, hogy az új társvállalat telephelye a társulat közvetlen szomszédja volt, a társulat meglévő telkével azonos nagyságú telken. A régi épület modernizálása után hozzáfogtak a telek üresen álló részének be-

építéséhez. Itt egy *háromemeletes modern nyomdaépület* készült, egy szintben a meglévő nyomdahelyiségekkel; a korábbi épület udvarát pedig üvegfedéllel fedték be, így újabb hasznos teret nyertek. „Elértük – írta a kortárs történetíró Erdősi Károly –, hogy a társulat lett a budapesti legnagyobb, legcélszerűbben felépített kiadóhivatali helyiség, amely alatt ugyancsak hasonló nagyságú vasbeton raktárhelyiség foglal helyet.” Majd így folytatja: „Úgy a nyomda, valamint a kiadóhivatal teljesen mintaszerűvé vált s 1913 végén a társulat a hasonló rangú irodalmi intézmények között a legelsőkké közé került.”

De további megállapításai is figyelemre méltóak: a társulat nyomdája „a Stephaneum már szintén a legelsőkké között volt két nagy modern rotációs géppel, szedőgép- s betűszedő osztályával és könyvkötészetével; az egész nagy apparátus személyzete több mint 50 tisztviselőből s négyszázon felüli munkáslétszámból áll; kiadványai, tagilletményei s tankönyvei eljutnak a legutolsó kis faluba is. Szóval minden előfeltétel megvolt, hogy a társulat most lehessen igazán naggyá...”

S a terjeszkedés egyik további mozzanata: *Szegeden is megnyitotta a társulat saját könyvkereskedését*, megvéve az igen forgalmas helyen levő Árvay-féle könyv- és papíráru kereskedést. A tervek között szerepelt további vidéki városokban társulati könyvesboltok nyitása, a lehetőségek adottak voltak.

De nemsokára 1914-ben kitört a háború, és minden további fejlesztést visszavetett, megakadályozott, de a meglévő állapotot is rontotta, bonyolult helyzeteket teremtve minden vonalon.

Ebben az időszakban is tovább folytatódott a társulat 1886-ban megindított és sikeresnek bizonyult „*Népiratok*” sorozata. A következő füzetek jelentek meg:

1899. 149. Páduai Szent Antal élete. A nép számára; 150. Örzse néni meséje, vagy: ne engedj az ördögnek; 151. Balga János szomorú nótája, vagy: ne higgy a lázítóknak; 152. Gerendás Mihály kalandjai az aranyországban, Selmecebányán; 153. Az ördög kelepcéje, vagyis: ki találta ki a pálinkát?; 154. A hitetlen, vagyis: Isten útjai beláthatatlanok; 155. Méhészkedjünk!; 156. Nagy véteknek nagy az ára. Elbeszélés; 157. Vőfély-könyv, keresztény katolikus vőfélyek számára.

1900. 158. Dikics Dániel majszter úr, vagy: hogyan okosodott meg a cucilista [= szocialista] vezér?; 159. Római zarándok könyv. A magyar ember útmutatója az örökvárosban; 160. A kastély titka, vagy: a póruljárt kísértet; 161. Nagy Mária-Cell rövid története és ismertetése. A kegyhelyre zarándokló ájtatos búcsújárók használatára és épülésére; 162. Mindennél drágább a hit, vagy: hogyan tért meg Bimbó mester?; 163. Gombos Tamás kincse, vagy: mire jó a Kristóf-imádság?; 164. A talált arany, vagy: az Isten megfizet; 165. A kopott Mária-szobor, vagy: hogyan gyógyít az Isten? Szép történet; 166. Ágnes asszony leánya. Tanulságos történet; 167. Az elégedetlen és a telhetetlen. A csonka apostol. Tanulságos történetek; 168. Szent István első magyar király. A kereszténységnek Magyarországon 900-dik esztendei jubileuma alkalmából; 169. A Szent Jobb, vagyis: az első apostoli király dicsőséges szent jobbkezeinek története; 170. Szent Gellért vértanú első csanádi püspök élete; 171. Az öreg Já-

nos bácsi, vagy: nem halt meg az Isten; 172. Sohasem késő. Két tanulságos történet; 173. Az obsitos. Elbeszélés; 174. Istenben bízzál, nem csalatkozol; 175. A kevés meg a búza, vagy: a gyűlölködés ára; 176. A piros bugyelláris, vagy: maradj a becsület útján; 177. Szegény Borka Ferkó, vagy: ne ijesztgesd a gyermeket!

1901. 178. Asszisi Szent Ferenc élete; 179. Betlehem. Karácsonyi pásztorjáték; 180. A szövetezetekről, vagy: segíts magadon, az Isten is megsegít.

1902. 181. Balázs Antal bajai, vagyis: aki szarva között kereste a tőgyét; 182. A méltóságos asszony aranya, vagy: miképp jöttek észre a cucilisták?; 183. A máshitű feleség, vagyis: a vegyes házasság veszedelme; 184. Aki kicsal, huncfut róka, rossz hely az az Ameróka, vagyis: az a kérdés, menjünk-e Amerikába?; 185. Az ördög itala, vagyis: hogyan fogta meg a plébános úr a muszka spiont?; 186. Az álnok jóbarát, vagy: a hamis eskü büntetése; 187. Betlehemi bakter. Karácsonyi pásztorjáték; 188. Karácsonyest. Karácsonyi játék; 189. Itt a Miklós! Pásztorjáték; 190. Betlehemi asszonyok. Karácsonyi pásztorjáték; 191. Három királyok. Karácsonyi pásztorjáték; 192. Aprószentek. Karácsonyi pásztorjáték; 193. A takarékmagtarakról; 194. A vak ló, vagy: Isten kinek-kinek megfizet; 195. A póruljárt népvész. Elbeszélés; 196. A szeretet hőse, vagy: hazudni sohasem szabad; 197. Az öregapa. Elbeszélés; 198. Ősi erények. Történelmi színjáték Hunyadi János korából. Képekkel.

1903. 199. II. Rákóczi Ferenc élete; 200. Angyalszivek karácsonya. Karácsonyi kép; 201. A magyar ipar dicsősége. Szabóky Adolf élete.

1904. 202. A kassai vértanúk élete és halála. A katolikus magyar nép lelki épülésére; 203. Szegény leány keresztje és boldogsága. Mariska, a derékszívű leány. Két elbeszélés; 204. A gonosz beszéd átka, vagy: Pál János szomorú esete; 205. Isten nem ver bottal; 206. Dolgos Böske szerencséje. Addig hajlítsd a fát, míg fiatal. Két elbeszélés; 207. A szívet nézd, ne a ruhát. Két leány története; 208. Nem csalatkozott Istenben; 209. X. Pius pápa élete; 210. Értsük meg egymást! Jó tanácsok magyar testvéreinkhez; 211. Árva Gergely. Elbeszélés; 212. A Szeplőtelen Fogantatás ünnepe; 213. Egy imádságos könyv története. Verses elbeszélés. A vak leány. Csodás történet; 214. A bűnbánó fiú. Karácsonyi pásztorjáték; 215. Pásztorjáték; 216. A bor kezelése a pincében; 217. Kincsesbánya a kertben, vagy a gyümölcs eltartása, földolgozása és értékesítése.

1905. 218. A jó tehén. Ambrus gazda meg János gazda beszélgetése a tejelő marha vételéről; 219. A megkerült gyermek. Karácsonyi pásztorjáték; 220. Három balta. Rege. Olcsó húsnak híg a leve. Tanulságos história; 221. A kaszálók és legelők ápolása; 222. A domonyi éjféli mise; 223. A pataházi menyegző; 224. A sertés tenyésztése és hizlalása; 225. Melyek a polgár kötelességei? Hasznos útbaigazítások a törvények megtartására; 226. Példabeszédek és közmondások; 227. Szent József tisztelete szavalatokban és élőképekben; 228. A vitéz huszár. Költői elbeszélés három énekben; 229. A vasárnap és a korcsma; 230. Timár László vándorlása; 231. A kis Jézus ajándéka. Karácsonyi színmű; 232. A majomszeretet, vagy: ne rontsd meg gyermekedet. Két elbeszélés.

1906. 233. Lourdesi emlék; 234. A nagyralátó Dani. Elbeszélés; 235. A kisgazda lova; 236. A három ördög. Verses elbeszélés.

1907. 237. Jó hús olcsón. Segédkönyv a házinyúl tenyésztéshez; 238. Aprójószág. Baromfi tenyésztési útmutató; 239. Mária-Besnyő búcsújáráhely; 240. Tudja-e, hogy mi a nyomor? Elbeszélés; 241. Az elrejtett kincs, amelyről még kevesen tudnak, vagyis: a gyakori szentáldozásról; 242. Szent Vince apostola, vagy: a megtért szocialista. Tanulságos elbeszélés; 243. Kereszt és kard, vagy: a vallásos katona; 244. Mátyás király élete; 245. Nepomuki Szent János élete; 246. Hunyadi János élete; 247. Kapisztrán Szent János élete; 248. A madarak védelme; 249. Mire jó a futóhomok?; 250. Mit együnk, mit igyunk, mitől óvakodjunk?; 251. Az istállótrágya és a műtrágyák; 252. Magyar rabszolgák Amerikában; 253. Sok gyermek, sok áldás; 254. Zöldségtermelés. Mit és hogyan termeljük a konyhakertben?; 255. Szép Rozál romlása; 256. Eljegyzés akadállyal. Vigjáték; 257. Apróhirdetés. Bohózat; 258. Tizenegy füzet szlovákul. Két füzet románul. Két füzet horvátul. (Ezek egyes magyar füzetek fordításai.)

1908. 259. Nagy Lajos magyar király élete; 260. A gazdagodás útján; 261. Mária Sasvár búcsújáráhely; 262. Virágoskert. Kis útmutató dísznövények termesztéséhez; 263. Nagyheti szertartások; 264. A szentéletű Bosnyák Zsófia története; 265. Jeruzsálem pusztulása és a zsidó nép szétszórásának története; 266. Cselédotthon; 267. Máriaradna kegyelemhely rövid története; 268. Vezérkönyv a máriaradnai kegyelemhelyen végzendő ájtatosságokhoz; 269. A legszebb ajándék. Karácsonyi játék.

1909. 270. Magyar szívek honszerelme. Hazafias népszínmű; 271. Loreto magyarországi búcsújáráhely története; 272. Az orleansi Szűz; 273. Dinnyészkedjünk! Utmutató a dinnyetermesztéshez; 274. A gyümölcsöskert kártevői.

1911. 275. Gömbösi János kántor uram tanításai a postáról; 276. A férfi. Férfiaknak kor- és rangkülönbség nélkül; 277. Az asszony. Minden rendű és rangú nők számára; 278. A szociáldemokrácia tükre.

1912. 279. Mária-Gyüd búcsújáráhely; 280. Jegyesek kátéja. Szükséges tudnivalók a házasulandóknak; 281. Karácsonyi történet. Karácsonyi és farsangi színdarabok; 282. Hazafias színdarabok. Csak férfiszereplőkkel.

1913. 283. Van-e Isten, van-e lélek?; 284. Csodatevő Szent Miklós élete és csodái; 285. Hunyadi János. Költői elbeszélés; 286. Angyalszívek karácsonya; 287. A gyermek diadala. Misztikus karácsonyi játék; 288. Békét hozott a kis Jézus. Karácsonyi pásztorjáték.

1914. 289. A győzedelmes szeretet. Bibliai színjáték; 290. A nazarénusok története és hitvallása; 291. A csodák idejéről. Elbeszélés; 292. A zárdák és ellenségeik; 293. Az életből az életnek. Elbeszélés; 294. A szociális kérdés és a keresztény szocializmus; 295. Nagy ördög a pálinka! Verses történet négy énekben.

1915. 296. Nem jelent meg; 297. Lakodalmi köszöntőversek; 298. Pázmány Péter élete; 299. II. Rákóczi Ferenc vallásos buzgalma; 300. Szenvedések iskolája. A keresztény magyar nép vigasztalására; 301. A jó testvérek, vagyis a testvéri egyetértésről. Plutarchus alapján; 302. Uralkodjunk fájdalomunkon! Vigasztalás az elesettek hoz-

zátartozóinak; 303. Gyenge lelkek, vagy: akik másoknak könnyen beugranak. Plutarchus alapján; 304. A pénz és a boldogság, vagyis: a meggazdagodásnak túlságos vágyáról; 305. Árpádházi Boldog Margit. A Margit-legenda nyomán.

A kiadott füzetek száma nem volt egyenletes az egyes években: 1910-ben egy sem jelent meg; több évben csak néhány; viszont 1905-ben 15, 1904-ben 16, 1902-ben 18, 1900-ban 20, 1907-ben 22 füzet került ki a nyomdából.

Jól látható, hogy a korábbiakhoz képest jelentősen bővült a tematika mezőgazdasági, állattenyésztési, kertészkedési ismeretekkel, búcsújáró helyek bemutatásával, magyar történelmi témákkal; sok a karácsonyi pásztorjáték, a különféle színdarab; több füzet szól a szocialista-szociáldemokrata nézetek ellen; a 294. számú füzetben viszont maga *Geisswein Sándor* írt a keresztény szocializmusról. 1915-ben megjelent már a háború borzalma is, két füzet lapjain.

A népies füzet sorozat 1915 után is tovább folytatódott.

Steiner Fülöp alelnök 1890-es programjában is szerepelt – a társulat történetében oly gyakran felbukkanó – *néphez közelítés* ismét kifejezett szándéka. Az ok tulajdonképpen mindig ugyanaz: az egyszerűbb emberek számára nem megfelelőek az illetménykötetek (például újabb illetményként kapta minden rendes tag a nyilvánvalóan az intelligenciának szerkesztett Katholikus Szemlét). 1904-ben újabb kísérlet történt ennek jobb megoldására, amely egyben az ugyancsak a Steiner alelnök által bejelentett szervezeti átalakítást is némileg szolgálta.

Ebben az évben ugyanis a társulat vezetősége bevezette a *pártoló tagság* intézményét (az alapító és a rendes tag státusa mellé). A pártoló tag évi két koronáért évente négy kiadványt kap: a társulati kalendáriumot, azután egy hitbuzgalmi, egy népies ismeretterjesztő és egy szórakoztató tartalmú kiadványt.

A kezdeményezés nagy sikerrel járt: az első évben a pártoló tagok száma 11 000 volt, 1908-ban 16 000, 1913-ban 23 600-ra emelkedett a számuk.

1914-ben – nyilván gazdaságossági okokból – átalakították a rendszert: a társulati kiadványokból különféle könyvcsomagokat állítottak össze 5-20 kötetből, s a pártoló tagok – 2 koronától 5 koronáig terjedő tagdíj ellenében – ezekből választhatták ki a tagdíjukkal arányos könyvcsomagot. Ezek azonban vegyes tartalmúak voltak; közéjük kerültek a kevésbé kelendőnek bizonyult maradék könyvek is. Ezért a pártoló tagok száma 1914-ben 17 700-ra csökkent, 1915-ben 10 000-re. 1916-ban visszatértek a korábbi rendszerre s ekkor 13 000, 1917-ben 15 000, 1918-ban 18 000 a pártoló tagok száma. A forradalmak, illetve a leromlott gazdasági helyzet miatt ekkor megszűnt ez a tagsági forma.

A pártoló tagok illetményköteteinek biztosítására a társulat 1904–1918 között külön pártoló tagsági sorozatot adott ki, ennek összesen 35 kötete került ki a nyomdából.

1904. Horváth E. János: A gyümölcsfa tenyésztés; Ember György: Árva Ger-gely

1905. Domonkos István: Barázdák a szántóföldön; Rosty Kálmán: Magyar szentek legendái; Szuszay Antal: A nagy mesterség; Szalézi Szent Ferenc: Filotea vagy a jámborság útja.

1906. Horváth E. János: A babonáról; Cserjési Károly: Szegény ember gazdagsága: vadon termő gyógynövények.

1907. Öveges Kálmán: Földünkről és környékéről; Öveges Kálmán: Tudnivalók a természetan köréből I; Jankovich György: Három század a katakombákban; Horváth E. János: A kisgazda útmutatója I.

1908. Öveges Kálmán: Tudnivalók a természetan köréből II; Vogl Máté: Szentek élete. I; Horváth E. János: A kisgazda útmutatója II.

1909. Öveges Kálmán: A jó egészség könyve; Vogl Máté: Szentek élete II.

1910. Öveges Kálmán: A mi hazánk I; Vogl Máté: Szentek élete III.

1911. Öveges Kálmán: A mi hazánk. II; Vogl Máté: Szentek élete IV.

1912. Domonkos István: Gróf Zich Nándor élete; Grieger Miklós: Az ördög koporsója vagy az iszákosság; Cséfalvay Nándor: A szentmise; Alban Stolz: Magyarországi Szent Erzsébet élete; Horváth E. János: A kisgazda útmutatója III.

1913. Törökné Kovács Hermin: A breznóti takács; Breznay Imre: A tűzoltás és a tűz elleni védekezés; Bodonyi Nándor: Marika szerencséje; Vass József: Magyarok vigasztalása.

1915. Huszár Károly: A magyar nép hősei; Schöner Ferenc: Munkáctól Rodostóig; Vargha Dezső: Képek a nagy egyházatyák korából.

Nem jelent meg kötet e sorozatban 1914-ben, viszont a sorozaton kívül közreadták 1906-ban Tribiggné 400 oldalas *szakácskönyvét*, valamint 1910-ben Horváth E. János 200 oldalas „*Nagy Budapest*” című főváros ismertetőjét.

A pártoló tagok számára 1904-től újra kiadták a *Szent István Társulat Naptárát* (amely 1895-ben szűnt meg), anyagát igyekeztek minden tekintetben népiessé formálni. Ezután 1919-ig rendben megjelent.

A TANKÖNYVKIADÁS ÚJ HULLÁMA

A Szent István Társulat tankönyvkiadása a 19/20. század fordulóján tovább folytatódott, de *szinte robbanásszerűen megnövekedett*, kitágult, példányszámban magasra emelkedett.

Erdősi Károly, a társulat igazgatója írta könyvében a század első másfél évtizedéről: „Tagadhatatlan, hogy az irodalmi termelés súlypontja a tankönyvek előállítására esett, aminek egyrészt az volt az oka, hogy a megkezdett tankönyv-sorozatok (gimnázium, képző, polgári iskolai tagozatok) teljessé kellett tenni, különben nem lehetett volna a többi tankönyvkiadó vállalattal a versenyt felvenni, de másrészt a megzavart pénzügyi egyensúlyt is leginkább e gazdaságilag is előnyös vállalkozással lehetett legjobban helyrehozni.”

De ebből kisebb bonyodalmak is támadtak: „A többi kiadványsorozatokban – főként a tudományos és hitbuzgalmiakban – ezért visszaesés áll be, s a társulatnak és a részvénytársaságoknak ezért nem egyszer kell az »üzletszerűség« ódiúmát vállalni.”

Folyamatosan adta ki a társulat a 20. század elején is a *népiskolák számára* a katekizmusokat, újra meg újra nyomtatva a régebbi kiadásokat. 1907-ben került sor a korszerűsített szövegezésű katekizmus-változat megjelentetésére „Római katolikus elemi káté” címmel. Magyar nyelvű kiadásait még az 1930-as években is megismételte a társulat.

Különlegessége e katekizmusnak, hogy 1918-ig német, szlovák, horvát, szlovén, bonyevác, sőt olasz változata is volt.

1908-ban a népiskolák nagyobb tanulói kézbevehették a „Róm. kath. nagyobb káté”-t is, ugyancsak többféle nyelven.

Az 1907-es kis-katekizmusban *sok képet* is alkalmaztak a szövegek között; a magyar nyelvű változathoz kétféle kiadás készült: fekete képekkel és *színes* képekkel.

Ekkor jelentek meg az első görög katolikus katekizmusok is: 1914-ben a kisebb, 1915-ben a nagyobb káté a görög katolikus népiskolák tanulói számára.

A bibliai történetek népiskolai tankönyvének újabb sorozata indult – a régebbi kiadásokkal párhuzamosan – 1903-ben Pokorny Emmanuel fővárosi hittanár, a további évtizedek jeles hittankönyv szerzőjének gondozásában. Sok kiadást ért meg még az 1920-as években is „Kis biblia” tankönyve magyarul, németül, szlovákul, horvátul fekete képekkel (de a magyar változathoz színes képek kiadás is készült.)

Újdonság volt, hogy Gerely József külön bibliai történetek tankönyvet készített a budapesti népiskolák I–II. osztályos tanulók számára 1909-ben „Budapesti biblia” címmel, ezt is tanították még az 1920-as években.

1915-ben – a katekizmus mellé – a „görög katolikus biblia” is elkészült az I–II. osztály számára.

Elkészültek a Szent István Társulat tankönyvkészítő műhelyében *az első módszer-tani könyvek is a katekizmus és a bibliai történetek tanításához*: Németh Gyula: „Magyarázatok a kis kátéhoz”, Gerely József: „Vezérkönyv a bibliák tanításához.”

De e két hitoktatási alaptankönyv mellé a század elején újabbak is megjelentek. E tankönyveket nyilván a nagyobb települések, városok erősebb szervezetségű népiskoláinak felsőbb osztályaiban tanították. 1899-ben jelent meg Németh Gyula könyve: „*Egyháztörténet népiskolák számára*”, 1905-ben Demkovits Ágoston műve: „*Egyháztörténet*”. Ez utóbbi szerző 1909-ben újra jelentkezett: „*Egyháztörténet vidéki iskolák számára*” és „*Egyháztörténet budapesti iskolák számára*” című tankönyveivel.

1902-ben került ki a nyomdából a társulat kiadásában Gerely József – ugyancsak még az 1920-as években is tanított könyve – a népiskolai „*Szertartástan*”.

Az 1903-as év termése egy, a hitoktatás szempontjából különleges tanulóréteg tanításához nyújtott segítséget Bodnár Gáspár könyvén keresztül: „*Iparostanoncok valósktatása*”.

A középiskolai hitoktatás korszerűsítése nyomán a századforduló idején alakult ki a *középszintű iskolák hittankönyveinek egymásra épülő rendszere*, amely a 20. század első felében mindvégig érvényesült.

A nyolcosztályos gimnázium, reáliskola, reálgimnázium első négy osztályába, valamint a polgári iskolákba *10-14 éves fiúk és lányok jártak*. Itt előbb „alapvető hittant”, majd „ágazatos hittant”, továbbá „bibliai történeteket”, azután „erkölcsant”, végül „egyház történetet” tanultak a diákok. A Szent István Társulat több változatban is kiadta 1897-től kezdődően ezek tankönyveit, legtöbbjük szerzője *Pokorny Emánuel* volt.

A gimnázium, a reáliskola, reálgimnázium V–VIII. osztályaiba, valamint a kereskedelmi-közgazdasági középiskolába *14-18 éves tanulók jártak*, itt a legfőbb hittantantárgy az erkölcsant, az egyház történet és az apologetika (hitvédelem) volt. Magas szintű tankönyveivel itt kiemelkedett *Schütz Antal*, a már ekkor is neves hittudós: 1907–1912 között megjelent hittan, egyház történet, erkölcsant és apologetika tankönyveit még a második világháború utáni években is oktatták a hittanárok.

A századfordulón és az azt követő évtizedekben *az elemi népiskolák tanítói számára* rendelkezésre álltak a Szent István Társulat kiadásában megjelent Bárány- és Mócsy-féle olvasókönyv-sorozatok újabb és újabb lenyomatai, de újabb szerzők olvasókönyvei is. Ezeket azonban ekkor már számos más népiskolai tankönyv egészítette ki.

Új olvasás- és írástanítási módszert dolgozott ki a népiskolai első osztályos tanulók számára Dreisziger Ferenc, az esztergomi, majd a kalocsai érseki tanítóképző tanára. Korszerű módon tankönyvét most már „*vezérkönyvvel*” (*azaz részletes tanítói útmutatóval*) együtt jelentette meg 1901-ben: „Új magyar ABC”, „Vezérkönyv az új ABC-hez”.

Egy másik olvasástanítási kísérlet eredményeit alkalmazta tankönyvében Öveges Kálmán 1905-ben: „Hangutánzó ABC és olvasókönyv”. Sokan dicsérték, mások vitatták a hazánkban ekkor elterjedt új olvasástanítási módszert, a *fonomimikát*. A társulat kiadta Klinda Kálmán munkáit 1905-ben és 1906-ban: „Fonomimikai ABC” (további kiadásai az 1920-as években), „Fonomimikai vezérkönyv”; 1914-ben Brunovszky Rezső „Fonomimikai ABC”-jének nagy és kisebb változatát.

De ekkor már *önálló tankönyvet kapott számos népiskolai tantárgy*, ezek 1901–1915 között számos szerző tolla alól kerültek ki. Egy-egy tantárgyból tehát többféle tankönyv közül választhattak a tanítók a számukra megfelelőbbet.

Így rendelkezésre álltak különféle szerzőktől származó magyar nyelvtan, történelem, természetrajz, földrajz, természettan [= fizika], számtan–mérten, alkotmánytan, egészségtan, háztartástan tankönyvek. Volt „Gazdasági olvasókönyv” is a korszerű mezőgazdasági ismeretek tudatosítására.

Beszerezhették a helyesírási tankönyvet, valamint az 1912-i kiadású „Képes magyar nyelvtan”-t, Brunovszky Rezső munkáját.

Kiadták szlovák nyelven a népiskolai történelem-, földrajz-, természetrajz- és természettan-tankönyveket is.

Számos tankönyv címlapján olvasható volt a differenciálás: falusi vagy városi népiskola számára készült-e, netán *osztatlan iskola* tanulóinak használatára.

(„Osztatlan népiskola”: ahol egy vagy két tanító oktatja a népiskola hat osztályának összes tanulóját.)

Minden népiskolában részletesebben kellett tanulmányozni a saját megyét. A Szent István Társulat nyomdájában 1903-ban készült el a „Pest megye földrajza” című kiegészítő tankönyv, ezt követték 1913-ig a Vas, Jász-Nagykun-Szolnok, Zala, Baranya, Győr, Pozsony, Torontál, Zemplén, Veszprém, Arad, Nyitra, Fehér, Bars, Bihar, Háromszék, Nógrád, Abaúj, Borsod, Esztergom, Hont, Komárom, Szabolcs, Heves, Békés, Trencsén, Bereg, Csongrád, Szatmár, Tolna, Zólyom, Hajdú, Gömör, Bácsbodrog megye leírását tartalmazó kis könyvecskék (ma pompás forrásai a század eleji helytörténetnek!)

Népiskolai tankönyveket szinte létének kezdetétől adott ki a társulat. Jelentős változást hozott a századforduló: a *katolikus közép szintű iskolák* hatalmas tankönyv-választékot kaptak a társulat jóvoltából mindegyik tankönyvből.

1900-tól kezdődött el a katolikus polgári iskolák tankönyveinek kiadása a *polgári iskolák* tantervének megfelelően. Többféle magyar irodalom, magyar nyelvtan, német nyelvtan, történelem, földrajz, természetrajz, természettan, vegytan–ásványtan, háztartástan, egészségtan, számtan–mérőtan tankönyv került a Stephaneum Nyomdából a tankönyvpiacra.

A *gimnázium* nyolc osztályának mindegyike számára ugyancsak több tankönyv készült minden tantárgyból a katolikus gimnáziumi tanterv alapján. Nyolc éven át, tehát mindegyik osztályban oktatták a magyar nyelvtant és irodalmat, a latin nyelvtant és irodalmat, valamint a számtant–mérőtant. Ezek mindegyikét bőven ellátták tankönyvekkel, az egyes osztályok tananyagát pontosan egymásra építve.

„Magyarból” akkor még külön tankönyv volt stilsztikából, külön retorikából, s külön poétikából. 1904-ben jelent meg Vargha Damján ciszterci tanár „Magyar helyesírás” című könyve, amelynek alkalmazása nyomán *vált kötelezővé a hazai iskolában az egységes magyar helyesírás*, minisztériumi rendelkezésre.

A gimnáziumi igényeknek megfelelő német nyelvtan és irodalom, történelem, földrajz, természetrajz, növénytan, állattan, fizika, számtan és algebra, geometria, integrálszámítás tankönyvek segítségével folyt a tanítás a fiú- és leánygimnáziumokban.

Sajátos, hogy sem görög, sem francia nyelvi tankönyveket nem adott ki a társulat, jóllehet ezek is kötelező gimnáziumi tantárgyak voltak a felső tagozaton (a keresletet nyilván fedezte egy másik kiadó által piacra bocsájtott tankönyv). De úgynevezett „görögpótló” tankönyvek kaphatók voltak a társulathoz is: „Görög irodalomtörténeti olvasmányok”, „Görögpótló olvasmányok”.

A gimnáziumi magyar irodalomtörténeti tanulmányok élményszerűbbé tételére 1905–1907 között „*Irodalomtörténeti Olvasmányok*” címmel sorozatot bocsátott közre a társulat. Tíz száma a következőket tartalmazta: A Margit-legenda, Magyar szentek legendái, Szent Katalin legendája, Poncianus históriája, Dugonics Etelkája, Barlam és Jozafát története,

Szent Ferenc legendája, Mindszenty Gedeon válogatott költeményei, Kazinczy Ferenc levelei, Faludi Ferenc Szent Ember-könyve.

Ebben az időben a hazai *tanító- és tanítónőképző intézetek* több mint a felét a katolikus egyház tartotta fenn, tankönyveik egyik részét adta ki a társulat.

A tantárgyak nagyobbik részét itt is a közismereti tantárgyak alkották: magyar nyelvtan és irodalom, német nyelvtan, történelem, földrajz, természetrajz, természet-tan, kémia, egészségügy, számtan–mértan, alkotmánytan.

A speciális *pedagógiai ismeretköröket* a következő társulati tankönyvekből oktatták: Dreisziger Ferenc: Oktatástan (1904, újabb kiadás: 1913), Gyömörey Zsigmond: Lélektan (1911), Ravasz István: Gyakorlati útmutató az elemi iskolai kézimunka tanításához (1914), Potzta Ferenc: Osztatlan népiskola (1910), Lanzeritsch A.: Az énektanítás vezérkönyve (1910); de más kiadók tankönyvei is használatosak voltak, egyházi jóváhagyással.

Mind a tanító- és tanítónőképzésben, mind pedig a tanítók az iskolai élet gyakorlatában jól tudták használni azt a praktikus füzetsorozatot, amely 1911-ben jelent meg a társulat kiadásában „*Iskolai ünnepélyek*” címmel: I. Az iskolaév kezdő és záróünnep, II. A szabadság emlékünnepe, III. Az 1848-i törvények emlékezete, IV. Az ezredik év emlékezete, V. A kegyelet ünnepe, VI. Nagyaink emléke, VII. Vallásos ünnepek, VIII. Madarak és fák napja, IX. A szeretet ünnepei.

Az 1873-i társulati közgyűlésen került először szóba a középiskolák tankönyveinek kiadása, ez a századfordulón megvalósult. Az 1882-i közgyűlésen merült fel: a társulat adjon ki főiskolai, egyetemi tankönyveket is! Ha nem is – ahogy akkor elképzeltek – egy hazai katolikus egyetem számára, de a jogakadémiák és jogi fakultások számára először 1906-ban adott ki a társulat *felsőoktatási tankönyvet*: Plósz Sándor „Törvénykezési jog” című kötetét. S melléje egy tájékoztatót, Vas Károly könyvecskéjét: „Joghallgatók tanácsadója”.

Túl a tankönyveken, a Szent István Társulat tovább folytatta a már korábbi időszakban megindított *ifjúsági szórakoztató-ismeretterjesztő kötetek* kiadását. Mindegyik esztendőre jutott néhány belőlük:

1899. Karácson Imre: Szent Imre, Prónay Antal: Kis barátainknak, Büttner Lina: Juliánka.

1900. Dickens: Twist Oliver, Sziklay János: Tisztítótűzön át, Czike Imre: Felhőmesék, Kincis István: Testvérek, Pintér Kálmán: Magyar drámai mesék, Ember Károly: Emlékkönyv.

1901. Akantisz Viktor: Japán mesék, G. Pappencordt: Gonzágai Szent Alajos, Edward Bulwer: Pompeji utolsó napjai; Karácsonyi pásztorjáték.

1902. Sziklay János: Magyar sziv, Erdősi Károly: Ami fölntart minket.

1903. Emma néni tíz meséje, Prónay Antal: Futócsillagok, Erdősi Károly: Ősi éretnyek, Győrffy János: Magyar szavaló-könyv (öt füzet).

1904. Szeghy Ernő: Japán, Szerelemhegyi Tivadar: A győri vaskakas, K. Rosegger: Petike, Erdősi Károly: Az igazság felé, Györffy János: Új magyar köszöntő, Tutsek Anna: Apró történetek.

1905. Aschenbrenner József: Aranykönyv, Büttner Lina: Amit a csillagok látnak, Küzdi Aurél: József Egyiptomban, Erdősi Károly: Rákócziért!, Prónay Antal: Az egri lány, Dedek Crescens Lajos: Mária-legendák, Demény Dezső: Trifolium.

1906. Kincs István: Romok a rom felett, Ruschek Antal: Esti csillag, Büttner Júlia: Elveszett aranyvirág, Dickens: Nickleby Miklós élete, Büttner Lina: Öt évi tállalkozó, Sebők Imre: Az én naplóm, Prónay Antal: Szavalókönyv, G. B. Lemoyne: Sejanus.

1907. Györffy János: Árpád-füzet, Vargha Damján: Szent Imre emlékkönyv, Büttner Júlia: Kedves történetek, Györffy János: Erzsébet-füzet, Tyukoss János: Szent Erzsébet, Sziklay János: Új világ.

1908. Andor József: Nagy Lajos, Bokor Malvin: A Szirányi-család, Károly István: Igaz élet.

1909. Büttner Lina: Az ősi földért, Hám Antal: Ifjú szentek.

1910. Bokor Malvin: Három színdarab, Vörösváry Ernő: A kalandosok.

1911. Bokor Malvin: Két világ, Toma István: Hegyaljai diákok.

1912. Dickens: Kis Dorrit, Torday Ányos: Tinódi (ifjúsági színjáték).

1913. Pálffy Pálné: Őslaky Ella, Báthory Nándorné: Tündérvilág a Városligetben.

1914. Blaskó Mária: Tövisek között, Láng János: Gallus (latin nyelvű elbeszélés), Kertész Kálmán: A megtért katona (ifjúsági színjáték).

1915. Marczell Mihály: Fronton és front mögött (ifjúsági színjáték), Blaskó Mária: Új Magyarország.

E sorozat legtöbb darabja a társulat „házi szerzői”-nek a műve, kivéve a három klasszikus Dickens-regényt. Feltűnik Blaskó Mária neve, a két világháború közötti időszak legtöbbet író, népszerű katolikus ifjúsági szerzője; Tutsek Anna, az 1920-as, 1930-as évekbeli társasági szépirodalom ismert személyisége; Marczell Mihály, a későbbi évtizedek tekintélyes neveléstudósa és egyetemi professzora itt ifjúsági színdarab alkotója.

Különlegesség a latin nyelvű ifjúsági szórakoztató olvasmány. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a „Nickleby Miklós élete” című Dickens-regényt Hevesi Sándor, a későbbi kiemelkedő színházi szakember fordította.

Az iskolai élet belső világának alapos ismerete adta az ötletet a társulat szakembereinek, hogy „Vizsgai jutalomkönyvek” címen is indítsanak sorozatot. 1912–1913-ban öt kötetet adtak ki ennek keretében: Kriston Endre: Patkó Pista, Wetzel Xavér Ferenc: Takarékoskodjunk!, A jó Isten Nellikéje (angolból), Büttner Julia: Az édes mostoha, Wetzel Xavér Ferenc: A szerencse útja.

Akadémia és Trianon

1916–1923

AZ ORSZÁG EGÉSZ TÁRSADALMÁRA súlyos csapásként nehezedett az 1914-ben kirobbant világháború. Emberek tízezrei vonultak be katonának, kerültek a frontra, sokan közülük megsebesültek, fogságba estek, hősi halált haltak. Szinte minden családból hiányzott valaki. Romlott a gazdasági helyzet, emelkedett a drágaság, süllyedt az életszínvonal. Jelentős mértékben szélesedett és mélyült az anyagi, a szellemi, az erkölcsi elszegényedés.

A Szent István Társulatban a század elejétől fokozódó, majd 1912-től még inkább erősödő üzleti-piaci irányba fordulás, azután 1914-től a háborús körülmények még inkább kiemelték a társulat másik, nem kevésbé fontos, létezéséből fakadó alapvető funkciójának a jelentőségét: hogy *teret adjon egy központi katolikus szellemi műhely tevékenységének*; a társulat nyomdájának és könyvkiadásának, könyvkereskedésének „kapitalizálódása” még fontosabbá tette a Tudományos és Irodalmi Osztály tevékenységét.

AZ ELŐD

A Szent István Társulat 1887-től létező *Tudományos és Irodalmi Osztályának két szakosztályában* – akárcsak a korábbi években – tovább folytatódtak a felolvasóülések, s az itt elhangzott előadások közül a legtöbbet nyomtatásban, külön füzetekben megjelentették.

A századforduló óta a következők voltak olvashatók:

1899. Bartha József: A Toldi-monda; Füßy Tamás: Mezőlaky Ferenc zalavári apát és a végrendelete folytán indított nagy fiskusi per.

1900. Fényi Gyula: A Napon észlelt jelenségek természetének magyarázata; Surányi János: A pozitív bölcsélet hatása hazánk jog- és állambölcselőire; Csaplár Benedek: A hellén keresztény archeológiai tevékenység újabb eredményei; Pór Antal: Nagy Lajos király viszonya az aquilejai pátriárkához.

1901. Békefi Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és szent Chrodegang regulája; Divald Kornél: A régi Buda és Pest művészete a középkorban; Bartha

József: A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig; Vargha Damján: A kereszténység jogi helyzete a római birodalomban.

1902. Platz Bonifác: A Föld története; Békefi Remig: Hogyan lettek a ciszterciek tanító renddé Magyarországon?

1903. Erdújhegyi Menyhért: A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt.

1904. Immaculata-émlékkönyv a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya által rendezett ünnepélyről; Giesswein Sándor: Történelembölcselet és szociológia; Notter Antal: Az egyház törvényhozó joga a házasság kötésére vonatkozóan. Csárszky István: Kánaán és Izrael; Békefi Remig: Pauler Gyula emlékezete.

1905. Acsay Antal: Lubrich Ágost emlékezete; Bán Aladár: Képek a finn nép életéből; Karácsonyi János: Az argyasi püspökség; Divéky Adorján: Felsőmagyarország kereskedelmi összeköttetései Lengyelországgal, főleg a XVI-XVII. században.

1906. Karácsonyi János: Szent Adalbert védelme; Notter Antal: A természetjog; Giesswein Sándor: Szent Jakab, Jeruzsálem első püspöke. Voltak-e az Úr Jézusnak testvérei?; Czuberka Alfréd: Kuruckori fegyverek. Erdújhegyi Menyhért: Szerzeteseink mezőgazdasági tevékenysége 1526 előtt.

1907. Mailáth József: Szocializmus és katolicizmus; Erdélyi László: Az egyházi földesúr és szolgálói a középkorban; Sörös Pongrác: Jerosini Brodarics István; Hanuy Ferenc: A parthenogenesis első nyomai az őskeresztény írók műveiben; Prónai Antal: Csaplár Benedek emlékezete; Pór Antal: De Surdis II. János esztergomi érsek; Katona Lajos: Egy fejezet Petrarca életéből.

1908. Turi Béla: A főkegyúri jog és autonómia; Mázy Engelbert: A tiszta erkölcs érdekében; Lukács József: Középkori pápai adókönyvek; Huber Lipót: A napkeleti bölcsek.

1909. Bódiss Jusztin: Xenophon „Sokrates emléke” c. munkájának hiperkritikai és pedagógiai értéke; Áldássy Antal: A görög búcsú ügye a baseli zsinaton; Karácson Imre: Az egri török emlékirat a kormányzás módjáról; Pór Antal: Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története; Kmoskó Mihály: Unu-Amon papyrusa.

1910. Platz Bonifác: Tudásunk korlátai; Vargha Damján: Seuse Henrik Amand a magyar kódexirodalomban.

1911. Szuszai Antal: A krisztusi pedagógia fő elvéről; Márki Sándor: Du Maine herceg és felesége.

1912. Concha Győző: A laikus morál válsága; Concha Győző: A keresztény vallás a társadalom harcaiban.

1913. Giesswein Sándor: Kereszténység és békemozgalom; Ortway Tivadar: Habsburgi Mária és férje, II. Lajos magyar király katolikus igazhívóságának kérdése; Chobot Ferenc: A romhányi plébánia története; Felsmann József: Mányoki levelek a XVII. századból.

1914. Márki Sándor: Kresznerics Ferenc leveles könyve; Nagy Béni: A mariánus ferencesek 1790-től az 1822-iki nemzeti zsinatig; Platz Bonifác: Az ember származása; Luttor Ferenc: Mária Terézia halála és a római kúria.

1915. Kmoskó Mihály: A sémi népek ősvallásának főbb problémái; Németh András: Szent Kamill-rendi szerzetesek Győrött; Mohl Antal: A horvátok bevándorlása 1533-ban.

E felsorolásból világosan kitűnik, hogy *kik voltak az Osztály legtevékenyebb tagjai* ezekben az évtizedekben.

Időközben azután sor került az Osztály irodalom- és tudományszervező munkájának megújítására, *e szellemi műhely újjáalakítására*, amelynek hatásai jelentősen meghatározták a következő években a Szent István Társulat ez irányú fejlődését, annak céljait és tartalmát is.

Giesswein Sándor, a társulat egyházi vezetője, alelnöke 1915 márciusában kezdeményezte: induljanak meg a Tudományos és Irodalmi Osztály továbbfejlesztésének munkálatai.

„Nem kívántuk az ügyet tovább halogatni – hangsúlyozta –, mert bár *inter arma silent Musae*, s bár most inkább csak az irodalom tyrtaeusainak hangja hallatszik: *megjön az idő és talán nincs is messze, midőn a nemzeti erőket a rekonstrukció nagy munkájára kell koncentrálnunk*. S azt vélem, a magyarságnak, s benne a magyar katolicizmusnak itt nagy teendői lesznek; készen akarunk állni legalább egy szervezetnek a keretével, melybe a magyar katolicizmusnak kiaknázatlan kincseit és fel nem használt energiáit bele foglalhatjuk és egybe kapcsolhatjuk. Mert a magyar katolicizmusnak igen sok lappangó ereje van még.”

Alapos előkészületek keretében megtervezték az új szervezeti formákat. A jövőbeli tudományos testület neve *Szent István Akadémia* lesz, s tagjai négy szakosztályba osztva tevékenykednek: I. hittudomány, bölcsélet, neveléstudomány; II. történelem és segédtudományai, jog- és államtudományok, társadalomtudományok; III. irodalomtörténet, nyelvészet, esztétika, művészettörténet, szépirodalom; IV. mennyiség- és természettudományok.

Elkészítették a szervezeti szabályzatot és az ügyrendet is. Ezt a Szent István Társulat 1915. november 29-én tartott rendkívüli közgyűlése elfogadta.

„A Szent István Akadémia növelje a tudományt szabadon, becsületes őszinteséggel és szorgalmasan – hangoztatta itt Csernoch János hercegprímás. – *A katolikus jelleg nem akadályozhatja szabadságában*, csak megkívánja tőle az őszinteséget és becsületeséget. Senki sem keresi a tudomány szabadságát abban, hogy kétségtelen igazságokat megvessen, egyszerű feltevéseket pedig bebizonyított tényekként hirdessen. A szabadságnak megvannak a maga ésszerű és erkölcsi korlátai, amelyeket okos és igaz lelkű ember át nem lép. Márpedig a katolikus egyház csak azt kívánja a tudománytól, hogy az örök és kinyilatkoztatott igazságokat mint adott alapot elismerje, mert ez az alap az Isten tekintélyén nyugszik, amely annak igazsága mellett a lehető legmeggyőzőbb bizonyíték. Mindazok a vádak, amelyeket az egyház ellen, mint

a tudomány szabadságának megbénítója ellen felhoztak, a tudomány hivatásának félreértésén alapultak. A tudománynak ugyanis nem az a hivatása, hogy a megismert igazság ellen tusakodjék s folytonosan mindenáron újat állítson a régi helyébe, hanem hogy *elfogadván az eddigi biztos eredményeket, azokon tovább építsen*. S ez nem válhat szégyenére, mert így dolgozik minden józan kutató.”

OSZTÁLYBÓL AKADÉMIA

A társulat 1915. november 29-én tartott rendkívüli ülése után az Osztály tagjai mint a Szent István Akadémia jövődjéi megartották első megbeszélésüket.

Első együttes ülését az akadémia 1916. január 20-án tartotta, s ezen a társulat egyházi vezetőjét, alelnökét, *Giesswein Sándort a Szent István Akadémia elnökévé választották*.

„Nem szükséges programot adnom – mondta a Szent István Akadémia első elnöke –, mert nekünk csak egy programunk van: tovább építeni, fejleszteni azt, amit a Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztálya mintegy három évtizeden át megtervezett és megalapozott. Mindazonáltal nem felesleges dolog az, hogy ez az osztály akadémiai átalakult, és pedig átalakult ebben a nagy eseményekkel terhes időszakban. Ez talán éppen *annak a jele, hogy élénk a jövő kialakulási feladatokat tűznek ki, s hogy mi ezeket e kellő pillanatban megértettük*. Mint katolikus és az objektív tudományt művelő társulat, mi a jövőben is, úgy mint a múltban, távol állunk minden agresszív irányzattól és minden szeparatizmustól. Ami igazán katolikus, azaz egyetemes akar lenni, annak nem szétválasztó, hanem egyesítő, egybekapcsoló energiát kell kifejtenie.”

Ünnepi ülést tartva 1916. március 23-án *lépett először a nyilvánosság elé a Szent István Akadémia*. Elnöki megnyitóként Giesswein Sándor nagyszabású előadásában *a tudományosság, az igazság és az etikum összefüggéseit* fejtegette, Apponyi Albert pedig – mint legidősebb tiszteleti tag – „Keresztény világnézet és tudományosság” címmel értekezett.

„A Szent István Akadémia művelje a tudományt szabadon, becsületes őszinteséggel és szorgalmasan” – buzdította a tagokat Csernoch János bíboros hercegprímás.

A Szent István Társulat és a belőle sarjadt Szent István Akadémia szoros kapcsolatban maradt továbbra is. Ezt jelzi, hogy alapszabályaikat közös dokumentum tartalmazta, s ezt változatlanul adták közre 1916-ban, 1922-ben és 1938-ban egyaránt.

A szabályzat szerint „*a Szent István Akadémia a tudományt és irodalmat katolikus szelvényben műveli és terjeszti*.” Elnöke a társulat egyházi vezetője, vagyis az alelnök. Az Akadémia tagjait maguk az akadémiai tagok választják, a hercegprímás – mint fővédő – erősíti ezt meg. A megválasztott tagok öt éven belül kötelesek székfoglaló előadást tartani.

Az Akadémia tagjainak számát az alapszabály pontosan meghatározta. Kezdetben 177 volt a megállapított taglétszám ilyen eloszlásban: mindegyik osztályban 3-3 tiszteleti tag; az I. és II. osztályban 50-50 rendes tag, a III. osztályban 45, a IV. osztályban 20 rendes tag.

Az 1916-ban megindult és évente kiadott „*A Szent István Akadémia Értesítője*” című füzetekben az együttes ülések anyagán kívül közzétették az akadémiai tagok névsorát, valamint az osztályok felolvasó ülésein elhangzott értekezések rövid kivonatát, az előadások teljes szövegét pedig nyomtatásban folyamatosan megjelentették.

A Szent István Akadémia létének első szakaszában a következő volt a *tisztikar*: Elnök: Giesswein Sándor, főtitkár: Reiner János.

I. osztály (hittudomány, bölcelet és neveléstudomány): elnök: Székely István, titkár: Schütz Antal, tiszteleti tagok: Csernoch János, Prohászka Ottokár, Hornig Károly.

II. osztály (történelem, jog- és államtudományok, társadalomtudományok): elnök: Concha Győző, titkár: Dőry Ferenc; tiszteleti tagok: Fraknoi Vilmos, Forster Gyula, Concha Győző.

III. osztály (irodalomtörténet, nyelvészet, esztétika, művészettörténet, szépirodalom): elnök: Négyesy László, titkár: Vargha Damján; tiszteleti tagok: Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Párvy Sándor.

IV. osztály (menniségtan, természettudományok): elnök: Kövesligethy Radó, titkár: Zemplén Győző; tiszteleti tagok: Eötvös Lóránt, Entz Géza.

Néhány ismert nevű tudós a rendes tagok között: Mihályfi Ákos, Zubriczky Aladár, Schermann Egyed, Bangha Béla, Bitter Illés, Trikál József; Karácsonyi János, Márki Sándor, Kollányi Ferenc, Békefi Remig, Ernszt Sándor, Fejérpataky László; Andor József, Divald Kornél, Kincs István, Demény Dezső, Pintér Jenő, Gulyás Pál; Fényi Gyula, Suták József, Károly Iréneusz, Sárközy Pál.

A szakosztályok negyedévenként tartottak *felolvasó ülést*; *együttes ülés* is négyszer volt évente, de minden évre beütemeztek egy-egy *ünnepi ülést* is.

A Szent István Akadémia *tudományos testület* volt, tehát közvetlenül egy aránylag szűk szakmai réteget érintett. Ebből következett, hogy a felolvasó üléseken az elnökön, a jegyzőkön és az előadókon kívül általában 10-15 akadémiai tag vett részt, valamint érdeklődő vendégek; az együttes üléseken 40-45-en. De az elhangzott előadások akár kivonatban, akár teljes szöveggel nyomtatásban is megjelentek, s ez biztosítéka volt annak, hogy bekerülnek a tudományos élet vérkeringésébe.

Néhány felolvasás-téma a szakosztályi ülésekről 1916-ból:

Erdélyi László: Az aranybulla és revíziói, Székely István: Szent János apokalipszise és a világtörténet, Járosy Dezső: Liszt Ferenc és az egyházi zene, Vargha Damján: A Domonkos-rend érdemei a magyar irodalom megalapozásában, Szémán István: Az oroszúlta föld (a sárosi, zempléni és szepesi rutének), Velics László: A drágakövek művészetéről, Vörös Cyrill: Konstans görbületű felületek a Bólyai-féle geometriában, Suták József: A görbék abszolút geometriája, Kövesligethy Radó: Vizsgálatok a Föld belsejéről. (Ez utóbbi három előadást a IV. szakosztály tiszteleti tagja, Eötvös Loránd is meghallgatta.)

Az 1917-es *esztendő* ünnepi üléssel kezdődött: január 21-én az akadémia megemlékezett *Shakespeare és Cervantes halálának háromszázados évfordulójáról*. Giesswein elnök bevezető előadása után két felolvasás hangzott el: Négyesy Lászlóé („Shakespeare és a

magyar költői lélekrajz”) és Kőrösi Albiné („Cervantes és Don Quijote”). Bán Aladár két saját költeményét mondta el („Shakespeare szelleméhez”, „Don Quijote egy ismeretlen kalandja”).

De 1917. április 17-én újabb ünnepi ülést rendezett az Akadémia: *Arany János születése századik évfordulóján*. Giesswein Sándor elnöki megnyitója után Zoltvány Iréneusz tartott előadást „Arany János emlékezete” majd Tarczai György olvasta fel elbeszélését: „Ádám koponyája” címmel.

Az 1917-i szakosztályi felolvasó ülések témáiból: Madarász István: Verworn Miksa pszichomonizmus, Pataky Arnold: A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában, Bán Aladár: Kalev fia az alvilágban: részlet az észtek nemzeti eposzából, Trikál József: A lélek teremtő tevékenysége, Viszota Gyula: Adatok Kossuth hírlapírói működéséhez, Gulyás Pál: Apáca-könyvtár a Nyulak-szigetén, Kmoskó Mihály: A cionizmus és a palesztinai zsidó gyarmatok, Concha Győző: Montalambert része a magyar katolikus autonómia 1867-i kezdeményezésében, Suták József: A görbék kinematikai származtatása, Iványi Béla: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei, Bartha József: Tompa Mihály emlékezete, Pintér Jenő: Észrevételek az irodalomtörténet elméletéhez és gyakorlatához.

Ebben az évben Giesswein Sándor akadémiai elnök 5000 koronás alapítványt tett: kamataiból olyan műveket jutalmaznak, amelyek „a szociális problémák és reformok valamelyikét konstruktív irányban fejlesztik.” (A következő évben az alapító 7500 koronára emelte az összeget.)

Az Értesítő e bejegyzése jól rávilágít a korabeli körülményekre: „A IV. osztálynak 1917. február 16-ra megállapított felolvasó ülése szénhiány miatt elmarad.”

Néhány szakosztályi felolvasás-téma 1918-ból: Király János: A királykoronázás eredete, egyházi kifejlődése, Fieber Henrik: A képzőművészetek önállósága, Anka János: Magyar mythosok, Grosschmied Lajos: A lineáris congruentia-csoport és a négyzet-maradékok eloszlása, Tóth Mike: Az ásványok szerepe a háborúban, Vargha Damján: A Döbrentei-kódexről, Divald Kornél: A bártfai síremlék, Vörös Cyrill: A Bólyai-féle tér statikájáról, Obláth Richárd: Az $x^3+k=y$ határozatlan egyenletről, Zubritzky Aladár: Az Egyház és a nemzeti nyelvek a XIII. században, Hanuy Ferenc: A katolikus autonómia problémái, Perényi József: Csepreghy Ferenc írói arcképe, Járosy Dezső: Beethoven vallásossága, Szarvasy Imre: Nascens-oxygen hatása nitrogénre, Szabó Zoltán: A fészekvirágzat fejlődéstani értelmezése.

Az 1918-i egyik együttes ülésen *tagválasztás* volt. Az ajánlott tag felvételéről először a szakosztály, majd az együttes ülés tagjai szavaztak. Tiszteleti tagnak megválasztották Lóczy Lajost, rendes tagoknak – többek között – Hóman Bálintot, Horger Antalt, illetve Gróh Gyulát, Leidenfrost Gyulát, Wodeczky Józsefet, Marek Józsefet, Hutya Ferencet.

1919 januárjában–februárjában még folytatódtek a felolvasóülések: Székely István: Jézus Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás, Tóth Tihámér mint vendég: A protestantizmus bomlása, Sziklay János: Magyartalanságok, Rejtő Sándor:

A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése, Suták József: A felületelmélet fundamentális tételei.

Az 1919 februári együttes ülésen rendes tagokká választották többek között Vass Józsefet, Balanyi Györgyöt, Sípos Istvánt, Gerevich Tibort, Sík Sándort, Lenhossék Mihályt.

1919. március 21-én Pezenhoffer Antal – mint vendég – tartott előadást a II. osztály felolvasó ülésén „Az egyke összefüggése a demográfiai viszonyokkal” címen.

Ugyanezen a napon a kommunista puccs új politikai helyzetet teremtett az országban: megkezdődött a tanácsköztársaság szervezése.

SÜLLYEDÉS, ELHALLGATTATÁS

A háborús évek természetesen jelentősen hatottak a hazai könyvkiadásra is: csökkent a könyv olvasás, beszűkült a könyvbeszerzés, nehezebbé vált a könyvek eladása. Mindez a Szent István Társulatot is sújtotta. A kiadó és a nyomda tisztviselői, munkásai közül sokan kaptak katonai behívót, a könyvek terjesztése akadozott a hagyományos módszerekkel.

Ugyanakkor a *háború fájdalmas feladatot rótt a társulatra*: a maga területén segítséget kívánt nyújtani mindegyik katolikus rétegnek, hiszen mindenki rászorult erre. Ezt tükrözik a háború alatt kiadott imafüzetei és imakönyvei, köztük a legfőbbek: „Imák és intelmek a harcoló katonák számára” (magyarul, németül, szlovákul), „Bízzál fi-am! Imakönyv sebesült katonák számára” (magyarul, németül, szlovákul, horvátul, lengyelül), „Uram, irgalmazz nekünk! Háborús imakönyv az itthon maradottak számára” (magyarul, németül, szlovákul), „Keresztút a háború idejére”, „Elesett hőseinkért”, „Babérlombok hőseink sírjára”, „Gyászima a világháborúban elesett hősökért” (magyarul, németül, szlovákul), „Balzsam a szenvedők sebeire”, „Katonák imakönyve”.

Sajátos műfajú kötet volt „A háborús idők imakönyve”, Pázmány Péter írásai-ból összeállítva. S 1917-ből: „A béke imakönyve”.

A katonák számára készített imakönyveket, imafüzeteket a társulat *ingyen osztotta szét* a kaszárnyákban, a kórházakban és a harctereken: 1914-ben 670 000, 1915-ben 625 000, 1916-ban 345 000, 1917-ben 183 000 példányt. Ugyanezekben az években előbb 88 000, később 18 000, végül 31 000 másféle könyvet ajándékozott a katonáknak és a katonai kórházaknak.

De a korábban eltervezett, megszerkesztésre és kiadásra váró kötetek közül még számosat sikerült megjelentetni ezekben a nehéz években, 1916–1919 között.

A *hitbuzgalmi művek* közül ekkor jelent meg „Lisieuxi kis Teréz önéletrajza” franciából fordítva, Moritz Meschler: Szent József, Paul Wilhelm Keppler: Szenvedések iskolája. Eddig még nem jelent meg ilyen témájú könyv: „Áttérők kátéja”, Huszár

Elemér kötete; s egy másik: Bernhard Störman: „Mária hű leány. Kongregációi kalauz, egyszersmind minden katolikus nő számára”.

S ugyancsak újdonság volt hazánkban a *Káldy–Tárkányi-féle Szentírás új, kis, nyolcadrét kiadása, négy kötetben*.

Tovább folytatódott a *pártolótársági sorozat* Vargha Dezső két kötetével (Képek a nagy egyházatyák korából) és Tarczai György könyvével (A nagy rendalapítók); továbbiak: Rudinai Molnár István: A kisgazda feladata a háború alatt és után (két kötet), Báthoryné Pokorny Margit: Elbeszélések, Cséplő István: Az emberirtó, Sziklay János és Váth János: Legjobb elbeszélések.

A „*Népiratok*” sorozatának 306. száma jelent meg 1916 elején:

1916. 306. Szent Zita; 307. Szent Vendel élettörténete; 308. Aggódó lélekkel; 309. A béna hős boldogsága; 310. Kegyelem-novéna; 311. Az én házam, az én váram; 312. XV. Benedek, a békepápa; 313. Az esőről; 314. Gyónjunk vagy ne gyónjunk?; 315. A hősök árvái.

1917. 316. I. Ferenc József. A jó király halálát őszinte szívvel gyászoló magyar nép számára; 317. IV. Károly király; 318. Erdélyről; 319. Akié a föld, azé a haza; 320. Fírer úr dékány, meg a felesége. Falusi történet a nagy háború idejéből; 321. Tudnivalók a katolikus autonómiáról; 322. Két anyáról; 323. A szentmiseáldozat; 324. A beszélő madár; 325. A Miatyánk, a szomorúaknak, szenvedőknek.

1918. 326. A nemzetiségekről; 327. Hogyan neveljük gyermekeinket?; 328. Az okos Mari története.; 329. Az utolsó óhaj.

Ezekkel a füzetekkel – amelyek tematikájára is rányomta bélyegét a háború, s jól tükröződnek bennük a korabeli politikai-társadalmi események – *befejeződött az 1886-ban indult „Népiratok” sorozata*.

De ekkor már több éve folyt egy másik sorozat, ugyancsak 16–48 oldalas füzetekkel, *Keresztény Kis Könyvtár* összefoglaló cím alatt. Ezekben is népszerűen, de komoly tudományos igénnyel és szakszerűséggel a katolikus hit különféle kérdéseit világították meg a szerzők, műveltebb hívők számára. 1916-ban jelent meg az első füzet.

1916. I. Uralkodjunk fájdalomunkon; II. Pénz és boldogság; III. Gyenge lelkek; IV. Jó testvérek; V. A lelki béke; 1. Közvélemény; 2. Öngyilkos felebarátaink; 3. Utánzás és majmolás. (Ezt a nyolc számot Jehlicska Ferenc írta); 4. Örökszép természet (Zsigovits Béla); 7. Elmélkedések a halálról; 8. Elmélkedések a pokolról; 9. Elmélkedések a mennyországról; 10. Elmélkedések a tisztítóhelyről; 11. Elmélkedések az utolsó ítéletről. (Ezt az öt számot Mihályfi Ákos írta.)

1917. 6. Az Isten országa (Tóth Kálmán); 5. Igazságosság és béke (Giesswein Sándor); 12. Mit tartunk a baptistákról? (Réthy Imre); 13. A halottégetés (Mihályfi Ákos); 14. Isten malmai (Jehlicska Ferenc); 15. Krisztus titokzatos teste (Tóth Kálmán).

1918. 16–17. A megszentelő malaszt (Tóth Kálmán); 18–19. Néhány szó a szerzetesekről (Milbich Ferenc); 20–21. A segítő malaszt (Tóth Kálmán); 22–23. Szent István ünnepe (Csitáry Béláné); 24–25. Néhány fontosabb messiási jövendölés magyarázata (Kmoskó Mihály); 26–27. A zsidóság Messiása s a kereszténység Megváltója

(Kmoskó Mihály); 28–29. Pál a damaszkusi úton. (Tóth Kálmán); 30–31. Az Úr Jézus erekyéi (Vucskits Gyula); 32–33. XV. Benedek pápa és a világbéke (Pfeifer Miklós); 34–35. Az élet sója (Zsigovits Béla).

Ezzel e sorozat 1918 végén befejeződött. Néhány további ismeretterjesztő kötet is kikerült ekkor a Stephaneum Nyomdából, 1916-ban: Adolf Damaschke: A föld-reform, Báthory Nándorné: Asszonyi életművészet, Jehlicska Ferenc: Társadalmi jólét; 1917-ben: Wolkenerg Alajos: A béke útjain, Novák László: Keresztény gyermekvédelem, Hanuy Ferenc: Hetvenéves küzdelem az autonómiáért – *mind fontos, aktuális társadalmi és egyházi problémák!*

Megcsappant az ifjúsági kiadványok száma e három – 1916–1918 – évben: Filó Károly: Péterke első áldozása, Kovács: Diadalok útján (ifjúsági színjáték), Magyarász Ferenc: Legyen meg a Te akaratod! (ifjúsági színjáték), Blaskó Mária: Pityu, Rubenscu Augustza: Krisztus-legendák.

Ezek sorában adták ki Sík Sándor „Ébredés” című ifjúsági színdarabját is.

Ezekben az években jelentek meg a Családi Regénytár utolsó kötetei, mellettük további szépirodalmi művek: Andor József: Boldog otthon, Bazin: A gát, Federer: Teréz kisasszony, Tarczai György: Vítus mester álma, Kiss Menyhért: Boldog emberek.

S e sötétülő égboltú években jutnak a 20. század első fele nagy jelentőségű, irodalomtörténeti súlyú pap-íróinak művei – a Szent István Társulat közvetítésével is – a nagyközönség elé: az egy-egy könyvvel már az előző években szereplő *Harsányi Lajos* újabb műve („Az óra egyet üt”) és Sík Sándor „Alexius” című misztériuma 1918-ban került az olvasók kezébe.

A *Szent István Társulat Naptára* 1918-ban is megjelent, számos más kalendáriummal együtt a Stephaneum nyomdában, de ennek az esztendőnek a végén már az 1919-es évszámúak is. E népies anyagú és szellemű kiadványok mellett ekkor a társulat vezetősége egy „urbánus” tartalmú irodalmi kiadvánnyal is kedveskedett tagjainak. A kötet címe: „Anno 1919. Rendes tagjai számára kiadja a Szent István Társulat”, olvasható a címlapon. Szerkesztése és megjelenése ennek is természetesen már 1918-ban történt.

Van benne naptárrész; tartalmát tanulmányok, novellák és költemények alkotják, az 1910-es évek vége katolikus szerzőinek java szerepel benne.

Giesswein Sándor új és jobb időket, társadalmi korszakváltást sürgető bevezető esszéje áll a kötet elején. A főbb tanulmányok írói: Vass József („Kereszténység és társadalmi élet”), Kendeffy Katinka („A világbéke eszméje a középkorban. Siennai Szent Katalin béketörekvései”), Sereghy Elemér („A zenei impresszionizmusról”), Fábrián Gáspár („A Hősök Emléke Budapesten”). Szórakoztató-elmélkedő útleírás Luttor Ferencé („A török birodalom fővárosa”) és Vajna Károlyé („Úti emlékeimből” Svájc, Franciaország).

Költeményekkel van jelen többek között Sík Sándor („Quare fremuerunt gentes?”), Harsányi Lajos („Légy büszke rá!”), Kocsis László („Őszutó”); novellákkal Kincs István („Jóságos lelkek”), Domonkos István („Az isteni gondviselés”), Török-né Kovács Hermin („Krizsanóczy báránycái”), Váth János („Verejtékes kenyér”).

Kiemelkedik a kötetből Brisits Frigyes tanulmánya „Újabb egyházi szónokaink” címmel, benne Prohászka Ottokár és Bangha Béla prédikációs stílusának érdekes elemzésével; valamint Sienkiewicz terjedelmes elbeszélése: „Jancsi és Kázsia”.

A kötet végén Erdősi Károly összefoglalása található „A Szent István Társulat hetvenéves irodalmi munkájáról” címmel. Közli az 1918-as esztendő statisztikáját: a társulatnak ekkor 154 alapító tagja volt (tagdíj „egyszersmindenkorra legalább 400 korona”), 5996 rendes tagja („évenként 10 korona”) és 17 954 pártoló tagja („évenként 4 korona”).

Csupán néhány új tankönyv a társulat termése ezekben a háborús években (de ezek között voltak az első társulati leánygimnáziumi tankönyvek, azután népiskolai történelem-tankönyvek, valamint egy „tót” nyelvtan is). A korábbi tankönyvek utánnyomása természetesen folyamatosan tartott.

A háború elhúzódása s nyomában a hazai társadalmi elégedetlenség szétterülése alkalmas közeget teremtett a *szocialista-kommunista agitáció* számára szerte az országban. A nyomdászok köztudottan a baloldali szakszervezetek ideológiai hatása alatt álltak, s ez a Stephaneum Nyomdában is érzékelhető volt.

Felerősödött a helyi nyomdász-szakszervezet propagandatevékenysége az őszi-rózsás forradalom kezdete, 1918. október 31. után. Ennek jele volt, hogy a Stephaneum nyomdászai – saját akaratukból vagy külső kényszerre – többször megtagadták egyes kiadásra váró kötetek kinyomtatását, újabb és újabb bérkövetelésekkel álltak elő, s maguknak tulajdonították a kiadványok cenzúrázásának jogát.

A kommunista politikai puccs következtében létrejött „tanácsköztársaság” léteének harmadik napján, 1919. március 24-én megjelent a társulati igazgatóságon a Közoktatásügyi Népbiztosság keretében működő Szellemi Termékek Tanácsa küldöttsége és bejelentette, hogy a nyomdát és a kiadvállalatot „szocializálják”, vagyis ezek az állam tulajdonába kerülnek, vezetésüket átveszik, vagyonukat, pénzkészletüket lefoglalják.

Másnap megjelent az egyesített állami vállalat új vezetője, az „üzemi biztos”, Gömöri Gyula (korábban egy Múzeum körúti antikvárium alkalmazottja); a másik vezető a nyomda egyik szedője, Rondzig József lett mint *főbizalmi*. Megalakították a vállalat *üzemi tanácsát* a nyomda baloldali érzelmű tagjaiból. A régi vezetőkkel közölték, hogy állásuk, hatáskörük megszűnt, de mint tanácsadók a helyükön maradhatnak. Az összevont könyvkiadó és nyomda neve „VII. könyvvelosztó üzem” lett, s a Szentkirályi utcai székházra új cégábrán került: „A *szocialista-kommunista párt könyvkiadó hivatala*”. Lényegében ez lett a párt propagandakiadványainak legfőbb előállítója és terjesztője.

A társulat korábbi vezetői még április 3-án egy magánlakásban tartott összejövetelükön úgy határoztak, hogy a társulati igazgató, Erdősi Károly mint tanácsadó maradjon a helyén a székházban, s figyelje az eseményeket. Nem sokkal később így emlékezett vissza ezekre a hónapokra:

„Ettől fogva a diktatúra végéig élete a bosszantások, mellőztetések és megaláztatások folytonos sorozata volt. Irodájából kitétek; a »bitang, gazember, csuhás« és

más megtisztelő megnevezések özöne járta; lakásában házkutatást tartottak. Egyedüli vigasztalása csak a szintén elnyomott tisztviselői karnak állandó ragaszkodása volt, mely a szomorú napokban állandó hűséggel tartott ki mellette.”

A kommunista üzemi biztos és főbizalmi első feladata az volt, hogy helyet teremtsen az elkészítendő új kiadványoknak, ezért *a társulat kiadásában korábban megjelent, s raktáraiban tárolt hatalmas mennyiségű könyvállományt bezúgassa*. Teherautókkal és társzekerrel vitték a több tízezernyi kötetet, füzetet a papír-hulladéktelepre: a Soroksári úti lókorházba, azután a ferencvárosi pályaudvar raktáraiba, a Duna-parti kikötő telepére, valamint a nagymarosi papírlemezgyárba.

Erdősi igazgató hiába kérte a különféle illetékeseket: „egymás után kerültek szemétre – emlékezett később – vallásos munkáink, összes szépirodalmi és ifjúsági kiadványaink, nem irgalmaztak tudományos munkáinknak sem, de különösen ádáz dühvel vetették magukat tankönyveinkre s népiratainkra.” A raktárak nagy része tehát szabad préda lett, de a megmaradtak sorsa is aggodásra adott okot: hogyan ítélnék majd róluk a pártcenzorok?

Mind a tisztviselők, mind a nyomdászok nagy része munka nélkül töltötte idejét a székházban: csakis *a közoktatásügyi népbiztosság propaganda füzeit, illetve a Népszava kiadványait* nyomtatták. De azután az illetékesek nagyobb művek közreadását is tervezni kezdték. Ránk maradt egy 1919. július 10-én keltezett árajánlat, amelyet a nyomda vezetői készítettek a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja megrendelésére a „*Történelmi materializmus*” című könyv előállítására.

Ennek megjelenésére azonban már nem került sor: 1919. augusztus 1-jén négy és fél hónapos tobzódás után – megszűnt a szocialista-kommunista proletárdiktatúra.

1919 augusztus elején a társulat – hivatalukat újra elfoglaló – vezetőinek első teendője az volt, hogy *megmentsék az elburcolt kiadványokból azt, ami még menthető*. A négy tároló-telepen hosszú napok nehéz munkájával válogatták ki a könyveket, füzeteket, a Randler Intézet növendékeinek segítségével. De teljesen ép, tiszta, eladható kötetet csak keveset találtak.

A nyomda vezetősége természetesen elbocsátotta azokat a nyomdászokat és szerzőket, akik tevélegesen részt vettek a társulat két vállalatának szétzúzásában, a társulatnak hatalmas anyag és erkölcsi károkat okozva.

Sajátos volt ennek hatása, jól jellemzi a körülményeket. A proletárdiktatúra megbukott, Kun Béla és társai már régen elmenekültek, amikor a nyomdászok szaklapja, a változatlanul szocialista-kommunista ideológiájú *Typographia* 1919. szeptember 19-én heves támadást intézett a Stephaneum művezetője ellen, aki az elbocsátásokat eszközölte: „Ez az ember a múltban is halálos ellensége volt az öntudatos munkásságnak, és most újra arról tesz tanúságot, hogy a fölhalmozott nyomor látása adja meg fekete lelkének a gyönyörérzést. Fölhívjuk a föntiekre úgy az igazgatóság, mint Kohl igazgató úr figyelmét.”

De a tanácsköztársaság keserves időszakának rossz emléke még egy későbbi híradásban is felmerült. A *Typographia* 1922. március 10-i számában olvasható „A Ste-

phaneum Nyomda pöre a Szociáldemokrata Párt ellen” című cikkben. Ebben olvasható:

„A proletárdiktatúra alatt a Közoktatási Népbiztosság és a Szellemi Termékek Országos Tanácsa többek között a Stephaneum Nyomdában is nyomtatott agitációs és hivatalos iratokat. A diktatúra bukásával több ilyen nyomdászamlá ki egyenlítettlen maradt, amire a Stephaneum Nyomda pört indított a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellen, és követelte a nyomdászamlák megfizetését arra való hivatkozással, hogy a párt jogutóda a Kommunista Pártnak. Az ügyet az elmúlt hét péntekén tárgyalta a budapesti törvényszék gazdasági bírósága, és a Stephaneum Nyomdát elutasította a kérésével. A bíróság kimondotta, hogy a proletárdiktatúra alatt készített nyomtatványok mind olyan természetűek, amelyekből megállapítható, hogy ezek csakis a Közoktatási Népbiztosság és a Szellemi Termékek Országos Tanácsának rendelkezésére készülhetnek a hivatalosan kijelölt nyomdákban. A Stephaneum Nyomdának tehát a számla ki egyenlítése végett nem a Szociáldemokrata Párthoz, hanem a Szellemi Termékek Országos Tanácsának főszámoló bizottságához kellett volna fordulnia.”

Az újabb nyomdatörténeti monográfiában olvasható, hogy a Stephaneum Nyomdában a munkások összetételében sajátos kettősség uralkodott. A szedők általában a szocialista, baloldali Nyomdász Szakszervezet tagjai voltak, a könyvkötők pedig a Keresztény Szakszervezethez tartoztak.

Az 1920-as évek elején – a „Nyomdász Évkönyv és Útikalauz 1920–1923” ki mutatása szerint – a Stephaneum Nyomda munkásállománya a következő volt: 88 szedő, 16 gépmester, 6 szedőtanonc, 2 gépmester-tanonc, 34 munkásnő, 16 segéd munkás; összesen tehát 162 személy, az öntők nélkül.

1919 nyarán a Szent István Társulat Könyvkiadóhivatala és Könyvkereskedése Részvénytársaság és a Stephaneum Nyomda Részvénytársaság régi vezetői újra átvették az irányítást; mindkét vállalat kifosztva, elszegényedve, pénztárában elértéktele nedett papírpénzekkel, kirabolt, széthordott könyvraktárakkal – a társulat több ezer tagja aggodalommal figyelte a társulat jövőjét.

ÚJRAKEZDÉS

A tanácsköztársaság sanyarú időszakában természetesen *egyetlen társulati könyv nem jelenhetett meg* a Stephaneum Nyomdában, de társulati jelzés nélküli vallásos könyvek, imakönyvek sem (bár a kommunista irányítók fennen hirdették a vallásszabadság elvét). A proletárdiktatúra elmúltával 1919 nyarán újra munkába vették a társulat szakemberei a már korábban előkészített kiadványokat, s karácsonyig számos szép és tartalmas új kötetet tettek le olvasóik asztalára, adtak tagjai kezébe.

1919-es évszám látható a következő kötetek címlapjain: Balanyi György: Szent Ferenc menyegzője a Szegénység úrnővel, Tiefenthaler József: Krisztus papja, Kovács Mihály: A harang; Sarath Kumar Gosch: Királyok kincse és Keller: Hágár fia című regénye; két ifjúsági színjáték: Rubenescu Augusztá: Isten kardja „békeszindarab”, Magyarász Ferenc: Phoenix madár.

De 1919-es évszám látható két különösen érdekes kötet élén: ekkor jelent meg Sík Sándor „Maradék magyarok” című verseskötete, valamint a világhírű angol író, Chesterton „Igazságot!” című vallásfilozófiai műve.

1919. október 15-én megjelent a társulat kiadásában a katolikus tanítók lapja, a *Nemzetnevelés* (ezt korábban 1895-től Népművelő címen adták ki). A „Beköszöntő”-ben többek között ez olvasható:

„Új keresztény magyar jövőd reményében szólunk hallgatásra kényszerült hat hónap után hozzátok... Föleszmélt, öntudatra ébredt a magyar nép, és százezrével tömörül a szárnyát bontogató keresztény Magyarország újjáépítő munkájához, hogy felépítse az új magyar és keresztény Magyarországot, melynek ismét a miénknek kell lennie – keresztény magyaroké! Ennek az új Magyarországnak a fölépítéséhez hívunk titeket! Mi, keresztény tanítók, akik mindig az igazi kultúrát szolgáltuk, akik mindig a népért és a néppel dolgoztunk, nem maradhatunk el az új, a keresztény Magyarország fölépítésének nagy munkájából!”

A lap közli a társulat tankönyvjegyzékét is, azokat a köteteket, amelyek a „kiadványaink elhurcolása következtében” alaposan megcsappant raktárban még megmaradtak.

A következő – november 1-jei – számban Giesswein Sándor nagy tanulmánya olvasható: „Nemzeti szellem és emberiség a nevelésben” címmel.

A lap 1919. őszi számainak fejlécén nyomtatva olvasható: „Censurat Gavrilescu”, tehát a román katonai hatóság szakembereinek cenzúrája alatt állt. Kezük nyoma látható is e lapszámokban: a szedésből kivett egy-egy bekezdés, sőt egy-egy oldal is teljesen üresen virít...

1919 novemberében megjelent a *Katolikus Szemle* új száma, karácsony előtt pedig ezek a könyvek: Blaskó Mária: Magyar Misi a vörös világban, Palágyi Menyhért: Marx és tanítása.

Viharos hónapok után 1920. március 18-án ült össze a társulat közgyűlése Csernoch János hercegprímás elnökletével. A világi elnök, Mailáth György „a csehek által megszállott területen lakván, akadályozva van a megjelenésben” – írta a jegyzőkönyv. Nagy beszédben buzdította a társulatot az újrakezdesre a prímás (beszédét a *Katolikus Szemle* 1920. évi áprilisi száma teljes egészében közölte.)

„Földrengés után vagyunk. A lelkek rengése, mely megváltoztatta egész Európát, a legjobban talán minket, magyarokat ért és sújtott romboló hatásával – kezdte beszédét *Giesswein alelnök*. – Földrengések után kettős munka vár az emberekre: először a romokat kell eltávolítani, de mindjárt meg kell kezdeni az újjáépítés munkáját... Az Úr irgalmassága, hogy el nem emésztettünk, hiszen kevés híja volt már annak is, hogy szellemi kincstárunk nem semmisült meg.”

A résztvevőket emlékeztette: „Az az ötödfél hónapig tartó sötétség, melyet a bolsevizmus reánk borított, megmutatta népünk széles rétegeinek, mi volna Magyarország keresztény kultúra nélkül! A komoly munkára kész lelkesedés nevében szólítjuk föl a keresztény kultúra munkásait, sorakozzanak a legrégebb katolikus egyesület köré, mely már egy ízben, a magyar nemzet szomorú napjaiban, hozzáférhetetlen mentsvára volt a

magyar keresztény és nemzeti kultúrának és amelynek az erők tömörítése által nem csekély része volt a magyar risorgimentóban.”

De tanulni is kell a közelmúlt eseményeiből: „Az idők szava parancsolólag int, hogy ezt a keresztény kultúrát *vegyük egészen komolyan*, ne csak a felszínen keressük a keresztény jelleget, mert a kereszténység eszméjéhez tartozik, hogy mindent sub specie aeternitatis, az örökkévalóság szempontjából értékel és bírál el, ami által nem kapcsolódik ki az életből, sőt ellenkezőleg az igazi életnek tükré lesz.”

„Irreális talajon mozog az – tette hozzá –, aki az emberi életet, ezt a microcosmost nem tudja a világ és a mindenség Urának macrocosmosával összefüggésbe hozni, amint ezt a legtökéletesebben a keresztény világnézet megcselekszi. S éppen *e tulajdonságánál fogva tud a keresztény kultúra valóban nemzeti, egyszersmind egyetemes is lenni.*”

S a vesztes háború okozta nyomorúság, a forradalmak társadalmat szétziláló zűrzavara mellé még egy *további csapás* társult: *Magyarország képviselőinek 1920. június 4-én alá kellett írniuk a trianoni békediktátumot.* Ennek következtében Magyarország lakosságának, illetve a Magyar Katolikus Egyház híveinek jelentős része az új országhatárokra kívülre került. *A Szent István Társulat ezáltal elvesztette tagjainak jelentős hányadát, s könyveinek felvevő piaca is – a korábbiakhoz képest – összeszűkül.*

Az újrakezdés nehéz hónapjai következtek a társulat életében. Hogy talpra állhasson, előbb a jövedelmezőbb tankönyvek újrayomtatásához fogott, s kalendáriumokat adott közre nagy mennyiségben.

A nehéz politikai, társadalmi, gazdasági körülmények ellenére – vezetőinek találékony, ugyanakkor szakértő irányítása alatt – a társulat nemsokára talpra állt. 1919-es veszteséges éve után az 1920. év pénztári mérlege már újból nyereséggel zárult.

A kiadott művek száma is lassan, egyenletesen emelkedett: 1920-ban 107 mű jelent meg a társulat kiadásában, 1921-ben 169, 1922-ben 201 (amely már közel állt az utolsó békeév teljesítményéhez, az 1913. évi 219 új kiadvány magasságához).

Az újrakezdés e nehéz éveiben – 1920, 1921, 1922 – a társulat lassanként újra a könyvek sokszínű, sokféle változatosságával jeleskedett, s ugyanúgy betöltötte azt a funkciót a magyar könyvkiadásban, mint korábban, a kezdetektől: *katolikus szellemű irodalmi és tudományos művek kiadása; a katolikus vallásos tudat és érzelemlvilág erősítése, mélyítése, terjesztése.*

Figyelemre méltó e három esztendő *hitbuzgalmi, lelkeségi könyvtermése.* Többek között ekkor került ki a nyomdából – a kommunisták által betervezett „Történelmi materializmus” helyett – Vágássy Gyula: „Van-e Isten, van-e lélek?”, Mihályfi Ákos: „Lélekmentés a nagy világegés után”, Huszár Elemér: „Savonarola elmékedései a börtönben a Miserere zsoltár fölött” című könyve.

S a továbbiak sora: Tiefenthaler József: *Keresztény élet*, Ligouri Szent Alfonz: *A Jézus Krisztus iránt való szeretet gyakorlása*, Keppler: *A szenvedések problémája*, Hounder: *A Mester lábainál. Elmékedések papok számára*, Bilkei Ferenc: *A család könyve, az evangélium útmutatásai a szép életre*, Marczell Mihály: *Krisztus Urunk nyomdokain*, Störmann: *Mária hű leánya, kongregációi kalauz*, Pogány K.: *XI. Pius pápa.*

S három terjedelmes kötetben ekkor jelent meg a „Klug–Bilkei”: a német szerző és magyar fordítója nevével emlegetett, sokáig népszerű, három részből álló lelkikönyv: Az örökkévaló dolgok. Örök utak. Az örök forrás.

Egy füzet megemlékezett a tragikus sorsú uralkodóról: „Károly király szenvedése Madeirán és jámbor halála”. Különleges kiadvány a Kempis-kalendárium, „Jaschik Álmos terve szerint Galambos M. kezeírásával.”

S 1922-ben a Szent István Társulat jelentette meg Sík Sándor „Zsoltáros könyv”-ének első változatát.

A *tudományos és a tudomány-népszerűsítő irodalom terén* is volt már választék – a kötetek témája csupa aktualitás! Például: Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység (két kötet), Timon Ákos: A szent korona elmélete, Miklóssy István: Nemzetnevelés, Surányi-Unger Tivadar: Katholicizmus és irodalom, Kurth Godefrid: Az egyház és a világtörténeti válságok, Geöcze Sarolta: Szociológia etikai alapon, Karácsonyi János: Történeti jogunk hazánk területi épségéhez.

Egy egészen praktikus és egy művészeti-esztétikai tárgyú kötet ebből az időből: Mayer Géza – Halla Aurél – Moldoványi István: Lakásügyi rendeletek; Veres Zoltán: A képnézés és képalkotás művészete.

Újra megindult az *ifjúsági kötetek* sora is. Ezek körébe tartozott többek között Bordeaux: A kis keresztetek, Heinrich Federer: Pro patria, Blaskó Mária: Nem, nem soha!, Gustav Freytag: Üzlet és becsület.

Világhírű szerzők művei: Brentano legszebb meséi (Sík Sándor, Tarczai György gondozásában), Dickens: Ritkaságok régi boltja.

Két különlegességgel is előállt a társulat: Tordai Ányos „Rózsáskert” című *szavalókönyvével* „a katolikus költészet java termékeiből”, valamint a „Szent István országa” című két füzetrel, amelyhez *játéklap* tartozott: „Utazás Szent István országában”.

A felnőtteknek szóló *szépirodalmi művek* közül kiemelkedett 1920-ban a *Ben Hur*, Lewis Wallace műve; azután Williamson két regénye: Lord Loweland, valamint a Titokzatos történet; Paul Keller két kötete: Idegen tükörben, Hubertus; egy szolid angol regény: Maximilian Eyth: Küzdelem a piramisért; azután három magyar szerző: Lépes Vince: Küzdelem a koronáért, Komáromi János: Mit búsulsz, kenyeres?, Kiss Menyhért: Székely falum.

Neves külföldi regényírók művei: Bazin: Sarjadó búza (Várkonyi Nándor fordítása), Sienkiewicz: Vízözön.

Végül két nagyra hivatott magyar író műve: Sík Sándor talán egyetlen próza-kötete („Hét szép história”), és Mentess Mihály verseskönyve („Magyar bánat”).

Nem sokkal a mélypont után a társulatnak már arra is volt ereje, hogy megindítson *két új sorozatot*, mégpedig a társulat korábbi évtizedeiben többször felmerült elképzelés realizálásaként: a *felsőoktatás számára*.

Az egyiket egyetemi tankönyvekből – „Orvostudományi segédkönyvek” címmel – állították össze, a következőkből:

1920. Kubányi E.: Szülészeti és szülészeti műtéttani jegyzetek Dr. Bársony J. egyetemi tanár előadásai alapján; Pacsu J.: Vezérfonal a kvantitatív és kvalitatív kémiai analitikai gyakorlatokhoz Dr. Bugarszky J. egyetemi tanár előadásai alapján.

1921. Frommer–Wladarczyk: Kórbonctan. Kórboncolási technika. Dr. Krompecher Ö. egyetemi tanár előadásai alapján; Bajus-Schultz: Urológiai jegyzetek. Dr. Illyés G. egyetemi tanár előadásai alapján.

1922. Koblank–Kubányi–Fratrits: A nőgyógyászat zsebkönyve.; Schenk–Gürber–Szántó: Az ember élettana.

1923. Schmieden–Kubányi: Sebészeti műtéttan.

A másik sorozat ugyancsak a főiskolai-egyetemi oktatás számára készült: a hittudományi főiskolák s az egyetemi hittudományi kar növendékeinek, tehát a leendő papoknak „*Hittudományi segédkönyvek*” címmel.

1921-ben jelentek meg e sorozatban Mihályfi Ákos könyvei: Az igehirdetés. Az ember megszentelése. (Mindkét kötet „Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből”). A sorozat egy további kötete ugyanettől a szerzőtől: Az új misekönyv nevezetesebb újításai.

A sorozat következő kötete *európai hírűvé* vált, s a 20. század közepéig – szinte egészen a zsinatig – alapkönyvként használták. *Schütz Antal dogmatika-tankönyve* ez, amely először latinul látott napvilágot 1922-ben „*Summarium Theologiae Dogmaticae ad utilitatem tironum litterarum sanctarum*” címmel, majd magyarul két kötetben: „A katolikus hitigazságok rendszere főiskolai és magánhasználatra.”

A *Szent István Akadémia* élete 1920 elején tovább folytatódott. Lényegében a közelmúlt és a jelen súlyos problémái kerültek tárgyalásra az 1920. április 25-én tartott ünnepi ülésen. Giesswein Sándor elnök nagy beszédben szólt a keresztény kultúra lényegéről, Apponyi Albert a nemzeti újjászületés erkölcsi feltételeiről. Dedek Crescens Lajos előadást tartott „Ezeréves küzdelmünk ezeréves határainkért” címmel, végük Sík Sándor szavalta el két versét: Csendes tavaszi dal; Az andocsi Máriához: magyar búcsújárók éneke 1920-ban.

Kiemelkedő tiszteleti tagjára, az 1919-ben elhunyt *Eötvös Lorándra emlékezett* az akadémia 1920. május 16-án. Tangl Károly nagy tanulmányban ismertette és méltatta a jeles tudós életművét, Bán Aladár „Eötvös Loránd emlékére” című versét mondta el.

1920. október 24-én ugyancsak ünnepi ülést tartottak *Szent Jeromos* („aki Pannóniában, a nyelvészeti adatokból következtethetően a mai Muraközben született”) *halálának 1500. évfordulója* alkalmából. Giesswein Sándor bevezető előadása után Zubriczky Aladár „Szent Jeromos emlékezete”, Székely István pedig „A magyar bibliafordítás” címmel értekezett. Ezen a hercegprímás mellett a pápai nuncius is részt vett.

Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a bécsi nuncius megbízatása Magyarországra is kiterjedt; a monarchia felbomlása után 1920 nyarától kezdve a pápa Budapestre is küld nunciust. A két világháború között mindegyikük gyakran részt vett mind a Szent István Akadémia, mind a Szent István Társulat ünnepi rendezvényein.

Néhány főbb felolvasás 1920-ból, 1921-ből: Szinnyei Ferenc: Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig, Schafarzik Ferenc: Adatok a Mátrán-túli barnaszén-terület geológiai alkatához, Pataky Arnold: Biblikus fölfedezések a világháború alatt, Fraknoi Vilmos: Martinovics egy ismeretlen francia munkája, Huszka József: Állatok a magyar ornamentikában, Hóman Bálint: Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században, Hanuy Ferenc: Álapostoli gyűjtemények a három első században, Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika, Várdai Béla: Katolicizmus és irodalom, Horger Antal: Székely nyelvjárási sajátosságok, Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység, Perényi József: Szigeti József, a vándorszínész.

Sík Sándor székfoglalójaként „Zrínyi” című „magyar tragédiáját” mutatta be a III. osztály 1920. február 20-i felolvasó ülésén.

Az 1920. december 3-án tartott felolvasó ülésen – amelyen Négyesy László és Várdai Béla tartott előadást Pázmányról – merült fel a javaslat, hogy a budapesti tudományegyetemet, Pázmány alapítását, a nagy bíborosról nevezzék el. (Ez a következő évben megtörtént.)

Az együttes ülésen meglelégedéssel vették tudomásul a tagok, hogy a nemzetgyűlésben hozott 1920. évi IX. tc. szerint a főváros törvényhatósági bizottságának „tiszténél fogva” tagja a Szent István Akadémia elnöke éppen úgy, mint a Magyar Tudományos Akadémia elnöke; hogy a kereskedelmi miniszter a Szent István Akadémia részére ugyanolyan mérvű postai portómentességet engedélyezett, mint amilyent a Magyar Tudományos Akadémia élvez; hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Szent István Akadémia számára „tudományos munkásságának támogatására” 25 000 korona rendkívüli segílyt engedélyezett.

Zökkenőmentesen indult az 1921-es *esztendő* is a felolvasó ülésekkel: Balanyi György: Bismarck bukása, Giesswein Sándor: A népszövetség eszméje az újszkołaszitikusoknál, Vargha Damján: A gyulafehérvári Batthyaneum, Rybár István: Visszaverődés a kettősen törő forgató közegek belsejében. Gróh Gyula bemutatta Hevesy Györggyel közösen végzett kísérleteik eredményét „Az ólom öndiffúziója megolvasztott és szilárd állapotban”.

(Jóval később, 1943-ban a már régóta külföldön élő Hevesy György kémiai Nobel-díjat kapott.)

ÚJ SZERVEZET, ÚJ SZABÁLYZAT

1921-ben lejárt a Szent István Társulat egyházi vezetőjének, alelnökének megbízatási ideje, s Giesswein Sándor az 1921 tavaszán tartott közgyűlésen leköszönt három cikluson át – 18 éven keresztül – betöltött tisztéről. Utódjának személye körül azonban bonyodalmak jelentkeztek, s a társulat eddigi történetében eléggé szokatlan módon, jelentős feszültség támadt a választmány tagjai, illetőleg a tagság körében.

Az egyik jelölt ugyanis *Mibályfi Ákos*, a társulat tevékeny író-tagja volt, akinek számos értékes művét adta ki a megelőző években a társulat. De egyes csoportok

Turi Bélát jelölték az alelnöki posztra; az ő addigi társulati munkálkodásáról nincsenek adatok a forrásokban, a publicisztikában jeleskedett. Ma már felderíthetetlenek azok az okok, amiért a választók elutasították az egyiket s alkalmasabbnak tartották a másikat: vajon személyi tulajdonságok vagy külső nyomás miatt?

Mivel mindkét „párt” elég erős volt a társulaton belül, s hogy az ebből származó, zavart okozó bonyodalmakat elkerüljék, Csernoch János hercegrímás, a társulat fővédője az 1921 márciusában tartott közgyűlésen – rendhagyó módon, az alapszabálytól eltérve – két alelnököt javasolt megválasztani, arra hivatkozva, hogy ha a társulatlak lehet két világi elnöke, akkor két alelnöke is lehet.

A közgyűlés elfogadta a hercegrímás-fővédő javaslatát, s Mihályfi Ákost és Turi Bélát a társulat alelnökeivé választotta. Ők azután kölcsönös megállapodással úgy osztották meg teendőiket, hogy Mihályfi Ákos a belső szervezési-hivatali munkát végzi, Turi Béláé lett a külső reprezentációs szerep.

Az új vezetőség friss lendülettel látott munkához, megindult az új kötetek tervezése, a korszerűsített könyvkiadás megindítása. S megalakult a *szentírás-bizottság*, egy új magyar szentírás-fordítás közreadása céljából.

A kereskedelmi hálózat is bővült: korszerűsítve felújították a társulat budapesti Kecskeméti utcai, valamint szegedi könyvkereskedését, s új könyvesboltokat nyitottak Pécsen, Cegléden és Balassagyarmaton.

Az új elnökség aktivitásának látható jele volt a frissen megindított *Szent István Könyvek* sorozata. A szerkesztőbizottság összegezte a korábbi sorozatok tapasztalatait, s ebben tekintélyes szerzők tollából egy-egy tudományos kérdés magas szinten került kifejtésre, szakkönyveknek is tekinthetők ezek; de találhatók közöttük igényes tudománynpszerűsítő művek, sőt néhány útleírás, azután szépirodalmi mű is; egyházi, vallási témájúak éppen úgy, mint a különböző „profán” tudományok, valamint a művészetek területéről való, művelt értelmiségiek számára feldolgozva. Ízléses egy-egy tervezésű borítóval ellátott kisebb-nagyobb oldalszámú zsebkönyvek ezek (a későbbi „paperback” elődje).

A sorozat 1923 elején indult, s ebben az évben a következő kötetek jelentek meg:

1. Zubriczky Aladár: Jézus élete és a vallástörténet; 2. Wolkenberg Alajos: A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata; 3–4. Wolkenberg Alajos: Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene; 5–6. Balanyi György: A szerzetesség története; 7–8. Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma; 9. Miskolczi István: Magyarország az Anjouk korában; 10. Palau: Krisztus útján. A katolikus tevékenység fő elvei; 11. Carlo Quadrupani: Útmutatás jámbor lelkek számára; 12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és útirajzok.

A *Szent István Akadémia* életében 1921 tavaszán súlyos probléma okozott időleges feszültséget. Az április 13-i és május 7-i együttes üléseken tárgyalta az Akadémia tag-sága 30 akadémiai tag nyilatkozatát, amely szerint *megvonják bizalmukat Giesswein akadémiai elnöktől*, mert „az akadémián kívüli szereplése összeférhetetlen az akadémia elnöki tisztségének viselésével.”

A jegyzőkönyv így rögzítette az együttes ülések határozatát: Giesswein Sándor elnöknek „kiváló érdemei vannak az akadémia alapítása és felvirágoztatása körül, valamint az utóbbi évtizedekben lefolyt magyar katolikus, tudományos, szociális, egyházi és politikai mozgalmaknak jelentős eredményeiben, itthon és külföldön folytatott fáradhatatlan személyes és irodalmi tevékenységével. Mégis az utóbbi években a Szent István Akadémián kívül eső közéleti szereplésében – a szoroson vett politikait teljesen figyelmen kívül hagyva – úgy a katolikus világnézet, mint a magyar nemzeti érzés és érdek szempontjából több ízben oly elvi álláspontot foglalt el és oly magatartást tanúsított, mely a Szent István Akadémia többségének meggyőződésével ellenkezik.”

Ezért „az elnök rokonszenves egyénisége és szívjósága iránt érzett minden tiszteletünk mellett nagy sajnálattal kénytelenek azt kimondani, hogy iránta mint elnök iránt bizalommal nem viseltetnek.” Kéri ezért, hogy tisztét bocsássa az Akadémia rendelkezésére. Ezt azonban Giesswein Sándor nem tette, ezért az elnöki széket megüresedettnek nyilvánították azzal, hogy „a távozó elnöknek Akadémiánk érdekében tanúsított fáradozásairól és itt többször hallott, eszmékben gazdag beszédeiről tisztelettel és köszönettel megemlékezzünk”, s jegyzőkönyvbe iktatták „Giesswein Sándornak, a Szent István Akadémia első elnökének az Akadémia megalapításában és vezetésében szerzett érdemeit.”

A Szent István Akadémia elnökévé ezután *Apponyi Albertet* kérték fel, aki elfogadta a tisztséget és 1921. június 19-én – „rendes ünnepi ülés” keretében megválasztották, s *elnöki székét elfoglalta*.

Az ülésen részt vett az ország új államfője, az 1920. március 1-én kormányzóvá választott *Horthy Miklós* is. E gesztusával talán Apponyi Albert iránti tiszteletét kívánta kifejezni, illetőleg a katolikus szellemi-tudományos élet rokonszenvét akarta magának biztosítani.

Az új elnök ezen az ülésen bevezető beszédében az Akadémia előtt álló feladatokról beszélt, amelyet csakis az egyetértés szellemében oldhat meg. „A Szent István Akadémia tudományos működése – mondta – kiterjed a tudomány minden ágára, a katolikus keresztény világnézet alapján; az én életem pedig egy fél évszázadon át csak másodsorban volt a magam egyéni élete, elsősorban a nemzeté volt, annak összes eredményeivel, csalódásaival, szenvedéseivel és töretlen hitével. Ha valamit jelentek ezen a széken, hát jelentem nemzeti életünknek és annak a keresztény katolikus alapon álló tudománynak szoros összekapcsolását. Nem akarunk mi ezzel száműzést kimondani minden más irányú tudományos törekvésekkel szemben. Tudjuk, hogy azokkal föl kell vennünk a versenyt, annak a szabadságnak a légkörében, amelyben egyedül képes lélegezni a modern ember és amelyet, ha ma ellenfeleinktől megtagadunk, ki vagyunk téve annak, hogy az holnap majd tőlünk tagadtassék meg. De igenis föl vesszük a versenyt és úgy hisszük, hogy azt győzelmesen meg tudjuk állani és hogy a nemzeti élet egészséges fejlődését szolgáljuk, midőn arra döntő befolyást iparkodunk gyakorolni.”

Ugyancsak ezen az ünnepi ülésen tagválasztás is volt: a rendes tagok közé került Horváth Sándor domonkosrendi filozófus, Szentiványi Róbert, Kenéz Béla, Lukinich Imre, Harsányi Lajos, Zlinszky Aladár és Bognár Cecil bencés tanár mint fizikus (ismert, hogy ő később a pszichológia jeles tudósa lett).

Ezután került sor Berzeviczy Albert tiszteleti tag (volt miniszter, az országgyűlés volt elnöke) előadására: „A Mack-féle »székely« összeesküvés fölfedezése (1851-52)”. Majd bemutatták Sík Sándor művét: „A szemenei strázsa. Drámai kép a XVIII. századból.”

Az év további részében rendben folytatódtak a *felolvasó ülések*. Néhány jelentősebb téma a sok közül: Zlinszky Aladár: Klasszicizmus és romanticizmus; Szegedy Rezső: A nyugat-magyarországi horvátok; Sárközy Pál: A terület orthoasymptomatikus és főtörziós vonala; Grosschmied Lajos: Észrevételek egy aritmetikai tételhez; Pintér Jenő: A magyar irodalom az utolsó évtizedekben; Anderko Aurél: A nagyfeszültségű villamosenergia és a légköri energia által létesített hullámok korrespondenciája; Brisits Frigyes: A modern stylus filozófiai problémái; Bognár Cecil: Az energia átalakulásának irányai.

Jelentős eseménye volt az 1921-es esztendőnek, hogy Fraknoi Vilmos vagyona általános örökösévé a Szent István Akadémiát tette; Giesswein Sándor – most már mint rendes tag – korábbi alapítványát 15 000 koronára emelte fel.

Az 1922. esztendő első együttes ülésén megemlékeztek XV. Benedek pápáról s köszöntötték a pápai trónt elfoglaló XI. Piuszt. Nem sokkal később, 1922 áprilisában együttes ülésen áldoztak az elhunyt IV. Károly királynak, Apponyi Albert mondott nagyhatású beszédet.

Többek között Alszegehy Zsolt, Klemm Antal és Aujenszky Aladár került ebben az évben az Akadémia rendes tagjai közé.

Témák a szakosztályi ülések felolvasásaiból: Horusitzky Henrik: Budapest Duna-balparti területének földtani, talajtani és vízi viszonyai; Szabó Zoltán: Virágfejlődéstan; Láng Nándor: A Dolichenus-kultusz emlékei Pannóniában; Zadravetz István mint vendég: A jubiláló Szent Ferenc-rend Magyarországon; Horváth Sándor: A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai; Bognár Cecil: Az energia átalakulásának iránya; Erdősi Károly: Magyar könyvtermelés és világ-könyvtermelés; Sziklay János: Wieland „Oberon”-jának magyar fordítása; Szentiványi Róbert: Az ábécé keletkezése; Sz. Nagy Gyula: Maximális osztályindexű sík görbék; Turi Béla: Széchenyi István nagy magyar szatírája; Gulyás Pál: A könyv sorsa hazánkban a kódexek korában; Sík Sándor: Sienkiewicz Henrik; Wodetzky József: A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája.

A közelgő Petőfi-évforduló kapcsán Kőrösi Albin bemutatta Petőfi költeményeinek első spanyol kiadását. Majd 1922. december 22-én a Szent István Akadémia megtartotta *ünnepi ülést Petőfi születésének 100. évfordulója alkalmából*. Apponyi Albert bevezető beszéde után Harsányi Lajos szavalt a „Petőfi” című saját költeményét, majd Négyesy László felolvasta „Petőfi szelleme” című értekezését. Befejezésül Sík Sán-

dor – rövid bevezető szavak után – felolvasta Petőfi következő költeményeit: Én, A gólya, Az év végén.

Már korábban elérkezett az ideje annak, hogy – a megváltozott körülményeknek megfelelően – korszerűsítsék, modern formában fogalmazzák meg a Szent István Társulat és a Szent István Akadémia alapszabályait, gondosan ügyelve arra, hogy az 1848-tól érvényes alapszabály minden lényeges eleme változatlan maradjon.

Az 1921-ben megválasztott új alelnökök ennek kidolgozásával, részleteinek megtárgyalásával egy esztendő alatt végeztek, s azt az 1922. március 23-án tartott közgyűlésen terjesztették elő. A tagok az új szabályzatot elfogadták, s azt a Belügyminisztérium 1922. március 25-én vette tudomásul. A dokumentumot azután külön füzetben nyomtatásban is megjelentették „A Szent István Társulat és Szent István Akadémia alapszabályai” címmel.

A két testület együttes alapszabálya így határozta meg a közös célt: „Magyarország Nagyasszonyának, a boldogságos Szűz Máriának és apostoli szent királyunknak, Szent Istvánnak oltalma alatt a katolikus szellemű irodalmat művelni és terjeszteni. Évég-ből elsősorban:

a) a Szent István Akadémia a tudományt és irodalmat katolikus szellemben műveli és terjeszti;

b) a társulat szükség szerint vállalatok [= vállalkozásai] érdekében kereskedelmi vállalatokat (részvénytársaság, betéti társaság stb.) alapít vagy szerez;

c) a társulat egyházas, tudományos, épületes, hasznos vagy szórakoztató könyvek, folyóiratok, időszaki lapok és füzetek kiadásáról gondoskodik vállalatok útján;

d) a társulat a magyar püspöki kar megbízásából és utasítása szerint Magyarország katolikus iskolái számára vállalatok útján tankönyvek és tanszerek kiadásáról és terjesztéséről gondoskodik.”

A Szent István Társulatnak ezután is *tiszteletbeli, alapító, rendes és pártoló tagjai* lehetnek.

Alapító tagok azok, akik a társulat alaptőkéjéhez a választmány által megállapított összeggel hozzájárulnak. Rendes és pártoló tagok azok, kik a választmány által megállapított évi tagdíjat fizetik.

A társulat tagjai *tagilletményben* részesülnek, „mely könyvekből, folyóiratokból vagy egyéb irodalmi művekből állhat, s melynek mibenlétét és terjedelmét a választmány állapítja meg.” Ezenkívül a társulati tagok a társulat kiadványait – a tankönyvek kivételével – a választmány által megállapított *kedvezményes áron* vásárolhatják meg.

A társulat mindegyik tagja katolikus vallású: „egyházilag tiltott társulatnak tagjai nem lehetnek”.

Ezután is a társulat *fővédője* Magyarország hercegprímása, *védői* a püspöki kar tagjai.

„A társulat minden jelentősebb új vállalkozásáról értesíti a fővédőt: helyeslését vagy támogatását mindenkor kikéri, valahányszor szervezetét és feladatát illető jelentősebb terveket kíván megvalósítani. A társulat tisztelettel fogad és készségesen tárgyal bármely kezdeményezést, mely működésére és vállalatára vonatkozólag a védői kartól vagy en-

nek valamely tagjától származik. A társulat az elnöki és alelnöki állás betöltésénél tiszteletteljes figyelemmel van a védői kar esetleges óhajaira.”

A társulat összes ügyeit a *közgyűlés* intézi (kivéve azokat, amelyeket a szabályzat máshová utal); minden év első felében össze kell hívni a közgyűlést. „A közgyűlés határozatképességéhez legalább negyven szavazásra jogosult tag jelenléte kívántatik.” Ha kevesebben vannak, 14 napon belül újabb közgyűlés hívandó össze, ez már a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes.

A szabályzat részletesen körülírja a *választmány* („igazgató-választmány”) jogait, teendőit, feladatait. Tagjai: a társulati elnökök, alelnökök, a Szent István Akadémia elnöke, másodelnöke, osztályelnökei és főtítkára, a társulat igazgatója, valamint a közgyűlés által megválasztott 60 budapesti és 30 vidéki tag. A választmány negyedévenként tartja üléseit, érvényes határozat hozatalához az elnökön kívül legalább tíz választmányi tag jelenléte szükséges.

Külön fejezet szól a szabályzatban a *számvizsgáló bizottságról*.

A társulat *elnöksége* ezután több tagból állhat: „Az elnökség áll egy vagy két, vagy három világi elnökből, akik maguk állapítják meg, hogy az elnöki teendőket melyikük gyakorolja; és egy vagy két ügyvivő alelnökből, akik hatáskörüket egymás között rendezik.”

Hangsúlyos rendelkezés: „Az alelnökök mindenkor az egyházi rend köréből választandók.”

Az elnököket állandó jelleggel, az alelnököket hat évre választja a közgyűlés, a választmány jelölése alapján.

A társulat *igazgatója* ugyancsak kizárólag egyházi rendű személy lehet, feladatköre a hagyományos:

„a) az elnökségnek és az elnökség jóváhagyásával a választmánynak javaslatokat tesz a kiadandó irodalmi művekre nézve; a szerzőkkel tárgyal és a választmány, valamint az elnökség rendelkezései értelmében a művek kinyomtatásáról gondoskodik;

b) a közgyűlés, a választmány és az elnökség intézkedései és rendelkezései értelmében felügyel a társulat könyvkiadói és nyomdai tevékenységére, valamint a vagyonzás kezelésére.”

A záró 94. paragrafus: „Ha a társulat az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét nem tartja, vagy működésének folytatása az állam érdekeit vagy a társulati tagok vagyoni érdekeit veszélyeztetné, a magyar királyi kormány a társulatot haladéktalanul felfüggeszti...”

Lényegében nem változtak a *Szent István Akadémiára vonatkozó szabálypontok*. Speciális célját a szabályzat eléggé lazán fogalmazta meg: „A Szent István Akadémia a tudományt és irodalmat katolikus szellemben, katolikus szellemű írónak osztályába való tömörítése által műveli.”

„Erre való tekintettel *tiszteleti, rendes és külső tagokat* választ; tagjainak zárt létszámát megállapítja; kebelében a tudományos és irodalmi ágaknak megfelelő osztályokat szervez, ezekbe tagjait szakképzettségük és irodalmi foglalkozásuk szerint beosztja, felolvasások tartása és kiadványok közrebocsátása által a tudományt és irodalmat műveli és terjeszti; az Akadémia élére *elnököt és főtítkárt*, az osztályok élére pedig *osztályelnököket és osztálytitkárokat* választ.”

Az Akadémia tagjait maga az Akadémia választja és a hercegprímás mint fővédő megerősíti; kötelesek megválasztásuktól számított öt éven belül székfoglalójukat megtartani.

A Szent István Akadémia élén az elnök áll; megválasztásánál az akadémiai tagokon kívül az igazgatótanács tagjainak is szavazati joguk van.

Saját vagyona fölött a Szent István Akadémia az akadémiai *igazgatótanács* révén intézkedik. Tagjai: a Szent István Társulat elnöke, alelnöke, igazgatója és ügyésze; a választmány a társulat közgyűlése által választott két tagja, valamint a Szent István Akadémia elnöke, főtítkára, s az Akadémia titkos szavazással választott öt tagja. Rajtuk kívül titkos szavazással még 12 tag választható, akik az Akadémia vagyonának gyarapításához (alapítvány, adomány vagy bármilyen címen) legalább 100 000 koronát adományoztak.

A Szent István Akadémia költségén kiadott művek címlapján jelezni kell, hogy a *Szent István Akadémia kiadványai*.

Az újjászerveződés nagy lendületében vált bizonyossá, hogy halaszthatatlanul szükséges a társulat három részvénytársaságának – kiadó, nyomda, Rózsa-féle vállalat – szervezeti modernizálására is. A részvénytársasági forma „az erőkifejtés egységesítése szempontjából már eddig is fontos gazdasági hatóerőnek bizonyult.” S hogy ezt a hatóerőt az új gazdasági körülmények között tovább fokozzák, elhatározták a *három részvénytársaság szervezeti egységesítését*: vezető testületeik 1922. december 9-én tartott tanácskozásukon kimondták az egyesülést, s ezzel létrehozták a *Stephaneum nyomda és könyvkiadó, a Szent István Társulat egyesített üzemi részvénytársaságot*. Ennek megfelelően elrendezték az alaptőke-ügyeket, a részvényesek jogait, s biztosították a társulat eszmei irányító szerepét.

Elégedetten állapította meg 1923-ban a társulat igazgatója, egyszemélyben a részvénytársaság vezérigazgatója, *Erdősi Károly*, az átalakítás tevékeny részese: „A társulat részvénytársasága ma már a magyar gazdasági életnek is jelentős tényezőjévé vált; a társulat irodalompolitikáját pénzügyi és gazdasági úton lebonyolító oly nélkülözhetetlen szervvé, mely nélkül a társulat történetének harmadik negyedszázadát lezáró e nehéz időkben lehetetlenné vált volna működését a régi keretek között fenntartani. Ma, midőn a korona vásárló erejének állandó gyöngülése miatt az utánpótlási költségek fedezésére sohasem elegendők a befolyt jövedelmek, hosszú lejáratú hitel igénybe venni pedig nem lehet: csakis ily rugalmas szervezettel – mint a részvénytársasági felépítés – lehet a napi nehézségek viharai között fennállani.”

Szervezetében ismét megújulva, átalakulva indult története új korszaka felé a Szent István Társulat: *olyan sajátos célú, elnökséggel, tiszttikkal és sok taggal rendelkező „társulat”, társaság, egyesület, amelynek birtokában egy tőkés nagyvállalat van, saját anyagi alapokkal, amelyek haszna a társulat céljainak folyamatos megvalósítására szolgál; ugyanakkor a társulat szervezeti keretei között működik, de teljes autonómiát élvezve egy tudományos társaság, a Szent István Akadémia.*

Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója 1923–1930

ASZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1923-ban ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját. Különösen ünnepélyessé tette a jubileumot, hogy ebből az alkalomból kapta a „Tipografia Editrice Pontificia” kitüntető címet, melyet azután így fordítottak magyarra: „Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója”. Ennek nyomán a társulat jogot kapott arra, hogy kiadványain ezt a címet feltüntesse s a pápai emblémát – a tiarát a kulcsokkal – is használhassa.

Ezzel újabb megerősítést nyert a társulat *elismerten katolikus jellege* belföldön és külföldön egyaránt, mivel e kitüntető címmel csak kevés külföldi kiadó rendelkezett, csak a legtekintélyesebbek (például a svájci Herder, a német Pustet, a francia Desclée, az olasz Antonetti katolikus könyvkiadók). Ezáltal még inkább természetessé vált, hogy a hazai egyházi kiadványokat, a magyar püspöki kar kiadványait, a hit-tankönyveket, a katolikus iskolák tankönyveit, a Szentszék magyarra fordított megnyilatkozásait, a hazai liturgikus könyveket elsősorban, sőt kizárólagosan ez a kiadó, a Szent István Társulat adja ki. Privilegium volt ez, más kiadók által elismerve és tiszteletben tartva évtizedeken keresztül.

TÁRSASÁG VAGY RÉSZVÉNYTÁRSASÁG?

Ünnepi jubiláris közgyűlését 1923. május 17-én tartotta székházának dísztermében a Szent István Társulat. Csernoch János bíboros hercegprímás elnöklete alatt, gróf Mailáth György elnök, Mihályfi Ákos és Turi Béla alelnökök irányítása alatt zsúfolásig telt teremben követték egymást a programpontok.

Jelen volt az *államfő*: Horthy Miklós kormányzó és felesége, a püspöki kar tagjai, a kormány részéről gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter és Petry Pál államtitkár, a főváros polgármestere, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem rektora, dékánok és számos más előkelőség, a társulat tisztségviselői, fővárosi és vidéki tagjainak sokasága. A püspökök között ott volt Prohászka Ottokár, a tagok között Giesswein Sándor.

Bevezető előadásában *Csernoch hercegprímás* visszatekintett a múltba, s felvázolta a jövő perspektíváit.

„Midőn a hetvenöt éves Szent István Társulat közgyűlésén megemlékezünk az alapítás idejéről – mondta többek között –, *önkéntelenül is összehasonlítjuk azt az időt a miennkel.* Akkor nyugtalan, forradalmi hangulat közben nagy átalakuláson ment át az ország. Majd csatavesztés és elnyomatás következett. Most a veszített háborút követő forradalom és proletárdiktatúra után vagyunk; megcsonkított országban, nem is beszélve az elszakított részek elnyomatásáról. Akkor a forradalom az egész nemzet vágyainak pillanatnyi kilobbanása volt, amely a vágyak teljesülésével csendes békévé tudott elülni. Most a forradalom a magyar nemzetben belül a világnézeti és társadalmi különbségek harca volt, amely a nemzet testét és lelkét tépte s tépi tovább, teljes békével csendesülni nehezen tud, mert belső lelki betegség az oka. Akkor a nemzet a királyától várta az alkotmányt, a szabadságot, ma a saját erőnktől s még ismeretlen tényezőktől várjuk az egész országot és a teljes békét. Akkor a liberalizmus volt a jövő, ma a szociális igazság az uralkodó planéta. Amint akkor Fogarasy püspök nem féltette az egyházat a jövő rejtelmektől, hanem az egyház tanításának minél szélesebb megismertetését sürgette: úgy mi *nyugodtan várjuk a jövő fejlődéseit*, ha a nagy néptömegek a katolikus igazságokat kellőleg megismerik.”

Még egy részlet a nagyszabású előadásból: „Amint a Szent István Társulatban a közös nemzeti célok megértésre és összetartásra bírták az összes hazafiakat: úgy napjainkban a keresztény szociális munkában egyesítőleg függ az ország jövője és boldogulása. *Mindenekelőtt azonban nekünk katolikusoknak kell egyeknek lenniünk.* Vegyünk példát a Szent István Társulattól, s tanuljuk meg, hogy *tisztán katolikus alapon bármikor testvérekként találkozunk, akármilyen nézeteltérések is válasszanak el egyéb kérdésekben.* Másrészt igyekezzünk éppen közös világnézetünknel fogva az élet sokféle viszonylatai közt lehetőleg *egységes álláspontra jutni és egységesen föllépni.* A politikai és szociális nézeteltéréseket kölcsönös jóindulattal könnyű áthidalni. Legyünk egymás iránt szeretettel, mérséklettel és kímélettel.”

S a befejező mondatok: „Röviden összefoglalva a hetvenöt éves Szent István Társulat történetének tanulságait: *a válságos időket élő magyar haza javára működünk együtt mi, magyar katolikusok mindazokkal, akiket velünk közös hazafiság és nemzeti érzés tölt el.* Így biztosítjuk az egyházpolitikai békét minden időben. Magunk között legyünk egészen katolikusok, mellékes szempontokon felülemelkedve legyünk egységesek, egymást szeretők és megbecsülők. *Így jelentünk szervezett erőt és nyerünk önbizalmat a pozitív munkához.* Katolikus igaz tanainkat tanítsuk és páratlan kultúrerőnket érvényesítsük abban a korban, amelyet Krisztustól és azoktól a nagyoktól tanultunk, akik Krisztus szellemét leginkább megértették. Így hódítunk, nevelünk, erőt és vigasztalást nyújtunk szenvedő korunknak.”

Majd Mailáth György elnök felolvasta Csernoch prímás levelét, amelyet a társulathoz korábban, 1923. március 26-án intézett:

„Rómában Ő Szentségének jelentést tettem a Szent István Társulat fennállásának 75 éves jubileumáról és kértem, hogy a katolikus irodalom fejlesztése és terjesz-

tése terén nagy érdemekkel bíró társulattal szemben legfelsőbb elismerését nyilvánítani méltóztassék. A *Szentatya meglelégedéssel hallgatta meg mindazt, amit a Szent István Társulat 75 éves dicséretes működéséről előadtam*, dicsérőleg nyilatkozott törekvéseiről s atyai jóindulatának jeléül a Szent István Társulatot a »Tipografia Editrice Pontificia« vagyis „Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója” címmel tüntette ki. Midőn a címadományozásról szóló okmányt csatolom, a társulat további működésére a magam részéről is a jó Isten áldását kérem.”

Az okmány szövege olasz nyelvű:

„Sacri Palazzi Apostolici. 1923/N. 215.

La Santita di Nostro Signore Pio P.P. XI. volendo dare un attestato della Sua Sovrana considerazione alla *Societa di Santo Stefano*, si e benignamente degnata di concederle il Titolo di *Tipografia Editrice Pontificia* con facolta d'innalzare lo stemma della stressa Santita Sua.

Vaticano, 20. Marzo 1923, Il Maggiordomo di Sua Santita Prefetto dei Sacri Palazzi Apostolici.”

Ezután felolvasták *Kleblsberg Kunó* kultuszminiszternek a társulathoz intézett levelét. Ez a 75. évforduló „olyan esemény, amely a magyar kultúra mai élethalálharcában is megállásra készíti annak minden munkását” – írta többek között. – Felidézi a társulat múltjának állomásait, így összegezve: „A vallásos érzés ápolására törekedve, az ország katolikus lakosainak minden rétegéhez, nemzetiségre való különbség nélkül utat keresett, ugyanakkor gondozta a Bukovinába, Moldvába és Romániába szakadt magyar véreinket is úgy, hogy ezáltal a *nemzeti egység* megerősítésének is nagy szolgálatot tett.”

S a jelen? „Ma pedig *Csonka-Magyarországnak egyik legerősebb kiadvállalata*, melynek saját palotája és elsőrendű nyomdája van. Ezek megszerzésében és a tudományos és irodalmi élet felvirágoztatásának olyan *fényes példáját* adta, amelynek követése nemzetünk újra való felemelkedésének is útját mutatja.”

A kulturális kormányzat nevében kifejezve üdvözlétét, azt kívánja, hogy „az ország a társulat nagyon üdvös működésének hatását a jövőben minél nagyobb mértékben élvezhesse.”

A leirat felolvasása után *Turi Béla* alelnök tartott előadást *Ipolyi Arnold* püspökről, a társulat egykori alelnökéről, születésének századik évfordulója alkalmából, majd *Mihályfi Ákos* alelnök terjesztette elő *jelentését a társulat elmúlt esztendejéről*. A részletes tájékoztatás keretében megemlítette: „Ha a mai gazdasági válságok között nem is valószínűsíthetjük meg nagynevű alapítónknak, Fogarasy püspöknek programját a maga egészében a „jó és olcsó könyvek” kiadása által, de mindent elkövetünk, hogy legalább is jó könyveket adjunk a magyar katolikus társadalomnak.”

S további bejelentései is eléggé beárnyékkolták az ünnepi díszgyűlés örvendő hangulatát. „Bizonytalan, hogy a jövőben folytathatjuk-e a megkezdett úton és az eddigi arányban kiadói tevékenységünket – mondta. Az árviszonyok ugyanis, főleg az anyagárak és a munkabérek folytonos emelkedése miatt *hovatovább majdnem lebetetlenség*számba fog menni egy komoly tudományos munka kiadása. Félő, hogy eljutunk a szellemi

kultúra csődjéhez. Talán már benne is vagyunk. Azonban nem adjuk fel a reményt, hogy még jobb idők is virradnak ránk.”

Az alelnök borulátása tovább fokozódott, amikor a *tagoknak járó könyvilletményről* szólt. Ezt 37 éven át egyedül a Katholikus Szemle jelentette; néha azon kívül egy naptárt és egy kötet más művet tudott adni a társulat tagjainak a tagdíj ellenében. „Hol vannak ezek a régi jó idők! 1920-ban már csak a Szemlét és egy naptárt adtunk a tagoknak 20 korona tagsági díj fejében; akkor a tagilletményekre ráfizettünk 142 000 koronát; 1921-ben fölemeltük a tagsági díjat 60 koronára, a tagoknak adtuk a Szemlét és egy naptárt, a tagilletményekre ráfizettünk 218 000 koronát; 1922-ben a tagdíj régi tagoknak még mindig 60 korona, az új tagokét azonban 120 koronára emeltük, de a tagilletményekre ismét ráfizettünk 767 060 koronát.”

1923 elejétől újabb próbálkozások: a régi tagok 60 korona tagdíj ellenében megkapják a naptárt; más tagok, akik ezt vállalják, 300 korona tagdíj ellenében naptárt is, Szemlét is kapnak. 1923. évi márciusi választmányi döntés: „naptáros” tagok 300, „Szemlés” tagok 600 korona tagdíjat fizetnek; aki mindkettőt óhajtja, az 900 koronát. Még így is olcsóbb, mintha a könyvesboltban vásárolnák meg e kiadványokat; a társulat viszont ezekre az illetménykötetekre előreláthatólag 2 millió koronát fog ráfizetni.

De az alelnök nem akarta ilyen „szomorú akkordokkal” zárni jelentését. Bejelentette, hogy a társulat hárommillió korona tőkével „*Zichy Nándor Alapítvány*”-t létesít, melynek kamataiból a társulat kiadásában megjelent egy-egy legkiválóbb tudományos vagy szépirodalmi, népies vagy ifjúsági munkát kívánják évenként megjutalmazni. Ezenkívül a Katholikus Tanáregyesületnek, a Hitoktatók és Hittanárok Egyesületének, a Katholikus Néptanítók Országos Szövetségének, és a Katholikus Tanítónők Egyesületének *egyenként 500 000 koronát* adományoz a társulat. „Ily módon véljük hálánkat és elismerésünket kifejezni azok iránt, akik szellemi munkájukkal bennünket elsősorban támogatnak.”

Ezután *Erdősi Károly* igazgató számolt be az *elmúlt évek kiadványairól*. Összegezeként megállapította: 1921-ben a társulati kiadványok száma 1 millió 195 ezer 900 példány volt; 1922-ben ez a szám 1 millió 408 ezerre emelkedett.

Emelkedett a kiadványok kelendősége. A tiszteletpéldányokon és az ajándék-könyveken kívül 1921-ben 1 millió 199 ezer 909 példányt adtak el, 1922-ben pedig 1 millió 282 ezer 276 példányt, tehát közel százezerrel többet.

Tovább folytatódott – a nehéz gazdasági helyzet ellenére – a társulati hagyomány: a Szent István Társulat 1921-ben 12 ezer 526 könyvet, 1922-ben 15 ezer könyvet adott *ingyen, térítés nélkül* a rászorultaknak.

Az ünnepi ülést gróf Mailáth György világi elnök zárta be.

Két kiadvány tette maradandóvá a társulat jubileumát. Az egyik címe: „1848–1923. *A Szent István Társulat jubiláris közgyűlése fennállásának hetvenötödik évfordulója alkalmából.*” A kötet címlapján először tüntették fel a pápai emblémát. Ugyancsak még 1923-ban megjelent Erdősi Károly kötete „*A hetvenöt éves Szent István Társulat*” címmel, címlapján az új emblémával és „Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója” kitüntető címmel.

Az 1923. évi jubiláris közgyűlés *fordulópontot jelentett* a Szent István Társulat életében: a piaci verseny, a gazdasági szorítások arra kényszerítették a társulat vezetőségét, hogy figyelme középpontjába a *kiadvállalatból és a nyomdából álló részvénytársaságot* állítsa; hogy annak minél gazdaságosabb működtetése révén a társulat változatlanul alapvető céljait minél jobban megvalósíthassa.

Az a tény a társulat működésének kezdetétől fogva érvényesült, hogy a társulati tagok számára nyújtott *illetménykötetek* ára messze nem fedezte azok előállítási költségeit, magyarul: a tagoknak adott *illetménykötetek* mindig ráfizetést jelentettek a társulat gazdálkodása számára. Ezt a ráfizetést más társulati kiadványok hasznából egyenlítették ki. Jelentős új bevételi forrást jelentett például a század eleje óta a tankönyvek tömeges piacra dobása, de az ebből származó haszon jó részét elvitték az *illetménykötetek* ráfizetései. Furcsa paradoxon volt ez: minél több a társulati tag, annál nagyobb a pénzbeli-gazdasági veszteség.

Ezt a paradoxont az alapítók korában s az első két évtizedben – egészen más gazdasági körülmények között – még nem érezték, de teljesen más helyzet előtt állt a társulat vezetősége évtizedek múltával, a századfordulón, szembesülve a hazánkban is egyre erősödő piaci viszonyok kemény törvényeivel.

Ugyanakkor állandó bonyodalom volt a tagok részéről, hogy számukra nem megfelelőek – tartalmilag, műfajilag – a kapott *illetménykötetek*; a tagok közötti könyvterjesztés is egyre nehezkesebbé vált; a háborús s a forradalmak alatt az egyes régiók ügyeit intéző, tagdíjat begyűjtő, könyveket szétosztó tiszteleti tagok hálózata összeomlott, majd a Trianon körüli időben megszűnt. A tagsági rendszer – bármennyire is igyekeztek mindvégig fenntartani a társulati vezetők – *egyre nagyobb terhet* jelentett a társulat, pontosabban a részvénytársaság gazdálkodása számára.

Ettől kezdve a *Szent István Társulat szinte kizárólagosan a részvénytársaságot jelentette* (akárcsak például a Franklin Társulat esetében), jóllehet az 1922-ben elfogadott szabályzat szerint változatlanul tovább éltek az örökölt, hagyományos külső formások. Ezután is volt a társulatnak tisztikara, a tisztségviselőket továbbra is szabályosan újra- és újraválasztották, megtartották az évi közgyűlésüket (amelyek a katolikus közélet jeles eseményei voltak a két világháború között s utána is), működött a kelendő létszámú választmány, s voltak tagok is, akik tagdíjuk ellenében könyveket kaptak (most már jól kiszámítva, hogy ne fizessen rá a részvénytársaság). Társulati tagnévtár ezután már nem jelent meg nyomtatásban (az utolsót 1898-ban adták ki).

A Szent István Társulat irányító tényezője ettől kezdve a *részvénytársaság igazgatótanácsa* lett, lényegében az döntött az alapvető kérdésekről, természetesen katolikus szellemben, keresztény gazdaságpolitikát folytatva.

Jól jelzi ezt a tény Erdősi Károly említett könyve, az 1923-ban megjelent „A hetvenöt éves Szent István Társulat”. Ennek címlapján a szerző mint „vezérigazgató” jegyzi magát, jóllehet az alapszabály szerint a társulatnak ő „igazgató”-ja volt, viszont kétségtelen, hogy a részvénytársaság élén valóban mint vezérigazgató funkcionált.

S a könyv történeti része zárófejezetének ez a címe: „A Szent István Társulat *ma*”, ebben megemlíti a társulat elnökeinek s alelnökeinek nevét, de azután kizárólagosan a ki-

adóvállalat és a nyomda egyes osztályait, részlegeit, vezetőit, tisztviselőit, alkalmazotta-
it, könyvkereskedőit mutatja be nagy részletességgel.

Mindezekkel szemben azonban szükséges egy másik vonatkozást is megemlíte-
ni. Az 1922-ben megújított szabályzatban nem szerepel a korábbi szabályzatokban
hangsúlyos helyen levő paragrafus: a társulat törekszik „*az eladott könyvek után netalán
gyűjtött fölöslegről a keresztény irgalmasság műveit előmozdítani.*” Ennek ellenére ezt a Szent
István Társulat – szemben más, csakis profitra termelő könyvkiadókkal – *továbbra is
következtesen megtette.* Mint Erdősi Károly jelentette az 1923-i közgyűlésen: 1921-ben több
mint 12 000, 1922-ben több mint 15 000 kiadványát juttatta a társulat megfelelő he-
lyekre teljesen ingyen, mindenfajta térítés nélkül; katolikus egyesületeket pedig nagy
összegekkel támogattak.

Ezt – az 1848-as alapító programból származó, s magára nézve a 20. század-
ban is kötelezőnek tartott – feladatát a társulat az 1920-as, 1930-as években, s a kö-
vetkező évtizedekben is lelkiismeretesen teljesítette.

Egy további – az előbbiektől eltérő, más jellegű – változás is bekövetkezett ekkor
a Szent István Társulat életében: *befejeződött a társulatnak a hazai katolikus egyház életében
korábban betöltött, egyedül általa teljesített közösségi, szervező, mozgósító szerepe és feladata.*

Az 1920-as évek elejétől ugyanis széles körben tevékenykedett e téren az Or-
szágos Katolikus Szövetség, ennek utóda lett 1932-től az *Actio Catholica* szervezete országos
és helyi hivatalokkal. Emellett a katolikus társadalmi élet szerveződési pontjaiként
a *Katolikus Körök* jelentek meg: ilyenek az 1920-as évek elejétől mindegyik nagyobb
városunkban működtek. Különösen élénk és sokszínű élet folyt a budapesti *Közép-
ponti Katolikus Körben*, annak belvárosi, Molnár utcai tágas új székházában, amely kü-
lönféle találkozónak, üléseknek, díszvacsoráknak, báloknak egyaránt alkalmas helyet
nyújtott.

Számos szakmai egyesület is tevékenykedett, magukhoz vonzva a katolikus ér-
telmiségi rétegeket. Az egyik legtevékenyebb ilyen közösség volt a *Katolikus Írók és
Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete.* Az 1920-as években kezdték megszervezni a ma-
gyar katolikusok nagy seregszemléjét, az *Országos Katolikus Nagygyűlések* eseménysoro-
zatait, jelentős főpásztori megnyilatkozásokkal.

S a társulati katolikus folyóirat, a *Katolikus Szemle* mellett a művelt katolikus
középosztály számára számos magas színvonalú folyóiratot szerkesztettek különféle
közösségek: ilyen volt a *Magyar Kultúra*, a *Pannonhalmi Szemle*, később a *Korunk Szava*,
azután a *Vigilia.* De már nem egyedüli katolikus könyvkiadó a Szent István Társu-
lat: a katolikus hívők ez irányú igényeit igyekezett kielégíteni az *Élet Könyvkiadó*, a
Korda, a *Magyar Kórus*, a *Szalézi Művek*, s további kisebb katolikus könyvkiadók.

Ebben az új, kiszélesedett, sokféle érdekeltséget képviselő mezőnyben kellett
helytállnia a Szent István Társulatnak és részvénytársaságának.

KALENDÁRIUM ÉS TUDOMÁNY

A század elején, 1904-ben jelent meg újra a *Szent István Társulat Naptára*, s 1919-ig minden évben rendben az érdeklődők kezébe került. Mellette 1916-ra, 1917-re kiadtak másokat is („Búcsújáró Naptár”, „Magyar Hősök Naptára”, „Világháború Naptára”), 1917-re, 1918-ra újabbakat („Magyar Dicsőség Naptára”, „Vitéz Fiai Naptára”, „Új Nagy Mesenaptár”).

Az egész országot elárasztó békevágy motiválta az 1917-ben szerkesztett, 1918-ra szóló „Béke Naptár”-t, majd pedig a bekövetkező politikai események az 1918 őszén szerkesztett, 1919-re érvényes kalendáriumokat: „Független Magyarország Naptára”, „Magyar Népköztársaság Naptára”, „Magyar Nemzetország Naptára”. (Sajnos, ezekből egyetlen példány sem maradt, a tanácsköztársaság idején nagy dühükben elsősorban ezekre vetették rá magukat a nyomda új urai.)

1920-ban a nők számára készültek társulati kalendáriumok (együttműködve a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségével): „Keresztény Nők Naptára”, „Magyar Asszonyok Népnaptára”. 1922-ben új műfajú társulati kalendárium került a vásárokba: „Regény Naptár”. S 1922-re kézbe került a „*Szent István Naptár*” is, amely a következő években – egészen 1944-ig – folyamatosan megjelent.

Nagy mennyiségben s széles körű változatosságban bocsátotta ki a társulat nyomdája az 1923-ra szóló kalendáriumokat: a Szent István Naptáron kívül 16 magyar, 2 német és 2 szlovák naptárat.

A következőket: Családi Naptár, Gazdasági Népnaptár, Honvédnaptár, Katholikus Naptár, Képes Tündérnaptár, Keresztény Képes Naptár, Kiszgazdák Képes Naptára, Kosuth Lajos Nagy Naptára, Lurdi Szűz Mária Naptára, Mátyás király Naptára, Nagy Képes Naptár, Páduai Szent Antal Naptár, Petőfi Naptár, Regélő Naptár, Szent Család Naptára, Új Nagy Mesenaptár; Grosser Bilder Kalender, Ofner Schreibkalender; Krestansky obrazkovy kalendar, Velky obrazkovy kalendar.

Ilyen s hasonló naptárak kiadásával az 1940-es évek elejéig foglalkozott a társulat.

A Szent István Társulat könyvkiadási tevékenysége – a közbejött zavaros évek után – ekkor már újra rendben, a *kialakított program alapján* folytatódott.

Artner Edgár 1923-ban napvilágot látott könyve még a gyászos közelmúltra utalt vissza. „*Az ősegyház kommunizmus*” című műve bevezetésében írta a szerző: „Még élénk emlékezetünkben vannak a nemrég felettünk elviharzott kommunizmus rémségei. Akarva, nem akarva kénytelenek voltunk megismerkedni tanaival, hiszen gondoskodtak róla, hogy egyéb szellemi táplálékhoz ne juthassunk. Amit addig csak elvéve, részint »tudósok« íróasztaluk mellett kigondoltak, részint költők csapongó fantáziájukkal megjövendölni véltek, de amiről minden reálsan gondolkodó fő belátta, hogy ilyen formában a valóságban megvalósíthatatlan, azt felelőtlen emberek mirajtunk próbálták ki, és így most már saját tapasztalataink is megmutatták az egész társadalom kommunizálásának lehetetlenségét.”

Rövid uralmuk alatt gyakran hangoztatták, hogy „ők Krisztusnak, az első kommunistának igaz követői”. Kötetében ezt cáfolja a szerző; azt, hogy „az igazi kereszténység a kommunizmusban van meg – és ha tényleg van valamely kommunizmus a kereszténységben, azt össze lehet-e hasonlítani azzal, amely szegény hazánkat nemrég majdnem a végromlásba juttatta.”

Ez az időszak, az 1920-as, 1930-as évek időszaka általában *nem kedvezett a tudományos művek kiadásának*: szűk szakkörök, illetőleg az erősen elszegényedett értelmiségi rétegek számára aránylag alacsony példányszámban megjelentetni ilyen köteteket egyik kiadónak sem volt „kifizetődő”. Mindez a Szent István Társulat tudományos műveire is ugyanígy hatott és vonatkozott. Ezért a társulat átalakította a tudományos művekkel kapcsolatos kiadáspolitikáját. Egyrészt kevesebb *önálló* tudományos kötetet adott ki ebben az időben, viszont igen sok tudományos művet jelentetett meg a *Szent István Könyvek* között.

A társulat legsikeresebb tudományos-tudománynépszerűsítő könyvsorozatának bizonyult ez az 1923-ban megindított kiadványegyüttes. Ezt jelzi hosszú élete, a megjelent 127 számból álló *éppen száz kötet*, a témák és a szerzők jó megválasztása – mindez népszerűséget szerzett a tetszetős kivitelű zsebkönyveknek az olvasóközönség körében. Elérte tehát célját, amelyet így fogalmaztak meg a szerkesztők mind-egyik könyv utolsó oldalán:

„Katolikus kultúrát fejleszteni, *katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni*, ez a hivatása a Szent István Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelent Szent István Könyveknek.

A Szent István Könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István Könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy *minden művelt egyén* érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István Könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy *a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.*”

A sorozat 1923-ban megjelent első 12 kötete után az 1920-as években a 77. számig jutott el, e sorrendben:

1924. 13. Trikál József: Természetbölcselet; 14. Bognár Cecil: Értékelmélet; 15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége; 16. Babura László: Szent Ágoston élete; 17. Lepold Antal: Szalézi Szent Ferenc válogatott levelei; 18. Áldásy Antal: A keresztes hadjáratok története; 19. Marosi Arnold: Átöröklés és nemzetvédelem; 20. Zoltvány Irén: Erotika és irodalom; 21. Horváth Sándor: Aquinói Szent Tamás világnézete.

1925. 22. Balogh Albin: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt; 23. Marczell Mihály: A katolikus nevelés szelleme; 24–25. Motz Atanáz: A német irodalom története; 26. Babura László: Szent Ambrus élete; 27. Márki Sán-

dor: II. Rákóczi Ferenc élete; 28. Kiss Albin: A magyar társadalomtan története; 29. Szabó Zoltán: A növények életmódja; 30. Weszelszky Gyula: A rádium és az atomelmélet; 31. Balanyi György: Assisi Szent Ferenc élete.

1926. 32. Dávid Antal: Babel és Assur. I. Történet; 33. Fejér Adorján: Római régiségek; 34. Balogh József: Szent Ágoston, a levélíró; 35. Babura László: Szent Jeromos élete; 36. Karácsonyi János: Szent László király élete; 37. Miskolczy István: A középkori kereskedelem története; 38. Szémán István: Az újabb orosz irodalom; 39. Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története; 40. Trikál József: A gondolkodás művészete; 41. Kühár Flóris: Bevezetés a vallás lélektanába.

1927. 42. Babura László: Nagy Szent Gergely élete; 43–44. Kühár Flóris: A keresztény bölcsélet története; 45. Weszely Ödön: Korszerű nevelési problémák; 46. Somogyi Antal: Vallás és modern művészet; 47. Divald Kornél: Magyar művészet-történet; 48–49. Birkás Géza: A francia irodalom története; 50. Wodetzky József: A világegyetem szerkezete; 51. Záborszky István: Rabindranath Tagore világnézete.

1928. 52–53. Godefried Kurth: A modern civilizáció kezdete; 54–55. Dávid Antal: Babel és Assur. II. Művelődés; 56. Horváth Jenő: A modern Amerika története; 57. Balogh Albin: Ország és nyelv, határok és nemzetiségek a magyar történelemben; 58. Meszlényi Antal: A katolikus egyház és az állam 1848/49-ben; 59–60. Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség; 61. Kecskés Pál: A házasság etikája; 62. Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere az új egyházi törvénykönyv szerint.

1929. 63. Petró József: Az ősegyház élete; 64–65. Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség; 66–67. Trikál József: A jelenségekből a valóságba; 68. Erdey Ferenc: Kant valláserkölcsei világnézete; 69–71. Hartmann Grisar: Luther Márton élete; 72. Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába; 73–74. Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. I.; 75–76. Divald Kornél: A magyar iparművészet története; 77. Balanyi György: A római kérdés.

A PÜSPÖKI KAR SEGÍTŐJE

A püspöki kar – akárcsak a korábbi évtizedekben – erősen támaszkodott a Szent István Társulat könyvkiadó és könyvterjesztő tevékenységére, s nem csupán a katolikus iskolák tankönyvellátásában, de más téren is igénybe vette szolgálatait. A püspökkari értekezleteken gyakran szóba került a társulat, különféle megbízások kapcsán. Csupán néhány példa a sok közül.

Régi, még 1877-ben hozott püspökkari határozat értelmében a katolikus népiskolák csakis a Szent István Társulat által kiadott tankönyveket használhatták; a többi iskolatípusban azokból a tantárgyakból, amelyekből a társulat nem adott ki tankönyvet, más kiadó által forgalmazott tankönyv is tanítható volt, ha a katolikus tanügyi hatóság azt engedélyezte.

Az 1923. május 16-i ülésen például szóba került, hogy a *Kalász* tankönyvkiadó vállalat szeretné saját kiadványait a katolikus népiskolákban is terjeszteni, s ezért tan-

könyveit engedélyeztetésre beküldte a Katolikus Tanügyi Tanácshoz. A püspökök döntése: „a püspöki kar megmarad azon elhatározás mellett, hogy a katolikus iskolákban a Szent István Társulat tankönyvei használandók.”

Az 1924. április 9-én tartott püspökkari ülés jegyzőkönyvéből: „A Szent István Társulat minden községben *bizományost* keres, aki a társulat kiadványait 25% jutalék mellett árulja. Kérelmet intézett az összes plébánoshoz, hogy alkalmas bizományosokat nevezzenek. Igen sok helyről nem érkezett válasz. – Az egyházmegyei körlevelekben utasítandók a lelkészek, hogy a Szent István Társulat kérelmét teljesítsék.”

1925-ben a belügyminiszter felhívta a püspöki kar figyelmét a különféle *szepták* terjedésére, s megfelelő ellenpropagandát sürgetett. Az 1925. október 14-i püspökkari ülés határozata: „A Szent István Társulat fölkeretik, hogy a szepták kérdését alaposan ismerő s a népies írásmódban gyakorlott szerzőkkel alkalmas röpiratokat készíttessen az egyes szepták ellen.”

Jegyzőkönyvi részlet az 1926. március 17-i ülésről: „Mivel a Katolikus Tanügyi Tanács a püspöki kar rendelkezése folytán a katolikus elemi iskolák részére csak a Szent István Társulatnál megjelenő tankönyveket approbálja [= hagyja jóvá, engedélyezi], a váci püspök kérdezi, vajon a katolikus polgári iskolák részére is csak a Szent István Társulat kiadványai nyerhetik el az engedélyezést? – *Amennyiben a Szent István Társulat a polgári iskolákat ellátja tankönyvekkel, privilégiuma ezekre is kiterjesztetik.* Amíg azonban a Szent István Társulatnak valamely tantárgyból nincs tankönyve, a Katolikus Tanügyi Tanács más vállalatnál kiadott tankönyvet is engedélyezhet.”

Ugyanekkor szóba került az *iskolai könyvtárak* ügye: az ezekbe javasolható könyvekről a Katolikus Tanügyi Tanács jegyzéket készített, amelyet a Szent István Társulat minden iskolának megküldött. A püspökök határozata: az iskolai könyvtárak számára „a megrendelést lehetőleg a Szent István Társulat útján kell eszközölni.”

A püspöki kartól Hamburgból a magyar kivándorlók részére magyar könyveket kérnek. „A kérelem a Szent István Társulathoz áttétetik.”

Az 1926. október 8-i ülés napirendjének 24. pontja: „Mivel a püspöki kar kimondotta, hogy a katolikus népiskolák számára csak azok a tankönyvek approbálhatók a Katolikus Tanügyi Tanács útján, melyek a Szent István Társulat kiadásában megjelentek, a Kir. M. *Egyetemi Nyomda* vezetősége kéri, hogy az Egyetemi Nyomda tankönyvei is nyerhessenek a Katolikus Tanügyi Tanácstól engedélyezést. – A püspöki kar a Szent István Társulat privilégiumát elvi és gyakorlati okokból meg nem szünteti. Azonban készségesen fölhaltalmazza a Katolikus Tanügyi Tanácsot, hogy az Egyetemi Nyomda olyan tankönyveit approbálja, amilyenek a Szent István Társulatnál nem kaphatók, legalább addig, amíg a Szent István Társulat az egész szükségletet nem fedezheti.”

Úgy tűnik, hogy egyes katolikus iskolákban megszegették a püspöki kar határozatát, mert ez olvasható az 1927. június 21-i ülés jegyzőkönyvében: „A Szent István Társulat vezérigazgatója bejelenti, hogy az új tanterv szerint készült összes tankönyvek rövidesen elkészülnek, s a következő tanévben mindenütt használatba vehetők. A Társulat ismételten kéri a püspöki kar hathatós támogatását, hogy az összes kato-

likus elemi iskolákban a Szent István Társulat tankönyveit vezessék be. – A püspöki kar korábbi határozata értelmében minden iskolában a Szent István Társulat tankönyveinek használatát előírta.”

Az 1928. március 28-i ülésen a püspökök tudomására hozzák, hogy a katolikus elemi iskolák számára 1926. március 27-én kiadott *Tanterv és Utasítás* kapható a Szent István Társulat budapesti, Kecskeméti utcai könyvkereskedésében.

Sajátos problémával került szembe a püspöki kar 1928. október 10-i ülésén a hazai nemzetiségek – főként a németek – népiskoláinak tankönyvei kapcsán. Ezekben nemzetiségi nyelvű oktatás folyt (egészben vagy részben), ezért *nemzetiségi nyelvű tankönyvekre* volt szükségük. Az ülésen „evvel kapcsolatban a hercegprímás közli azt a bizalmas értesülését, mely szerint a kisebbségi [= nemzetiségi] iskolákat – jellegre való tekintet nélkül – kizárólag az állam akarja tankönyvekkel ellátni”, tehát a katolikus népiskolákat is. A döntés: „A püspöki kar már most állást foglal ezen tervvel szemben, amellyel – ha megvalósulna – *az egyházi hatóság azon joga sértetnék, amelyeknek alapján a fennhatóságuk alatt álló iskolákban a tankönyvek tekintetében is rendelkezni jogosultak*. Felkéri a hercegprímást, hogy ezen álláspontnak a szükségeshez képest kifejezést adjon.”

Ezen az ülésen fogalmazták meg a püspökök az első *kritikai megjegyzéseket* a társulattal szemben. „A püspöki kar egyébként – folytatódik a fenti szöveg – fenntartja azt az intézkedését, amellyel a katolikus iskoláknak tankönyvekkel való ellátását kizárólagos joggal a Szent István Társulatra ruházta. E monopóliummal szemben azonban megkívánja a Szent István Társulattól, hogy e téren összes kötelezettségeit pontosan teljesítse, nevezetesen minden szükséges tankönyvet jelenítsen meg a legrovidebb idő alatt, mert különben kénytelen lesz a püspöki kar rést ütni a monopóliumon.”

1929-ben Rómából javaslat érkezik egy kiadvány lefordítására és kiadására a gyermekek első szentáldozásáról. „A hercegprímás a Szent István Társulathoz fordulni.” Ugyanezen a március 13-i ülésen ez is a jegyzőkönyvbe került:

„A kisebbségi iskoláknak tankönyvekkel való ellátása tekintetében *a Szent István Társulat az Egyetemi Nyomdával létesített barátságos megállapodást*. Eszerint »a tankönyvek megszerkesztésére közös szerkesztőbizottság alakíttatnék, amelyben a Szent István Társulat által kiküldött katolikus tankönyvírók is részt vennének. Az így megállapított tananyagot azután a Katolikus Tanügyi Tanács külön is átnézné, s oly olvasmányok (pl. imádságról, templomról, istentiszteletről, történelmi világnézettről stb. szólók), amelyekben a katolikus álláspont pozitíve külön is hangsúlyozandó, megfelelően átíratnának, a Katolikus Tanügyi Tanács a katolikus iskolák számára a tankönyveket e módosított szöveggel approbálná, s az ekként kifogástalan katolikus felfogást tartalmazó könyv külön borítékkal [= fedőlappal] *mint a Szent István Társulat kiadványa* jelennék meg. « Ezen egyezés révén a Szent István Társulat arányosan részesednék e tankönyvek kiadására nyújtandó állami szubvencióban. A megállapodás véglegesítése, amelyhez a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium már hozzájárult, a püspöki kar engedélyétől függ. – A püspöki kar a tankönyvkiadás ismertettét módját a maga részéről is engedélyezi.”

Huber Frigyes közbenjárást kér a püspöki kartól, hogy az általa magyarra fordított „kitűnő korális könyvet” (P. Johner: Neue Schule des gregorianischen Gesanges) a Szent István Társulat kiadja. Döntés: „A hercegprímás a püspöki kar nevében a Szent István Társulathoz fordul.”

A katolikus – illetve általában az egyházi – iskolák tankönyvellátásának egyik sajátos pontjára – *nincs szükségük állami, minisztériumi jóváhagyásra, engedélyezésre* – világított rá az 1929. október 25-i püspökkari értekezlet 17. pontja:

„A váci püspök előterjeszti, hogy egyes tankönyvírók nála kérvényt nyújtottak be aziránt, hogy a püspöki kar a Franklin Társulat által kiadandó Kocsán-Lányi olvasókönyvet és egyéb tankönyveket is engedélyezze a katolikus elemi iskolák számára. A váci püspök közölte a kérvény benyújtójával, hogy a Szent István Társulat ez irányú kizárólagos megbízatásához a püspöki kar bizonyára és annál is inkább fog ragaszkodni, mert a *Szent István Társulat a maga tankönyveit nem hagyja jóvá a kultuskormányzatnal*, s így tankönyvei az állami és községi iskolákban nem használhatók, ellenben a Franklin Társulat tankönyvei a kultuskormánytól nyert jóváhagyás révén úgyszólván érvényesülnek az állami és községi iskolában, nem volna méltányos püspökkari engedély révén utat nyitni nekik a Szent István Társulat rovására a katolikus iskolákba is. – A püspöki kar helyesléssel tudomásul veszi, s a *Szent István Társulat ez irányú kizárólagossági jogát fenntartja.*”

A csak szűk körben kelendő szakkönyvkiadás gondjaira világít rá ugyanezen ülés 33. pontja, amelyben az előző ülésen szóba hozott német gregorián tankönyv magyar kiadására reflektált. „A Szent István Társulat csak úgy hajlandó vállalni a kiadást, ha a püspöki kar a munka kelendőségét biztosítja. A társulat ugyanis 20 év előtt kiadta P. Birkle-Meiszner: A choralis ének katekizmusa c. művét, s évenként 30-40 darabnál többet nem tud eladni. Ha a munkát 1500 példányban nyomná, egy példány ára 12-15 pengő lenne. A német kiadásnak magyarországi ára pedig csak 8 pengő, ami úgy lehetséges, hogy a német eredeti kiadás 5000 példányos kiadásban jelenik meg. Ha a püspöki kar a művet az összes plébániák és szemináriumok számára kötelezően előírná, vállalná a kiadást. – A püspöki kar nem rendeli el a műnek kötelező beszerzését, de készséggel fogja ajánlani.” (A könyv nem jelent meg.)

Az 1930. március 3-án tartott ülésen a püspökök megerősítették korábbi álláspontjukat, hogy a *Nemzetnevelés* című tanítói katolikus szaklap – amelyet a Szent István Társulat ad ki – minden katolikus elemi iskolában az iskolai pénztárból kötelezően előfizetendő.

Ez év november 6-i ülésen „a váci püspök jelenti, hogy a Katolikus Tanügyi Tanács a kapott utasításhoz híven elkészítette a kisebbségi tanítási nyelvű római katolikus elemi népiskolák óratervét és tantervét. Mindkettőt bemutatja. – A püspöki kar úgy az óratervet, mint a tantervet jóváhagyásban részesíti, s felkéri a váci püspököt, hogy azokat a *Szent István Társulat kiadásában megjelentesse.*” Ugyanígy elkészült az osztatlan népiskolák, valamint más iskolák tanterve, a püspöki kar ezeket jóváhagyta „s megjelenítésükre felkéri a váci püspököt.”

Ugyanezen ülés 24. napirendi pontja: „A Szent István Társulat kéri, hogy a római katolikus iskolák a Nemzetnevelést, a Katolikus Tanító Egyesületek Országos Szövetsége hivatalos lapját, tanítói könyvtáiraik számára a jövőben is hivatalból kapják, s annak előfizetését az iskolai béiratási díjából fedezzék. A béiratási díjak felének felhasználása tekintetében szabályzat fog készülni, amelyben a *Nemzetnevelés további előfizetése beállítható lesz*. A váci püspök javasolja, hogy a Nemzetnevelés szerkesztősége felhívassék: foglalkozzék a jövőben behatóan a tanügyi törvényjavaslatokkal, közölje le mindenkor az új tanügyi törvényeket és világítsa meg azokat katolikus szempontból. Ilyen kikötések mellett fenntartható és fenntartandó a Nemzetnevelés hivatalos jellege. – A püspöki kar elfogadja a váci püspök javaslatát.”

Jól látható: a püspöki kar mindig kiállt a Szent István Társulat mellett, védte érdekeit, s széles körű erkölcsi támogatást nyújtott számára; nem csupán a katolikus tankönyveket s más iskolai kiadványokat, tanterveket, rendtartásokat adatta ki vele, de az országos jelentőségű püspökkari kiadványokat is általa jelentette meg. A püspöki karnak mindvégig nagy szüksége volt a Szent István Társulatra, hiszen az – katolikus könyvkiadása és könyvterjesztése révén – nagy szolgálatokat tett a magyar katolikus egyház egészének, főpásztorainak, papjainak, híveinek egyaránt.

TANKÖNYVREFORMOK ÉVTIZEDE

A dualizmus korában bekövetkezett tanügyi fejlődés nyomán létrejött hazai iskola-rendszer korszerűsítése már az 1910-es években aktuálissá vált, foglalkoztak is vele, de azután a háború és a forradalmak miatt ez az 1920-as évekre maradt. Ekkor egyrészt számos oktatási-nevelési intézmény átalakult, másrészt mindegyik iskolatípus számára új állami tanterveket készítettek. Ezek alapján szerkesztették meg az új egyházi iskolai tanterveket is, s ezek nyomán folyt a tanítás. Mivel mindegyik iskolatípusban új tantervek léptek életbe, ezért a *korábbi tankönyveket vagy átdolgozott tartalommal kellett kiadni, vagy pedig egészen új tankönyveket kellett közrebocsátani*.

Az 1930/31. évi Magyar Katolikus Almanach szerint a megelőző, 1929/30-as tanévben hazánkban a következő katolikus iskolák működtek: 1 jogakadémia, 14 fiúgimnázium, 23 fiú-reálgimnázium, 7 leánygimnázium, 6 kereskedelmi-közgazdasági-pénzügyi fiú- és leány-közéiskola, 64 polgári iskola, 1 női ipariskola, 1 gazdasági iskola; 22 tanító- és tanítónőképző, 2 óvónőképző, valamint nagyszámú – 2751 – katolikus elemi népiskola. Ezeket kellett ellátni megfelelő katolikus tankönyvekkel.

Az 1923-i jubileumi évben a Szent István Társulat a következő tankönyveket adta ki:

Az elemi népiskolai *bittankönyvekből* 10 katekizmus, 7 bibliai történetek, 2 egyháztörténet, 2 szertartástan került ki a Stephaneum Nyomdából, de ezek mind utánnymások voltak, nem újak. Közülük 16 magyar nyelvű, 3 német és 2 szlovák nyelvű.

Az elemi népiskola *többi tantárgyainak tankönyveiből* ezek készültek újként: egy bunyevác ABC- és olvasókönyv, egy gazdaságtan-könyv és egy gazdasági olvasókönyv

az elemi népiskolák felső osztályai számára. Emellett újranyomtak 58 korábbi kiadású tankönyvet: 5 abcéskönyvet, 18 olvasókönyvet, 5 nyelvtant, 2 földrajzot, 3 történelmet, 1 természetrajzot, 4 számtant; nyelvük: 54 magyar, 4 német.

Gazdag volt a tankönyvtermés a *középiszkolák különféle típusai számára*: új kiadású volt 1 magyar nyelvtan, 2 történelem-, 3 francia-, 4 földrajz-, 1 fizika-tankönyv. Utánnomású volt 17 középiszkolai tankönyv: 4 magyar nyelv és irodalom, 4 német nyelv és irodalom, 2 latin nyelv és irodalom, 1 számtan-, 2 mértan-, 1 természetrajz, 1 földrajz-, 1 történelem-, 1 közgazdaságtan-tankönyv.

A következő években vezették be az új tanterveket: 1923-ban a tanító- és tanítóképzőkben, 1924-ben a fiú-középiszkolákban, 1925-ben az elemi népiskolákban, 1926-ban a leány-középiszkolákban, 1927-ben a polgári iskolákban. Ehhez kellett ütemezni a tankönyvellátást.

1926 márciusában a közgyűlésnek ezt jelentette az alelnök: „Az új középiszkolai tantervvel kapcsolatban a társulat múltjánál fogva jogot is formált, de éppen azért a művek értékével is bizonyosságot akart tenni arról, hogy hivatásának tartja a magyar ifjúságnak és a katolikus iskoláknak jó szellemű és nívón álló könyvekkel való ellátását. Az új tanterv szerint már 9 engedélyezett középiszkolai tankönyvünk jelent meg.” Az 1926/27-i tanévre 11 új középiszkolai tankönyv van sajtó alatt, de készülnek a népiskolai, valamint a polgári iskolai új tankönyvek is. „Hisszük, hogy úgy külső kiállításuk, mint belső tartalmuk szerint minden versenyt állni fognak.”

Az 1928-i közgyűlési jelentés visszatekint az azóta eltelt két évre. „Mint ahogy a püspöki kar bizalma a Szent István Társulatra ruházta a katolikus elemi és polgári iskolai tankönyvek kiadási jogát: óriási feladatot kellett a társulatnak 1927 őszére megoldania. Egy év alatt el kellett készítenie az új tantervnek megfelelő összes tankönyvet. Az elemi iskola hat osztálya számára szükség volt 32 új tankönyvre.” *Hatalmas munka volt megírni és kiadni ezt a 32 új tankönyvet.*

Előbb pályázatot írtak ki rájuk, de ez eredménytelennek bizonyult, ezért csakis a megbízás vezethetett eredményhez. „Kerestünk kiváló tanerőket, lehetőleg minden egyes egyházmegyéből, akiknek megbízást adtunk az egyes tankönyvek megírására. A beérkezett kéziratokat legalább két szakferfiú bírálta meg, s csak ezután tettük át a kéziratokat a Katolikus Tanügyi Tanácshoz jóváhagyás végett. Mindez azonban igen sok időbe került, úgyhogy csak 1927 elején adhattuk nyomdába az első kéziratokat, de 1927. szeptember közepére készen voltak összes elemi iskolai tankönyveink. Igaz, hogy nyomdánk éjjel-nappal dolgozott, sőt a nyomáshoz 2-3 idegen nyomdát és a fűzéshez 3-4 idegen könyvkötészetet is igénybe kellett vennünk.”

Ezek mellett sor került a különféle katekizmusok és bibliai történetek-tankönyvek új kiadására, megjelentek a vezérkönyvek a népiskola egyes tantárgyainak tanításához, azután 11 polgári iskolai, valamint 39 középiszkolai tankönyv.

Ez a hatalmas tankönyvmennyiség súlyos anyagi terhet rótt a társulatra, mivel a tankönyvekhez igen nagy befektetés szükséges, amely csak később térül meg a nagy mennyiségű tankönyv több éven keresztül tartó eladásával. Ezért kölcsönt vett fel a részvénytársaság. De bizakodó az alelnök: „az idei üzletév eredménye megmutatta,

hogy ameddig a püspöki kar a katolikus elemi és polgári iskolai tankönyvek kiadására egyedül a Szent István Társulatot jogosítja, e nagy kölcsönt minden zökkenés és megrázkódtatás nélkül le fogjuk törleszteni.”

1927 szeptemberében tehát a katolikus *elemi népiskolák* tanítóinak és tanulóinak kezében ott volt a „*Betűvetés*” című tankönyvsorozat: ábécéskönyv és olvasókönyv mindegyik osztály számára, Pohárnok Jenő és Öveges Kálmán munkája.

Azután a III., a IV. és az V–VI. osztályos magyar nyelvtan, a II., a III., a IV. és az V–VI. osztályos számtankönyv (közös címük: „Az élet számokban”), a III–IV. és az V–VI. osztályos természetrajz, a IV. és V–VI. osztályos földrajz, az V–VI. osztályos történelem és alkotmánytan, az V–VI. osztályos „polgári jogok és kötelességek”, az V–VI. osztályos egészségtan, az V–VI. osztályos vegytan, végül a III–IV. és V–VI. osztályos énekkönyv.

De külön „olvasó- és tankönyv” készült az *osztatlan népiskolák* III., IV. és V–VI. osztályai számára; valamint „olvasó- és tankönyv” az általános (mező)gazdasági ismétlőiskolák I, illetve II. évfolyama részére is.

Megjelent tanítói használatra a népiskolai beszéd- és értelemgyakorlatok oktatási módszertankönyve („*vezérkönyve*”) az I–II, valamint a III–IV. osztályos tananyaghoz; illetve a számtan–mérten és a rajztanítás vezérkönyve.

Utánnyomásban erre a tanévre megjelent 16 korábbi népiskolai tankönyv, továbbá 16 utánnyomású hittankönyv.

A katolikus gimnáziumok és polgári iskolák tankönyveit ezekben a tanévekben a következő neves szerzők készítették: Borosay Dávid, Gidró Bonifác, Simon Károly (Mennyiségtan, Algebra, Számtan–mérten, Geometria), Miskolczy István, Szolomájer Tasziló (Történelem), Kalmár Gusztáv, Varga Sebestyén (Földrajz), Kerékgyártó Árpád, Mohay Ádám (Növénytan), Mattyasovszky Kasszián (Fizika), Melly József, Párdányi Emil (Egészségtan), Bitter Illés, Teveli Mihály (Német nyelv és irodalom), Birkás Géza (Francia nyelv és irodalom), Kemenes Illés, Huszti József, Friml Aladár (Latin nyelv és irodalom).

Nem változtak a középiskolai *hittankönyvek*, amelyeket Schütz Antal készített, első kiadásai még az 1910-es években jelentek meg, de még az 1940-es években is voltak új kiadásai: Hittan, Erkölcstan, Egyháztörténet, Hitvédelem.

A legtermékenyebb hittankönyvszerző kétségkívül *Pokorny Emmánuel* fővárosi hittanár volt: első könyve 1892-ben jelent meg, s volt hittankönyve, amelyet még 1945–1947 között is kiadtak. Mindegyik iskolatípus mindegyik osztálya számára készített hittankönyvet; a népiskolák számára szerkesztett köteteit német és szlovák nyelvre is lefordították.

A *tanító- és tanítónőképzők* számára adta ki a Szent István Társulat Weszely Ödön „Nevelés- és tanítástan”-át, Váradi József „Iskola-szervezetten”-át, Szendrey János „Énekiskola”-ját.

De érdemes hosszmetsetben is végigkísérni egy „*tankönyv-család*” életét ezekben az években.

1925 szeptemberében a gimnáziumi, reálgimnáziumi, leánygimnáziumi első osztályos tanulók már Alszegehy Zsolt és Sík Sándor munkájából, a „Magyar olvasókönyv” című új tankönyvből tanulhattak. Újranyomták még 1926-ban és 1927-ben.

Ugyancsak ők állították össze a 2. osztályos „Magyar olvasókönyv”-et, kiadták 1925-ben, újranyomták 1926-ban, 1927-ben; valamint a 3. osztályos, ugyancsak „Magyar olvasókönyv” című tankönyvet 1926-ban, újranyomták 1927-ben és 1928-ban.

Ez a szerzőpáros alkotta meg a 4. osztályos „Stilisztika” (1927), az 5. osztályos „Retorika” (1928) és a 6. osztályos „Poetika” tankönyvet (1929); az új kiadásokat ezekből is utánnnyomás követte.

A 7–8. osztály számára átdolgozott változat készült „A magyar irodalom története” témájú tankönyvből. Még az 1910-es években Prónai Antal készített ilyen tankönyvet, ez akkor jól bevált. Alszegehy Zsolt és Sík Sándor átdolgozta az új tantervnek megfelelően és 1926-ban kiadták, később többszöri utánnnyomással.

Az új tantervnek megfelelően a fiú- és leánygimnázium, a reálgimnázium alsó három osztályában tanították a magyar nyelvtant. Az 1–2. osztályos „Magyar nyelvtan” című tankönyv 1925-ben, a 3. osztálynak szóló „Rendszeres magyar nyelvtan” 1926-ban került a katolikus iskolákba, mindkét tankönyvet Alszegehy Zsolt és Sík Sándor készítette, több későbbi utánnnyomással.

Ugyancsak az ő munkájuk a *polgári iskolák* 1–2. osztálya számára írt „Magyar nyelvtan” is, ez 1926-ban került ki a nyomdából, s még 1947-ben is volt belőle utánnnyomás.

SOROZATOK SORA

Szembetűnő, hogy az 1920-as években egymás mellett minden korábbinál több könyv-és füzet-sorozatot jelentetett meg a társulat: összesen nyolcat.

A gyorsan népszerűvé vált *Szent István Könyvek* mellett 1923-ban jelentek meg a „Szentek országa” sorozat első kötetei egy-egy szent korszerűen feldolgozott életrajzával. Ugyanakkor juthattak hozzá az igényesebb lelki életre vágyók az „Amatőr-sorozat” könyveihez. Megkezdődött a „Keresztény Kis Könyvtár” köteteinek kiadása is, ezekben a tízparancsolatot, az anyaszentegyház parancsait, valamint a szentségeket magyarázták a szerzők, főként az erkölcsi nevelés céljával, de számos más vallásos téma is sorra került.

1927-ben egyszerre két sorozat kiadása kezdődött el. Az egyik „A magyar nép könyvtára” 32 oldalas füzeteket tartalmaz, füzetenként 20 fillért: elsősorban a falusi olvasók számára, egyrészt praktikus gazdasági-gazdálkodási, másrészt szórakoztató témákkal. A másik „A magyar ifjúság könyvtára”, ezeket a tanulók tanévvégi megjutalmazására szánták.

1930-ban a Szentek országa sorozat 20. száma jelent meg (néhány cím: Szent Atanáz, Néri Szent Fülöp, Nagy Szent Gergely, Kapisztrán Szent János, Szent Jeromos, Borromei Szent Károly – ez utóbbi az akkori budapesti nuncius, Cesare Orsenigo művének magyar fordítása). Az Amatőr-sorozat a 12-dik számot érte el eb-

ben az évben (Nagy Szent Gertrud lelkigyakorlatai, Adolf Doss: Az erények gyöngye, Nicolussi: Krisztus élete az Oltáriszentségben, Egy szent végső szavai, Richard Clarke: A nagy igazságok).

26. száma jelent meg a Keresztény Kis Könyvtárnak 1930-ban (Huszár Elemér: Házassági kis káté, korábbiak: Nyisztor Zoltán munkái: Modern babonák, Baptisták és adventisták, Szehták Magyarországon: methodisták, nazarénusok, Üdvhad-sereg, Schermann Egyed: A búcsú, Szociáldemokrácia és kereszténység).

Igen magasra, 45-re emelkedett néhány év alatt „A magyar nép könyvtára” füzetekinek száma (példaként néhány cím: Gyümölcsfák betegségei, Milyen legyen a jó vetőmag?, Mútrágyázás, Az egészség a legdrágább kincs, A községi bíró és a községi képviselőtestület teendői, Mit szólna hozzá a Csákó?, Elbeszélések, Mosolyogjunk!, Szindarabok műkedvelőknek, Az illem és tisztességtudás szabályai, Köszöntő könyv, Falusi történetek, Talajművelés, A magyar mezőgazda sorsa és jövője, A gyermek hibáinak forrásai, A szófogadó gyermek, A világgazdaság változásai a háború után, Milyen politikát folytatnak Európa népei a háború után?, Baromfitenyésztés).

A sorozat első füzetéhez – Novák Miklós: Magyarország golgotája – *Klebsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter* írt előszót. Falvakban és városokban nehéz megtalálni a jó olvasmányokat azoknak, „akiknek este vagy vasárnap szinte lopva jut kevés idő arra, hogy olvassanak és alig nyílik alkalmuk arra, hogy olvasmányaikra vonatkozólag hozzáértő emberrel tanácskozzanak.” Mi szolgálhat biztosítéku? „Nézni kell a márkára, mely a könyvet kibocsájtja.” A Szent István Társulatban „hozzáértő szakemberek sora foglalkozik azzal, hogy a nép számára kiszemelje azokat a könyveket és füzeteket, amelyek olvasása a legnagyobb haszonnal jár. Mint az az ember, aki most a magyar művelődés fejlődéséért a jelennek és az utókornak felelős vagyok, azt üzenem a magyar olvasóközönségnek, hogy a Szent István Társulat bélyegzőjével ellátott ezeket a füzeteket nyugodt lélekkel és nagy haszonnal olvashatja” – írta 1927. március 1-jei dátummal a miniszter.

Csupán hét kötet látott napvilágot „A magyar ifjúság könyvtára” sorozatban, ezek: Ackermann Kálmán: A két medvevadász, Sámson vitéz; Pál Ödön: Szent László király kis apródja; Mézes János: Kicsi mesék, örök mesék; Franz Hoffmann: Ki mint vet, úgy arat; Schöner Ferenc: II. Rákóczi Ferenc; Latkóczy Mihály: Magyar legendák.

Az 1929-i közgyűlésen az alelnöki beszámoló e sorozatok némelyikének példányszámát is közölte. A Szent István Könyvek 77 kötetéből közel 50 000 példány kelt el; a Keresztény Kis Könyvtár füzetéből 67 000, „A magyar nép könyvtára” 41 füzetéből pedig 75 000 – „az elkelt példányok száma mutatja, hogy sikerült bevinni a nép közé a ponyva helyett a jobb szellemi táplálékot”.

„A magyar nép könyvtára” darabjai – folytatta az alelnök – „nemcsak szórakoztató olvasmányt és hasznos gazdasági tudnivalót nyújtanak a népnek, de tekintettel van a társulat arra is, hogy mint a püspöki kar óhajtotta, a különféle vallási vagy szociális szekták romboló munkájával és tanításaival szemben lelkileg felvértezzük a népet.” Ilyen témájú kötetek a Keresztény Kis Könyvtárban is találhatóak. „És ne ve-

gye tőlem rossz néven senki paptestvéreim közül – tette hozzá az alelnök –, ha ilyen hivatalos beszámolóban, ilyen ritka ünnepi alkalommal nem üzleti, hanem nagy *nemzeti érdekből* arra kérem főleg a falvak lelkipásztorait, hogy a népies iratok terjesztését karolják fel, szervezzék meg. Legyen a lelkipásztor juhainak jó gondviselő pásztora e mezőkön is.”

Az 1920-as évek második felében egyre erősödött hazánkban a *liturgikus mozgalom*, arra ösztönözve a híveket: éljék át a szertartásokat, az egyházi évet s főként a szentmisét; éljék és értsék az egyház ősi liturgiáját, amely akkor teljes egészében latin nyelvű volt. S e latin szövegeket a hívek legnagyobb része nem értette.

1926-ban indította meg Szunyogh X. Ferenc a „*Liturgikus élet*” sorozatot, „*A katolikus egyház szertartásai*” alcímmel. Ebben a szertartások latin és magyar szövegét tükkörszerűen közli, magyarázatokkal kísérve. Az első kötetek: *A házasság*; *A keresztség*; *A betegek szentsége*; *A temetés*; *A nap megszentelése*; *Anya és gyermeke*; *Búcsújárás*; *Gazdák imádságai*; *A haldoklókért*; *A bűnbocsánat szentsége*; *A szentáldozás*.

Több liturgikus vonatkozású kötetet adtak ki a Szent István Könyvek sorozatában is.

1925 decemberében tette közzé XI. Piusz pápa „*Quas primas*” kezdetű enciklikáját Krisztus királyságáról. Bevezetésében hangsúlyozta és kérte, hogy tanítását a világi hívek is tanulmányozzák (az enciklikák mindig az egyházi rendűekhez szólnak). E buzdítást megfogadva a Szent István Társulat 1926-ban megjelentette az enciklika magyar fordítását, elindítva ezzel a *pápai enciklikák magyar kiadásának sorozatát*.

Ezekben az években magyarul is olvashatóvá vált az ifjúság keresztény neveléséről, a lelkigyakorlatok elterjesztéséről, a jubileumi évről szóló pápai enciklika.

Végül ennek az időszaknak egy kiemelkedő jelentőségű sorozatát így jelentette be az alelnök az 1928 márciusi közgyűlésen: „Társulatunk nemes kötelességének tekintette, hogy *Prohászka Ottokár munkáit gyűjteményes kiadásban* tegye a nemzet közkincsévé. Megszerezve a kiadói jogot, Schütz Antal egyetemi tanárt kérte fel a nagy mű nyomdai előkészítésére, amely megbízást ő azzal a szeretettel és lelkesedéssel végzi, mellyel a nagy püspök-apostol iránt viseltetik és a tudósnak azzal a lelkiismeretességével és kritikus akribiájával, mely Schütz minden munkáját jellemzi. A 16 kötetből már 8 kötet megjelent.”

Egy esztendő múlva az alelnök arról számolt be, hogy „a magyarság lelkiségére szép fényt vet az a tény, hogy Székesfehérvár boldog emlékü nagy püspökének, Prohászka Ottokárnak összegyűjtött munkáiból – a 16 kötetes kiadásból – több mint 8000 példány fogyott el. Magának társulatunknak ebből a munkából ugyan a befektetési és terjesztési költségek nagysága folytán üzleti haszna jelenleg nincs, de intelligenciánknak különösen mostoha sorsában a Prohászka-művek alig remélhetett elterjedése örvendetesen mutatják, hogy Prohászka püspök munkái mindig lelki szükségletei lesznek a magyar intelligenciának.” Azt is bejelentette az alelnök, hogy a tervezett és megjelent 16 kötet után további kötetekre való irodalmi anyag található még

a Prohászka-hagyatékban, ezt is ki fogják adni. „Új, gazdagon ömlő források nyílnak meg tehát Prohászka szelleméből, még ajkának elnémulása után is.”

A Szent István Társulat teljes Prohászka-sorozata végül 25 kötet lett, amelynek mindegyike 1930-ra megjelent. Az ezévi közgyűlésen számolt be róla az alelnök: „Egy nagy irodalmi vállalkozás nyert a lefolyt évben befejezést: Prohászka Ottokár összes műveinek gyűjteményes kiadása. Az eredetileg 16 kötetre tervezett, de 25 kötetre bővült gyűjteményes kiadás a haza határain túl is hirdeti a legzseniálisabb magyar püspök, író és szónok felülmúlhatatlan szellemi nagyságát.” Elismerését fejezte ki Schütz Antalnak, „aki nagy szeretettel és bámulatatos energiával Prohászka irodalmi hagyatékát összegyűjtötte, átnézte, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és egy mélyen járó, izzó lelkesedéssel és rajongó csodálattal megírt *tanulmányban méltatja és értékeli Prohászka Ottokár írói és apostoli tevékenységét.*”

Sajátosan alakult – e sorozatokon túl – az 1920-as évek második felének kiadási programja. A társulat *alig adott ki imakönyvet* (ezt az igényt ugyanis számos más kiadó igyekezett kielégíteni), de új és új kiadást hozott a „Sík–Schütz”-féle, igen népszerűvé vált diákimakönyvből. *Kevés volt a tudományos mű is*, ennek főként gazdasági okai voltak. A következők jelentek meg ebből a műfajból: G. Raupert: A spiritizmus; Balanyi György: Calasanzi Szent József élete; ugyancsak tőle: Assisi Szent Ferenc; Schütz Antal: A bölcsélet elemei; Wolkenberg Alajos: A katolikus világmiszió könyve; Zborovszky Ferenc: Természetbölcsélet; valamint történelmi dokumentumként „A late-ráni szerződés”.

Igényes olvasóknak szánták Kis Szent Teréz önéletrajzát; az akkortájt ismertté és tiszteltté vált német asszonyról, a konnersreuth-i Neumann Terézről, Nyisztor Zoltán által írt könyvet: „Teréz, a stigmatizált”. Kiadták Tóth Tihamér Krisztus Királyról szóló szentbeszédeit, valamint Mihályfi Ákos kétkötetes beszédeggyűjteményét. Ide tartozik J. Spirago „Példatár hittanárok, hitszónokok számára” című kötete is.

Annál nagyobb választékot nyújtott a társulat a *különféle korosztályoknak szóló szórakoztató olvasmányokból*.

Az ifjúsági könyvek olvasói közé már tudatosan betervezték a *kisebb gyermekeket* is. 8-10 évesek olvashatták Pohárnok Jenő kis könyveit: Észak csillaga (mesék, történetek), ugyancsak tőle: Mesegyöngyök, valamint A gyermekek királya, Lintnerné Fittler Vilma: Jézuska pajtásai, Zsoldos László: Arnyékelbeszélés.

A kisebbeknek-nagyobbaknak szánt kötetekben *már nagy gondot fordítottak az illusztrációkra*: tetszetős címlap és sok belső kép jellemezte ezeket.

Számos *ifjúsági regény, terjedelmesebb elbeszélés* kötetével gondoltak a társulat szerkesztői a nagyobb fiúkra, lányokra. Több ilyen könyvet írt Blaskó Mária (Pityu, Édesanyám), egyet-egyét Méhes János (Kántorék Annuskája), Palásthy Marcell: (A csodák szigete), Törökne K. Hermin (Kormos Biri). Kedveltek voltak a *történelmi ifjúsági regények* (Bokor Malvin: Árpádév; ugyancsak tőle: Az esztergomi diák, Blaskó Mária: Királyi sarj; Dénes Gizella: Két fehér galamb, Vas Gereben két műve: Nagy

idő, nagy emberek, A nemzet napszámossai; Joseph Spillmanntól a Bátran és híven, s az Egy királyné életéért.)

Fiataloknak is, felnőtteknek is kedvelt olvasmánya volt a társulat által először 1926-ban kiadott *Sienkiewich-mű*, a Quo vadis?, s a világhírű lengyel író köteteinek ekkor megjelenő új kiadásai: Tűzzel-vassal; Sivatagban, őserdőben. Mindig sikeresek a *Dickens*-könyvek, ekkor kiadták A pusztá ház, valamint a Dombey és fia címűeket. S újra megjelent a száz évvel korábban a társulat kiadásában már napvilágot látott *Manzoni*-kötet, „A jegyesek” is.

Új profilú ifjúsági művel jelentkezett Walter János, aki „Gaudeamus” című három kötetében szójátékokat, betű- és számkuriózumokat, történeti-nyelvi érdekességet, ügyességi és tréfás feladatokat gyűjtött össze.

Az 1920-as évek e néhány évében aránylag sok szórakoztató társasági regény, lektűr került ki a társulat műhelyéből, főként külföldi szerzőktől. Néhány közülük: F. L. Barclay: Shenstone asszonya, Esti dal, Az elválasztó fal; H. Bordeaux: Veszedelemes játék, Behavazott lábnymok, Az ősi hajlék; Paul Keller: Titokzatos sziget, Menekülés önmagunktól; Marion Crawford: Corleone, Küzdelmes szerelem; egy-egy kötettel szerepelt: Ludvig Ganghofer: Haymo, Anna Freiin: A jó Isten hegedőse, Fr. H. Burnett: A padlásszoba hercegnője, Migend Dezső: A sao-matheusi remete, Pierre l’Ermite: Az édes anyaföld, P. Baumann: A feláldozott, Bourget: Állomásról állomásra, Louis Coloma: Ivan Miseria, Jacques Pericard: Egy apa regénye, Hichens Robert: Allah kertje. A magyar szerzők közül Jovanovich Lea: Nemcsak kenyérral, Orczy Emma: Pimpernel Erdélyben.

A szorosabban a Szent István Társulat szerzői közé tartozó írók közül ezekben az években jelent meg Dénes Gizella „A fehér torony”, Tarczai György: „A budai gyár”, valamint „Mikó solymár” című regénye, azután Pakocs Károly: „Lélekzuhánás”, Harsányi Lajos: „De profundis”, és Sík Sándor: „A boldog ember inge” című kötete.

Végül a fiatalok, felnőttek körében egyaránt kedvelt műfaj volt az *útleírás*, ennek kiváló modern, 20. századi változata volt Erdősi Károly műve, a „Napsütéses Indiában”, azután Kelemen Andor „Tut Ankh Amon földjén”, és Böle Kornél „Spanyol földön” című kötete. De ide tartozott Prónai Lajos és Kalmár Gusztáv könyve is („A puszták börtönében”, „Ismeretlen népek, névtelen földek”). Egy kötet az 1925-ös Szentévre: „A szentévi magyar zarándokok útmutatója Rómában”.

A nyomda teljes jogú felelős vezetője *Kobl Ferenc műszaki igazgató* kiválóan irányította üzemét. „Az ő szakmai felkészültsége és szervező ereje tette e nyomdát a főváros egyik vezető nyomdájává” – állapította meg róla a hazai nyomdatörténet monográfusa.

Folytonosan új és új gépeket állított munkába, állandóan korszerű szinten tartva a nyomda berendezését. Neki volt köszönhető a nyomda minden kortárs nyomdát felülmúlóan gazdag *betűkészlete* is: egyformán alkalmas volt görög, gót-német, arab, török, héber szövegek nyomtatására, de volt cirill betűsorozata is. Díszítőmintáinak sokasága is egyedülálló volt.

A nyomda korszerű felszereltségű szedőteremmel és betűöntődével rendelkezett; az 1920-as évek végére a kötetészet bővítése és korszerűsítése is befejeződött.

A hivatalos szakmai ellenőrző szervek a nyomdát mindig egészséges munkahelynek minősítették. Jól szerepelt a *Stephaneum labdarúgócsapata* a két világháború között a hazai nyomdászok futballbajnokságában.

EGY NAGY VÁLLALKOZÁS

A Szent István Társulat természetes privilégiuma, hogy a magyar nyelvterület katolikus hívei számára *gondoskodjon a magyar nyelvű Szentírásról*. A társulat adta ki 1865-ben Káldy György bibliafordítását Tárkányi Béla korszerűsítő szöveggondozásában. Ezt a kiadványt azután 1891-ben újra megjelentették.

Az új magyar Szentírás igénye ezt követően 1904-ben újra felmerült. Giesswein Sándor alelnök értekezletre hívta össze a szentírástudomány hazai művelőit, s megállapodtak a munka szükségességében. A kezdeményezés azonban eredménytelen maradt. 1912 februárjában újra összehívták a szakembereket, a megkezdett munkát azonban a háborús időszak elsodorta.

A társulat frissen megválasztott új alelnöke, Mihályfi Ákos vezetése alatt 1921. május 12-én alakult meg a *Szentírás-bizottság az új fordítás előkészítésére*. A tagok: Székely István, Kmoskó Mihály, Pataky Arnold egyetemi biblikus professzorok, Babura László, a központi papnevelő intézet lelki-igazgatója, Martin Aurél korábbi teológiai szentírástudomány-tanár. Később, 1925-ben lett a bizottság tagja Aisleitner József egyetemi tanár és Takáts Ernő, a Ward-kollégium biblikus tanára.

A munka megindult a következő *elvek* alapján: a fordítás alapjául az egyház hivatalos szövege, a Vulgáta szolgál, de a fordítók tekintettel lesznek az eredeti (héber, arám, görög) szövegre és a fontosabb régi (görög, szír, arám) fordításokra; a fordítás új és magyaros lesz, de az evangéliumokban erősebben ragaszkodnak a már megszokott szöveghez; a jegyzetek a művelt nagyközönség számára készülnek.

1927. május 24-én megjelent az *Újszövetség első*, 1928. május 19-én a *második kötete*. Ugyanennek az esztendőnek az őszén az olvasók kezébe került az egész Újszövetség kisebb egykötetes kiadása is, ugyanazzal a szöveggel, de rövidebb jegyzetekkel, mint a nagy kiadás.

1930. május 21-én az *Őszövetség első kötete* elhagyta a nyomdát, 1932 decemberében a *második*. 1934. június 21-én a *szentírásfordító bizottság az Őszövetség harmadik, befejező kötetét adhatta át elnökének, Mihályfi Ákosnak*, névnapi ajándéknak, aki a tizenhárom esztendeig tartó munkának irányítója volt.

A Szent István Akadémia 1934. szeptember 22-én tartott ünnepi ülésén emlékeztek meg e jelentős eseményről: a teljes új magyar szentírásfordítás elkészültéről. A bevezető előadást Serédi Jusztinián hercegprímás tartotta „A Szentírásra vonatkozó egyházi törvények” címmel, a fordítással kapcsolatos előírások, szabályok történetét tekintve át a legújabb időkhöz. Majd Pataky Arnold ismertette az új magyar Szentírás-fordítás létrejöttének történetét, a fordító bizottság munkáját.

A társulat 1928. március 22-én tartott közgyűlésén Mihályfi alelnök többek között a következőket jelentette: az új fordítás első kötete, amely a négy evangéliumot és az Apostolok Cselekedeteit foglalja magában, s amelyet ötezer példányban adtak ki, már fogyóban van. „Ez a körülmény is bizonyítja, hogy a magyar katolikus társadalom nagy lelki szükségletét elégíti ki a Szentírás ezen új kiadása, amely jól kezelhető alakban jelent meg, s amelyet bő jegyzetei is ajánlanak. Magunk is elismerjük, hogy vannak fogyatkozásai is – melyik szentírási fordításról nem lehet ezt elmondani! –, viszont amit az egyik kritikus kifogásolt, azt tartom e fordítás legfőbb érdemének: *hogy nem szakított teljesen Káldy György bibliai nyelvének háromezredes patinájával.*”

Egy év múlva, az 1929. március 14-i közgyűlésen Turi Béla alelnök beszámolt arról, hogy „megjelent a *kis, egykötetes, népies kiadású Szentírás* is egypengős árban, ami a magyar könyvpiacra méltó feltűnést keltett és – hálával teszem hozzá – elismerést is nyert. Ennek első kiadása – 20 000 példány – négy hét alatt elfogyott, ami Magyarországon egyenesen hallatlan és ismeretlen dolog. A második kiadást ezért mindjárt 50 000 példányban nyomtattuk, hogy amikor hazánkban az angol bibliatársaság a protestáns bibliát terjeszti, a katolikus nép közé is mind nagyobb számban eljuttasson a könyvek könyve. Kétségtelen, hogy meglesz ennek üdvös hatása a nemzet lelkiéletére is.”

Az 1930. május 22-i közgyűlés alelnöki jelentése szerint az Újszövetség nagyobb kiadása első kötetének 1927-i ötezer példánya, a második kötet 1928-i háromezredes példánya teljesen elfogyott. Ezért 1929-ben mindkét kötetből új kiadás jelent meg. Az olcsó, egypengős Újszövetségből több mint ötvezer példány kelt el.

1931 márciusában az alelnök jelentette, hogy az előző közgyűlés óta az egypengős Újszövetségből 6535 példány, a frissen megjelent ószövetségi első kötetből 1033 példány fogyott el. 1932 márciusi bejelentése a közgyűlésnek: „Olcsó Szentírásunk már 90 000 példányban forog a közönség kezében.”

Az 1933-i márciusi közgyűlés érdekes alelnöki közlése: „Az olcsó Újszövetségi Szentírást illetőleg előkelő [= valószínűleg magasabb egyházi] helyről oly kéréssel fordultak a társulathoz, hogy azt *valamivel nagyobb betűvel* adjuk ki. A társulat kész ezt az óhajt is honorálni, és mihelyt az eddig már 90 000 példányban megjelent és még körülbelül 12 000 példányban raktáron levő készlet elfogy, nagyobb betűvel fogja megjelentetni. Sajnos azonban ezt a nagybetűs Újszövetséget kénytelen lesz a társulat két kötetben adni, kötetenként egy-egy pengőért.”

Ezután az évi közgyűlési jelentések folyamatosan jelzik az új szentírásfordítás „nagy kelendőségét”.

Érdemes és szükséges megjegyezni, hogy a papság és a hívek egyéni és közösségi szentírásolvasása számára *egészen az 1970-es évek közepéig, tehát mintegy fél évszázadon át ez, a Szent István Társulat gondozásában megjelent magyar szentírásfordítás* szolgált; ezekben az évtizedekben a vasárnapi és az ünnepnapok szentmiséin ebben a fordításban hangzott el hazánkban, s a határokon túl is az összes katolikus templomban a magyar anyanyelvű híveknek bemutatott szentmiséken a szentlecke és az evangélium hangosan felolvasott szövege.

Az új Biblia-kiadás nagy vállalkozásának háttérében rendben folyt a Szent István Társulat *társulati élete* a két világháború közötti időszakban.

Minden év tavaszán megtartották az alapszabályzatban előírt *közgyűlést*. Ez a hazai, főként a fővárosi katolikus közélet kiemelkedő eseménye volt minden alkalommal. Ünnepi összejövétel volt ez, az elején és a végén a Központi Szeminárium kispapjainak énekével, az elnöklő bíboros-hercegeprímás tanító-eligazító jellegű, *az egész magyar katolikus társadalomhoz szóló beszédével*, a társulat alelnökének beszámolójával, a társulati igazgató jelentésével a kiadott könyvekről, végül a számvizsgáló bizottság jelentésének előterjesztésével a társulat gazdasági-pénzügyi helyzetéről.

A közgyűlésre zsúfolásig megtelt a társulat székházának hatalmas díszterme, egyrészt a társulati tagokkal, főként természetesen a fővárosiakkal, másrészt a vendégekkel. A katolikus értelmiség nagy találkozási alkalmai voltak ezek az összejövetelek, megjelentek a hazai katolikus egyház magas rangú tisztségviselői, többen a megyéspüspökök közül, az egyetem hittudományi karának professzorai. Gyakran részt vett a közgyűlésen a pápai nuncius, aztután Budapest főpolgármestere, polgármestere, többször jelen volt Klebelsberg Kunó, Hóman Bálint, Szinnyi Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszterek.

Az 1925 márciusában tartott közgyűlésen – az időközben elhunyt gróf Mailáth György helyébe – *a Szent István Társulat világi elnökévé gróf Zichy Aladárt választották*.

„A Társulat a Magyar Katolikus Egyház egyik legelőkelőbb szellemi fóruma – kezdte beszédét az 1926-i közgyűlésen Csernoch hercegeprímás. Közgyűlésein a megnyitóbeszéd gondolatmenete rendszerint az egyház egyik fontos eseménye vagy kérdése körül forog. Alig találhatnék a mai közgyűlés megnyitójához alkalmasabb, méltóbb és fontosabb anyagot, mint XI. Piusz pápának 1925. december 1-jén megjelent, »*Quas primas*« kezdetű apostoli körlevelét”, melyben a pápa elrendelte Krisztus király ünnepét.

Ebben ugyanis „*a pápának külön értelme van a világi katolikusokhoz, különösen azokhoz, akik szellemi képzettségük vagy tekintélyesebb állasuk révén vezető szerepre hivatottak.*” A Szentatya keményen fogalmazott:

„A katolikusok – idézte őt a hercegeprímás – a közéletben nem foglalják el elégtő arányban a vezető állásokat s nem fejtik ki a közélet irányításában azt az energiát, amely hozzájuk, mint az igazság zászlóvivőihöz illenék. A katolikusok általában passzívak és nem mozgékonyak. Fáznak az ellentámadástól és nagyon gyöngék az ellenállásban is. Ennek okát éppen abban találja a pápa, mert a katolikusokban nem ébredt fel eléggé az öntudat, hogy ők a mindenható és győzedelmes Krisztus király zászlai alatt küzdő katonák, akikhez a hűség és a halálra elsánt bátorság erényei illenek. A katolikusok bátortalansága az örök igazság ellenségét folyton újabb vakmerőségre biztatja, holott a katolikusok bátor, egységes és nyílt fellépése a legádázabb ellenség törekvéseit is megghiúsítaná.”

S a hosszú beszéd zárómondatai: „Nagy Szent Gergely egy elomlott világ romjain kesergett, pedig a következő tíz évszázad keresztény dicsősége épült e romokon. XI. Piusz a legnagyobb világháború egyiké után *az egyház új virágkorának alapjait*

rakja le Krisztus király örök jogain. Miért lenne pusztá álmkép az új katolikus világ elkövetkezése? Nem az igazságnak kell alkudni a modernséggel, hanem *a modern szellemnek kell kibékülnie az örök igazsággal.*”

Az 1927. június 2-án tartott közgyűlésen Csernoch János hercegprímás Prohászka Ottokárról mondott emlékbeszédet. Mihályfi Ákos alelnök beszámolójának első mondata jelzi, hogy a társulat ekkor már *főként és elsősorban gazdasági-pénzügyi vállalkozás:* a társulat „lefolyt üzletévé”-ről tett jelentést.

„A Szent István Társulat lefolyt üzletéve is ugyanazon jelenséget mutatja, mely általában jellemzi hazánk gazdasági állapotát: lassan ugyan, de mégis haladunk azon az úton, mely a békebeli konszolidáció felé vezet.” Majd így folytatta:

„Mindenesetre ebben legnagyobb része van valutánk stabil voltának. Mindig rémülve gondolok vissza azokra a rettenetes évekre, melyekben valutánk folytonos ugrálása folytán ki voltunk téve minden bizonytalanságnak, óriási árhullámzásoknak, minden konjunkturális zsarolásnak. A stabil valuta megadja a lehetőségét a reális költségvetésnek, és ennek alapján a több évre előre előre kidolgozott és rendszerbe foglalt munkaprogramnak.” Ekkor lépett ugyanis életbe az új pénz, *a pengő*, a korábbi korona helyett.

1927-ben a közgyűlési jegyzőkönyvben közölték azoknak az *új tagoknak a névsorát*, akiket az 1927. március 31-i és a május 19-i választmányi ülésen vettek fel. A nevek mellett a foglalkozást is feltüntették.

Ezek szerint az összesen *131 személyből* 42 plébános, káplán, 7 hittanár, 5 más papi személy, 4 papnövendék.

A világiak között volt egy egyetemi tanár, 5 középiskolai tanár, 3 tanító, egy tanfelügyelő, azután egy bölcsészhallgató és egy gimnáziumi tanuló.

Szerepel 3 minisztériumi tisztviselő, 4 más tisztviselő, 6 ügyvéd, ügyész, 3 orvos, 2 gyógyszerész, 2 postatiszt, 5 vasúti tiszt, 4 községi jegyző, 3 uradalmi tisztviselő, 3 bányatiszt; azután 1-1 szolgabíró, erdőtanácsos, főmérnök, postamester, közjegyző, csendőr-tiszthelyettes, molnár, raktáros, fűszeres, óra-ékszerész, könyvkereskedő. Volt közöttük egy gróf és egy nyugalmazott tábornok.

Három hölgy is szerepel a névsorban: egy gimnáziumi igazgató neje, egy minisztériumi tisztviselő és egy tanítónő-növendék.

Csak férfinévvel jelzett személy: 10; ugyancsak 10 az intézményként felvett tagok száma. A névsorban szereplő személyek és intézmények *zöme vidéki*: 112, a fővárosiak száma: 19.

Az 1928. március 22-i közgyűlésen *elnökölt első ízben, mint a társulat fővédője Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás.* Bevezető előadásának témája: „Nem mulaszthatom el – mondta –, hogy ebben az ünnepélyes pillanatban rá ne mutassak egy rendkívül fontos dologra: az igazság gondolatára a magyar katolicizmussal kapcsolatban; más szóval nem mulaszthatom el, hogy fel ne vessek egy igen magasztos gondolatot: *a magyar katolicizmus igazának a gondolatát.*” Beszéde végén javasolta: mivel nagyon sok a jelenkori tévedés, illetve tudatos torzítás a Magyar Katolikus Egyház múltját és jelenét illetően, egy összefoglaló tudományos *magyar egyháztörténeti munkát* kellene kiadni, „amely rámutatna a katolicizmus igazi szerepére és érdemeire magyar hazánk viharos történetében, amely biztos források alapján kimutatná, hogy itt nemcsak ország-

alapító, hanem mindenkoron nemzetfenntartó hivatást is teljesítettek a katolikusok és teljesítenek ma is.”

A következő évi közgyűlésen az elnöklő hercegprímás Zichy Nándorról mondott emlékbeszédet, születésének századik évfordulója alkalmából. Rámutatott arra, hogy felpezsdült a katolikus egyház élete, sok jó kezdeményezés indul mindenfelé, de – Zichy Nándor példája nyomán – most már inkább az *erők összefogására* kellene törekedni.

Turi Béla alelnök beszámolójában természetesen nem kerülhette meg az országban és a világban egyre jobban érvényesülő *gazdasági válság* súlyos problémáját. Ezt „nem szüntette meg az, hogy az 1928/29-i jelentések mérlegeiben már eltűntek a százmillió koronás tételek és szerényebb, de realisabb számokban, – reméljük – stabil pengőkben beszélünk. De maga az a tény, hogy a pengő nemzetközi szilárd relációja mellett is vásárlóképességében itthon állandóan veszít, bizony azt mutatja, hogy a betegség, a válság még egyre tart. Természetesen ennek bizonyos hatása a könyvpiacra is jelentkezik.” Mindezek ellenére örömmel állapította meg az alelnök: „a Szent István Társulatnak a kiadványok számát és elterjedtségét mutató számsorai ilyen körülmények között is állandóan nőnek.”

A beszámoló egyik pontjában jelentette, hogy felújítják a korábbi pártoló tagságot, amit most *népies tagság* névvel neveznek: e tagok 2 pengő fejében évente 10 füzetet kapnak a társulat által kiadott sorozatból, a Magyar Nép Könyvtárából, valamint egy társulati naptárt.

A Zichy-centenárium alkalmából úgy tervezik, hogy a társulat – különféle forrásokból erre anyagi alapot teremtve – a főváros egyik terén felállíttatja Zichy Nándor szobrát.

AZ AKADÉMIA FÉNYKORA

A Szent István Akadémia 1923-tól 1938-ig tartó másfél évtizede a testület rövid történetének fénykorát jelentette. Fórumot adott a hazai egyházi és világi tudományos különféle rendű és rangú képviselőinek nézeteik, kutatási eredményeik közzétételére a felolvasó üléseken. Ezek anyagát teljes egészében vagy bő kivonatban közzétették a *Szent István Akadémia Értesítőjében*, amely évente több alkalommal jelent meg, részletes tájékoztatást adva az akadémia életéről. De sok esetben a Katolikus Szemle is közölt akadémiai előadásokat.

1921-től tizenkét esztendőn keresztül *Apponyi Albert* állt az akadémia élén mint elnök, mellette *Székely István* volt a másodelnök.

Néhány *székfoglaló előadás-cím*, illetve *felolvasás-téma* az 1930-ig tartó évekből:

1923. *Kmoskó Mihály*: A kereszténység a törököknél a középkorban, *Bartha József*: Ady Endre és köre, *Babura László*: Jónás könyvének történeti jellege, *Klemm Antal*: A mondattan rendszere és módszere, *Wodetzky József*: Az időgyenylet és az évszakok tartama, *Hajós József*: A Gondviselés és a baktériumok, *Szémán István*: Szláv írások ró-

lunk, *Rejtő Sándor*: A hallószerv újabb élettani felosztása, *Vörös Cyrill*: A szemi-archimedesi geometriákról.

A IV. osztály 1923. december 14-i ülésén felolvasták *Békésy György* „Folyadékok diffúziós állandójának mérete az interferenciális refraktorról” című értekezését. (Akárcsak a már említett *Hevesy György*, később *Békésy György* is Nobel-díjas lett: ő ezt 1961-ben kapta orvostudományi-fiziológiai kutatásaiért; 1923-ban a budapesti egyetemen szerezte fizikából doktorátusát.)

1924. *Iványi János*: Törzs- és népképződés a bibliai szemitáknál, *Aisleitner József*: Újabban talált ékiratos teremtési szövegek, *Sípos István*: Az új egyházi törvénykönyv büntetőjoga s a modern büntető kódexek, *Mailáth József*: Az oroszországi bolsevizmus hatása Magyarországon, *Szémán István*: Turgenyev és a „Költemények prózában”, *Wodetzky József*: Megjegyzés a Newton-féle törvény érvényességi határához, *Székely Károly*: Az éter és a gravitáció, *Marosi Arnold*: A Fejér megyei Sárrét őskori telepei, *Szabó Zoltán*: A virágzatok számbeli variációinak magyarázat, *Bán Aladár*: Finn-magyar kultúrkapcsolatok, *Szémán István*: Az orosz lélek Isten-keresése Dosztojevszkij korában, *Poós Ferenc*: Az átöröklés néhány vonatkozása a dermatológiához, *Sigmond Elek*: A tervezett Duna-Tisza csatorna mentén elterülő szikesföldek hasznosítása, *Gulyás Pál*: A Gutenberg-Coster kérdés mai állapota, *Tóth Tihamér*: A penitenciatartás szentségének pedagógiai értéke, *Forster Gyula*: Adalékok a káptalanok történetéhez, *Szendrey János*: Vallás és művészet, *Heim Pál*: A vitaminok jelentősége a gyermekkorban, *Horváth Sándor*: Ismereteink egyneműsége és a hittételek, *Voinovich Géza*: Arany János életéből, *Szabó Zoltán*: Cephalaria-fajok földrajzi elterjedése.

1925. *Martin Aurél*: A magyar követek az 1521-i wormszi birodalmi gyűlésen, *Bártfai Szabó László*: Széchenyi István és Metternich, *Klemm Antal*: A magyar igeidők, *Tóth Tihamér*: A munka-iskola elve a katekézisben, *Balanyi György*: Szent Ferenc és Szent Domonkos, *Divald Kornél*: Felvidéki séták, *Sárközy Pál*: A terület torziós vonalaira vonatkozó társgörbék, *Mailáth József*: Gondolatok az agrár-szocializmusról, *Lukinics Imre*: A magyar emigráció bomlása a szatmári béke után, *Anderkó Aurél*: A hó sűrűsége, *Brisits Frigyes*: Vörösmarty kiadatlan költeményei.

1926. *Zubriczky Aladár*: A rabszolgaházasság joga a középkorban, *Horusitzky Henrik*: Csornai kőkori lelet, *Zubriczky Aladár*: Az egyház küzdelme az uzsora ellen, *Pethő Sándor*: Apponyi Albert és a magyar Girondok, *Grosschmied Lajos*: Észrevétel Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez, *Reiner János*: A jogtudomány irodalomtörténete, *Várdai Béla*: Benedetto Croce újabb esztétikai művei, *Aujenszky Aladár*: A háziállatok veszteség elleni védőoltása, *Tóth Tihamér*: Tibériás tavától a Michigan tóig (Pasztoralis beszámoló a chicagói kongresszusról), *Heller Farkas*: Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?, *Vargha Damján*: A „gyulaféhevári sorok” értelmezése, *Szémán István*: Mozaikok a forradalmi orosz költészetből.

1927. *Marczell Mihály*: Felnőtték életfeladata és élettartama, *Négyesy László*: A magyar nyelv-művészet legrégebb emléke (Az ómagyar Mária-siralom előadásáról), *Anderkó Aurél*: Az időjárás helyzetek diagnózisához, *Schilberszky Károly*: A burgonyavész gombájának ökológiája, *Kübár Flóris*: A misztikus természetszemlélet alapjai, *Bognár*

Cecil: Szolidaritások, *Szémán István*: A százéves Anyegin, *Gimesi Nándor*: Karyologiai (a planktonokkal foglalkozó) tanulmányok, *Várkonyi Hildebrand*: Az alaklélektan kifejlődése és jelentősége, *Miskolczy István*: András herceg tragédiája és a nápolyi udvar, *Pitroff Pál*: Keresztény forma és stílus, *Perényi József*: A „Boldogasszony Anyánk” kora és szerzője, *Wodetzky József*: A kozmikus perihelium mozgásról.

1928. *Czapik Gyula*: Szent Ignác lelkigyakorlatainak kérdései, *Viszota Gyula*: Kosuth Lajos és a Hetilap, *Tower Vilmos*: A képességvizsgálatok bírálata pszichológiai és pedagógiai szempontból, *Balanyi György*: A római kérdés szerepe a hármasszövetség megkötésében, *Friedreich Endre*: Czuczor Gergely pöre, *Kőrösi Albin*: Fray Luis de León spanyol misztikus költő, *Szabó József*: A fogextrakciós seb gyógyulása (szövetteni vizsgálatok állatkísérletekből), *Scheffler János*: Hám János szatmári püspök és kinevezett primás emlékiratai 1848/49-ről, *Divéky Adorján*: Hová tartozott a Felvidék a XI. században?, *Schwartz Elemér*: Nyelvészeti problémák nyugati helységneveinkben, *Szémán István*: Tolsztoj lelke, *Vendl Aladár*: A budai hegység kialakulása, *Birkás Géza*: A katolicizmus és a modern francia irodalom, *Gulyás Pál*: A kolozsvári nyomda első korszaka, *Weszelszky Gyula*: A Geiger–Nuttal-féle szabály és a radioaktív jelenségek.

1929. *Pataky Arnold*: „Tamás apostol cselekedetei”, *György Lajos*: Egy középkori Sybilla-vers, *Vargha Damján*: A szécsényi ferencesek Cicero-kódexe, *Skrop Ferenc*: A szív-működés elektromos jelenségeiről, *Aisleitner József*: Az ószövetségi „élet” fogalma, *Áldásy Antal*: A baseli zsinat határozatai a Mária-ünnepek megünnepléséről, *Laczkó Dezső*: Őstörténeti adatok a Balaton környékéről, *Mester János*: A néplélek vizsgálata és a magyar típus, *Divéky Adorján*: Magyar kulturális hatások Lengyelországban a középkorban, *Meszlényi Antal*: Dávid Ferenc hitújítása és pöre, *Kőrösi Albin*: Calderon főbb drámái, *Radó Polikárp*: A legrégebb ógallikán perikoparendszer, *Bártfai Szabó László*: Széchenyi, Petőfi és a pesti ifjúság 1848-ban, *Kadic Ottokár*: A magyar barlangkutatás ősrégészeti eredményei.

A IV. osztályban különösen sokszor szerepelt *Suták József* felsőbb matematika-elméleti előadásokkal.

Több osztályülésen *költemények* is elhangzottak. Műfordításait mutatta be Bán Aladár (az észt költészetből) és Kőrösi Albin (híres szonettek). Három alkalommal Sík Sándor saját verseivel szerepelt, egyszer ő olvasott fel Pakocs Károly műveiből. Kocsis László és Mécs László székfoglalója saját költeményeik előadásával történt meg.

Gyakran került sor akadémiai *ünnepi együttes ülésekre*, de az egyes osztályok is rendeztek ünnepi megemlékezéseket.

1923. október 6-án *Aquinói Szent Tamás szentté avatásának hatszáz éves jubileuma* alkalmból rendezett ünnepi ülést az Akadémia. Bevezető beszédet Székely István másodelnök mondott, előadást tartott Zubriczky Aladár („Szent Tamás nagysága”) és Horváth Sándor („Aquinói Szent Tamás írói egyénisége”).

November 23-án *Madách Imre születésének századik évfordulójáról* ugyancsak ünnepi üléssel emlékezett meg az Akadémia. Székely István »Az ember tragédiájá«-nak tör-

ténelem bölcséletéről” értekezett, Várdai Béla előadásának címe: „Madách Imre és »Az ember tragédiája«. Befejezésül Pintér Jenő három Madách-verset olvasott fel: „Ősszel”, „Egy nyíri temetőben”, „Nem féltelek, hazám”.

Még ugyanebben az évben, december 30-án sor került az *Ipolyi Arnold-émlékezés-re* is, születésének századik évfordulóján. Apponyi Albert megnyitó beszéde után Gerovich Tibor „Ipolyi Arnold emlékezete” címmel olvasta fel tanulmányát.

Az Akadémia II. osztálya november 16-án *Andrássy Gyula emlékezetére* tartott ünnepi felolvasó-ülést. Ezen két előadás hangzott el: Turi Béláé („Az Andrássy–Kossuth probléma”) és Balanyi Györgyé („Andrássy Gyula szerepe a Monarchia történetében”).

1925. november 15-én a Szent István Akadémia ünnepi ülés keretében emlékezett meg a *Magyar Tudományos Akadémia alapításának centenáriumáról*. Apponyi Albert megnyitó beszéde után Reiner János főtitkár szavalt el „A Magyar Tudományos Akadémia ünnepe” című versét, Turi Béla és Viszota Gyula értekezett („Széchenyi közéleti fellépte előtt”, „Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására?”).

December 4-én *Vörösmarty első nagy művének megjelenésére* emlékeztek a Szent István Akadémia tagjai: meghallgatták Alszeghy Zsolt „A százéves Zalán futása” című tanulmányt és Sajó Sándor „Vörösmarty szelleméhez” című versét.

Az Akadémia III. osztályának tagjai 1925. október 2-án ünnepi ülésükön a száz éve született *Jókai Mór emlékének* adóztak. Négyesy László megnyitó beszéde, majd Divald Kornél: „Jókai lelke” című emlékezése után elhangzott a „Kobzos-ének Jókairól”, Sajó Sándor verse.

1926. november 21-én az akadémiai ünnepi ülés tárgya: *Assisi Szent Ferenc halálának hétszázados emlékezete*. Ezt a Vigadóban tartották, nem a társulati székház dísztermében. Prohászka Ottokár tartotta az első előadást „Hűlő világ” címmel, majd Balanyi György értekezését olvasta fel: „Anima franciscana”, végül előadták Sík Sándor művét: „A montecsalei erdő. Drámai kép Szent Ferenc virágos kertjéből, egy felvonásban”.

Különleges volt az 1927. december 18-i ünnepi ülés: Apponyi Albert Csernoch Jánosról, Áldásy Antal Fraknoi Vilmosról, Schütz Antal Prohászka Ottokárról, Pataky Arnold pedig Székely Istvánról, az Akadémia elhunyt tagjairól emlékezett meg.

Az 1928. december 16-i ünnepi ülésen az Akadémia tagjai az *1400 esztendő szent-benedeki Regulát* idézték. Strommer Viktorin „Szent Benedek és a szerzetesi életeszemény” című előadása után Kincs István olvasta fel elbeszélését „A kőszegi harangok” címmel, végül Sík Sándor adott elő részleteket „Háború” című nagyobb lírai munkájából.

Az 1929. december 15-én tartott ünnepi ülés tárgya többirányú volt. Apponyi Albert köszöntő beszédet mondott XI. Piusz pápa aranymiséje alkalmából, Ernszt Sándor emlékezett a száz éve született Zichy Nándorra, Sík Sándor pedig értekezését olvasta fel az ugyancsak száz éve született Mindszenty Gedeon költőről.

A Szent István Akadémia *nemzetközi bizottságának* 1926. október 8-i ülésén Gonzalez de Reynold párizsi egyetemi tanár, a L'Union Catholique d'Études Interna-

tionales elnöke tartott francia nyelvű előadást „A katolikusok a nemzetközi életben” címmel. Utána az Unió főtitkára, Gremaud abbé ismertette az Unió szervezetét.

1927. április 8-án az Akadémia *nemzetközi jogi bizottságában* Bergey abbé, a francia képviselőház tagja tartott előadást „A vallásfelekezetek együttműködésének szükségessége a nemzetközi forradalmi eszmék terjedésével szemben” címmel, franciául.

A Szent István Akadémia e speciális nemzetközi bizottságairól ezután már nem esik szó az Akadémia történetében.

1923-tól a Szent István Akadémia évente kiosztotta a *Fraknói-nagyjutalmat*. Fraknói Vilmos – az új gazdasági-pénzügyi helyzetet figyelembe véve – 1922. október 22-én kelt új alapítólevelében tovább gyarapította korábban tett alapítványának pénzügyi forrásait. Az így kibővített alapítvány kamataiból az akadémia évente 10 000 koronás jutalmat tűz ki „az évközben megjelent művek legjelesebbikének kitüntetésé végett.” Olyan művekből kell ezt kiválasztani, „melyek valamelyik tudománynak ismeretanyagát gyarapítják vagy a stíl és előadás tökélyére törekedve elismerésre és utánpótlásra méltó sikert mutatnak fel.” Hat év elteltével azonban az alapítvány elértéktelenedett, s a Fraknói-nagyjutalom megszűnt.

Az évenkénti akadémiai főtitkári jelentésekben mindig említésre került, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium jelentős összegű államsegéllyel támogatja a Szent István Akadémiát, de minden évben számos más egyéni mecénás is szerepelt, akik jelentős összegekkel segítik a tudományos munkát.

Néhány további próbált részlet e jelentésekből.

1923-ban a Szent István Akadémia munkájának eredményeként jelent meg a *Dante Emlékkönyv*. Ez évben az akadémia egyik tagja igen jelentős összeggel, 130 000 koronával lehetővé tette, hogy a már említett Békésy György (a későbbi Nobel-díjas) „Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refraktorral” című tanulmánya nyomtatásban megjelenhessen. De ezen kívül „több kiadvány az Akadémiánkon kívül állóknak munkája, akiknek Akadémiánk teret nyitott, hogy innen keljenek szárnyra.”

Az 1925-i főtitkári jelentésből: „Ránk, a Szent István Akadémiára nézve a *Magyar Tudományos Akadémia a minta volt*, amelyet nemcsak a külső szervezet formáinak átvételével tettünk magunkévá. Nehéz, küzdelmes időben vettem fel annak a rendszeres munkának a gondolatát, amelyben katolikus tudósok katolikus szellemben hivatottak végezni a tudomány és irodalom terén azt a munkát, amelyet szélesebb keretekben s oly eredményesen 100 éven át munkált a Magyar Tudományos Akadémia. Giuseppe Monti »Internationales Handbuch der kath. Organisationen« című könyvében a Szent István Akadémia úgy szerepel, mint az egyedüli országos, a tudomány minden ágára kiterjedő akadémia, amelynek az is a hivatása, hogy bekapcsolódjék külföldi hasonló irányú munkálatokba, aminek egyik példajaképp említhetem a Szent István Akadémiából kiinduló Magyar Katolikus Dante-bizottság szép munkáját.”

Visszaemlékezve a kezdetekre idézte fel Reiner János főtitkár, hogy „báró Eötvös Lóránt, a Magyar Tudományos Akadémiának több mint 16 éven át volt elnöke, amikor felkerestem és közöltem vele a Szent István Akadémia szervezésének tervét s egyúttal kérdést intéztem, hogy elfogadná-e ezen Szent István Akadémiába tiszte-

leti tagul leendő meghívását, kitörő örömmel abban fejezte ki véleményét, hogy végre van valaki, aki *egy magyar katolikus akadémia megvalósítására* gondol! S nemcsak készségét fejezte ki a tagság elvállalására, hanem útbaigazítással és tanáccsal is szolgált a tudomány körében dolgozó tudósok tekintetében.”

Az 1928-as jelentésben a III. osztály kezdeményezését tártá a főtitkár a nyilvánosság elé: „*az egyházi énekek történetének és egybegyűjtésének tervét*, s várhatjuk, hogy ez már legközelebb a keresztútvitelre jut.” (Innen indult, de mások valósították meg az 1930-as években a tervet: a Szent vagy Uram népénektárat.)

A Szent István Akadémiában folyó munka eredményeként 1928-ban jelent meg a Fraknói Vilmos által megálmodott mű, amelynek jelentős részét még ő munkálta ki, s kiadásának anyagi részét teljes egészében fedezte: a „*Bibliotheca Corvina, Mátyás király budai könyvtára*”, című magyar és olasz nyelven napvilágot látott díszmű, 30 – részben színes – műmelléklettel. A kötetet Fraknói halála után Berzeviczy Albert, Kolányi Ferenc és Gerevich Tibor szerkesztette.

Újdonság, hogy a Szent István Akadémia Értesítője 1926-tól az üléseken elhangzott és magyarul közölt főbb tanulmányok kivonatait németül, franciául, vagy olaszul is közölte.

A Szent István Akadémia e fényes időszaka *az 1930-as években tovább folytatódott*, ugyancsak sok neves katolikus tudósnak nyújtva nyilvánosságot.

Gazdasági válságban 1930–1938

ASZENT IMRE EMLÉKÉVBEN, az 1930. május 22-i közgyűlésen Serédi hercegprímás megnyitó beszédében az ünnepelt szent ifjút méltatta, hangoztatva: „akkor ünnepeljük igazán liliomos hercegünket, ha világraszóló jubileumának hatása alatt minden magyar befogadja Szent Istvánnak hozzá intézett intelmeit...”

HELYZETKÉP 1930-BAN

Az ünnepi pillanatokot sajátosan árnyalta Mihályfi Ákos alelnök beszámolója, amelyben *a hazai egyházi könyvkiadás valós állapotáról* széles körképet vázolt hallgatói elé.

Már bevezető mondatai a helyzet alapvető problémáit villantják fel: „Ma a gazdasági élet összes tényezői súlyos válsággal küzdenek, melynek egyik legfőbb oka a hitelviszonyok megromlása. A könyvkiadó vállalatok is válságban vannak, de ezen válságnak fő okát nem a hitelviszonyok megromlásában, hanem *a szellemi élet új orientációjában* kell keresnünk.”

Ilyen őszinte helyzetfeltáráásra eddig még nem került sor a társulati alelnöki jelentésekben, a közgyűlés résztvevői előtt. „A könyvkiadás válságát – folytatta Mihályfi Ákos – elsősorban a *napisajtó túltengése* idézte elő: az egyes lapok, hogy versenyképesek legyenek, hogy minél több olvasót és előfizetőt szerezzenek, olvasóiknak lehetőleg minden szellemi szükségletét igyekeznek kielégíteni. Ezért közöl minden napilap regényeket, irodalmi és művészeti tájékoztató ismertetések; a vasárnapi vasikos melléklet pedig egy-egy gazdag szellemi magazin, melyben a tudomány, az irodalom, a történelem, a technika éppen úgy helyet foglalnak, mint a szépirodalom és a költészet, melyben külön rovat mulattatja a nőket, szórakoztatja a gyermekeket. Amely családba napilap jár, ott már majdnem felesleges a drága könyv. Ehhez járulnak az egyes napilapok által kiadott olcsó, 30-50 filléres, egy pengős regények, amelyek a társadalom egy igen nagy rétegének olvasásvágyát teljesen kielégítik.”

És a két új modern, olvasástól elvonó tényező: *a mozi és a rádió!* „Tagadhatatlan, hogy a mozgókép-színházak és főleg a rádió elterjedése is megrikította a könyv-

vásárlók számát, hiszen a mozgóképeken és a rádión könnyen és olcsón értesülnek az emberek a modern élet, tudomány, művészet, irodalom minden nevezetesebb eseményéről.”

A könyvkiadók különféle módszerekkel igyekeznek olvasóikat megtartani, illetve visszahódítani. Az egyik leggyakoribb fogás: ügynökök révén *részletfizetésre* kínálják a könyveket. „Persze ez az üzlet csak akkor jár haszonnal, ha egész sorozat könyvet tudnak egy-egy vásárlónál elhelyezni. Ezért van napjainkban nagy divatja *remekírók összes művei* kiadásának, főleg azokénak, akiknek már nem kell írói honoráriumot fizetni.” Kellő iróniával tette hozzá az előadó: „Ne méltóztassanak azt gondolni, hogy ezen díszkötésű összes művek kiadásai az irodalom föllendülését jelentik; ezek inkább a válsággal küzdő könyvkiadó vállalatok erőfeszítései.”

Mindebből következik ezeknek az éveknek az egyik legsúlyosabb negatívuma: „Ilyen körülmények között nem csoda, ha *új tudományos munka* kiadására alig akad vállalkozó, mert ilyen könyveket úgyszólván csak könyvtárak vásárolnak.”

Mindezek a nehézségek mindegyik hazai könyvkiadóra ránehezednek, így a Szent István Társulatra is. Az *egyházi kiadónak* azonban ebben az időben Magyarországon más, számos további ugyancsak súlyos problémával is meg kell küzdenie.

„Ezen általános, minden könyvkiadót érintő nehézségeken kívül különlegesen súlyos helyzetben van a Szent István Társulat, Magyarország legrégebb katolikus könyvkiadó vállalata” – állította az alelnök.

A bajok egyik csoportjának oka a *közelmúlt politikai-társadalmi változásaiból* származott. „A szerencsétlen trianoni béke folytán, miként szegény hazánk, úgy társulatunk is elvesztette tagjainak is, de vásárló közönségének is kétharmad részét. Elvesztette ezen felül azt a nagymérvű anyagi támogatást is, amely a múltban oly könnyűvé tette a jó és olcsó könyvek kiadását. A háború előtti időkben [= 1914 előtt] egyes könyvek – imakönyvek, Szentírás, ájtatossági művek – kiadására nemes lelkű mecénások alapítványokat tettek; ezen kívül a magyar klérus úgyszólván kötelességének ismerte, hogy végrendeletében a Szent István Társulatról is megemlékezzék. Ily módon tekintélyes anyagi eszközökhöz jutott a társulat, amelyek lehetővé tették a jó könyvek olcsó kiadását. Sajnos, mindezen források a háború óta beszáradtak.”

A problémák másik oka a *vallásos-egyházi könyvkiadás hazai belső szerkezetének gyökeres átalakulása*, éppen a könyvpiaci jellegének felerősödésével, „kapitalizálódásával” kapcsolatosan.

„Nem elég ugyanis – folytatta az alelnök –, hogy fogyasztó közönségünk kétharmad részét elvesztettük, hogy a társulatunk tevékenységét támogató anyagi források elapadtak: a nagy *konkurencia* is megnehezíti helyzetünket.”

Furcsa ugyanis a helyzet: „A más világnézetet terjesztő könyvkiadó vállalatok is, éppen a könyvkiadás terén uralkodó válságos helyzet miatt, mindent elkövetnek, hogy a katolikus társadalom különböző rétegeihez hozzáférközzenek. Nem egyszer nagy anyagi áldozatokkal is igyekeznek megnyerni előkelő katolikus papi írókat, hogy imakönyveik vagy egyéb ájtatos irányú műveik kiadása révén a katolikus társadalomban is vevőközönséget találjanak.”

De ekkor, az 1930-as években *versenyársak már bőven voltak a katolikus-keresztény gondolkodású kiadók térfelén is.* „Van ugyanis társulatunk kiadó tevékenységének egy másik versenytársa is, amely katolikus szempontból örvendetes, minthogy a katolikus hitélet emelkedésének és elmélyedésének természetes folyománya.”

Visszatekint az előadó a múltra: „Ezelőtt 20-30 évvel a Szent István Társulat volt az egyetlen katolikus kiadó vállalat az ország fővárosában. Ma már úgyszólván minden püspöki városban van egyházmegyei nyomda és kiadó vállalat; Budapesten több katolikus kiadó vállalat és nyomda létesült. Ezen kívül úgyszólván minden katolikus intézmény és a legtöbb férfi szerzetesház kiad naptárt, egyik-másik könyvek és röpiratok egész sorozatát. És csak természetes, hogy mindegyik a hozzá közelálló közönséget igyekszik kiadványai számára megnyerni. Mindez örvendetes, mert ily módon jó szellemű olvasmányok terjednek el a katolikus társadalom legkülönbözőbb rétegeiben.”

Mindezek lojális megállapítása után nem maradhat el a tárgyilagos konklúzió sem: „Viszont az is bizonyos, hogy a sok új kiadóvállalat a Szent István Társulat olvasó- és vásárlóközönségének egy részét *elbódítja a társulattól.* Ez egészen természetes és ezen nem is bánkódunk, hiszen a Szent István Társulat nem öncél, hanem eszköz ugyanazon cél elérésére, amelyet az újabban keletkezett nagyszámú kiadóvállalatok is elérni akarnak.” Csupán egyetlen kritikai kérdést fűz a ténymegállapításhoz: „Az azután már más kérdés, vajon ez a nagyon sokféle szétágazó kiadó tevékenység emeli-e a katolikus szellemű irodalom szintjét és belső értékét?”

A reális helyzetfeltárás gondolatsorának vége azonban mégsem pesszimista kicsengésű. „Rámutatam teljes őszinteséggel azokra a nehézségekre, melyekkel a Szent István Társulatnak a megváltozott viszonyok folytán küzdenie kell. És ha mindezen nehézségek mellett is a régi hagyományok által kijelölt úton haladva *ma is vezető helyet foglal el* a katolikus irodalom terén, ezt elsősorban a püspöki kar kegyes jóakarátának köszönheti, mely *társulatunknak monopóliumot biztosított a katolikus elemi és polgári iskolák tankönyveit illetően.* Ez a sokak által irigyelt monopólium pótolja azokat a ma már kiszáradt forrásokat, amelyekből társulatunk a múltban anyagi erőit merítette. Ez a monopólium adja meg a lehetőséget, hogy a Szent István Társulat anyagi áldozatok árán is *nagyarányú irodalmi munkásságot fejtessen ki, kiváló tudományos, hitbuzgalmi és ifjúsági művek kiadásával.*”

FOKOZÓDÓ VERSENYBEN

Az 1930-as évtized jelentős évfordulókkal kezdődött. E *Szent Imre-emlékében* a társulat két vezérkönyvet adott ki az iskolai ünnepélyeket szervezők számára: az egyiket a népiskolák számára „Glóriás herceg” címmel Pohárnok Jenő szerkesztésében, a másikat középiskolásoknak „Szent Imre Emlékkönyv” címmel, Harsányi Lajos és Tordai Ányos összeállításában. Mindkét kötet költeményeket, beszédeket, színdarabokat, énekeket tartalmaz. Tordai Ányos háromfelvonásos színművet írt „Imre herceg” címmel.

A nép számára Nagy Gyula készített kiadványt „Szent Imre herceg” cím alatt. De a társulat kiadásában megjelent egy pazar kiállítású díszmunka is: Tarczai György műve, „Az Árpádház szentjei.”

1930. június 15-én az országos Szent Imre-ünnepségek keretében tartotta ünnepi ülését a *Szent István Akadémia* a 900 éve elhunyt ifjú magyar szentre emlékezve a pesti Vigadóban. Ünnepi beszédet Serédi Jusztinián hercegprímás – mint az Akadémia tiszteleti tagja – mondott, Hóman Bálint „A történelem Szent Imréje” címmel értekezett, Sajó Sándor pedig „Kard és lilium” című költeményét adta elő.

1930. november 16-án ünnepélyesen leplezték le Budapesten a Jézus Szíve-templom előtti Scitovszky téren a Szent István Társulat egykori elnökének, *Zichy Nándornak a szobrát*, amelyet a társulat állíttatott, Orbán Antal alkotását. Már előzőleg kiadta a társulat az „Emlékkönyv gróf Zichy Nándor születésének százéves évfordulójára” című kötetet Turi Béla szerkesztésében, elegáns kiállításban, sok illusztrációval.

S ugyanebben az évben a társulatnak egy bensőséges családi ünnepe is volt. Az 1930-i közgyűlésen az alelnök meleg szavakkal köszöntötte „a Stephaneum Nyomda érdemes igazgatóját 50 éves nyomdászjubileuma alkalmából. *Kohl Ferenc* ezen ötven évből 31 évet társulatunk szolgálatában töltött el, a Stephaneum Nyomdát ő rendezte be, s fejlesztette a budapesti nyomdák egyik legelőkelőbb nyomdájává. Megérdemli, hogy a Szent István Társulat közgyűlése is jubileuma alkalmából őt szeretettel üdvözzölje, és hálás elismeréssel emlékezzék meg nagy munkásságáról és érdemeiről.”

Ezekben az években tovább folytatódott a *Szent István Könyvek* sikeres könyvsorozata a művelt értelmiségiek számára.

1930. 78–79. Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. II.; 80. Pitroff Pál: Bevezetés az esztétikába; 81. Kühár Flóris: A vallásbölcselet fő kérdései; 82–84. Körösi Albin: A spanyol irodalom története; 85. Sigmond Elek: A mezőgazdasági növények termelési tényezői; 86–87. Kalmár Gusztáv: Európa földjei és népei; 88. Kiss Albin: Szent Ágoston „De civitate Dei” című műve.

1931. 89. Trikál József: A lélek rejtett élete; 90–91. Petró József: A szentmise története; 92. Meszlényi Antal: A magyar jezsuiták a XVI. században; 93. Mihelics Vid: Az új szociális állam; 94. Éhik Gyula: Prémek és prémes állatok.

1932. 95–97. Magdics Gáspár: A természettudomány útjai Istenhez; 98. Melichár Kálmán: A zsinatok; 99. Szalay Jeromos: Szent Benedek élete és műve; 100–101. Schütz Antal: Krisztus. Tíz előadás; 102. Balogh Albin: Pannónia őskereszténysége; 103. Kalmár Gusztáv: Magyar hazánk és népei.

1933. 104. Auguste Dies: Plátó; 105. Takács Ince: Nérótól Diokleciánig. A keresztényüldözések története; 106. Stuhlmann Patrik: Az ifjúkor lélektana; 107. Pitroff Pál: A szépirodalom esztétikája; 108. Török Mihály Miklós: A magyar egyházpolitikai harc története az 1847/48-i pozsonyi országgyűléstől 1895-ig; 109. Schütz Antal: A házasság. Tíz előadás.

1934. 110. Gálos László: A Szentlélekisten; 111. Lippay Lajos: A keleti egyházak; 112. Zoltán Veremund: Szent Anzelm; 113. Lendvai István: Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból; 114. Polzovics István: A lateráni szerződés. A Szentszék nemzetközi jogi helyzete.

1935. 115. Nagysolymosi József: A lengyel irodalom; 116. Kalmár Gusztáv: Négy világrész földje és népei; 117. Szalay Jeromos: A katolikus gondolat útja az újkori Franciaországban.; 118–119. Noszlopi László: Jellemlátás és jellemigézés; 120. Rusznyák József: Faluvédelem; 121–122. Lippay Lajos: A protestantizmus.

1936. 123–126. Kühár Flóris: Egyetemes vallástörténet.

1937. 127. Kalmár Gusztáv: A népek és fajok harca; 128. Finály István: Vitaminok és hormonok.

Ezzel a könyvvel befejeződött az 1923-ban indított sorozat: éppen száz önálló kötete egy teljes könyvtárat kitesz.

1930-tól nem jelent meg több kötet a korábbi sorozatok legtöbbszörében: abbamaradt a Szentek Országá, a Keresztény Kis Könyvtár, az Amatőr-sorozat éppen úgy, mint A magyar nép könyvtára és A magyar ifjúság könyvtára.

Eletképesnek bizonyult viszont a „*Liturgikus élet*” sorozata, amely a szertartások latin–magyar szövegét tartalmazta, magyarázatokkal. Megjelent a papszentelést, azután a püspökszentelést ismertető könyvecske s több más. Ezek is szerepet játszottak abban, hogy a hazai liturgikus mozgalom egyik legjelentősebb eredménye beérjen: 1933-ban adta ki a Szent István Társulat Szunyogh X. Ferenc művét e címmel: „*Magyar–latin misszálé az év minden napjára a római misekönyv szerint*”, a hívek használatára, kézbe való ízléses kiállítású imakönyv-formában, bibliapapíron 1488 oldalon, az egyházi év összes szentmiséjének latin és magyar szövegét hozva egymás mellett. Ez az imádságoskönyv évtizedeken át, egészen az 1960-as évekig, a II. Vatikáni Zsinatig sok hazai katolikus hívőt segített a szentmise élményének átélésében.

Tovább folytatódott a *pápai enciklikák sorozata* is magyar nyelven: „Krisztus király ünnepének elrendeléséről”, „A keresztény házasságról”, „Az igazi vallásosság elősegítéséről”, „Az ifjúság keresztény neveléséről”, „Szent Ágoston halálának 1500. évfordulójáról”, „Az Actio Catholicáról”, „A súlyos gazdasági válságról, a sokakat sújtó munkahiányról és a fegyverkezés növekvő versenyéről”, „Az efezusi egyetemes zsinatról”, „A papságról”, „Jézus Szíve megkérdeléséről az emberiség nagy nyomorúságának idején”, „A szent rózsafüzérről” s mások.

XI. Piusz pápa e körleveleinek sorába illesztette a társulat XIII. Leó pápa 1891-i *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját „a munkások helyzetéről”, 1931-ben megjelentetve azt.

A Szent István Társulat 1891-ben Prohászka Ottokár gondozásában és fordításában közreadta a „XIII. Leó pápa beszédei és levelei” című kiadványt, amelyben a „*Rerum novarum*” is olvasható volt szemelvényesen magyarul. Az 1931-i magyar kiadás elé Lepold Antal írt előszót, rávilágítva a közreadási szempontok 40 év alatti megváltozására. Megemlítette: „A Szent István Társulat a negyvenéves jubileum kapcsán kiadja a körlevél

magyar szövegét a nagy Prohászka Ottokár – XIII. Leó gondolatainak lánglelkű megértőjének, magyarázójának és megvalósítójának – fordításában. Prohászka fordítása kivonat. Körülbelül felét adja az eredeti szövegnek. Szükségessé vált a magyar szöveg kiegészítése. Mindjárt a körlevél megjelenése után magyarra fordította ugyan a teljes szöveget néhai Fischer Colbrie Ágoston. De ez a teljes fordítás nem kárpótolhatja Prohászkanak ragyogó, az értelmet plasztikusan kidomborító stílusáért.”

Lepold Antal bevezetőjéből nem tudható meg, hogy ki volt a szöveg másik részének fordítója; a címlapon csakis Prohászka neve szerepel fordítóként. A többi kötetben nem jelezték a fordító személyét.

A Rerum novarum párdarabját, XI. Piusz pápa nagy jelentőségű „Quadragesimo anno” kezdetű, „a társadalmi rend megújításáról” szóló 1931-i körlevélét még ebben az évben magyarul megjelentette a társulat, 1932-ben már negyedik kiadásban került az olvasók kezébe.

Megjelenésük után 1937-ben rögtön magyarul is olvasható volt a világ lelkiismeretét megszólító két nagyszabású felrázó körlevél: a „Divini redemptoris” kezdetű „a kommunizmus ellen”, valamint a „Mit brennender Sorge” kezdetű, „a katolikus egyház helyzetéről Németországban”, a nemzetiszocializmus, a hitlerizmus ellen.

A Szent István Társulat története során számos kiadvány és több sorozat foglalkozott a szentek életével. 1933–1934-ben Schütz Antal szerkesztésében négy kötetben látott napvilágot a „*Szentek élete az év minden napjára*”. Írták Balanyi György, Schütz Antal, Sebes Ferenc, Szamek József és Tomek Vince.

„A régebbi feldolgozású Szentek élete inkább csak jámbor, mint meggyőző olvasmány volt. A mai kor emberének több meggyőzésre, erősebb indításra, és az emberi gyöngeséget jobban megértő, szeretetteljes felemelésre van szüksége” – szól az ismertető. Két szempontot követtek a szerzők: „a szigorúan körülhatárolt történelmi háttér, de nem vész el benne a legenda sem”; „erős aláhúzása annak, hogy a szentek is emberek voltak, akik Isten kegyelme nélkül éppúgy hajlamosak a gyarlóságra, mint mi, ezért nemcsak példaképeink, hanem a mi küzdő, szenvedő testvéreink és atyafiaink.”

1936 márciusában jelentette az alelnök a közgyűlésnek, hogy a társulat kiadta *Tóth Tihamér összegyűjtött munkáit 20 kötetben*. „Az illusztris szerző nevének varázsa, de egyszersmind a közönségnek a katolikus gondolat iránt való mindjobban növekvő érdeklődése magyarázza meg, hogy a rendkívül súlyos gazdasági viszonyok ellenére is a sorozatot alig fél év alatt már igen szép – ezekre menő – példányban sikerült elterjesztenünk.”

Az 1930-as évek elején egyrészt a társulat gazdasági helyzete, másrészt az olvasóközönség vásárlási igényének, vagy inkább vásárlóképességének csökkenése, illetőleg a verseny-konkurencia miatt a kiadandó új művek számát alacsonyabbra tervezték a társulat illetékesei. Nem csupán az alsóbb társadalmi rétegek kezébe szánt művek száma csap-

pant meg, szűntek meg sorozataik, de a középosztály tagjait is kevesebb új könyv várta a Szent István Társulat fővárosi és vidéki könyvesboltjaiban.

A hitbuzgalmi kiadványok és imakönyvek zömmel utánnyomások voltak. Érdekes színfolt 1931-ben Prohászka Ottokár „Az élet kenyeré” című, sorozaton kívül is kiadott imakönyve mellett a Sík–Schütz-imakönyv nyolcadik, valamint Tárkányi Béla 1856-i „Lelki manná”-ja ötvenötödik kiadásának kötete; vagy az 1932-ben megjelent új Pázmány-imakönyv mellett Blaskó Mária Kis Szent Teréz imakönyve.

A szorosabban vett tudományos irodalomnak nincs képviselője a társulat kiadványai között 1931-ben, 1932-ben, csakis a Szent István Könyvek sorozatában. Vas-kos kötet Wolkenberg Alajos ekkori „Missziós előadások vademecuma”. 1931-ben Szent Erzsébet halálának 700. évfordulójára újra megjelent Horn Emil korábbi munkája: „Magyarországi Szent Erzsébet élete”, valamint Blaskó Mária két könyve: az ifjúság számára írta meg – „A csillagok leánya” címmel – a szent asszony életét; „Hódolat Szent Erzsébetnek” vezérkönyve pedig az emlékező ünnepélyek rendezéséhez adott segítséget.

Több kis mesekönyvvel gondolt 1931-1932-ben a társulat a kisgyerekekre; a nagyobb fiúknak, lányoknak viszont kevesebb jutott a korábbi éveknél: Blaskó Mária-tól (Építsünk együtt), Bokor Malvintól (Az utolsó Árpád), Kriston Endrétől (Patkó Pista), Kalmár Gusztávtól (Küzdelmek a fehér halál országában).

Külföldi lektúr-szerzők kötetei azonban most is piacra kerültek: Marion Crawford: Don Orsino, ugyancsak tőle: Sant Ilario; R. Haggard: A két D'Arcy; Orczi Emma: Sir Percy visszaüt; valamint az ekkortájt nagyon népszerű magyar író, Kosáryné Réz Lola kötete (Koldusok), mellette Dénes Gizella két regénye (Boldogasszony hadnagya, Fekete emberek).

Végül René Bazin híres Charles de Foucauld-életrajza – „A Szahara szíve” – is ezeknek a sanyarú éveknak a termése.

MÉLYPONT ÉS FELEMELKEDÉS

Drámai hangú és tartalmú volt Mihályfi Ákos alelnök jelentése a társulat 1933. március 23-án tartott közgyűlésén. Az egész világot elöntő, s ezekben az években hazánkban is érvényesülő, *súlyos gazdasági válság* hatása a Szentkirályi utcai palotába is becsapott, erősen érintve a társulat részvénytársaságát és nyomdáját.

„Sajnos, kénytelen vagyok kijelenteni – mondta az alelnök –, hogy azon negyvenkét év alatt, amelyet a társulat körében eltöltöttem, *a leltűnt 1931/32. gazdasági év volt anyagilag a legrosszabb.*” Ennek oka: „Az óriási gazdasági pangás, a deviza korlátozása, a mindennemű hitelek megvonása már maga rendkívüli nehézségeket támasztott. Ezekhez járult egy majdnem késhegyig menő verseny folytán a nyomdai áraknak erős, egészen az önköltségig menő leszállítása, a tankönyvek árának jelentős csökkentése s ennek ellenére a tankönyvforgalom lényeges apadása úgy, hogy a részvénytársaság 1931/32. üzletévi mérlege, bár nem zárult veszteséggel, de oly csekély üzleti hasznot

mutatott, hogy a közgyűlés az igazgatóság indítványára azt határozata, hogy sem a részvényeseknek osztalékot nem ad, sem az igazgatóság tagjainak nem adja meg az alapszabályokban biztosított tantiemet a tiszta jövedelem után.” Ez volt az első ilyen esztendő a részvénytársaság életében.

Mindezek következtében a részvénytársaság igazgatósága – hogy az üzletmenetet az 1932/33. évre biztosítsa – kénytelen a tisztviselők és altisztek, valamint a nyomdai munkások közt nagyobb mérvű *elbocsájtást* alkalmazni. 13 tisztviselőnek és altisztnak felmondtak, a nyomdai munkások egy részét munkahiány miatt elbocsátották; a megtartott tisztviselők és altisztek fizetését az igazgatóság 15 százalékkal csökkentette; megszüntetett minden pótlékot úgy, hogy az egyes vezető tisztviselők fizetése 30-40 százalékkal kevesebb lett. „Méltóztassék megengedni, hogy e helyről elismeréssel emlékezzem meg a tisztviselőkről, akik ezen drákói szabályokat nehéz szívvel ugyan, de minden ellenkezés nélkül elfogadták és a lecsökkent fizetés mellett is lelkiismeretes buzgósággal töltik be munkakörüket.” Négy előrehaladott korú vezető tisztviselőt pedig az igazgatóság kegydíjjal 1932. november 1-től nyugdíjba helyezett, s helyüket nem töltötte be. Köztük volt a nyomda igazgatója, Kohl Ferenc is.

Fokozta a vállalat pénzügyi válságát, hogy az eddigi biztos bázis, a *tankönyvkiadás körül* bonyodalmak támadtak. Az alelnök megemlítette, hogy néhány év óta általános sajtókampány folyik az országban a *tankönyvek drágasága ellen*. Szóba került az a képviselőházban, s a kultuszminiszter is többször adott ki utasítást a kiadóknak a tankönyvárak mérséklésére. A társulat eddig is, a jövőben is „mindent el fog követni, hogy tankönyveit a legminimálisabb áron bocsássa a tanuló ifjúság használatára.” Megjegyezte azonban, hogy a minisztérium ugyanakkor azt is kívánja, hogy „a tankönyvek minél tetszetősebb külsőben jelenjenek meg, jó papíron, gazdag illusztrációkkal, színes képekkel, díszes kartontáblával. Mindez természetesen drágította a tankönyveket.” A hazai tankönyvek azonban nem drágábbak a külföldieknél. Példaként említette, hogy a budapesti bencés gimnáziumban, ahol csak társulati tankönyvet használnak, az első osztályos tankönyvek ára összesen 21 pengő 94 fillér, a negyedik osztályban 37 pengő 70 fillér; nincs lényeges különbség az osztrák és az olasz tankönyvárakkal szemben; összehasonlításul a pontos schilling- és líra-árakat is közölte.

Utalt az alelnök az előző évi közgyűlési beszámolóban közölt adatokra: „a Szent István Társulat által kiadott elemi iskolai tankönyvek ára – az összes elemi tankönyvek átlagárát véve – több mint 30%-kal olcsóbb, amennyiben az elemi iskolákban előírt 28 tankönyvünk ára 54,04 pengő volt, míg az ugyancsak 28 állami tankönyv ára 91,80 pengőt tesz ki.” Egyes tankönyveket tekintve például a II. osztályos olvasókönyv a társulat kiadásában 1,80, állami kiadásban 3,80, 2,50, 2,20 pengő.

De konkrét új intézkedést is tett a társulat: „a díszes színes ábrás ABC-n kívül úgynevezett fekete ABC-és könyvet adott ki, s míg a színesnek ára 1,60 volt, addig a fekete ábécéskönyv ára már csak 90 fillérben állapított meg (az állami iskolák ábécés tankönyveinek 2,40, 1,60 áraival szemben).”

Mindezek ellenére a tankönyvvásárlás drasztikus mértékben csökkent: „erre íme egy számadat – említette az alelnök –: a tankönyvfogyasztás öt év után 70 százalékkal esett. Ha egy tankönyvből 1927-ben elfogyott 10 000 példány, ma elfogy 3000.” Ennek számos oka közül az egyik az volt, hogy a népiskolák sokaságában – nem csupán faluhelyen, de városokban is – a szegény tanulók egyszerűen nem használtak tankönyveket: a szülők képtelenek voltak megvenni, a tanítók sem erőltették, látván a valós helyzetet. A középiskolákban pedig a tanulók legnagyobb része használt könyvekből tanult: egy-egy tankönyvből számos éven át tanultak a diákok, magasabb osztályba járó társaiktól véve meg azokat. S minden iskolában működött a segélykönyvtár: ingyen vagy csekély ellenszolgáltatás ellenében összes tankönyvét megkaphatta innen a rászoruló középiskolás diák. De az antikváriumokban is nagy mennyiségű használt tankönyv állt a vásárlók rendelkezésére.

Az alelnök így foglalta össze az 1933-i helyzetet: „Az utóbbi két esztendő megmutatta, hogy vannak olyan gazdasági válságok is, amelyek között a részvénytársasági forma sem tud segítséget nyújtani, mert az utóbbi két esztendőben a bankok a részvénytársaságoktól is megvontak minden hitelt, és így kénytelen volt a Stephaneum részvénytársaság is más úton-módon gondoskodni létfenntartásáról, s ez nem más, mint a leépítés, a regie-költségeknek minimálisra való leszállítása oly módon, hogy ne szoruljon a társulat üzemének fenntartásához hitelre, hanem a folyó bevételeiből fedezze összes kiadásait.” De reménykedik abban, hogy a Szent István Társulat részvénytársasága túléli ezt a súlyos válságot.

Addig azonban *igyekeznek nem csökkenteni a vallásos-egyházi kiadványok számát, az ifjúsági és felnőtt szépirodalmi művek száma azonban kevesebb lesz.* Mihályfi Ákos alelnök erről szólva lényegében a korábbi évtizedekben érvényesített felfogását foglalta össze magukról a szépirodalmi művekről.

„Tudom, hogy vannak egyesek – mondta többek között –, akik a Szent István Társulatot maradisággal és szűkkeblűséggel vádolják, mert nem karolja fel nagyobb mértékben a szépirodalmat, főleg annak újabb irányait. Ezek azonban feledik, hogy a Szent István Társulatnak alapításától fogva *sobasem volt különleges célja a szépirodalom művelése.* Ha mégis már évtizedek óta jelentékeny áldozatok árán szépirodalmi munkák kiadására is vállalkozik, ez a társulat részéről egy opus superrogatorium [= ráadásszerű vállalkozás], amiért csak hálát és köszönetet érdemel a katolikus társadalom részéről.”

De még nagyobb hangsúllyal szögezte le: „Azt pedig meggyőződésem szerint a társulat nagyon helyesen teszi, hogy *nem áll be minden modern, még ki nem forrt irodalmi irányzat terjesztőjévé,* amelyek lehetnek nagyon művésziek, nagy gyönyörűséget és élvezetet okozhatnak esztétikailag művelt lelkeknek, de a katolikus társadalom széles rétegeiben csak zűrzavart, nyugtalanságot keltenek és igazi megértésre nem találnak.”

A részvénytársasági üzem „termelésének” mélypontját jól megvilágítja a nyomda igazgatójának jelentése is 1933-ban: „Forgalmunk a tavalyi évihez viszonyítva újabb 22%-kal csökkent, s így a két év előtti állapothoz arányítva már közel 40%-os esést jelent.”

Az 1933. március 23-i közgyűlésen *tisztújítás* történt. A két alelnök második hatesztendős mandátuma is lejárt, 1921-től álltak a társulat élén, mint annak egyházi vezetői. Mihályfi Ákos leköszönt tisztéről, a közgyűlés meghosszabbította Turi Béla alelnöki megbízatását, másik alelnökül pedig Erdősi Károlyt választotta meg. Ő 1914-től a társulat igazgatója s a részvénytársaság vezérigazgatója volt.

Turi Béla 1936 áprilisában meghalt, ezután Erdősi Károly egyedül látta el az alelnöki tisztet.

A következő, az 1934. márciusi közgyűlésen szóló alelnök szerint „a múlt évekhez képest némi emelkedést látunk a forgalomban. A még egyre szegényedő magyar társadalom a szellemiek elismerésre méltó szeretetével ragaszkodik a könyvekhez, hogy legalább a sátoros ünnepeken örömet szerezzen övéinek és magának is.”

Az ebben az évben, 1934-ben megindult *országos könyvnapok* keretében a Szent István Társulat is bemutatta legfontosabb és legszebb kiadványait, s ezt ezután mindegyik évben megtette. „Kötelességünk teljes erővel ebben a kiadói versenyben nekünk is kivenni részünket, sőt azt hiszem, hogy ha a Katolikus Akció a maga országos szervezetével a *katolikus magyar könyvnapot* az egész országra nézve megorganizálná, új lendületet tudna adni a katolikus irodalom terjedésének, s hálára köteleznék katolikus íróinkat.”

Már a korábbi években is, most is nagy hangsúllyal szorgalmazta az alelnök az *egyházközi könyvtárak* létesítését, ezt az ekkortájt alakuló helyi Actio Catholica-szervezetek fontos teendőjének tartva. 1932-től, amióta a püspöki kar „az Actio Catholicával a katolicizmust magyar földön életté, öntudatos és mind hatalmasabb céltudatos táborrá növeli, még könnyebb a megszervezett egyházközösségekben a katolikus olvasmányok propagálása, legalább szerény, néhány könyvből és folyóiratból álló kölcsönkönyvtár megszervezése, ami által a katolikus irodalom állandó csobogó forrás lesz a katolikus közönség számára.”

Az 1935-i közgyűlésen már így látta az elnök: „Örömmel állapíthatom meg, hogy *kiadványaink számában emelkedés* van, mert amíg tavaly (a tankönyvek kivételével) 20 új és 8 ismételt kiadású könyvet adtunk ki, idén új kiadású könyveink száma 28, ismételt kiadású pedig 15 volt.”

Visszatért az alelnök a *tankönyvtárak korábbi leszorítására*: a társulat ezért a kultuszminisztertől „elismerő dicséretet” kapott. De azért hozzátette: „Az árak csökkentését a fájdalmas szívvel végrehajtott leépítéseken kívül csak két más tényező rovására lehet fenntartani: egyfelől le kellett szállítani a tankönyvek kiállításának minőségét, sőt részben terjedelmét is, ami pedig sem az általános kultúra, sem a pedagógia szempontjaiban haladást nem jelent; másrészt korlátozni kellett a tankönyvkiadók kulturális munkásságát. Eddig ugyanis minden tankönyvkiadó – s büszkén mondhatjuk, elsősorban a Szent István Társulat – a maga nagy kultúrmisszióját jelentős részben éppen a tankönyveken elérte, sohasem bőséges, de polgárilag mindig indokolt jövedelemből fedezte. Ez tette lehetővé számára olyan magyar és katolikus standard művek megjelentetését, amelyek pusztán üzleti szempontból mindig csak ráfizetést je-

lentenek, de amelyek megjelentetése a magyar katolikus kultúrának nemcsak nyeresége, de kötelessége is.”

Az 1938. március 17-én tartott közgyűlésen megemlékeztek a társulat 90 esztendővel ezelőtti megalakulásáról, s az alelnöki beszámoló már azt jelentette: *a részvénytársaság nem csupán túljutott a mélypontra, nemcsak megindult a felemelkedés útján, de már ismét a régi magas szinten áll könyvkiadása.*

Visszatekintésében az alelnök elmondta: a társulat legelső évének irodalmi termése füzetekből, könyvekből 23 000 példány volt; az ötvenedik évben, 1898-ban a kiadványok példányszáma 821 000-re emelkedett; a legnagyobb évi példányszámot a társulat 1913-ban érte el: 2 millió 137 ezer! „E magas példányszámot – tette hozzá – maga az évszám magyarázza: Magyarország akkor virágzása teljében állott, a társulat hatósugara a Kárpátoktól az Adriáig terjedt. Ezután a társulat termelése a háború, a kommunizmus, hazánk szörnyű megcsonkítása s a pusztító devalváció következtében egyre csökkent, hogy azután újra emelkedjék 1931-ig, amikor a gazdasági válság következtében ismét csökkenés állt be termelésében, hogy viszont 1933-tól fogva állandó legyen az emelkedés.”

S az 1938 eleji állapot? „A társulat az idén, a 90 éves évfordulón *egymillió 394 ezer 540 példányban* 185 féle kiadványt jelentetett meg.” S az alelnök meglepéssel állapította meg: „Ezt az óriási tömeget, ezt a hatalmas teljesítményt azonban ma is az a szellem vezérli és irányítja, melyet az első évek állapítottak meg, s amely azóta is töretlenül él társulatunkban.”

Az 1933-i és 1938-i márciusi közgyűlések közötti időszakban a társulati kiadványok között szerepeltek imafüzetek az 1933-i szentév alkalmából, valamint Gálos László könyve: „Szent az év”; azután fontos *teológiai-bölcséleti művek*, például Schütz Antaltól (Isten a történelemben, Őrség: korkérdések és tájékozódások), Trikál Józseftől (Az új nemzedék lelkisége, Új élet a régi romjain), Tóth Kálmántól (Az evangéliumok látszólagos ellentmondásai), Walter Jánostól (Isten képe a természetben).

S három világhírű külföldi szerző műve: *Sigríd Unset*: Merici Szent Angela, *Cheserton*: Aquinói Szent Tamás, *Brentano*: Emmerich Katalin látomásai.

Ezekben az években jelentek meg az új szentírás-fordítás ószövetségi kötetei, valamint a négykötetes Szentek élete és a Tóth Tihamér-sorozat is.

A *hitbuzgalmi művek* szerzői között számos új név tűnt fel: Horváth Richárd: Tízperces szentbeszéd, ugyancsak tőle: Életépítés, Hóka Imre: Ünnepi harangszó, Korompai József: Az örök élet érettségijén, Lang-Solymoss Vendel: Rövid liturgia.

Néhány kötet *társadalmi problémákról* tárgyalt (Joseph Drinck: Szabadságot, munkát, kenyeret; Migray József: A marxizmus csődje: a szocializálási folyamat elmélete a gyakorlatban, Rusznyák Gyula: A nő a modern társadalomban, Heller András: Cselédsor); voltak *történelmi témájúak* is (Miskolczy István: Magyar–olasz összeköttetések az Anjou-korban, Erdélyi László: A magyar lovagkor nemzetiségei, Balanyi György: A magyar nemzet története olaszul és franciául, Turchányi Egon: Glóriás Árpádok).

Ekkor szólalt meg először a hazai tudományosságban *Bálint Sándor* „Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza” című művével; jelentős volt Luttor Ferenc Rómavároskönyve.

Felsőoktatási tankönyvként volt használható Láng Sándor: „A munka tudománya”, Fodor Ferenc: „Bevezetés a gazdasági földrajzba”, ugyanő: „Magyar föld, magyar élet”, Bogárné Cecil: „Pszichológia” című kötete.

A *szórakoztató könyvek* között a *kisgyerekek számára* számos mesekönyv került ki a nyomdából, köztük Erdősi Károly több mesefüzete, Kosáryné Réz Lola „Földre-pottyant két manócska” és Csűrös Emília „Ripsz és Ropsz. Két kócos kiskutya története”, Székely László: „Paca Pali vitézi tettei”. *Fiúknak-lányoknak* ebben az időszakban is megjelent mindegyik évben Blaskó Mária egy vagy két ifjúsági regénye, azután Pálosy Éváé (Fiúk, akarni kell!), Orbán Dezsőé (A fehér korall), Pohárnok Jenőé (A verhetetlen tizenegy), Gáspár Pálé (A vezérlő fejedelem), Tarnóczy Jánosé (Ránk vár az élet).

Másféle tartalmú mű Maria Schmidt Mayer könyve: *Gyermekek a szentség útján*, valamint Orbán Dezső másik kötete, amely *szórakoztató ügyességekről* szól: *Az ezermester száz mesterműve*.

Fiataloknak, felnőtteknek szóló társulati munkák: Gabányi János: *Magyar várak legendái*, Pohárnok Jenő: *Szent István, Kalmár Gusztáv: Régi népek, új világok*, Szabó János: *A mai Amerika*, Szabó Zoltán: *A vaskapun túl*, Lippay Lajos: *A titokzatos Keleten*, Nyisztor Zoltán: *Mandarinok, kulik és misszionáriusok*, Sebők Imre: *Öt világrészen keresztül*, Erdősi Károly: *Múmiák és minaretek*, Gáspár Jenő: *A világ orvosa*.

A *külföldi regények* sorában a társulat ezekben az években a következőket jelentette meg: Maurice Baring: *Léleksugárzás*, L. Bertrand: *Sanguis martyrum*, H. Bordeaux: *Tuilette*, *A kis keresztetek*, Sienkiewicztől három mű: *A vízözön*, *A keresztet lovagok*, *Volodijovszki úr*.

Az ismert és elismert *magyar szerzők* művei közül a társulat ekkor adta ki Sík Sándor „István király” drámáját, valamint a „Magányos virasztó” és a „Szent magyarság” című köteteket; Harsányi Lajos regényét Szent Istvánról: „A nem porladó kezű király”, Tarczai György: „Masolino”-ját. Ekkor tűnt fel Székely László „Felhők felett” és Zaymus Gyula „Ünnepi köntös” című műveikkel.

Elsőként került sor a társulat 20. századi történetében *összesített versgyűjtemény* kiadására: „Harsányi Lajos válogatott költeményei” volt ez.

De a *nő-szerzők* sem maradtak ki: Dénes Gizella: *Marianna kisasszony*, Kosáryné Réz Lola: *Gyöngyvirág*, Somfay Margit: *Mégis szép az élet!*

Figyelemre méltó, hogy *e felsorolt művek több mint a felét 1937–1938 márciusa között adta ki a társulat*.

A középiskolai *tankönyvszerzők* között ekkor jelent meg Jámbor György, azután Jírka (később: Györkösy) Alajos mint latin tankönyvek szerzője; neves tankönyv volt Bíró Béla művészettörténete, kiadott a társulat gyorsírási tankönyveket is.

Ebben az időben mind az elemi népiskola, mind a gimnáziumok, mind a polgári iskolák összes tantárgyából megjelentetett tankönyvet a társulat; a tanító-, tanító-nő- és óvónőképző intézetek számára csupán néhányat.

Változatlan figyelemmel és segítőkészséggel kísérte a püspöki kar a társulat tevékenységét ezekben a nehéz években is, ülésein gyakran szóba kerültek ügyei.

Az 1932. március 16-i ülés jegyzőkönyvének egyik pontja például ezt rögzítette: „A Szent István Társulat a kultuszminiszternek a tankönyvárak leszállítására vonatkozó intézkedése kapcsán jelenti, hogy bárminő lesz is az árleszállítás az állami iskolai tankönyvekre vonatkozólag, a Társulat minden katolikus népiskolai tankönyvet olcsóbb áron fog árusítani, mint aminők az állami iskolai hasonló típusú tankönyvek árai lesznek; továbbá hogy a kultuszminiszternek a jövőben még olcsóbb és egyszerűbb tankönyvek kiállítására vonatkozó kívánságát a legmesszebbmenő módon fogja megvalósítani. Még e kívánság nyilvánítása előtt az I. osztályú 1,60 P kerülő színes ABC-könyvet páratlanul olcsó, 90 filléres egyszerű kiadásban megjelentette, s a katolikus elemi iskolák jó része már a folyó évben is ezt használja. A jövő iskolai évben a II. osztályos olvasókönyvnek olcsó típusát fogja kiadni, előreláthatóan 1,60 P helyett 1,20 P árért, majd szuccesszive a többi tankönyveket is. A Szent István Társulat kéri e bejelentések tudomásul vételét és a további bizalmat. – A püspöki kar a bejelentést köszönettel tudomásul veszi.”

(A háttérhez: tankönyvkiadással 1948-ig csakis magánkiadók foglalkoztak, állami tankönyvkiadás nem volt.)

Ez év október 19-én újra visszatértek erre a témára. „A Szent István Társulat az előző konferencia alkalmával megnyugtatta a püspöki kart, hogy a tankönyvek olcsóbbá tételében más kiadókat megelőzve iparkodik minden lehetőt megtenni. A püspöki kar ezt elismeréssel és köszönettel vette tudomásul. Ez alkalommal a Szent István Társulat a következőket jelenti a püspöki karnak:

»Raktáron levő, tavalyról megmaradt tankönyveink árát, tekintet nélkül a beléjük fektetett költségeink nagyságára, kivétel nélkül leszállítottuk, és pedig úgy, hogy leszállított árú katolikus népiskolai tankönyveink mindegyike olcsóbb, mint az állami iskolai hasonló típusú tankönyvek. Noha a kultuszminisztérium csak azt kívánta, hogy folyó iskolai évben az első két osztály számára jelenjenek meg egészen olcsó, tartalmilag a régivel teljesen megegyező, de egyszerű kiállítású tankönyvek és egyetlen könyvkiadó sem tett ennél többet, mi a magunk részéről ezen jóval túlmentünk: a már tavaly forgalomba hozott és idén még olcsóbbá tett fekete [= nem színes] kiadású ABC-n kívül tizenhét teljesen olcsó kiadású könyvet hoztunk forgalomba, tehát majdnem valamennyi katolikus népiskolai tankönyvünkéből új, a réginél átlag 33%-kal olcsóbb kiadást jelentettünk meg.«

A társulat egy listát is csatolt jelentéséhez, amely feltünteti az egyes tankönyvek árait, amelyek a kimutatásban regisztráltak más kiadók árainál olcsóbbak. – A püspöki kar köszönettel tudomásul veszi.”

Az ügy tárgyalása – egy melléktémával bővítve – tovább folytatódott az 1933. március 22-i ülésen.

„A vallás- és közoktatásügyi miniszter annak közlése mellett, hogy a rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló elemi iskolák részére a kiadók a jövő 1933/34. tanévtől kezdve olcsó típusú tankönyveket fognak forgalomba hozni (I. oszt. ABC 76 fillér, II. oszt. olvasókönyv 1 P, III. oszt. olvasó- és számtankönyv 2 P, IV. oszt. olvasó- és számtankönyv 2,50 P), kéri, hogy a katolikus elemi iskolák első négy osztálya is az 1933/34. tanévtől kezdve e keretekbe illeszkedő, hasonló olcsó tankönyvanyaggal láttassék el.

A hercegprímás összekötetésbe lépett a Szent István Társulattal, amelynek igazgatósága írásban közölte, hogy az állami iskolák tankönyveinek analógiájára az *I–IV. osztály számára a következő tanévre forgalomba hozza az olcsó típusú tankönyveket*, amelyeknek terjedelme legalább, ára pedig legfeljebb akkora – valószínűleg még kisebb – lesz, mint amennyit a kultuszminiszter a rendelkezése és vezetése alatt tartozó iskolák részére megszabott. Evvel kapcsolatban revízió alá veszi a társulat a *hittani könyvek árát* is, és azon lesz, hogy ezek a lehető legolcsóbb áron jussanak az ifjúság kezébe. A polgári iskolák számára pedig szukcessive új, a követelményeknek megfelelő hittani könyveket fog megjelentetni.

Evvel kapcsolatban tudatja a társulat, hogy az elemi iskolai *írka-akcióját* is fejleszteni kívánja, teljes mértékben ügyelvén arra, hogy ne érintse az egyes egyházmegyék (Eger, Pécs, Szombathely) külön egyházmegyei irkáinak kelendőségét.

A hercegprímás javasolja, hogy a tankönyvek ügyében a társulat nyilatkozata szerint adassék meg a megnyugtató válasz a kultuszminiszternek, az irkákra nézve pedig az az utasítás a társulatnak, hogy erre nézve az egyes egyházmegyékkel külön tárgyaljon. – A püspöki kar a hercegprímás javaslata szerint határoz.”

Az 1933. október 11-i püspökkari ülésre a *katekizmus-ügyet* vitte a társulat.

„A Szent István Társulat, amelyet 1861. március hó 16. óta illet az *esztergomi káté kiadási joga* – olvasható a jegyzőkönyvben –, utalással e katekizmus újabb átdolgozását az utóbbi időben több oldalról sürgető kívánságokra, tisztelettel kérdezi, vajon a püspöki kar szükségesnek tartja-e az esztergomi káté új átdolgozását. Ha igen, kéri az ide vonatkozó kegyes intézkedést, megjegyezvén egyben, hogy a felmerülő összes anyagi terheket fedezni kötelességének ismeri.

A szóban levő katekizmust, mely az egri főegyházmegyén kívül országszerte általánosan használatos, a püspöki kar által Mailáth Gusztáv erdélyi püspök elnöklése alatt kiküldött országos bizottság nem is három évtized előtt több évre terjedő munkával revideálta, és ennek eredményeként megjelent 1906-ban az új kiadás, amely jelenleg is használatban van. A kérdés tehát az, vajon ennek átdolgozása most indokolt és szükséges-e?

Ebben a fontos és egyben igen kényes kérdésben a hercegprímás a legnagyobb körültekintéssel való eljárást sürgeti. Azt javasolja, kérje fel a püspöki kar Hanauer Á. István váci püspököt, kegyeskednék bölcs belátása szerint megválasztandó munkatársak segítségével egyelőre azt megvizsgálni és tisztázni, vajon a katekizmus átdolgozása tényleg indokolt és szükséges-e; ha igen, méltóztassék a püspöki karnak

előterjesztést tenni az átdolgozás eszközlésére kiküldendő országos szakbizottság összeállítására vonatkozóan.”

A javasló és ellenző hozzászólásokat lezárva „a hercegprímás azon megjegyzése után, hogy javaslata nem kívánja elindítani az esztergomi katekizmus átdolgozását, hanem csak annak tisztázását, vajon kellőképpen indokoltak-e az átdolgozást sürgető megnyilatkozások, és így a várakozó, illetve halasztó álláspont nem látszik célszerűnek, a püspöki kar a javaslatot elfogadja és a szóban levő feladatra felkéri Hanauer Á. István váci püspököt, aki a megbízást készséggel elfogadja.”

A társulat helyzetének javulására mutat, hogy a társulat az 1935. évi október 2-i püspökkari ülésre a következőket jelentette:

„A Szent István Társulat kiadásában megjelenő elemi iskolai ABC és olvasókönyvek elsősorban a vidéki iskolák igényei szerint készültek. Most a társulat a szakemberek óhajtságainak megfelelően a jelzett könyveket át fogja dolgoztatni a *városi iskolák részére*. Ezt bejelenti a püspöki karnak, és kéri bejelentésének tudomásul vételét. – Tudomásul szolgál.”

A Szent István Társulat folyóirata, a *Katolikus Szemle* került szóba az 1936. március 18-i ülésen: „Bár a püspöki kar minden egyes tagja megemlékezett a Katolikus Szemle 50 éves jubileumáról, a hercegprímás mégis szükségesnek tartja, hogy a püspökök együttesen is örömeiket fejezzék ki azért, hogy e folyóirat a legnehezebb viszonyok között is mindig bátran hirdette és szolgálta a katolikus egyházat. További sikeres munkát kíván a Szemlének.”

1936. október 7-én sajátos „*szerzői*” jogi kérdés került a püspöki kar elé. „A Szentírás Egyesület kiadta az Újszövetséget díszkötésben – olvasható a jegyzőkönyvben. Hasonló kiadást készít elő az Ószövetségből. Mivel azonban a Szent István Társulat az új szentírás-fordítás szövegét átengedni nem akarja, engedélyt kér a Tárkányi-féle régi szöveg kiadására. – A püspöki kar a régi szöveg új kiadását nem engedélyezi.” (Vajon milyen szövegű a megjelentetett Újszövetség?)

A Szent István Társulat által kiadott tanítói szaklapról, a *Nemzetnevelésről* esett szó az 1937. március 17-i ülésen. „A megindítandó katolikus tanügyi közlöny tárgyában a legutóbbi püspökkari értekezlet 14. pont alatt oly elvi határozatot hozott, hogy külön közlöny helyett meglévő tanügyi lapjaink egyike vállalja az iskolai törvények és rendelkezések közlését. E határozat gyakorlati megvalósításaként a váci püspök a Nemzetnevelést ajánlja, mint amelynek állandó mellékleteként az iskolai rendeletek tára megjelenhetnek.” Döntés: a javaslatot elvetik, egy kiválasztandó személyt fognak megbízni a rendeletek „sokszorosító géppel való kiadására és szétküldésére.”

A társulati közgyűlések alelnöki jelentéseiben is szerepelt világi tanügyi körök olyan irányú kezdeményezése, hogy *egységes állami tankönyveket* vezessenek be az összes hazai iskolában (a meglévő tankönyvi sokféleség helyett). „A Szent István Társulat felhívja a püspöki kar figyelmét az állami tankönyvegységesítő törekvésekre. – Ha ilyen törekvések konkrét formában jelentkeznek, a püspöki kar velük szemben, tankönyveink pozitív katolikus szellemének érdekében, iskolai autonómiánknak e kér-

désben is érvényt kíván szerezni” – olvasható ugyanannak az ülésnek a jegyzőkönyvében.

Már a korábbi üléseken is (például 1932 márciusában) előfordult, hogy beküldött tanügyi dokumentumok megbírálására kéri fel a társulatot („amennyiben a Szent István Társulat szakbírálója is alkalmasnak találja az elfogadásra”), az 1937. október 21-i ülésen is ez történt. Itt ekkor ismertetésre került a Katolikus Tanügyi Tanács javaslata az új ifjúsági könyvtárjegyzék kiadásáról. „A régi jegyzék felülvizsgálendő volna, az azóta megjelent ifjúsági művek kiadóit fel kellene szólítani kiadványaik jegyzékének benyújtására és az azokban foglalt könyvek engedélyezésének kérésére.” Az új jegyzéket minden katolikus iskolának be kell majd szereznie, s az abban nem található könyvek akkor szerezhetőek be az iskolai könyvtárba, ha erre a Katolikus Tanügyi Tanácstól engedélyt kapnak. A határozat: „A püspöki kar a javaslatot elfogadja, az új könyvtárjegyzék kiadását a Szent István Társulatra kívánja bízni.”

A püspöki kar elnöke, a társulat fővédője, *Serédi Jusztinián* hercegprímás bevezető gondolatai adtak hagyományosan kellő ünnepélyességet mindegyik év társulati közgyűlésének. 1933-ban Apponyi Albertről mondott emlékbeszédet; a következő években a közéleti tisztességről, a tudományok műveléséről, a valódi tudásról, a katolikus kultúrhivatásról, a keresztény író és publicista eszményéről szólt.

Témája 1937 márciusában: *a szentistváni keresztény állameszme*. Nagyívű beszédét így zárta: „Mikor tehát államalkotó királyunk jubileumára külső pompával, főképpen pedig – szeretném reményelni – lelkileg készülődünk, és mind politikai, mind szociális és gazdasági életünk egyedüli mentősvárának a keresztény világnézetet emlegetjük: jusson eszünkbe, hogy a szent királyt akkor ünnepeljük igazán, ha évezredekre szóló alkotását, a keresztény magyar királyságot, a keresztény állameszmét is vele együtt ünnepeljük, és azt mostani viszonyaink között is megtartani és tökéletesíteni iparkodunk. A szent király ünnepén tehát járja át egész törvényhozásunkat, közigazgatásunkat, igazságszolgáltatásunkat, állami, társadalmi, gazdasági, családi és magánéletünket, valamint tudományos és irodalmi munkásságunkat, végül hírlapirodalmunkat a nemzetmentő szentistváni állameszme!”

FOLYÓIRATOK

A társulat folyóirata, a *Katolikus Szemle* 1897-ben indult meg, 1892-től a folyóirat szerkesztője 37 éven át *Mihályfi Ákos* volt, egészen 1929-ig. A lap 1899-től évente tízszer jelent meg: a nyári hónapok kivételével minden hónapban. A folyóirat mindvégig tagilletményként járt a Szent István Társulat tagjainak.

A lap munkatársi gárdája – fennállásának egész léte alatt – főként a társulat ismert írói közül került ki.

Az 1920-as években, majd 1933-ig a folyóirat terjedelmének mintegy felét a tanulmányok, másik felét különféle rovatok töltötték ki.

Egy-egy szám 64 oldalas, felváltva található bennük a „*Hazai folyóiratok szemléje*”, valamint a „*Külföldi folyóiratok szemléje*” című rovat. Mindkettő részletes, terjedelmes, összeállítója az elsőnek Kárpáti Győző, a másodiké Csitáry Béláné. A legkülönbözőbb folyóiratok legkülönbözőbb tartalmú tanulmányait szemlézik: teológiai, vallásos, irodalmi, művészi, társadalom- és természettudományi, politikai, filozófiai, közgazdasági témákat egyaránt, széles körképet tárva az olvasók elé.

Bőséges a mindegyik számban megtalálható „*Könyvismertetések és bírálatok*” rovata. Ebben ugyancsak színes változatosságban kerülnek közlésre recenziók, elsősorban a vallásos jellegű művekről, főként hazaiakról (azon belül a Szent István Társulat kiadványairól), ezek mellett más szaktudományos, tudománynpszerűsítő könyvek éppen úgy, mint szépirodalmi és ifjúsági művek; de német, francia, angol, olasz nyelvű kötetek is.

A recenzensek többsége a Szent István Társulattól, illetve a Szent István Akadémiából jól ismert, de mások is írtak könyvismertetést (például 1927-ben Várkonyi Nándor, 1928-tól Mihelics Vid).

Ami a szépirodalmi művek recenzióját illeti: feltűnő, hogy a kiemelkedő magyar kortársi költők, regény- és drámaírók közül csakis Herceg Ferenc műveit mutatják be, viszont Kosztolányi, Babits, a Nyugatosok s hasonló mások köteteiről nem esik szó. (Azazhogy 1930-ban Dombi Márk alaposan elmarasztalja Babits kis könyvben megjelentetett Dante-tanulmányát.)

A korabeli hazai felfogás szerinti katolikus magyar regény- és novellaszerzők és költők mellett főként a *francia katolikus regényirodalmat* igyekeztek népszerűsíteni: René Bazin, Paul Bourget, Émile Baumann, Henry Bordeaux, Pierre l'Ermite regényeit, azután a német Paul Keller és az angol Marion Crawford hasonló szellemű regényeit, illetve a nyomukban ugyanilyen felfogásban és lelkiségben alkotó másod- s harmadrendű kismesterek műveit.

A Katolikus Szemle tanulmányai közül erre rímelt 1927-ben Várkonyi Nándor tanulmánya („Vallásos reformáramlatok az újabb francia irodalomban”), 1930-ban Émile Baumann cikkének fordítása („A tizenkét halom”, a kommentár: „ez bevilágít a katolikus szellemű regényírás problémájába”), tovább tágitotta a kört Eckhardt Sándor 1931-ben („A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom”), más vetületből Daniel-Rops magyarra fordított tanulmánya 1933-ban („A nyolcvanas évek francia szellemi áramlatai”).

Sajátos polémia hőse volt a folyóirat lapjain *Francois Mauriac*. Párizsban 1932-ben megjelent „*Viperafészek*” című regényét a következő évben Petrich Béla recenzálta a Katolikus Szemlében. Első bekezdése:

„*Francois Mauriac* sok kiváló ismerője és értékelője szemében nem számít katolikus írónak és véleményüket a legtöbbször el kell fogadnunk, mert *Mauriac*-ban valóban nem találhatjuk meg Bazin ragyogó fehérségű erkölcsi világát, sem Baumann szigorú és komor igazságszolgáltatását, a bűn s bűnhődés sötét rajzát, sem Bourget vagy Bordeaux diadalmas keresztény problémamegoldását; ámde nem vonható kétségbe, hogy meseszövése s jellemrajzolása során minduntalan felbukkan egy-egy jelenet, mozzanat vagy gondolat, amely az egyházat, szent hitünket rokonszenves színekben jeleníti meg.”

S a záró bekezdés: „Mauriac emberábrázolásaiban sok a merészség, egyes jelenetei megdöbbentőek, katolicizmusa nem bontakozik ki teljességben előttünk, de ahol megcsilán egy-egy szépsége, ott őszinte örömünk telhetik benne. És vajon az erkölcstelen és bűnös regények korszakában nem érdem-e már az is, ha egy katolikus nevelésben részesült regényíró a katolicizmust rokonszenves színekben tünteti fel nem-katolikus olvasóinak százezrei előtt?”

Lábjegyzetben a szerkesztő ezt fűzte hozzá: „Hogy különben Mauriac tud teljesen katolikus szellemben is írni, elég *Le Jeudi-Saint* című kötetére utalnunk.” Erről a Párizsban 1932-ben megjelent könyvről („Nagycsütörtök”) még ugyanabban az évben Várdai Béla írt ismertetőt, teljes elismeréssel méltatva, így kezdve írását: „Mauriac katolikus szellemű belletrista, de nem abban a hiánytalan, zavartalan értelemben még, hogy azt a világirodalom nagy katolikus regényíróira nézve értjük. Válogatás nélkül nyúl az élet sötét oldalaihoz, érzékiségéhez, sebeihez, melyeket ugyan a pornográf célzattól távol, de mégis oly nyíltsággal, meztelenséggel tárgyal, hogy művei nem valók mindenki kezébe, sőt különösen a kritikátlan ifjúságra egyenesen rontó hatással is lehetnek.”

1933-ban adták ki Párizsban Mauriac új regényét, a „*Le Mystere Frontenac*”-ot. Blazovich Jákó azonnali ismertetésének summája: Mauriac „kétségkívül akkor sem a boulevard regényírója volt, amikor sokat járt az érzékiség »tűzfolyamának partjain«. Csak az elmélyedő, reflektáló olvasás jut el regényeinek teljes szépségéhez. Előkelő tartózkodás, halk hanghordozás, néha szinte szűkszavúság jellemzi utolsó regényét is. Egy-egy vonás a képet néha még beszédesebbé s főleg melegebbé képes tenni. De emellett is a *Le Mystere Frontenac* a katolikus világirodalom ez idei egyik legszebb, legértékesebb terméke.”

A szerkesztő e recenzióhoz is fűzött megjegyzést: „Mauriac művészetének katolicitása még mindig vitatott kérdés, nemcsak a francia, hanem a német kritika részéről is.”

De erős kritikában és elutasításban részesült egy hazai fiatal író (akit más katolikus oldalról kifejezetten katolikus regényírónak minősítettek), *Balla Borisz* is két regényével („*A früegeni legenda*” 1929., „*Niczky növendék*” 1933.).

Az 1929. évi első számmal *Várdai Béla* – a Szent István Társulat régi munkatársa, irodalomtörténész, világi férfi, középiskolai igazgató – vette át a *Katolikus Szemle szerkesztését* Mihályfi Ákostól. 1930-tól a lap a nyári hónapokban is megjelent, egy-egy szám terjedelme 80 oldal lett.

Az új szerkesztő „*Színházi szemle*” rovattal bővítette a tartalmat, amely a budapesti színházak előadásait vette kritika alá, tarka változatossággal válogatva Bíró Lajostól, Hunyadi Sándortól Molnár Ferencig, Szomory Dezsőig. Több Móríczdarab is ismertetésre került: „*Magyar Elektra*”, „*Kerek Ferkó*”, „*Légy jó mindhalálig.*”

1929 végétől azután már „*Képzőművészeti szemle*”-vel is találkozhatott az olvasó a folyóiratban. A recenzensek elsősorban a hagyományos képzőművészeti áramlatokat képviselő festők, szobrászok műveit részesítették elismerésben, a hagyományos megoldásokkal szakítókról következetesen elutasító véleménnyel voltak.

Egy bekezdés az 1932-i budapesti országos retrospektív tárlatról:

„Ha ma friss szemmel nézzük a félelmetes forradalmár hírében álló nagybányai művészet »legjelesebb« képviselőjének, *Ferenczy Károlynak* képeit, akkor ámulva látjuk, hogy

milyen szürkéék, bágyadtak, művészi szempontból milyen gyöngék azok. *Rippl-Rónai* pedig annyira unalmas lett, hogy már nem is tudunk jóízűt nevetni – mint valaha – művészi kóklerkedésein s a »Piacsek bácsi pipál« féle szellemességeken. Ezek hát a »legkiemelkedőbb csúcscok«? Hiszen abban az időben még élt és java alkotóerejében volt *Benczur Gyula*, ez a festőóriás...” Egy mondat *Czöbel Béla* képeiről: „Ez a valamikor tehetséges művész belekerült a modernség hajszolásába, s huszonöt éve járja bálványa előtt a bódult táncot. Festményei mintha ilyen mámoros állapotban készültek volna.” 1931-ben még a *Római Magyar Intézet művészeinek – a „római iskola” – budapesti együttes kiállításáról* is fanyalogva írt a *Katholikus Szemle* recenzense. A régi itáliai mesterektől sokat lehet tanulni, „elsősorban azt a szinte áhítatos, alázatos szeretetet, mellyel a természetet megfigyelték. Azonban ezt az őszinte érzést s azt a mély vallásosságot, mely őket áthatotta, a mi fiataljainknál [= a recenzált művészeknél] hiába keressük. Csak a külsőségeket utánozzák, lélek nélkül, unalmasan. Fiatal művészeinkben semmi természetes naivság nincs. Fölényes blazirtsággal intézik el munkájukat, s szinte bántó könnyedséggel siklanak el a komoly problémák fölött. Különösen áll ez *Molnár C. Pálra* és *Medveczky Jenőre*...”

Nem kifogásolja viszont a kritikus *Aba-Novák Vilmos* „egyéni látású stílusát”, egyik korábbi kiállításon szereplő műveit is már dicsérettel illette.

S hogy a kép teljes legyen: a hazai folyóiratszemle ismerteti a *Magyar Kultúra* 1930. decemberi számából *Werner Alajos* beszámolóját a *frankfurti első nemzetközi egyházzenei kongresszusról*. „A kongresszus mottója a »canticum novum« volt: a modern irányzatnak, az új zenei utaknak és tehetségeknek akart teret nyitni a *Musica Sacra* területén amellet, hogy a régít el nem veti.” A modern kompozíciók azonban – a híradás szerint – néhány kivétellel „még csak az új és nagyszerű technika erejével való próbálgatásoknak, tapogatózásnak bizonyultak. Huzamosabb időre van még szükség, hogy a »novum« igazi »canticum«, s az új zene ne csak »musica«, hanem »sacra« is legyen.” A kongresszuson egyébként nagy sikerrel mutatták be *Bárdos Lajos* „Audi fili”-motettáját.

A szerkesztő – *Mihályfi Ákos* is, *Várdai Béla* is – a *Katholikus Szemle* mindegyik számában közölt *novellát*, valamint *költevényeket* is. Ezek java szerzői jól ismertek a *Szent István Társulat* írói közül (*Kincs István*, *Dénes Gizella*, *Tarczai György*, *Sík Sándor*, *Harsányi Lajos*, *Pakocs Károly*, *Székely László*, *Mentes Mihály*, *Nagy Miklós*, *Városi István*, *Kocsis László*.) De a lapban közölt számos elbeszélés és vers szerzőjének neve azóta elenyészett az ismeretlenségben. 1922-ben itt jelent meg *Mécs László* első verse nyomtatásban: „Egy téli pacsirtához.”

Néhány *műfordítás* is található a folyóirat lapjain (*Verlaine*, *Prudhomme*, *Victor Hugo*, *Luis de Gongora*, *Carducci*, *Lenau*, *Heine*, *Leino Eino*, *Frédéric Mistral*, *Ricardo Gutierrez*, *Pedro B. Palacios*, *William Morris*), *prózaszöveg-fordítások* is (*Francois Veuillot*, *Émile Baumann*, *J. Bunyin*, *Jon Svenson*, *Jurij Liszovszkij*, *Charles Silvestre*, *Paul Keller*, *Nathaniel Hawthorne*, *V. I. Nyemirovics-Dancsenko*).

Az *értekezések* teológiai, történelmi, irodalomtörténeti, jogi, bölceleti, közgazdasági, természettudományos, zenei, pszichológiai s egyéb témájúak, kellő változatossággal; kitekintő tanulmányok olvashatók a katolikus egyház helyzetéről más országokban, azután útirajzok, életmű-méltatások (*Ozanam*, *Görres*, *Papini*).

Az 1920-as években, majd 1934-ig a Katholikus Szemle sokat szereplő szerzői: Balanyi György, Balogh Albin, Turi Béla, Kúhár Flóris, Schütz Antal, Tower Vilmos, Szémán István, Várdai Béla, Erdősi Károly, Kalmár Gusztáv, Pitroff Pál, (P. Pál Ödön írói névvel is), Juhász Kálmán, Közi-Horváth József, Meszlényi Antal, Szunyogh X. Ferenc, Lippay Lajos, Hermann Egyed, Takács Ince, Brisits Frigyes, Melichár Kálmán, Michel Károly. Többségük egyházi személy.

Az 1930-as évek elejétől felerősödtek az aktuális társadalmi kérdésekkel foglalkozó tanulmányok is (ezt megelőzően 1927-ben adta közre a lap Heller Farkas tanulmányát: „Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?”). 1930-ban Mihelics Vid két értekezésével indult meg az ilyen témájú írások sora („A magyar lakáspolitikai tanulságai”, „A parlamentarizmus válsága és a demokrácia”); majd számos írás foglalkozott a Rerum novarum és a Quadregesimo anno nyomán a „szociális kérdés”-sel, a társadalmi-szociális igazságossággal, különféle más társadalmi problémákkal (gazdasági válság, munkanélküliség, mezőgazdasági cselédsors stb.).

Feltűnően sok tanulmány tárgya volt az 1920-as és az 1930-as években is Oroszország, a Szovjetunió, annak új társadalmi berendezkedése, gazdasága, irodalma (főleg Szémán István és Bonkáló Sándor tollából). 1932-ben azután megjelent az új politikai téma: Németország, „a nagy kérdőjel”, szorongó aggódással szólva a hitlerizmus fenyegető előretöréséről.

Ekkortájt több tanulmány igyekezett segítséget adni – elméleti és gyakorlati kérdések tisztázásával – az ekkor kiépülő hazai országos *Actio Catholica* szervezetnek.

S minden Katholikus Szemle-számnak elmaradhatatlan része volt – a laphoz mellékelve – a Szent István Társulat könyvkereskedésének újdonságjegyzéke.

1934 januárjától külsejében-tartalmában megújult a Katholikus Szemle. Szerkesztője Mihelics Vid lett, mellette szerkesztőbizottság állt, ennek tagjai: Schütz Antal, Eckhardt Sándor, Kovrig Béla, Turi Béla, később Brandenstein Béla, Huzella Tivadar, Takács Ernő is. Újjáalakították az egyes lapszámok belső szerkezetét, kimaradtak a szépirodalmi részek. Ettől az időponttól kezdve ugyanis a Szent István Társulat kiadásában jelent meg az *Élet* című katolikus szépirodalmi lap.

Ezért lehetővé vált, hogy a Katholikus Szemle – írta Turi Béla, a Szent István Társulat alelnöke „Új feladatok” című, az első szám élén álló írásában – „a katolikus szellemi világ kialakításában a fő súlyt a tudományos világnézetre, az égető társadalmi kérdésekre, a szociális érzék fejlesztésére helyezze, a szépirodalom területét pedig teljesen átadja az *Élet*nek.”

A változás egyik apró jele, hogy a cím „katolikus” szavából kimaradt a *h* betű: az eddigi helyesírási szabály szerint „katholikus”-nak, ezután „katolikus”-nak kell írni ezt a szót.

Jól érzékelhetően ezután új, friss szellem érvényesült a lap szerkesztésében, tanulmányaiban mind teológiai, mind irodalmi, művészeti, társadalom- és természettudományi szempontból egyaránt. Ezt jelzik az első szám programadó tanulmányai: Schütz Antal: Katolikus világnézés, Eckhardt Sándor: Mauriac, Kovrig Béla: Szociál-

politika és szociális reform, Décsei Géza: Korunk új egyházművészete, Bethlen Iván (későbbi nevén: Boldizsár Iván): A magyar fiatalság igaz arca, Mihelics Vid: A katolikus folyóirat problémája.

Egy-egy szám belső szerkezete ezután így alakult: az értekezések után következett a *Figyelő*, 8-10 rövid aktuális esemény kommentált ismertetésével, majd a *Könyvek* rovata, 8-10 recenzióval. Alkalmoszerűen a Szent István Akadémia programja is ismertetésre kerül.

1934 júniusától megindult a *Tudósítások* rovat is: ebben több könyvet, több képzőművészeti kiállítást, több színdarabot, filmet gyűjtött csokorba egy-egy szerző, így ismertetve azokat. A címeket mindig a tartalom adta: például: Bölceleti és pedagógiai írások, Szépirodalmi szemle, Téli és tavaszi tárlatok, Szellemtudományi szemle, Jogtudományi írások, Színházi krónika, Társadalomtudományi írások, Az évad filmjei, Hittudományi és hitbuzgalmi irodalom, Az elmúlt évad zenei eseményei, Politikai irodalmunk, A hónap művészete: színház, zene, kiállítások, filmek stb.

A külföldi folyóiratszemle új címe tartalmi átalakulást is jelent: *Korunk gondjai és gondolatai*. De félév után e nagyon találó cím helyébe ez került: *Külföldi krónika*.

A régi Szent István Társulati munkatársak mellett *számos új név* is feltűnt az új-jáalakított folyóiratnak már az első – 1934-es – évfolyamában, köztük számosan az új fiatal katolikus értelmiségi generációból. Jól érzékelhető új vonás: egyre több a világi szerző a lapban. Néhány jelentős szerző jelentős munkája ebből az évfolyamból: Brandenstein Béla: Az isteneszme az újkori bölceletben, Cavallier József: Bölceleti elsiklások az új fizika világképében, Eckhardt Sándor: A Három Nemzedék és a hiányzó negyedik, Ernst Sándor: Nagy kérdések a fasizmus és a hitlerizmus előtt, Justh Béla: Henri Ghéon drámái a francia színpadon, Kornis Gyula: Az orosz Szovjet a Nemzetek Szövetségében, Mihelics Vid: Szabadság az új rendi államban, Saád Béla: Problémák a numerus clausus mögött, Schwartz Elemér: A néprajz új útjai, a katolikus néprajz, Szekfű Gyula: Az erdélyi tolerancia körül, Thurzó Gábor: Janus Pannonius ötszáz év távlatából, Teleki Pál: Hagyomány és forradalom.

S ezeken túl is *változatos a tematika*: a katolikus irodalom mibenlétéről továbbra is folyik a vita, egyértelműbb már a modern egyházművészet, a modern egyházi zene elfogadó megítélése, már a rádió is bekerült a tárgyalt témák közé éppen úgy, mint a szexuális problémák, vagy éppen a hazai birtokpolitikai kérdések megoldását fejtegető írások. Az új hangvételt jelzi az egyik tanulmány, Juhász Márton írása: „Három magyar költő a Krisztus kereszt előtt”, benne Kiss Józsefről, Adyról és Sík Sándorról beszél. Vagy Bobula Ida akkoriban sokakat foglalkoztató kérdése: „El kell-e bocsátani a férjes tisztviselőnőket?”

Néhány szerző és téma a *megújított Katolikus Szemle 1935-i évfolyamából*:

Balanyi György: A magyar egyháztörténetírás feladatai, Brandenstein Béla: Az Actio Catholica hivatása és feladatai Magyarországon, Boldizsár Iván: Vallás és erkölcs egy apátsági faluban, A budapesti városszéli telep, Bonkáló Sándor: Gogol realizmusa és a mai szovjet-orosz „realizmus”, Cavallier József: A modern fizika harca a világnézetért, Hamvas Béla: Az asztrológia újjászületése, Kolozsvári G. Emil: Pi-

randello költészete, Kovrig Béla: Katolicizmus és nemzeti szocializmus, Noszlopi László: A pszichoanalízis közeledése a keresztény lélektanhoz, A házasság válsága és a mai ifjúság szexuális forradalma, Schütz Antal: Tömeg és elit.

De ilyen témák is tárgyalásra kerültek: Salazar, a portugál diktátor, A Saar-vidéki népszavazás, Földosztás és agrárreform, A magyar aratómunkások táplálkozása, Az ipari munkások egészségvédelme, A falukutatás, A határokon túli magyarság problémái, Az unió: a keresztények egysége.

Hatalmas mennyiségű *könyvet* szemléztek mindegyik évfolyamban igen széles körre terjesztve a tematikát. 1935-ben például Bartók Béla művétől (Népzene és a szomszéd népek zenéje) Ortutay Gyuláig (Székely népballadák), Paul Claudeltől (A selyempipő) Kosztolányi Dezsőig (Összegyűjtött költemények), Móricz Zsigmondtól (Erdély) Nagy Lajosig (Kunhalom) és így tovább. S az olvasó is átélhette az élmény forrását Possonyi László beszámolójából, amelyet a Nemzeti Színházban bemutatott, Beethoven Missa Sollemnis-e alapján Újházy György által színpadra állított liturgikus drámáról írt.

1936-ban ünnepelte a Katolikus Szemle megindulásának 50 éves jubileumát. Az évfolyam első számának élén közli a hercegprímás, a kultuszminiszter, az érsekek és püspökök, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, az egyetemek rektorainak üdvözlőit, majd Mihályfi Ákos írását („*Visszapillantás az ötven évre*”), és Tóth László történeti tanulmányát („*Az ötvenéves Katolikus Szemle*”).

Az ünnepi évfolyam néhány nagy tanulmánya: Brandenstein Béla: Fajtság és egyetemesség, Kerékgyártó Árpád: A természettudomány új útjai, Kontor Lajos: Az új „német vallás” tanai és hirdetői, Noszlopi László: A házastárs megválasztásának lélektana, Szabó Zoltán: Tardi summások, Boldizsár Iván: Törések a magyar értelmiség eszmevilágában, Koltay-Kastner Jenő: Giovanni Papini, Kemenes Frigyes: Liszt Ferenc és az új magyar egyházi zene, Horváth Sándor: Az erkölcsi normák érvényesítése a gazdasági életben.

Aktuális, ugyanakkor súlyos témák: A Diósgyőr-vasgyári munkások szociális és erkölcsi viszonyai, Harc az egyház körül a Harmadik Birodalomban, A magyar paraszttársadalom rajza (benne Szabó Zoltán „A tardi helyzet”, Veres Péter „Az alföldi parasztság” és Illyés Gyula „Puszták népe” kötetének elemzése), Őszinte szavak a magyar filmről, A modern francia katolikus irodalom.

Gazdag a Figyelő, a Szemle, a Tudósítások, a *könyvismertetések* rovatának anyaga (benne sokak között Bibó Lajos, Harsányi Zsolt, Németh László, Kolozsvári G. Emil, Surányi Miklós, Tamási Áron regényei; egy új sajtószemle-sorozat: *Magyar problémák*, egy másik új rovat: *Külpolitikai krónika*).

Szemléletesek Kopp Jenő és Jajczay János beszámolói képzőművészeti kiállításokról, valamint Molnár Imre és Balassa Imre érzékeny hangú szép hangversenyismertetői, például ebben az évfolyamban Bartók Béla két művéről: A kékszakállú herceg váráról és a Cantata profana-ról („Két Bartók-bemutató”).

Az 1937-i évfolyam kiemelkedő tanulmánya Teleki Pálnak volt köszönhető: aktuális kérdésekről szóló „Nacionalizmus és internacionalizmus” című nagyszabású ér-

tekezésében. Ehhez csatlakozott Fodor Ferenc „A magyar–jugoszláv közeledés gazdaság-földrajzi alapjai” című tanulmánya. Közi-Horváth József a sztálinizmust, illetve a hitlerizmust elítélő pápai enciklikákat elemezte. Néhány érdekes könyv és könyvismertető: Hamvas Béla (Schütz Antal: Őrség, Blazovich Jákó: A nagy szfinksz), Kozocsa Sándor (Osztyágyűlölet és munkásromantika, Kassák Lajos: Akik eltévedtek), Boldizsár Iván (Darvas József: A legnagyobb magyar falu), Rónay György (A jezsuita iskoladráma), Thurzó Gábor (Németh László: Bűn).

A Szent István Társulat másik lapját, a *Nemzetnevelés-t*, a Katolikus Tanítóegyesületek Országos Szövetségének hivatalos lapját 1922-től Erdősi Károly, a Szent István Társulat igazgatója, majd alelnöke szerkesztette, tanító-szerkesztő társakkal együtt. Megszűnéseig, 1944 végéig fontos szerepet töltött be a hazai katolikus tanítóság szakmai és hivatásbeli továbbképzésében, oktatási-nevelési szakismereteinek bővítésében, folyamatos korszerűsítésében, de érdekvédelmében is. Kéthetenként jelent meg.

Az 1934. március 14-i közgyűlésen jelentette be Turi Béla alelnök, hogy az *Élet* című – eddig is katolikus szellemű – szépirodalmi lapot a Szent István Társulat átvette, és ezután saját kiadásában jelenteti meg, mégpedig hetilapként: „hogy mint heti szépirodalmi lap a katolikus családok szellemi és szórakoztató tápláléka legyen.” A szerkesztő – Erdősi Károly – azon lesz, hogy „az *Élet* ezen nemes hivatásának megfelelően és a katolikus társadalom pártfogása mellett fontos szerepét a katolikus kultúra terén betöltse. Hisszük, hogy a nagyközönség is jóindulattal kíséri vállalkozásunkat, amit az is bizonyít, hogy amióta szerkesztésünkben az *Élet* hetilappá lett [= 1934. január 1-től], előfizetőinek és vásárlóinak száma közel megháromszorozódott.”

A lap 1934. évi évfolyamának első számába *Glattfelder Gyula* csanádi püspök irt bevezetőt:

„Élete új szakaszához érkezett az *Élet*, amely eddig is annyi értékes fiatal tehetséget szólaltatott meg, ezután a magyar katolikus irodalmi élet legrégebb és legtekintélyesebb reprezentánsainak kezén szolgálja a régiek és újak lelki összefonódását a tradíció tiszteletével, de értékes új meglátások erőfeszítéseinek bátorításával is. Induljon új szerkesztőjének avatott tollával és nagy tapasztalatával új és széles rétegek meghódítására, a magyar katolikus szépirodalom tekintélyének gyarapítására s a krisztusi szellemnek a tiszta esztétikummal elmélyítésére.”

Az 1935. évi közgyűlésen Erdősi Károly alelnök nagy sikerekről számolt be. Az *Élet* elmúlt évfolyamának 52 száma „közel 120 ívnek felel meg, amivel a katolikus szépirodalmat szolgáljuk, de egyben e keretben beállítottuk a katolikus szépirodalmat egy magasabb cél szolgálatába is, ama zászló védelmébe, amit bíboros fővédőnk bontott ki, s ami azóta a Katolikus Akció egyik legfőbb programpontja lett, az *ott-bon és család védelmébe!*”

De ezt is hozzáfűzte (alighanem a „katolikus irodalom” fogalmáról folyó korabeli vitákra utalva): „Lehet, hogy ez eltávolodás a l’art pour l’art hűvös magaslattaitól; lehet, hogy esztétikusok és irodalmi tekintélyek ezt nívósüllyedésnek tekintik,

de minket nemcsak kötelez bíboros-fővédőnkkel s a Katolikus Akcióval való együttműködés, de örömmel jelenthetem, hogy igazol a siker is, amivel a legkompetensebb fórum, a *közönség* helyeselte irányunkat. Egy éve vettük át az Életet, s azóta nyolcszorosára emeltük az előfizetők számát.”

S az alelnök elégedetten állapíthatta meg: „Így ma az *Élet* nemcsak az egyetlen heti katolikus szépirodalmi lap, de a legelterjedtebb s a legolcsóbb is. Igaz, hogy éppen olcsósága révén ma még súlyos áldozatot jelent ez a lapot átvevő s fenntartó Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt.-nak, de hisszük, hogy ha az év végéig is olyan rohamosan szaporodnak az előfizetők, mint a múlt évben, akkor a kiadás gondjai is enyhülnek, s íróinknak még több teret adhatunk, hogy azt a szépirodalmat, mely az otthont teszi derűssé és harmonikussá, még intenzívebben műveljék.”

Befejezésül azért az alelnök tett egy oldalvágást egyes hazai katolikus íróknak ekkor már megszerveződött műhelye felé, ahol másképpen képzeltek el a „magas színvonalú” katolikus irodalmat: „Hiszük – zárta fejtegetését –, hogy a katolikus szépirodalomnak ez a gyakorlati művelése a mi igazi terünk, amivel azonban nem akarjuk lekicsinyelni, sőt teljes mértékben méltányoljuk olyanoknak áldozatos munkásságát, akik elvi magaslatokon igyekeznek megvalósítani a szépirodalom új útjait.”

A Szent István Társulat szépirodalmi hetilapja a következő évtizedben is népszerű volt az olvasóközönség körében. Fokozták ezt – a szerkesztőségi program kiteljesítéseként – az olcsó regények is, amelyeket a lap 1935–1938 között adott közre az *Élet-regények* sorozatában:

Willa Cather: Az aranyszínű dóm, *Pálosy Éva*: A földnek teremnie kell, *Rák István*: Erősebb a szerelemnél, *Georg Rendl*: A messzi út, *Balásbázy Péter*: A láthatatlan ellenség, *Nagy Méda*: Hét ősz, egy tavasz, *Szarka Géza*: Örvény, *Váth János*: Szent László népe, *Tartally Ilona*: A hegy csodája, *France Adine*: Az Arno-parti város, *William Walsh*: A bűn sodrában.

Az *Élet sikeres vállalkozása volt a társulatnak*, olvasóinak száma fokozatosan emelkedett.

Az 1936-os évfolyam első számában Erdősi alelnök, a lap főszerkesztője elégedetten tekintett vissza:

„Két évvel ezelőtt az *Élet* gazdát cserélt. Átvette társulatunk, vagy ahogy mondani szokták: a jó öreg Szent István Társulat; amely viszont rá is szolgált erre az elnevezésre, lépvén akkor fennállásának 86. évébe. Viszont az *Élet* ugyanakkor legszebb férfikora hajnalán, huszonöt éves ragyogó ifjúságában volt éppen. Igaz, hogy fiatalsága dacára meglehetősen vérszegény volt; zászlaja köré – melyet magasra emeltek egykor a nagy alapítók, de azután megtépáztak a háborúk, forradalmak, gazdasági válságok pusztító viharai – csak gyéren csoportosultak az előfizetők szerény számai, s így nagyon is rászorult a vérátömlesztésre –, de vajon mit segíthetett rajta egy 86 éves aggastyán vére?

Azonban történnék még csodaszámba menő meglepetések! Két év alatt az előfizetők százaiból ezrek lettek s a vérszegény, kéthetenként megjelenő lapocska most, mint az ország egyik legjelentékenyebb heti orgánuma, több mint kétszeres

terjedelemmel és megtízszerezett előfizetői gárdával került ki a megfiatalodás furdójából.”

Mi e siker titka? Akkor népszerű egy lap, „*ha közönsége megkapja azt, amit várt lapjától.*” A szerkesztők és előfizetők igénye az Élet esetében szerencsésen találkozott: „Nem olyan irodalmi orgánomot akarunk adni, amelyik az újnak vagy modernnek szertelen keresése által a kiváltságosak kifinomult ízlését szolgálja, de családi lappá tesszük az Életet, *az otthon nélkülözhetetlen bű barátjává,* amelyben szülők és felnőtt gyerekek egyformán megtalálják azt, amit a szépirodalomban, kritikában, művészi tanácsadóban, képekben kívánnak olyan folyóirattól, amely a ma korszerű kérdéseit az örök igazságok fényében tárgyalja.”

S a népszerűség, a kelendőség egy további oka: „*számoltunk a művelt középosztály gazdasági teherbíró képességeivel.*” A korábbi 20 helyett most 28 oldalas lap előfizetése havi 1 pengő, évi 12 pengő, egyes szám ára 28 fillér.

Az 1937. március 21-i számban ezt írta a főszerkesztő: „Az előfizetők táborát nemcsak megtízszereztük, hanem bizvást állíthatjuk, hogy *legalább félszáz ezer olvasó hallgat szavunkra* s lesi az Élet heti megjelenését.”

AKADÉMIAI ÉVEK

A Szent István Társulat pénzügyileg-gazdaságilag oly súlyos helyzetében az 1930-as évek elején változatlanul tovább folytatódott a *Szent István Akadémia fényes időszaka*, s tartott a további években is.

Az egyes szakosztályokban ekkor is neves tudósok kaptak lehetőséget a felolvasó üléseken nézeteik kifejtésére, többek között a következők:

Az I. osztályban: Jánosi József: A bölcséleti megismerés határának kérdése, *Takáts Ernő:* Bosszúálló-e az ószövetség Istene?, *Petró József:* Pázmány Péter teológiája, *Kühár Flóris:* Mária-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában, *Radó Polikárp:* Az Úr születésének évszaka, *Váradi József:* Az emberért vívott harc neveléstudományi következményei, *Somogyi József:* Az ideák problémája, *Szandtner Pál:* Érettségizőink számának és pályaválasztásának fontosabb kultúrpolitikai és szociálpolitikai tanulságai, *Lippay Lajos:* A Filioque-kontroverzia dogmatikai és történeti szempontból, *Noszlopi László:* A jellemteni megismerés módszerei, *Iványi János:* A zsolttárok theodiceája, *Ibrányi Ferenc:* A kamatvétel és a kapitalizmus a katolikus erkölcsstudomány világánál, *Szunyogh X. Ferenc:* Az Oltáriszentség liturgiája, *Brandenstein Béla:* A teljes tudat, tudatvilágunk lelki alapja, *Erdey Ferenc:* A bölcsélet válsága a XIII. században és Szent Tamás, *Bognár Cecil:* A normák alkonya, *Kecskés Pál:* A modern lélektan és a skolasztika, *Meszlényi Zoltán:* A kánonjogi tanulmányok fontossága, *Török Mihály:* Az esztergomi egyház régi szertartásai.

A II. osztályban: Galla Ferenc: A cluny reformmozgalom magyarországi hatása, *Balanyi György:* Pázmány Péter népszövetségi tervezete, ugyanő: A szentszék és a magyarság szerepe Budavár visszafoglalásában, *Salacz Gábor:* A magyar kultúrharc előz-

ményei, *Tower Vilmos*: Amit Napóleonnól nem írtak meg életrajzírói, *Gombos Albin*: Szent István a külföldi történetírásban, *Lukinich Imre*: II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták.

A III. osztályban: Pitroff Pál: A költői műfajok elméletének módszerei, *Szémán István*: Az orosz élet és az orosz irodalom legfőbb problémája, *Gulyás Pál*: Nyomdánk a XIX. században, *Mihályi Ernő*: Polémia Croceval a barokkról, *Eckhardt Sándor*: A francia nemzet missziós hite s a francia irodalom, *Schwartz Elemér*: Harc a nyugat-magyarországi német helységnevek körül, *Farkas Gyula*: A magyar irodalom Németországban, *Szinnyei Ferenc*: Hírlapirodalmunk a Bach-korszakban, *Pitroff Pál*: A tridenti zsinat hatása XVI. századi irodalmunkra, *Perényi József*: Csathó Kálmán drámai művei, *Timár Kálmán*: A jezsuita iskoladráma első szárnypróbálgatásai hazánkban.

Ebben a szakosztályban tartotta székfoglalóját *Székelly László* új költeményeinek előadásával, a további üléseken *Kincs István* elbeszélését olvasta fel, *Pakocs Károly* pedig részleteket mutatott be „Savonarola” című regényéből.

A IV. osztályban: Wodetzky József: Erőtér az égitestek belsejében, *Szabó Zoltán*: Linné és a Systema Naturae 200 éve, *Kenéz Béla*: Telepítés és hitbizomány, *Gimesi Nándor*: A plazmamozgások ultramikroszkópiája, *Zsivny Viktor*: Újabb magyarországi ásványelőfordulások, *Ifj. Lóczy Lajos*: Újabb mikrotektonikai kutatások a Balaton-felvidéken, *Bozók Gyéza*: A hamis csekk kifizetéséből eredő kár viseléséről, *Treitz Péter*: Talajterképek és azok haszna a mezőgazdaságban, *Vörös Cyrill*: Maximális térfogatú hexaéderek a Bolyai-féle geometriában, *Entz Gyéza*: Miért pusztulnak ki véglénytenyészetek? *Anderko Rudolf*: Adalékok a levegő izotermáihoz, *Skrop Ferenc*: Adatok a szívritmus és a szíváramok lényegéhez, *Ábrahám Ambrus*: Az állati szervezet őrei a környezetben, *Czettler Jenő*: Az agrárpolitika tudományos alapjai, *Horusitzky Henrik*: Budapest Duna-balparti részének talajvíze és altalajának geológiai vázlata, *Wodetzky József*: Az üstökös pályák valódi alakja, *László Gábor*: Magyarország gázos kútjai, *Haltenberger Mibály*: A technika szerepe Észak-Európa tájképében, *Homoródi Anderkó Aurél*: Időjárási helyzetek és rádióvételek, *Pezenboffer Antal*: A gazdasági cselédek fajegészsége, *Nékám Lajos*: Drámák az orvostudományban, *Kadic Ottokár*: A budavári barlangpincék földtani viszonyai.

Összevont ünnepi szakosztályülésre került sor 1930. december 14-én. Ezen Kecskés Pál „Szent Ágoston világnézete” címmel tartott előadást, a *szent halálának 1500. évfordulóján*, Négyesy László pedig „Száz év távolából” címmel emlékezett Virág Benedekre, Katona Józsefre és Kisfaludy Károlyra.

A Szent István Akadémia 1935. április 28-án ünnepi ülést tartott *II. Rákóczi Ferenc halálának 200 éves fordulóján*. Ezen Pethő Sándor olvasta fel „Rákóczi 1935-ben” című értekezését, Gáspár Jenő „Lemegy a nap” című novelláját, Kocsis László pedig „A második Rodostó” című költeményét.

1936. december 13-án *Budavár visszafoglalásának 250 éves jubileuma* alkalmából rendezett ünnepi ülést az akadémia. Két előadás hangzott el: Balanyi György („Budavár visszafoglalása”) és Bangha Béláé („XI. Ince pápa és a jelenkor”).

A következő év ünnepi ülésén – 1937. december 12-én – *Pázmány Péterre* emlékeztek az akadémia tagjai, halálának 300. évfordulóján. Serédi hercegprímás megnyi-

tó beszéde után Schütz Antal „A nemzetnevelő Pázmány”, Alszeghy Zsolt „Pázmány Péter, az író” címmel értekezett.

Az 1930-as években is évente megjelent a *Szent István Akadémia Értesítője*, s ebben az elhangzott előadások teljes szövegét, illetőleg összefoglalásait közölték, némelyiket német, angol, francia vagy olasz nyelven. Tovább folytatódott a székfoglaló előadások, illetőleg a felolvasó üléseken elhangzott többi előadás szövegének füzetekben való kiadása is.

Időközben átalakult a Szent István Akadémia vezetősége. Apponyi Albert halála után az 1933. február 24-i együttes ülésen Serédi Jusztinián bíboros hercegprímást választották elnökké. A másodelnök Viszota Gyula, a főtitkár Papp Károly lett.

Ünnep és zuhanás 1938–1948

ATÁRSULAT ELNÖKÉNEK, világi vezetőjének személyében 1938 elején változás történt. Gróf Zichy Aladár elhunya után az 1938. január 8-án tartott rendkívüli közgyűlés határozata alapján *gróf Mailáth György lett a Szent István Társulat elnöke*. „Igaz katolikus meggyőződése, minden nemes ügyben való lelkes részvétele, a pártpolitika harcaitól való tartózkodás” minden tekintetben alkalmassá teszi őt e tisztség betöltésére – olvasható a jegyzőkönyvben. (Ő a harmadik Mailáth György a társulat elnöki székében.)

ÜNNEPI ESZTENDŐ: 1938.

A Magyar Katolikus Egyház ünnepi éve volt 1938: egyrészt *Szent István király* halálának 900 éves jubileumára emlékezett az ország, másrészt a világegyház figyelme is ide irányult: Budapesten rendezték meg 1938. május 25–30. között a XXXIV. *Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszust*. A Szent István Társulat égi pártfogójának s az Oltáriszentségi Jézus összefonódó ünneplésében méltó módon vett részt a társulat a maga eszközeivel: egyént és tömegeket mozgósító, mély lelki élményeket kiváltani képes könyveivel.

A társulat 1938 márciusában tartott közgyűlésén *Serédi Jusztinián* bíboros hercegprímás, a társulat fővédője „*Szent István királyi nyugaltsága*” címmel mondta el bevezető beszédét.

„A szentévvvel kapcsolatban s attól a céltől vezettetve, hogy e felemelő ünnep valóban a lelkek javára váljék – számolt be az alelnök –, gondos körültekintéssel olyan kiadványok sorát jelentettük meg, melyeknél éppen úgy szem előtt tartottuk a lelki élet elmélyítését, mint az ünnepeken résztvevők legszélesebb köreinek kielégését.”

A *hívók legszélesebb köreinek* szánták a spanyolból fordított „Az oltár előtt” című elmélkedő imakönyvet, valamint Szabadka Medárd eucharisztikus elmélkedéseit („Szent óra”). A nevelők kezébe adták az ugyancsak idegen nyelvből fordított, „Az eucharisztikus módszer a nevelésben” című munkát (szerzője: Edouard Poppe). Az

ifjúság számára Gerely Jolán írt könyvet az Oltáriszentség kegyelemforrásáról „Ha tudnád...” címmel. Jajczay János két művészettörténeti könyvét adta ki a társulat, mindkettő az ünnepi évre rímelt: „A megszentelt Pest-Buda”, és „A művészet hódolata az Eucharisztia előtt”.

A *hittudományt* képviselte Schütz Antal erre az alkalomra írt munkája, az „Eucharisztia”; s papok-hívek egyaránt nagy lelki haszonnal forgathatták Tóth Tihamér prédikációs könyvét: „Elmélkedések az Oltáriszentségről”. Ezt írta róluk az ismerető: „Schütz Antal munkája a hit és az ész világánál vizsgálja az Eucharisziát, s így a modern ember számára az érzelem és az értelem felől egyaránt hozzáférhetővé teszi az Oltáriszentség tanának lényegét. Tóth Tihamér egyesztendő eucharisztikus szentbeszédeit gyűjtötte egybe, ragyogó stílussal, emelkedett szónoki szenvedéllyel hódítva meg olvasótáborát.”

A társulat az eucharisztikus kongresszus alkalmából a hazánkba érkező *külföldiekre* is gondolt. Prohászka Ottokár remekét, eucharisztikus elmélkedéseinek kötetét, az „Élet kenyere” német és francia fordítását adta az érdeklődők kezébe.

Megtiszteltetés volt a társulat számára, hogy a bíboros hercegprímás, illetőleg a kongresszus szervezőbizottsága a Szent István Társulatot bízta meg a kongresszus díszalbumának megjelentetésével. Még ebben az évben megjelent „A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve”, gondos szöveggel, jól kiválogatott képek sokaságával. Serédi hercegprímás írta az előszóban: e kötet emlékeztet és figyelmeztet arra, „hogya azt a sok kegyelmet, amelynek az eucharisztikus kongresszus évében lelki megújulásunkat köszönjük, egyházunk és hazánk javára, valamint saját lelkünk üdvére használjuk fel, akkor sem katolikus hitünk, sem magyarságunk miatt nem kell szégyenkeznünk; akkor befelé és kifelé bátran és büszkén vallhatjuk magunkat katolikusoknak és magyaroknak, mert a budapesti eucharisztikus kongresszus sikeres megszervezése és a vele kapcsolatos lelki megújulás címén megmarad a becsületünk Isten és emberek előtt.”

A díszalbum anyaga egy kötetben megjelent német, francia, olasz és angol nyelven is, latin címmel: „*Album Congressus XXXIV-i Eucharistici Internationalis*”. „Büszkeségünk e nagyszerűen összeállított munka – jelentette az alelnök –, melynek minél díszesebb kiállításába nyomdánk legjobb erőit fektette bele, s melynek első díszpéldányai XI. Piusz és a most uralkodó XII. Piusz, akkor még Pacelli kardinális kezéhez jutottak először.”

A Szent István Társulat szépirodalmi hetilapja, az *Élet* – a kongresszusi ünnepekre hangolás céljával – 1938. május 16-án a budapesti Zeneakadémia nagytermében hangversennyel egybekötött *irodalmi estet* rendezett. A bevezető beszédet Glattfelder Gyula püspök mondta, az ünnepi szónok Brandenstein Béla volt.

A Szent Istvánt ünneplő magyarság számára is bő volt a társulat termése. *A szent király tiszteletének terjesztésére, elmélyítésére* kiválóan alkalmas volt Mészáros János könyve: „Magyarok tündöklő csillaga”, s Szunyogh X. Ferenc összeállítása: „Magyar szentek, szent magyarok”. Kitűnő ismeretterjesztést nyújtott Csitáry Béláné kis könyve: „Szent István ünnepe hajdan és most”. Az ifjúság számára Pohárnok Jenő már

az előző évben megírta Szent István király életét, most vezérkönyvet állított össze az ünnepélyrendezők segítségéül. Dénes Gizella a szent király unokájának, Skóciai Szent Margitnak regényes történetét dolgozta fel „Hegyek hercegnője” címmel; az irodalmi ritkaságok kedvelőinek pedig Clauser Mihály állított össze gyűjteményt „Régi Szent István himnuszok és énekek” címmel.

Mindezekén túl még számos értékes *vallásos tárgyú* kötetet hozott forgalomba a társulat ugyanebben az ünnepi évben. Kiadta többek között a *Zsolozsmáskönyvet*, amely – a magyar–latin misszáléhoz hasonlóan – ugyancsak magyarul–latinul adja az imádkozó ember kezébe a breviárium ünnepi officiumait. Kűhár Flóris itáliai lelki útikönyve, a „Zarándokszívvel”, Szívós Donát diák-lelkigyakorlatos könyve, valamint Schmied Béla kötete a papságról („A megváltás szolgálói”) is ez év termése.

Modern új szempontok érvényesítésével *két tudományszak felfrissítéséhez* járult hozzá Brandenstein Béla („Etika”) és Kecskés Pál („A keresztény társadalomelmélet alapelvei”).

Sajátos aktualitást adott Dénes Gizella „Két sor ház” című szociális tárgyú regényének az ekkor már szélesedő körben folyó falukutatás. A költőket – többek között – Harsányi Lajos képviselte „Holdtölte” című verseskönyvével.

Sok *ifjúsági könyvet* jelentetett meg ebben az évben a társulat kisebbeknek-nagyobbaknak egyaránt. Több tekintélyes szerző már korábbról jól ismert (Kosáryné Réz Lola: Kéri Kató, Pálosy Éva: Dr. Végh Rozmaring, Zaymus Gyula: Báránycsók); három most jelentkező, később egyre ismertebbé váló szerző (Nagy Méda: Lányok a havasokban, Fábíán Gyula: Bodri, Tomka Ágoston: A vizokai hős fiúk) mellett több, később ismeretlenségbe vesző szerző írása is megjelent (Arató Béla: Bücsük pása szelencéje, Kovács Dénes: Fűrészmalom, Perédi Adél: Róka Tihamér, Pogor Ödön: A tanár úr, Sándor Anna: Hangya Pali kalandjai, Szimon Istvánné: Éviék a Balatonon, Virágh Andor: Erdőfia).

S még két különleges könyv: Tihanyi Tibor illemtant írt („Úriasan, finoman”), Haugsethné Lamács Lujza német nyelvű gyermekkönyvét is kiadta a társulat 1938-ban: „Buntes Allerlei – Tarka-barka megymás”, három kötetben.

Az 1938-i márciusi társulati közgyűlésen *Takáts Ernő* igazgató így foglalta össze a társulat *legfőbb kiadáspolitikai elveit*:

„Az *Isten országának megkedveltetéséért* hirdettük kiadványainkban a katolikus hit és a művészi szépség felbonthatatlan harmóniáját. Ezért, az *Isten országának növekedéséért* magasztaltuk valamennyi kiadványunkban az örök katolikus erkölcs s az emberi jószág ideáljait. Ezért jelentettük meg aszketikus kiadványainkat, s ezért állítottuk szebbnél szebb ifjúsági kiadványainkban a munka tiszteletét, a gyermekek gondtalanságának hálás megbecsülését, a falu és város világának egymásra utaltságát, a régi és a modern leányélet helyes értékelését, a testvéri szeretet szépségeit, a mesék a legendák s a történelem édes-bús tanulságait a karácsonyfák ifjú népe elé. *Mindebben az Isten országának szellemében konzervatívak voltunk az értékek megőrzésében, progresszívek az értékek felkutatásában.* Nem ismertünk semmi személyeskedést, s eleve kizártuk a nemzedékvál-

tás modern problematikáját: tiszteltük az öregeket és senkit sem vetettünk meg ifjúsága miatt.”

Átmeneti megoldások után 1938-ban a nyomda újra teljes jogú vezetőt, *műszaki igazgatót* kapott az édesapja örökébe lépő *iff. Kohl Ferenc* személyében. 1913-tól állt a nyomda alkalmazásában különféle munkakörökben. Széleskörűen művelt, ugyanakkor szakmailag is kiváló képzettséggel rendelkező, a szakmában minden tekintetben elismert szakember volt. Közmegelegedésre vezette a következő években a Stephaneum Rt. igen megsokasodó, ugyanakkor előre nem látott sok problémával is járó könyvtermelését.

1939. augusztus 12-én bensőséges hangulatú házi ünnepség volt a nyomdában: ekkor ünnepelte a részvénytársaság *Szerbeczky Ferencet, Gutenberg Hugót, Hamada Gyulát és Varga Vencelt* nyomdai munkásságuk fél évszázados jubileuma alkalmából. Kis kiadvány is megjelent ebből az alkalomból fényképükkel, életrajzokkal: „*Munkában eltöltött 50 esztendő emlékére*” címmel. „Ötven esztendő minden nehézségét végigküzdvé – olvasható ennek előszavában –, fáradságot, csüggedést nem ismerve, erős akarral, kitartással dolgoztatok a megélhetés, családfenntartás és nevelés nehéz harcában. Isten az Ő nagy kegyelmével éltesen és boldogítson, munkaadótok jutalma, melyet szorgalmatokkal kiérdemeltetek, örvendeztesen, munkatársaitok tisztelete és testvéri szeretete vezéreljen benneteket mindenkor!”

Egy esztendő múlva, 1940. szeptember 21-én újabb ünnepségre került sor: ekkor emlékeztek meg *Bujnovszky Nándor, Rames Jaroszláv, Engelbart Károly, Vitéz Bertalan, Kápuszta Károly* és *Wörner Gyula* nyomdászágának ötvenedik évfordulójáról.

A *Szent István Akadémia* 1938. december 18-án emlékezett meg – ünnepi ülés keretében – *Szent István király halálának kilenc évszázados jubileumáról*. Serédi hercegprímás mint akadémiai elnök „*Szent István eszméinek győzedelme*” címmel mondta bevezető beszédét, majd Huszti József előadása következett: „*A Szent István korabeli latinság*”.

Ebben az évben a felolvasóülések egyik-másik előadásának témája is visszatért az országos ünnepre. Néhány főbb előadás 1938-ból: *Horváth Konstantin*: A magyar tanítórendek papnevelő és tanárképző problémái, *Padányi Frank Antal*: A pedagógia válsága és a jövő útja, *Balányi György*: Szent István, a Magyar Katolikus Egyház megalapítója, *Deső Dezső*: A mellékvese és a mozgás, *Papp Ferenc*: Szent István korabeli építőkövek a Dunántúlon, *Terkán Lajos*: Déli csillagrend-jegyzékünk összehasonlító rendszere, *Andreánszky Gábor*: Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre, *Dudich Endre*: A rákok mézspáncéljának keletkezése, *Žsivny Viktor*: Újabb fosszilis gyanta a kiscelli anyagból, *Fodor Ferenc*: A Jászság tájéletrajza.

Mint vendég tartott előadást *Karol Kniewald* zágrábi egyetemi tanár „*A legrégebb magyar Sacramentarium (1080–1082)*” címmel. Kúhár Flóris előterjesztést tett a Pray-kódex kiadásáról: szükségesnek tartották, de anyagi lehetőség nincs rá. Viszont megjelent ebben az évben *Gombos Ferenc Albin* nagyszabású műve a Szent István Akadémia segítségével három kötetben: „*Catalogus fontium historiae Hungaricae. A magyar történet forrásai. 800–1301.*”

A Szent István Akadémia együttes ülése 1938. február 25-én újra elnökké választotta Serédi hercegprímást, újabb hat évre: 1944-ig.

1938-ban kiadták *A Szent István Akadémia Almanachja* című kötetet. Eszerint ebben az évben az egyes szakosztályok *taglétszáma* a következő volt (a nevek mellett a rendes taggá választás éve; a „t”-vel jelzett év a tiszteleti tagság kezdetét jelenti):

Az I. (*hitteudományi és bölcséleti*) osztály rendes tagjainak száma 49. Köztük egyházi rendű 41 (nevesebbek: Schütz Antal 1916, Bangha Béla 1916, Horváth Sándor 1921, Tóth Tihamér 1924, Czapik Gyula 1925, Marczell Mihály 1925, Várkonyi Hildebrand 1927, Aistleitner József 1927, Kecskés Pál 1929, Radó Polikárp 1929, Szunyogh X. Ferenc 1936). Világi rendű: 8 (nevesebbek: Brandenstein Béla 1929, Noszlopi László 1934.).

Osztályelnök Pataky Arnold (1917), titkár Horváth Konstantin (1937). Tiszteleti tag: Serédi Jusztinián (t. 1928.).

A II. (*történelem-, jog- és társadalomtudományi*) osztály rendes tagjainak száma 47. Közülük egyházi rendű 18 (nevesebbek: Bíró Vencel 1925, Meszlényi Antal 1933, Leopold Antal 1937, Hermann Egyed 1938). Világi rendű: 29 (nevesebbek: Gerevich Tibor 1919, Heller Farkas 1920, Kenéz Béla 1921, Pethő Sándor 1924, Szekfű Gyula 1930, Czettler Jenő 1933, Mihelics Vid 1938.).

Osztályelnök Dőry Ferenc (1916), titkár Balanyi György (1919). Tiszteleti tagok: Hóman Bálint (1918, t. 1935), Glattfelder Gyula (t. 1938.).

A III. (*nyelvtudományi és szépirodalmi*) osztály rendes tagjainak száma 45. Köztük egyházi rendű 15 (nevesebbek: Kincs István 1916, Vargha Damján 1916, Sík Sándor 1919, Harsányi Lajos 1921, Klemm Antal 1922, Brisits Frigyes 1925, Mécs László 1928, Kocsis László 1929). Világi rendű: 30 (nevesebbek: Gulyás Pál 1916, Pintér Jenő 1916, Horger Antal 1918, Szinnyei József 1916, Zlinszky Aladár 1920, Alszegehy Zsolt 1922, Voinovich Géza 1923, Gyulay Ágost 1926, Eckhardt Sándor 1930, Pais Dezső 1934, Huszti József 1938.).

Osztályelnök Várdai Béla (1918), titkár Pitroff Pál (1927). Tiszteleti tag: Badics Ferenc (t. 1926).

A IV. (*menyiségtani és természettudományi*) osztály rendes tagjainak száma 48. Köztük egyházi rendű 8 (nevesebbek: Sárközy Pál 1916, Bognár Cecil 1921, Ábrahám Ambrus 1932). Világi rendű 40 (nevesebbek: Gróh Gyula 1918, Szőkefalvy Nagy Gyula 1918, Marek József 1918, Nékám Lajos 1925, Vendl Aladár 1927, Kadic Ottokár 1928, Teleki Pál 1929, Soó Rezső 1937.).

Osztályelnök Wodetzky József (1918), titkár Dudich Endre (1929). Tiszteleti tagok: Suták József (1916, t. 1925), Preisz Hugó (t. 1929).

A Szent István Akadémia tagjainak száma 1938-ban – tehát a tiszteleti és a rendes tagok száma (közülük kerül ki az elnök, másodelnök, főtitkár, az osztályelnökök és titkárok) együttesen – 195 személy (mind férfi). Közülük egyházi rendű 85, világi rendű 110 személy. A tiszteleti tagok közül 3 egyházi, 3 világi férfi.

Az 1923–1938 közötti időben többek között tiszteleti vagy rendes tagok voltak: Apponyi Albert († 1933), Berzeviczy Albert († 1936), Divald Kornél († 1931), Fényi

Gyula († 1927), Fraknoi Vilmos († 1924), Jakubovicz Emil († 1935), Karácsonyi János († 1929), Márki Sándor († 1925), Négyessy László († 1933), Sajó Sándor († 1933), Heim Pál († 1929).

Látható: a hazai egyházi és világi tudományosság *számos jeles képviselőjét* választották az akadémia tagjává. S hogy a megválasztott tagok megtiszteltetésnek vették a taggá választást, jelzi az a tény, hogy e kiemelkedő tudósok jelentős része – az alapszabály szerint – öt éven belül megtartotta székfoglaló előadását. (De azért voltak olyanok is, akik ezt elmulasztották, s nem vettek részt az üléseken sem.)

CSÚCSON, HÁBORÚS IDŐBEN

Az ünnepi esztendő elmúltával sötétedni kezdett az ország horizontja: 1939 szeptemberében Nyugat-Európában megindult a háború, itthon súlyos belpolitikai feszültségek, társadalmi bonyodalmak tették nehezzé a lakosság életét. S hazánkban is folyt már a háborúra való készülődés, nehezedett a gazdasági helyzet, 1941 szeptemberétől pedig már magyar katonák is részesei voltak a frontokon a küzdelmeknek.

Sajátos tény, hogy *éppen ezekben az években ért a Szent István Társulat hosszú történetének legmagasabb csúcsára*: mind a kiadott új könyvek számában, mind a példányok összesített mennyiségében, mind a kiadványok külső kiállításában, mind belső tartalmi értékei tekintetében túlszárnyalt minden korábbi szintet.

1939-ben 74, 1940-ben 100, 1941-ben 95 volt az új kiadványok száma. *1942-ben* ezt jelentette az alelnök: „A tavalyi 95 új kiadvány helyett *137-ről, tehát több mint 40%-os emelkedésről* számolhatok be. Ha ehhez hozzászámítjuk ismételt kiadásban ez évben megjelent régi kiadványainkat, végeredményben 527 könyvet, tankönyvet és folyóiratot jelentettünk meg 4400 ívnyi terjedelemben, 2 millió 728 ezer példányban.”

S részlet a következő évi, *1943. márciusi* beszámolóból: „Kiadványaink tavalyi, szinte már csúcsteljesítménynek látszó számát ebben az évben még fokozni tudtuk: a tavalyi *137-ről új kiadványaink kötettszáma az idén 142-re* emelkedett. Ez annyit jelent, hogy a társulat nyomdájából – a háromszáz munkanapból álló esztendőben – átlag minden másodnap egy-egy teljes új kiadvány indult el útjára. Ha ehhez a számhoz hozzávesszük ismételt kiadásban megjelent könyveink számát, akkor nyomdánk csak a saját kiadású könyvekből – folyóiratainkat nem számítva – *minden áldott nap egy-egy kiadványt bocsátott a katolikus közönség rendelkezésére.*” Alig csökkent ez a szint 1944 márciusáig.

Néhány könyvcím az *1939–1944 márciusa közötti öt év* hatalmas könyvtömegéből:

A lelkiismeret kötetek közül: Gálffy László: Istenfiúi életünk, Horváth Richárd: A lélek vasárnapjai, Az örök ember, Keresztény magyarság, Lantos-Kiss Antal: Elragadtok, Columba Marmion: Krisztus a lélek élete, Krisztus misztériumai, Bonifaz Wöhrmüller: Férfias kereszténység, Faber Frigyes Vilmos: Mindent Jézusért, Szunyogh X. Ferenc: Könnyes vértanúság, A kis Jézus elé, Kovács Sándor: Egy lelked,

Koncz József: Mennyei kincsek, Mátrai János: Védő és segítő szentjeink, M. A. Nails: A hétköznapi megszentelése, Surin János: A lelkiélet alapjai, Otto Karrer: Vallásosság és kereszténység, Pierre Rousselot: Krisztus és az egyház, Vonier: A győztes katolicizmus, Erdey Ferenc: Az életszentség tudománya, Elmélkedések könyve, Engeszteljünk!, Richard Graf: Igen, Atyám!, Uram, taníts meg imádkozni, Györgypál Albert: A dicséret áldozata, Schermann Egyed István: A keresztény tökéletesedés, Van Roeselare: Elmélkedés, szemlélődés, Szalóczy Pelbárt: Az elmélyülés napjai, Gyenis András: Hittel és tudással, P. Marcell: Kolostori iskola a Kármelen, Tóth Tihamér: Krisztus diadala; Jöjjön el a Te országod!

Számos *imakönyv*-kiadvány mellett napvilágot látott a „Dicsőség! Békesség” című imakönyv, Sík Sándor összeállításában, valamint a bencés gimnáziumok diáksága számára készített, a legmodernebb liturgikus elveknek megfelelő kottás ima- és énekeskönyv, az *Opus Dei*.

A liturgikus mozgalom sodrában egyre fokozódó igények szolgálatában állt az *Officium Parvum*, valamint a Kis Misszálé: latin-magyar szövegekkel hozza az egyik a vasárnapok és ünnepek zsolozsmaszövegeit, a másik pedig ugyancsak a vasárnapok és ünnepnapok szentmise-szövegeit.

Megjelent „*A római misekönyv szentleckéi és evangéliuma*” című kötet, az új szentírásfordítás szövegeivel, fontos feladat szolgálatában. Ekkoriban a pap – egészen az 1960-as évek közepéig – a szentmise szövegeit latinul halkán „magában” imádkozta végig, de a szentleckét és az evangéliumi részletet hangosan népnyelven is fel kellett olvasnia. Ebből a célból készült ez a könyv.

A misekönyv szövege az egész világon latin nyelvű volt. Ezért itthon nem volt érdemes kiadni; nálunk Magyarországon a regensburgi Pustet-cég misekönyveit (és breviáriumait) használta a papság. Természetesen ezekben szerepeltek a magyar szentek szentmise- és zsolozsmaszövegei is.

A Szent István Társulat által kiadott *Újszövetség-zsebkiadás* példányszáma is meredeken emelkedett: *elérte a 130 000 példányt!* Csúcsteljesítmény ez a magyar szentíráskiadások történetében.

Három különleges témájú könyv: Mihalovics Zsigmond: A világi apostolkodás kézikönyve, Tower Vilmos: Szerzetesnők illemkönyve, Kertész Kálmán: Sekrestyések kézikönyve.

Az ekkortájt erősödni kezdő „keresztények egysége” törekvéseket volt hivatott erősíteni Ivan Marianov magyarra fordított könyve: *Hogy mindnyájan egyek legyünk!*

S e nehéz háborús időkben még egy *nagyjelentőségű sorozat* közreadására vállalkozott a társulat: 1942–1943-ban kiadta a nem sokkal korábban elhunyt kiemelkedő jelentőségű jezsuita szerzetes írásait *30 kötetben* „*Bangha Béla összegyűjtött művei*” címmel. De megjelentette a neves ferences hitszónok, *Buttykay Antal* beszédeinek és írásainak *öt kötetét* is.

Korábbi kezdeményezések után most már teljes szélességében kibontakozott az *ifjúsági vallásos nevelés, jellemképzés irodalma*, neves szakemberek tollán. Ilyen volt többek között Koszterszitz József: *Viharzóna, Kamaszok, Kérdőjelek a fiúszívekben*, Gerely

Jolán: A mai lányok útja, Csaba Margit: Amit a nagyleánynak tudnia kell, Szabó M. Erna: Nagyobbra hív az Úr!, Stadler Frieda: Újrafoglalt régi gyöngyök, Keresgélés rövid hullámhosszon, Mojzes Péter: Lányok az Isten tenyerén, Simon Árkád: Krisztus a te példaképed.

De a *főiskolások, egyetemisták jellemnevelésére* is gondoltak Koszter atya és munkatársai: Nos Rector, Levelek a gólyához, Tiszta férfiúság az egyetemeken.

A „*Liturgikus Élet*” sorozatában számos utánnnyomás jelent meg; a *pápai enciklikák* sorában magyarul is olvasható volt XII. Piusz pápa trónra lépésekor 1939-ben kiadott „*Summi Pontificatus*” kezdetű, a világ békéjéért síkra szálló körlevele, valamint az 1943-i „*Mystici corporis*”, azaz „*Krisztus titokzatos testéről*” vagyis az egyházzól szóló enciklikája.

A *tudományos művek* szerzői közül három tudós különösen kiemelkedett: Brandenstein Béla négy filozófiai művével („*Művészetfilozófia*”, „*A lét forrásai*”, „*Platón*”, „*Nietsche*”), Kecskés Pál hatalmas szintézisével („*A bölcelet története*”), és Sík Sándor új megközelítésű alapvető háromkötetes „*Esztétika*”-jával. Schütz Antal „*Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*” című gyűjteménye is ekkor jelent meg.

Néhány további kötet a sok közül a *sokszínűség* érzékeltetésére: Evetovics Kunó: *Erkölcstan*, Marczell Mihály: *Érosz és étosz*, Hacker: *Mi az ember?*, Jánosi József: *Bölcelet és valóság*, *Az erkölcs metafizikai gyökerei*, Tower Vilmos: *Kicsoda Krisztus?*, Schütz Antal: *Életem*, *Titkok tudománya*, Nyéki Kálmán: *Vallás és faj*, Trikál József: *Semmiből a végtelenbe* – Dombi Márk: *Szent Gertrud*, Bánhegyi Jób: *Magyar nőírók*, Ujházy György: *Szent Margit-legenda*, James Gilles: *Hamis próféták*, Gyenis András: *A hitvédők fejedelme*, Csóka Lajos: *Állam és egyház a fejedelmi abszolútizmus korában*, Horváth Jenő: *Magyar diplomácia, magyar diplomaták*; Erdély története, Somogyi József: *A nemzeteszme*, Tóth László: *Arcélek az újságpapíron*; Magyar vártán, Balanyi György: *Magyar piaristák*, Meszlényi Antal: *Magyar sorsunk őrei*, Sík Sándor: *Pázmány Péter az ember és az író* – Simonyi Géza: *A beszéd*, Schneider: *Katolikus családi nevelés*, Zentay Mihály: *A nemzet sportja*, Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza* – Bíró Béla: *A művészettörténet kézikönyve*, Jajczay János: *Árpádházi Szent Margit hétszáz éves arculata*, Pipics Zoltán: *Száz magyar festő*, Leopold Antal: *Az esztergomi főszékesegyházi könyvtár kincsei*, Kilián Zoltán: *Gépművészetek*.

Hallatlanul gazdag ezeknek az éveknek a *szépirodalmi termése* is. A regény- és novellaírók között a régi szerzők mellett több új név is feltűnik: olyanoké, akiket fiatalon ekkor kezdett megismerni az olvasóközönség, s később elismert írói pályát futottak be. De a feledés homályában eltűntek közül is akad itt jó néhány.

A *felhőttek számára írt prózai művek* szerzői között szerepelt ebben az időben – 1939 és 1944 márciusa között – például Ijjas Antal: *A fehér lovag*, *Az emberélet útjának feléig*, *Külvárosi éjszaka*, Szili Leontin: *Katinka*, *Hazamegyünk*, *Három barátság*, *Asszony az országúton*, Tóth László: *Különös kérő*, *Fehérvár Margit*: *Aranyszívű Iréne*, *Harmath Imre*: *Gyümölcs*, *Vitnyédi Németh István*: *Az áldozat*, *A főtanító*,

Zaymus Gyula: Üres fészket himbál a szél, János mester, Különös vakáció, Hegynek visz az út, Dezsényi Béla: Éjfél nap, Balla Borisz: Novellák, Brüsszeli napló, Dénes Gizella: Magyar nagyasszonyok, Névtelen pap, A kék autó, Veronka és a város, A puszta asszonya, Kincs István: Emberfaragás, Possonyi László: Kaleidoszkóp, Szilágyi Irma, Thurzó Gábor: Apátlan évek, Szmrecsányi Mária: Fekete főkötő, Fridetzky József: Wartburg asszonya, Roma Aeterna, A barokk Róma szentje, Birkás Endre: Levelek Oroszországból, Nagy Miklós: Különös háztűznéző, Saád Béla: Egy asszony háborúja.

A humoros kötetek szerzői között volt Kinizsi Andor: Így kell férjhez menni, Egyszer mindenki megnősül, valamint Végh György és Janovits István közös műve: Mese a zöld disznóról.

A társulat kötetei ekkor is *bőségesen illusztráltak*, a legtöbb kötetben Márton Lajos, Györgyffy György és Janovits István grafikuművészek rajzai szerepelnek.

Néhány a *külföldi regényírók* magyarra fordított művei közül: Van der Meersch: Emberhalászok, A kiválasztott, Gertrud von le Fort: A magdeburgi menyegző, Chateaubriandt: A válasz, Ayres Ruby Mildred: Marilyn, Henry Bordeaux: Szakadék, Hilaire Belloc: A Rackham-kastély, Angelo Gatti: Ilia és Alberto.

Katolikus *költőink* bő lehetőséget kaptak ezekben az években is a megszólalásra a társulat jóvoltából: Harsányi Lajos: Esteli körmenet, Égi és földi szerelem, Városi István: Áldás a hegytetőről, Dimidius, Pakocs Károly: A hét ajándék Istene, Székely László: Jób könyve, Kocsis László: Falum képeskönyve, Sík Sándor: Az Isten fiatal, Nagy Miklós: Emberek a sötétben. Ekkor mutatkozott be Pusztasándor két kötetével: Versek, Levelek Anonymához.

S megkoronázták ezt a remek magyar katolikus költői sokaságot „*Sík Sándor összes versei*” és „*Harsányi Lajos összes versei*” reprezentatív kötetei!

Gazdag választék várta új könyvekből az *ifjúság különféle korosztályait*, lányokat-fiúkat egyaránt. Blaskó Mária új könyvei mellett ugyancsak már ismert, illetve most színre lépő szerzők szerepelnek a kötetek címlapjain: Csűrös Emília: Kalotay Margit, Erdélyi legenda, Kalotay Margit esküvője, Hadik András népe, Szűcs Imre: Egy kisdíák estéi, Szegváry Mihály: Keraban meg a többi vasfejű, Szalonna az ablakban, Kalózok a Tiszán, Hétprobás társaság, Ágoston Julián: Esteván, Boros Vilma: Parszifal, Farkas István: A kék sugarak szigete, Fehér Tibor: Zoárd vitéz, Kalló Ferenc: Sikátor utca 24., A Sikátor utca orvosa, Legény Elemér: Jujube, Somfay Margit: Mindenki boldog akar lenni, Ajtay Kálmán: Álmodok hercege, Az őserdők királya, Fábrián Gyula: Sajkások hadnagya, Az ősemberek völgye, Szarka Géza: Az osztály nem hagyja magát, Keszler Károly: Az elpusztult aranyhíd, Nagy Méda: Megjelölt évek, Zsóka levelei, Négyek boltja, Négyek szövetsége, Vadvirág Rozika, Ormos Gerő: Gábris bojtár, Bérestarisznya, Szabó Jani, Pálosy Éva: Békességre hívott minket az Úr, Klára testvér, Boszorkányvásár, Napsugár-villa, Tomka Ágoston: A világdinamó, Szenes Péter találmánya, Törökne Kovács Hermin: Tímár u. 17., Búzás Viktor: Kelemen direktor, A Petőcz-fiúk, Dienes Adorján: Borsitól Kassáig, Magyary Judit: A két Szántó-leány, Polonyi Ferenc: Hős vér, hős fiúk.

A *kisebbeknek* szólók között volt Pitroff Pál: Tüske Náci és Tüske Böske, Lindtnerné Fittler Vilma: Mesefa, Vajda Marietta: Mesekéve, Merényi Margit: Meseszüret, Szluha Lili: Tündérvilág, mesevilág, Kosáryné Réz Lola: Bibic és Boglárka, Katáng királyfi, Stelly Gizella: Mit játszunk, gyerekek?, Kovács Dénes: Csikországi mesék, Góbé mesék, Zaymus Gyula: A bűvös gyöngy, Ezüstke.

A számos *ismeretterjesztő* kötet közül Honti Jenő: Bolyongások a természet birodalmában, Kalmár Gusztáv: Vihar az Orinoco földjén, Várdai Béla: Rab magyar tájakon. – S még két illetlen is Tihanyi Tibortól: Helyesen és szépen, Áhítattal, illeendően, nemesen.

A hittanórák oktató-nevelő munkájának módszertani segítségül lecketerveket, vezérkönyveket, tanmeneteket adott ki a társulat.

De mindez csak egy része a Szent István Társulat ebben az öt évben kiadott könyveinek.

Magyarország népe nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta az ezekben az években történt *országgyarapodás* egymás után következő szakaszait. 1938 novemberében a Felvidék és Kárpátalja egy részét, 1939 márciusában Kárpátalja többi részét, 1940 augusztusában Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz; 1941 áprilisában visszatért Bácska és a Muraköz is.

Kiszélesedett ily módon újra a Szent István Társulat kiadványainak felvevőpiaca, az ott levő katolikus népiskolákba és középszintű iskolákba természetesen a társulati tankönyveket kellett bevezetni, azokból folyt ezután ott is a tanítás-tanulás. 1940-ben a társulat *könyvkereskedést* nyitott Galántán és Kassán.

A visszatért felvidéki területen számos katolikus népiskolában ezután is *szlovák nyelven* folyt a tanítás. Az 1940. márciusi közgyűlésen az alelnök jelentette: „számukra a nemzetiségi tankönyveket a kívánt számban s tiszta katolikus szellemben mind kiadtuk. Így *szlovák* nyelven a népiskola valamennyi osztálya számára ábécéskönyvet és olvasókönyveket, valamint katekizmust és bibliai történeteket, továbbá *vend-szlovén* és *sokác-bunyevác*, valamint *horvát* nyelven népiskolai ábécés- és olvasókönyveket.”

Erdély egy részének visszatérte után az ottani könyvtárak és tudományos intézmények számára több mint 5600 példány könyvet juttatott a társulat saját kiadványaiból.

„A Felvidéket és Erdélyt gazdagon elláthattuk ez idén is új tankönyvekkel – jelentette az alelnök 1943-ban; sajnos, a visszanyert *Délvidéken* kevés alkalmunk volt tankönyveink terjesztésére, mivel a régi katolikus népiskolákat – s főképp a Bácskában legtöbbször ilyenek voltak – még a szerbek államosították, s katolikus jellegüket azóta sem kapták vissza.”

Súlyos és nehéz feladatot rótt a Szent István Társulat tankönyvszerkesztőségére a *gimnáziumok, illetve a tanító- és tanítónőképző intézetek tananyagának reformja az 1930-as évek második felében*; ekkor a *polgári iskolák*, valamint a *népiskolák* tanterveit is átalakították. Az új tanterveknek megfelelően át kellett dolgozni, illetve ki kellett cserélni a tankönyveket.

A középszintű katolikus iskolákban Alszeghy–Sík–Brisits szerzőhármás által írt magyar irodalom- és az Alszeghy–Sík–Techert-féle magyar nyelvtankönyvek kerültek használatba (Techert József neve később Tompa József). Balogh Albin történelem-tan-könyvei mellett Huszti József, Kerényi Károlyné latin tankönyveit, a Bitter Illés, Pühr Ferenc szerzőpáros német, Király Rudolf olasz és Birkás Géza francia tankönyveit vezették be. Újdonságot jelentettek a társulat által kiadott görög tankönyvek.

Ekkor kerültek először a gimnáziumokba Holenda Barnabás mennyiség-tani és Öveges József fizika-tankönyvei.

A tanítóképző líceumok számára Bálint Sándor készített földrajz-tankönyveket, s a Kodály-koncepciót alkalmazta Kerényi György az „Énekes líceum” énektankönyv-sorozatában. Bognár Cecil a gimnáziumok számára írt pszichológia–logika tankönyvet. De mellettük a *tankönyvírók sokasága* tevékenykedett a Szent István Társulat középszintű, valamint népiskolai tankönyveinek minél korszerűbb és szakszerűbb elkészítésében.

A népiskolákban ekkor jelentek meg – korszerű sorozatot alkotva – Nagy T. Perpetua „*Betűbokréta*” című ábécés- és olvasókönyvei. Újszerű volt Tower Vilmos hittankönyv-sorozata „Isten közelsége”, „Isten akarata”, „Isten országa”, „Isten igazsága” címmel. Ugyanez megjelent a német nemzetiségi népiskolák számára is (Die Nähe Gottes, Der Wille Gottes, Das Reich Gottes, Die Wahrheit Gottes).

Hatalmas mennyiségű tankönyv-„termelés” folyt ezekben az években a társulat kiadójában, nyomdájában.

1937/38-ban népiskolák számára összesen (hittan- és egyéb tankönyvek) 1 új, 46 utánnomású tankönyv, középiskolák számára összesen 7 új, 39 utánnomású tankönyv jelent meg; 1938/39-ben 2 új, 41 utánnomású tankönyv került a népiskolákba, 26 új, 47 utánnomású tankönyv a középiskolákba.

1939/40-ben népiskolák számára 15 új, 54 utánnomású tankönyv, középiskolásoknak 37 új, 67 utánnomású tankönyv készült; 1940/41-ben 7 új, 49 utánnomású népiskolai tankönyvet, 26 új, 92 utánnomású középiskolai tankönyvet adott ki a társulat.

Az 1941/42-i tanévben a népiskoláknak 1 új, 62 utánnomású tankönyvet, a középiskoláknak 29 új, 124 utánnomású tankönyvet jelentettek meg; 1942/43-ban 7 új, 64 ismételt kiadású népiskolai tankönyv, 20 új, 117 utánnomású középszintű tankönyv jutott a tanulók kezébe. 1943/44-ben 12 új, 55 utánnomású tankönyvet adott ki a társulat a népiskolák, 5 új, 161 utánnomású tankönyvet pedig a középiskolák használatára.

Többször megjegyezték az alelnöki jelentések: A Szent István Társulat tankönyveinek magas színvonalát az is bizonyítja, hogy sok állami és önkormányzati iskolában is használják ezeket, jóllehet szabadon választhatnának más kiadók sokféle tankönyvéből. De az iskolareformok sajátos árnyoldalára is rámutatnak: „Az új tantervek következtében évről évre tömördek tankönyvünk semmisül meg, s az iskolai nyomtatványokból is igen sok hasznavehetetlenné válik. Ezidén is csaknem egy vagon tankönyvünk lett teljesen használhatatlan.”

A püspöki kar rendelkezései nyomán a katolikus iskolai főhatóság nem csupán tankönyveket várt a társulattól, hanem különféle iskolai nyomtatványokat is: rendtartásokat, szabályzatokat, könyvtárjegyzékeket stb.

Elgondolkodtató a társulat tevékenységének, kiadványainak ez a kiszélesedése, tartalmi és mennyiségi gazdagodása, a korábbiaknál is színesebbé, változatosabbá válása. Ez annál is inkább figyelemreméltó, mert 1941 ősztől, *Magyarország hadba lépésétől kezdve az országban egyre fokozódtak a gazdasági nehézségek*. A Szentkirályi utcai részvénytársaságban, nyomdában is súlyos problémákat okoztak a katonai behívások, az anyagárak emelkedése, a papír- és kartonkiutalások problémái, a különféle engedélyek beszerzésének nehézségei s a többiek.

1941 márciusában az alelnök így vázolta a helyzetet: „Most ismét úgy látszik, hogy a vihar, vagy legalábbis a megpróbáltatás évei közelednek. Még eredményekről tudunk beszámolni, még nyomnak gépeink s tudjuk íróinkat foglalkoztatni és munkásainknak kenyeret adni, de kezd lassan kifogyni a papíros, gépeink alkatrészeit alig tudjuk pótolni, közterheink egyre nehezebbekké válnak s személyzetünk teljesítménye is egyre több zökkenővel jár a folytonos behívások következtében.” S mindez a következő években egyre fokozódott.

Nehéz idők jártak, amikor újra felmerült – már sokadszor! – a terv: a társulatlak alapvető kötelessége *olcsó, népszerűen megírt ismeretterjesztő füzetek* kiadása. Az 1941/42 fordulója körüli hónapokban a következők jelentek meg ebben az új sorozatban (amelynek nem adtak nevet szerkesztőik):

Zaymus Gyula: Séták a katakombákban, *Vitnyédi Németh István*: Magyar fény a nagyvilágban, *Városi István*: Könyvek könyve, *Tomka Ágoston*: Csodák égen és földön, *Schnattner Szigfrid*: Divatos bűnök, *Pakocs Károly*: Megtérők bizonyossága, *Nevelős Ágoston*: Tatárjárás, *Nádas Zoltán*: Felhőkarcolók egyháza, *Nagy Miklós*: Húséges magyarok, *Korom Pál*: Nagy emberek, *Kovács Sándor*: Út az oltár felé, *Bochkor Ádám*: Házasság és egészség, *Kovács Sándor*: Így lépj az oltár elé.

A sorozat témái között egyaránt szerepeltek vallási és egyéb témák. 1942 márciusában ezt jelentette az alelnök: „A 32 oldalas füzetek kelendőségére jellemző, hogy az első százezres példányszámból már több mint a fele elfogyott. Közrejátszik ebben talán az olcsó ár is – példányonként 10 fillér –, melyet a társulat áldozatkészsége tett lehetővé. Az eddigi siker után ítélve reményünk van arra, hogy jövőre nemcsak újabb füzetekről, de kelendőségük ugrásszerű eredményéről is jelentést tegeyek.”

A következők jelentek meg 1942/43-ban ebben a füzetsorozatban: *Honti Jenő*: Csodák az emberben, *Meszlényi Antal*: Apostolok vére magyar földön, *Molnár Frigyes*: A magyar katolicizmus a magyar életért, *Nagy Miklós*: A tiszai vándor, *Nádas Zoltán*: Szegények szentjei, *Tower Vilmos*: Mit köszönhet Magyarország a pápaságnak?, *Városi István*: A két apostolfejedelem, *Trefán Leonard*: Hegyen, völgyön, rónaságon, *Velösy Elek*: Mihály gazda házatája, *Zadravecz István*: Az istenjárt város. S egy többszerzős füzet: A család könyve (kettős szám).

Az 1943. márciusi közgyűlés alelnöki beszámolójában számos tény világít rá ezeknek az éveknek sajátos arculatára, de főképpen az egyre sokasodó nehézségekre.

Nehéz hozzájutni például a könyvkötéshez szükséges kartonlemezhez, s ez az oka, hogy alig lehet az egypengős Szentírás újabb példányszámaikat emelni. „Ez azonban nem rajtunk múlott, hiszen a tavalyi közgyűlés óta 20 599 példány egypengős Szentírást hoztunk forgalomba, tehát 10 349 példánnyal többet, mint az előző évben. Tény azonban, hogy a kereslet ennél is nagyobb, s ezt a háborús nehézségek miatt csak lassúbb ütemben tudjuk kielégíteni.”

Általános a drágulás, de a könyvpiacra is. „Könyveink árát mindezek ellenére sem emeltük, s új kiadványaink árát is oly alacsonyan szabtuk meg, hogy ma a könyvpiacra társulatunkat mondják a legolcsóbb magyar kiadónak. S ez nem túlzás, hiszen például P. Bangha összegyűjtött munkáinak egy-egy kötetét vászonba kötve mindössze 6,50 pengőért, Sík Sándor több mint 1100 oldalas, háromkötetes Esztétikáját 12,60 pengőért adtuk, ami ma teljesen egyedülálló a könyvpiaci árak között. Arról pedig nem is szólunk, hogy sok népiskolai tankönyvünk ára 1-2 tojás árából bőségesen kikerül.”

Hatalmassá növekedett a különféle hatóságoktól megkövetelt hivatali adminisztráció, s megjelent, első ízben a társulat történetében, az állami cenzúra is. „Vannak kiadványok, amelyeknek megjelentetéséhez 5-6 különböző hatóságtól kell előzetes engedélyt szereznünk, s bizony egyiknél-másiknál hónapokig is húzódik a döntés.”

Egy figyelemre méltó munkát is megemlíttet az alelnök, amiről eddig nem esett szó. Serédi hercegprímás még 1928-ban társulati fővédnöki székfoglalóján javasolta: készüljön egy nagyszabású magyar katolikus egyháztörténeti munka. Most, 1943-ban „az ötkötetes katolikus nagy magyar egyháztörténelmen írói szorgalmasan dolgoznak”, nem kisebb szerzők, mint Szekfű Gyula és Balanyi György.

Ennek az egyedülállóan nagyszabású könyvtermelésnek egyik fontos tényezője volt, hogy a részvénytársaság, illetőleg a nyomda vezetői ezekben a nehéz években egyrészt teljesen felújították a nyomda gépparkját, másrészt igen sok új gépet is beszerettek. „Minden alkalmat megragadtunk, hogy még a legutóbbi időkben, a legnehezebb beszerzési viszonyok között is, gépállományunkat növeljük. Így most elmondhatjuk, hogy nyomdánk, a Stephaneum, nemcsak a legjobban felszerelt vállalatok közé tartozik, de ezek között is vezető helyet foglal el” – jelentette 1943-ban az alelnök.

Mindezt jól tükrözi a következő számsor a nyomdatörténeti monográfiából: 1939-ben a nyomda munkáslétszáma 155 volt (öntők nélkül), ebben az évben a nyomdának 14 szedőgépe és 28 nyomógépe volt; 1944-ben a létszám – ugyancsak öntők nélkül – 177, a géppark 16 szedőgépből és 37 nyomógépből állt.

S még egy adalék a terjeszkedéshez: 1942-től a Szent István Társulatnak kilenc könyvesboltja volt az országban: Budapesten, Balassagyarmaton, Cegléden, Debrecenben, Galántán, Kassán, Győrben, Pécsen, Szegeden.

Sajnálatos, hogy a háború keresztülhúzta a társulat egyik nagylelkű kezdeményezését. Az 1938 márciusában tartott közgyűlésen úgy döntöttek, hogy a társulat a következő tíz éven keresztül minden évben egy-egy katolikus írónak 1000-1000 pengőt folyósít abból a célból, hogy ezen római tanulmányútra menjen, „hogy az egy-

házhoz s főként annak fejéhez való ragaszkodás és katolikus elmélyülés érzelmeit erősítse meg benne, s így működésének az igazi katolikus talapatot adja meg.”

Ezt a „római ösztöndíjat” 1938-ban *Pobárnok Jenő*, a győri katolikus tanítóképző intézet tanára, ifjúsági művek, valamint népiskolai tankönyvek szerzője nyerte el, aki még kiutazhatott Rómába. 1939-ben *Thurzó Gábor*, 1940-ben *Városi István* kapta a díjat, de számukra már nem nyílt lehetőség a kint tartózkodásra. Ezért a közgyűlés úgy határozott, hogy „e díjat a nevezetteknek mégis kiadja, óhajtvá, hogy alkalmas időben az Örök Várost felkeressék; addig pedig, míg erre mód nem nyílik, évről évre egy-egy katolikus író jutalmaz.” 1941-ben *Ijjas Antal*, 1942-ben *Horváth Richárd*, 1943-ban *Kocsis László*, 1944-ben *Nagy Miklós* kapta meg a római ösztöndíjat.

Az 1943-i évi közgyűlés határozata alapján a társulat mindegyik papnevelő intézetnek – mindegyik érseki-püspöki székhelyen volt ilyen intézmény – egy-egy 250 pengős adományt juttat azzal a kéréssel, hogy a vezetőség „egy-egy kiváló írói tehetségű kispapot jutalmazzon vele.”

Ezekben a háborús esztendőkből is minden évben kiadta a társulat vezetősége – ahogyan 1922-től minden évben tette – a *Zichy-nagyjutalmat* egy-egy kiemelkedő társulati kiadvány szerzőjének.

Tovább folytatódott a *Katolikus Szemle* élete, korábbi nyitottságát őrizve, korszerű szemléletet nyújtva olvasóinak a világ teljességéről. 1940 márciusától *Kühár Flóris vette át a szerkesztést* Mihelics Vidtől. „Régi célok, új feladatok” című beköszöntőjében többek között a következőket írta:

„A Katolikus Szemle megtette a magáét, mikor a földi javaknak a társadalom különböző rétegei közt való igazságosabb elosztásáért szállt síkra a proletariátus és a falusi szegénység védelmében, és ez Mihelics Vid irányításának kiváló érdeme. A szociális gondolat továbbra is vezércsillagunk marad, anélkül azonban, hogy elfelejtenők az evangélium szavát: Nemcsak kenyérrel él az ember...”

Sajnálatos, hogy – az állami papírtakarékossági rendeletek következtében – a folyóirat terjedelme ettől kezdve a felére csökkent. De a feladat változatlan. „A demokráciák és a tekintélyállamok mai mérközésében nemcsak a liberalizmus és a szocializmus döntő összecsapását érezzük, nemcsak gazdasági és világnézeti rendszerek csatáját látjuk, hanem az Isten országáért és ellene vívott küzdelem újabb állomását. Míg a harc-tereken pontosan látni a küzdő felek közt a megerősített arcvonalak menetét a térképekre berajzolva, azt az arcvonalat, amely az Isten országának és az ördög országának evilági küzdőfeleit egymástól a mai harcban elválasztja, hiába keressük a föld térképén, mert az a lelkekre van írva.” Ebben a küzdelemben kíván a folyóirat eligazítást nyújtani.

De ez is feladata: „Minden sorával úgy akarja szolgálni a magyar katolikus öntudatot, hogy azt sérthetetlen önértetté és a magyar katolicizmus történelmi és mai helyzeti erőihez mért bivatástudattá fejlessze.”

A Katolikus Szemle ezután is korábbi irányvonalát követte, teljes határozottsággal, egyházi, társadalmi, közéleti kérdésekkel éppen úgy foglalkozva, mint a mű-

vészetekkel, irodalommal, színházzal, filmmel, képzőművészetekkel, messzemenően értékelve ezeknek a hagyományostól eltérő újabb törekvéseit is. Továbbra is bőven tárgyaltak a „szociális” kérdésekről; népi írókról, népi irodalomról, az alsóbb társadalmi rétegek helyzetéről és sorsáról, a nagybirtok jövőjéről; foglalkoztak a visszatért területekkel, a nemzetiségi problémákkal; szemlézték a korabeli hazai és külföldi irodalom és művészetek alkotásait, minden idegenkedést elhagyva ezek újszerűségeivel szemben; továbbra is téma a katolikus regény, katolikus irodalom mibenléte, (már messzemenően elismerve Mauriac-ot éppúgy, mint Molnár C. Pált) érdeklődéssel fordultak már a protestáns teológiai és egyháztörténeti művek felé is.

Az új szerkesztő – jegyezte meg a társulati alelnök az 1940-i közgyűlésen – a Katolikus Szemlét „az eddigi tudományos és szociális szellem emelkedett katolikus magaslatán” vezeti.

Mentegetőzés érződik a folytatásból: „Másik folyóiratunk, az *Élet*, nem pályázik ilyen magaslatokra. Annak a sok ezer középosztálybeli dolgozó katolikusnak lelki szomját tartja szem előtt, akik szórakozni és üdülni akarnak, s az irodalomnak nem a tökéletesség teljességével kell elkápráztatnia őket, hanem le kell szállania hozzájuk, hogy lassan, észrevétlenül felemelje azokat.”

S éppen ez volt népszerűségének oka: az *Élet* 1934–1944 közötti évtizedében *változatos, színes, szórakoztató társasági lap* volt, 1938-tól heti 44 oldal terjedelemben. Az olvasók találhattak benne elbeszéléseket, verseket, folytatólagos regényt; azután úti beszámolókat, táj- és városismertetőket, zene- és képzőművészet-történeti cikkeket, kortárs művészek portréit, modern technikai újdonságokról híradást s hasonlókat.

Minden számban volt könyvrovat, színházi, képzőművészeti kiállítási beszámoló, hangversenykritika. Különösen élénk volt a filmrovat, hazai és külföldi filmek ismertetéseivel.

S további jellemző – változatosan alkalmazott – rovatcímek: „Családi tűzhely”, „Otthon, család”, „Családvédelem”, „Az én házam az én váram”, „Asszonyok egymás között”, „Gyermekvédelem”. Volt természetesen kézimunka-oldal és keresztrejtvény. Az olvasók kérdéseit mindegyik számban igen részletesen válaszolta meg Szili Leontin, a népszerű író (tehát nem a pap-szerkesztő). Gondosan állították össze a divatoldalakat, de a sporttal foglalkozó cikkek is érdeklődést kelthettek.

Különösen figyelemreméltó a hetilap *képanyaga*. Igen sok ismeretterjesztő, valamint művészi fénykép található oldalain; mindig jól megválasztott az egész oldalas címlapfotó. Sok a művészettörténeti reprodukció, de jeles kortárs művészek képeit is láthatták az olvasók, többek között ezeket: Bernáth Aurél, Koszta József, Csók István, Buday György, Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Egy József, Berény Róbert, Farkas István, Molnár C. Pál, Kontuly Béla és mások.

A 30-as évek végétől megsokasodnak a színházi előadások és filmek részleteinek fotói. Az 1930/40-es évek fordulójának összes neves hazai színészének, színésznőjének képe látható a lapban; a címlapra s a hátoldalra ekkor már legtöbbször sztárfotó került (például Tolnay Klárié).

Bőven alkalmazta a hetilap a *grafikát* is: sok-sok rajz, gyakran humoros karikatúra kísérte az elbeszéléseket, a humoreszkeket (ez a műfaj is gyakran szerepelt a lapban). Az Élet legtöbbet foglalkoztatott grafikusművésze Szűr-Szabó József volt, később Janovits István is.

Az Élet *íróinak* névsorán végigtekintve igen változatos a kép. Sok cikk, elbeszélés, vers írójának neve azóta eltűnt a feledés homályában – így volt (így van) ez mindegyik folyóiratnál.

De az itt szereplő nevek *nagy része ma is ismerős* az olvasó emberek, az irodalom iránt érdeklődők körében.

Publicisztikai, illetve ismeretterjesztő írásokkal szerepeltek többek között Bálint Sándor, Ráth-Végh István, Juhász Vilmos, Kéry László, Fényi András, Baróti Géza, Kilián Zoltán, Szombathy Viktor, Noszlopi László, Wodetzky József, Nyisztor Zoltán, Katona Jenő.

Irodalmi, képzőművészeti, színházi tárgyú írásokat közöltek: Jajczay János, Vayer Lajos, Kopp Jenő, Staud Géza, Galamb Sándor, Haitz Géza, Makay Gusztáv, Kárpáti Aurél, Szenthegyi István.

A Szent István Társulat holdudvarába tartozó írók, költők természetesen mind jelen voltak az *Élet*-ben is: Dénes Gizella, Szili Leontin, Ijjas Antal, Csűrös Emília, Újházy György, Nagy Miklós, Kincs István, Ölbey Irén, Nagy Méda, Kocsis László, Tartally Ilona, Váth János, Zaymus Gyula, Ágoston Julián, Kinizsi Andor, Kunszery Gyula, Mentés Mihály, Pusztai Sándor, Szarka Géza, Ósz Iván, Bárdosi Németh János, Székely László, Városi István.

Szelíd hangú novellákkal (s ifjúsági kötetekkel) szerepelt a tragikus sorsú papíró: Kalló Ferenc (1944 véres őszén németek-nyilasok gyilkolták meg).

A Vigilia folyóirat köré tömörült írók is helyet kaptak a társulat hetilapjában: Possonyi László, Boldizsár Iván, Kézai Béla, Doromby Károly, Aradi Zsolt, Balla Borisz és mások.

Az az *öt jelentős, tekintélyes író, költő*, akik műveikkel tulajdonképpen az *Élet* szilárd, színvonalas, művészi alapközegét alkották az 1934–1944 közötti évtizedben: Rónay György, Thurzó Gábor, Mécs László, Sík Sándor és Harsányi Lajos volt.

De ami mindezek mellett kiemelkedően nagy jelentősége ennek a népszerű szépirodalmi hetilapnak ezekben az években: *a keresztény gondolkodású ifjú írók, költők új és új generációjának adott otthont*, biztató környezetet, s vált ezeknek a fiataloknak kirepítő fészkévé. Mindegyikük későbbi pályafutását alapvetően meghatározta az *Élet* katolikus szelleme, irodalmi-művészi színvonala, baráti-társas közege. Közöttük volt Takáts Gyula, Sőtér István, Mándy Iván, Vidor Miklós, Toldalaghy Pál, Dallos Sándor, Rába György, Birkás Endre, Örléy István, Lovass Gyula, Végh György, Tűz Tamás.

De – mint szellemiségben akkor azonos hullámhosszon levők – felkeresték írásaikkal a lapot Keresztúry Dezső, Illés Endre, Fertsek Ferenc, Örvös Lajos, Urbán Ernő, Tersánszky Józsi Jenő, Sinka István, Medveczky Bella, Hevesi Sándor, Aszlányi Károly, Bárány Tamás, Nagy Kázmér, Passuth László, Török Sándor, Mensáros Zoltán.

Érdekes, hogy Várkonyi Zoltán rövid karcolatokat közölt; Rezek Román és Dezsényi Béla pedig sok verssel szerepelt a lapban.

Pilinszky János számos költeménye olvasható az *Élet*-ben: első ízben az 1938. május 22-i számban az „Anyám”, s október 16-án a „Csönd” című vers. Ezek voltak első nyomtatásban megjelent írásai. Az ifjú költő az 1938/39-es tanévben volt nyolcadik osztályos gimnazista a pesti piarista gimnáziumban, 1939 májusában–júniusában érettségizett.

Az *Élet* írói körének munkájaként egy érdekes kötetet adott ki a Szent István Társulat „*Ködlovagok*” címmel, Thurzó Gábor szerkesztésében, „*Írói arcképek*” alcímmel 1941-ben.

Az előszót *Márai Sándor* írta „A tegnapok ködlovagjai” címmel. Első mondatai: „E tanulmányokban egy nemzedék tiszteleg a századvég néhány magyar írójának emléke előtt. Ezek az írók nem voltak soha különösen népszerűek, »divatosak« a magyar olvasó szemében.” Záró mondatai: „Nem elég egy hont alapítani: be is kell rendezni azt. Nem elég egy hazát a csatatereken, társadalmi vagy politikai síkon megmenteni: be kell bizonyítani a világnak, hogy volt mit megmenteni, ami érték a világ számára is. Az írók, akik a magyar félmúlt ködéből élénk lépnek e kötetben, ezt a csendesebb, hálátlanabb szerepet vállalták. Úgy tetszik, nincs messze az idő, mikor művüknek és szerepüknek életmentő fontosságot tulajdoníthat a nemzet.”

A kötetben 19 költő, író portréja található, ezeket többek között a következők írták: Makay Gusztáv, Lovass Gyula, Várkonyi Nándor, Sík Sándor, Sötér István, Rónay György, Kéry László, Illés Endre, Thurzó Gábor.

Az *Élet* heti terjedelme az 1943. és 1944. évfolyamban – a háborús papírviszonyok miatt – a felére, 22 oldalra csökkent.

Alighanem az *Élet teljes tízesztendősi működésére* – amíg a Szent István Társulat irányítása alatt állt – elmondható, amit a szerkesztő, Erdősi Károly az 1942-i első szám élére írt:

„Az *Élet* az eleven magyar irodalom tükré. Ha végigtekintünk íróin, az *Élet* régi évfolyamainak, megindulásának munkatársaival az élen, ott találunk minden fiatal magyar író, aki az egyetemes magyar irodalomban katolikus életszemléletet vall. Megtartottuk régi íróinkat, ez nagy büszkeségünkre szolgál. Közénk jött mindenki, aki az egyetemes magyar irodalomban a mi elveinket képviseli – ez komoly elégtételünk. És helyet adtunk a fiataloknak, akik közül nagyon sokan indultak el, hogy megbecsült vendégei legyenek minden magyar lapnak, irodalmi és szellemi fórumnak – ez pedig örömünk.”

A Szent István Társulatnak, a Katolikus Szemlének és az *Élet*-nek mindvégig ez volt a célja: „a komoly, gerinces irodalom és a törhetetlen katolikus életszemlélet eszközeivel szolgálni a szellem világát és a közönséget.”

Ezekben az években is változatlanul minden katolikus népiskolába hivatalból járt a *Nemzetnevelés*, amely 1937 szeptemberétől melléklettel, a „*Katolikus Tanügyi Közlöny*”-nyel

bővült, s az állami és egyházi iskolügyi rendelkezéseket közölte. Ez 1942 szeptemberétől önálló közlönyvé vált, ugyancsak a társulat kiadásában.

Többször szóba került a magyar katolikus püspöki kar ülésein a Szent István Társulat, továbbra is elsősorban tankönyvkiadványai révén.

1938. március 16-án például „a Kir. M. Egyetemi Nyomda és más könyvkiadók hivatkoztak arra, hogy középiskolai tankönyveik számára a Katolikus Középiskolai Főhatóság jóváhagyását az idő rövidsége miatt megszerezni nem tudták, a bíboros hercegprímás az 1938/39. évre engedélyezte azon tankönyveiket, amelyek katolikus középiskolákban eddig is használatban voltak. Ezen engedélyek kifejezetten csak a középiskolákra és csak azokra [= az iskolákra] szóltak, melyek e könyveket eddig is használták.”

Ezek a könyvkiadók azonban „szerettek volna a katolikus elemi iskolákba is bejutni, és e célból jelentkeztek a Katolikus Tanügyi Tanácsnál, hogy egyes könyveikre, melyek itt-ott bevezetettek, jóváhagyást nyerjenek. Az a körülmény azonban, hogy egyes elemi iskolák a Szent István Társulat monopóliumáról szóló püspökkari határozatot nem tartották meg és nem a Szent István Társulat könyveit használták, egy kiadónak sem adhat jogot a szabály áttörésére.” A hercegprímás úgy döntött, hogy „a Katolikus Tanügyi Tanács tankönyvengedélyezési céllal bírálatra más elemi iskolai könyvet, mint Szent István Társulati, el nem fogadhat.” De „a polgári iskolákra nézve is fennáll a Szent István Társulat monopóliuma mindaddig, míg a püspöki kar másként nem határoz.”

A Katolikus Tanügyi Tanács által engedélyezett tankönyvek „a következő tanévtől minden középiskolában használhatók lesznek, bármilyen kiadótól valók, viszont a nem engedélyezettek sehol sem.” Végül „a tankönyv-engedélyezési szabályzatnak a tanítóképzőkben és a gyakorlati [= kereskedelmi, ipari] középiskolákban is fennálló érvényére külön felhívja a hercegprímás a püspöki kar figyelmét.”

Az 1941. október 8-i ülés a Szent István Társulatot bízta meg, hogy „vállalja a *Katolikus Tanügyi Közöny* önálló kiadását és az ezzel kapcsolatban felmerülő költségeket is.”

(A következő társulati közgyűlés alelnöki jelentéséből: „A katolikus pedagógia szolgálatában készségesen megjelentettük a Katolikus Tanügyi Közönyt: egész évi bevétele 311.41 P, előállítási költsége 6484.01 P volt.”)

„Legutóbb olyan elemi népiskolai hittankönyv engedélyezését kérték – olvasható az 1942. október 7-i jegyzőkönyvben –, melynek kiadója nem a Szent István Társulat.” A bíboros hercegprímás „legjobbnak találja, hogy az elemi iskolai hittankönyveket továbbra is a Szent István Társulathoz adják ki, a többi [= középiskolai hittankönyveket] másutt is lehessen kiadni. A Szent István Társulat évi 50-60 000 P értékű ingyenkönyv ajándékozásával segíti a szegény tanulókat és hálálja meg a monopóliumot.” Az egri érsek megjegyezte, hogy az egri katekizmus kiadási joga az egyházmegyéé. „A püspöki kar úgy határoz, hogy a régi egri jog érvényben tartása mellett az elemi népiskolai hittankönyvek kiadója a Szent István Társulat legyen.”

Ugyanezen az ülésen felmerült a Katolikus Tanügyi Tanács fenntartásának problémája. A kalocsai káptalani helynök említette, hogy „a *Nemzetnevelés* jövedelméből lehetne fedezni a Katolikus Tanügyi Tanács kiadásait. Őminenciája fölhívja a figyelmet, hogy nem lehet a Szent István Társulat hasznos hajtó kiadványát megadóztatni, amikor más kiadványoknál hiányait nem pótolják.” A hercegprímás tehát megvédte a társulatot.

1943. március 17-i ülésükön a püspökök az új esztergomi katekizmusról tárgyaltak, ezt – most már „hittankönyv”-nek nevezve – Gigler Károly készítette a népiskola III–IV. osztályai számára. „A püspöki kar határozatában felkéri a szerzőt, hogy készítse el az 1-2. osztály számára is a hittankönyvet. A 3–4. osztályos könyvet a Szent István Társulat jelentesse meg szeptemberre, hogy használatba vehető legyen.”

1941-ben a püspöki kar 2000 pengőt utalt ki a Szent István Társulatnak az előkészítendő nagy magyar egyháztörténet munkálataira. Az 1943. október 6-i püspökkari értekezlet jegyzőkönyvének 31. pontja szerint „mivel azonban a Szent István Társulattal kötött szerződés szerint a Társulat mind a kötetek kiadásáról, mind a szerzői honoráriumokról gondoskodik, Őminenciája hozzájárulásával a Regnum-évkönyv megjelentetésére fordították az összeget.”

1944 januárjában XII. Piusz pápa Rómában szentté avatta Árpád-házi Boldog Margitot. A püspöki kar megbízásából Meszlényi Antal megírta a szent életrajzát, s azt a Szent István Társulat megjelentette. „Örvendetes – írta az 1944. márciusi értekezlet jegyzőkönyve –, hogy a szentté avatás nagyban fellendítette az ide vonatkozó irodalmat, úgyhogy több életrajz jelent meg Árpád-házunk e gyöngyéről.”

Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, mint a Szent István Társulat fővédője, közgyűlési bevezető beszédeiben ebben az időszakban a következő témákról szolt: „Opus iustitiae pax”, a trónra lépő XII. Piusz pápáról (1939), „A szellem kultúrája” (1940), „A realitások elhagyásának veszedelme” (1941), „A rágalomról” (1944).

A Szent István Akadémia 1939-beli felolvasóüléseinek néhány témája:

Zemplén György: Prohászka és Nietzsche, Hermann Egyed: A Veszprém egyházmegyei papság könyvkultúrája a XIX. század elején, Pitroff Pál: Balassi Bálint az újabb kutatások tükrében, Kállay Miklós: Óceánföldek vándora: vázlat Báthory István arcképéhez, Birkás Géza: A régi magyarság egy francia tanúja: Gustav de la Tour, Ábrahám Ambrus: A véredények beidegzéséről, Soó Rezső: Növényföldrajzi vizsgálatok a magyar Alföldön, Horusitzky Henrik: Buda hidrogeológiája, Deseő Dezső: Vizsgálatok a C vitamin megoszlásáról háziállatokban, Hoffmann Ernő: A látásfolyamat dualisztikus elmélete.

Egy-egy alkalommal Pakocs Károly és Kincs István saját elbeszélésüket olvasták fel, Bán Aladár pedig finn és észt költemények műfordításaival szerepelt.

1939. december 17-én ünnepi ülést tartott az akadémia abból az alkalomból, hogy Rómában megjelent Serédi hercegprímás nagyszabású egyházjogi művének – az egyházi törvénykönyv, a *Codex Iuris Canonici jogforrásai* sorozatának – utolsó kötete. Serédi hercegprímás előadása („Az egyházi törvénykönyv jogforrásait összefoglaló ta-

bellák”) után Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter köszöntötte őt: „munkájával világszerte megbecsülést szerzett a magyar névnek.” Ezután *Radó Polikárp* értekezése következett („Magyarország legrégebb liturgikus könyve: a Szelepcsényi-kódex”), majd *Pakocs Károly* olvasta fel novelláját („A lélek visszatér”).

1940 néhány főbb felolvasása, székfoglalója: *Blazovich Jákó*: Katolicizmus és antiintellektualizmus, *János József*: Milyen értelemben lehet a filozófia keresztény?, *Atzél Elemér*: A hatósági orvosi titoktartás, *Egyed István*: Apponyi mint közjogász, *Radványi Kálmán*: Prohászka Ottokár és az ifjúság, *Szántai Szémán István*: A szovjet és a könyv, *Bartha József*: Faji elem és keresztény szellem irodalmunkban, *Papp Ferenc*: A budapesti melegforrások, *Andreánszky Gábor*: A Földközi-tengervidék növényzetének biológiai spektruma, *Mödlinger Gusztáv*: Az állati szervezet ritmusa, *Kadic Ottokár*: A bükki Subalyuk-barlang diluviális eredetű emberi csontjai, *Theiss Ede*: Közgazdaságtudomány és korszerű gazdaságpolitika.

Az ez évi ünnepi ülést a *Szent István Akadémia fennállásának 25. évfordulója* alkalmából tartották. Serédi elnök „Szent László királyunk dicsőséges emléke”, Pataky Arnold „Néhány gondolat Izaiás próféta történelemszemléletéről” címen tartott előadást, Viszota Gyula pedig „A Szent István Akadémia 25 éves múltja” címmel értekezett.

A Szent István Akadémia néhány ismertebb új tagja 1939–1944 között: Bulla Béla, Jajczay János, Bánhegyi Jób, Blazovich Jákó, Wolsky Sándor, Zaymus Gyula, Genthon István, Kumorovitz Bernát, Nizsalovszky Endre, Berze Nagy János, Vároasi István, Réthly Antal, Baránszky Jób László, Várkonyi Nándor, Kniezsa István, Ijjas Antal, Klempa Károly, Szalai Jeromos.

Súlyos aktuális problémát fejtegetett Serédi bíboros az akadémia 1941. december 14-i ünnepi ülésén „*Egyéni felelősség*” címmel.

Mindenkire, a társadalom mindegyik tagjára érvényes: „egyéni és kollektív cselekedeteiben mindenki saját személyében felelős az Isten, az egyház és a haza előtt. Az erkölcsileg kifogás alá eső kollektív cselekedetekkel kapcsolatban *befelé* hiába próbálnák elaltatni magukban az igazságos bírót: a lelkiismeret szavát; *kifelé* pedig hiába mentegőznének, hogy az ilyen káros kollektív cselekedet nélkülük is létrejött volna, vagy hogy a kollektív felelősségből személy szerint kevés esik rájuk. Hiába hivatkoznának arra is, hogy ők csak hivatali kötelességet teljesítettek, vagy hogy a pártfegyelem szerint jártak el, mert erkölcsileg helytelen cselekedetet senkitől sem kíván a haza. Ilyen cselekedetre sem a munka kollektív természete, sem a hivatal, sem a pártfegyelem nem jogosít fel, de nem is mentesít az alól a beszámíthatóság alól, amely az egyéni felelősség címén a kollektív cselekedetekben való közreműködés arányában megállapítható. És ha ezt az egyéni felelősséget az emberek meg nem állapítanak, egyszer majd megállapítja az Isten!”

Néhány téma az 1941-i felolvasásokból: *Becker Vendel*: A Katolikus Iskolai Főhatóság szervezete és feladata, *Hoffmann Ernő*: Az aberráció és a Doppler-jelenség a mechanikában és az optikában, *Wagner János*: A csigák táplálkozás-biológiája, *Takáts In-*

ce: Magyar ferences aszketikus élet a 17-18. században, *Szinnyei Ferenc*: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban, *Dudich Endre*: Új rákfajok hazánk faunájában, *Noszlopi László*: Hivatás, pályatudomány, pályalélektan, *Meszlényi Antal*: Zichy Domokos rozsnyói püspöksége, *Vörös Cyrill*: Szögletes testek térfogata a Bólyai-féle geometriában, *Teller Frigyes*: Középkori magyar egyházzenei emlékeink, *Mibályi Ernő*: Az expresszionista szobrászat, *Félegyházy József*: A tatárjárás történeti kútfőinek kritikája, *Wodetzky József*: Újabb adatok Laplace elméletéhez, *Aistleitner József*: Születés, halál és feltámadás az ugariti hitvilágban, *Kumorovitz Bernát*: A magyar címer kettős keresztje, *Horger Antal*: Magyar szófejtések, *Gálos László*: Istenfogalom és egyházfogalom.

Zaymus Gyula székfoglalója keretében a „Melitta néni kanala” című elbeszélését olvasta fel.

Az akadémiai tagjelöltek névsorát a választás előtt mindig véleményezésre küldték a hercegprímáshoz. 1941. január 13-i átiratában Serédi bíboros így reflektált a hozzá eljuttatott névsorra: a benne szereplők mindegyike elfogadható számára, „amennyiben a felsoroltak *bázassága* katolikus szempontból kifogástalan.”

A következő években elhangzott felolvasások címeiből:

Joban Béla: Egészségügyi és szociális gyermekvédelmünk bírálata, *Szentkláray János*: Újabb adatok a vérszegénység kórtanához, *Szalóczy Pelbárt*: Temesvári Pelbárt „Stellárium”-a, *Jajczay János*: Az esztergomi Keresztény Múzeum Báti-képeinek ikonográfiája, *Mosonyi János*: Új adatok a hypophysis működéséhez, *Kratochvil Károly*: Hadművészet, hadászat, hadi repülő, *Réthly Antal*: Budapest éghajlatáról, *Noszlopi László*: A megöregedésnek és a halál közeledésének pszichológiája, *Becker Vendel*: A keresztény nemzeti népiskolák jövője, *Lepold Antal*: Esztergomról készült metszetek a XVI. és XVII. században, *Berkes Zoltán*: A Hold fényváltozásai és a csapadék járása, *Sziklay János*: Rónay Jácint naplója, *Ábrahám Ambrus*: Vérnyomást szabályozó készülékek a véredények falában, *Béll Béla*: A szabad légkör kutatásának főbb eredményei, *Jajczay János*: Magyarországi Szent Margit ikonográfiája, *Berze Nagy János*: A világ közepe: a magyar ősvallás nyomában.

Az 1942. decemberi ünnepi ülésen Serédi hercegprímás előadásának címe: „Az emberi szabadság a kánonjogban”. Ezt követte Pataky Arnold („Állandó küzdelem, végső győzelem – ő és újszövetségi példák”) és Vargha Damján felolvasása („Jubiláló magyar szerzetesrendek” – ciszterciek, domonkosok, piaristák).

További felolvasóülések: *Nizsalovszky Endre*: Ítélet és igazság, *Loczka Alajos*: Ipari utánpótlás és a tanoncotthonok, *Székely László*: Jób könyve: verses műfordítás, *Pataky Arnold*: Tizenennyolc évszázad történeti távlatából: a Vetus Latina, *Berkes Zoltán*: A légnymás hullámzásai, *Radó Polikárp*: A magyar liturgiátörténeti kutatás jelenlegi állása, *Baránszky Jób László*: Líránk formanyelve a nyugatos nemzedék után, *Jánosi József*: Az immanens és transzcendens cél az etikában, *Várkonyi Nándor*: Az egyházatyák lelki világa, *Atzél Elemér*: A gyógyszerész hivatás etikája, *Burka Kelemen*: A pesti barátok 19. századi történetéből, *Vereby Károly*: A támasztó szövetek és a csontvelő fejlődésének problémái.

Az 1943. december 12-i ünnepi ülésen „A közömbösség” címmel értekezett Serédi hercegprímás. „Az emberiség történetének ebben a sorsdöntő korszakában – mond-

ta többek között –, amikor a vészterhes évek és az idegbontó események szinte kergetik egymást, mikor mindenki érzi, hogy az eseményekkel szemben nem maradhat érdektelen: akadémiánknak ezen az ünnepi ülésén a közömbösségről, vagyis *a magán és nyilvános élet világi és egyházi vonatkozású kérdéseiben a szükséges állásfoglalástól való tartózkodásról kívánok beszélni.*” – Záró mondata: „Ünnepi ülésünket azzal a magyar és katolikus kéréssel nyitom meg, hogy hazánk és egyházunk iránt minálunk se magán, se nyilvános életében senki közömbös ne legyen, ha elpusztulni nem akarunk.”

Az ünnepi ülésen *Pataky Arnold* az új pápai enciklia, a „Corpus Christi mysticum” bibliai alapjairól beszélt, *Pakocs Károly* pedig elbeszélését olvasta fel: „Székely András megszenvedett a tplomért”.

A második világháború legtragikusabb évében, *1944. március 16-án* a Szent István Társulat közgyűlésén az alelnök egyrészt a háború okozta egyre fokozódó nehézségekről beszélt, másrészt meglepéssel szólt a társulat *batalmas és sikeres könyvkiadó és könyvterjesztő tevékenységéről.*

„Mondják: nagyobb a pénzbőség; mondják: háborúban ez mindig így volt, de azt hiszem – s e hitemben egy szebb jövő biztosítékát látom –, a fő ok az, hogy egyfelől könyveink valóban jó könyvek, hiszen a legkitűnőbb írók alkotásai, másfelől pedig az, hogy nem hiába működik évtizedek óta a katolikus sajtó propagandája, nem hiába hálózta be a Katolikus Akció kultúrprogramja az egész országot; a célt kezdjük elérni: *a keresztény tömegek is olvasnak, sőt vásárolnak is könyveket!*”

Sajátos változás állt be ezekben az években a társulat belső kiadáspolitikájában. Hosszú időn át a tankönyvek haszna segítette a többi könyv kiadását; az utóbbi évtized iskolareformjai, illetve a sok tankönyv-változtatás nyomán viszont a tankönyvkiadás már nem hasznot hozó. Most éppen ez a kiadási részleg szorul segítségre, ezt pedig az utóbbi években erősen felfutott felnőtt és ifjúsági szépirodalmi művek haszna nyújtja.

A legtöbb ifjúsági művet a Szent István Társulat adta ki a hazai könyvkiadók között. Ugyanakkor a legolcsóbb kiadó. A hittankönyv „békebeli árát” egy fillérrel sem emelte, még a legújabb népiskolai III-IV. osztályos hittankönyv, *Gigler Károly* munkája is, „amely színes képeivel a legművészebb képeskönyvekkel veszi fel a versenyt”, csak 2 pengő. A többi társulati tankönyv is olcsóbb, mint más kiadók tankönyvei.

S egy további „rekord”: egyetlen év alatt, 1943-ban összesen 161 172 példány fogyott el a különféle társulati szentírási-kiadványokból.

A társulat ebben az évben a kispapok írói próbálkozására szánt összeget papnevelő intézetenként 500 pengőre, a római ösztöndíjat 1500 pengőre emelte.

Sajátos módon nem a társulat, hanem a Stephaneum Részvénytársaság igazgatósága 1944-ben *pályázatot hirdetett „katolikus világnézetű, elsősorban magyar népi vonatkozású, 20-22 ívnyi terjedelmű regény megírására.*” A pályadíjnyertes munka szerzői tiszteletdíja az első 3000 példányra 10 000 pengő. „Természetesen reméljük, hogy a pályázat során

több olyan szépirodalmi alkotással találkozunk, amelyek kiadását a szokásos kiadói feltételek mellett programunkba iktathatjuk.”

Imakönyveken, imafüzetekben, s a korábbi kötetek újranyomásain túl 1944-ben jelent meg a társulatnál Erőss Alfréd: A vallásnevelés, Gigler Károly: Szentmisénk lelke, Erdey Ferenc: Engeszteljünk rózsafüzérrel című könyve, s két tudományos mű: Legeza Mihály: A transzcendens okság elmélete, Erdey Ferenc: A bölcsélet válsága a középkorban.

Az 1944. májusi *könyvnapokra* a Szent István Társulat három új könyvet vitt könyvsátorába: Schütz Antal: Krisztus, Dénes Gizella: Ég és föld között, Kinizsi Andor: Csupa házasság.

S 1944 márciusa és karácsonya között – micsoda hónapok voltak ezek! – került ki a Stephaneum nyomdájából a 16 kötetes „Keresztény remekírók” sorozata, Kühár Flóris szerkesztésében, amely betetőzte ezeknek az éveknek a nagy sorozatait és összkiadásait.

A kötetek: Kühár Flóris: Az apostoli atyák, Radó Polikárp: A vértanúság emlékei, Szent Ágoston: A keresztény tanításról, Aranyszájú Szent János és Szent Ambrus a papi méltóságról, Nagy Szent Gergely: A lelkipásztorság kézikönyve, Az első szerzetesek és remeték életéből: keleten, nyugaton, A szüzességről, Az ősegyház szentségi élete, Az ősegyház imádságos élete, végül az egyházatyák szentbeszédei hat kötetben.

De a 10 *filléres füzet sorozatból* is jutott néhány darab 1944 vérzivataros hónapjaira: *Ajtay Kálmán*: A félhold árnyékában, *Fehér Mátyás*: Júlián barát útja, *Honti Jenő*: Csodák a földön, *Kalló Ferenc*: Cégtábla a kapu fölött, *Nagy Miklós*: Milliók nyomában, *Németh István*: Lourdestől Fatimáig, *Városi István*: Ezeket írjuk nektek.

1944 decemberéig havonta sorra megjelentek – bár egyre csökkenő terjedelemben – a Szent István Társulat lapjai: a *Nemzetnevelés*, az *Élet*, a *Katolikus Szemle*.

Ez utóbbit új főszerkesztő jegyezte ebben az évben: Kühár Flóris 1943 végi halála után *Radó Polikárp* irányította a lapot.

Ezekben a számokban is olvasható volt az impresszumban, ahogyan a korábbi évtizedben is: „A Szent István Társulat tagjai évi 10 pengő tagsági díjuk fejében kapják a Katolikus Szemlét, s ezen felül 20%-os engedményt élveznek – a tankönyveken kívül – a társulat összes kiadványának árából.”

Az 1944-es évfolyam utolsó számainak egyikében olvasható *Sinor Dénes* (akkor De Guelle hadseregének katonája, később a Francia Akadémia tagja, ma világhírű amerikai tudós) cikke: „Franciaország küzdelme a nyomor ellen”, ebben a Secours National tevékenységét ismerteti, amelyet az 1940. okt. 19-i törvény hívott életre „a háború és következményei által megviselt lakosság segélyezésére.”

S néhány jellemző korfestő tanulmány cím a Katolikus Szemle 1944. évi utolsó számaiból: *Szunyogh X. Ferenc*: Montecassino sorsa, *Pénzes Balduin*: Erdélyi József; Féja a mérlegen, *Cserháti József*: Az emberi személy válsága, *Holenda Barnabás*: Atomenergia a Nap belsejében, *Horváth Richárd*: Egyházunk és népünk az idő sodrában; A mához küldettünk, *Erőss Alfréd*: Üldözni fognak titeket.

Az 1944-es esztendő a február 25-i együttes üléssel kezdődött a *Szent István Akadémia*-n. Ezen ismét megválasztották Serédi hercegprímást az Akadémia elnökévé, másodelnökké pedig Angyal Pál jogászprofesszort; mindkettőjüket hat évre, tehát 1950-ig. Ugyanekkor Pataky Arnold tartott előadást *Árpádházi Szent Margit 1944 januárjában történt szentté nyilvánításáról*.

További felolvasóülés-témák tavasszal és ősszel:

Meszlényi Antal: A magyarországi Szent Margit kultusz története, *Wodetzky József*: A Hold heliocentrikus pályájának tulajdonságai, *Jubász Kálmán*: Az aradi társaskáptalan, *Eröss Alfréd*: A bölcelet és a kegyelem titka, *Locka Alajos*: Iskolapolitikánk vezető elvei, *Bánhegyi Jób*: Juhász Gyula lírájának metafizikai indítékai, *Plank Jenő*: A cerium mennyiségi meghatározásáról, *Gyenis Kálmán*: A magyar jezsuita rendtartomány kialakulása.

Az akadémia egyik rendes tagja, *Schwartz Elemér* 1944. március 10-én adta át az akadémia főtitkárának „A Tudós Társaságok és a Szent István Akadémia” című tanulmányát az akadémia szervezetének átalakításáról. Az akadémiai tagok osztályüléseiken ezt megtárgyalták, a vélemények összegezésére azonban már nem jutott idő.

1944. október 27-én zajlott le ennek az évnek az *utolsó felolvasó* ülése, ezen Skrop Ferenc „A szív működés elektromos jelenségeiről” tartott előadást.

Budapest ostroma nemsokára elkezdődött.

VISSZAPILLANTÁS

Sok százezer füzet, könyv címlapjának alján olvasható: „*A Szent István Társulat kiadása*”, vagy csak egyszerűen: „Szent István Társulat”. A korabeli köznyelvben is a társulat, mint könyvkiadó vállalat szerepelt, bizonyítják ezt a könyvekről írt recenziók, a püspökkari jegyzőkönyvek stb. Pedig a könyvek kiadója tulajdonképpen nem a társulat, hanem a társulat tulajdonában levő könyvkiadó vállalat volt. Ennek neve 1922 óta: „*Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó, a Szent István Társulat egyesített üzemei részvénytársasága*.”

Ez a „Stephaneum... részvénytársaság” úgy működött, mint minden más részvénytársaság; s mindegyik korabeli jelentősebb könyvkiadó vállalat *részvénytársasági formában* létezett. Tehát a részvénytársaság igazgatótanácsa volt a felelős mindenért: a vezetésért, a könyvkiadás-politikáért, a pénzügyi-gazdasági egyensúlyért, a haszonért, a haszon hova fordításáról, a veszteségért stb. Az igazgatótanácsban a részvényesek képviselői foglaltak helyet. Azt azonban, hogy kik voltak a részvények tulajdonosai, ki volt a részvénytöbbség tulajdonosa, milyen érdekcsoportok állnak mögöttük – ez a többi könyvkiadónál nem volt ismert, nem emlegették őket, nem is volt rá senki kíváncsi.

Más volt a helyzet a Stephaneum Rt.-nél: az igazgatótanácsnak hivatalból tagja volt a Szent István Társulat teljes elnöksége, azután a társulat által delegált néhány tag; az igazgatótanács többi tagja is teljes mértékben szimpatizált a társulat cél-

jaival; azon felül a részvénytársaság vezérigazgatója a társulat igazgatója volt; s ami a leglényegesebb: a részvények többségét a Szent István Társulat birtokolta.

A Szent István Társulat eszmei befolyása tehát meghatározó módon biztosítva volt e részvénytársaságban. Mindezekon felül a társulat szabályzata kötelezte a társulati igazgatót (vagyis a részvénytársaság vezérigazgatóját), hogy minden évben számot adjon a társulat közgyűlésén a részvénytársaság helyzetéről, pénzügyi egyenlegéről, a kiadott könyvekről.

Ezt a kiadót tehát az különböztette meg alapvető módon a korabeli összes hazai könyvkiadó vállalatától, hogy *egy határozott eszmeiségű, karakteres célt maga elé tűző és megvalósítani kívánó egyesület, „társulat” állt mellette,* annak birtokában volt. Ilyent nem találunk a hazai könyvkiadók között (neve ellenére a Franklin Társulat sem volt sohasem ilyen helyzetű).

A Szent István Társulat *mint egyesület* mindvégig hűségesen őrizte a régi egyesületi formákat. Például a *választmány* együttesét, 60 tagjának mindegyik évben való kinevezését. Általában negyedévenként tartotta ülését ez a testület, de hogy tagjaik közül kik voltak jelen az üléseken s hogy miről tárgyaltak, miben befolyásolták a társulat elnökségét (s azon keresztül a részvénytársaság igazgatótanácsát), arról nincsenek adataink a részvénytársasági időszakból (tehát a századforduló idejétől).

A választmány tagjainak mintegy fele jelentős közéleti személyiség volt, például Apponyi Albert, Klebelsberg Kunó, Teleki Pál, azután más arisztokraták, néhány püspök, egyetemi tanárok, például Kornis Gyula, Brandenstein Béla, Schütz Antal és mások.

Hosszú éveken át a választmány tagja volt Simonyi Semadam Sándor, volt miniszterelnök, Ernst Sándor, volt miniszter, 1935-ben Imrédy Béla, a Nemzeti Bank elnöke, 1938-tól Szendy Károly, Budapest polgármestere s mások.

Sajátos kép ezekből az évekből: 1939-ben a választmány tagja *Batthyány-Strattmann László*; 1941-től a társulat védői karának tagja *Apor Vilmos* (mindig ott volt a közgyűléseken); 1945-től a társulat fővédője és nagy jelentőségű közgyűlési előadások előterjesztője *Mindszenty József* – három szentéletű ember a társulat közelmúltjából!

Reformkori örökséget őrzött a társulat a könyvkiadó részvénytársaság melletti-mögötti *egyesületi tagsággal*. A Szent István Társulat tagjai sohasem éltek egyesületi életet sem helyileg, sem országosan, nem is tudtak egymásról; a részvénytársaság üzletmenetébe, könyvkiadási terveibe beleszólásuk nem volt, tagdíjuk együttes összege elenyésző volt a részvénytársulat pénzügyi gazdálkodásában.

A tagság, mint intézmény mégis megmaradt 1848-tól kezdve mindvégig: *a tagok tulajdonképpen a részvénytársaság kiadványainak propagandistái voltak* saját szűkebb-tágabb körükben. Az évi közgyűléseken az alelnöki jelentésében sokáig szerepelt a létszámukra vonatkozó adat.

Az 1923-i – a társulat fennállásának 75. évfordulóját ünneplő – közgyűlés évében – az igazgató jelentése szerint – 2650 tagja volt a társulatnak. 1926-ban ezt jelentette az alelnök: „Megnyugvással állapíthatom meg, hogy a társulati tagdíj új ren-

dezése folytán a tagok létszáma is emelkedőben van. Jelenleg a fizető tagok száma 1937, ami az 1924. évi létszámhoz képest 178-cal való gyarapodást mutat. A nem fizetés miatt törölt régi tagok is kezdenek visszatérni, s az utóbbi hónapokban különösen sok új tag jelentkezett (278) a társadalom minden rétegéből, ami öröndetes jele a társulat iránt mutatkozó általános érdeklődésnek.” 1927 elején 2383, 1929 elején 2422, 1930 elején 2622 a tagok száma.

Az 1931-i márciusi jelentés szerint „nagyobb szabású propagandával sikerült elérni, hogy míg a múlt évben 200, addig az idén – 1930. december 31-ig – 707 új taggal gyarapodott rendes tagjaink száma. Jelenleg a rendes tagok létszáma 3045.”

„A gazdasági élet óriási leromlása tagjaink sorát is megtizedelte – jelentették 1933-ban: az 1931. évben 173 tag lépett ki és 291 lépett be, az 1932. évben pedig kilépett 260 tag és csak 48 lépett be.” Nyilván nem tudatos kilépések határozott bejelentéséről volt itt szó, hanem a tagdíjfizetés – különféle okok miatti – elmulasztásáról.

A következő évben az alelnök „a taglétszám stagnálásáról” szólt, majd ezután a közgyűlések alelnöki beszámolóí már nem közöltek adatot a Szent István Társulat tagjainak a számáról. Annál inkább törekedtek arra, hogy minél több előfizetője legyen a Katolikus Szemlének, illetőleg az Életnek.

A társulati *tagdíj* összege az 1920-as évek második felétől – a pengő bevezetésétől – évi 10 pengő volt, ezért *tagdíjilletményként* a Katolikus Szemle, valamint a Szent István Naptár járt. Ezekon felül a tagok 20% *kedvezményt* kaptak az összes társulati kiadvány árából (kivéve a tankönyveket).

Egy másik sajátosság e részvénytársaság életében – túl a mellette álló, tisztkarral, közgyűléssel, tagsággal, alapszabályzattal rendelkező egyesületen –, amely megkülönböztette más korabeli hazai könyvkiadóktól, hogy *megőrizte reformkori indulásának szociális-karitatív örökségét*: minden esztendőben – akárcsak az 1920 előtti évtizedekben – igen nagy mennyiségű könyvet juttatott ingyen, térítés nélkül olyanoknak, akik ezeket anyagi helyzetük miatt nem tudták megvásárolni, de igényük volt rá. A két világháború közötti időszakban azonban már nem kórházakat, börtönöket, szegényházakat, hanem elsősorban a katolikus iskolák szegény diákjait, iskolai könyvtárakat, egyesületeket segített ajándékkönyveinek nagy tömegeivel.

1926-ban például ezt jelentette az alelnök: „A társulat anyagi erejéhez mérten az iskoláknak és szegényebb intézményeknek juttatott ajándékkönyvek útján jelentős áldozatokat hozott. 150 millió korona a bolti ára az így ajándékba adott könyveknek.”

1927-ben ingyen adott a társulat 1425 darab katekizmust és bibliai történet-tankönyvet, 2000 darab egyéb tankönyvet, 4300 más társulati kiadványt, összesen 18 ezer pengő értékben.

Az 1928/29-i tanévben ugyanilyen tankönyveket és más könyveket mintegy 15 000 pengő értékben ajándékozott a társulat; 1930-ban 12000 példány könyv, ebből 10 000 példány tankönyv került szétosztásra ingyen.

1931-i jelentésből: „A társulat a maga erejéhez mérten az idén is szegény tanulóknak, iskoláknak tankönyveket, ifjúsági és szépirodalmi műveket összesen 16 390 példányban ajándékozott.” A következő évben az ingyen juttatott elemi és középiskolai tankönyvek példányszáma: 11 682.

Az 1934-i márciusi közgyűlésen – *a nagy gazdasági válság nehéz időszakában* – így tekintett vissza az alelnök: „A nagyon szegény tanulók között több mint 2000 tankönyvet osztottunk szét úgy, hogy más könyvekkel együtt önköltségben 10 000 pengő érték körül járó könyvet ajándékoztunk el, ami – ha a beszerzési árat vesszük – szép összegnek mondható akkor, amikor a részvények után osztalékot sem adhatunk, mert a társulat előbb akart megfelelni karitatív kötelességének.”

A következő két év beszámolóiból: „A társulat változatlanul eleget tesz régi kötelezettségének, s az olcsó tankönyvek mellett ezidén a rendkívül súlyos gazdasági helyzet ellenére is nem kevesebb mint 21 582 pengő értékű ingyenkönyvet juttatott a rászorulóknak.” (1935). – „Ebben az évben a társulat ismét jelentős – több ezer pengőt kitevő – összegű tankönyvvel és egyéb kiadvánnyal állt a katolikus iskolák szolgálatára.” (1936).

1939-ben 60 000 pengő az ajándékkönyvek értéke: ebben benne van a visszatért felvidéki magyar katolikus iskoláknak juttatott sok magyar nyelvű tankönyv is.

Részlet az 1940. évi közgyűlési beszámolóiból: „Ebben az évben összességében is az addigi legnagyobb áldozatunkat hoztuk az ajándék- és ingyen példányok adományozásával. Évi mérlegünkben ez az összeg ugyan csak 4000 pengővel szerepel, a többi költséget részvénytöbbségi tulajdonban levő vállalatunk, a Stephaneum Rt. vállalta magára. Már az iskolai év előtt meghirdettük a *Nemzetnevelésben*, hogy 10 000 pengő értékű hittankönyvet osztunk szét ingyen a katolikus népiskolák között. A jelentkezők száma oly nagy volt, hogy 27 000 pengővel is csak a kérések egy részét, mégpedig kisebb részét tudtuk elintézni. Boldogok volnánk, ha akciónkat jövőre folytathatnánk. Ezeken kívül egyéb tankönyvekből, ifjúsági iratainkból s más kiadványainkból különböző címen több mint 90 000 pengő értékűt ajándékoztunk.” *Ez összesen 117 000 pengő értékű ajándékkönyv!*

1941-ben ennek az összege 110 000 pengő. 1942-ben „hivatásunkhoz híven az idén is bőségesen láttuk el ajándékkönyvekkel az iskolákat s egyesületeket. Körülbelül 75 000 pengő az elajándékozott könyvek értéke, amik között mintegy 10 000 pengővel szerepelnek a hittankönyvek.” Az 1943. évi adat: 46 000 pengő értékű ajándékkönyv.

S akárcsak az első világháború idején, ekkor, *a második világháború kegyetlen időszakában* is kiterjedt a társulat vezetőinek figyelme *a harcterek poklában küzdő katonák lelkipondozására*. „Imafüzet katonák számára” címmel 16 oldalas kiadványt állítottak össze, ezt 60 000 példányban terjesztették a katonák között; 200 000 példányban közreadták a táborigazgatók négyoldalas röplapját, s 20 000 példányt juttattak a katonák részére Czapik Gyula imakönyvéből. „Természetesen mind e 280 000 példányt díjtalanul, ajándékként adtuk honvédeinknek.” Megjelent a „Családok esti imája a hadbavonultakért” című imafüzet is.

S végül egy, a Szent István Társulat történetében, de a hazai szentírás-kiadások múltjában is egyedülálló vállalkozás: „*Kiadtuk rotációs nyomással, egyelőre 170 000 példányban a Szent Lukács evangéliumot, s a 84 oldalas füzetet mindössze 20 fillérért bocsátottuk forgalomba. Elsősorban a harctéren küzdő katonáinknak kívántunk szolgálni vele.*”

REMÉNY A FOLYTATÁSRA

1944 őszétől 1945 tavaszáig – hatalmas pusztítást okozva – végigszántották az országot a második világháború befejező hadműveletei. A budapesti Szentkirályi utca környékén 1945 januárjának közepén csendesedtek el a harcok, Budán még néhány hétig folyt a küzdelem, majd azután április elején hazánk egész területén befejeződött a háború.

A Szent István Társulat székházát nem érte különösebb kár, a nyomda teljesen sértetlen maradt, minden tekintetben működőképes volt. De csak 1945 májusában indulhatott meg gépein a munka: a szovjet hatóság ekkor adta meg a működési engedélyt. A hatalmas kapacitású korszerű nagyüzem azonban ekkor még korábbi teljesítményének csupán mintegy felét nyújthatta: számos szakmunkása még hadifogságban volt, s áram- és gázhiány, de főként *papírhiány* szabott gátat a termelésnek.

Főként ez utóbbi okozott a következő években is bonyodalmat. A papír ugyanis zárolt cikk volt: hivatalos állami hatóság osztotta szét a nyomdának a szűkös mennyiségű papírt, az igényléseknél mindig jóval kevesebbet. De ennek a Szent István Társulat, illetőleg a birtokában levő részvénytársaság és nyomda esetében *más vonatkozása* is volt.

A háború befejezése után az ország közéleté ismét megindult, mozgásba lendült. A politikai pártok többsége egy, a korábbiaknál fejlettebb korszerű *polgári társadalmi berendezkedés* megteremtése érdekében politizált. A Magyar Kommunista Párt s a neki elkötelezett baloldali politikai erők azonban a „*proletárdiktatúra*” társadalmi formációjának létrehozásáért tevékenykedtek, a Szovjetunió mintájára. Ebben az új társadalmi rendszerben nem lesz már semmiféle szerepe vallásnak, hitnek, egyháznak, mindez – a kommunista ideológusok szerint – úgyis eltűnik ebben „a tudományos elvek alapján” felépített társadalomban.

Az 1944/45. évek fordulójától kezdve a hazai kommunista párt megszerezte magának az e cél elérését biztosító legfőbb állami pozíciókat, s képviselőik e hivatalokban már az 1945-ös kezdetektől érvényesítették előbb rejtetten, azután egyre nyíltabban egyházkorlátozó, vallásellenes szándékaikat.

A korábbi, katolikus irányultságú *napi- és hetilapok, folyóiratok egyikét sem engedélyezték*, ezek mind megszűntek. 1945 nyarán jelenhetett meg a néhány oldalas Szív-újság és az Új Ember, mindkettő, mint hitbuzgalmi (nem közéleti) lap, de ezek is állandó papírhiánnyal küzdöttek.

A Szent István Társulat korábbi lapjaitól (*Katolikus Szemle, Élet* s a katolikus tanítóóság lapja, a *Nemzetnevelés*) is megtagadták az engedélyt, jóllehet ezt – különösen

a Katolikus Szemléét – folyamatosan kérvényezték. Hasonló okok miatt a könyvkiadványok is a korábbiaknál jóval nehezebben láthattak napvilágot.

(Más kiadók nem vallásos vonatkozású műveire könnyebben lehetett papírkiutalást szerezni, ezért a Stephaneum Nyomda ezekben az években sok bémunkát vállalt orvosi, jogi stb. szakkönyvek előállítására.)

A Szent István Társulat kiadásában *1945-ös évszámmal* a következő művek jelentek meg – többek között – az újra trianoni határok közé szorult ország katolikus olvasóközönsége számára:

„Jézus, a szeretet királya” szentóra-füzet, Mihalovics Zsigmond: Az első osztályos gyermekek áldoztatása, Tiefenthaler József „Sötét napok” című visszaemlékezése; 1945 karácsonyára több gyermek- és ifjúsági, illetve felnőtt szépirodalmi mű: Nagy Méda: Elhajolt utak, Szili Leontin: Egy marék hó, Thurzó Gábor: A Moll-lányok; azután Barát Kata: Gyöngyharmat, Blaskó Mária: Giling-galang, Csongrádi János: Fajankó, Csűrös Emília: Kalotay Margit néni, Nagy Méda: Ági megváltozik, Szili Leontin: Hétpettyes katicabogár, Magyary Judit: Tegnap és ma.

1945-ben jelent meg Sík Sándor új verseskönyve: Gyöződ-e még?

S ekkor már kapható volt a Szent István Társulat új kalendáriuma is (a háború előtti esztendőök évenkénti tucatnyi naptára helyett most csak ez az egyetlen) „*Katolikus Naptár az 1946. évre*” címmel – s ez lett a társulat utolsó kalendárium-kiadványa.

A szokásos kalendárium-anyagokon kívül olvashatók voltak benne a következők: Mindszenty bíboros írása: „Szent István nyomában”, azután Borbély István: Az engesztelés, Kollár Ferenc: Szövetkezzünk Isten országáért, Blaskó Mária: Neveljük Jézus szívének gyermekeinket című cikkek; Sík Sándor verse: Messze nézzen, aki élni akar; majd elbeszélések: Szili Leontin: Szent József közbenjár, Újházy György: Báth Balázs, Sinkó Ferenc: Hermasz pap viadala; végül egy irodalmi tanulmány Pénzes Balduintól: Az otthon a költők ihletője.

Az új könyvek mellett számos korábbi társulati kiadvány került *újranyomásra* és közreadásra e szűk 1945-ös – májustól decemberig tartó – időszakban.

Újra megnyíltak a társulat könyvesboltjai: a budapesti Kecskeméti utcai könyvüzlet, valamint a ceglédi, balassagyarmati, szegedi, debreceni, győri és pécsi könyvesbolt.

Hosszú szünet után *1945. szeptember 27-én* tartott újra ülést a Szent István Társulat *választmánya*. Erdősi Károly alelnök jelentette: „Hála az Isten szent gondviselésének, házunkat, nyomdánkat, krudáinkat, gépeinket nagyjából épségben sikerült megőriznünk.” Az elhunyt Serédi hercegprímás örökébe Mindszenty József veszprémi püspök került mint fővédő. „Mindnyájan tudjuk róla – mondta az alelnök –, hogy mindig az igazság szolgálatában állott s ezért szenvedések vállalására is kész volt. Adjon az Isten neki sok kegyelmet, hogy nehéz feladatait jól teljesíthesse, s társulatunkat is bölcsességgel irányíthassa, mi pedig ígérjük, hogy mindenben hűségesen követjük útmutatásait.”

Takáts Ernő igazgató az 1945. december 13-i választmányi ülésen *nagyszabású programot* vázolt a résztvevők elé. Hangoztatta, hogy „a társulat minden politikát távol tart magától”, „tervbe vettük egy 15 kötetből álló szépirodalmi sorozat kiadását, szerkesztésére Sík Sándort kértük fel és ő hajlandó is ezt vállalni. Másik tervünk egy katolikus enciklopédia megjelentetése. Nem 4-5 kötetes műről, hanem egy 20-22 kötetes hatalmas munkáról volna szó, olyan műről, mint a híres Herder Lexikon. Harmadik programunk a népies irodalom erőteljesebb szolgálata. Negyedik a rendes hitbuzgalmi munkákon felül a liturgikus könyveknek magyarországi előállítását. Ezek mellé sorakozna az Élet folyóirat tevékenysége, amelynek lapengedélye már rövidesen meglesz. A Katolikus Szemle engedélye – fájdalom – még mindig nincs meg, holott már régen ígérték: pótlásáról esetleg egy évkönyv kiadásával gondoskodhatnánk.”

Az alelnök tehát *nagy reményekkel* nézett a jövőbe, alighanem úgy vélte: ugyanúgy folyhat tovább ezután a társulat tevékenysége, ahogy az 1943/44-ben abbamaradt.

December 20-án rendezték meg a *közgyűlést* a társulati székház üléstermében (a dísztermet nem tudták fűteni). Másfél esztendő – hosszú és keserves időszak! – telt el az 1944 márciusi utolsó közgyűlés óta: ekkorra már ismét rendben és folyamatosan működött a részvénytársasági szervezet (a „Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó, a Szent István Társulat egyesített üzemei részvénytársaság”), fél teljesítménnyel ugyan, de dolgozott a nyomda, nyitva volt a hét könyvüzlet. A közgyűlésnek súlyt adott, hogy ekkor lépett a társulat tagjai elé az új fővédő: *Mindszenty József hercegprímás*, „kinék megjelenését e válságos időkben annyi szeretettel és reménységgel várta a társulat” – mondta üdvözlésében Preszly Elemér, a közgyűlés helyettesítő elnöke.

Az új prímás nemrég tért haza Rómából: bevezető beszédében a Szentatyával való találkozásáról beszélt, s megemlékezett a trienti zsinat megnyitása 400 éves jubileumáról. Így zárta beszédét: „Erősek akkor leszünk, ha Trient hite, erkölce jellemzi egyéni, családi és nemzeti életünket, ha – mint egyik magyar zsinati atya az akkori és mai nemzedék nevében is bejelentette – a zsinat végzéseit, mint Isten parancsait elfogadjuk és másokkal is megtartatjuk. Ez a *hit* győzelem a világ felett, a *törvény* pedig világitó fény az életúton, életforrás és visszatérés a halál omladékaiból.” Az érsek-prímás szavait – írta a jegyzőkönyv – „a jelenlévők szűnni nem akaró lelkesedéssel fogadják.”

Ezután Takáts Ernő igazgató számolt be az utolsó közgyűlés óta történt társulati eseményekről, kiadványokról, tervekről.

Megemlítette azt is, hogy a kiadási előirányzatban szerepel „a már régen programba vett Szekfű–Balanyi magyar egyháztörténete, valamint egy nagyszabású magyar katolikus enciklopédia.” (Ezek egyike sem valósult meg.)

A társulat elnökségében változások következtek be ezen a közgyűlésen. Gróf Mailáth György elnök már korábban, 1945. július 10-én bejelentette lemondását, Erdősi Károly alelnök pedig 1945. december 4-én meghalt. A közgyűlés résztvevői az elnökválasztást későbbi időpontra halasztották, a *társulat alelnökévé pedig az addigi igaz-*

gatót, Takáts Ernőt választották, társulati igazgatói és részvénytársasági vezérigazgatói tisztelet is megtartva.

A társulat vezetősége – 1945. december 20-i dátummal – levelet küldött szét tagjainak, hogy egy év elteltével újra felvegyék egymással a kapcsolatot. Részletek e levélből:

„Őszinte örömmel jelentjük a Szent István Társulat mélyen tisztelt tagjainak, hogy Isten különös oltalma társulatunk házáat, nyomdáját, könyv- és anyagkészletét lényegileg épségben megővta, s ha szenvedtünk is károkat s megsokasodtak is nehézségeink, a százesztendő társulat fáját a vihar csak megtépte, de ki nem döntötte.”

Ebből arra lehet következtetni – folytatódik a levél –, „hogy Isten az elkövetkező bizonyára igen súlyos időkben is szerepet szánt a társulatnak, s munkát kíván a magyar katolicizmus ez ősi intézményétől.” E munka az ostrom után azonnal megkezdődött, s a társulat „most, az első, legsúlyosabb nehézségek leküzdése után elérkezettnek látja az időt, hogy katolikus kultúrmisszióját mind szélesebb körökben vállalja és folytassa.”

Ezért kívánja a vezetőség „a társulat feladatainak s célkitűzéseinek mindenkor megértő barátaival s pártfogóival” a kapcsolatot ismét felvenni, és szorosra fűzni. „Tagsági illetményként a Katolikus Szemlélet ugyan még nem tudjuk megjelentetni, de készségesen megküldjük az 1946. évre szóló naptárunkat, s felújítjuk tagjaink számára a régi vásárlási kedvezményeket is, melyek mellett a tagsági díj már egy-két könyv megvásárlása esetén is teljes mértékben visszatérül.”

Az igazgatóválasztmány az évi tagsági díjat „mindössze 3000 pengőben állapította meg, s hisszük, hogy ezt az aránylag csekély összeget tagjaink nem vonják meg tőlünk. Reméljük, hogy tagjaink szíves megértését jó szolgálatainkkal viszonzhatjuk.”

A tagsági díj említett összege is mutatja: 1945 folyamán igen magasra emelkedett az infláció, a pengő elértéktelenedése, amely a következő évi első hónapokban még gyorsabb ütemben fokozódott, a millpengők teljes zűrzavaráig. Mindez ugyancsak nebezítette a könyv-forgalmazást. 1946. augusztus 1-től forgalomba került a forint; ebből viszont az emberek többségének igen kevés volt, az alacsony fizetések, jövedelmek miatt. A Szent István Társulat tagsági díja ettől kezdve évi 20 forint lett.

1946 elején új műszaki igazgató került a nyomda élére: 1946. március 11-én kapta ki nevezését Ketskés János (a távozó ifj. Kohl Ferenc helyébe). 1916-ban lépett a Stephaneum szolgálatába mint 15 éves szedőtanuló, majd egyre magasabb tevékenységi körökbe került. „A nyomdászat minden ágában széleskörűen képzett és tájékozott dolgozó” volt – írta róla a nyomda monográfusa.

A Szent István Társulat főbb kiadványai 1946-ban, 1947-ben:

A hittudományi művek között szerepelt Artner Edgár: Ókeresztény egyház- és dogmatörténet, Hermann Ipoly: Patrológia, Szentiványi Róbert: Szentírástudomány.

Lelkiségi könyvek: Gigler Károly: Találkozásunk Istennel, Szalézi Szent Ferenc Teotinus: az isteni szeretet könyve, Mojzes Péter: Kételyek és kételkedők, Erdey Ferenc: Apostolok iskolája, Nagy Miklós: Szent Gellért élete, Balogh Albin: Szent István, a honalapító, Nizsalovszky Endre (szerk.): Kereszténység és demokrácia.

Teljessé vált Gigler Károly korszerű alsó tagozatos hittankönyv-párosa: a 3–4. osztályos „Hittankönyv” mellé megjelent az 1–2. osztályos „Kis hittankönyv” is.

Két meditációs mű a választékból: Newman bíboros „Elmélkedések”-kötete, Perlaky Lajos: Vigasztalások könyve.

A népszerűsítő kis füzetek között látott napvilágot Tower Vilmos munkája: „Amit tudni illik” (ezzel a sorozat befejeződött).

Ekkor jelent meg Rónay György „Pázmány ébresztése” című kötete, valamint Zakar András összeállítása: „Útmutató közéleti kérdésekben”.

Néhány ekkori ifjúsági és felnőtt szépirodalmi kötet: Szili Leontin: Üzenem. . . , Új utakon, Ildikó, Magyary Judit: Újjáépítők, Kosáryné Réz Lola: Fecskefészek, Kinizsi Andor: Téves kapcsolat.

Ebben az időszakban került az olvasók kezébe Harsányi Lajos egyetlen drámája: a „Doktor Orbis”, valamint Városi István verseskönyve: „Hét nap”.

1947-ben jelent meg a Sík Sándor által szerkesztett „Katolikus szépírók” című sorozat négy kötete: Sík Sándor: Alexius-misztérium, Eckhardt Sándor: Új francia katolikus írók antológiája, Eugenio d’Ors: Ferdinánd és Izabella, Georges Bernanos: Quine tanár úr. Több kötet nem jelent meg e sorozatban.

Több régebbi és újabb imakönyvet is megjelentetett a társulat ezekben az években.

1946-ban és 1947-ben már minden negyedévben rendben megtartotta ülését az *igazgató-választmány*, de szabályszerűen sor került mindkét esztendőben a *közgyűlésre* is.

Az 1946. november 7-i közgyűlésen *Mindszenty bíboros* nagyszabású tanulmányban az *egyház szabadságáról* mint alapvető szabadságjogról értekezett, ennek fényében mutatta be az állam és az egyház viszonyát, együttműködési lehetőségeit.

Takáts Ernő alelnök-igazgató – a Magyar Kurír híradása szerint – beszámolójában elmondta: „a nagy feladatok elvégzésére növelni kell a tagok táborát, majd foglalkozott a tankönyvkiadás mai nehézségeivel, melyeknek ellenére lehetőleg segítséget akarunk nyújtani a magyar sors szegénységében velünk osztozó ifjúságnak. Ezt szolgálják elsősorban az iskolai segélykönyvtáraknak nyújtott könyvjuttatások. A tankönyveken kívül az elmúlt évben 30 önálló kiadványa jelent meg a társulatnak, mely különösen tudományos vonatkozásokban vállalkozott súlyos feladatokra, de nem hanyagolta el a szépirodalmat és az ifjúsági olvasmányokat sem, s ezen a réven jelentős összegeket juttatott katolikus íróknak.”

A közgyűlés megválasztotta a társulat világi vezetőjét – elnökét – *Preszly Elemér személyében*, az egykori Pest megyei főispán „irodalmi tevékenysége, mindenkor tanúsított katolikus életfelfogása és a társulat iránt mindenkor kimutatott hűséges magatartása alapján”.

Az 1947. évi májusi könyvnapra a Szent István Társulat Dénes Gizella „Szép koszorú” című kötetét jelentette meg, Mindszenty bíboros bevezető ajánlásával.

Az 1947. májusi 22-i választmányi ülésen az alelnök ezt jelentette: „A társulat helyiségeiben, könyvtárában és a kiadóhivatalban egy orosz ezredes vezetésével *könyvrazziá* volt. Ennek során a társulatnál indexre tett könyvet nem találtak”, de elvittek 50 társulati kiadású könyvet, valamint 1919 utáni évfolyamokat a

Katolikus Szemléből, az Életből, az Akadémiai Értesítőkből, valamint a naptárakból.

Közölte azt is, hogy teljes a bizonytalanság az egyházi iskolák tankönyveit illetően; a *tankönyvpapír kiutalás* a társulat számára megszűnt.

1948 tavaszán ünnepli a Szent István Társulat alapításának százesztendő jubileumát, javaslatok erre vonatkozólag:

„1. Tartassék ez alkalomból megfelelő jubiláris ünnepség. 2. Írassék meg a társulat százesztendő munkásságának története; adassék ki ezen kívül – a Szent István Akadémia bevonásával – a „Katolikus Magyarország” című kötet, feldolgozva benne a magyar katolikus egyház jelenlegi helyzete; adassék ki az Akadémia osztályainak egy-egy reprezentáns alkotása. 3. Vétessék programba a katolikus egyházközösségek könyvtárainak ellátása jó és olcsó, esetleg legalább részben ingyenes könyvekkel.”

Az 1947. október 16-i ülésen ismét szóba kerültek a *tankönyvek kiadása körüli anomáliák*. „A társulat régi használható tankönyveinek kiadása a szükséghez képest megtörtént. Az általános iskolai új tankönyvek kiadása elvileg most már lehetséges, de az állami bírálati és engedélyezési eljárás rendkívül lassú, s eddigelé még csak két tankönyv jelenhetett meg. Papírt az új tankönyvekhez eddig egyáltalán nem utaltak ki.”

A társulat százesztendő történetének megírására Meszlényi Antal egyetemi tanárt kérték fel. A Szent István Társulat *tagjainak száma* – az alelnök jelentése szerint – 2098.

Az évi közgyűlést 1947. december 11-én tartották. Mindszenty bíboros nagy előadásban az *egyéni lelkiismereti felelősségről, a történelmi felelősségről s az Isten előtt való felelősségről* szólt. Két mondat az előadásból:

„A hármasság alapján az a társadalom a mi eszményünk, melyben a közéletben a lehetséges legtöbb szabadságot élvezik, de ennek élvezői a maguk életében törvényt és hatalmat ismernek – az Apostol szava szerint – a lelkiismeretért is. Az ország újjáépítése ott válik komolyra, ha magán és közéletünkben iparkodunk visszaállítani a jog és igazság uralmát.”

A háború után nehezen indult meg a *Szent István Akadémia* élete. 1944 októberének vége után másfél évvel, 1946. május 17-én tartották az első együttes ülést. Ezen Angyal Pál másodelnök előadása hangzott el „A világnézetek harca” címmel.

Nagy eseménye volt az akadémia újabb kori működésének az 1946. május 29-i *ünnepi ülés*, amikor az akadémia fővédőjeként Mindszenty bíboros tartott nagyhatású előadást ezen a címen: „*A nevelés és az iskola viszonya a családboz, az államhoz és az egyházhoz*.”

Az 1946-ban utoljára kiadott *Szent István Akadémia Értesítője* szerint az akadémia elnöki tiszte (a korábbi elnök, Serédi Jusztinián 1945 márciusában bekövetkezett halála után) nincs betöltve, másodelnök Angyal Pál, főtitkár Papp Károly.

Az I. osztályban 45 tag van, osztályelnök Pataky Arnold, osztálytitkár Horváth Konstantin; a II. osztály tagjainak száma 49, elnök Döry Ferenc, titkár Meszlényi

Antal; a III. osztály 46 tagjának elnöke Várdai Béla, titkára Pitroff Pál; a IV. osztály tagjainak száma 41, elnök Dudich Endre, titkár Gimesi Nándor.

1946 második felében, 1947-ben az akadémia osztályai ismét *rendben megtartották felolvasó üléseiket*, többek között a következő előadások hangzottak el: *Vargha Damján*: Szent Gellért a magyar kódexirodalom tükrében, *Gruber Miklós*: Széchenyi István első angliai útja, *Horváth Konstantin*: Az új római latin zsoltárfordítás, *Skrop Ferenc*: Fizikokémiai vonatkozások az immunitásban, *Angyal Pál*: Büntetőjog közmondásokban, *Várdai Béla*: II. Rákóczi Ferenc elmékedései, *Gimesi Nándor*: Az androceum szerveződése és a mikrosporogenesis, *Gyenis András*: Indián redukciók Paraguayban, *Wodetzky József*: A kozmikus tér geometriája, *Zsivny Viktor* egy új, általa felfedezett ásványt ismertetett Kisbányáról. Ekkor tartotta székfoglalóját *Ijjas Antal* egyik elbeszélése felolvasásával; *Zaymus Gyula* pedig regényrészletét mutatta be, ezzel nyerve el a rendes tagságot.

Az akadémiai szabályzat szerint mindegyik év februári együttes ülésén döntött a Szent István Akadémia tagsága a megválasztandó új tagokról; a javasolt személyek tudományos munkásságáról nyomtatott tájékoztatót kaptak kezükbe a tagok, ebben feltüntették a javasolt új tagok két vagy három ajánlóját is. „*A Szent István Akadémia tagajánlásai 1947.*” című terjedelmes füzet számos kiváló tudóst, író, művészt vett számba, mint megválasztható jövődőt tagot.

Néhány név e füzetből, az ismertebbek közül: Előd István, Koszterszitz József, Zemplén György, Tomka Ágoston, Csóka J. Lajos, Salacz Gábor, Bárdos Lajos, Harmat Artur, Dezsényi Béla, Fábíán Gáspár, Györkösy Alajos, Istókovits Kálmán, Kontuly Béla, Laziczius Gyula, Máté Károly, Megyer-Meyer Antal, Mentés Mihály, Rónay György, Aujenszky László, Czeyda-Pommersheim Ferenc, Horváth Olivér Adolf.

Újdonság, hogy ettől kezdve *zeneművészek* és *képzőművészek* is vannak a jelöltek között, eddig e művészeti ágak képviselője nem szerepelt a Szent István Akadémiában.

TANKÖNYVHÁBORÚSÁG

Az 1945–1948 között is érvényes 1934. évi II. törvény 23. §-a szerint az egyházi iskolák tankönyveit a *fenntartó egyházi hatóság engedélyezi*, de ezeket engedélyezés előtt be kell mutatni a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes főhatóságához, amelynek vezetője hozzájárul használatbavételükhöz vagy hozzájárulását megtagadhatja. E paragrafus érvényét megerősítette az 1935. év 6. törvény is. E törvények a korábbi – a dualizmus és a két világháború közötti – időszak jól bevált konkrét iskolai *tankönyvhasználati gyakorlatát* foglalták paragrafusokba. Korábban a minisztérium sohasem tagadta meg hozzájárulását a Szent István Társulat tankönyveinek használatához.

Sem a dualizmus, sem a két világháború közötti időszakban *nem volt semmiféle állami tankönyvmonopólium*. A felekezeti, valamint az állami-községi iskolák számos, a vallás- és közoktatási minisztérium által engedélyezett tankönyv közül választhattak ugyanabból a tantárgyból. Az összes tankönyvet magánkiadók adták ki; állami tan-

könyvkiadás nem létezett. Ugyanez volt a helyzet a második világháború befejezése, az 1945 tavasza után következő első években is.

A katolikus iskolák számára ekkor is a régi, jól bevált elv érvényesült: továbbra is *csakis a Szent István Társulat tankönyveit használhatják* a népiskolák és a polgári iskolák; a gimnáziumok és a tanítóképzők is: de ha ezekben valamilyen tantárgyból nincs társulati tankönyv, akkor az illetékes egyházi tanügyi hivatal engedélye alapján más kiadótól származó tankönyv is tanítható-tanulható.

Bár a katolikus iskolák korábbi tankönyvhasználati gyakorlata változatlanul tovább folytatódott a háború után, mégis két vonatkozásban *új helyzet* előtt állt a Szent István Társulat korábban is jól működő s most újjászervezett tankönyvszerkesztő bizottsága.

1945 tavaszán a *Belügyminisztérium elrendelte a hazánkban fellelhető s forgalmazásra szánt könyvek átvizsgálását*: vajon hogyan írnak benne a Szovjetunióról, a kommunistákról, Leninről, Sztálinról, a proletariátusról, a nagybirtokról, a két világháború közötti Magyarország helyzetéről, Trianonról, a második világháború céljairól, a magyar jövőről, s hasonló – ekkor igen fontosnak vélt – politikailag exponált témákról. Természetesen a *forgalomban levő összes tankönyvet is át kellett vizsgálni* ebből a szempontból, s ennek alapján a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes ügyosztálya egyes tankönyvek további használatát változatlan szöveggel újra engedélyezte, mások átdolgozására adott utasítást, de számos tankönyvet eltiltott a további használattól.

A Szent István Társulat korábbi tankönyveinek nagy része az első két csoportba került, de – katolikus pedagógiai szakemberek széleskörű bevonásával – a társulat tankönyvszerkesztő bizottsága megtette az előkészületeket új tankönyvek elkészítésére is.

Erre annál is inkább szükség volt, mivel a kormányzat *átfogó iskolareformot* rendelt el, az 1945. augusztus 16-án kelt miniszterelnöki rendelettel: teljesen átalakult ennek nyomán mind az iskolaszervezet, mind az iskolai tananyag.

Megszűnt a népiskola és a polgári iskola, megszűnt a nyolcosztályos gimnázium; létrejött az általános iskola (alsó tagozata 6-10 éves gyerekeknek, négy osztályának élén egy-egy tanítóval; felső tagozata 10-14 éveseknek, szaktárgyi-szaktanári rendszerrel); a gimnázium négyosztályossá vált 14-18 éves fiúk és lányok számára. Ebben a teljesen megváltozott új szerkezeti és másképpen elrendezett tananyagú iskolákban a *régi – más osztálybeosztású és másképpen egymásra épített tananyagú iskolák számára készített – tankönyvek már nem voltak használhatók*.

A katolikus tanügyi hatóságok ebben a megváltozott új helyzetben is *ragaszkodtak a korábbi törvényes gyakorlathoz*: katolikus iskolákban csakis a katolikus kiadó által megjelentetett, illetőleg katolikus egyházi jóváhagyást (és természetesen minisztériumi hozzájárulást) nyert tankönyvek használhatók. A katolikus iskolák egyik legfőbb funkciója – ismert a tétel – a hitre nevelés, a hitben való elmélyítés, a vallásos világnézet meggyökereztetése, ezzel természetesen nem állhatott ellentétben a tankönyv sem.

A püspöki kar tankönyvügyben hozott ekkori első rendelkezését az 1946. május 16-án kiadott körlevél tette közzé. „A fegyverszüneti egyezmény 16. pontjának végrehajtásaként a VKM 20793/1945. sz. rendelete értelmében a róm. kat. iskolákban használt tankönyvek felülvizsgálata megtörtént. Ennek alapján a Szent István Társulat részben már elkészítette a jelenleg is használható és a jövőben használandó tankönyveket, valamint kibocsájtotta ezen tankönyvek jegyzékét is.” A teljesen új, most elkészült tankönyvek kinyomtatása van még hátra, némelyik engedélyezett régi tankönyv helyett.

Az egyházi hatóság „nyomatékosan figyelmezteti” a katolikus iskolák igazgatóit, hogy „az iskolákban csak azon tankönyveket szabad használni, amelyek ezen jegyzékben fel vannak véve.” Adott esetekben más kiadók engedélyezett tankönyve is használható „olyan tankönyvek helyett, amelyek csak most készülnek a róm. kat. iskolák részére. Amíg ezek elkészülnek, lehet használni más is, de csak akkor, ha a Szent István Társulat jegyzékébe fel vannak véve, vagy más kiadók könyveinek esetében egyházhatósággal engedélyezve vannak már jelenlegi és jövőbeni használatra is.”

Záradékol nagy hangsúlyt kapott a tiltás: „A fentiek szerint nem engedélyezett tankönyveket azonnal ki kell vonni a használatból.” A tiltás *kettős irányú*: a katolikus tanügyi hatóságok maradéktalanul eleget akarnak tenni az állami rendelkezéseknek, de a vallásos hitre ártalmas tankönyvek elé is gátat kívánnak emelni.

A püspöki kar 1946. október 22-i értekezletén újra szóba került az általános iskolai tankönyvek ügye, ennek határozatát a december 12-i körlevél így summázza: „A katolikus általános iskolák – akár polgári, akár gimnáziumi eredetű osztályokról van szó – I–VIII-ig kizárólag a Szent István Társulat által kiadott tankönyveket használhatják. Csak legfeljebb ideiglenesen – ha nem volna meg a kívánt tankönyv – használhatnak más kiadásút.

Számos kiváló tankönyvet hozott forgalomba ekkoriban is – 1945-től – a Szent István Társulat. Például *Alszegehy Zsolt*, *Brisits Frigyes*, *Sík Sándor* – Szetey András által átdolgozott – magyar irodalomkönyveit, *Tompa József* nyelvtankönyveit az általános és középiskolák számára, *Holenda Barnabás* és *Öveges József* fizikakönyveit, vagy a két neves irodalomtudós, *Bartha János* és *Kovalovszky Miklós* „Magyar olvasókönyvét” a gazdasági közgazdasági középiskolák számára. Korszerű tankönyv volt *Nagy T. Perpetua* felfrissített „Betűbokréta” című tankönyvsorozata az alsó tagozat I–IV. osztályai számára.

Mindezzel párhuzamosan már korán a *támadások pergőtüzébe* került a katolikus tanügyi szervek ragaszkodása törvényes jogukhoz: a saját kiadású tankönyvhöz. A támadó politikai erők ugyanis bevetették a jelszót: *legyen egységes állami tankönyv mind az állami, önkormányzati, mind a felekezeti iskolákban*. Ezt egyrészt a magyar ifjúság egységes nevelésének szempontjával indokolták, másrészt a papírtakarékosságra hivatkoztak.

A katolikus püspökök az egyházi iskolák jogainak védelmében mozgósították a Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének helyi szülői munkaközösségeit és az egyházközségeket. 1947. február 17-ig 1110 egyházközség, 595 helyi szülői munkaközösség és 32 egyéb egyházi szervezet tiltakozott a katolikus egyesületek feloszlatása, a

katolikus napilap engedélyének megtagadása és az állami tankönyv-monopólium bevezetése miatt.

Az állami tankönyv-monopólium kezdeményezője és széles körben hatalmi szóval is erőszakolója Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter volt (aki bár a külvilág előtt a Független Kisgazdapárt egyik vezetőjeként politizált, de már 1945. március 7-től a Magyar Kommunista Párt titkos tagja volt, tagkönyvét más névre állították ki).

A miniszter igen rossz véleménnyel volt az egyházi tankönyvekről. Ez fejeződött ki 1947. március 25-i rádióelőadásában is. Olyan tankönyvet kíván minden iskolás kezébe adni – nyilatkozta –, „amelyben a magyar demokrácia [= szerveződő proletárdiktatúra] értékes eszméi fejeződnek ki, nem a nép- és haladásellenes erők.” A minisztérium létrehozta az állami tankönyvkiadót, csakis annak tankönyvei lesznek használhatók mindegyik iskolafenntartó iskolájában. Így „be fog bizonyosodni mind a szülők, mind a növendékek számára, s a magyar közvélemény látni fogja, hogy olcsó és jó tankönyveket kapnak kézhez drága, sokféleképpen egymásnak elmentendőan, szeszélyesen, sokszor igen hibásan szerkesztett tankönyvek helyett.” Az elmarasztaló minősítés nyilván *az egyházi tankönyveket* illette.

A magyar püspöki kar nevében Mindszenty bíboros 1947. május 31-én terjedelmes levélben fejtette ki a katolikus álláspontot: a magyar társadalom demokratikus fejlődését nem *kell féltetni a katolikus iskoláktól*. A katolikus iskolák céljai között ugyanis „a keresztény erkölcsnek és a »salus rei publicae« -nek egyaránt kimagasló jelentősége van. Ezekkel a célokkal a magyar demokrácia értékes eszméi a legszorosabb kapcsolatban vannak. *Tankönyveink is ezt a szellemet hirdetik. Ezért létük, használatuk a demokratikus államrend szempontjából sem lehet aggályos, mint ahogy nem lehet és nincs is ellentétben ezzel az államrenddel az egyháznak, a szegény emberek egyházának, az egykori egyszerű halászok egyházának tanítása sem.*”

A bíboros tehát a legteljesebb mértékben *megvédte a Szent István Társulat tankönyveit*. Levelében ezután a katolikus tankönyvek *pedagógiai szakszerűségét* és *olcsóságát* elemezte. Végül így foglalta össze – püspöktársai nevében – véleményét: „A tankönyvkiadás tervezett reformja tehát 1. ellenkezik a történelmi fejlődés demokratikus jellegű irányvonalával, 2. ellentétben áll a tételes magyar törvényekkel, 3. sérti a hitvallásos iskola lényegét, 4. nem támasztható alá a demokratikus szellem és pedagógiai szakszerűség követelményeinek szempontjából sem, 5. nem támasztható alá a tankönyv olcsóságának, még kevésbé a szülők anyagi megsegítésének szempontjából sem.”

A püspöki kar legteljesebb elismerése volt ez – ebben az igen súlyos politikai helyzetben – a Szent István Társulat tankönyvei iránt!

Mindszenty bíboros ezután még több levélben kérte a tankönyvügy levételét a napirendről. Az állami hatóságok – akárcsak a többi vitás kérdésben – a tankönyvügyben sem hívták meg valamiféle tárgyalásra az egyházi iskolafenntartók képviselőit, hanem egyoldalúan határoztak saját döntésük törvényesítéséről. Egyetlen kivételként 1947. június 20-*ra* Ortutay miniszter a minisztériumba rendelte a felekezeti tanügy képviselőit, hogy velük újabb, az ellenkezés hatására kialakított tervét ismer-

tesse. Katolikus részről *Kürthy Menyhért* tanügyi elnök-főigazgatót és *Takáts Ernőt*, a Szent István Társulat alelnökét delegálták az értekezletre.

Az új terv szerint mindegyik iskola egyöntetűen használná a nem világnézeti jellegű tantárgyak állami tankönyveit (matematika, természettudományok stb.), a világnézeti jellegű tankönyvek törzssanyaga is azonos „állami” lenne mindegyik iskolában, de a felekezeti iskolák számára szánt tankönyvek végéhez külön néhány lapos vagy íves toldaleköt fűznek, az állam költségén.

A minden pedagógiai ésszerűséget és nevelői szakértelmet nélkülöző ötletet az egyházi iskolák jelenlévő képviselői egyöntetűen elvetették. Az illetékesek ezután – taktikai okokból – az elkövetkező egy tanévben már nem erőltették az állami tankönyvek bevitelét az egyházi iskolákba.

Az 1947/48-as tanév megkezdése előtt *Újlaki Andor* riportot készített a katolikus tankönyvellátás helyzetéről, amelyet az *Új Ember* 1947. szeptember 7-i számában közöltek „*Mikor jelenhetnek meg a katolikus tankönyvek?*” címmel. Az „illetékes katolikus tanügyi hatóság” a következőket nyilatkozta:

„Az általános iskola I–VII. osztályai részére a folyó tanév elejére körülbelül 45 új tankönyvre van szükség. A katolikus tankönyvkiadás semmivel sem maradt el az állami tankönyvkiadástól. A könyvek legnagyobb része már elkészült. Jó részük a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulását várja (10 könyv). Más részük a Katolikus Tanügyi Tanács bíráló eljárása alatt áll. Remélhető, hogy néhány hét leforgása alatt mind a 45 tankönyv engedélyezést nyer és napvilágot lát.”

A középiskolákat illetően a következő a helyzet: „A katolikus középiskolák a múlt évben leginkább a történelmi tankönyvek hiányát érezték. A folyó tanév elején ezt a hiányt is pótolják. A gimnázium VIII. osztályú tankönyve, *Iván János*: „Magyarország történelme a szatmári békétől napjainkig” már megjelent, a VII. osztályos könyv a vallás- és közoktatásügyi miniszter végleges hozzájárulását várja. A többi történelmi tankönyv megírás, illetőleg jóváhagyás alatt áll.”

A kultuszminisztérium azonban erőteljesen igyekezett visszatartani a katolikus iskolákból az új tankönyveket: *különféle okokra hivatkozva késleltette a minisztériumba beküldött katolikus tankönyv-kéziratok jóváhagyását.*

Ezt panaszolta fel Mindszenty bíboros 1947. november 14-én kelt, Ortutay miniszterhez írt felterjesztésében. Ebben hangzott: a katolikus tanügyi hatóságok tudatában vannak az iskolákkal kapcsolatos jogaiknak, de kötelességüknek és felelősségüknek is. „Ez nyilvánult meg akkor is, amikor a kormányzat a demokratikus művelődéspolitikát alkotásaként az általános iskolát létrehozta.” Teljes szélességben folyik a katolikus általános iskolák kiépítése. „*Vállaltuk az új iskola-típus tankönyvekkel való ellátását is, bár ezt a munkát a tantervvel kapcsolatos [= állami] Részletes Útmutatások késedelmes kiadása és más zavaró körülmények hátráltatták.*”

Mindezek ellenére – közölte a bíboros – a Katolikus Tanügyi Tanács szakemberei nagy erővel dolgoztak az új tankönyveken. 1947. szeptember 15-ig 40, október végé-

ig 53 tankönyv-kéziratot adtak át a minisztériumnak jóváhagyásra. Ott azonban a levél megírásáig összesen csupán 11 tankönyvvel foglalkoztak érdemben.

Ortutay miniszter válaszlevelében megígérte, hogy vizsgálatot rendel el a késedelem miatt. A kéziratok jóváhagyása azonban – ennek ellenére – nem gyorsult fel.

Ugyancsak a katolikus iskolák új tankönyveinek megjelenését gátolták az állami szervek *a szükséges papírmennyiség kiutalásának késleltetésével*, csupán alacsony mennyiségben való szállításával, sőt, több esetben teljes megtagadásával.

Nehéz körülmények között dolgozott tehát a Szent István Társulat tankönyvszerkesztő bizottsága. Ezért okozott oly nagy örömet *Sík Sándornak* – a magyar tankönyvek szerkesztőjének – az új elsőosztályos általános iskolai olvasókönyv megjelenése. 1948. február 13-án lelkesen újságotla levelében: „megjelent ikergyermekek: *Pista és Panna*, a katolikus ábécéskönyv, a szerkesztettem sorozat első fecskéje.” E szép kiállítású, tartalmában és módszerében egyaránt kiváló modern tankönyv „*A katolikus általános iskolák tankönyvei*” sorozatcímet viselte, s szabályosan megkapta jogosítását: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter 154081/1947-III. sz. hozzájárulásával a Katolikus Egyházi Főhatóság 7570/1947. sz. alatt tankönyvül engedélyezte.” A szöveg szabatos jogi pontossággal fejezte ki a funkciókat: az egyházi hatóság *engedélyezi*, a minisztérium pedig *hozzájárul* ehhez. Úgy, ahogyan ezt a törvény előírta.

A katolikus tankönyvek állami hivatalos engedélyezése terén azonban lényeges változás ezután sem következett be.

Az 1948. március 11-én tartott választmányi ülésen Preszly Elemér elnök nagy beszédben emlékezett meg *a magyar szabadságharc centenáriumáról*. Az alelnök többek között ezt jelentette: „a társulat eddig 14 féle új katolikus általános iskolai tankönyvet jelentetett meg, összesen 159 650 példányban; bemutatja a tájékoztatási minisztérium közlését, mely szerint a katolikus általános iskolák részére kért papírmennyiséget a minisztériumnak nincs módjában kiutalni; bemutatja a nyomdaigazgató kimutatását a sajtóosztálynál benyújtott, s eddig még engedélyezetten vissza nem kapott tankönyvekről.”

Az Új Ember 1948. május 9-i számában hírt adott arról, hogy Slachta Margit országgyűlési képviselő a parlamentben április 29-én *könyv és tankönyvígyben interpellált*. „A könyvkiadásnál bevezették az előzetes cenzúrát – mondta többek között. Ha valamelyik katolikus vállalat vagy író katolikus könyvet, tankönyvet akar megjeleníteni, hónapokig tart, ameddig a cenzúrahivatal kiadja.” Az elnök azonban rendretasította a felszólalót azokért a kijelentéseikért, amelyeket a katolikus könyvek és tankönyvek cenzúrájával kapcsolatosan mondott azzal, hogy „ezek a kijelentések a házszabályok ide vonatkozó paragrafusaiba ütköznek.”

BOLDOGASSZONY ÉVE – ÁLLAMOSÍTÁSOKKAL

1947. augusztus 15-től 1948. december 8-ig ünnepelte a magyar katolikusok hívő közössége a *Boldogasszony Évet*: 1948 szabadságharcára emlékezve a Magyarok Nagyasszonya segítségét kérték a magyar katolikus egyházra, a magyar hazára az egész országot behálózó zarándoklatokon résztvevők tíz- és százezrei, a különféle Mária-ünnepségek, konferenciák, gyűlések nagyszámú előadói és hallgatói. Egy egész országra kiterjedő hatalmas lelkigyakorlat volt ez, a püspöki kar, Mindszenty bíboros irányítása alatt, a baloldali politikai erők, hatalmi és erőszakos szervek előbb akadékoskodásai, utóbb egyre brutálisabb támadásai közepette.

A Szent István Társulat ebből az alkalomból jelentette meg *Sík Sándor* kötetét „Tizenkét csillagú korona: versek a Boldogságos Szűz Máriához” címmel, azután imádságos könyveket, valamint *Legény Elemér* „A lángszavú barát. Regény a szabadságharc idejéből” című művét Gasparich Márk ferences szerzetesről.

Két kis kötettel gyarapodott az *enciklika-sorozat* 1948-ban: XII. Piusz pápa „a Szentírásra vonatkozó tanulmányokról” (*Divino afflante Spiritu*), valamint „a szent liturgiáról” (*Mediator Dei*) szóló körlevele került magyar nyelven az olvasók elé.

Ezekon kívül főleg az 1945 utáni új tankönyvek és hittankönyvek utánnyomásain dolgoztak a Stephaneum Nyomda munkásai és gépei. De kiadták többek között Perlaky Lajos „A megtalált Isten” című elmélkedési könyvét, valamint John Henry Newmann bíboros „Callista” című regényét, vele a III. századi keresztényüldözések idejét idézve fel.

1948 februárjában tartotta a *Szent István Akadémia* elnökválasztó együttes ülését, Mindszenty bíboros részvételével. Ezen *Egyed István* jogászprofesszort választották az akadémia elnökévé. Székfoglalójában *három elődjéről* – Giesswein Sándorról, Apponyi Albertről és Serédi Jusztiniánról – nyújtott összehasonlító elemzést; összegezésében az *igazi tudomány* mibenlétét vázolta, ezzel zárva fejtegetését:

„Akadémiánk az így felfogott igazi tudománynak a keresztény világnézet alapján való művelésére alakult; nem kíván ellentéteket szítani; nem támadó célzatú és nem szeparatiztikus; a napi politika teljes kizárásával kíván részt venni az együttes építőmunkában. A felebaráti szeretet és az ebből folyó szociális igazságot kívánja alaptörvénnyé, az erkölcsi szempontokat uralkodóvá tenni. Békét hirdet, és békét kér. Békét, amely művelődéshez és jóléthez juttatja az embereket és nemzeteket. Egyenjogúságot, testvériséget minden ember és minden nép részére.”

Ugyanezen az ülésen a Szent István Akadémia *főtitkárává* választották *Réthly Antal* egyetemi tanárt, meteorológus-tudóst.

1948 folyamán – bár a korábbi éveknél ritkábban – az akadémia szakosztályai megtartották *felolvasó üléseiket*, az előadásokban megemlékeztek a Boldogasszony Éve nyújtotta témákról, valamint az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről is.

Időközben egyre több esemény akadályozta a társulat üzemének, a nyomda munkásainak zavartalan tevékenységét, belső életét. Mindez elsősorban a *hazai politikai helyzet megváltozásának hatása* és következménye volt.

A Magyar Kommunista Párt és a vele szövetséges baloldali politikai erők ugyanis – korábbi erőszakos stratégiájuk érvényesítésének eredményeképpen – 1947/48 fordulóján már a hatalom teljes birtokába jutottak hazánkban, s már a legteljesebb nyíltsággal hozzákezdtek a tervezett új társadalmi rend alapvető gazdasági és kulturális bázisainak létrehozásához, lerombolva mindazt, ami ennek útjában állt. Nem sokkal korábban már államosították a bankokat és a nagyüzemeket, 1948. március 25-én pedig véghezvitték a száznál több munkást foglalkoztató üzemek állami tulajdonba vételét, vagyis jogos tulajdonosaiktól való erőszakos elvételét.

Ezen a napon – más években Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepét ünnepelte az egyház ezen a napon, ebben az évben nagypéntek volt – *megfosztották jogos tulajdonától a Szent István Társulatot is a Stephaneum államosításával*. Ezzel nem csupán a társulat lett szegényebb, de a magyar katolikus egyház elvesztette legfőbb, legjelentősebb sajtóközpontját. Hatalmas anyagi érték került minden ellenszolgáltatás nélkül az ekkor már szocialistává-kommunistává vált állami szervek birtokába, ugyanakkor hatalmas szellemi és kulturális érték semmisült meg a teljes magyar művelődés jövője számára.

Az államosítás azonos módon zajlott le mindegyik vállalatnál, mindegyik könyvkiadónál; ugyanaz történt a „Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó, a Szent István Társulat egyesített üzemei részvénytársaság” esetében is.

A Szentkirályi utca 30. szám alatti telek, a rajta álló épületek, az ott levő nyomda, annak teljes berendezése, a még el nem adott társulati kiadványok raktára; azután a Szentkirályi utca 28. szám alatti épületben levő részvénytársasági irodák és egyéb nyomdaszerkesztőségi helyiségek, valamint a fővárosi és a hat vidéki társulati könyvüzlet, azok könyvvállománya állami tulajdonba került. A részvénytársaság fizikai dolgozói és tisztviselői, tehát mindazok, akik könyvek szerkesztésével és előállításával foglalkoznak, a könyvüzletek dolgozói, állami alkalmazottak lettek. Megszűnt a részvénytársasági szervezet, az igazgatótanács, a vezérigazgatói s a többi tisztség, minden korábbi joguk; állami tulajdonba került az összes részvény, a teljes pénzállomány. A vállalatot az állami szerv által kinevezett vállalatvezető („munkásigazgató”) irányítja – a felsőbb állami gazdasági szervek elvei alapján –, a helyi üzemi bizottság segítségével. A termelt haszon a központi állami szervekhez folyik be. A Szentkirályi utcai könyvraktár és a könyvkereskedések meglévő könyvvállománya ezután értékesítéséből származó haszon ugyanoda kerül. Természetesen csak az új ideológiának megfelelő kötetek juthattak a vásárlók kezébe, a nagyobbik rész megsemmisítésre került. Az intézmény új neve: Stephaneum Nyomda Nemzeti Vállalat.

1948. március 27-én *Czapik Gyula egri érsek* tiltakozásul táviratot küldött Tildy Zoltán köztársasági elnöknek:

„Mint a Szent István Társulat védnöke tiltakozom a Társulat üzemeinek államosítása ellen, mert ezek nem egyszerű üzleti vállalkozások, hanem egyházunk kulturális munkájának szervei. Mint főpásztor, sajnálattal vagyok kénytelen megállapí-

tani, hogy a kifogásolt rendelkezés a gyakorlatban egyházunk kulturális tevékenységének korlátozását és egyes vonalakon lehetetlenítését eredményezi. Tisztelettel kérem, méltóztassék megkeresetni a módot, amely e sérelmet kiküszöböli.”

Az Actio Catholica országos igazgatója, *Mihalovics Zsigmond* április 1-jei kelettel küldte el tiltakozását a köztársaság elnökének:

„A Szent István Társulat üzemének, a Stephaneum Nyomdának államosítása országszerte megdöbbenést váltott ki a katolikus hívők millióiból. E vállalat – köztudomás szerint – nem üzleti, hanem a katolikusok egyetemességének vallástudományi, hitéleti és kulturális céljait szolgálja és a római Apostoli Szentszék könyvkiadója kiváltságával van felruházva. Az Actio Catholica, mint a magyarországi katolikusok legfőbb társadalmi szerve, tisztelettel kéri Elnök Urat, hogy államfői tisztségében hasson oda, hogy a fenti rendelet a Stephaneum Nyomdára ne alkalmaztassék.”

Az Új Ember című katolikus hetilap 1948. április 11-i számának első oldalát teljesen betöltötte „*A Stephaneum Nyomda ügyében*” című szerkesztőségi cikk, szerzőjét nem tüntették fel. „Amikor ezek a sorok leíródnak – kezdődik az írás: az erre vonatkozó közlések szerint még mindig nagy sokasággal ömlenek a Magyar Köztársaság elnökéhez a felterjesztések, a magyar püspöki kar összes tagjainak tiltakozásai, az Actio Catholica vezetőségének, az összes katolikus egyházközségek és legfőbb egyesületek kérései, hogy hasson oda, hogy az egyetemes magyar katolicizmus köztulajdonát képező Stephaneum Nyomda és könyvkereskedései a rendelkezés alól kivétesenek.”

A Szent István Társulat ugyanis *nem olyan tulajdonos, mint a kapitalista üzemtulajdonosok*: a társulat „az egész magyar katolikus társadalomra, annak minden rétegére kiterjedő egyesület”, ezt az egyetemességet testesíti meg kétharmados részvénytöbbségével. „Az egész magyar katolikus társadalomból, a papságból és a hívők minden rétegéből állva, a társulat tagjaival a fővárost, a vidéki városokat, sőt még az összes katolikus falvakat is átszöve: a magyar katolikus társadalom mintegy egészét reprezentálja. *Ami az ő tulajdonában van, az valóságosan és közvetlenül a magyar katolicizmus köztulajdona.*”

Ez a társulati részvénytársaság „nem nyereszkedési szándékokból, sőt nyereszkedési lehetőségekkel alapított vállalkozás, az alapszabályok kizárják, hogy a pénzforgalom bármely haszonmaradéka bármilyen személy vagy személyek számára jelentsen vagyongyarapító nyereséget; azt jótékonyásra, katolikus közcélokra, illetve újabb katolikus munkák kiadásaiba kell fektetni.”

S még egy szempont: a külföldiek tulajdonában levő üzemek mentesek az államosítás alól. A Szent István Társulat az Apostoli Szentszék kiadója, ez ugyan nem jelent külföldi tulajdont, de „bizonyos vonatkozásban részese annak a nemzetközi tekintélynek, amelyet a pápaság jelent, és figyelembe vehető éppen ennek a pápaságnak szuverén állam jellege is a Vatikánra vonatkoztatva.”

A széles körű tiltakozásnak *nem lett semmi fogantatja*. A székház homlokzatán bevakolták a „Szent István Társulat” feliratot, de a fölötté álló Szent István-szoborhoz nem nyúltak. Első szent királyunk alakja az elmúlt nehéz évtizedekben is ott

állt magasan az utca fölött: 1898 óta máig hirdeti elődeinknek a magyar katolikus kultúra érdekében kifejtett áldozatkészségét.

Az államosított Stephaneum első vállalatvezetője Hajdú Jenő gépmeister lett. 1929-ben inasként került ide, 1933-ban szabadult fel, azóta itt dolgozott. Az első munkásigazgató azonban csak rövid ideig állt a vállalat élén: fél év múlva, 1948. szeptember 25-től már egy kívülről idehelyezett kommunista nyomdász, Janka Gyula ült a helyén.

A Stephaneum Nyomda Nemzeti Vállalat azután 1950 márciusában beolvadt a Franklin Társulat nyomdájába, illetve a Szentkirályi utcai épületek és nyomdai berendezések a Franklin Társulat birtokába kerültek. Ezzel a „Stephaneum” név eltűnt a hazai könyvkiadásból, a magyar nyomdák világából.

A Szent István Társulat választmányának 1948. április 1-jei ülésén Takáts alelnök drámai hangú beszámolóban tárta a tagok elé a bekövetkezett tényeket, s vázolta fel a társulat további életlehetőségeit a gyökeresen megváltozott új körülmények közepette.

Zaklatott, viharos hazai politikai-társadalmi körülmények között, a társulat életének tragikus pillanatában érkezett el a *Szent István Társulat alapításának, működése megindulásának századik évfordulója 1948 tavaszán*. 1948. május elseje – se ez a nap, se a körülötte levő hetek egyáltalán nem voltak alkalmasak az ünnepi megemlékezésre.

Az előző évben, 1947-ben választmányi ülésen s a közgyűlésen is szó esett a száz évvel ezelőtti kezdetekről, a jubileumi teendőkről. A tervek azonban szertefoszlottak.

A magyar katolikus egyház, a magyar katolikus művelődés történetének e jeles eseményére csupán két szerény írás emlékeztetett.

Az egyik még az államosítás előtt került az olvasók kezébe. Az *Új Ember* március 14-i ünnepi számát az 1848-as szabadságharc emlékének szentelte. Ebben rövid cikk olvasható – a szerző nevének feltüntetése nélkül – e címmel: „Száz évvel ezelőtt indult el a jó és olcsó katolikus népkönyv.”

1947-ben kapott megjelenési engedélyt a *Vigilia* című katolikus folyóirat Sík Sándor szerkesztésében. Ennek 1948. májusi számában – tehát az államosítás után – Thurzó Gábor írt szép méltató esszét „A 100 éves Szent István Társulat” címmel, főként az 1848-as kezdetekről, rövid áttekintéssel az 1930-as évek végéig tartó időszakokról is. A szerzőt elsősorban a társulat szépirodalmi kiadványai érdekelték, különösen kiemelte a Katolikus Szemle és az Élet 1934–1940 közötti szépirodalmi írásait. Ő maga is akkor indult el abban a körben, s 1948-ban – természetes és érthető elfogultsággal – írt erről.

Ugyan e szubjektív lelkesült értékelés erősen magán viseli írója korabeli – 1948-beli – kötődéseit, s ma már aligha alkalmas a társulat szépirodalmi termése egészének egyedüli kritikai szempontjának, mégis fontos tett volt Thurzó Gábor tanulmánya: az egyetlen jelentős esemény a társulat százszentéves jubileumán.

Az aktuális jelen súlyos eseményei elsodorták a múlt alaposabb, kritikusabb, ünnepélyesebb, szélesebb körökre kiterjedő felidézését, tanulságainak levonását, a jövő terveinek és perspektíváinak felvázolását.

Nemsokára ugyanis újabb nagy csapás érte a társulatot. 1948 tavaszán a Magyar Kommunista Párt és szövetségesei – az eljövendő proletárdiktatúra érdekében – elérkezettnek látták az időt, hogy létrehozzák, ugyancsak erőszakkal *az egységes hazai iskolarendszert*, az ifjúság egységes oktatását-nevelését, természetesen *materialista-ateista szellemben*.

E hónapokban – amikor a 48-as szabadságharc hősi küzdelmeire emlékeztek – Ortutay miniszter és minisztériuma irányításával hatalmas pergőtűz zúdult a katolikus iskolákra, pedagógusaikra, tankönyveikre, azokat elmaradottaknak, ósdiinak, haladás-, tudomány- és szabadságelleneseknek minősítve. Mindezt abból a célból tették, hogy a lakosság számára előkészítsék *az egyházi iskolák államosítását*. Az ezt eldöntő törvényt az országgyűlés nagy többsége 1948. június 16-án szavazta meg.

Az új tanév 1948 szeptemberében már mindenütt államivá vált iskolában indult meg, s mindegyik iskolában *csakis állami tankönyvekből* lehetett tanítani, másból szigorúan tilos volt.

Ilyen körülmények között a Szent István Társulat teljes tankönyvkészlete fölöslegessé vált; kárba vezett az 1945–1948 közötti hatalmas munka is az új tankönyvek megírására, megszerkesztésére, az engedélyekért folyó megalázó kilincselés, a sok-sok küzdelem jóváhagyásukért az állami hivatalokban; s kárba vezett a nehezen megszerzett, s a társulati tankönyvekre fordított papírmennyiség is. Ami eddig a társulat számára az egyik legfőbb és legfontosabb tevékenységi területet jelentette – *a tankönyvkiadás lehetősége számára megszűnt*.

De a társulati kiadású *különféle más könyvek sokfélesége, sokszínűsége* is a múlté lett: a katolikus-keresztény szellemű tudományos kötetektől a regények sokaságáig, a népszerű ismeretterjesztő füzetektől a művészeti kiadványokig, a vallásos művektől, az útleírásoktól a legkülönfélébb más világi témájúakig, az imakönyvektől a humoros könyvekig, amelyeket nem is olyan régen a társulat jóvoltából hatalmas mennyiségben ontott a Stephaneum Nyomda az olvasóközönség gyarapodására, épülésére és gyönyörűségére – ez a korszak befejeződött.

A minisztériumi ígéretek szerint 1948 szeptemberére *az iskolákat rendben ellátják az államosított Stephaneum Nyomdából megfelelő mennyiségű hittankönyvvel*, utánnyomva a korábbi évi köteteket. Az Új Ember szeptemberben, októberben több cikket is közölt: *nem kapható semmiféle hittankönyv*.

Ebben az 1948/49-es tanévben éppen úgy, mint a korábbi időben, minden iskolatípusban még *kötelező hitoktatás* volt, tehát minden tanulóknak tanulnia kellett a hittant, szükség volt tankönyvre. 1949 szeptemberétől vált fakultatívvá hazánkban a hitoktatás.

Részlet az Új Ember 1948. október 31-i cikkéből: „Két hónappal a tanév megnyitása után a vallásoktatásra vágyó tanulóifjúság vagy *egyáltalán nem vagy csak egészen elenyésző számban juthat hittankönyvekhez*. Ez semmi esetre sem felel meg a vallásoktatás

zavartalanságáról elhangzott ígéreteknek. A katolikus szülők és tanulók türelmes és hosszú várakozás után most már gyors intézkedéseket sürgetnek a hittankönyvek kiadását gátló akadályok elhárítására.”

Az uralkodóvá vált hatalmi-politikai erők folyamatos támadásai során azután 1948. december 26-án hazug, valótlan vádak alapján letartóztatták Mindszenty bíborost, a budapesti ávos központba szállították, s kegyetlen módszerekkel megkezdődött testi-lelki megtörése. A hatalom célja az volt ezzel a súlyos törvényteleniséggel és embertelen jogsértéssel, hogy – akárcsak a többi hasonló támadó tettével – *gyorsítsa a Magyar Katolikus Egyház egészének gyengítését, rombolását*: megfélemlítsék a püspököket, megrettentsék a híveket, hogy ennek nyomása alatt minél többen, minél gyorsabban forduljanak el az egyháztól, a vallástól, a hittől.

Alighanem e félelem dermedtsége ülte meg a Szent István Társulat szokásos, alapszabályban előírt soron következő közgyűlése részvevőinek lelkét 1948. december 30-án. Összesen – mindenkit beleszámítva – 45-en jöttek össze.

Mindszenty bíboros ekkor már nem elnökölhetett, mint a társulat fővédője (az Andrássy út 60. kinzópincéjében „tartózkodott”), *Meszlényi Zoltán* esztergomi segéd-püspök helyettesítette, de bevezető beszédet nem mondott. A társulat elnöke, Preszly Elemér – előrehaladott életkorára hivatkozva –, lemondott tisztéről. Takáts Ernő al-elnök mellé a közgyűlés a választmány tagjai közül három tagból álló *intézőbizottságot* választott Láng Nándor, Réthly Antal és Esty Miklós személyében. Ezzel ért véget a Szent István Társulat létének századik esztendeje.

Gúzsba kötöttek, de élve 1948–1970

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT élete gyökeresen más körülmények között folyt tovább 1948 után, mint a korábbi száz esztendőben. 1948-ban, 1949-ben az állami szervek megszüntették a katolikus könyvkiadókat, a Kordát, a Magyar Kórust, a Szalézi Műveket éppen úgy, mint a többi „civil” magánkiadót. Megvonták a működési engedélyt a katolikus felnőtt és ifjúsági egyesületektől, a katolikus tanítók szövetségétől, a katolikus tanáregyesülettől, a hittanárok-hitoktatók egyesületétől, a katolikus orvosok Szent Lukács Egyesületétől, a katolikus írók-újságírók Pázmány Egyesületétől s a többitől.

Csak két katolikus egyesület működhetett tovább. Az egyik az Országos Magyar Cecília Egyesület (de nevét később Országos Magyar Cecília Társulattá kellett alakítania) a kántorképzés és -továbbképzés céljaira; megmaradásában nagy szerepe volt Kodály, Bárdos Lajos és Harmat Artúr tekintélyének. A másik meghagyott egyesület a *Szent István Társulat* volt azzal a feladattal, hogy gondozza a katolikus ima- és énekeskönyvek, valamint hittankönyvek szövegeit, e könyveket kinyomattassa, majd átadja az Ecclesia Szövetkezetnek, amely azután ezeket eladta, terjesztette.

Ezt a szövetkezetet 1950-ben hozták létre kegytárgyak, egyházi ruhák és felszerelések, valamint könyvek árusítására. Az ekkor megalakult hazai békepap-szervezet igazgatása alatt állt, áruforgalmazásából eredő haszna is ezt a szervezetet illette. Az Ecclesia Szövetkezet szép, tágas üzlethelyiséget kapott a pesti belváros legforgalmasabb pontján.

DE PROFUNDIS

A Szent István Társulat 1945-ben kezdődő süllyedése, ennek 1948-ban történt erőteljes fokozódása után 1949–1951 között került szézesztendősi történetének legváltásosabb mélypontjára, ahonnan két és fél évtizeden át nem tudott kimozdulni, feljebb emelkedni.

Ebben az időben már a „népi demokrácia” társadalmi rendje működött hazánkban, moszkvai irányítás alatt, akárcsak a többi közép- és kelet-európai ún. szocialista országban. Egyetlen párt, a kommunisták partja – előbb Magyar Dolgozók

Pártja, később Magyar Szocialista Munkáspárt a neve – legfőbb vezetősége állt a politikai hatalom csúcán, ez irányította a gazdaságot, a bel- és külpolitikát, a művelődést, tudományt, iskolaügyet; bevezették a tervgazdálkodást.

Ideológusaik szerint a vallásos hit, az egyház néhány öt éves terv ideje alatt megszűnik ezekben a „tudományos alapokon” szervezett társadalmakban. Ezt azonban a különféle felső-, középső- és alsósintű állami és párthatóságok rejtetten is, nyíltan is siettetni igyekeztek különféle egyház- és vallásellenes intézkedésekkel arra törekedve, hogy minél több hívőt szakítsanak el az egyháztól, állítsanak szembe a hittel, vallással. Ebbe a stratégiába szervesen beletartozott a korábbi vallásos irodalom elleni támadás éppen úgy, mint új vallásos könyvek megjelentetésének teljes tilalma.

Amíg azonban létezik hazánkban katolikus egyház, addig szükség van bizonyos „ellátó” intézményekre. Ezért kapott további működési lehetőséget az Országos Magyar Cecília Társulat és az Ecclesia Szövetkezet mellett a Szent István Társulat a hazai „proletárdiktatúra” 1948–1990 közötti évtizedeiben.

Sajátos módon – bár a hivatalos állami szervek számos esetben ellenőrizték, vizsgálták a társulat ügymenetét az 1950-es években, s később is – nem kívántak tőle új szabályzatot: *a vezetők az 1970-es évek végéig a társulat 1922-es szabályzatára hivatkoztak.* Jóllehet tevékenysége jelentősen megváltozott a korábbiakhoz képest, e régi szabályzatot követve igyekeztek megőrizni a régi formákat.

A társulat fővédői tisztsége (és kötelessége) Mindszenty bíboros bebörtönzése után Grósz József kalocsai érsekre szállt; ő azonban ekkor nem gyakorolta ezt. (A hatalom azután őt is eltávolította a közéletből, 1951. május 18-i letartóztatásával.)

Az 1949. december 28-án tartott közgyűlésen ismét Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök elnökölt. (A következő év júniusában Kistarcsára internálták, három éven át – ítélet nélkül! – magánzárkában tartották, s 1953 telén fogvatartói halálra kínozták.)

Ezen az 1949. decemberi társulati közgyűlésen *a Szent István Társulat elnökévé választották Egyed István jogászprofesszort,* a Szent István Akadémia elnökét. Az 1950-i, majd 1951-i közgyűlésnek nem volt püspök-elnöke.

Ebben az időben történt *a társulat Szentkirályi utcai székházának elvétele.* Az ilyen intézkedések ekkor egészen egyszerűen zajlottak le. Egy állami hivatal, a *Közületeket Elhelyező Bizottság 1950. január 12-i határozatával* utasította a társulat elnökségét, hogy a székházban a társulati alelnöki, az akadémiai főtitkári szobán, valamint a kistanácstermen kívül mindegyik más, a társulat tulajdonában és használatában levő helyiséget azonnal ürítsen ki, mert azokat *a Franklin Nyomda számára igénybe veszik.* Ez meg is történt.

Majd másfél év múlva ugyanez a KÖZELBIZ 1951. július 20-án kiadott utasításával ezt a három társulati helyiséget is kiutalta a Franklin Nyomdának: *a Szent István Társulat ezzel teljesen kiszorult saját – jogosan birtokolt – székházából.*

Ugyanekkor az Állami Egyházügyi Hivatal (amely 1951. május 15-én létesült) úgy döntött, hogy a Szentkirályi utca 28. szám alatti épületben ezután egyházi személy nem lakhat. Ezért az ott levő alelnöki szolgálati lakásból el kell költöznie az

addig ott lakó Takáts alelnöknek (és a vele együtt lakó édesanyjának). A budapesti érseki helynökséget kötelezték elhelyezésükre.

Senki sem intézkedett azonban arról, hogy hová kerüljön a Szent István Társulat, hol legyen ezután annak hivatali helyisége, s arról sem, hogy mi történjen a mintegy 18 000 kötetből álló nagy értékű tudományos könyvtárával.

Czapik Gyula egri érsek – akkor már ő volt a társulat fővédője, mint a püspöki kar elnöke – az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével kezdeményezett tárgyalás során ígéretet kapott arra, hogy valamelyik volt egyházi épületben kiutalnak helyiséget a társulat számára, de erre az érseknek, illetve a társulatnak kell javaslatot tennie. Hosszas utánjárás és sok tárgyalás után sikerült a pesti ferences templom melletti „államosított” volt ferences kolostor, illetve a korábbi Actio Catholica épület-tömbjében helyet találni. A ferences harmadrend egykori kápolnáját és három kis szobáját – amelyet 1950 őszén egy állami vállalatnak utaltak ki és azóta az használta is – most megkapta a társulat. Az addig benne lévő céget máshová helyezve a Közületeket Elhelyező Bizottság 1951. augusztus 15-i határozatában e helyiségeket kiutalta a társulatnak.

S a Szent István Társulat székhelye azóta máig változatlan, de postai címzése többször változott: akkor Ferenciek tere 7. III. lépcső, I. emelet; később Egyetem u. 4–8., azután Károlyi utca 4–8., ma: Kossuth Lajos utca 1.

Ezután már csak az okozott némi bizonytalanságot, hogy e helyiség statikai szerkezete elbírja-e a könyvtár tekintélyes súlyát. E célból több szakértő véleményét is ki kellett kérni. Ezek alapján történt azután a könyvtár átszállítása s a könyvszekrények elhelyezése. Maga az átköltözés jelentős mértékben megterhelte a társulat pénzügyi egyenlegét. Az új helyiségekért ezután természetesen hivatalosan megállapított bérösszeget kellett fizetnie a kerületi tanácsi lakáshivatalnak. (Ugyanakkor az elvett hatalmas székházpalotáért, annak telkéért semmiféle térítést, egyetlen forintot nem kapott jogos tulajdonosa.)

Az 1951. szeptember 27-i választmányi ülést már új helyiségében tartotta a Szent István Társulat.

Az egykori Szentkirályi utcai székházban levő kápolna berendezését, néhány képet és szobrot – az egyházi előjárók hozzájárulásával – megőrzésére és használatra a budapesti Szent Rókus plébániatemplomnak adták át.

De ezzel még nem ért véget a székház-ügy: a Szentkirályi utcai volt székház tulajdonjoga ugyanis a társulaté maradt. A Franklin Nyomda a bérleti díjat közvetlenül az adóhivatalba fizette be, viszont az egész épület fenntartása – annak minden költségével együtt – továbbra is a társulat kötelessége és terhe volt. Az történt tehát, hogy nemcsak minden ellenszolgáltatás nélkül elvették a törvényes, jogos tulajdonostól, a társulattól az épületet, de az elvett tulajdonnal kapcsolatos súlyos kötelezettségek továbbra is a tulajdonától megfosztott egykori tulajdonost terheltek. Évekbe telt, míg ez az ellentmondásos tulajdonjogi, pénzügyi helyzet rendeződött.

Ez az időszak hozta meg a Szent István Akadémia sorsának beteljesedését is.

A korábbi, 1945–1948 közötti nagy egyházi egyesület-betiltások idején – úgy látszik – létezése elkerülte az illetékesek figyelmét, bizonyára a *Szent István Társulat szerves részének tekintették*. Az akadémia tagjai 1949-ben és 1950-ben folyamatosan megrendezték a *felolvasó üléseket*, sőt ünnepi ülést is tartottak.

A Belügyminisztérium társulati felülvizsgálatának 1949. november 21-i jegyzőkönyve szerint a Szent István Akadémia célja „a tudomány és irodalom katolikus szellemben való művelése, terjesztése és népszerűsítése.” 1948-ban 22, 1949-ben 20 ülést tartottak. „Az itt elhangzott előadásokat azelőtt füzetek alakjában is kiadták, 1946 óta azonban újabb kiadvány nem jelent meg.”

A Szent István Akadémia ekkor már semmiféle vagyonnal nem rendelkezett: alapítványai, értékpapírai elértéktelenedtek. Tudományos működésével kapcsolatos kiadásait 1948-ig a társulat fedezte; azóta az ülésekkel kapcsolatos kiadásokat (meghívók, postázás, takarítás stb.) a tagok saját maguk fedezték, önkéntes adományaikkal.

Ránk maradt az 1950-es utolsó negyedév, valamint az 1951-es első félév programja. Ezeken a következő előadások szerepeltek:

1950. október–november–december: Hajós József: Az élettani istenérv mai érvénye. Az életeredés kérdése legújabb megvilágításban. Meszlényi Antal: A katakombák. Brisits Frigyes: Vörösmarty Börzönyben. Fodor Ferenc: A magyar földrajztudomány a XVII. században. Előd István: Szent Ágoston voluntarizmusa (székfoglaló), Abay Gyula: A tulajdonjog reformja, Sárközy Pál: Adalékok a tiszta szakaszos lánc törtek elméletéhez.

December 1-jén ünnepi ülést tartott az akadémia *Szűz Mária mennybevitelének dogmájának („Assumptio”) kibírdetése* alkalmából: Erdey Ferenc: Nagyboldogasszony mennybevitelének dogmatörténeti háttere, Vargha Damján: Az Assumptio magyar irodalmi emlékei.

Az üléseket ekkor is – akárcsak a korábbi évtizedekben – a Szentkirályi utcai társulati székház kis üléstermében tartották; még az akadémiai főtitkári szoba is itt rendelkezésre állt; az értesítéseket Réthly Antal főtitkár küldte szét.

1951. január 25-i dátummal postázta a főtitkár a tagoknak az erre az évre szóló *tag-ajánlásokat*. Tiszteleti tagnak Czapik Gyulát, Schütz Antalt és Láng Nándort javasolták; rendes tagul pedig Alszeghy Zoltánt, Bánk Józsefet, Takáts Józsefet, Balogh Albint, Bíró Bertalant, Hévey Lászlót, Pfeiffer Jánost, Domokos Pál Pétert, Molnár C. Pált, Varga Nándor Lajost és Werner Alajost. (Tényleges megválasztásukról nincsenek iratok, adatok.)

1951 első negyedében a következő székfoglalók kerültek előadásra a felolvasóüléseken:

Somogyi Antal: A barokk templomtípus, Kopp Jenő: Markó Károly ismeretlen levelei, Karl János: A XVIII. századbeli piarista iskolák természettudományi világgépe, Entz Béla: A máj parazitás gyulladásairól. Előadott még Szentiványi Róbert: Egy könyvjegyzék szélére: a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár katalógusához fűzött

jegyzetek; felolvasott mint vendég Takács Imre: Jogszerűség és célszerűség a közgazdaságban, Szörényi Andor: A Szentírás-magyarázat új útjai. Zaymus Gyula regényének részletét, Szira Béla elbeszélését olvasta fel.

A következő felolvasásokat az 1951. április 20. és június 22. közötti hónapokra tervezték: Haltenberger Mihály: Magyar városképek, Horvát Adolf Olivér: Délmagyarországi növényföldrajzi problémák, Andreánszky Gábor: A növénytársulások fejlődéstörténeti rendszerének kísérlete, Balanyi György: Dugonics egy piarista ihletője, Bölöny József: Okleveles adatok István nádor és a 48-as kormány működéséhez, Erdey Ferenc: A Szentírás hangja Nagyboldogasszony mennybeviteléről, Alszeghy Zsolt: Részlet a magyar líra történetéből, Gimesi Nándor: Újabb növényélettani vizsgálatok, Jajczay János: Az Assunta ikonográfiája, Haltenberger Mihály: A leíró földrajz kérdése. Az előzetes program szerint a június 15-i ülésen Bercelly A. Károly saját verseivel szerepel.

Időközben a hazai tudományos életben is megtörtént a hatalom által kikényszerített marxista irányú átalakítás. Az egyetemeken sok európai hírű neves professzort fosztottak meg katedrájától ideológiai-politikai okokból; a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének határozata ugyancsak nagyszámú, kiemelkedően jelentős „polgári gondolkodású” tudós akadémiai tagságát függesztette fel, s lényegében kizárta őket az akadémikusok testületéből (amelyet azután a tudományos tevékenységtől, egyáltalán a munkalehetőségtől, sok esetben a személyes szabadságtól való megfosztás követte.)

A Szent István Akadémia elnökét, *Egyed István jogászprofesszort 1951 tavaszán inter-nálták*; Réthly Antal főtitkára a kitelepités várt.

A társulat alelnökéhez írt, 1951. július 7-én kelt leveléből: „Most pénteken akartam benézni hozzád, de sajnos előző nap beütött nálam a kitelepités. Pátróhára kellett volna mennem, ahová csütörtök reggel leányom az urával és társbérlnökkel együtt el is utaztak. A nagy munka, amin dolgozom, váratlanul meghozta a maga gyümölcsét, mert arra való hivatkozással, hogy a Magyar Tudományos Akadémia evvel megbízott és határidőre kell a munkát befejezmem, a Magyar Tudományos Akadémia pártfogásával a Belügyminisztérium megváltoztatta határozatát, és eltekintett a kitelepitéstől.” Mivel azonban lakását már másnak kiutalták, ezért „förlajánlottam a lakásból való távozáso-mat, és így ma a fiamhoz költöztem. Az egész ügy borzasztó kiesést jelentett munkámban, mert nagy könyvtáramat széna-szalma módjára összekeverve kellett elköltöztetnem, három helyen is szét van szórva...” Korfestő irat!

1951 májusának végén váratlan fordulat következett be a Szent István Akadémia történetében. A ránk maradt korabeli iratok többféleképpen magyarázzák ennek okát.

Réthly főtitkár jelentése szerint az akadémia 1951. június 1-jén tartott együttes ülésén több tag javasolta az akadémia önkéntes feloszlását. E tény a főtitkár – az együttes ülés határozata alapján – Czapik érsek-fővédő tudomására hozta. A június-ra tervezett üléseket már nem tartották meg.

Czapik érsek 1951. június 18-án közölte a főtitkárral, hogy az akadémia „végleges feloszlása mellett döntött”, s fölszólította a főtitkárt, hogy erről értesítse az Al-

lami Egyházügyi Hivatalt. Ez megtörtént, s a Szent István Akadémia megszűnését 1951. július 24-i leiratával az Állami Egyházügyi Hivatal tudomásul vette.

A főtitkár az akadémia összes tagját értesítette az eseményről 1951. július 28-án kelt levelében. Indoklása azonban – ismerve a Magyar Tudományos Akadémia már megtörtént teljes átalakítását – szerfölött ellentmondásos: „A Szent István Akadémia legutóbbi ülésében elhatározta működésének beszüntetését – közölte a főtitkár. – Ezt azért tettük meg, mert meggyőződésünk szerint a Magyar Tudományos Akadémia teljes mértékben kielégíti mindazokat az igényeket, amelyek a tudományos kutatás terén fennállnak.”

A valódi okot valószínűleg a társulat alelnökének 1952. január 10-én kelt jelentése tartalmazza, amelyet a budapesti V. Kerületi Tanácshoz kellett beküldenie a „működő egyesületek nyilvántartása” tárgyában: „Jelentjük, hogy a *Szent István Akadémia az Állami Egyházügyi Hivatal kívánságára 1951 augusztusában beszüntette működését* és alapszabályszerűen önként feloszlott, amit hivatalosan tudomásul vettek.”

A társulat történetének e válságos időszakában keletkezett az *adminisztrátor* tisztség. Az alapszabályzat ilyen tisztséget nem ismer; meglehetősen homályos az ok, amiért ezt kreálni kellett, de megjelenésének körülményei is kódosak.

Az 1948 decemberében létrehozott *intézőbizottság* egyik tagja, Esty Miklós „gyakorolja a felügyeletet a társulati ügyvezetés felett, lakásának közelsége következtében” az 1949. március 24-i választmányi ülés határozata nyomán; az 1949. december 22-i választmányi ülés jegyzőkönyvében ez Esty Miklós címe: „delegált adminisztrátor”. 1951-ben, amikor a társulatnak Szentkirályi utcai saját székházából távoznia kellett, a ház elvételével és a költözéssel kapcsolatos tárgyalásokat ugyancsak ő, mint adminisztrátor bonyolította le. Az 1952. január 10-én kelt társulati jelentésben, amelyet a budapesti V. Kerületi Tanács felszólítására kellett készíteni és oda beküldeni, már hivatalosan is „*delegált adminisztrátor*”-ként szerepel, tehát a társulat összes tisztségviselője fölé álló „*csúcs-funkcionárius*”, a társulat összes ügyének legfőbb intézője.

A társulat irattárában jelenleg nem található olyan érseki-fővédői irat, amely tájékoztatna e tisztségről, az erre való személyi kijelölről; viszont Esty Miklós számos, az irattárban levő feljegyzése, jelentése, levele tesz erről említést, de dokumentumokra való hivatkozás nélkül.

Drahos Jánoshoz 1950. január 14-én küldött levelét „mint a Szent István Társulat választmánya által a társulat anyagi ügyeinek vitelére kiküldött administrateur délégué” írta. 1962-i jelentésében olvasható: „Az intézmény [= Szent István Társulat] adminisztrációját – három alkalmazott segítségével – az 1949. szeptember 29-i igazgatóválasztmányi ülésen kiküldött »administrateur délégué« intézi, ki már korábban az intézőbizottság ügyvezetője volt.” (Ezen az ülésen erről nem volt szó.) – Az Akadémiai Kiadó lexikon-szerkesztőségének kérésére készített társulat-ismertetőben 1964. március 18-án: „A társulatot ez idő szerint Esty Miklós vezeti delegált adminisztrátori minőségben.” 1967. október 17-én írt feljegyzésében: a társulat akkori „dezolált helyzetében” Czapik érsek-fővédő indítványára őt „teljes joggal felruházott »administrateur délégué«-

vé választotta az igazgatóválasztmány”. (Czapik érsek 1951. május 18-tól volt a püspöki kar elnöke, tehát érsek-fővédő.)

Az adminisztrátor-tisztség *ellentétben állt a társulat demokratikus hagyományaival*. Itt minden tisztséget a testület választ, nem kívülről delegálják; a fővédő, illetve a püspöki kar ezt jóváhagyja. A társulat 1948 előtti fennállása során a püspökök egyetlen egyszer sem vétőzták meg a társulati választásokat.

Esty Miklós az 1920-as években – mint pénzügyi- és bankszakember – Csernoch prímás gazdasági-pénzügyi tanácsadója volt, majd Serédi bíboros belső bizalmasa lett 1927–1944 között. Mint ilyen kapta a Szentszéktől – világi férfi létére – 1923-ban a pápai kamarási címet. 1945 után Czapik érsek egyik legközelebbi tanácsadója. Ugyanakkor másfelől – mint a hazai katolikus egyház belső-külső ügyeinek, személyi és anyagi viszonyainak igen tájékozott, alapos ismerője – az 1948/49-ben hazánkban hatalomra került politikai rezsim, illetőleg az Állami Egyházügyi Hivatal magas tisztségviselőinek teljes bizalmát bírta az 1950-es években éppen úgy, mint az azt követő időszakban.

Haláláig, 1973-ig volt Esty Miklós a Szent István Társulat adminisztrátora, vagyis teljhatalmú ügyintézője, minden tekintetben irányítója (jóllehet a társulatnak volt törvényesen megválasztott elnöke és alelnöke, viszont nem töltötték be – nem engedték betölteni? – az igazgatói tiszteket.)

1951 tavaszán Egyed Istvánt, a Szent István Társulat elnökét internálták. Ezért Takáts alelnök-igazgató javaslatára az 1951. június 7-én tartott közgyűlésen – az alapszabályt ezt megengedte – *Pitroff Pált és Réthly Antalt a társulat másodelnökeivé, Sárközy Pált pedig másod-alelnökké választották*.

Alighanem az egyre fokozódó politikai nyomás, azután a társulatra zúduló csapások, a megváltozott belső vezetési körülmények, s talán az internálástól, börtöntől való félelem (látva a fővédők s az elnök, valamint a szabadságuktól megfosztott paptársak ezreinek sorsát) egyaránt közrejátszottak abban a tragikus eseményben, amely 1951 nyarán megrázta a társulat belső világát. Takáts Ernő alelnök-igazgató – akinek élete az 1920-as évek elejétől szinte egybeforrt a társulattal – idegei felmondták a szolgálatot és 1951. augusztus 17-én öngyilkos lett.

Czapik érsek-fővédő 1951. augusztus 21-én kelt levelében egy társulaton kívüli egyházi személyt, az idős, beteges *Zsigovits Bélát* „fölkérte és megbízta”, hogy a Szent István Társulatban „az alelnök ügykörét a továbbiakig” lássa el. A szeptember 27-i választmányi ülés ezt elfogadta, „amíg további intézkedés nem történik”, de rendkívüli közgyűlést nem hívtak össze. Ezért Zsigovits Béla az 1952. május 6-án tartott legközelebbi közgyűlésig megbízott alelnökként végezte feladatát. Az 1952-i közgyűlés azután *véglegesítette* hivatalában. A tényleges irányítás és ügyvezetés azonban Esty Miklós kezében volt.

A Szentkirályi utcai *székház* ügye közben tovább bonyolódott. Az épületet 1952. március 6-án állami tulajdonba vették, de azután a püspöki kar közbelépésére meghagyták a társulat tulajdonában. Az állami hatóság 1953. január 23-án ismét elrendelte az állami tulajdonba vételt, de ezt egyházi részről újra megfellebbezték. Végül

1953. szeptember 2-án a budapesti központi járásbíróóság a magyar állam javára azt „bebebelezte”.

Ezzel véglegessé vált a sorsa. *A Szent István Társulat 1898-ban saját magának – hatalmas áldozatokkal – épített székházát 1953. november 1-jén átadták az állami hatóságoknak.*

Az 1950-es évek további szakaszában sem sikerült megszilárdítani a társulati szervezetet. Réthly Antal és Pitroff Pál mint világi elnökök ugyan a helyükön voltak; az alelnökök közül Sárközy Pál 1952-től – 1957-ben bekövetkezett haláláig – pannonhalmi főapátként nem tudott a társulat ügyeivel foglalkozni; Zsigovits Béla pedig hosszasan súlyos beteg volt, 1955 júliusában bekövetkezett haláláig. Az Állami Egyházügyi Hivatal nyilván megakadályozta, hogy fiatal, életerős, aktív egyházi személyek kerüljenek a társulat vezetőségébe, ezért jutott minden konkrét tevékenységi lehetőség – talán nem is véletlenül – a társulat adminisztrátorának a kezébe.

Ezt jelzik a további évek bonyodalmai is e tisztség betöltése terén. Az 1954. december 21-i választmányi ülés *Félegyházy József* hittudományi akadémiai professzort mint titkárt állította az alelnök mellé, majd az 1955. szeptember 28-i választmányi ülés őt megbízott alelnökké választotta. Az 1957-i májusi közgyűlésen azonban még mindig ugyanebben a tisztségben szerepelt, míg végre az *1958-i májusi közgyűlés döntése alapján lett a társulat egyházi vezetője, alelnöke.*

Az 1950-es években az évi közgyűlésekre előzőleg minden alkalommal engedélyt kellett kérni a kerületi tanácstól, jelezve a programot s a megjelenők várható számát (általában 40-50 résztvevőt említettek az engedélykérők). A közgyűlés lezajlása után ugyancsak jelentést kellett tenni, nemcsak az ülés lefolyásáról, hanem a személyi változtatásokról is. Mivel a társulat – akárcsak a korábbi száz évben – akkor is minden évben megújította, illetve megerősítette a választmány és a számvizsgáló bizottság tagjait s felsorolta a jelentkezett új társulati tagokat, ezért ezek névsorai is oda kerültek a kerületi illetékes egyházügyi tisztviselő asztalára.

A társulat 1948 végén választott intézőbizottsága az 1950-es évek elején feloszlott.

Czapik Gyula érsek-fővédő, aki az 1952-i májusi közgyűléstől kezdve mindegyik évben elnökölt a társulat közgyűlésén, *felújította a fővédői bevezető előadásokat.* 1952-ben „Egy elfelejtett Mária-litánia: a Cavate-litánia”, 1953-ban „Az új Rituáléről és az egyseges praeorátorról”, 1954-ben „Az egyház öt parancsáról”, 1955-ben „Barabás és a két kálváriai lator” címmel tartotta bevezető előadását.

A választmány igyekezett negyedévenként rendben megtartani az előírt üléseket. Ez a testület főként a régi tagokból, jobbára középkorú és idős papokból, néhány nyugdíjas civilből állt. 1953 szeptemberétől a választmányi ülések programjába tudományos előadást iktattak, felidézve s más körülmények között szerény közegeben folytatva tovább a Szent István Akadémia egykori felolvasóüléseinek sorát.

Az első években a következő előadások hangzottak el:

1953. szeptember 24. Balogh Albin: Szent István litániája; december 29. Zsigovits Béla: A Szent István magyar királyról elnevezett misszió Niugatában.

1954. március 26. Blieszner Ágoston: Látogatásaim Nagy-Budapest templomaiban; június 30. Zaymus Gyula: Szent Patrik legendája; szeptember 30. Krajnyák Gábor: Az esztergomi lipszanothéka, ereklyetartó tábla; december 21. Pénzes Balduin: Karácsonyi szokások.

1955. március 29. Mátray János: Krisztus-képek az őskeresztény korban; július 4. Félegyházy József: Flodoard történeti munkái; szeptember 28. Brisits Frigyes: Egy fejezet Vörösmarty életéből; Jámbor Dezső: Vallásos gondolat az operaszínpadon (hanglemezekkel).

1956. április 10. Balogh Albin: Dominicus archiepiscopus vicecancellarius; szeptember 27. Szörényi Andor: Krisztus szenvedéstörténetének kronológiája.

1957. április 10. Tower Vilmos: Amiről a lélektan eddig nem szólt; július 19. Ijjas Antal: A kegyelem regényei; október 2. Bánk József: Serédi bíboros, a jogtudós; december 18. Albert István: Jézus történetiségének nem-keresztény tanúi.

E választmányi üléseken tartott előadásokon *a társulat többi tagjai is megjelenhettek*. Főként természetesen a fővárosiakra számítottak, hiszen ezeket az üléseket s előadásokat a Ferenciek terei új társulati helységben tartották. „Nem-tagokat nem bocsájtottunk be – írta Esty Miklós –; ily módon valamit biztosítottunk a kulturális egyesület tényéből, viszont mindennemű kifogásolható propagatív mozdulatot elkerülhettünk.” Az előadások előzetes meghirdetése tilos volt.

A Szent István Társulat tagjainak *száma* 1949 után teljesen bizonytalan volt, hiszen erősen megcsappant a vallásos könyvek iránt érdeklődő emberek száma. A korábbi tagok nagy része abba hagyta a tagdíjfizetést. Főként a középkorú és idős papok maradtak meg társulati tagoknak s kevés nyugdíjas civil, akik fizették az *évi 20 forintos tagsági díjat, amiért ekkor nem járt semmiféle illetménykötet*.

Kordokumentum erre az időszakra az alábbi levélváltás.

A battonyai plébános 1951. november 12-én kelt, még a Szentkirályi utcába címzett levelezőlapján írta: „Kérek szíves értesítést, hogy a 20 forint évi tagsági díj ellenében az idén milyen tagilletményt juttat a társulat.”

A társulat adminisztrátorának 1951. november 15-én kelt levele: „Folyó hó 12-én írt lev. lapjára válaszolva tisztelettel közöljük, hogy – amint az köztudomású – miután vállaltunk nyomdája és könyvkereskedése államosítva lett, tagilletménnyel nem szolgálhatunk. A folyó év folyamán társulatunk megszerkesztette, és nyomda alá rendezte az összes új hittankönyveket, valamint elkészítette az Újszövetségi Szentírás újnyomattartását. Más könyveket nem állt módjában kiadni. A tagdíjak létföltételét képezik a társulatnak, s ha 100 éven át azokért tudott nyújtani tagjainak illetményjellegű könyveket, most anélkül kéri a katolikus társadalomtól és klérustól ezt a megértést és támogatást.

Ha ezzel örömet szereznének, készséggel megküldjük azonban Fraknoi Vilmosnak »Magyarország összekötései a Szentszékekkel« vagy Balics Lajosnak »A kereszténység története hazánk földjén a honfoglalás előtt« c. művét, bár minden postaköltséget megérzünk.”

Az állami hatóság által végzett ellenőrző vizsgálat 1949. november 21-én kelt jegyzőkönyvében ez olvasható: „*A társulat nyilvántartott tagjainak száma kb. 1800, ebből 1948 folyamán tagdíjat fizetett 400 tag, 1949-ben eddig 120 tag.*”

A társulat vezetősége levéllel keresett meg minden korábbi tagot, kérve a tagdíj befizetését, mert akik e kötelezettségüknek nem tesznek eleget, azokat törlik a társulat tagjainak sorából. Ennek nyomán 1951-ben összesen 202 tagdíjfizető tagot regisztráltak.

Az 1953. december 29-i választmányi ülés *a tagsági díjat a felére, 10 forintra szállította le.* „Ezzel is meg kívántuk hálálni tagjainknak hozzánk való hűségét.”

Az 1954. szeptember 30-i választmányi ülésen elhangzott alelnöki beszámoló szerint „tagjaink száma a tavalyi 228-ról 294-re emelkedett.” 1956 májusában 353 tagról számolt be az alelnök, majd fokozatos emelkedés következett: *1962 végén 455 tagja volt a társulatnak.*

VÁLTOZATLANUL LEGFŐBB FELADAT

A Szent István Társulatnak ezekben az években tulajdonképpen csupán *egyetlen* feladata volt, de ez változatlanul, léte kezdetétől a legfőbb feladata volt: *részt vett az ima- és énekeskönyvek, a szentírási kötetek, valamint a hittankönyvek előállításában.* Ez azonban ekkor másként történt, mint korábban: a teljes folyamatban csak az *egyik* rész ellátása volt a teendője.

Ez a következőt jelentette: a kinyomtatásra kerülő kiadvány szövegét gondozta, sajtó alá rendezte, azután megszerezte a kiadáshoz az illetékes állami és egyházi hatóság engedélyét, majd megtárgyalta az ügyet az államosított Stephaneum Nyomdával, s annak átadta a kinyomtatandó kéziratot. Feladata ezzel befejeződött.

A nyomda ugyanis ezután a kinyomtatott kész kiadványokat leszállította az Ecclesia Szövetkezetnek; e szövetkezet az előállítási költséget a nyomdának kifizette, majd boltjában, illetve terjesztői révén a könyveket árulta, eladta. Az Ecclesia Szövetkezet a kinyomtatott könyvek bolti árának összegéből *másfél százalékot fizetett a Szent István Társulatnak,* s a társulat ebből fizette az írói, szerkesztői, sajtó alá rendezői honoráriumokat.

Az ily módon kiadott könyvek címlapján változatlanul *a Szent István Társulat szerepelt kiadóként,* mint régen, annak ellenére, hogy „saját kiadványait” nem volt joga árusítani, sem saját hivatali helyiségében, sem könyvesboltot nem nyithatott, kereskedelmi tevékenységet nem folytathatott.

A Szent István Társulat funkciója az volt ebben a folyamatban, hogy *mind az egyházi felettesek, mind pedig az állami hatóság előtt viselje a felelősséget a kiadott könyvek szövegéért.*

A kiadandó könyvek szövegét állami részről 1948–1951 között a Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium illetékes egyházi osztálya ellenőrizte.

1949. szeptember 29-én a választmányi ülésen például arról számolt be az alelnök, hogy e minisztériumi osztály illetékeseivel tárgyalt és „csaknem egy hétig tartó tárgyalásokon felvilágosításokkal szolgált a bírálatokban foglalt észrevételekre vonatkozóan”, vagyis az illetékes minisztériumi egyházügyi osztály marxista szakembereinek kifogásait igyekezett kivédeni, illetőleg azok véleménye alapján a hittankönyv-szövegeket elfogadhatóra alakítani.

1951. május 15-én alakult meg az *Állami Egyházügyi Hivatal*, élén az államtitkári rangú elnökkel. Ettől kezdve ez a hivatal – amely természetesen szorosán képviselte és követte az állami és pártszervek szigorú vallás- és egyházellenes intencióit – véleményezte, adott engedélyt vagy kívánt átdolgozást vagy tagadta meg az engedélyt a kért könyvkéziratok kinyomtatására; számos esetben hosszas tárgyalások után kényserítve ki a neki megfelelő fogalmazást.

Az Állami Egyházügyi Hivatal javaslatára azután a Kiadói Főigazgatóság döntött a kiadható könyvek terjedelméről, a kiadható példányszámról, s az Országos Árhivatal határozott a kötetek eladási áráról.

A Szent István Társulat ezekben az évtizedekben egyesület volt, s részt vett a könyvkiadásban, de *tulajdonképpen nem volt sem egyesületnek, sem könyvkiadónak nevezhető*. Teljes kiszolgáltatottja volt az Állami Egyházügyi Hivatalnak, s bár annak nyomása az 1980-as években valamelyest enyhült, de a kiszolgáltatottság egészen 1989 augusztus végéig, az Állami Egyházügyi Hivatal megszűnéséig érvényesült.

A Szent István Társulat legfőbb teendője az 1948 utáni évtizedekben a *hittankönyvek gondozása* volt.

Az egyházi iskolák államosítása utáni első – 1948/49. – tanév után 1949 szeptemberétől *fakultatív lett hazánkban a hitoktatás*. Az erre jelentkezett tanulók vettek részt benne, ezeket a hittanórákat csakis az iskolában lehetett tartani, másutt nem. De a fakultatív hitoktatás joga és lehetősége csupán az *általános iskolára és a gimnáziumra* terjedt ki, a többi iskolatípusra, oktatási-nevelési intézményre nem. Az ezután következő években, évtizedekben a hitoktatásra járó tanulók száma jelentősen csökkent, különösen a gimnáziumokban: erőteljesen és „eredményesen” működtek a hitoktatás ellenzői, az ateista-materialista tanügyi és pártpropagandisták.

Itt említjük meg: 1950-ben nyolc gimnáziumot az állam visszaadott katolikus szerzetesrendi vezetés alá. De ezekben is csak az állami tankönyveket lehetett használni mind-egyik tantárgyból.

Az 1948 őszi hitoktatói és szülői panaszokat – hogy nincs még a tanulók kezében a hittankönyv – rövidesen orvosolták: 1948 végére hatalmas mennyiségű hittankönyv került ki az államosított Stephaneum Nyomdából, összesen 159 000 példányban; majd legközelebb 1950 őszén, összesen 193 000 példányban, vagyis *e három tanévre összesen 352 000 hittankönyv!* Ez adott ugyanis munkát – és jövedelmet – a nyomdának.

Ez a nagy könyvtömeg 15 féle hittankönyvet foglalt magában, mind az 1945–1948 között használatban volt hittankönyvek utánnomásai: *Gigler Károlyé* (Kis hittankönyv, Hittankönyv), az esztergomi katekizmusok (Elemi káté, Kis káté), *Pokorny Emmánuelé* (Kis Biblia), *Hamvas Endréé*, bár neve nem szerepelt szerzőként a címlapon (Hit- és erkölctan általános iskolásoknak, Hittan gimnáziumi I., Erkölctan gimnáziumi II. osztályosoknak), *Meszlényi Antalé* (Egyháztörténet, gimnazistáknak), *Radó Polikárp és Rajeczky Benjamin* művei gimnazistáknak (Az istentisztelet, Az üdvösség története); azután hittankönyvek görög katolikusoknak, *Krajnyák Gáboré* (Kis káté, Kis Biblia, Kis Képes Biblia), *Szántai Szémán Istváné* (Szertertástan).

A szerkesztés során vita volt arról, hogy a szerzők feltüntessék-e nevüket hittankönyveiken; végül a név kiírása mellett döntöttek; kivéve *Gigler Károlyét* az 1950 utáni kiadványokban. A tudós esztergomi kanonokot – ártatlanul, jogsértően – 1950 júniusában internálták (s három éven át Kistarcsán tartották), ezért a nevét le kellett venni az általa írt hittankönyv címlapjáról.

A következő tanévekben azután *fokozatosan és jelentősen csökkent* a nyomdából kikerülő hittankönyvek száma, de még mindig a fenti 15 féle régi hittankönyvből válogattak: 1951/52-ben 11 féle hittankönyv 93 000 példányban, 1952/53-ban 8 féle 75 000, 1953/54-ben 5 féle 57 000 példányban.

Sok utánajárást kívánt e könyvek megjelentetése. Zsigovits alelnök az 1951. szeptember 27-i választmányi ülésen ezt jelentette:

„Hamvas püspök 1951. május 31-én kérte az Állami Egyháziügyi Hivaltól az 1950/51. tanévben használt hittankönyvek újraengedélyezését. Az egri érsek úr, mint a püspökkari értekezlet ez idő szerinti elnöke ugyancsak írt július 5-én az Állami Egyháziügyi Hivatalnak, közölve, hogy a püspöki kar a hittankönyvek szerkesztését továbbra is a Szent István Társulatra bízta, egyben kérve az engedélyezés sürgős megadását, mert az új tanév már közeledik. Azonban két hónapnak kellett elmúlni, míg végre augusztus 31-én az Állami Egyháziügyi Hivatal közölte velem, hogy a könyvek kinyomtatásának nincs akadálya, de papírhány miatt a múlt évi példányszámnak csak felét kaphatjuk meg.”

Vagy 1952. szeptember 25-én: „A szükséges papírmennyiség kiutalása hónapokon át tartó utánjárások után a tegnapi napon megérkezett, így remélhetőleg már a jövő héten nyomtatni lehet a könyveket.” De a tanév már régen megkezdődött...

Az 1954/55-ös tanévre új hittankönyv-sorozat jelent meg, szerzője Hamvas Endre püspök, a püspöki kar hitoktatási referense. Az általános iskolai osztálybeosztás szerint épültek egymásra az egyes kötetek: Kis katekizmus (I–II.), Bibliai történetek (III–IV.), Szertartástan (V.), Jézus Krisztusnak és egyházának története (VI.), Hit-és erkölcstan (VII–VIII.).

Hamvas Endre készített egy „Alapvető hittan” tankönyvet gimnazisták számára, ez 1956-ban jelent meg.

Elgondolkodtató a szerző alacsony példányszám-előirányzata: „a gimnáziumok várható igénye évi 700 példány, a teológiaiaké évi 100 példány.” Tehát az összes hazai középiskola sok tízezernyi diákjából csupán ennyire számítottak?

Ettől kezdve egy évtizeden át kizárólag Hamvas Endre tankönyveit adta ki évről évre a nyomda (most már jobbra az Egyetemi Nyomda). 1954/55-ben 67 000, 1955/56-ban 66 500 példányban, az 1960-as évek közepéig.

A hittankönyvek állami papírkiutalásból készültek, s ezt minden évben külön kellett kérelmezni (s természetesen meg kellett fizetni). Általában mindig magasabb példányszámot kért a társulaton keresztül a püspöki kar, de a kért mennyiséget soha sem adták meg, mindig kevesebbet.

Jól rávilágít a papírkiutalás nehézségeire az 1953. december 29-i közgyűlésen elhangzott alelnöki beszámoló e részlete:

„Az illetékes állami szerv meghatározza, hogy egy év folyamán a katolikus egyháznak mennyi papírmennyiséget utal ki, a püspöki karra bízván, hogy azt miképp-

pen osztja el: abból mennyit kíván hittankönyvek, directorium, egyházi nyomtatványok és más kiadványok megjelentetésére fordítani. Ki kell hangsúlyoznom, hogy társulatunk életére igen nagy kihatással van, hogy a püspöki kar a katolikus könyvek megszerkesztésének és kiadásának feladatát túlnyomórészt társulatunkra bízza.”

A hittankönyveken kívül *csupán néhány* más, ebben az időben megjelent könyv címlapján olvasható „A Szent István Társulat kiadása” jelzés.

1948-ban utánnomásban újra megjelentették a Magyar–latin misszálét, ugyanabban az évben a régi „egypengős” Újszövetségi Szentírás is napvilágot látott, jegyzeteit Takáts Ernő dolgozta át.

1954-ben egy *kétkötetes Újszövetségi Szentírás első kötete* látott napvilágot, igen olcsón: 10 forint 50 fillér áron. Ez a kis kötet a négy evangéliumot és az Apostolok Cselekedeteit tartalmazza, eléggé nagy betűkkel és teljesen új, korszerű jegyzetekkel, amelyet a Szent István Társulat szentírás-bizottsága készített. *A társulat tagjai – 294-en voltak ekkor – ezt a kötetet illetményként kapták.* „Amikor a tagdíjat az eddigiek felére, évi 10 forintra szállítottuk le – mondta az alelnök az 1954. szeptember 30-i választmányi ülésen –, s most tagilletmény gyanánt egy ugyanilyen forgalmi áru könyvet adunk, ezzel az a célunk, hogy a hozzánk hűséges tagjaink anyagilag se járjanak rosszul.”

1954 végén jelent meg az új helyzetben az első *imakönyv a felnőttek számára*, s egy másik *az ifjúság számára*. Mindkettő Czapik Gyula egri érsek műve. Ezek hamar elfogytak; a felnőttimakönyvet később többször is újra kiadták, az ifjúsági imakönyvet nem. Legközelebb két évtized múlva, 1974-ben jelentetett meg a társulat gyermekimakönyvet.

Fontos kiadvány volt az ebben az évben megjelent „*Zsoltárok könyve*”. Ezt a püspöki kar zsoltárbizottsága megbízásából és ellenőrzésével „a pápai bibliai intézet készítette új latin szöveg alapján” fordította *Sík Sándor*; bevezetést *Szörényi Andor* professzor írt a kis kötethez.

CSAK RÖVID KÖZJÁTÉK

Ahogy a 20. század magyar történelmében sajnálatosan csak rövid közjáték volt az 1956-os forradalom és szabadságharc, ugyanúgy tükröződött ez a Szent István Társulat életében is.

1956. április 25-én meghalt Czapik érsek, s a jövő szempontjából mind egyházi, mind állami vonatkozásban súlyos problémát jelentett, hogy ki legyen a püspöki kar elnöke. A megoldást a legfőbb kommunista párthatóság produkálta: a Magyar Dolgozók Pártja politikai bizottsága úgy döntött, hogy felfüggesztik *Grósz József kalocsai érsek* fogvatartását, s ha megfelelő feltételeknek eleget tesz, akkor ő legyen újra a püspöki kar elnöke. Minden e részletesen kidolgozott forgatókönyv szerint történt: május 12-én az újságok közölték a számára kiadott kegyelmi határozatot.

A börtönéből, illetőleg házi őrizetéből kiszabadult Grósz érsek a nyilvánosság előtt először *a Szent István Társulat május 31-én tartott közgyűlésén* jelent meg, mint annak

fővédője s a magyar püspöki kar elnöke. (Az első, általa elnökölt püspökkari értekezlet június 13-án ült össze.)

Ezen a közgyűlésen Réthly Antal elnök méltatta Czapik érsek érdemeit, Endrey Mihály püspök pedig felolvasta Czapik érsek még korábban elkészített, s ide szánt irását Krisztus kínszenvedéséről s a turini lepelről.

1956 nyarán – rendhagyó módon – a Szent István Társulat két felolvasó ülést tartott (ezek tehát nem kapcsolódtak választmányi ülésekhez). Július 25-én Balanyi György előadása hangzott el Hunyadi Jánosról, halála 500. évfordulója alkalmából; augusztus 29-én „A százéves esztergomi bazilika” címmel Meszlényi Antal érkezett.

S az egyre fokozódó közhangulatot tükrözte – az egyházi könyvkiadás szintjén – az a levél, amelyet *Pitroff Pál*, a Szent István Társulat egyik másodelnöke (nyugalmozott gimnáziumi igazgató, irodalomtörténész) 1956. szeptember 22-én Esty Miklós adminisztrátornak írt:

„...Egy kisebb elaborátum vázlatát megfontolás tárgyává lehetne tenni. Éspedig:

1. Az Írószövetség (politikailag szabadalmazott irodalom!) megmozdulása után *nem látjuk-e elérkezettnek az időt az egyetlen megmaradt katolikus, jórészt mégiscsak világi szervezet, a Szent István Társulat kiadói tevékenységének teljes (nemcsak hittanokra terjedő) visszaszerzésére?*

2. A politika kikapcsolása.

3. Szabad esztétikai és tudományos felfogás (vallási, etikai elemek, idealizmus, metafizika...)

4. A szokásos felelősségek vállalása a társulat részéről.

5. Folyóirat indítása (Katolikus Szemle, eleinte ingyen vállalom a szerkesztést).

6. Nyomdaügy rendezése, papírkontingens biztosítása és a terjesztés szabadsága.”

Nincs adat arra vonatkozólag, hogy az adminisztrátor érdemben foglalkozott volna a javaslattal, de egyébként is túl közel volt már október 23-a...

A forradalom napjaiban, november 2-án vagy 3-án a forradalmárok által kiszabadított Mindszenty bíboros – *karitatív terveibez kérve tanácsot* – Endrey Mihály püspököt és Esty Miklóst, az Actio Catholica elnökét és alelnökét magához kérte a budai prímási székházba, az Actio Catholica ez irányú lehetőségeit tudakolva. (1945–1946-ban az Actio Catholica bonyolította le a nyugati katolikus szervek által a háború után küldött nagymennyiségű segély szétosztását.)

Apró adalék Esty Miklós pontos megfigyelőkészségéhez: „Őminenciája – írta – az ott utánunk megjelenő Radó professzor, a Hittudományi Akadémia dékánja hódoló hűségnyilatkozatára igen epés választ adott”.

S a forradalom és szabadságharc kegyetlen leverése után *lényegében minden úgy folytatódott tovább, mint korábban*. Ezt jelzi az Állami Egyházügyi Hivatal akkori elnökhelyettesének, Miklós Imrének 1957. június 26-án kelt leirata a Szent István Társulathoz:

„Értesítem, hogy a Kiadói Főigazgatóság 99-9-109/57. számú átiratában a Szent István Társulat részére egyházi könyvek kiadását és terjesztését engedélyezte. A könyvek kiadását a fennálló 1-29/1955/T.K.22/MTE. sz. utasítás I.3. pontja szerint a Kiadói Főigazgatóságtól külön-külön kérni kell. Az ilyen irányú kérelmet az Egyházügyi Hivatal útján kell benyújtani. A kiadásra kerülő művek árát esetenként a Ki-

adói Főigazgatóság főkönyvelősege – mint árhatóság – hagyja jóvá, ennek hiányában mű forgalomba nem kerülhet. Ez a rendelkezés minden nyomdai vagy sokszorosított kiadványra vonatkozik.”

Sajátosan értelmezték azután ezt a rendelkezést. A *hittankönyvek* ügye változatlan: ezekre az állam utal ki papírt; annyi hittankönyv jelentethető meg, amennyi ebből kihozható, más papírból hittankönyv nem állítható elő. Az „állami” papírt meg kell fizetni, s a kész hittankönyveket ezután is az Ecclesia Szövetkezet árulja éppen úgy, mint eddig. A hittankönyvek terén változatlanul ez volt a helyzet a következő évtizedekben, egészen az 1980-as évek elejéig.

Viszont a Szent István Társulat *egyéb kiadványait saját maga árusíthatja*. E szűk kis területre tehát az Állami Egyházügyi Hivatal a korábbi, a kereskedelmi tevékenységre vonatkozó tiltását feloldotta (eléggé szokatlan, hogy egy kiadó nem árusíthatja szabadon a saját maga által kiadott könyveket!). S az is igaz, hogy e tilalom-nélküliség egyelőre csupán évi néhány, csak alacsony példányszámban kiadott, s az állami hatóságtól engedélyezett, cenzúrázott könyvekre vonatkozott.

A társulat – erre az árusítási jogra hivatkozva – arra kért engedélyt az Állami Egyházügyi Hivataltól, hogy mozgó kocsival *utcán* árusíthassa könyveit. Elutasították azzal, hogy „ilyenfajta árusítás a nagy múltú társulat tekintélyével nem fér össze.”

A hittankönyveken kívül egyéb társulati kiadványok terjesztésének ez a „szabadsága” azonban *kétes értékű szabadság* volt. Igen nagy nehézségekbe ütközött ugyanis a papír beszerzése. A papír hazánkban ekkor *zárt árucikk* volt, csakis állami hivatalos kiutalásra lehetett hozzájutni. A katolikus egyháznak kiutalt papírmennyiségből állította elő a társulat az ima- és énekkönyveket, liturgikus kiadványokat s más hasonlókat; ezen felül maga a társulat saját költségén nem vásárolhatott papírt egészen az 1980-as évek közepéig. Ezért *hazai papírból más – például tudományos, szépirodalmi – kiadványt a társulat nem tudott produkálni*: az állami kiutaláson kívül – ritka kivételektől eltekintve – hazai papírhoz képtelen volt hozzájutni.

Még e leirat megérkezése előtt, 1957. május 23-án tartotta közgyűlését a Szent István Társulat. Réthly Antal elnök üdvözölte Grósz érsek-fővédőt, aki a hit és tudás viszonyát fejtegette bevezető beszédében. Befejezésül – írta az Új Ember – „az érsek a *börtönben olvasott könyvek élményeiről* szólt, majd így fejezte be beszédét: »Boldogok, akik nem látnak és mégis hisznek«. Az Isten tiszta szellem, testi szemmel nem látható, de boldogító tudat, hogy van; és boldogító tudat, hogy van egy mindenható hatalom, aki mindig és mindenben tud segíteni; és boldogító tudat, hogy ez a mindenható hatalom a végtelen jóság, akihez mindig és mindenben bizalommal fordulhatunk.» – „Ennek a hitnek terjesztése és elmélyítése jó könyvek útján a Szent István Társulat feladata. Ma, sajnos *nagyon korlátozottak a lehetőségeink*, de ezek között a korlátozott lehetőségek között is igyekszik feladatának megfelelni. Egy jobb jövő reményében köszöntöm a védnöki kar nevében a társulatot.”

A pasztorációban élő papság s a hívek korabeli viszonyaira vet némi fényt az alábbi levélváltás: mint cseppben a tenger ábrázolja „*a lent levők*”, „*a nép*” valós életét.

1957. július 3-i kelettel a kaposvári esperes-plébános levelet írt a kalocsai érseknek, mint a társulat fővédőjének azzal a kéréssel, hogy a társulat adja ki Vass János kaposvári hitoktató „Imafüzet gyermekek részére” című kisterjedelmű munkáját. „Az Állami Egyházügyi Hivatalban Haraszti előadó azt mondta – írja a kaposvári esperes-plébános –, hogy a Vass-féle imafüzetet jónak tartják, de csak a Szent István Társulat adhatja ki. Esty Miklós úr a Szent István Társulat nevében vállalta az imafüzet kiadását, de amikor Esty úr elment az Állami Egyházügyi Hivatalba, akkor már visszavonták az engedélyt.” Majd így folytatódik a levél:

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Érsek Úr! A több ezer lelkipásztorkodó magyar pap kérését tolmácsolom, hogy legalább minden nyolcadik gyermek kezébe adhassunk imakönyvet, hogy tudjanak imádkozni és énekelni. Most már ott tartunk, hogy igen sok templomban csak az első versszakot éneklük, mert nincsen szöveg. Nagyobb plébániákon százszám kell gépelni az elsőáldozási imákat, amit egy-kettőre elvesztenek a gyermekek. A magyar papság örült a nagyheti szertartások magyar nyelven való megjelenésének, de erre csak három napon keresztül van szükség, míg imakönyvre egész éven át. Magyar misszálénál, magyar nagyheti szertartásoknál – ámbár ezek is kellenek – sokkal fontosabb, hogy a magyar gyermekek százezrei tudjanak imádkozni és énekelni. Ha a Vass-féle imafüzetet 100 000 példányban engedélyezik, akkor is csak minden nyolcadik gyermek kezébe tudunk adni imakönyvet. Úgy a Dunántúl, mint az Alföld papjai könyörögnek, hogy küldjünk nekik imakönyvet. A Czapik-féle ifjúsági imakönyvből például 5000 [kaposvári] diákra kaptunk ötvenet. Az imakönyvhány egyik legfájóbb sebe a magyar híveknek. Ez is hozzátartozik a vallásszabadsághoz, hogy legyen elegendő imakönyv. Hosszú hónapok óta mindent megpróbáltunk, de hiába. Minden reményünk a Nagyméltóságú és Főtisztelendő Érsek Úrban van, hogy a magyar gyermekek imakönyvügyét szívügyének tekinti és rengeteg gondja és elfoglaltsága mellett is módot talál arra, hogy a Szent István Társulat tényleg megkapja az engedélyt a Vass-féle imafüzet kiadására egyenesen az Állami Egyházügyi Hivatal elnökétől.”

Grósz érsek e levelet megküldte – ajánló sorok kíséretében – a Szent István Társulat adminisztrátorának, aki már jól ismerte az ügyet. 1957. július 8-án írt levelében válaszolt az érseknek, többek között ezt:

„Az esperes-plébános úr papír-ügyben levelezett számos bel- és külföldi tényezővel. Felmutatta nálunk – hogy csak a főbbeket említsem – König bécsi érsek úrhoz, Van Roey belga bíboros-prímáshoz, a Finn Köztársaság elnökéhez írt beadványainak másolatát”, papírt kérve tőlük. A Szent István Társulat, látva a füzet várható olcsóságát, „de főleg konsziderálván annak szükségességét és hiánypótló voltát, mint hittani segédkönyvet három ízben személyesen terjesztette elő és kérte az Állami Egyházügyi Hivaltól annak engedélyezését, vállalván a szükséges papirosmennyiség megszerzését is. Mindhárom ízben elutasítást nyert. A harmadik alkalommal Miklós elnökhelyettes úrtól felhatalmazást nyertünk, hogy megírassuk a kérelmezőnek, hogy az engedély kiadását megtagadták.” „Végül meg kell említenem azt is, hogy más ifjúsági imakönyvet sem engedélyeznek, így elutasították még a Czapik-féle ifjúsági imakönyvnek újabb kiadását is.”

Az adminisztrátor levele a kérelmezőnek 1957. július 26-án: „Főtisztelendő Esperes-Plébános Úr! Tisztelettel közlöm, hogy a Vass-féle imafüzet kiadása iránti kérelmet három ízben terjesztettem elő az illetékes helyen, amely mind a három ízben elutasítást

nyert. Az Állami Egyházügyi Hivatal felhatalmazott annak közlésére, hogy a nevezett imakönyvet nem engedélyezik.”

1957. október 9-én az adminisztrátor közölte a kalocsai érsekkel: a kaposvári kérelmező vele telefonon közölte, „hogy Excellenciától azt az értesülést nyerte, hogy a Vass-féle és általa szorgalmazott gyermek–imakönyv engedélyezést nyert, s annak mielőbbi megjelenése érdekében tegyünk meg mindent. Ez ügyben eljártam az Állami Egyházügyi Hivatal referenseinél, ott azonban nem tudnak a dolgról.” Felvilágosítást kér.

A kalocsai érsek október 11-én válaszolt: „A Vass-féle gyermekfüzetnek 100 000 példányban való engedélyezését a Szent István Társulat részére még a nyár folyamán kértem az Egyházügyi Hivaltaltól. Csala László főelőadó augusztusban vagy szeptember elején említette, hogy az engedélyt egyelőre 50 000 példányra kiadta. Azt hittem, hogy az engedélyező irat már régen a Társulat birtokában van. Érdeklődjék Csala úrnál!”.

A kérelmezőt az adminisztrátor 1957. október 22-én értesítette: „Távbeszélőn történt szíves felhívása után azonnal felkerestem a gyermekimakönyv tárgyában az ÁEH-t. Mivel ott a referensek semmiféle engedélyezésről nem tudtak, Kalocsára fordultam az érsek úrhoz. Bizonyos idő eltelt, míg a választ megkaptam, s akkor újra eljártam az Állami Egyházügyi Hivatalnál. Itt megállapítást nyert, hogy semmiféle engedélyezés nem történt. Az ügy végső soron a Hivatal elnökhelyettese, Miklós Imre úr elé került, aki végül arról értesített, hogy az engedélyezés ebben az évben már nem remélhető.”

Ez a Vass-féle imafüzet a Szent István Társulat kiadásában sohasem jelent meg.

1957 második felében sikerült megjelentetni a már régóta készen álló *Újszövetség* második kötetét; azután Radó Polikárp „Az egyházi év” című liturgiátörténeti könyvét, valamint két évfordulós füzetet. Az egyik: „Három elmélkedés Árpádházi Szent Erzsébetről”, Radó Polikárp, Sík Sándor és Meszlényi Antal írásai; a másik: „A százéves esztergomi bazilika”, Meszlényi Antal munkája.

AJÁNDÉKPAPÍR KÜLFÖLDRŐL

A levert forradalom és eltiport szabadságharc kegyetlen megtorlása folyt szerte az országban, amikor egyetlen vonatkozásban valami *halvány változás* lehetősége jelentkezett a Szent István Társulat számára.

A hazai politikai hatalomba újra visszasegített kommunista rezsím – hogy az egyházak szimpátiáját magának megszerezze, ez ekkor mind bel-, mind külpolitikai szempontból igen fontos volt számára – felfüggesztette egyik korábbi, igen szigorúan ellenőrzött (európai körülmények között elképzelhetetlen) tilalmát: *bizonyos határon belül ezután nem tiltotta az egyházak nemzetközi kapcsolatait. Ennek keretében – ugyan korlátozva – már nem esett tiltás alá, mint korábban, hogy az egyházak elfogadják a külföldi testvéregyházak, azok karitatív szervezeteinek papíradományát.*

Ebben részesült a Szent István Társulat is, s így lehetővé vált, hogy kiadási programjába már ne csupán hittankönyveket, imakönyveket s más, szorosan vett egyházi-vallási kiadványokat tervezzen, hanem *más könyveket* is.

Ennek reményében állította össze Esty adminisztrátor *a társulat 1958. évi kiadási előirányzatát*, amelyet 1957. december 14-i dátummal küldött el Miklós Imrének, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettesének jóváhagyásra. A tervezetet előzőleg személyesen részletesen megbeszéltek.

„1958. évi munkatervünket áttekintve az első helyen áll a római katolikus *hit-tankönyvek ügye*” – kezdődik a beadvány, ez a korábbiakhoz hasonlóan történik erre az évre is.

A Czapik-féle *felnőttmakönyvből* 50 000 példányra kapott a társulat 1957. május 7-én engedélyt, de csak 25 000 példányt nyomtattak ki eddig. „Amennyiben szükség mutatkozik, az igénybe nem vett második részletet hívjuk le 1958-ban. – Aktuális lenne a Vass János kaposvári hitoktató által írt »Imafüzet gyermekek részére« kiadása. Ezt a püspöki kar is szorgalmazza s arra vonatkozóan Grósz érsek úr ígéret-félét is kapott. Talán bizonyos időben, bizonyos példányszámban kiadható lenne.”

További javasolt művek: *Bánk József* „Egyházi jog” című könyvét 6000, *Tower Vilmos* Lourdes-ról írt munkáját 4000 példányban kellene kiadni (utóbbit a kegyhely centenáriuma teszi aktuálissá). Ezek kéziratát már korábban beterveztették.

Azután ajánlja az adminisztrátor *Artner Edgár* „A keresztény ókor régiségei”, *Félegyházy József* „A katolicizmus Magyarországon Zsigmond király korában” és *Salacz Gábor* „Newman Breviárium” című munkáját. „Mindezek alacsony példányszámban jönnének ki.”

Érdekes ez a pont: „*Sík Sándor* Zsoltároskönyvének újabb kiadását Elnökhelyettes úr maga vetette fel”, vagyis ezt Miklós Imre ajánlotta.

„Ebbe a csoportba kerülhetne *Hünnermann Vilmos* népszerűen megírt »A leánybecsület. Szent Goretti Mária élete és vértanúsága«, Nagy István szászvári apátplébános fordításában; *Tani Antal*: »Higgyetek az evangéliumnak! Új vázlatok a vasárnapok evangéliumára«, olaszból fordította Galambos Béla József lelkész; végül *Pitroff Pál*: »A XVI. század magyar irodalma.«”

Szó esik még egy *novelláskötetről* is, annak összeállítása 13 elbeszélésből már megtörtént. „A Szent X. Pius életrajz gondolatát elvetettük.”

A társulat korabeli kiadáspolitikájára jellemző a tervezet e mondata: „Összeállításunkban az a közösen megállapított elv vezetett, hogy *inkább többfélét adjunk ki alacsonyabb példányszámban.*”

Ez alighanem Esty Miklós és Miklós Imre „közösen megállapított elve” volt. Grósz érsek ezt írta a Vass-imafüzettel kapcsolatos 1957. július 6-i levelében: „A könyvkiadást nem szándékozom elaprózni.”

A társulat *valós könyvterjesztési helyzetére* jól rávilágít az adminisztrátor beadványának utolsó bekezdése:

„Saját kiadványaink értékesítése nehéz gondot jelent számunkra mai helyzetünkben. Egy üzlethelyiség rezsijét nem bírja el kevés kiadványunk (ez csak akkor lehetne lukratív [= hasznot hozó], ha a hittankönyveket is mi hozhatnánk forgalomba); másrészt mai helyiségünk annyira eldugott egy belső udvar félreeső lépcsőházának emeletén, hogy alig találnak rá. [A társulat első emeleti hivatali helyiségéről van szó

itt, nem a későbbi – mai – üzlethelyiségről!] Ez a helyzet érlelte meg bennünk azt a gondolatot, *nem nyerhetnénk-e el egy utcai asztalka jogát, hol a saját kiadványainkat árusíthatnánk?*”

Egy beteljesületlen társulati vágyálom 1958-ban: egy utcai asztalka joga...

Az 1957. év végi tárgyalások után 1958-tól kezdve érkeztek nagy mennyiségben Budapestre a társulat számára a segélyszállítmányok: sok tonna papír, kartonlemez, könyvkötő vászon a különféle nyugat-európai, főként német és osztrák katolikus szervezetektől. Ettől kezdve egészen 1981-ig – tehát mintegy három évtizeden át – a Szent István Társulat egyre gyarapodó mennyiségű könyvei *kizárólag* a külföldi katolikusok e nagylelkű ajándékából kerülhettek a hazai érdeklődő olvasók kezébe.

A korábbi értelmetlen tiltást feloldó magyar állam is jól járt: a beérkezett ajándékpapír és egyéb anyagok hazai értékének 60%-át kellett a társulatnak behozatali vámként befizetnie a vámhatóság pénztárába, évenként több százezer forintot.

A külföldi papíradomány következtében *megemelkedett a Szent István Társulat által kiadott könyvek száma.*

Ennek első szakaszában, bő tíz év alatt – 1958–1970 között – több *imakönyvet* adtak a papok és hívek kezébe. Főként az 1950-es évek első felének imakönyveit nyomtatták ki újra, de néhány új is kikerült a nyomdából.

Például a Magyar Misekönyv 1958-ban, amely magyarul tartalmazta a vasárnapok és ünnepnapok szentmiséinek ekkor még mindig latinul mondott hagyományos szövegeit; azután két görög katolikus ima- és énekeskönyv („Dicsérjétek az Urat”, „Emeljük föl szívünket”), valamint egy német és egy bunyevác nyelvű imakönyv is.

Sok pótolnivaló volt a *lelkészkedő papságnak szóló segédkönyvek* terén. Kiadtak temetőkönyvet, betegellátó könyvet; új volt Bucsi József könyve elsőáldozóknak és bér-málkozóknak. Számos prédikációs segédkönyv is napvilágot látott: Kerny Géza: Beszédvázlatok esketésre, Bánk József: Vasárnapok, ünnepnapok, Szalai János: Igehirdetés és liturgia.

Új *szertartáskönyvet* kapott kézbe a papság: a latin szertartásúak a „Collectio Rituum”-ot, a görög szertartásúak az „Euchologion”-t.

Elsősorban a papság tájékozódását (a papképzést is beleértve) szolgálták a szorosan vett *teológiai szaktudományt* képviselő művek: Artner Edgár: A keresztény ókor régiségei, Bánk József: Egyházi jog, Kánoni jog I–II., Sípos István – Gálos László: A katolikus házasságjog rendszere, Szörényi Andor: Psalmen und Kult im Alten Testament, Liptay György: Zsoltárkulcs, Ádám-tól Krisztusig: ószövetségi bibliamagyarázat (Görgényi Béla és munkaközössége műve), Kecskés Pál: Az erkölcsi élet alapjai, Szántay-Szémán István: A boldogságos Szűz a Kelet képtiszteletében és legendáiban. Cserhádi József: Az egyház, Szennay András: Teológia és élet, Rejtőző Istenség.

Főként papoknak szóltak, de *művelt katolikus értelmiségiek* is lelki haszonnal forgathatták Gál Ferenc munkáit, minden esztendőben közreadott egyet-egyét (Katolikus hittételek, Idő az örökkévalóságban, A hit ébresztése, Az üdvtörténet misztériumai, Zsinat és korforduló, Istenről beszélünk); Nyíri Tamásét (A keresztény ember kül-

detése a világban), Kovács Sándorét (Isten embere), Vajda Józsefét (Keresztény tanítás).

Bőséges meditációs anyagul szolgáltak a „*breviáriumok*”: Newman Breviárium, Szent Ágoston Breviárium, Szent Tamás Breviárium (Salacz Gábor, Kecskés Pál, Lovics Lipót válogatása), valamint „A lelkiélet mesterei” című kötet (Kecskés Pál gyűjteménye).

1967-ben megjelent a teljes Újszövetség egykötetes kiadása; 1969-ben kaphatta kézbe a magyar olvasó az ekkor már világszerte ismert francia jezsuita tudós, *Teilhard de Chardin* művét „Hit az emberben” címmel, Dienes Valéria fordításában, Rónay György bevezetésével.

Katolikus szerzők *szépirodalmi művei* újra kikerültek a Szent István Társulat műhelyéből 1958–1970 között: 12 novellával a „Koszorú” (szerzők: Dénes Gizella, Fekete István, Ijjas Antal, Kunszery Gyula, Mándy Iván, Pitroff Pál, Possonyi László, Rónay György, Sík Sándor, Szira Béla, Újházy György, Zaymus Gyula); azután Ijjas Antal (A látogató), Magyar Ferenc (Botorkáló emberek), Szarka Géza (Hívom az élőket), Zaymus Gyula (Elbeszélések), Dénes Gizella (A csodálatos fazekas) önálló könyvei.

Az 1950-es évek végén jelentek meg Sík Sándor utolsó kötetei (Őszi fecske, Áldás), azután mások verses kötetei: Csanád Béláé (Pacsirta szállj!), Kunszery Gyuláé (Napot tükröző üvegcserep), Fazekas Lajosé (Kereszt a hegyen).

Ezeknek az éveknek volt a terméke Rónay György „Szentek, írók, irányok” című tanulmánykötete, valamint Félegyházy József egyháztörténeti monográfiája: „Az egyház a korai középkorban”.

Az 1958-tól 1970-ig tartó időszakban a Szent István Társulat által kiadott új lelkiségi, szaktudományos és szépirodalmi kötetek száma évente 2-5 volt.

Érdemes itt felidézni az Esty adminisztrátor által az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese elé terjesztett – említett – 1958-as kiadási javaslat egyes tételeit. Vajon melyek jelentek meg közülük, vagyis melyek kaptak engedélyt az állami hivataltól a megjelenésre? A hittankönyveket, imakönyveket nem tekintve kiadhatták Bánk egyházi jogkönyvét, Artner ókori régiségtanát, Salacz Newman-breviáriumát, a novelláskötetet, valamint Sík Sándor zoltároskönyvének új kiadását (ahogyan Miklós elnökhelyettes ezt külön kérte). Nem jelent meg – nyilván nem kapott engedélyt – Tower Lourdes-kötete, a Félegyházy-féle Zsigmond-kori egyháztörténelem, a Hünnermann-, a Tani- és a Pitroff-kötet. Vajon ez az 50-50%-os arány volt az általános máskor is?

Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Szent István Társulat általános köznapi *munkakapcsolatára* jól rávilágítanak az alábbi levélrészletek, amelyek Sík Sándor „Áldás” című verseskötetével, Kecskés Pál „A lelkiélet mesterei” című antológiájával, valamint Gál Ferenc „Idő az örökkévalóságban” című könyvével kapcsolatosak.

1963 őszén Esty Miklós a zsinati atyákat kísérte Rómába. Mátrai Béla, a társulat egyik munkatársa leveleiben tájékoztatta őt a kiadó ügyeiről.

1963. okt. 5. „Ma a kapott utasításnak megfelelően elmentem a csoportvezető úrhoz [= az Állami Egyházügyi Hivatalba]. Azzal fogadott, hogy nem tud még semmit, ki-

adványaink a kollégáinál vannak, akik sok tekintetben sokkal aggályosabbak mint ő. Arra kértem, bármennyire is el van foglalva, szakítson annyi időt arra, hogy legalább átfussa a kérdéses műveket, mert – mint mondtam neki – személye és rutinja számunkra a legnagyobb támogatást jelenti, és bízunk abban, hogy az érdekelt művek végül is átesnek a rostán... Sík Sándor bácsi munkájával kapcsolatosan joggal hivatkozhatok a nagy érdeklődésre. A temetésén gyászbeszédet tartó Albert rendi asszisztens úr ugyanis megemlítette a gyászoló hallgatóság előtt, hogy utolsó verses kötetét már engedélyezték. Bár ez távol áll még az engedélyezéstől, azóta egyre-másra kopogtatnak be az emberek, keresik a verseskötetet és írják a leveleket.”

1963. okt. 14. „Az utasításnak megfelelően minden szombaton jelentkezem, de eddig minden konkrét eredmény nélkül. Annyit sikerült elérnem, hogy a Sándor bácsi dolgára határidőt kaptam: két nap múlva, vagyis 16-án reggel jelentkezhetem érte. Állítólag meg is lesz.”

1963. okt. 21. „A múlt hét szerdájára konkrét ígéretet kaptam Sándor bácsi könyvével kapcsolatban. A jelzett időben megjelentem a megszokott helyen, de azt a választ kaptam, hogy előadónk vidékre utazott. Másnap ismét jelentkeztem, ezúttal is hasztalan, mert akit kerestem, nem volt benn. Szombaton reggel 9 órakor helyet foglaltam az előszoba foteljében, pár perc múlva fogadtak, és közölték, hogy ugyan írásban nincsen még készen semmi, de szóbeli tájékoztatást kaphatok: a már nyomdába adott anyag ellen különösebb észrevétel nincsen, az menni fog. Gál úr dolga kevésbé. Meg is indokolták, és az indoklás nehezen támadható meg. Fennmaradt még szívügyünk, a verseskötet. Ebben az ügyben végleges választ ma a déli órákra ígértek. Egyébként nagyon kedvesen fogadtak.”

1963. okt. 25. „Kedden délután felhívtam a verseskönyv ügyében a csoportvezető urat, aki közölte velem, hogy átolvasta a verseket és csütörtökön beszélni akar Doromby Károllyal [= a kötet sajtó alá rendezőjével]. Erről azonnal értesítettem Karcsit, aki a jelzett időben fel is ment. Látogatásáról a mai napon számolt be. Elmondotta, hogy még távolról sem tisztázódott az illetékes hely felfogása a versek ügyében. Kifogás merült fel a három legnagyobb szabású vers tartalmát illetően, márpedig – mondotta ő –, ha ezek kimaradnak, a kötet jelentősen veszítene értékéből. Azt is elmondta, hogy hétfői napra újabb megbeszélésre hivatalos, és akkor megpróbálja őket álláspontjuk megváltoztatására bírni.”

1963. okt. 27. „Szombaton felkerestem a csoportvezető urat, hogy a Kecskés-féle kötet dolgában interveniáljak. Kiszálláson volt. Pár sor írást hagytam ott. Ebben az ügyben már végleges döntést kell kiharcolnunk.”

1963. okt. 29. „Munkánkban a legnehezebb ügynek bizonyul az engedélyek megszerzése, bár Mátrai úr szorgalmasan jelentkezik illetékes helyen, de eredmény nélkül tér onnan vissza. E késedelmeskedések miatt nem halad semmi. Újabb terminusra szól az ígéret a Sík-kötet és Kecskés professzor új könyvére vonatkozólag. Ezen a héten csütörtökön, okt. 31-én kapunk állítólag végleges választ a két könyv engedélyével kapcsolatban.” (Egy másik társulati munkatárs leveléből.)

1963. nov. 4. „Ezen a héten, hétfőn reggel ismét felkerestem a csoportvezető urat, miután a múlt héten három alkalommal igyekeztem vele találkozni. Szerdán hiába mentem el, kiszálláson volt; szombaton ismét felkerestem: beteg volt. Ma, hétfőn 9 órakor ismét megjelentem. Szerencsém volt, illetve csak félig, mert beszélni ugyan tudtam, de semmi konkrét eredményt elérni nem. Eddig ugyanis csak az történt, hogy sikerült ma-

gához kéri az elbírálás végett kiadott kéziratokat [= az ÁEH lektoraitól], de az nem sok örömet jelentett: mindkét benyújtott munkát, a Kecskés úrét és a Gál-félet nem fogadták el! Ő a Kecskés-féle lektori véleménnyel nem azonosította magát, kijelentette, hogy az nem eléggé megalapozott, és úgy nyilatkozott, hogy egy Kecskés úrral folytatott beszélgetés után kiadja a végső jóváhagyást. A Gál-féle ügyben maga is aggályait fejezte ki, de nem mondott határozottan nemet. Az az érzésem, hogy az még nincs teljesen elejtve. Mikor arra kértem, hogy a Sík-féle kézirat ügyében nyilatkozzanak, kezeit esküre emelve kijelentette, hogy két nap múlva nálunk lesz a kézirat, ugyanakkor egy utolsó megbeszélésre a holnapi napra magához kérte Dorombyt.” Ha ezek a könyvek karácsonyra nem jelenhetnek meg, akkor „ez az év – a régi könyvek újból való megjelentetésén kívül – semmi újabbat nem hozott, és azt hiszem, ilyen sovány esztendőben régen nem volt részünk.”

1963. nov. 14. „Távíratí stílusban közlöm a következőket: A Sík-féle kötetet engedélyezték. A Kecskés-ügyben még fennállnak az akadályok. Döntés e hét végére lesz. 1963. nov. 22. „Kecskés professzor úr könyvéhez is megkaptuk a végső igent.” Viszont a „Pacem in terris” körlevél esetében „az utánnomás reménye megszűnt”, az 5000 példányban már kiadott enciklikából – bár nagy a kereslet utána – nem adtak engedélyt újabb példányok nyomtatására.

Az 1963 nyarán pápai szolgálatát kezdő VI. Pál pápát Esty Miklós adminisztrátor – mint „a Szent István Társulat vezetője” – társulati kiadványokkal köszöntötte; ezt a következő tíz évben többször megismételte. Mindegyik esetben szívélyes hangú levélben közvetítette a *Szentatya köszönetét s a társulat vezetőire és tagjaira küldött apostoli áldását* a vatikáni helyettes államtitkár.

Nagy feladatot rótt a Szent István Társulatra az 1960-as években tartott II. Vatikáni Zsinat: a magyar püspöki kar a társulatra bízta a zsinati határozatok magyar nyelvű kiadását, fenntartva magának a fordítók kiválasztását s munkájuk felülvizsgálását s e kiadványok terjesztését, szétosztását.

1964–1968 között a társulat a következő zsinati dokumentumokat adta ki, külön füzetekben, magyarul: liturgikus konstitúció, hittani rendelkezés az egyházzól, nyilatkozat a vallásszabadságról, határozat a világiak apostolkodásáról, a keresztény egységtörekvésekről, az egyház a mai világban, az egyház viszonya a nem keresztény vallásokhoz, az isteni kinyilatkoztatásról, a papság képzéséről, a püspökök pásztori tisztségéről, nyilatkozat a keresztény nevelésről.

S szinte „naprakészen” olvasható volt magyarul – ízléses kis kötetben – XXIII. János pápa híres enciklikája, a „Pacem in terris” (1963), valamint VI. Pál pápa ugyancsak jelentős körlevele, a „*Populorum progressio*” (1969), folytatva az egykori hagyományos társulati enciklika-sorozatot.

De egy olyan feladat elvégzését is a Szent István Társulatra rótták ekkor sajátos hazai egyházi körülményeink, amellyel egész története során addig sohasem kellett foglalkoznia: a *zeneműkiadást*, kották megjelentetését.

A társulat első kotta-kiadványát 1964-ben kapták kézbe az énekesek „Csillógó karácsony” címmel, amely karácsonyi kórusműveket tartalmazott; majd a következő

években Bárdos Lajos szerkesztésében a „Motetták” könyvét, valamint a „Canticum novum” két kötetét.

A társulati kottakiadásra kapott állami egyházügyi hivatali engedély adta az ötletet Bárdos Lajosnak, az Országos Magyar Cecília Egyesület elnökének, a kántorképzés egyik legfőbb hazai irányítójának, hogy megszerezze a társulatnak a „Hozsanna” kiadási jogát.

Ez – az alcíme szerint „Teljes kótás népénekeskönyv a Harmat–Sík: Szent vagy Uram!-énektár összes énekeivel, kibővítvé más régi és újabb magyar és gregorián dallamokkal”, az imarészt Werner Alajos szerkesztette – először 1948-ban jelent meg a Magyar Kórus kiadónál. E kiadó anyaga – 1950-ben bekövetkezett államosítása után – a Zeneműkiadó Vállalat birtokába került s a Zeneműkiadó a Hozsannát 1959-ben az eredeti formában kiadta, mivel annak kliséi, kottanyomó dúcái a tulajdonában voltak. Az 1961-es kiadás viszont már a Zeneműkiadó és a Szent István Társulat közös kiadásában jelent meg, 1962-től pedig a társulat az egyedüli kiadója ennek az igen népszerű, az 1980-as évek végéig sokszor kiadott ima- és énekeskönyvnek.

Ugyanilyen módon adta ki a társulat a Magyar Kórusnál 1948-ban megjelent *kántorkönyvet*, a „Cantus Cantorum”-ot, Harmat Artúr és Werner Alajos munkáját korszerűsített változatban.

A szentmise megújult liturgiája több muzsikust ihletett komponálásra, hogy a hívek egy szólamban, magyarul énekelhessék a szentmise állandó részeit. A társulat kiadásában számos szerző „magyar mise”-je jelent meg: többek között Szigeti Kiliáné, Halmos Lászlóé, Lisznyai Szabó Gáboré, Werner Alajosé, Ottó Ferencé.

Sík Sándor 1961. május 26-án tartott aranymiséjére a világhírű magyar zeneszerző, *Kodály Zoltán* kórusművet komponált „Sík Sándor Te Deuma” címmel. Ezt a Zeneműkiadó Vállalat 1962-ben jelentette meg. Második kiadását a Szent István Társulat tette közzé 1965-ben. „Kilenc ének” címmel Kodály korábban más kiadóknál megjelent egyházi kórusművét is kiadta ekkor a társulat.

De a nagy zeneszerző a *Szent István Társulatot* egyik művének első kiadási jogával is megtisztelte. Bárdos Lajos 1966. augusztus 15-i kelettel a Szent István Társulat elnökségének írt levelében a következőket írta:

„Igen nagy örömmel jelentjük, hogy világrangú nagymesterünk, Kodály Zoltán megajándékozta a magyar katolicizmust az új liturgikus előírásainknak megfelelő *MAGYAR MISE* című kompozíciójával. Bizalommal fordulunk most a Társulathoz, mint az erre legilletékesebb fórumhoz: jelentesse meg mielőbb és minél nagyobb példányszámban a műnek a) partitúráját, b) énekszólámát. Tekintettel arra, hogy a mű országos közkinccs lesz, kérjük, hogy szíveskedjenek minél nagyobb példányszámot biztosítani a korszakalkotó műnek.”

S a Szent István Társulat által 1966 végén közreadott partitúrák és szólamok közvetítésével Kodály e remekműve valóban a magyar katolikusok hívő közösségének közkinccsévé vált.

Esty Miklós adminisztrátor 1967. január 13-án a következő levelet írta Kodály Zoltánnak: „Folyó hó 6-i kelettel minket megtisztelt szíves soraiból hálás köszönettel vettük tudomásul nagylelkű állásfoglalását, miszerint a Magyar Mise kompozíciója szerzői honoráriumát nem óhajtja felvenni s annak hova fordítását reánk bízza.

Professzor Úr intencióinak vélünk megfelelni, ha a kijáró összeget az Országos Magyar Cecília Egyesület rendelkezésére fogjuk adni, melynek oly nagy érdemei vannak a magyar egyházi ének művelése terén, s amely nem túl sok támogatásban részesül.”

TUDOMÁNYOS ÉS ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK

1958-ban már a további évtizedekre bevett szokássá vált a társulat negyedévenként sorra kerülő *választmányi ülésein* elhangzó tudományos vagy tudománynépszerűsítő előadás, illetve irodalmi mű bemutatása. Ugyan szűk körű hallgatóság vett részt e rendezvényeken, de ezek mégis őrizték a *folyamatosságot*, illetve a *katolikus tudományosság jelenlétét* egy hivatalosan materialista-ateista társadalom materialista-ateista tudományos életében.

Jeles katolikus szakemberek számoltak be kutatásaik eredményeiről:

1958. március 26. Artner Edgár: Hit és tudás; július 23. Pitroff Pál saját „istenes versei”-ből olvas fel; szeptember 3. Meszlényi Antal: Széchenyi György érsek-prímás élete és kora; szeptember 29. Rajeczky Benjamin: Népénekeink és az újabb magyar népzene gyűjtés; október 22. Brisits Frigyes: Száz éve született Prohászka Ottokár; december 17. Balanyi György: A porciunkulai búcsú.

1959. április 22. Natter-Nád Miksa: Botanikus papok; szeptember 1. Erőss István: A kreamsieri könyvtár győri kódexe; október 7. Zemplén György: A szent és a modern ember; december 30. Sík Sándor új verseiből olvas fel.

1960. április 6. Cserhádi József: A teljes Krisztus és az egész egyház; június 28. Balanyi György: VI. Adorján, az utolsó nem-olasz pápa; szeptember 28. Timkó Imre: Az ókeresztény és bizánci képábrázolás; december 21. Zaymus Gyula felolvasása: „Rövid történetek”.

1961. április 11. Erdey Ferenc: Sport és bölcselet; július 5. Petróczi Sándor: Tárkányi Béla emlékezete; október 4. Görgényi Béla: A Biblia és az ásatások; december 20. Előd István: Újabb irányok a valláslélektanban.

1962. április 11. Szigeti Endre: Graham Green körül; Doromby Károly saját fordításában felolvas egy Graham Green-novellát; július 4. és szeptember 19. Balanyi György: A magyar szentek.

1963. január 16. Meszlényi Antal: Ipolyi Gáspár esztergomi kanonok; április 3. Gál Ferenc: Az Egyházak Világtanácsa és az egyetemes zsinat; július 3. Félégyházy József: I. Béla király halálának 900. évfordulója; szeptember 18. Zaymus Gyula három novelláját olvassa fel.

1964. március 4. Uher Károly: A budapesti belvárosi főplébániatemplom története; április 8. Meszlényi Antal: XXIII. János pápasága; július 8. Pfeiffer János: Jé-

zus és VI. Pál pápa nyomában a Szentföldön; október 7. Szentgyörgyi András: A budai trinitárius kolostor.

1965. január 13. Kunszery Gyula: „Az ember tragédiája”-nak útja a világsiker felé; április 7. Návay Kapisztrán: Az utolsó konkvisztádor: Serra Juniper; június 30. Sinkó Ferenc: Prédikációs példáink a Halotti Beszédtől a XIX. század végéig; október 6. Meszlényi Antal: Boldog Özséb, a pilisi hegyek megszentelője.

1966. január 12. Fábíán János: A Szent Jobb történetéről; március 30. Pelsőczy Ferenc: A fehérvári kiváltságos prépostság és káptalan az Árpád-korban; július 6. Kovách Zoltán: Könyv- és könyvkultúra a középkori Esztergomban; október 5. Lelovics Lipót: A püspöki kollegialitás kérdése a II. Vatikáni Zsinaton.

1967. január 11. Ormai Gusztáv: A bányászok papja: Sedoch Vince Károly; április 5. Meszlényi Antal: Az 1822-es pozsonyi nemzeti zsinat; július 5. Galla Ferenc: Otrókoci Flóris gályarab, a keresztény hitegység úttörője Rómában.

1968. január 10. Gálos László: A mi hitünk; április 3. Gál Ferenc: Munka és szabadidő mint emberi probléma; július 3. Keresztes Sándor: A világiak szerepe az egyházban a II. Vatikáni Zsinat után; október 2. Papp Imre: Az istenismeret hármas útja.

1969. január 8. Galla Ferenc: Bérmautak a török hódoltságban; április 9. Sinkó Ferenc: Egy elfelejtett pap-író: Szekér Joakim; október 1. Vanyó Tihamér: A vatikáni levéltár és a magyar katolikus egyháztörténetírás.

1970. január 28. Pilinszky János: Egy lírikus naplójából; április 8. Pelsőczy Ferenc: Szent István király személyisége; július 1. Halász Endre: Lelkipásztori megfontolások Szent István jubileumi évében, 1970-ben; október 7. Meszlényi Antal: Szent István királyunk állam- és egyhákszervezete.

Ezekben az években a Szentszék sokáig nem kívánta megyéspüspöki rangú főpapokkal betölteni a megürült érseki, püspöki székeket, így adva kifejezést az állami hatóságok számára: súlyos jogsértéseket követnek el a Magyar Katolikus Egyházzal szemben. Ez az oka annak, hogy *gyakran változtak ebben az időszakban az évi társulati közgyűlések elnökei.*

1958-ban *Grósz József* érsek-fővédő beszédében Lourdes száz esztendejéről emlékezett meg; 1959-ben előadásának témája: „Minden ember érték és fontos”, 1960-ban erről elmélkedett: „Isten, akiben élünk, mozgunk és vagyunk”, 1961-ben a vallásos hit mibenlétéről beszélt.

Az 1962-i közgyűlésen *Hamvas Endre* csanádi püspök elnökölt, „Az egyház vitalitása” volt bevezető előadásának címe, 1963-ban ugyanő „A katolikus erkölctan”-ról értekezett, 1964-i előadásának témája: „A II. Vatikáni Zsinat és a püspöki hatalom”, (akkor már kalocsai érsek); 1965-ben „*A vallásszabadság és a lelkiismereti szabadság*” című előadásával nyitotta meg a közgyűlést, az erre vonatkozó zsinati dokumentumot elemezve.

Gondolatmenetét így ismertette a Magyar Kurír: „Fővédői beszédében a vallás- és a lelkiismereti szabadságról szólt, hangsúlyozva, hogy ez a kettő már beiktatást nyert a

II. Vatikáni Zsinat törvényei közé. Nagyvonalú beszédében az érsek rámutatott arra, hogy a lelkiismereti szabadság elválaszthatatlanul egybeforr az istenhittel, és ennek során a régi pogány kultúrával foglalkozva hangsúlyozta, hogy a fent említett [lelkiismereti] szabadság ebben a korban ismeretlen valami volt. A továbbiakban a lelkiismereti és vallásszabadságnak a tételeit boncolgatta és kifejtette ennek során, hogy az egyház a gyermekeit arra figyelmezteti, hogy szeretetben forrjanak egybe a fővel, Krisztussal. A vallásszabadság kérdésére rátérve idézte Léger kanadai bíborost és Smiljan Cekada üszkübi jugoszláv püspököt, akik zsinati felszólalásaikban világosan megvilágították ennek a kérdésnek minden pontját.”

Három rövid bekezdés *szó szerint idézve* Hamvas érsek beszédéből:

„Krisztus tanítása nyomán a lelkiismereti szabadság ünnepélyes kihirdetést nyert Szent Péter ajkai által a papi tanács előtt, amikor annak tilalmával, hogy ne prédikáljanak, szembeszegezte a nagy elvet: *„Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embernek!”*. Az így kihirdetett elv a lelkiismereti szabadság magna chartája. Ez adott erőt az apostoloknak az üldöztetések elviselésére, nekik és tanítványaiknak a mártíromság vállalására mind a mai időkig.”

A jugoszláv püspök zsinati felszólalásáról: „Hogy mennyire fontos a vallásszabadság és lelkiismereti szabadság kihirdetése – mondja az üszkübi püspök –, azt bizonyítják a modern bölcséleti és politikai rendszerek dogmatizmusának hihetetlenül szörnyű kihatásai, mint aminő például a náciizmus volt. A modern materialista és ateista világnézetek a vallás külső gyakorlatát nem akadályozzák, de magukat csalatkozhatatlanoknak hirdetik és alapvető ellenségeskedésüket minden vallási tanítással szemben elvben fenntartják. A Zsinatnak nem szabad várnia – mondja az üszkübi püspök –, míg a harcos ateizmus a fejlődés útján türelmesebb álláspontra helyezkedik, hanem ajánlja, hogy a Zsinat a Nemzetek Szövetségéhez forduljon és vétesse fel annak alapelvei és követelményei közé, hogy *ne csak a külső vallásgyakorlat biztosítsák, hanem a szabadság iskolák fenntartására is, szemináriumok létesítésére, szervezetek alakítására, ingatlanok szerzésére stb.*”

„Hazánk életében *örvendetes és példaadó kezdeményezést* jelentett a vallásszabadság és lelkiismereti szabadság szempontjából a Vatikán és a magyar állam között a közelmúltban [= 1964. szept. 15.] létrejött egyezmény. Ezen egyezmény végrehajtásában az Állami Egyházügyi Hivatal részéről mindmáig a legnagyobb megértést és segítséget tapasztalhatjuk, és azt továbbra is kérjük a hívek lelki békéjének biztosítása érdekében” – mondta Hamvas érsek az 1965. május 21-i társulati közgyűlésen.

A háttérhez: hazánkban ebben az időben – az 1960-as években – hatalmas, és egyre fokozódó erővel folyt az *állami és pártszervek vallás- és egyházellenes offenzívája* az 1958-as, „a vallásos világnézet elleni harcról” szóló párthatározat alapján a társadalom mind-egyik rétegében, de főként az ifjúság körében. 1960 és 1972 között zajlottak le a hírhedt ifjúsági perek a katolikus kisközösségek papi és világi vezetői és tagjai ellen, sok évtizednyi börtönt kiszabva rájuk. Minden tekintetben ártatlanok voltak: csakis lelkihitbeli-vallásos kérdésekkel foglalkoztak összejeveteleik során; elitélésük a lelkiismereti szabadság, a vallásszabadság jogának súlyos megsértése volt. A regnumisták egyik perének 1965. május 21-én kelt – éppen azon a napon, amikor Hamvas érsek fenti szavai

elhangoztak a társulati közgyűlésen – ítélete szerint a következők is a lefoglalt bűnjelek között voltak, mint a büntetendő cselekmény eszközei: „XII. Piusz pápa több körlevele”, „Mater et Magistra: 1960-as pápai enciklika, amely a Rerum Novarum és a Quadragesimo Anno pápai körlevelek folytatása, a társadalomban végbemenő fejlődések és a tudomány fejlődésének tükrében”, „a Vatikán által kiadott Katolikus Szemle című folyóirat 1964. februári száma; egyébként a Katolikus Szemléből ismertetett tételek mindenben megegyeznek a vádlottak gondolkodásmódjával.”

E társulati közgyűlésen – 1965. május 21-én – Félegyházy alelnök többek között jelentette, hogy az elmúlt évben kiadtak 125 000 hittankönyvet, valamennyit Hamvas érsek tollából; megjelentettek 73 000 imakönyvet, 17 000 példány tudományos munkát, 14 000 példány liturgikus művet és 4 000 példány szépirodalmat. S mindezekhez hozzáfűzte: „Ez alkalommal sem mulasztjuk el, hogy *bálával ne emlékezzünk meg azokról, akik a Caritas Internationalis útján külföldi ajándékpapír juttatásával katolikus kiadói tevékenységünk folytatását lehetővé tették*; ugyanígy az Állami Egyházügyi Hivatal elnökségéről, kik az engedélyezések terén társulatunk törekvései iránt szíves jóindulatot tanúsítottak.”

1966-ban *Dudás Miklós* görög katolikus püspök elnökölt a közgyűlésen, bevezetésül „A magyar liturgiaért” címmel értekezett, 1967-ben ugyancsak ő vezette az értekezletet, „Ökumenikus feladataink” címmel nyitva meg azt.

Az 1968. évi közgyűlés elnöke *Brezanóczy Pál* püspök, egri apostoli kormányzó volt, aki bevezetésül az 1967 szeptemberében Rómában tartott első püspöki szinódusról számolt be, amelyen maga is résztvett.

1966 tavaszán *Rómában, őszén Milánóban* magyar könyvkiállítást rendeztek magyar állami kulturális szervezetek. Az Állami Egyházügyi Hivatal javaslatára a Szent István Társulat 38 kiadványát külön csoportban mutatták be. Ezeket 1950 után megjelentetett hittankönyvekből, imakönyvekből, kottákból, teológiai, hitbuzgalmi és szépirodalmi művekből állították össze. Cserépfalvi Imre igazgató köszönő levele szerint „a társulat anyaga nagy sikert aratott.”

A magyar püspöki kar 1969. május 6–13. között Rómában, a Pápai Magyar Intézetben magyar egyházművészeti és könyvkiállítást rendezett „*Magyar egyházi kultúra*” címmel, ezen is részt vett kiadványaival a társulat. „Minden jóindulatú látogatója a kiállításnak megláthatja és meggyőződhet róla, hogy van új magyar katolikus irodalmunk és művészetünk, és vannak egyetemes értéket is jelentő alkotásaink” – írta a kiállítás katalógusának előszavában Ijjas József érsek, püspökkari elnök.

Igen fontos bejelentést tett *Ijjas József* kalocsai érsek, az 1969-ben tartott közgyűlés fővédnök-elnöke megnyitó előadásában. Ebben azt vizsgálta, hogy – mivel közeleg a magyar kereszténység ezer esztendőös évfordulója – melyik évben ünnepelhetjük ezt? Vizsgálódásai, konzultációi alapján úgy látta, hogy a *magyar kereszténység kezdetét a 972–973. évekre tehetjük*, „*tebát ezeréves jubileumát 1972–73-ban jelöljük meg.*” Ekkor fogja a Magyar Katolikus Egyház megünnepelni a maga millenniumát.

De ezt is hozzátette: „A Szent István Társulat úgy járulhatna hozzá a jubileumhoz, hogy olyan könyvekkel szolgálná ezekben az esztendőkből a hazai katolikus irodalmat, melyek ma a legsürgősebb igényt jelentik hazánkban. Legyen szabad hármat említeni:

Szaktudósaink számára még sok feldolgozásra váró téma van a keresztény közepkorból. Szép jubileumi ajándék lenne, ha társulatunk ilyen munkával is megajándékozna a szakirodalmat.

A másik, mely inkább a kor igénye, egy olyan kézikönyv vallásos életünkben, mely összefoglalva tartalmazza szent vallásunk hittételeit, ahogyan azt VI. Pál pápa ismert »Credimus«-ában foglalta össze a közelmúltban.

A legszebb és maradandó értékű mégis az lenne, ha a jubileum ünneplése idején a társulat szép kiállításban és a mai igényeknek megfelelően kiadná a Szentírás egységes és teljes új magyar fordítását.”

A hazai katolikus egyházi közösség azonban mégsem a jelzett években, hanem az állami hatóságok nyomására 1970-ben – „a felszabadulás 25. évfordulójának ünnepi évében” – emlékezett meg a Magyar Katolikus Egyház hazánkban való jelenlétének millenniummáról. Ijjas fővédő-érsek könyvjavaslati közül is csupán az egyiket sikerült megvalósítani.

1951 ősztől a közgyűléseken *Réthy Antal*, a társulat elnöke ült a fővédő mellett, azóta irányította világi vezetőként a Szent István Társulatot. 1969 tavaszán ünnepelte 90. születésnapját. A társulat vezetősége családi keretek között melegen köszöntötte.

Az 1970-i közgyűlésen Ijjas érsek *Szent István király születésének ezeréves évfordulójáról* emlékezett meg (aki a történészek szerint 969–975 között születhetett Esztergomban).

Maga a társulat sajátos módon ünnepelte az évfordulót: 1972. október 25-i választmányi ülésén vállalta a római lateráni bazilikában levő, a Fraknoi püspök által emelt Szent István domborműnek és terjedelmes latin feliratának felújítását. Ennek befejezését az 1973. szeptember 5-i választmányi ülésen jelentette az alelnök: „Társulatunk így vette ki részét a jubileumi ünnepekből.”

Ugyanakkor az alelnök emlékeztette a jelenlevőket arra a tényre, amely azóta teljesen elfelejtődött: a budapesti Szent István Bazilika főoltárának Szent István szobrát a Szent István Társulat emeltette. Ebben az évben, 1973-ban a bazilikában kialakítandó *Szent Jobb-kápolna* költségeire a társulat 20 000 forintot juttatott.

Zsinati hatások 1970–1981

AZ 1970-ES ÉVEK ELEJÉRE – a korábbi évtizedek vallásellenes intézkedéseinek hatására – a Magyar Katolikus Egyház híveinek a száma erősen megfogyatkozott, a rendszeres templomba járóké éppen úgy, mint a katolikus egyházhoz lélekben tartozóké vagy hozzá egyéni szimpátia alapján kötődőké.

Ekkorra ugyanis beért a kommunista párt (MSZMP) központi vezetőségének 1958-ban kiadott, „a vallásos világnézet elleni eszmei harcról” szóló határozatának hatása. A következő évtizedekre – 1989. július 28-ig, visszavonásáig – e dokumentum határozta meg a magyar kommunista rezsim vallás- és egyházellenes harcának elveit, irányait, feladatait és módszereit.

E határozat szerint folytatni kell az 1950-es évek elején megkezdett széleskörű offenzívát a társadalomban, annak mindegyik rétegében a marxista–leninista ideológia, a materialista–ateista világnézet propagálása érdekében, a vallásos hit lejáratása, az embereknek a vallástól való elszakítása céljából, az egyházak tagjainak minél nagyobb számban, minél gyorsabban történő „lemorzsolása” érdekében. Ezt a célt kell szolgálnia a különféle ifjúsági és felnőtt szervezeteknek, az iskoláknak, a tanterveknek és tankönyveknek, a TIT ismeretterjesztő előadásainak, az állami könyvkiadásnak, a sajtónak, a rádiónak, a színházaknak, filmeknek. *Az 1960-as években, az 1970-es évek első felében nagy erővel, folyamatosan zajlott ez a közvetlen vallásellenes támadás, amely azután – a kellő „eredményt” meghozva – később is folyt, de rejtettebben, leplezettebben, az 1980-as évek végéig meg nem szűnően.* E legfelsőbb szintű párthatározat szolgálatában állt természetesen az Állami Egyházügyi Hivatal is.

Ebben a közegben tevékenykedett ebben az időben a Szent István Társulat a maga kettős-arcúságával: mint könyvkiadó és mint egyesület. Működésében – sajátos külső és belső okok következtében – több új kezdeményezés jelentkezett az 1970-es évek elejétől.

ZSINAT UTÁNI HITOKTATÁS

A magyar katolikus püspökök 1968. márciusi értekezlete úgy döntött, hogy a II. Vatikáni Zsinat hitoktatási, hitre nevelési elveinek érvényesítésével új, korszerű hittankönyvsorozatot kell készíteni, s erre pályázatot írt ki. Eszerint nem iskolai osztályok szerint, hanem bizonyos életkori korcsoportok számára kell megszerkeszteni a köteteket: 5-6 éveseknek, azután a 7-8 éves elsőáldozóknak, majd a 9-10 éveseknek, azután a 10-12 éveseknek, végül a bér mátkozóknak. Ez utóbbi egyben a középiskolás – tehát 14-18 éves – korcsoportoké is.

Számos értékes pályamunka érkezett a bíráló bizottsághoz, s ennek döntése alapján munkacsoportok készítettek el az egyes könyvek szövegét, amelyeken azután alapos cenzúrát gyakorolt az Állami Egyházügyi Hivatal.

Mindezek azonban nem a Szent István Társulat illetékessége alá tartoztak: megalakult ugyanis az Országos Hitoktatási Bizottság, a püspöki kar közvetlen felügyelete és irányítása alatt, s e bizottság intézte az új hittankönyvek anyagának megfogalmazását, megszerkesztését. A társulat feladata csupán az volt, hogy a megkapott kéziratok kinyomtatását elintézzze, majd az elkészült hittankönyveket leszállíttassa az Ecclesia Szövetkezetnek. *Kiadóként azonban most is, akárcsak korábban, a Szent István Társulat szerepelt a könyvek címlapján.* A püspöki kar ezekben az évtizedekben is elismerte a Szent István Társulat hittankönyv-kiadási privilégiumát: egyrészt ennek egy évszázadnál hosszabb történelmi múltja, másrészt a társulatnak a pápától kapott kitüntető címe – az Apostoli Szentszék Könyvkiadója – ezt vitathatatlanná tette ebben az időben is.

A sorozat első tagja 1970 karácsonyára jelent meg „*A mennyei Atya szeret minket*” címmel. Ez óvodás-hittankönyv volt (e korosztály számára eddig még nem jelent meg hazánkban hittankönyv). 1971-ben került ki a nyomdából a 7-8 éveseknek szánt „*Elsőáldozók hittankönyve*”, 1972-ben a „*Keresztény élet*” című kötet 9-10 éves gyerekeknek. Nehezebb, hosszabb útja volt az engedélyezésig a bér mátkozóknak, középiskolásoknak készült „*Hitünk és életünk*”: csak 1975-ben tudott megjelenni.

De a legtöbb gondot a 10-12 éveseknek szánt egyháztörténelmi tankönyv okozta a szerzőknek, az egyházi bírálóknak és az egyházügyi hivatal cenzorainak. Ez 1976-ban került ki a nyomdából, közben tartalma „szabályos” egyháztörténet helyett „szentek életé”-vé vált.

Ezek az új hittankönyvek igen szép kiállításúak voltak: sok képpel, rajzokkal, fényképekkel, többszínnyomásban, kemény fedőlappal. Mindez a könyvek árát természetesen valamelyest megemelte.

E hittankönyvek az első kiadás után a következő években számos utánnomásban jelentek meg, több százezer példányban.

Érdeemes ezzel kapcsolatban – háttérként – adatokat említeni a hazai hittanoktatásban résztvevők ekkori számáról. Vallásszociológiai felmérések szerint 1965-ben az általános iskolai tanulók összlétszámának mintegy 10%-a, 1975-ben 7%-a járt iskolai hittanra (ekkor még tilos volt a templomi hitoktatás). A hivatalos statisztika szerint 1965/66-ban 1 413 512 tanuló, 1973/74-ben 1 032 786 tanuló járt az általános iskolák nyolc osztályába.

Tehát 150 000–180 000 közötti hittanos-létszámról volt szó az általános iskolákban. Ezeknek több mint a fele mindenütt az alsó tagozatos korosztályokba tartozott; és zömmel a falusi települések általános iskoláiban folyt intenzívebb hitoktatás. A 14 éven felüli fiatalság – leszámítva az igen alacsony létszámú gimnáziumi hitoktatást – nem részesült hazánkban rendszeres hittantanításban az 1970-es, 1980-as években.

1975-ben az Állami Egyházügyi Hivatal feloldotta azt a tiltást, hogy templomban nem tartható hitoktatás. Lehetségessé vált a templomban tartott – ugyancsak szigorúan ellenőrzött – hitoktatás, ettől kezdve valamelyest emelkedett a hitoktatásban részt vevő iskolások száma.

Az új hittankönyvek nemcsak külső kiállításukban, de *belső tartalmukban is korszerűek voltak*: teljesen eltértek a korábbi hagyományos anyagfeldolgozási módszerektől (az évtizedeken át használt Hamvas-féle hittankönyvektől is), de az új teológiai felismerések is helyet kaptak már bennük, modern megfogalmazásban. Az olasz, német, francia hittankönyvek tanulmányozásának tapasztalatait is hasznosították, ugyanakkor a „profán” pedagógia és a világi-állami iskolák tankönyvszerkesztési elveit is figyelembe vették a szerzők.

A hitoktatók jelentős része szívesen fogadta az új hittankönyveket: úgy vélték, hogy *eredményesebb, hatékonyabb eszközei* lesznek a hitoktatásnak, hitre nevelésnek, mint a korábbiak. A püspöki kar hitoktatási bizottsága tanfolyamokkal, továbbképzéssel igyekezett a hitoktatók körében az új tankönyvek helyes használatának eljárásmódjait megismertetni, népszerűsíteni, megkedveltetni.

A hitoktatók nagyobb része középkorú, illetőleg idős pap volt (világi hitoktatók ekkor – és még sokáig – nem taníthattak), akik nehezen barátkoztak meg a régi tankönyvektől, régi tananyagtól, régi módszerektől teljesen eltérő új hitoktatási rendszerrel, és inkább a korábbi Hamvas-féle hittankönyvekből tanítottak továbbra is.

Fontos szerepet kapott a Szent István Társulat a *II. Vatikáni Zsinat által megindított liturgikus reform hazai megvalósításában*.

Két vatikáni hivatal – a Rítus-kongregáció, valamint a zsinati liturgikus konstitúció végrehajtásának tanácsa már 1966-ban a társulatot ruházta fel a liturgikus reform nyomán szükséges kiadványok „hivatalos kiadásai”-nak (editio typica) magyarországi megjelentetésével.

Az 1970-es évek elejétől a *szentmise* – a zsinat által előírt – megújított liturgiával, magyar nyelven került bemutatásra a magyar katolikus templomokban, határainkon belül és kívül. Véget ért a korábbi évszázadban használt, külföldről behozott nagyalakú Pustet-féle latin misekönyvek korszaka. Az új, ugyancsak nagyalakú, de magyar nyelvű *misekönyv* – amelyből a pap mondja az oltárnál a *szentmise* szövegeit – a Szent István Társulat gondozásában és kiadásában került a hazai templomok oltáraitra; ugyancsak a társulat bocsájtotta a papság rendelkezésére a *szentmise* liturgikus szolgálata közben szükséges *olvasmányok*, valamint a „*hívek könyörgése*” köteteit, jól olvasható, több színnyomású szövegekkel, esztétikus kiállításban.

Ugyanakkor több százezer példányban kerültek terjesztésre a hívek számára a szentmise állandó részeinek most hivatalosan megállapított, s ezután használatos magyar szövegét tartalmazó kis füzetek.

Kiadták az 1972-ben tartott *római püspöki szinódus* okmányait is: Igazságosság a világban, A szolgálati papság, A szentmise-liturgia teljes megújítása.

Az 1970-es évek elejétől a külföldről küldött papírsegély mennyisége hirtelen magasra emelkedett. Míg 1958-tól kezdve a Szent István Társulat az ima- és hittankönyveken kívül évente 2-5 szaktudományos, illetve szépirodalmi művet tudott kiadni külföldről érkezett papírból, addig *1971-ben és 1972-ben – két év alatt –* meglepően sok könyvet kaphattak kezükbe a papok és a megfoglyatkozott számú hazai katolikus értelmiségiek.

Többek között *teológiai* köteteket: Gál Ferenc: Jézus Krisztus, a Megváltó, A teremtettség és a megváltott ember, A kinyilatkoztatás fényében, Cserháti József: Az egyház és szentségei, Nyíry Tamás: Az idők jelei, Antropológiai vázlatok, Taksonyi József, Kelemen Vendel: A Szentlélek, Csögl János, Dörnyei István: Szentmiseáldozat és Oltáriszentség, Váci munkaközösség: Házasság előtt, Mészáros Károly: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak konkordanciája.

Azután *egyház történelmi* műveket: Elfriede Kiel: A szeretet nagy szentje (Árpád-házi Szent Erzsébet), Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak, Meszlényi Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata (Mindszenty bíboros nem szerepel benne, jóllehet ő volt az utolsó magyar hercegprímás; az Állami Egyházügyi Hivatal hagyatta ki a már elkészült, róla szóló fejezetet).

Más jellegű könyveket: Columba Marmion: Béke és boldogság, Szenthelyi Molnár István: A boldogságos Szűz Mária kegyhelyei Magyarországon.

S három vallásos *szépirodalmi* jellegű kötetet: Rónay György: Zakeus a fügefán, Dénes Gizella: Göröcsöny ékessége, és Fazekas Lajos verseskötetét: Találkozások. – Két év alatt 19 kötet!

A társulat éves hasznát minden esztendőben *egyházi célokra* fordította. 1972 végén például a következőkre: öt papnevelő intézetnek 50 000 forintot, négy katolikus gimnáziumnak 210 000, kilenc egyházmegyének 355 000, hét plébániának 43 000, a szeretetszolgálatnak 100 000, a Hittudományi Akadémiának, a Magyar Kurírnak, a Cecília Egyesületnek 45 000, a püspöki karnak 260 000 forintot adományozott, összesen 1 063 000 forintot.

Az 1974. júniusi közgyűlés döntött *a társulat tagjainak évi tagdíjáról*: ezután a nyugdíjasoknak 20 forint, másoknak 50 forint. A társulati vezetőség által kijelölt *illetmény-kötetet* már rendben megkapták a tagok.

Az illetménykötetek körüli korábbi zavarok egyik derűs epizódja az a levél, amelyet egy sokféle egyházi ranggal felruházott idős pap írt a társulatnak 1973. november 25-én:

„Azzal kapcsolatban, ha nem lenne jövőre ajándékkönyv, indítványozom, hogy nyomtassák ki saját költségemen 160 költeményemet; nagyon sokan megdicsérték és örülnek neki, ha kapnak belőle. Ugyanabban a könyvben megjelenhetne 600 viccből álló gyűj-

teményem, melyről a ...-i szemináriumi rektor írta, hogy sokszor jól mulattak rajta. Verseimet most tanulmányozza a rendőrség. A könyvet teljesen az Önök rendelkezésére bocsájtanám.”

De azután különféle belső és külső bonyodalmak miatt akadozni kezdett a papírbehozatal: mennyisége is változó volt, az ideszállítás, a vámkezelés körül is támadtak zavarok, s az 1974-es „tervén” veszteséges lett a társulat könyvelésében. Ezért ismét évi 3-5-re csökkent a társulati új kiadványok száma (az ima- és hittankönyveken, szentírás-kiadványokon és zeneműveken kívül).

Az 1973–1979 közötti *nyolc évben* közreadott főbb teológiai-filozófiai és pasztorációs munkák: Gál Ferenc: Teológus az egyházban, Az örök élet reménye, Úton a teljesség felé, Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése, Ki ez az ember?, Szenyay András: Hitünk sodrában, Régi és új a liturgia világában, Koncz Lajos: A mi Krisztusunk, A mi Istenünk, Előd István: Katolikus dogmatika, Taksony József–Kelemen Vendel: Az isteni szó teológiája, Liptay György, Rózsa Huba: Krisztus Jézus született, Csögl János: Igehirdetésünk a szentmisében, Csögl János–Dörnyei István–Gergye Győző: A szentségek életértéke, Kecskés Pál: Lélekben és igazságban.

Hitbuzgalmi jellegűek: Bánk József: Kegyelem és fegyelem, Belon Gellért: Imádkozzál!, Cserháti József és munkatársai: Mindennapi kenyér, Mindennap együtt az Úrral, Vajda József: Megszentelt élet, Waygand József: Útitárs. Bán Endre–Kele Pál: Találkozás Istennel Krisztusban.

Történeti vonatkozásúak: Puskely Mária: Akik hittek a szeretetben, Király Ilo-n: Árpádházi Szent Margit és a sziget, Domokos Pál Péter: Édes hazámnak akartam szolgálni (a 17. században élt ferences szerzetesről Kájoni Jánosról).

Kiemelkedő jelentőségűek Bálint Sándor művei: Karácsony, húsvét, pünkösd; Ünnepi kalendárium I–II.

Szépirodalmiak, művészeti: Sinkó Ferenc: A fekete madár, Magyar Ferenc: Csendes órák, Fekete István: Búcsú, Vasadi Péter: Tűzjel, Jelenits István: Betű és lélek, Sík Sándor összegyűjtött versei, Bozóky Mária: Eszme és valóság a keresztény művészetben.

S 1977-ben került ki a nyomdából a nagy összefoglaló mű: „A II. Vatikáni Zsinat tanítása” Cserháti József és Fábián Árpád szerkesztésében.

Több kisebb zenei kiadvány mellett ekkor jelent meg Kósa Ferenc szerkesztésében a Kórusok könyve, az új Temetési szertartáskönyv, a Zsolozsmáskönyv és a Kis zsolozsma kötetei.

Egy furcsa kiadvány látott napvilágot 1975-ben: a *Szent Vagy Uram-énekek orgonakönyve*. Eredetileg ezt is a Magyar Kórus adta ki, még az 1930-as években, utoljára 1942-ben. Ennek kliséi és nyomódúcai, kottagrafikái is a Zeneműkiadóhoz kerültek, amelyeket átadott a társulatnak. Az anyag újrayomtatása előtt azonban az Állami Egyházügyi Hivatal utasítására ki kellett venni azokat a hazafias énekszöveg-szakaszokat, amelyeket a hivatal nem tartott közölhetőnek. Ezek tehát kikerültek a szedésből, helyükre azonban nem tettek semmit: helyük világitó fehér foltjai szembetűnően mutatták a 20. század második felében hazánkban dívó diktatúra megnyilvánulását. Nem politikai tartalmú

szövegeket cenzúráztak itt, hanem a Kodály, Bárdos, Harmat tekintélye alatt álló irodalomtörténeti értékű énekverseket.

A Szent István Társulat mégis kiadta ezt a kötetet, mert *nagy szükség volt rá*: 1942 óta nem jelent meg hazánkban a népénekek kíséréséhez elmaradhatatlan orgonakönyv a kántorok számára. De a leleményes kántorok jó hasznát vették az üres foltoknak: kézzel beírták az onnan erőszakkal kivett szép és értékes népének-strófákat.

VI. Pál pápa 1975-re *jubileumi szentévet* hirdetett. Ijjas érsek a társulat 1973. június 13-i közgyűlésén tartott beszédében ismertette: a magyar katolikusok közössége hogyan kapcsolódik a világegyház e nagy ünnepébe; az 1975. június 4-i társulati közgyűlésen pedig bejelentette, hogy a társulat magyarul kiadta a Szentatya szentévi buláját s a magyar katolikusok szeptemberi zarándoklatán *ajándékként a Szent István Társulat új fordítású bibliáját adják át a pápának*.

A társulati közgyűlések kezdettől fogva gyakorolt szép szokása, hogy megemlékeznek a társulat időközben elhunyt tagjairól. 1975 májusában meghalt s Mariazellben eltemették – a Kőnig bíboros gyászbeszédében oly magasra értékelt – Mindszenty bíborost, a társulat egykori fővédőjét. Milyen nagy lelkesedéssel fogadták szavait az 1945., 1946., 1947. évi társulati közgyűlésen a résztvevők! 1948 karácsonya óta nem hangzott el a neve, s az 1975. június 4-i közgyűlésen sem emlékeztek meg egy hónapja történt haláláról, ahogy az egész országban tilos volt érte megkondítani a lélekharangot...

1975. szeptember 8-án fogadta a Szentatya a magyar zarándokokat. „A szentév egyik legmeghatóbb pillanata ez számunkra! Ez a zarándoklat egy olyan nemzetet képvisel, melynek helyzetét mindenki ismeri” – mondta. „A zarándoklatot s az ajándékot – a Szent István Társulat bibliáját – úgy fogadjuk, mint Krisztushoz és a keresztény hagyományokhoz való hűség és ragaszkodás tanújelét. Szent István tartson meg benneteket a Krisztus egyházához való hűségben!”

KORSZERŰ BIBLIAFORDÍTÁS

A II. Vatikáni Zsinat készítéseinek is szerepe volt abban, hogy a Szent István Társulat programjába vette egy új, korszerű magyar bibliafordítás elkészítését és kiadását. Közrejátszott ebben a biblikus tudományok nemzetközi fejlődése éppen úgy, mint az a tény, hogy Ijjas fővédő-érsek maga is a szentírástudományok jeles képviselője volt, de az is, hogy ez az akkori hivatalos állami ideológia számára problémamentes kiadvány volt, sőt ez éppen a Magyar Katolikus Egyház szabad életének dokumentumaként fogható fel belföldön és külföldön egyaránt. Sürgette e mű közreadását az is, hogy a hazai protestáns biblia új fordításának munkálatai már igen előrehaladtak. Közös ökumenikus magyar bibliafordításra azonban még nem érkezett el az idő.

Előkészületül szolgált e nagyszabású vállalkozáshoz az Újszövetség korábbi több korszerű kiadása, amely a *Szent István Társulat szentírási bizottsága* által készített fordítást tette közzé új magyarázó jegyzetekkel. E bizottság elnöke *Gál Ferenc* professzor

volt, tagjai Gál József, Gyürki László, Kosztolányi István, Rosta Ferenc, Szénási Sándor és Tarjányi Béla professzorok.

A társulat 1971-i közgyűlésén Ijjas érsek a teljes Szentírás készülő fordításáról szólt. „A püspöki kar – mondta – érintetlenül hagyva a Szent István Társulatnak a kiadásokra vonatkozó jogát, szorgalmazza a teljes magyar Szentírás új fordításának munkáját. Ez igen súlyos feladat. Aki ilyen munkát végez, annak lépést kell tartania az új biblikus tudomány haladásával, ismernie kell sok új felfedezést és – természetesen – az eredeti nyelveket, de leginkább a bibliai kor teológiáját, ami a szent könyvekben megnyilvánult. Hogy azután saját nyelvünk szépségét, kifejező erejét, a sugalmazottságot megillető tiszteletet hogyan érvényesíti a fordításban, az már nemcsak szaktudást, hanem művészi adottságot is igényel.”

Gál professzor, a társulat szentírási bizottságának elnöke beszámolt arról, hogy a bizottság 1969 őszén kezdte munkáját. A Szentírás teljességét és egységét azzal kívánják dokumentálni, hogy egyetlen kötetben fog megjelenni az Ó- és Újszövetség. Az egyik legjelentősebb változás a korábbiakhoz képest, hogy – a szentírástudomány fejlődésének következtében – az ószövetségi könyvek fordítását nem a Vulgata alapján készítik (mint a korábbi bibliafordítók), hanem a héber, illetve a görög szöveg alapján. Újszerűség az is, hogy a magyarázó jegyzetekben csak annyit közölnek, amennyi a szöveg helyes értelmezéséhez szükséges, s inkább arra töreksenek, hogy a szent szövegek teológiai értelmét kifejtsék, rámutassanak az üdvtörténeti összefüggésekre s így valóban megértessék a kinyilatkoztatott tartalmat. Új elvet követtek a fordítás magyar nyelvét illetően is: arra törekedtek, hogy elkerüljenek minden idegenszerűséget, minden archaizálást. „Az Isten szavának úgy kell hangzania, hogy a mai fül is szívesen hallgassa és meg is értse.” Az új bibliafordítás teljes magyar szövegét nyelvészeti lektorálásnak is alávetették.

Az 1973. január 17-i választmányi ülésen az alelnök beszámolt arról, hogy a szentírási-bizottságtól 1972 nyarán megkapta a kész szöveget, azt mind az egyházi hatóság, mind az Állami Egyházügyi Hivatal jónak találta s a kinyomtatásra az engedélyt mindkét részről megadták. A hivatalos iratokat már továbbították a Pécsi Szikra Nyomdához, amelyet a munka elvégzésére kijelöltek.

Az új bibliakiadványhoz különleges papír volt szükséges, amelyet ajándékképpen a *Klosterneuburg* székhelyű *Institut Österreichisches Katholisches Bibelwerk* adományozott.

A pécsi nyomdában megkezdték az anyag szedését, s folyamatosan folyt a korrektúra, hogy 1973 karácsonyára a kötet megjelenhessen. De csak a papír egy része érkezett meg, másik részének szállítása körül bonyodalmak keletkeztek. A papírt ugyanis Angliából rendelték, s a szállítómunkások hosszú időn át sztrájkoltak, de a pécsi nyomdai munka is akadozott.

Az 1974. júniusi társulati közgyűlésen Ijjas érsek előadásának ez volt a témája: „*Hogyan várjuk az új szentírásfordítást?*” Részletesen kifejtette: méltón és illő módon.

A teljes Szentírás kiadását az Állami Egyházügyi Hivatal 10 000 példányban engedélyezte. Az érdeklődők előjegyzése azonban meghaladta a 12 000-t. Ezért az ügyek intézésével megbízott Ákos Géza kérte a példányszám harmincezerre történő felemelését.

A Hivatal ehhez – a kiadói terv módosítása mellett – hozzájárult. Így valamivel 1974 karácsonya előtt érkeztek meg a Szentírás várva várt példányai a kiadóhoz. 1975 őszén azután már az újabb harminchatezer példányt nyomta a pécsi Szikra Nyomda, a kiváló minőségű angol bibliapapír – a Bibelwerk további ajándékként – most már rendben megérkezett. Ijjas érsek az 1975-i júniusi közgyűlésen „*A Szentírás a liturgiában*” címmel értekezett.

„*A Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás*” cím áll az új szentíráskötet címlapján, s 1471 oldalt foglal magában.

„A Magyar Katolikus Püspöki Kar elsősorban azért szorgalmazta az előző években a Szentírás korszerű, új magyar fordítását és az igényeknek megfelelő teljes kiadását – írta az előszóban Ijjas érsek, mint a püspöki kar elnöke –, mert hazánkban is eleget kell tenni a II. Vatikáni Zsinat sürgetésének, hogy »megfelelő és helyes fordítások készüljenek a különböző nyelveken, főleg a szent könyvek eredeti szövegei alapján«. (Hittani rendelkezés az isteni kinyilatkoztatásról 22. p.) Ez a munka az Apostoli Szentszék Könyvkiadójának, a Szent István Társulatnak gondosságából, szaktudósok szorgalmával akkor készült el és kerül most kiadásra, amikor az ezeréves magyar kereszténység jubileumi ünnepsége ezzel akar maradandó emlékművet szentelni: a magyar vallásos élet új évezrede számára.”

Nem akármilyen könyv ez a Biblia, minden nyelvre lefordították. „Ezekhez sorakozik most a mi új magyar Szentírás-kiadásunk, melyet kegyeletes érzéssel adunk közre elsősorban híveinknek, a keresztény közösségnek és minden jóérzésű ember-testvérünknek. Köszönet illesse a kiadót, annak minden munkását; elismerés járjon a fordítók munkaközösségének; hála mindazoknak, akik hozzájárultak ezen új kiadás megjelenítéséhez.”

A magyar katolikus közösség, papság és hívek számára a nehéz körülmények közepette nagy lelki gazdagodás forrása lett az új magyar bibliafordítás, határainkon innen és határainkon túl; a magyar lelkiségtörténetnek éppen úgy jeles eseménye volt ez, mint az általános magyar művelődéstörténeté.

A nagy, teljes Szentírással párhuzamosan 1975 júniusában–júliusában a pécsi Szikra Nyomda kivitelezésében a társulat közreadta új formátumú, zsebkönyvszerű Újszövetség kiadványát is, 40 000 példányban. Az alelnök e bejelentését az 1975. augusztus 27-i választmányi ülésen így folytatta: „Sajnos, kedvező külseje ellenére sem fogy az egyébként nagyon keresett Újszövetség. Ennek okát vásárlóink kinyilvánított véleményei alapján abban kell látnunk, hogy túlságosan apró már a szentírási szöveg betűje is, a magyarázat pedig szinte olvashatatlan. Rajtunk kívül álló okból készült ilyen kivitelben.” (Cserhádi püspök, illetőleg a pécsi nyomda kívánsága volt ez.)

A bejelentés nagy vitát kavart a választmány tagjai között: hozzászólásaik – túl e kiadványon – megvilágítják a társulat korabeli kiadói helyzetét is. Gál Ferenc professzor hozzászólásában megemlítette, hogy 15 éve kíséri figyelemmel a társulati könyvkiadást. „Megítélése szerint – olvasható a jegyzőkönyvben – a kiadó és a nyomda között jobb kapcsolatot kellene teremteni. Szerinte a kiadó rendel, és a nyomda telje-

síti a rendelést és nem fordítva. Eddig sorozatosan azt látta, hogy a nyomda egyszerűen úgy szállítja a társulati kiadványokat, ahogy neki jölesik. Ha a pécsi Szikra Nyomda megtervezte volna ezt a kis Szentírást és bemutatta volna a kiadónak, akkor kétkli, hogy a Szent István Társulat vezetősége elfogadta volna. A nyomda azt köteles szállítani, amit és ahogyan a kiadó rendel. Azt a helytelen helyzetet, ami ezen a téren kialakult, ki kell küszöbölni.”

Mások a társulat örökölt önállóságára hivatkozva *kifogásolták a vezetőséget megkerülő külső – főként egyházi – beavatkozásokat* könyvkiadási és egyéb ügyekben.

Félegyházy elnök válaszából: „Sajnos korábban, 25 éven keresztül egyszemélyi vezetés volt, de utána is az alapszabályon kívüli külső intézkedések nehezítik a társulat szabályos működését. Innen származnak a könyvkiadás körül mutatkozó hibák és hiányok. Ezért törekszik a társulat vezetősége, igazgatóválasztmánya a szabályellenes, ötletszerű intézkedések helyett elérni azt, hogy *alapszabálya érvényre juttatásával* fejthesse ki működését, s akkor megnyugtató rend születik a könyvkiadás területén is.”

Ebben az időben a *választmányi üléseken* a következő előadások hangzottak el, közülük több a zsinat elveit és gondolatait visszhangozta:

1971. január 20. Jelenits István: Ábrahám áldozata; március 31. Kovách Zoltán: Oláh Miklós esztergomi érsek evangéliumos könyve; augusztus 4. Taksonyi József: A pécsi egyházmegye a 17. században.

1972. január 12. Pelsőczy Ferenc: Boldog Gizella és nevelője, Szent Wolfgang; április 12. Iványi Sándor: Emlékezés Tárkányi Bélára; október 25. Kunszery Gyula: A katolikus Gárdonyi.

1973. január 17. Paskai László: Az általános és szolgálati papság a keresztény életben; április 11. Kerekes Károly: Zsoltárfordításunk mai problémái; szeptember 5. Miksó Sándor: A Jézus-mozgalom; december 12. Iványi Sándor: Az egri Főegyházmegyei Könyvtár múltja és jelene.

1974. október 2. Borovi József: Párhuzam a magyar, cseh és lengyel egyházszervezés között kereszténységünk kezdetén.

1975. január 29. Dankó László: Szentév és ökumenizmus; május 21. Pfeiffer János: Az ember és az anyagi világ; augusztus 27. Keresztes Sándor: A Magyar Népköztársaságnak az egyesületekkel kapcsolatos jogi rendezései.

1976. január 28. Domokos Pál Péter: Római katolikus püspökségek a régi Kunország területén; március 31. Waigand József: Az evangelizáció zsinat utáni fő problémái; október 6. Pelsőczy Ferenc: Vallás és élmény a mélypszichológia tükrében.

1977. január 12. Diós István: Mit ér a hagyományos vallásosság?; április 24. Mezey László: Az esztergomi egyház első két évszázada a pápai oklevéladásban; június 22. Vanyó László: A személyes megtérés indítékai és akadályai.

1978. március 1. Vanyó Tihamér: Egyháztörténetírásunk: teljesítmények és feladatok; május 24. Jelenits István: Rónay György, a katolikus költő; október 4. Höl-

vényi György: Németh László erkölcsi vállalkozása; december 27. Katona Pusztá Sándor: Emlékezés Mécs Lászlóra.

1979. február 21. Mezey László: Az antik irodalmi örökség keresztény használatának kezdetei; szeptember 25. Gúthy Andor: A világiak apostolkodása: hívő keresztény a XX. században; december 12. Korzenszky Richárd: Faludi Ferenc: a „szent ember” és az aszketikus irodalmi hagyomány.

1980. február 21. Hellei András: A buddhizmus ökumenikus vonatkozásai.

1980. május 16-án – rendkívüli felolvasótülés keretében – *Karl Rahner* jezsuita atya, egyetemek tudós professzora, a II. Vatikáni Zsinat egyik legkiemelkedőbb teológusa tartott német nyelvű előadást a *zsinat utáni teológiáról*. A Szent István Társulat meghívására érkezett: a társulat ugyanis megjelentette Karl Rahner és Herbert Vorgrimler „Teológiai kisszótár” című művét. „Ez a könyv Németországban már 11 kiadásban jelent meg, úgyhogy német nyelvterületen a könyvből már több mint 100 000 példány kelt el. Ezenkívül a könyvet lefordították angolra, olaszra, franciára, spanyolra és hollandra is – olvasható az előszóban. A szerzők e tényekből arra következtetnek, hogy napjaink teológiájában erre a kis könyvre szükség van.”

1980. június 10. José Ruyschaert, a Vatikáni Könyvtár alprefektusa francia nyelvű előadásában ismertette a vatikáni bazilika grottájában levő Szent Péter-sír első századainak történetét és a legújabb ásatások eredményeit.

1980. szeptember 9. Pataki István Bernardin: Mai keresztény magatartásunk Feuerbach valláskritikájának tükrében; december 10. Előd István: Schütz Antal emlékezete.

1981. február 25. Medvigy Mihály: A gammáliák kérdése az ókeresztény ikonográfiában; június 16. Bolberitz Pál: A keresztény vallás abszolút jellege; október 9. Gúthy Andor: Beszámoló a „Püspökök a laikusokért” témájú Bécsben tartott európai konferenciáról; október 29. Otto Mazel, a bécsi Nationalbibliothek igazgatója: Die Wiener Genesis: a bíborpergamenre írt VI. századi képes bibliakézirat; december 9. Morlin Zoltán: Fizika a XX. század második felében.

A TÁRSULATI ALAPSZABÁLY MEGÚJÍTÁSA

Az 1960-as évek végén a társulat vezetőségének több tagja kezdeményezte az érsekfővédőnél és egyes püspököknél: *vissza kellene állítani az alapszabályzat érvényét* – a külső tényezőktől delegált adminisztrátori tisztség megszüntetésével – *a társulat korábbi, léte kezdetétől igényelt autonómiájának újra érvényesítése érdekében*. A püspöki kar azonban – háta mögött az Állami Egyháziügyi Hivatallal – erre nem kívánt lehetőséget adni.

1973. október 22-én az Állami Egyháziügyi Hivatalban Miklós Imre államtitkár-elnökkel tárgyalt Ijjas érsek és Cserhádi püspök arról, hogyan szervezze át a püspöki kar „a zsinat szellemében” a Szent István Társulatot – erről Cserhádi püspök 1973. október 29-én írt levelében tájékoztatta Félégyházy alelnököt –; s a két főpásztor ígéretet tett: a püspöki kar „félő gonddal igyekszik megfelelő embert állítani Esty Miklós örö-

kébe” (aki közismerten minden tekintetben élvezte az ÁEH teljes bizalmát). De a tárgyalás váratlan fordulatot vett: „Államtitkár úr kijelentette, hogy a Szent István Társulat irányítását vegye át a püspöki kar.”

1973. október 23-án – Esty Miklós bekövetkezett halála után – a püspöki kar képviselőjében *Cserháti püspök*, mint a püspöki kar titkára *átvette a társulati könyvkiadás irányítását*.

Félegyházy alelnök a társulat 1973. december 12-i választmányi ülésén beszámolt arról, hogy a püspöki kar „a társulat további sorsának rendezéséig az intézkedés jogát átmenetileg magához vonta, megbízta annak realizálásával Cserháti József pécsi püspököt.”

Ugyanezen az ülésen Ijjas érsek a következőket közölte: „A püspöki kar a zsinat reformszellemétől indítatva és a jelen történelmi adottságokhoz való alkalmazkodás szükségességét belátva már három évvel ezelőtt [= 1970-ben] elhatározta katolikus intézményeink és többek között a Szent István Társulat korszerű átszervezését vagy újjászervezését.” Az átmeneti időre „a püspöki kar ideiglenesen saját kebeléből bízta meg egyik tagját a Szent István Társulat kiadói tevékenységének adminisztrálásával.” Cserháti püspök „ideiglenesen a felelős kiadói szerepet is kénytelen vállalni.”

Cserháti püspök megbízásából 1973 novemberétől *Ákos Géza* prépost-kanonok, a püspöki kar titkárságának vezetője vette át ideiglenesen a Szent István Társulat könyvkiadási ügyeinek intézését. (Ekkor már folytak az új nagy szentíráskiadás munkálatai.)

1974. február 1-jén közrebocsátott terjedelmes elaborátumában Cserháti püspök kifejtette: *a Szent István Társulatot jelenlegi formájában meg kell szüntetni s át kell alakítani a püspöki kar könyvkiadó vállalatává, a püspökkari titkár irányítása alatt*. Véleménye szerint a Szent István Társulat az egész Magyar Katolikus Egyházé, tehát vagyonnal, évi jövedelmével, könyvkiadási hasznával a püspöki kar rendelkezik.

A püspöki karon belül azonban megoszlott a vélemény a Szent István Társulat jövőjét illetően. Az 1974. május 24-i társulati választmányi ülésen Félegyházy elnök így tájékoztatta a részt vevő tagokat: 1973 októberének végén Cserháti püspök „a társulat elnökével és alelnökével való kapcsolatkeresés nélkül, nem a védői jogkör, hanem a püspöki autoritás alapján de facto átvette a társulat irányítását.” Azóta nyilvánvalóvá vált, hogy „a társulat jövőjét illetően *két koncepció* létezik. Az egyik a társulat vezetőségéé, mely vissza akarja állítani a társulat alkotmányosságát, az alapítók szándéka szerinti *önkormányzattal rendelkező demokratikus módon működő egyesületnek* kívánja megtartani, és alapszabályát hazánk szocialista állam- és jogrendjéhez igazítani. A másik Cserháti püspök úr elgondolása: meg akarja szüntetni a társulat egyesületi jellegét, önkormányzatát, jogi személyiségét; csupán nevét használná fel, s mint a püspöki kar könyvkiadója működni.” De a név sem lenne feltétlenül megtartandó. Mindez *egyenlő lenne a Szent István Társulat megszüntetésével*.

Félegyházy alelnök és Keresztes Sándor választmányi tag időközben elkészítette az új alapszabály előzetes tervezetét s azt véleménynyilvánítás végett megküldték a püspöki kar elnökének és tagjainak, valamint az Állami Egyházügyi Hivatalnak.

A püspökök körében azonban nem haladt előre az ügy, jóllehet 1974. júniusi konferenciájukon ismét megtárgyalták „a Szent István Társulat mai követelményeknek megfelelő és zsinati szellemben történő átszervezésének kérdését.” 1974. szeptemberétől Cserháti püspök helyett Fábíán Árpád szombathelyi püspök, majd 1975-ben Kacziba József c. püspök lett a társulat felügyelő főpásztora. 1974. decemberi ülésén a püspöki kar „egységesen állást foglalt a Szent István Társulat 125 éve tartó, az alapszabálya szerinti eredeti státusa, autonómiája fenntartása mellett, az alapszabályon végzendő szükségessé vált korszerűsítés hozzáadásával.”

A társulat elnöksége összeállította „*A Szent István Társulat létevel és működésével kapcsolatosan mérlegelendő tények és elvi szempontok*” című „okfejtését” s ezt megküldte mind a püspöki karnak, mind az egyházügyi hivatalnak.

De az 1975. január 29-i választmányi ülésen az alelnök még mindig neheztelve mondta: „Már tíz hónappal ezelőtt elkészült az új alapszabály-tervezet olyan szellemben, hogy meglegyen a teljes összhang a társulat alapjellegeték fenntartása, a püspöki kar iránti lojalitás és a zsinati határozatok szelleme között.” S addig nem lehet kinevezni a társulat új igazgatóját, míg nincs jóváhagyott új szabályzata.

A püspöki kar 1975. júniusában három főpásztorból – Kacziba József, Pataky Kornél, Szennay András – álló bizottságot állított össze, hogy „végleges döntésre előkészített tervezetet terjesszen a püspöki konferencia elé”, azzal a megbízással, hogy a püspöki kar véleménye szerint „a Szent István Társulat minden más katolikus intézménnyel együtt a magyar püspöki kar felügyelete alá tartozik”, a püspöki kar ezzel megbízott felügyelő püspöke „nem védői jogkört gyakorol, hanem a püspöki kar megbízásából felügyel.”

A társulat tárgyalóbizottsága: Félegyházy alelnök, Gál Ferenc, Keresztes Sándor, Gulácsy Iván jogtanácsos. Felfogásuk: „A Szent István Társulat egy századon keresztül mint a külföld számára, megcsodálták benne egyháziak és világiak harmonikus és demokratikus együttműködését. *A társulat alapítója nem a klérus vagy a bi-erarchia, hanem a magyar katolikus társadalom egésze.* Ezt a példamutató létet és működést kell a továbbiakban is fenntartani, így lesz a jövő felé mutató és nem hátralépő katolikus kulturális intézmény” – hangoztatták az 1975. augusztusi választmányi ülésen.

Ugyanitt mások szóvá tették: szükséges volna a világiak aktívabb részvétele, valamint a vezetésben az egyszemélyi irányítás helyett egyre jobban érvényesíteni a kolegialitás elvét. Megemlítették, hogy lehetséges: egyesek számára a fővédő és védő címek talán „feudális” vagy „barokkos” hangzásúak, anakronisztikusak, ugyanakkor azonban a fővédői és a védői jogkör sokkal több lehetőséget biztosít a fővédőnek és a védői karnak, mint a jogilag ridegen körülírt felügyelet.

Évek óta tartott már a bizonytalanság a társulat vezetőségében, választmányában, közgyűlésein, de főként a társulati iroda, hivatal dolgozói körében: mi lesz a

sorsuk? A püspöki kar azonban még mindig késlekedett a döntéssel.

Közben az idős Réthly Antal elnök – akit a társulat 1974-ben felköszöntött 95. születésnapján – évek óta betegeskedett, majd 1975 szeptemberében elhunyt.

Az 1976. július 22-i közgyűlésen *Lékai László, az új esztergomi érsek-prímás* elnökölt. Félegyházy alelnök hangoztatta beszámolójában, hogy a társulat – életének jelen szakaszában – további létére kiható súlyos döntések előtt áll.

Halaszthatatlan feladata „1. megalkotni a társulat alapszerkezetének érintetlen hagyásával a mai időkhöz alkalmazott, korszerűsített alapszabályokat, 2. ennek folyamán beilleszteni az alapszabályba a püspöki kar részéről a társulat mellé delegált felügyelő püspök funkcionális szerepét, 3. létrehozni a társulat kebelén belül a könyvkiadási tevékenység tervszerű folyamatát segítő szervet, 4. betölteni a társulati vezetés üresedésben levő helyeit.”

1977 márciusában Félegyházy alelnök súlyos beteg lett, ezután már nem tudta ellátni alelnöki tisztét.

1977. július 13-án volt a társulat következő közgyűlése, előbbrehaladás nem történt. A bíboros-fővédő bevezető előadása: „Szent László egyházhűsége.”

Végül – majdnem egy évtizedes küzdelem után – 1977. december 15-én került sor Lékai bíboros elnöklete alatt arra a *rendkívüli közgyűlésre*, amely döntött a Félegyházy alelnök és Keresztes Sándor munkájával készített és mind egyházi, mind állami részről előzetes jóváhagyást nyert *alapszabály-tervezetről*. A dokumentumot expozéjában Keresztes Sándor tárta a közgyűlés résztvevői elé.

Utalt a legutolsó, 1922-i társulati szabályzatra: meglepő, hogy tulajdonképpen milyen kevés az, mely megújításra szorul belőle, mivel szellemében igen korszerű volt. Napjainkban a *zsinati megújulás* azt eredményezte, hogy a *kollegiális* – ha úgy tetszik: kollektív – *vezetés*, valamint a *világiak szerepének fokozott érvényesítése* került azóta egyházunk életében előtérbe. A társulat eddigi alapszabályai lényegében már kifejezték e két vonatkozást. „Őrizzük meg tehát ennek a nagy múltú intézménynek a múltját, felépítését, jogi alapját, tehát a tagok öntevékenységére épülő alapjait, ugyanakkor a kor követelményeinek, a történelmi körülményeknek megfelelően fűzzük még szorosabbra a kapcsolatot a hierarchiával, annak útmutatásait, segítségét még jobban biztosítjuk a társulat életében.”

Az új alapszabály – régi-új módon – így fogalmazza meg a *társulat célját*:

„A katolikus szellemű vallásos kultúra művelése és terjesztése. Evégből a társulat

a) mint »az Apostoli Szentszék Könyvkiadója« megtestesítő cím birtokosa, gondoskodik a »Consilium ad exequendam constitutionem de Sacra Liturgia« és a római Rítus-kongregációtól kapott jog alapján az »editio typica« jellegű kiadványok megjelentetéséről;

b) gondoskodik egyházas, tudományos és irodalmi jellegű könyvek, folyóiratok, füzetek kiadásáról;

c) gondoskodik a magyar püspöki kar megbízásából és utasítása szerint a magyar katolikusok számára liturgikus kiadványok, hittan- és imakönyvek kiadásáról és terjesztéséről;

d) munkálja a II. Vatikáni Zsinat, illetve az egyház mindenkori hivatalos tanításának és szellemének elmélyítését a magyar katolikus társadalomban, a magyar püspöki kar útmutatása szerint.”

Külön paragrafusba foglalták: „Az évi tiszta nyereséget a társulat egyházi célra fordítja.”

Kétféle tagja lehet a társulatnak: *tiszteletbeli tag*, akit „a társulat a katolikus ügy terén vagy a társulat irányában szerzett kiváló érdemei elismeréséül” ilyenén választ; *rendes tag*: „minden 18. életévét betöltött katolikus férfi és nő, aki a társulat célját magáévá teszi és az igazgatóválasztmány által megállapított évi tagdíjat megfizeti.” Mind a tiszteletbeli, mind a rendes tagok a közgyűlésen szólás- és szavazatjoggal, valamint cselekvő és szenvedő választóképesseggel rendelkeznek.

A társulat összes tagja *évi tagilletmény-könyvben* részesül; a „tagilletményi kiadványt” az elnökség jelöli ki.

Változatlanul olvasható az új szabályzatban is: „A társulat *fővédője* a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke, védője a magyar katolikus püspöki kar.”

Részletesen is kifejti a szabályzat a *társulat és a püspöki kar kapcsolatának tartalmát*: „A társulat minden jelentősebb új vállalkozásról értesíti a fővédőt; helyeslését vagy támogatását mindenkor kikéri, valahányszor szervezetét vagy feladatát illető jelentősebb terveket kíván megvalósítani és évi tiszta nyeresége felosztására irányuló tervének elkészítésénél figyelemmel van óhajaira. A társulat tisztelettel fogad és készségesen tárgyal minden kezdeményezésről, mely működésére vonatkozólag a védői kartól származik. A társulat az elnöki és alelnöki tisztségek betöltésénél, valamint az igazgató kinevezésénél figyelemmel van a védői kar esetleges óhajaira.”

Úgy, ahogyan eddig, ezután is a *közgyűlés* intézi a társulat összes ügyeit, viszont teljesen átalakult a *választmány* („igazgatóválasztmány”) összetétele. Tagjai: a püspöki kar saját tagjai közül delegált öt püspök, a társulat elnöksége, igazgatója, valamint a társulat tagjai közül a közgyűlés által választott 30 rendes és 10 póttag. Ez utóbbi 40 tag megbízatása öt évre szól, de újraválaszthatók. A közgyűlési elnöklés szabályai ugyanazok, mint korábban.

A választmány hatáskörébe tartozik többek között a jelölés az elnöki és alelnöki tisztségekre, a három elnökségi tagságra, valamint a számvizsgáló bizottság tagjaira. E jelölésekről azután a közgyűlés dönt. A rendes tagok felvétele a választmány feladata. Ezután is negyedévenként kell választmányi ülés tartani.

Kevesebb tagból áll ezután a *számvizsgáló bizottság*: hárman alkotják.

Újszerű összeállításban dolgozik ezután az *elnökség*. Ennek tagjai: az *elnök* (világi), az *alelnök* (egyházi személy), és *három elnökségi tag* (közülük egy egyházi és két világi személy). Most már a korhatárt is megszabták: 75. életévig viselhetők e tisztségek. Az elnökség üléseit havonta az elnök hívja össze, azokon ő elnököl.

Egy új szervet is kreált a szabályzat: a *kiadói bizottságot*. Ez „az elnökség konzultatív szerve, mely javaslataival segíti az elnökséget a társulat könyvkiadói tervének el-

készítésében. „A kiadói bizottság évenként egyszer tart ülést, amelyet az elnökség hív össze.”

A kiadói bizottság tagjai a következők: a püspöki karnak a katolikus intézmények felügyeletével megbízott tagja, az elnökség tagjai, a társulati igazgató, az elnökség által esetenként meghívott katolikus intézmények és a püspökkari szakbizottságok képviselői, „a katolikus kultúrának az elnökség által felkért olyan reprezentánsai, akik a katolikus könyvkiadás ügyét közreműködésükkel előmozdíthatják.”

E bizottság ülésein a felügyelő püspök, távollétében a társulat alelnöke elnököl.

A társulati könyvkiadás kulcsembere e szabályzat szerint is – akárcsak a korábbiaké – az *igazgató*. Ő „a társulat főtisztviselője, a társulat könyvkiadói tevékenységének gyakorlati intézője.” Ez az új szabályzat már nem köti ki, hogy egyházi személynek kell lennie. Az elnökség javaslatára a választmány nevezi ki.

Az igazgató – központi funkciójának megfelelően – „a) ellátja az összekötő szerepet a társulat irányító szervei között és azoknak előadója; b) az elnökség rendelkezései értelmében tárgyal a szerzőkkel, gondoskodik a benyújtott kéziratoknak szakértő által történő lektoráltatásáról és kinyomtatásáról; c) a könyvkiadás ügyében eljár az illetékes szerveknél; d) gyakorolja az utalványozási jogot az alelnökkel együtt; e) a hatályos munkajogi rendelkezéseknek megfelelően alkalmazza és elbocsátja a társulat alkalmazottait – az irodavezető kivételével – és megállapítja illetményüket; f) mint a társulati alkalmazottak vezetője, felügyel azok működésére.”

A társulat *alkalmazottai* csak olyanok lehetnek, „akik katolikus vallásúak és annak megfelelően élnek.” Élükön az *irodavezető* áll, aki „az igazgató legfőbb munkatársa”. Őt az elnökség alkalmazza és bocsátja el az igazgató előterjesztésére.

A szabályzat konkretizálja a *felügyelő püspök* hatáskörét: „felügyel a társulat könyvkiadói működésének szellemére és gyakorlatára a püspöki kar szándékai szerint”, elnököl a könyvkiadói bizottság ülésein, „felvilágosítást és betekintést kérhet a társulat évközi anyagi helyzetét illetően”, „ellenőrzi a társulat évi tiszta nyereségének szétosztását az egyházmegyék és a katolikus intézmények között”. (Az elnökség feladata „elkészíteni és végrehajtani a társulat évi tiszta nyereségének felosztási tervét a fővédő óhajainak figyelembe vételével”.)

„Az *állami felügyeletről* a Magyar Népköztársaság hatályos jogszabályai rendelkeznek” – erről ennyi található a szabályzatban.

A közgyűlés a *Szent István Társulat újjáalakított alapszabályzatát* „a legnagyobb szótöbbséggel” elfogadta.

Ezután következett a társulati vezetőszervek tagjainak a megválasztása. A közgyűlés titkos szavazással megválasztotta az igazgatóválasztmány 30 rendes és 10 póttagját, a számvizsgáló bizottság három tagját, valamint az elnökséget.

Elnök: *Gúthy Andor*, a Legfelsőbb Bíróság nyugalmazott bírójája, alelnök: *Fábián János* protonotárius kanonok, budavári plébános, elnökségi tagok: *Keresztes Sándor* tisztviselő, *Mezey László* egyetemi tanár és *Szabó Géza* fővárosi plébános.

A társulat elnöke, *Gúthy Andor* megköszönte az új vezetőség iránt megnyilvánuló bizalmat. „Tudatában vagyunk annak a nagy felelősségnek, mely tiszttségünk betöltésével jár.

Annak segítségével és erejével merjük azt vállalni, aki azt mondhatta apostolának: »Elég neked az én kegyelmem. Mert az erő a gyöngeségben nyilvánul meg teljességében.« (2Kor 12,9.) Az új vezető szervek feladatukat az alapszabály és a hatályos jogszabályok rendelkezései szerint kívánják betölteni, a társulat céljának megvalósítása érdekében. Ez a cél az alapszabály szerint: »A katolikus szellemű vallásos kultúra művelése és terjesztése«. Már az alapítók ezt a célt tűzték a társulat elé, és a társulat ezért a célért dolgozott fennállásának eddigi 130 éve alatt, nem kis szerepet játszva a katolikus és az egyetemes magyar kultúra történetében.”

Az új vezetőség „e hasznos tevékenység folytatásához kéri a bíboros-fővédő úr, a védői kar és az állami felügyeleti hatóság támogatását. Számítunk a társulat dolgozóinak további lelkiismeretes munkájára. Mint a társulat felelős vezetői, meg kívánjuk teremteni azokat a személyi és egyéb feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a társulat a jövőben rendezett intézményként működhessen.”

Az 1977. december 28-án tartott választmányi ülésen az elnökség javaslatára a Szent István Társulat igazgatójává Ákos Géza prépost-kanonokat nevezte ki a választmány, aki már 1973-tól a társulat könyvkiadási ügyeit intézte.

Intézkedés történt az alapszabályzatban előírt ügyviteli-, szolgálati- és bérszabályzat, valamint a fegyelmi szabályzat megalkotására. A felszólalók – többek között – javasolták, hogy a társulat helyezzen az eddigieknél nagyobb súlyt a szélesebb rétegeket érintő és érdeklő szépirodalmi könyvek kiadására; törekedjék egy szépirodalmi jellegű színes folyóirat megjelentetésére, szükség volna a világiak szerepének további fokozására; kívánatos volna a katolikus egyházas irodalmi és társadalmi élet kialakítására törekedni, az ifjúság minél szélesebb körű bevonásával; a választmány tagjai kapjanak a jövőben részletesebb tájékoztatást a költségvetés és a zárszámadás tételéről, azokról bővebb felvilágosítást kérhessenek, s az egyes tételekhez hozzá szólhassanak; Szentírás, imakönyv mindig kapható legyen, jobb ellátásra van szükség a hittankönyvek terén.

SZABÁLYZATMÓDOSÍTÁS

A Szent István Társulat új vezető szerve – az elnökség – havonta rendszerben megtartotta értekezleteit.

Az 1978. február 1-jei elnökségi ülésen az elnök bejelentette, hogy az elnök, az alelnök és az igazgató, mint a társulat küldöttsége, *bemutakozó látogatást tett az Állami Egyházügyi Hivatal székházában*, ahol Bay László osztályvezető fogadta őket.

A március 1-jei ülésen az alelnök közölte, hogy „a hittankönyvekkel kapcsolatos problematikus helyzet megoldása végett” a társulat nevében az alelnök – előzetes megbeszélések alapján – kérést intézett a püspöki karhoz, hogy „hirdessen meg országos pályázatot új hittankönyvek megírására.”

A jövőben a társulat *távlati könyvkiadási tervet* fog készíteni. Ehhez az elnökség írásban kért véleményt a katolikus intézményektől, a püspöki kar szakbizottságaitól, valamint – kísérletképpen – egyes budapesti egyházközösségektől, s az elnökség tagjai

által ajánlott egyházi és világi személyektől. A társulat „a magyar katolikus szellemi élet több mint 30 kiválóságát levélben megkereste és javaslatokat kért tőlük, melyeket végleges távlati könyvtervünk összeállításánál figyelembe vehetünk.” A válaszok feldolgozása folyamatban van.

Májusban Lékai érsek-fővédő azt kérte, hogy a társulat állítson fel egy *lexikon-szerkesztő bizottságot*, mert feltétlenül szükség van egy új, modern katolikus lexikonra. Ennek kezdeményező lépései a társulaton belül megindultak.

Nem sokkal utána Lékai bíboros azt kérte a társulattól, hogy járuljon hozzá az általa alapított *Budapest-farkasréti katolikus idősök otthona* költségeihez: két részletben 6-6 millió, *összesen 12 millió forintot* kér. Az elnökségi ülésen a társulati igazgató „tájékoztatva az elnökséget, hogy a társulat jelenlegi anyagi helyzete – a sokévi megtakarítás folytán – lehetővé teszi a kérés teljesítését. Az elnökség egyhangúlag magáévé teszi a javaslatot.” De azt ajánlották, hogy a megajánlással együtt kérjék a bíborost, hogy „biztosítson legalább két lakóegységet a társulat erre rászoruló idős dolgozóinak”. Ezt a bíboros-fővédő megígérte.

Közben halaszthatatlanná vált a társulat hivatali-irodai helyiségeinek felújítása, mert már veszélyessé váltak a mennyezetek: ez 1977 nyarán indult meg. Ugyanettől az időtől kezdve a társulat a Fürst Sándor utca 5. szám alatti ház pincehelyiségét raktár céljaira kibérelte.

A közgyűlés 1978. június 14-én volt, Lékai bíboros bevezető előadásának címe: „*A római Szent Péter Bazilika Magna Domina Hungarorum kápolnája*”.

Július 10-én tartotta első ülését az újonnan szervezett *kiadói bizottság*. Az elnökség tagjai, az igazgató, valamint a katolikus intézmények és a püspökkari szakbizottságok képviselői vettek részt rajta. A bizottság „alaposan és körültekintően megtárgyalta – a szükségleteket és a lehetőségeket mérlegelve – azt a könyvkiadói tervet, melyet javaslatként átnyújt az elnökségnek, hogy azt az egyházi és állami rendelkezéseknek megfelelően a megvalósulás útjára irányítsa.”

A válaszmányi üléseken vissza-visszatérő probléma: a társulat a tudományos és hitbuzgalmi könyveken kívül adjon ki *több ismeretterjesztő és szórakoztató művet az „egyszerűbb emberek” számára is*.

Több olyan témával foglalkozott az 1978. december 7-i elnökségi ülés, amely súlyosan érintette a társulat életét.

Az elnök bejelentette, hogy *levelet kapott a bíboros-fővédőtől, amelyben azt kéri, hogy „a társulat 1978. évi teljes nyereségét a püspöki karnak adja át.”* Lékai bíboros „nem feltétlenül az egész összeg átadását kéri, de kifejezte azt az óhaját, hogy egy nagyobb összeg mindenképpen ebben az évben kér átutalni.” A társulat elnöke szerint „e kérés nem áll ellentétben az alapszabály rendelkezésével, amely kimondja, hogy a társulat évi nyereségét egyházi célokra kell fordítani.” Az igazgató tájékoztatása szerint „a várható nyereség megengedi a kérés teljesítését, hiszen az eddigi gyakorlat szerint az idén is *egymillió kétszázezer forint* szociális célokra fordítható. Amit eddig a papnevelő intézetek, egyházi iskolák külön-külön kaptak, azt most egy összegben át lehet ad-

ni a püspöki karnak, hogy az így eleget tessen a különböző egyházi intézmények részéről hozzá érkezett kéréseknek.”

Az elnökség tagjainak véleménye megoszlott. Voltak, akik azt kívánták, hogy „fenn kellene tartani azt az elvet, hogy a társulat vezetősége legyen a gazdája ezeknek a juttatásoknak; ne mondjunk le arról, hogy mások részére is juttassunk közvetlenül adományt.” Voltak, akik a rendelkezésre álló összegből egymillió forint átadását tartották helyesnek, a fennmaradó 200 000 forintot más jótékony célra fordítsa maga a társulat.

Végül az elnökség egyhangúlag megszavazta a teljes összeg átutalását a püspöki karnak. Ugyanezt tette az ez évi közgyűlés is. A következő években a társulat évenkénti teljes nyereségét átadta a püspöki karnak.

Ugyanezen az ülésen a társulat igazgatója arról tájékoztatta az elnökséget, hogy – előzetes tájékozódás után Bécsben felkereste az Europäischer Hilfsfonds vezetőségét, hogy a társulat részére egy fénymásoló gépet, egy szedőírógépet és egy offset-gépet kérjen. Az Állami Egyházügyi Hivatal nem ellenezte a kérés teljesítését. „A szedő írógéppel jelentős időmegtakarítást fogunk elérni, a nyomdai átfutási idő is lényegesen lerövidül, a sajtóhibák is könnyebben kiküszöbölhetők lesznek. Ennek az írógépnek a kezelése rendkívül egyszerű és roppant szellemes. A fénymásoló gép gyakorlatilag bármilyen minőségű papírral használható, csupán festékről kell majd gondoskodni. Az offset-gép kezelését majd Fonyódi Ottó nyomdai szakértő fogja elsajátítani Bécsben, és ő ezután bárkit betaníthat e gép működtetésére.”

Felmerült ezen az ülésen az alapszabályzat egyik pontjának módosítására vonatkozó javaslat is, a püspöki kar szándékát közvetítve. Az új alapszabályzat szerint az elnökségnek nem tagja a társulat igazgatója, aki a társulati könyvkiadás legfőbb tényezője; ő az elnökségi üléseken mint előadó vesz részt, de szavazati joga nincs. A friss szándék szerint legyen az igazgató teljes jogú tagja az elnökségnek.

Ugyancsak problémaként vetődött fel külső egyházi tényezők részéről: *érvényes-e az alapszabály?* Az Állami Egyházügyi Hivataltól ugyanis ezügyben nem érkezett semmiféle hivatalos, írásos jóváhagyás.

A következő év, 1979. február 1-jei elnökségi ülésén úgy határoztak, hogy a társulati könyvkiadásból képződött nyereséget a megváltozott adózási rendszer miatt – a püspöki kar kérésére – a társulat vezetősége nem a naptári évek végén, hanem „*negyedévenként fordítja egyházi, szociális és kulturális célra oly módon, hogy a nyereségként mutatkozó összeget erre a célra a püspöki kar rendelkezésére bocsájta.*”

Az 1979. március 12-én tartott közgyűlésen Lékai bíboros „*A budapesti Táltos utcában létesítendő katolikus szociális otthonról és a Leányfalun épülő lelkigyakorlatos házról*” beszélt.

1979. szeptember 20-án tartotta évi ülését a kiadói bizottság. Tagjai az elnökségen és az igazgatón kívül Diós István, Előd István, Koronczi László, Lukács László, Rózsa Huba, Sóllymos Szilveszter, Szántó Konrád, Takács Gyula, Vanyó László – mind egyházi személy, kivéve a társulat elnökét. Főként a készitendő katolikus lexikon elvi kérdéseiről tárgyaltak.

Az 1980. március 4-i közgyűlésen a bíboros-fővédő bevezető előadásában „ismertette az ún. Küng-ügy jelenlegi állását, azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a Hittani Kongregáció és a német püspöki kar teljesített a Hans Künggel kapcsolatos feszültségek feloldására.”

1980-ban szinte mindegyik társulati szerv ülésén szóba került az alapszabály-módosítás problémaköre.

1980 tavaszán megérkeztek a Bécsből ajándékozott gépek, köztük „a CCT-155. típusú programvezérlésű fényszedő gép komputeres egységgel”. 1980. június 28-án családi ünnepség keretében áldotta meg Lékai bíboros a társulat – több évi munkával felújított – hivatali helyiségeit s az új nyomdagépeket. „Az innen kilépő szellemi termékek vigyék el az otthonokba a hit viláosságát, a családi és az emberi béke nyugalmát. A Szent István Társulat – valóban, mint az Apostoli Szentszék Könyvkiadója – segítse megvalósítani a II. Vatikáni Zsinat és a magyar püspöki kar célkitűzéseit; az emberi kultúrát egyre egyetemesebben terjessze; bennünk, katolikusokban hitünk fényét élessze, Isten és az ember szeretetét szítsa fel, hogy a béke nagy ajándékával tudjuk egymást megörvendeztetni.”

A püspöki kar 1980. december 10–11-i ülésén foglalkozott a társulat ügyeivel is. Az erről kiadott közlemény szerint „a püspöki kar elismerően nyilatkozott a Szent István Társulat eredményes és hasznos tevékenységéről. Jelen konferencia a társulat alapszabály-tervezetének olyan módosítását ajánlotta, amely szerint a társulat igazgatója minden esetben az elnökség szavazati joggal bíró tagja, és amennyiben papi személy, úgy egyúttal a társulat felelős kiadója. Ha pedig világi személy az igazgató, akkor az alelnök a felelős kiadó” (aki az alapszabály szerint mindig papi személy).

1981. február 10-i kelettel Lékai bíboros levelet írt a Szent István Társulat elnökének:

„Mint a magyar püspöki kar elnöke, egyben a Szent István Társulat fővédője, felkérem Önt, hogy a társulat soron következő közgyűlésére a Szent István Társulat alapszabálya tervezetéhez két módosítási indítványt szíveskedjék előterjeszteni. Ezek:

1. a Szent István Társulat igazgatója a jövőben az elnökség szavazati joggal bíró tagja legyen;
2. a társulat kiadványainak felelős kiadója a jövőben mindenkor az igazgató legyen, amennyiben egyházi személy. Ha az igazgató világi hívő, felelős kiadó az alelnök legyen, aki mindig egyházi személy.

Állásfoglalásommal a hosszabb idő óta tartó vitát – amely a társulat előtt álló fontos feladatok megoldásától vonja el az időt és a figyelmet – a magam részéről véglegesen lezárom.”

Az 1981. március 10-én tartott közgyűlésen – a teljes püspöki kar jelenlétében – Lékai bíboros bevezető beszédében „A keresztény család a mai világban” címmel értekezett. Beszélt a házastársi kapcsolatnak Istentől elgondolt személyi értékéről, amely a felbonthatatlanságot feltételezi, majd rámutatott a születésszabályozás problémájára, melyet az egyetemes egyház 1980-i szinódusa nem hagyhatott figyelmen kívül; te-

kintettel arra, hogy ezt a súlyos kérdést másképpen ítéli meg a jóléti társadalom és másként a harmadik világ.”

A Lékai-levélemben részletezett alapszabály-módosítási javaslatot az elnök terjesztette a közgyűlés elé, jelezve, hogy ezt korábban már mind az elnökség, mind a választmány elfogadta.

Egyetlen hozzászólás hangzott el: „A zsinat szellemére való hivatkozással megfontolás tárgyává kellene tenni, hogy a társulat igazgatója mint felelős kiadó szerepelhessen abban az esetben is, ha nem egyházi személy ugyan, de teológiai végzettséggel rendelkezik.” A bíboros-fővédő válasza: „A jelenlegi helyzet ezt még nem teszi szükségessé. Ha majd aktuálisává válik a kérdés, visszatérhetünk rá.”

A közgyűlés az alapszabály előterjesztett módosítását *egyhangúlag* megszavazta.

1981. december 9-i levelében Lékai bíboros közölte a társulat elnökével, hogy az alapszabály módosítását az Állami Egyházügyi Hivatal tudomásul vette.

Az 1981-es esztendő további néhány jeles eseménye:

Július 28-án felavatták a Budapest-farkasréti XXXIII. János Szeretetotthont, s ebben a társulat két rászoruló nyugdíjas dolgozója kapott egy-egy lakrészt.

Az október 6-i választmányi ülésen az elnök bejelentette: „a társulat elnökeként s mint ilyen, a világi katolikus hívek képviselőjében bemutatkozó látogatást tehettem *Miklós Imre* államtitkár úrnál, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökénél, s még előbb *Aczél György* miniszterelnök-helyettes úrnál, az ország kulturális életének legfőbb irányítójánál. A társulattal kapcsolatos konkrét kérdésekről nem esett szó; e látogatások a társulat megbecsülését tükrözik államunk legfőbb vezetői részéről.”

Az új, teljes magyar bibliafordításból a *gyulafehérvári római katolikus püspökség* 1600 példányt rendelt; a társulat ezt ajándékként 5000 példány Újszövetség-kötettel megtoldotta. A küldemény – magas összegű romániai vámmal megterhelve – megérkezett a címzetthez.

Ebben az évben a nyomda már hozzákezdett a Biblia harmadik kiadásának nyomásához 50 000 példányban.

A társulat vezetősége 1981 tavaszán tárgyalásokat folytatott, majd szerződést kötött a Lóverseny Vállalattal arról, hogy ez a cég átadja – egymillió 300 ezer forint ellenében – a Kossuth Lajos utca 1. szám alatti 37 m² alapterületű földszinti irodahelyiségét a Szent István Társulat részére. Itt 1981. október közepén megnyílt a *Szent István Társulat könyvesboltja*.

Az 1980–1981-es két esztendő – a belső viták ellenére – a korábbi éveknél bősége-sebb termést hoztak: mennyiségében is, tematikai változatosságban is a társulat *lassú megmozdulásának jeleit* mutatták a kiadott könyvek.

Most is a *teológiai–filozófiai művek* vezetnek: az említett Rahner–Vorgrimler Teológiai kisszótár, Nyíri Tamás–Turay Alfréd–Bolberitz Pál: A filozófia, Előd István: Vallás és egyház, valamint Kecskés Pál hatalmas filozófiatörténetének második kiadása.

S a nagy klasszikusok: Avilai Szent Teréz: A tökéletesség útja, Gilbert K. Chesterton: Assisi Szent Ferenc, Fioretti, Edith Stein: A kereszt tudománya, Teilhard de Chardin: Út az Omega felé, Thomas Merton: Hétlépcsős hegy.

Hitbuzgalmi, pasztorációs, nevelési kötetek: Paul Poupard: Bevezetés a katolikus hitbe, Mócsy Imre: Nyitott szívvel, Cserhádi József: Találkozás Istennel, György Attila: Varsányi kenyér, Jézus asztalánál, Bognár Lajos: Kérdezzük meg a Szentírást!, Rajz Mihály: Párbeszédben az Úrral, Csögl János: Tedd magad igaz emberré!, Koroncz László (szerk.): Szeretemben, boldogan, Bánk József: Jézus közelében.

Néhány történelmi vonatkozású könyv: Mezey László szerkesztésében: Athleta Patriae (Szent László-tanulmányok), Domokos Pál Péter: Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal, Joan Ferenc: A kunok és püspökségük, Szennay András: Népek nagy nevelője: Szent Benedek, René Laurentin: Bernadette élete.

1980-ban indult a „Pápai megnyilatkozások” című sorozat. Ennek kötetei II. János Pál pápa enciklikáinak, apostoli leveleinek és buzdításainak magyar fordítását tartalmazta. Ugyancsak 1980-ban jelent meg az „Ókeresztény írók” című patrisztikai sorozat első kötete.

1981-ben jelent meg először egy új műfajú társulati kiadvány: *hangzó anyag*. Ez a „Nappfény” című művet tartalmazó kazetta volt. Zenéjét *Sillye Jenő* szerezte, verseit is részben ő, részben Kovács Gábor írta. E kazetta dalai fontos szerepet kaptak az 1980-as, 1990-es évek hazai ifjúság-pasztorációjában: széles körben népszerűekké váltak az egész országban, mert jól kifejezték a korabeli katolikus fiatalság lelkivilágát, vallásos hitét, a szív tisztasága iránti vágyát, szeretetigényét modern versek és gitárkíséretes dallamok hangján, minden tekintetben hűen az ősi hithagyományhoz és zenei örökséghez.

S az olvasók kézbe vehették *Franz Werfel* híres bibliai regényét: Halljátok az Igét!

Sajátos vállalat, sajátos egyesület 1981–1990

AZ 1970-ES ÉVTIZED, majd még inkább az 1980-as évtized magyar katolikus egyháza *papjaiban és világi híveiben erősen megfogyatkozott*; a vallás- és egyházellenes intézkedések hatásosak voltak. A megmaradt egyháztagok is főként középkorúak, de leginkább az idősek közül kerültek ki; a fiatalság részaránya igen alacsonyra csökkent. Ezt, a korábban oly sok nyílt támadást elszenvedett és rafinált rejtett korlátozást ekkor is viselni kényszerülő magyar *mustármag-egyházat* egy materialista-ateista társadalmi közeg vette körül; kis részben ellenséges, nagyobbrészt vallásilag teljesen közömbös rétegek közé ágyazódva éltek tagjai, kisebb-nagyobb közösségei.

Az 1980-as években már hazánkban is végeztek vallásszociológiai vizsgálatokat. Ezek eredményeiből néhány adatot felidézve világossá válik, hogy *kiknek a számára készítette, adta közre és terjesztette könyveit a Szent István Társulat*. Az adatok Tomka Miklós szociológus tanulmányából valók, a Magyar Katolikus Almanach második kötetében jelent meg 1988-ban.

Egy 1982-ben végzett hivatalos adatgyűjtés szerint a felnőtt lakosság 9,2 százaléka mondta magáról, hogy gyakran jár templomba; 19,6 százaléka azt, hogy ritkán; 71,2 százaléka pedig saját állítása szerint egyáltalán nem jár templomba.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1985-ös adatgyűjtése alapján végzett számítás szerint *egy-egy vasárnap a magyarországi katolikus templomokban mintegy 566 000 hívő vesz részt a szentmisén, hallgat prédikációt*.

A magyar katolikus egyházközségekben, valamint az egyházkormányzatban 1964-ben 3663, 1980-ban 2789, *1984-ben 2527 egyházmegyes pap* tevékenykedett, legnagyobb részük a közvetlen lelkipásztorkodásban, a mintegy 3000 *plébánián* és az egyre gyarapodó számú filia-községben, pap nélküli településen.

1984-ben 2527 pap közül 30 évesnél fiatalabb: 5,8%; 31-40 éves: 15%; 41-50 éves: 16%; 51-60 éves: 25,2%; 61-70 éves: 23%; 70 éven felüli: 15%.

Keresztelő volt 1951-ben 137 462, 1984-ben 64 546; templomi esküvő 1951-ben 48 693, 1984-ben 21 675.

Tomka Miklós nemzetközi adatgyűjtésekre alapozott véleménye szerint „amíg Nyugat-Európában a templomba járók aránya körülbelül felére, addig Magyar-

országon optimista becslés szerint *ötödére* csökkent” az 1950-es és az 1980-as évek között.

VÁLLALAT

Különleges helyet foglalt el az 1970-es, 1980-as évek magyarországi gazdasági-kereskedelmi életében a Szent István Társulat, mint *könyvkiadó vállalat*. Szabályos termelő „üzem” volt ez is, mint a többi könyvkiadó, de tulajdonosaként nem az állam, hanem egy egyesület szerepelt.

Ez a vállalat az 1970-es évek második felében vált az imakönyvek, liturgikus könyvek és hittankönyvek egyszerű kézirat-előkészítőjéből, sajtó alá rendezőjéből – a szó valós értelmében – ismét könyvkiadó vállalattá. Ezt a *külföldről kapott ajándék-papír nyomán* – a korábbiakhoz képest – *kiszélesedett könyvkiadási tevékenységének* köszönhette. Az e papírból készített könyveket ugyanis már saját maga értékesíthette (ahogy ez egy könyvkiadónál szokásos és természetes), amely azután kellő pénzügyi haszonnal járt a társulat számára.

Ekkor a társulat-könyvkiadó a korábbiaknál már jóval sokszínűbb könyvkiadót tudott nyújtani, megtervezett program alapján, figyelembe véve olvasóközönségének összetételét, annak rétegeit, azoknak igényeit. Így történt ez más kiadónál is. De a korabeli hazai szocialista társadalomban egy *katolikus* könyvkiadó vállalatnak sajátosan különböznie is kellett azoktól.

Az egyik: könyvkiadási programját *előzetesen jóvá kellett hagyatnia az Állami Egyházügyi Hivatal illetékeseivel*. Előbb decemberben, majd az 1980-as évek elejétől szeptemberben be kell nyújtania a következő évi könyvtervet, azt a hivatal „elvben” jóváhagyta. De gyakran így szerepelt a visszajelzésben: „egy tétel kivételével”, „három tétel kivételével” történt az elvi engedélyezés. Ezután következett a kiadásra alkalmasnak nyilvánított kéziratok alapos átvizsgálása az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes szakemberei, lektorai részéről, legyen az Szentírás, imakönyv, hittankönyv, teológiai vagy történelmi tudományos mű, Sík Sándor-verseskötet vagy Kodály-zenemű. S az ÁEH-cenzorok által megkövetelt szövegváltoztatást a szerzőnek végre kellett hajtania, ha nyomtatásban akarta látni kéziratát.

E kiadónál is természetesen működött – akárcsak a többi hasonló „világi” intézménynél – a belső spontán *öncenzúra*: a kiadói program javaslati közé eleve nem soroltak olyan „tételt” a társulat vezetői, amelyről sejtethető volt a hivatal ellenvéleménye.

A kiadható könyvek terjedelméről, példányszámáról és áráról szintén nem maga a kiadó döntött, hanem – az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül – külső állami szervek.

Az Állami Egyházügyi Hivatal azon is gondosan őrködött, hogy csakis imakönyv, egyházi énekeskönyv, hittankönyv, teológiai szakmunka, vallásos vonatkozású tudományos vagy szépirodalmi mű kerüljön ki e kiadóból; más, e profilba nem vágó „profán” műveket nem adhatott ki, még saját kockázatára sem.

A másik: *különböző helyekről származott az a papír, amelyből könyveit előállította.* Az állam biztosított bizonyos papírmennyiség-„keretet” a magyar katolikus egyháznak; ezt meg kellett fizetni, a püspöki kar rendelkezett fölötte és saját belátása szerint juttatott belőle a társulatnak.

Az 1960-as évek végétől 1981-ig jelentős mennyiségű papírt kapott ajándékba a társulat külföldi katolikus segélyszervektől, elsősorban a *Caritas Internationalis*-től, majd jogutódjaitól, a *Katholisches Hilfswerk*-től és az *Europäischer Hilfsfonds*-től, előbb évenként 23 tonna, majd az 1970-es évek végétől évi 18 tonna kiváló minőségű papírt. Igen nagy segítség volt ez a magyar katolikus könyvkiadás számára, enélkül aligha tudott volna a hittankönyveken kívül más könyveket is kiadni a társulat. Mindegyik közgyűlésen kifejezte az alelnök a társulat – és a magyar katolikus közösség – háláját és köszönetét az adományozó segélyszerveknek, vezetőiknek: előbb *Paulai Károlynak*, majd *Valentiny Gézának*.

Végül 1981-ben az állami hatóság feloldotta azt az 1950-től élő tilalmat, amely megtiltotta, hogy a társulat saját pénzén szerezzon be olyan papírmennyiséget, amennyit maga kíván, illetve amennyit meg tud fizetni. A katolikus egyháznak kitartalt állami papírkontingens mennyisége az 1970-es, 1980-as években ugyanaz maradt, mint az 1950-es, 1960-as években.

E papír-problémák eléggé bizonytalanná tették a perspektivikus tervezést. S az 1970-es évek második felétől, s különösen az 1980-as évek közepétől a Szent István Társulatot is, akárcsak a többi hazai könyvkiadó vállalatot, erősen sújtotta a hirtelen megindult, majd gyorsan magasba lendült papírár-emelkedés s a nyomdai költségek meredek felszökése.

A harmadik: *a Szent István Társulat által kiadott könyvek nem kerülhettek az állami könyvterjesztés keretei közé;* e könyveket nem árusíthatták állami könyvesboltok (1948-tól az 1980-as évek végéig csakis állami könyvesboltok léteztek az országban); esetleges templomi árusoknak a társulat jutalékot nem adhatott; a könyvekről a „civil” újságok nem írtak, propagálni ezeket csakis a szűk körű egyházi lapokban lehetett.

A Szent István Társulat könyveihez nehézkes volt a hozzájutás. Az olvasó vagy postán megrendelte a társulat budapesti hivatalában, s postán kapta meg a kért könyvet; vagy személyesen ment be a társulat budapesti hivatalába (az egykori ferences épület első emeletén, nehezen megközelíthető helyen) s ott megvásárolta a kívánt könyvet; vagy ugyanannak az épületnek az utcai részén levő Ecclesia Szövetkezet boltjában vette meg, nyilvános üzletben csakis itt árusították a Szent István Társulat kiadványait (amiért a társulat természetesen 25-30% bizományi térítést fizetett az Ecclesia Szövetkezetnek).

Jelentős esemény volt a társulat újabb kori életében, amikor 1981 októberében – több mint harminc év után – ismét *saját könyvesboltot* nyithatott. Szűk kis irodahelyiség volt ez, a ferences épület udvarának eléggé eldugott sarkában, de mégis saját könyvesbolt. Értékét nagyon az sem csökkentette, hogy utcai cégtáblát tilos volt kitenni: a Kossuth Lajos utcai járókelők nem tudhattak arról, hogy a sötét kapualjon túl kis katolikus könyvesbolt található.

Végül még egy különbség: az 1970-es, 1980-as években a szűkös körülmények ellenére a társulat helyes gazdasági-pénzügyi irányítása következtében a könyvkiadás a Szent István Társulat számára a legtöbb évben *haszonnal* járt. Ennek egyik részét természetesen visszaforgatták a „könyvtermelésbe”, másik részét – a társulat hagyományához híven – *különbőféle egyházi célokra elajándékozták*. 1979-től az évi haszon e hányadát teljes egészében a magyar katolikus püspöki karnak utalta át a társulat, maga nem rendelkezhetett fölötté.

A Szent István Társulat, mint könyvkiadó vállalat szervezetében – kezdetektől fogva mindvégig – lényegében a társulat *igazgatója* döntött arról, hogy milyen könyvek kerüljenek kiadásra. Ennek jogát tulajdonképpen az alapszabály is az ő kezébe összpontosította. Ő tekintette át az igényeket, a rendelkezésre álló kéziratokat, készítette el az évi kiadványtervet. Felkérte a szerzőket, megkötötte a szerződéseket, megszerezte az állami és egyházi engedélyeket, tárgyalt a nyomdákkal (az Egyházügyi Hivatal jelölte ki minden esetben azt a nyomdát, ahol a társulat dolgoztathatott). Mindezt alapos tájékozódás és széles körű konzultáció alapján kellett tennie, kellő könyvkiadási és piacismereti szakértelem birtokában. Figyelembe kellett (illet) vennie a püspöki kar esetleges kívánságait, s mint tanácsadó testület állt mellette a társulat elnöksége és válaszmánya.

Az alapszabály 1977-i megújított változatában új paragrafusként szerepelt a *kiadói bizottság* megszervezése és működtetése. Létrejött ez a bizottság, de csupán két ülést tartott: 1979-ben és 1980-ban. További működésére nincs adatunk.

Az 1982–1984 közötti három esztendő társulati könyvtermelésében – túl a tematikai változatosságon – feltűnő a *külföldi szerzők* aránylag nagyszámú megjelenése. 1980-ig ugyanis az Állami Egyházügyi Hivatal tiltotta nyugati szerzők műveinek kiadását (de sajátos tény, hogy szocialista országbeli katolikus szerzők egyházi műveit sem adta ki a társulat).

A kiadványok közül a főbb *bittudományi* témájúak: Gál Ferenc: Az Apostolok Cselekedeteinek olvasása, Romano Guardini: Örökmécs, Rózsa Huba–Gál Ferenc: Jézus kereszthalála és feltámadása, Josef Holzner: Szent Pál, Szennay András: Isten vándorló népe, Király Ernő: Keresztény élethivatás, Gerhard Kroll: Jézus nyomában, Teológiai vázlatok (I–VI. kötet), Békés Gellért: Krisztusi örömhír, evangéliumi boldogság.

Néhány klasszikus mű: Sziénai Szent Katalin dialógusai, Sziénai Szent Katalin levelei, Capuai Boldog Raimund: Sziénai Szent Katalin élete, Az egyszerűség útja (Assisi Szent Ferenc írásai; Szedő Dénes „Facimbalom” című verssorozata), Thomas Merton: A csend szava.

Lelkiségi, *pasztorációs* könyvek: Naszályi Emil: Csúcsok és szakadékok: Szent Bernát élete, Desmond Doig: Teréz anya Istenért, René Laurentin: Lisieux-i Teréz, Hétfényi Varga Károly: Beszélgetés a Mesterrel, Dienes Valéria: Miénk az idő, Hajnalvárás, Hartmuth Nikelski: Keresztény segélynyújtás haldoklóknak, Joseph Weisben-

der: A szentek élete, A búcsúk könyve, Bánk József: Igére vár a nép, Michel Quoist: Szeress!, Dani naplója, Belon Gellért: Jézus lelkülete, György Attila: Vasárnapi kenyér, Keresztény tanítás rajzokban, Jójj, kövess engem!, Rajz Mihály: Családunk katekizmusa.

Néhány *történeti, művészeti* témájú kötet: Levárdy Ferenc: Magyar templomok egyházművészete, Sugár István: Az egri püspökök története, Walter Nigg: A szerzetesek titkai, Hervay L. Ferenc: Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria, Bálint Sándor: Szeged-alsóváros.

Egy másik csoport: P. Szeghy Ernő: Emlékeim, Előd István (szerk.): Schütz Antal, a hittudós, Magyar Katolikus Almanach I.

S a *szépirodalom* csokra: Mécs László: Üzenet (válogatott versek), Gúthy Andor szerkesztésében válogatás Paul Claudel műveiből, Volly István: Karácsonyi és Mária-énekek; Fekete István: Búcsú, Gyeplő nélkül, Antoine de Saint-Exsupery: Citadella, Franz Werfel: Bernadette, Graham Greene: Hatalom és dicsőség, Eleanor H. Porter: Az élet játéka, Nikosz Kazantzakis: Isten szegénykéje, s a Ben Hur sokadik kiadása.

Régen jelent meg ifjúsági regény, most a társulat kiadta Rónay László művét: Hajrá Felhegy!

S két különleges mű: a kétkötetes gyönyörű kiállítású színes *Képes Biblia* gyermekek számára, s mellette Pázmány Péter válogatott munkáinak három kötet.

A társulat igazgatója 1982. november 17-i kelettel levelet kapott Zöld Ferenctől, a könyvkiadók egyesülete igazgatójától. Ebben megköszönte a Szent István Társulat segítségét, „amivel hozzájárultak az ez évi *frankfurti Nemzetközi Könyvvásár* magyar sikeréhez, melynek külön, kiemelt témája a *vallás* volt. A magyar nemzeti standon külön helyet biztosítottunk az egyházi kiadók könyveinek, így a Szent István Társulat kiadványainak is. Őszinte örömünkre szolgált, hogy mind a szakma, mind a nagyközönség érdeklődése várakozásainkat felülmúlta.”

A nagyobb nyilvánosság lehetőségét jelentette, hogy – ennek tiltása megszűnően – a társulat *egy vitrint* bérelhetett a budapesti metró Deák-téri aluljárójában, könyveit itt is bemutathatta. Újdonság volt, hogy a társulat már *saját könyvsátrat* állíthatott a pesti ferences templom előtt az 1983-i könyvhét alkalmából. Néhány apróbb diszkrimináció tehát már oldódni látszott.

1984 októberében magyar hívek zarándoklaton jártak Rómában. Ennek keretében *átnyújtották II. János Pál pápának a Szent István Társulat ajándékait*: a kiadásában megjelent hármaskönyvet és az új Szentek életét. 1984. november 19-i kelettel levél érkezett a Vatikánból Martinez al-államtitkár aláírásával az igazgatóhoz.

„A Szentatya elfogadta a négy kötetet – írta –, melyet a Szentszék magyarországi kiadójának nevében adtál át neki ajándékkul folyó év október 29. napján azon szentmise után, melyet a magyar zarándokokért mutatott be. A Szentatya amint nagy örömét lelte ezen hívek vallásos buzgóságában, akik személyükben valamiképpen az egész magyar katolikus közösséget képviselték, ugyanúgy a neki átadott ajándékban

is, mely tanúsítja – az egyház és az apostoli Szentszék iránti hűségen kívül – a katolikus művészi nyomdászatnak nemcsak hasznosságát, hanem szükségességét is az evangéliumi igazság terjesztésére és megerősítésére. Ezért a legfőbb Pásztor – miközben köszönetét nyilvánítja – rád és mindazokra, akik a *Szent István Társulat* könyvkiadásában tevékenykednek, atyai lelkiülettel adja apostoli áldását.”

Ezt megelőzően zajlott le a széles egyházi köröket megmozgató, sokakban zavart okozó *hittankönyv-vita*.

A püspöki kar hitoktatási bizottsága még 1978-ban hittankönyv-reformot dolgozott ki. Eszerint így épüljenek egymásra az egyes korosztályok hittankönyvei:

1. *Isten gyermeke vagyok* (vallási alap- és környezetismeret 5-6 éves gyermekek számára).
2. *Jézus köztünk él* (elszólódási felkészítés 7-9 évesek számára, kétéves anyag).
3. *Jézussal együtt* (biblikus, liturgikus elmélyítés, 9-10 éveseknek, akik már voltak elszólódók, két évre szóló anyag).
4. *Üdvösségünk története* (felkészítés a bibliaolvasásra és Isten tervének megértésére, 11-13 éveseknek, kétéves anyag).
5. *Így élünk az egyházban* (bérmálási előkészítés 13-14 éveseknek).
6. *Hitünk és életünk* (a felnőtt keresztény világnézet megalapozása 14 éveseknek és azon túl levőknek, akik már bérmálkoztak).

A Szent István Társulat 1978-ban előterjesztett javaslatára a püspöki kar 1979 szeptemberében pályázatot írt ki a 2., 3. és 5. számú hittankönyvre: ezekből teljesen újat kell készíteni. Az 1. és a 6. számú kötetten csupán kis javításokat kell végrehajtani; a 4. számú könyv eddig „kísérleti” hittankönyv volt, s most véglegesítésre kerül. A három új tankönyvre szóló pályázatok beadási határideje: 1980. május 15. A pályadíjakat a Szent István Társulat, mint kiadó fedezi, tankönyvenként az I. díj 60 000 forint, II. díj 40 000 forint, III. díj 20 000 forint.

Sok pályamunka érkezett. A püspöki kar hitoktatási bizottságának hittankönyv-pályázati bíráló bizottsága értékelte azokat, s a legjobbnak bizonyult kéziratokat kiadta a hitoktatási bizottság által kijelölt kiváló szakembereknek, mint lektoroknak bírálatra. A szerzők ennek alapján véglegesítették kézirataikat. A három új hittankönyv sajtó alá rendezett kéziratát 1983 elején a hitoktatási bizottság püspök-elnöke, *Marosi Izidor* átadta a Szent István Társulat igazgatójának.

A kéziratokat – a szokásoknak megfelelően – a társulat is lektoráltatta. Ezután a társulat igazgatója Lékai bíboros kérésére 1984 februárjában levelet írt Marosi püspök-elnöknek, s ebben közölte: a kéziratokat egyrészt terjedelmileg rövidíteni kell, de tartalmi átdolgozás is szükséges; az átadott kéziratokat másképpen nem tudja kiadni a társulat. „A könyvek nyomdai előállítását jelentős anyagi áldozatokat követel – írta –, érthető tehát, hogy az elérhető, elkészíthető legjobb kéziratokhoz ragaszkodunk.”

A szerzők, valamint a hitoktatási bizottság, püspök-elnökével együtt, nem értékelték egyet a társulat (meg nem nevezett) lektorával, annak véleményét korszerűt-

lennek, hitoktatási szempontból idejét múltnak, pedagógiailag, didaktikailag elavultnak minősítve.

Az 1984. márciusi püspöki kari értekezlet tárgyalt a kérdésről, s így határozott: Marosi püspök-elnök vezetése alatt „a tankönyvek szerzőivel a lektorok és a Szent István Társulat megbízottja a lehető legközelebbi időpontban találkozzanak, tárgyalják meg a vitás kérdéseket, hogy a hittankönyvek kiadása minél kisebb késedelmet szenvedjen.”

A nézeteltérések oka egyrészt – a korszerű hitre neveléssel kapcsolatosan – pedagógiai-didaktikai-metodikai jellegű volt, másrészt gazdasági-pénzügyi vonatkozások is közrejátszhattak benne (hiszen esztétikus kiállítású, több színnyomású rajzokkal és fényképekkel bőven ellátott, kemény fedőtáblás új tankönyvek előállításáról volt szó).

Végül 1986 februárjában megjelent a kívánt csökkentett terjedelemben az 5. számú, bérmálkozóknak szóló kötet, Tomka Ferenc munkája „Nagykorúság Krisztusban” címmel, majd 1986 októberében Rédly Elemér hittankönyve az *elsőáldozók számára*.

Előzőleg utánnomásban a társulat kiadta a korábbi, az 1970-es évek első felében megjelentetett hittankönyv-sorozatból 1982-ben az 1. számú, 1984-ben a 3., 4. és 5. számú, 1987-ben újra az 1. számú hittankönyvet.

De egy további meglepetést is tartogatott ez az időszak. 1948 előtt a hazai katolikus hitoktatásban csakis azokat a hittankönyveket lehetett használni, amelyet a püspöki kar az *egész ország számára* jóváhagyott és elrendelt. (Csupán az egri egyházmegyének volt 1948 előtt privilégiuma saját egyházmegyei hittankönyvek használatára.)

Az 1948 óta egységes hazai hittankönyvek sorát 1985-ben megbontotta a *veszprémi egyházmegye hitoktatási bizottsága* által a Szent István Társulatnál megjelentetett két hittankönyv. A külön egyházmegyei hittankönyv tényén túl még nagyobb különlegesség, sőt furcsaság a kötetek műfaja: anyaguk nem más – ezt a címlapon is jelzik –, mint az 1954–1965 között kiadott, Hamvas Endre által írt hittankönyvek anyaga, „átrendezve”.

Az egyik címe: *Jézushoz megyünk* (kis katekizmus elsőáldozási előkészítővel), a másik: *Jézussal élünk* (bibliai történetek). Mindkettőhöz oktatási kézikönyvet („hit-elemzések”) is készített a veszprémi egyházmegyei hitoktatási bizottság, azokat is a Szent István Társulat adta ki, ugyancsak 1985-ben.

Gazdag volt a társulat könyvkínálata az 1985–1987 közötti három évben.

Egy új lelkiégi sorozat indult ekkor „*A lelki élet mesterei*” címmel, szerkesztői Ákos Géza és Csanád Béla. Első kötetei: Romano Guardini: *Az Úr*; Carlo M. Martini: *Minden utamon Te vezetél*; Loyolai Szent Ignác *lelkigyakorlatos könyve*.

Megjelent az új *Egyházi Törvénykönyv* (a hivatalos latin szöveget fordította és magyarázta Erdő Péter), azután további *szakkönyvek*: Hans Heimerl: *Új egyházi házasságjog*, Erdő Péter: *Újítások az egyházi perjogban*, Horváth Sándor *Emlékkönyv*, Xavier Léon-Dufour: *Biblikus teológiai szótár*, Gál Ferenc: *A Szentlélek kiáradása*,

János evangéliuma, Gisbert Greshake: Te pap vagy mindörökké!, Horváth Sándor: A pápaság, mint a vándoregyház világossága, Paul Poupard: Miért van pápánk?

Kiemelkedő *személyiségek* megnyilatkozásai: Jacques Maritain, Raissa Maritain: Nagy barátságok, Bevezetés a filozófiába; Ne féljete! II. János Pál pápa és André Frossard párbeszéde; Chesterton három műve: Igazságot!, Az örökkévaló ember, Aquinói Szent Tamás.

Két *friss tudományos téma*: Engelbert Kirschbaum: Az apostol-fejedelmek sírjai, Werner Bulst: A torinói lepel és a mai tudomány.

Ugyancsak friss és aktuális kérdések a hazai társadalom számára: John és Sheila Kippley: A természetes családtervezés művészete, Friedrich Gagern: A házastársi szeretet-szövetség, Aimé Duval: Miért oly hosszú az éj? (a drog-problémáról).

Hitbuzgalmi, *elmélkedési* könyvek, vallási ismeretterjesztő munkák: Jo Lemoine: Szent Rita; Elisabeth Heck: Képek Szent Vince életéből; Jean Ladame: Jézus Szíve apostola: Alacocque Szent Margit; Wilhelm Hünemann: Lángoló tűz: X. Szent Piusz pápa élete; Cserháti József: Másokért élünk; Koroncz László, Zsedely Gyula (szerk.): Vasárnapi könyvünk; Eloi Leclerc: Egy szegény ember bölcsessége; C. S. Lewis: Viták és vallomások; Belon Gellért: Ellesett pillanatok, Bibliai elmélődések; Alfons Deeken: Öregszünk, de győzünk, Kisboldogasszony csillaga: Marcell kármelita atya naplójegyzetei.

A *szórakoztató vallásos szépirodalom* korábbról már ismert, illetve új szerzői jelentős számban kaptak képviselést ebben a három esztendőben: A. J. Cronin: A mennyország kulcsa, Mária Augusta Trapp: A Trapp-család, Roger Bourgon: Ben Hur fia, Franz Werfel: Az elsikkasztott mennyország, B. S. Aldrich: És lámpást adott kezembe az Úr, Száll a fehér madár, Henry Morton Robinson: A bíboros.

A szépirodalom egy másik csoportja: Francois Mauriac: A farizeus, Georges Bernanos: Egy falusi plébános naplója, A Sátán árnyékában, Selma Lagerlöf: Krisztus-legendák, Endo Szuszaku: A némaság.

Hangot kaptak a költők is: Szent-Gály Kata: Napról napra, Nyitott ablak előtt, Rónay György: A vándor érkezése, Farkasfalvy Dénes válogatásában és fordításában: Himnuszok.

S egy olyan műfajú kötet, amely fél évszázad óta hiányzott a Szent István Társulat kiadványai közül: Fésüs Éva: Az ezüsthegedű című *mesekönyv*.

1985-ben egy különleges kötet jelent meg, amely egyesítette magában az imakönyv, a hittankönyv és az énekeskönyv ismérveit: „Éneklő Egyház, római katolikus népénekár, liturgikus énekekkel és imádságokkal”, nemsokára a hozzá tartozó kétkötetes orgona-könyvet is kiadta a társulat. Közreadtak egy-egy gyűjteményt Kodály és Liszt egyházzenei műveiből, s ekkor jelent meg Bárdos Lajos népmiséje is.

Művészi album Szántó Piroska gyönyörű képeskönyve, a *Bibliai képek*, hasonlóan vonzó kiállítású a *Képes Evangélium*.

RÉGI FORMÁK

Akárcsak egy évszázad óta mindig, az 1980-as években is a negyedévenként tartott választmányi ülésen az elmúlt negyedévről hangzottak el beszámolóik: az elnök a megjelent könyveket, az igazgató a pénzügyi helyzetet ismertette; az évi közgyűlésen ugyanez történt az elmúlt teljes évre vonatkozóan. A múlt, az elmúlt időszakra, kész és befejezett tényekre vonatkoztak e jelentések, a gyűlések résztvevői ezt hagyták jóvá. Kérdés, hozzászólás, netán kritika csak igen ritkán hangzott el, legtöbbször egyhangúlag történt a jóváhagyás, az elfogadás.

A jövő terveiről, könyvkiadási programjáról, kiadásra váró kéziratokról, felkérendő szerzőkről, művek kiadásra való javaslatáról, kéziratok sorsáról való döntés kéréséről érdeemben nem esett szó ezeken az összejöveteleken.

Az évi közgyűléseken ekkor is a fővédő – vagyis a püspöki kar elnöke, az esztergomi érsek-prímás – mondott bevezető beszédet.

Jóleső újdonságként honosította meg Gúthy Andor elnök azt a szokást, hogy a választmányi ülések elején tartott megnyitójában összefoglalta az előző negyedév jelentősebb bázai és egyetemes katolikus egyházi eseményeit, azokat kommentálta, sajátosan egyéni színezetű összképet vázolva hallgatói elé, nagy szeretettel és megértéssel értékelve a világ minden jóindulatú (vagy annak látszó) megnyilvánulását az egyház irányában. 12 év alatt elmondott frappáns negyedéves összefoglalói egybefűzve, egybeolvasva lényegében az 1977–1989 közötti egyháztörténelem sajátos képét ábrázolják.

Az 1982. március 9-i közgyűlés bevezetőjéül Lékai bíboros erről a témáról szolt: „A magyar kisközösségek kérdése”; az 1983. március 15-i közgyűlést „Zarándokló magyarság” című előadásával nyitotta meg a múlt nagy magyar zarándoklatairól szólva; 1984 márciusában pedig „A leányfalui lelkigyakorlatos ház története”-t ismertette.

Az 1984. június 12-én tartott választmányi ülés bevezető egyháztörténeti összefoglalásában Gúthy elnök egy tévéinterjúra utalt. Ebben „Miklós Imre államtitkár úr, világi felügyeleti hatóságunk, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke elismerte, hogy korábban a Párt részéről tévesen ítélték meg a vallást és a vallásos embereket, akikben ma már nem ellenséget vagy potenciális ellenséget látnak a marxisták, hanem szövetségeseket vagy potenciális szövetségeseket a szocializmus építésében, a szocialista társadalom erkölcsi elveinek kialakításában és az erre való nevelésben. Nem tekintik a vallásos meggyőződést az elmaradott tudatlanság megnyilvánulásának, és látják azt is, hogy a vallásos emberekkel még hosszú ideig együtt kell élniük, remélhetőleg mind jobb harmóniában. A marxisták ilyen állásfoglalásának a kialakításában természetesen kellett, hogy a vallásos emberek tudatában is átalakuljon a szocializmusról alkotott kép.”

S ezt is hozzátette Gúthy elnök: „Bár megszívlelnék az államtitkár úr iránymutatását azok az ilyen szempontból elmaradottan gondolkodó iskolaigazgatók és más felelős személyek, akik még mindig a vallás elleni fellépést tekintik egyik fő feladatuknak.” (Az 1980-as évek közepén!)

1985-ben a fővédő-bíboros „Emlékezés Pázmány Péterre” című előadásával vezette be a közgyűlést, míg 1986-ban a gyengélkedő Lékai bíboros helyett Cserbáti József pé-

csi püspök tartott bevezető előadást „*Az egyház belső dialógusa a rendkívüli szinódus után*” címmel.

Az 1986. június 10-i választmányi ülést megnyitó összefoglalójában az elnök megemlítette Pozsgay Imrének, a Hazafias Népfront főtítkáranak előadását, amelyet a Római Katolikus Hittudományi Akadémián tartott.

„A keresztény értelmiség fontos szerepéről beszélt – ismertette Gúthy elnök –, elismerő hangon szólt a keresztények szerepéről, hasznos közreműködésükről a társadalom humánus felépítésében, amire a szocializmus is törekszik. Beszélt a keresztényeket érintő néhány hátrányos megkülönböztetés megszüntetésének szükségességéről. Ide kívánczik Kőnig bíborosnak a Magyar Kurírban olvasható nyilatkozata: az egyháznak nem feladata, hogy küzdjön a marxista rendszerek ellen, létüket tényként kell elfogadni.”

Az 1986-os könyvnapra megszűnt az arra vonatkozó hatósági tiltás, hogy a társulat utcára nyíló boltban nem árusíthat. Ugyan egy szűk kis *könyvablak, könyvfülke* volt ez a ferences épület Ferenciek terére néző falában, mégis az utcai járókelők ezután már közvetlenül kapcsolatba kerülhettek a társulat kiadványaival. Ettől kezdve a Szent István Társulat saját könyveiből nem adott bizományba az Ecclesia Szövetkezetnek.

Az 1986. december 9-i választmányi ülés elnöki bevezetőjében többek között ez is elhangzott:

„A magyar alkotmány biztosítja a lelkiismereti szabadságot és a vallás szabad gyakorlásának a jogát. Ennek keretében, élve az állami részről felajánlott egyházi autonómia lehetőségével, *sok mindent lehetne még tennünk egyházunk és bazánk javára*. Az állami jóindulat egyik legújabb jele egy új női szerzetesrend elismerése s a papjelöltek katonai szolgálatát könnyítő intézkedések.”

A hallgatók nyilván többféleképpen értelmezték „az állami részről felajánlott egyházi autonómia” s „az állami jóindulat” megfogalmazást; majd így folytatta az elnök:

„A katonai szolgálattal kapcsolatban az Új Ember című katolikus hetilap »az itt is nevelési irányt szabó ateista világnézetről« ír. Tudomásom szerint sem a Magyar Népköztársaság alkotmánya, sem az oktatási törvény nem írja elő az ateista világnézetre való nevelést. Az 1985-i oktatási törvény »tudományos világnézetben alapuló szocialista értékrend«-et említ az iskolai oktatás feladataként. Ez nem azonos az ateizmussal. A szocializmusnak, a magyar keresztények többségével együtt, magam is őszinte híve vagyok, s világnézetem is tudományos alapon áll, elfogadom a természet- és társadalomtudomány minden igazolt megállapítását, akárcsak minden józan keresztény, anélkül, hogy ettől akár fél lábbal is az ateista világnézet alapján állanék. Ideje volna ezt a kérdést, véleményem szerint félreértést, hivatalosan is tisztázni s *az ateista nevelés kényszere* alól, a kiskatonákat és diákokat, s persze a pedagógusokat is, felmenteni ott, ahol ilyen nevelés folyik.”

A következő évben, 1987. március 17-én, az elhunyt Lékai bíboros utóda, *Paskai László esztergomi érsek-prímás elnökölt* a közgyűlésen. A jegyzőkönyv megörökítette bevezető szavait, ennek részlete:

„Átérti, hogy nagy felelősség és nagy feladat hárul rá a fővédői megbízatással, de őszintén reméli, hogy e munkában a tagságban segítő munkatársakra talál. *Az egyház feladata az újraevangelizálás, s ennek szoros tartozéka a könyvkiadás.* Kiemelte a könyv fontosságát a hívek, lelkipásztorok, hitoktatók körében egyaránt, mert a könyv segíti őket a közös cél megvalósítása felé.”

Bevezető előadásában *Pázmány Péterre* emlékezett, halálának 350. évfordulóján.

E közgyűlésen Gúthy Andor elnök *Lékai László bíborosról* mondott emlékbeszédet. „Példaképének – mondotta többek között – Pázmányt és Martinuzzit nevezte meg. Kétségtelen, hogy ő nem Pázmány és Martinuzzi problémáival viaskodott, de azt hiszem, jól látta meg, hogy saját helyzetében is ezeknek a nagyoknak okosan hajlékony bölcs szilárdságára van szükség, ha püspöki jelmondatának – »succisa virescit« – megvalósulását kívánja szolgálni. Ezt remélte »kis lépéseitől«, melyek végső célja – az én értelmezésem szerint – ez: »virágzó autonóm egyház a virágzó szocialista hazában«.”

Mindegyik választmányi ülés keretében továbbra is elhangzott egy-egy *tudományos vagy ismeretterjesztő előadás.*

1982. február 23. Széll Margit: Sziénai Szent Katalin egyházdoktor tanítása.

A március 31-i választmányi ülésen Aimé Becker, a strasbourgi egyetem teológiai fakultásának professzora tartott előadást: Paul Claudel, az öröm poétája. A professor Claudel válogatott műveinek a társulat által történt kiadása alkalmával tartózkodott hazánkban.

Június 8. Szántó Konrád: Assisi Szent Ferenc jelentősége a világtörténelemben; szeptember 14. Kiss László: Isten a világ teremtője, ahogyan egy zoológus, Joachim Illies látja; december 14. Kumorovitz Bernát: Nagy Lajos királyunk és XI. Gergely pápa politikai kapcsolatai.

1983. március 1. Tombor Tibor: Marco Casagrande, az egri és esztergomi bazilikák szobrásza; június 2. Szabó Géza: Harsányi Lajos, a Pannon-táj költője; szeptember 6. Bánk József: Mi az új az új Egyházi Törvénykönyvben?; október 28. Karl Rahner: A teológia mai feladatai (a Pázmány Péter Hittudományi Akadémiával közös rendezés); december 13. Gaizler Gyula: A szervátültetések erkölcszociológiai vonatkozásai.

1984. február 27. Szenthelyi Molnár István: Szent Hildegárd hatása a modern természetgyógyászatra; június 12. Farkas György: A KALOT és népfőiskolái; szeptember 25. Medvigy Mihály: A lélek utazása a halál után a keleti egyházi írók tanításában; december 11. Török József: A karthauziak Magyarországon.

1985. február 26. Erdőssy Béla: Fábían Gáspár építőművész emlékezete; június 4. Vanyó Tihamér: Karácsonyi János történetíró; szeptember 17. Póka György: Az új egyházközszégi szabályzat alapelvei és problémái; december 17. Gál Ferenc: A 80 éves Hans Urs von Balthasar és a teológiai esztétika.

1986. március 4. Bodá László: A megtermékenyítés és az emberi lélek megjelenése; június 10. Vanyó Tihamér: XI. Ince pápa és Buda visszafoglalása; október 1. Szita Oszkár: Matteo Simonelli „Missa Buda expugnata 1686” című művének meg-

találása a vatikáni kéziratárban; december 9. Szeghalmi Elemér: Zaymus Gyula, a pap és az író.

1987. március 3. Fábíán János: Ipolyi Arnold püspök életútja; Gúthy Andor: Ipolyi Arnold és a Szent István Társulat; június 2. Mészáros István: Pázmány, az első magyar közoktatás-politikus; szeptember 15. Réthelyi Jenő: A természetes családtervezés mai helyzete; december 15. Hölvényi György: A katolikus felvilágosodás Magyarországon.

Az évi közgyűléseken jelentette be az elnök, hogy a megelőző évben a társulat *könyvkiadói hasznából mennyit fordít „szociális célra”,* vagyis hogy mennyit utal át a püspöki karnak, hogy azt különféle *egyházi célokra* használja fel. Ennek összege az 1960-as években évente több százezer forint, az 1970-es években meghaladta az egymillió forintot, az 1980-as és 1990-es években pedig több millió forint volt.

Az 1980-as évek végén újabb külföldi katolikus segélyszervi adományok révén a társulat tovább bővíthette modern házi sokszorosító- és nyomdagép-állományát.

EGYESÜLET?

Korábban, a részvénytársaság idején a Szent István Társulat, *mint egyesület* sajátos módon létezett: tagdíj ellenében illetménykötetet kaptak a tagok, s bizonyos százalékos kedvezményt élveztek a társulati könyvek vásárlásánál. Ugyanakkor a sűrűn szétküldött terjedelmes kiadványjegyzékek révén önkéntelen vagy éppen tudatos propagandistái voltak az ország minden részén a részvénytársaság „termékeinek”. A társulati tagok toborzása folyamatos volt az újságok, könyvek hirdetésein keresztül.

1948 után a tagság száma gyorsan leolvadt. A külső egyház- és vallásellenes támadások mellett ennek az is oka volt, hogy *a tagság régi formája megszűnt:* nem volt illetménykötet, nem volt könyvvásárlási kedvezmény, szükségtelenné vált a társulati könyvek propagálása, de tilos volt minden írásbeli nyomtatott tagtoborzás is. Szinte érthetetlen, hogy az 1950-es, 1960-as években hogyan maradt meg mégis annyi tagja a társulatnak, amennyi volt; hogyan lettek mégiscsak új tagjai is a társulatnak, hogyan szereztek a társulati tagság lehetőségéről tudomást, s mi volt az indítókoka a tagságra való jelentkezésnek.

Ezekben az évtizedekben a tagok nagy része *pap* volt; a világiak többsége *nyugdíjas*; s a tagok között jelentős számban szerepeltek a *nők*.

Azok a politikai hatalmi szervek, amelyek az 1950-es évek elején meghagyták a Szent István Társulatot, mint egyházi kiadót, nyilván annak hamarosan való elhalására számítottak, sajátos ideológiai érveik nyomán. Ennek ellenére – az ismertett okok következtében – *a társulat, mint könyvkiadó az 1970-es évek elején már jövedelmet is „termelő” gazdasági intézménnyé vált,* s a korábbiakhoz képest már több kiadványt jelentetett meg.

Ez – sajátos módon – új motivációt jelentett ebben az időben a tagságra való jelentkezésre. Egy Bács-Kiskun megyei község plébánosa 1972. november 24-én kelt levelé-

ben egy könyvet rendelt meg a társulat hivatalában, hozzáfűzve: „Egyben szíveskedjenek levélben értesíteni, milyen föltétellel lehetnék a Szent István Társulat tagja? Mennyi a tagdíj? Úgy értesültem, hogy a tagokat értesítik az új kiadványok megjelenéséről. Sok jó könyvet nem tudtam megszerezni, mivel nem értesültem idejében a könyv megjelenéséről.” A tagokat egyébként nem értesítették az új társulati könyvek megjelenéséről, hanem a közgyűléseken szerezhettek erről tudomást; másrészt a társulati könyveket – a levélből is ez derül ki – alacsony példányszámban adták közre.

Az 1970-es évek elején a püspöki kar tagjainak egy része saját könyvkiadójává kívánta tenni a Szent István Társulatot, *megszüntetve annak egyesület-részét*, felszámolva a tagságot. Ennek nyilván kettős oka volt. Egyrészt a püspöki kar közvetlenül intézhette volna így – társulati szervek közbejötté nélkül – saját szándékai szerint az egyházi jellegű művek kiadását (bár a társulati szervek mindig a legmesszebbmenőkig készségesen teljesítették a püspöki kar kívánságait); másrészt annak pénzügyi haszna közvetítés nélkül a püspöki karé lett volna. (Nyugati országokban – köztudott – nem ritka, hogy a katolikus egyház gazdasági vállalatokkal rendelkezik.)

Azok a társulati vezetők viszont, akik az alapszabály szerint kívánták továbbvinni a társulat életét, nem csupán mint gazdasági-kulturális vállalatot tekintették a társulatot, hanem *annak lehetőségét is látták, hogy benne csiraszerűen megvan és belőle kibontakoztatható lesz – kedvező körülmények között – a korábban más szervezeti formákban létező, majd megszüntetett, de oly nagyon szükséges katolikus kulturális egyesületek utóda*, ebben a materialista-ateista magyar társadalomban az 1970-es, 1980-as években.

Ezért honosították meg s tartották szokásban a választmányi ülésekkel kapcsolatos negyedévenkénti felolvasásokat, amelyeken a választmány tagjain kívül mások is részt vettek. Egy-egy téma, egy-egy előadó néha elég népes hallgatóságot vonzott, bár szélesebb körben nem lehetett propagálni az előadásokat. Az 1970-es, 1980-as években a Központi Papnevelő Intézet nagytermében került sor ezekre az összejövetelekre.

Az 1970-es évek közepén a választmányi üléseken már többször szóba hozták egyes tagok, hogy *szélesíteni kellene ezeknek a lehetőségeit, bővíteni alkalmait, mert így gazdagodna a Szent István Társulat egyesületi élete*. De nem történnhetett semmi változtatás.

Pedig ezt célozta a megújított alapszabály 4. paragrafusának d) pontja, ezt a szándékot fogalmazták meg az alapszabály megszövegezői a Szent István Társulat céljairól és feladatairól szólva: *a társulat „munkálja a II. Vatikáni Zsinat, illetve az egyház mindenkori hivatalos tanításának és szellemének elmélyítését a magyar katolikus társadalomban, a magyar püspöki kar útmutatása szerint.”* Szó szerint ezt tartalmazza mind az 1977-i, mind az 1981-i alapszabály.

Az 1983. februári elnökségi ülésen elhangzott felszólalásokból: „Meg kellene fontolni a társulat alapszabályszerű tevékenysége fejlesztésének lehetőségeit. Ez ugyanis alapszabály-módosítás nélkül is lehetséges.” „A »katolikus szellemű vallásos kultúra növelése és terjesztése« célkitűzés alapszabályszerű feladatának keretén belül is lehetővé teszi a továbbfejlesztést.” „Vajon nem jött-e el az ideje, hogy a vallásos kultúra szolgálatán belül, ami a társulat alapszabály szerinti célja, a társulat hatéko-

nyabban működjék?” „A választmányi üléseket el kellene választani az előadásoktól, hogy az előadásokhoz (s a társulat belső ügyeihez is) részletesebben hozzá lehessen szólni; az évi négy előadást növelni lehetne hatra.”

De többségben volt az *ellenvélemény*: „Nem szabad veszélyeztetni további fejlesztési kísérletekkel azokat az eredményeket, amiket a társulat idáig elért”, „A mozgalmi irányzat [= egyesületi tevékenység] propagálására a magyar egyházban még nincs lehetőség; a társulat adott körülményei közt nem is lehet feladata az egyesületi szinten történő fejlesztés, ez nem is kívánatos. Az egyházközségek fejlesztése járhatóbb út. A társulat maradjon meg a fejlődés reális lehetőségei között”. „Hagyni kell, hogy a fővédő-bíboros úr a legjobb belátása szerint vigye tovább a kis lépések politikáját”, „A mozgalmi irányzat propagálását nem helyeslem, sőt kifejezetten ellenzem.”

Más hozzászóló „a realitások talaján állva nem tartja időszerűnek a kérdés felvetését”; hat előadással „a társulat nem tudna országos nivót megütő szinten működni”. Vele szemben „arra a kérdésre, hogy érdemes-e a négy előadás helyett hatot tartani, vagyis képesek vagyunk-e nivós előadásokat tartani, igennel válaszolok: lehetne találni magas szintű előadókat.”

A többség véleménye: „az előadások számának növelése se nem szükséges, se nem reálisan megoldható.”

A Szent István Társulat tagdíjat fizető tagjainak száma az 1970-es, 1980-as években 400–500 között mozgott. A tagdíj összegének három-négyszeresét érő könyvet kaptak évente tagilletményként; e könyvet az elnökség jelölte ki.

Tehát az ekkoriban egyházi részről sokszor hangoztatott elvre – „a realitások talaján kell állni” – hivatkozva *nem kezdődött el a társulat egyesületi életének kis lépésekben való fejlesztése*, ez irányú tevékenységének kibővítése. A korábbi évtizedekben szétzilált, létszámában erősen megfogyatkozott, tájékozódásában bizonytalanná vált, fiatalokat alig-alig magában foglaló, de mégiscsak létező magyar katolikus értelmiség összefogására, öntudatra ébresztésére ez igen jó lehetőséget nyújthatott volna abban az időben és abban a helyzetben, amikor erre hazánkban semmiféle más lehetőség nem nyílt.

Annál is inkább, mert ekkortájt „a realitások talaja” állami részről kissé már járhatóbb lett az egyház tagjai – papok és hívek – számára. Nem az államtól az egyháznak ajándékozott valamiféle autonómia miatt (ilyen ekkor sem létezett), nem is a kormányzat „jóindulata” okán (hiszen a törvénytelen tiltások sokaságából csupán néhány apróbb tilalom feloldásáról volt szó), hanem a politikai állami és párthatalom arra *kényszerült*, hogy szavakban, nyilatkozatokban, szónoklatokban egyre inkább igyekezzen megnyerni a hívő emberek tömegeinek rokonszenvét is (miközben továbbra is fenntartotta korábbi egyházkorlátozó intézkedéseit).

Az 1970-es évek végétől *Magyarország – s a többi szocialista ország – tervgazdasága ugyanis súlyos válságba jutott*, s az 1980-as években a kormányzat egyre nehezebben tudott úrrá lenni a teljesen leromlott gazdasági helyzeten. A hazai – minden tekintetben gazdaságtalanul termelő – szocialista ipar és mezőgazdaság hozama minimális, illetve ráfizetéses volt. A szolid életnívó szinten tartásáért, az ipar és mezőgazdaság

működőképessége érdekében felvett, nyugati országokból származó kölcsönök kamatait az állam vezetői csak úgy tudták fizetni, hogy újabb és újabb hiteleket vettek fel. Az 1980-as években már hatalmasra emelkedett a fizetendő kamatok összege is, ezt azután tovább fokozták az ezután felvett új hitelek, kölcsönök, amelyek azonban képtelenek voltak hasznot hozó működésre serkenteni a szocialista ipart és mezőgazdaságot.

Mindez már szinte elviselhetetlen terhet jelentett a magyar pénzügypolitika számára: a bukást már csak rövid időre lehetett elodázní. A kormány egymás után hozta megszorító gazdasági intézkedéseit, amelyek az életszínvonal rohamos csökkenését, az árak gyors emelkedését eredményezték, széles körű inflációt gerjesztve, s a lakosság jelentős részének szegényedéséhez vezettek. Egyre nyilvánvalóbbá vált a felismerés: a korábbi szerényen szolid megélhetési viszonyok nem a szocializmusnak, hanem a kapitalistáktól felvett hiteleknek volt köszönhető.

A hazai szocializmus nehezen felépített épülete az 1980-as években alapjaiban rendült meg, már mindegyik részében recsegett-ropogott, s a pártvezetők minden eszközt igyekeztek megragadni megmentésére, „megreformálására”, emberarcúvá tétele érdekében. Ez a súlyos helyzet, s a hatalomban való további megmaradás igénye kényszerítette ki az állam és a párt vezető képviselőiből az „engedékenység”, a „jóindulat” szíréhangjait. A magyar katolikus egyház törvényes – minden rendezett belső állapotú 20. század végi európai országban neki járó – jogainak határozott előterjesztése most már más fogadtatásban részesült volna, mint korábban.

EGY KORSZAK VÉGE

Az 1988-as, 1989-es év két esztendeje a hazai párturalom agóniájának időszaka volt. A hatalom képviselői: a szocialista-kommunista párt vezetői, az általuk irányított állami kormányzati tényezők, a gazdasági-pénzügyi szakemberek előtt – akárcsak a többi szocialista országban – világossá vált: *a szocializmus gazdasági, politikai, társadalmi rendszere csődbe jutott*, megreformálhatatlan, teljes összeomlása rövidesen bekövetkezik. Mindez – sajátos áttételeken keresztül – hatással volt a korabeli Magyar Katolikus Egyházra, s a Szent István Társulatra is.

Az 1988-as esztendőt, mint *Szent István emlékévet* ünnepelte a magyar katolikus egyház, első királyunk halálának 950-ik évfordulójára emlékezve.

A társulat 1988. március 8-án tartott közgyűlésén Paskai bíboros „*Szent István jubileuma a magyar egyházban*” címmel tartott bevezető előadást, a társulat égi védőszentjére emlékeztetve.

A társulat kiadásában megjelent egy terjedelmes kötetre való válogatás abból az 1938-ban kiadott háromkötetes *Szent István Emlékkönyv*-ből, amely tudományos tanulmányokat tartalmazott, s annak idején a Magyar Tudományos Akadémia adta ki. A „*Szent István emlékezete*” című új társulati kiadású kis kötet is az évfordulót ünnepelte.

1988-ban a választmányi üléseken egyre többször újra szóba került – a korábbi visszautasítások ellenére – a Szent István Társulat *egyesületi tevékenységének kialakítása*, az új hazai társadalmi körülményeknek megfelelően.

De erre „kívülről” is jelentkezett, sőt erősödött az igény. Jól példázza ezt egy szemérszakorvosnő 1988. február 19-i kelettel írt levele, melyben felvételét kérte a társulatba. „Fontosnak tartom – írta –, hogy mi, katolikusok a legálisan működő katolikus egyesület életében részt vegyünk.”

Az 1988. szeptember 6-i választmányi ülésen többen felszólaltak ennek érdekében.

„A Szent István Társulat 140 éve terjeszti a katolikus kultúrát, tegye ezt továbbra is, de az eddigieknél sokkal aktívabban; úgy, ahogyan ezt az alapszabályok engedik. A választmányi üléseken tartott előadások fontosak, de a társulat egyesületi életének csupán »tetszhalott« állapotát jelentik; a Szent István Társulat, mint egyesület sokkal többet tehet a meglévő alapszabályon belül, ezért ébredjen fel végre Csipkerózsika-álmából. Legyen a társulat a katolikus világiaknak összefogó szerve, szellemi műhelye, ezt a meglévő szabályok lehetővé teszik, ezáltal nem kerülünk semmiféle törvénytelenységbe. Jó lenne ezen komolyan elgondolkodnunk és tenni is érdekében, különösen most, Szent István évében; legyen cél a katolikus kultúra szolgálata a könyvkiadáson keresztül, de egyéb módokon is!”

„A társulat alapszabályai nem zárják ki, hogy egyéb módon is szolgálják a katolikus kultúrát, ehhez azonban előkészítő munkálatok kellenek.”

„Helyes lenne, ha a társulat a vidéki nagyobb városokban is bemutatkozna, s meghívott közönség előtt ismertetné tevékenységét a katolikus kultúra terjesztésében.”

A Szent István Társulat *a maga jubileumi Szent István ünnepét* 1988. szeptember 20-án rendezte meg a Szent István Bazilika Szent Jobb-kápolnájában. Erről így számolt be az Új Ember 1988. október 9-i száma:

„Ennek keretében Mészáros István professzor, neveléstörténész tartott előadást »Szent István, évszázadok pedagógiai eszménye« címmel. A társulat másfél évszázad óta népművelői, pedagógiai feladatokat lát el. Ebben ideálja volt Szent István, aki európai keresztény magyarrá nevelte népét. István – az »Intelmek« tanúsága szerint – fia élő eszménye volt, majd egész népe előtt azzá magasztosult. Nagy magyar főpásztorok az elmúlt évszázadokban éppúgy, mint a közelmúltban ezt a példát követték, ezt az eszményt állították népünk elé. A Szent István Társulat könyvkiadói tevékenysége egyre jobban kibontakozik, szépen teljesíti feladatát – mondotta az előadó. A társulat azonban mint egyesület még »tetszhalott«. Fel kellene ébreszteni, hogy *a katolikus elkötelezettségű értelmiség fórumaként* segítse az itt és most lehetséges és szükséges tennivalók tisztázását – javasolta a professzor. Rendezzen tudományos konferenciákat, ismeretterjesztő előadásokat, tömörítse a katolikus tudósokat, írókat, művészeket, rendezzen eszmecseréket a magyar társadalom mai égető kérdéseiről, a keresztény kultúra mai megoldatlan problémáiról” – fejeződik be a „*Legyen a katolikus értelmiség fóruma*” című tudósítás.

Új tagok jelentkezésénél fontos szempont lett ez, mint például egy kórházi főorvos 1988. december 29-i levelében: „A javaslat szerint a Társulat legyen a magyar katolikus értelmiség aktív egyesülete, illetve fóruma.”

A társulat elnökének megbízásából a választmány néhány tagja kidolgozta az *intenzívebb társulati egyesületi élet fokozatos kialakításának tervét*, ennek részletes programját, szervezési teendőit, tartva magát az Állami Egyházügyi Hivatal eddigi álláspontjához, hogy tilos a megszüntetett katolikus egyesületek újraindítása, s ugyancsak tilos új katolikus egyesületek szervezése; a Szent István Társulat viszont nem megszüntetett s nem újként alakuló egyesület, hanem állami jóváhagyást nyert alapszabály szerint régóta működik és fog működni. Ez az előkészítő bizottság 1989 januárjában megbeszélte terveit Paskai bíborossal, a társulat fővédőjével, aki azt jóváhagyta.

A magyar országgyűlés (amelynek tagjait még 1985-ben választották meg, a korábbi évtizedek módszerei szerint) 1989. január 23–26. között tartott ülészakán *törvényt hozott az új egyesületi jogról*, valamint „a lelkiismereti és vallásszabadságról és az egyházakról”: ezek alapján *ezután akadály nélkül lehetővé vált új katolikus egyesületek alapítása és működtetése*.

Az 1988 őszén még papi evangelizációs központnak tervezett Adalbertinum (már lapját is megtervezték „Jel” címmel) hirtelen átalakult Keresztény Értelmiségiek Szövetségévé, gyorsan megszerezte működési engedélyét, s *mint katolikus értelmiségi egyesület* kezdte meg szervezkedését. Ilyen körülmények között okafogyottá vált a Szent István Társulattal kapcsolatos, már 1989 nyaratól folyó szervezőmunka, hogy a társulat legyen – mint egyesület – a katolikus értelmiség fóruma, gyűjtőhelye. A kettős szervezésnek nem volt semmi értelme, az erők megosztását eredményezte volna. Ezért a társulati szervezők befejezték ez irányú tevékenységüket.

1988-ban, 1989-ben számos régi kiadvány jelent meg utánnymásban, de jelentős volt az új kiadású könyvek száma is.

A *lelkiségi könyvek* körébe tartoztak: Karl Rahner: Az élet imádságai, C. S. Lewis: Keresztény vagyok, Szendi József, Gyűrű Géza: Hétköznapi is szól az Úr, Mácz István: Élni vagy meghalni.

Más oldalakról közelítették meg a lelkiséget: Agostino Trape: Szent Ágoston, A. Hamman: Így éltek az első keresztények, Herbert Haag: Bibliai lexikon, Kathryn Spink: Roger testvér, Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai, Szenthelyi Molnár István, Mauks Márta: Búcsújárók könyve.

Sajátos *dokumentum* volt a „Magyarok a Szentatyánál” című kötet II. János Pál pápa ausztriai látogatásáról, valamint a Magyar Katolikus Almanach második kötet, Kovács Kamill ferences testvér önéletrajzi könyve, s az Ipolyi Arnold Emlékönyv.

Figyelemre méltó helyzet állt elő a *hittankönyvek* terén: megjelent Bindes Ferenc munkája, a „Válaszol az Úr” című, az ószövetségi bibliaolvasásra felkészítő hittankönyv; majd Bernolák Éva és Bindes Ferenc munkájaként az „Üdvösségünk története I.”, ez 8-12 éves gyerekek hittankönyve, amely az Ó- és Újszövetséget, valamint

az egyház első időszakát tekinti át történetileg (II. része nem jelent meg); ez a két kötet az *Országos Hitoktatási Bizottság* pályázatára készült; új kiadásokban került piacra a két korábbi *veszprémi* egyházmegyei hittankönyv; s „Magyar katolikus katekizmus” címen az *egri* egyházmegyei hitoktatási bizottság által készített, kérdésekben-feleletekben kidolgozott (úgy, ahogyan ez évszázadokon át történt) hittankönyv is kikerült a Szent István Társulat kiadójából.

Ekkor jött divatba a hazai könyvkiadásban a *reprintek* kiadása. A Szent István Társulat a következő reprint-köteteket bocsátotta közre: Szentek élete (1847), Ó- és Újtestamentomi történetek a zsenge ifjúság számára (1845), Hock János: Képes Biblia (1900).

Különleges témája miatt volt nagy sikere R. A. Moody: A fényen túl című kötetének.

A *szépirodalmi művek* aránya ekkor aránylag alacsony volt: Chesterton: Pater Brown bölcsessége, Pater Brown ártatlansága, Jack Higgins: Ima a terroristáért, Robert Bolt: A misszió, Dominique Lapierre: Az öröm városa, B. S. Aldrich: A múlt dala, Ella kisasszony, Just Béla: Hajnali kettő. S Határ Győző más műfajú kötete: Görgőszínpad.

Végül C. S. Lewis két mesekönyve: A boszorkány, az oroszlán és a különös ruhásszekrény; Caspián herceg.

Elnökválasztásra került sor az 1989. március 7-re összehívott közgyűlésen. Gúthy Andor elnök betöltötte 75. életévét, s az alapszabály szerint felajánlotta lemondását. Búcsúszavaiban visszaemlékezett 12 éven át tartó elnöki időszakára, az 1977-től tartó társulati könyvkiadásra és az előadásokra, köszönetet mondva az egyházi előjáróknak, a társulati tisztségviselőknek, hogy segítségére voltak, nélkülük nem lehetett volna eredményes munkát végezni. Gúthy Andort a közgyűlés a társulat díszelnökévé választotta.

Ezután a közgyűlés részvevői titkos szavazás keretében a *társulat elnökévé választották Heller Györgyöt*, nyugalmazott MÁV főmérnököt, címzetes egyetemi docenst. Az új elnök beköszöntőjében Szent István király alakját idézte, „akitől tanulhatjuk, hogy keresztények legyünk, hogy kereszténységünket itt és most éljük meg, hogy keresztényként Rómára tekintsünk, hogy jó magyarok és jó európaiak maradjunk.”

E két évben is minden választmányi üléshez *előadás* csatlakozott:

1988. február 23. Tardy László: Egyházunk az elmúlt évi római szinódus tükrében; június 14. Fábíán János: A Szent Jobb visszaszerzése Raguzából; szeptember 17. Medvigy Mihály: Az Ábrahám-ikonográfia és a Mátyás-graduále; december 13. Gaizler Gyula: Az orvostudomány és a teológia határterületei napjainkban.

1989. február 21. Szenthelyi-Molnár István: A tábori lelkészi szolgálat az egyházban, tekintettel Magyarországra; június 6. Jelenits István: Sík Sándor emlékezete; szeptember 18. Hölvényi György: Kaprinai György jezsuita történetíró; december 12. Szemes József: Tóth Tihamér emlékezete.

Az 1989. június 6-i elnökségi ülésen Heller elnök beszámolt arról, hogy Békés Gellért professzorral, a Rómában megjelenő *Katolikus Szemle* főszerkesztőjével folytatott beszélgetést, s eszerint „a hazai viszonyok stabilizálódása után” nem lesz akadálya annak, hogy a társulat egykori folyóirata hazatelepüljön. Ezt előkészítendő, a Katolikus Szemle egyik következő száma terjedelmes tanulmányt fog közölni a társulat történetéről.

Rómában 1949-ben indult meg a Katolikus Szemle, mint „a külföldön élő katolikus magyarság negyedéves folyóirata”. Magyarországra való behozatala mindvégig tilos volt, a határon elkobozták.

A választmányi üléseken tartott előadásokon kívül – javasolta az elnök – rendezzen *előadássorozatot* a társulat a Bazilika Szent Jobb-kápolnájában. Több sorozattéma közül az elnökség elfogadta a „*Szerzetesi lelkiiség*” című sorozatot, amely alkalmas lehet arra, hogy a katolikus közvéleményt ráhangolja a szerzetesrendek hazai újjáalakulására. Ezeket az Új Emberben is meg kell előzetesen hirdetni, hogy minél többen tudjanak róla. A sorozat sikeresnek bizonyult: az év telén s 1990 tavaszán tartott előadásokon népes hallgatóság vett részt.

Az 1989. május 4-i elnökségi ülésen az elnök a *Szent István Akadémia* újjászervezésével kapcsolatos terveiről számolt be; a társulati *tagdíjat* emelni javasolja (1974-től nyugdíjasoknak 20 forint, másoknak 50 forint), ugyanakkor fel kell újítani a tagoknak nyújtott *kedvezményt a könyvvásárlásnál*. Az igazgató válasza: „A nyomdai áremelkedés miatt könyveink megdrágultak, s emiatt csökkent a könyvvásárlás.” Emiatt ez nem lehetséges.

Heller György elnök – aki folytatta elődje örökségét: a választmányi ülések elején egyéni kommentárokkal kísért összefoglalót tartott az elmúlt három hónap egyházi eseményeiről – az 1989. június 6-i választmányi ülés elején üdvözölte az újjáéledő szerzetesrendeket, katolikus iskolákat, egyesületeket, hozzáfűzve:

„Hazánk most esedékessé váló újraevangelizálása során különös gondot kell fordítani arra, hogy megismertessük hitűnket a 20–50 évesek »velesztett nemzedékével«. Ez legcélszerűbben – mint ahogy erre vannak már nagyszerű kezdeményezések – a »keresők« igényeinek megfelelő, vonzó templomi katekizisek kiterjedt bevezetésével és megfelelő irodalom biztosításával valósítható meg.” Majd így folytatta:

„A magyar egyházi közösségek számára óriási jelentőségű esemény az *Állami Egyházi Hivatal* eddigi alakjában történt felszámolása. Ez az intézmény egy korszak jelképe volt, s az egyházunk részére kétségtelenül engedélyezett »kis szabadság« ellenére az állami póráz módszerének megtestesülését jelentette. Ezen a pórázon tettük, amit lehetett, néha talán még azt sem, amit esetleg lehetett volna.”

Az 1989. szeptember 18-i elnökségi ülésen az elnök bejelentette, hogy lépéseket tervez a *Szentkirályi utcai székbáz visszaszerzése érdekében* („hivatkozik a miniszterelnök [= Németh Miklós] ígéretére, mely szerint elvileg semmi akadálya, hogy az egyházak volt ingatlanjaikat visszakapják”). Az igazgató közölte: ebben az évben a „látványos nagy haszon” elmarad: a papír ára 30, a nyomdaköltségek 35%-kal emelkedtek.

1989. augusztus 26-án kelt rendelkezésével az Elnöki Tanács megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt, helyette egy kisebb hivatalt hoztak létre: a minisztertanács egyházpolitikai titkárságát. Vezetője Sarkadi Nagy Barna, az Állami Egyházügyi Hivatal korábbi elnökhelyettese lett, aki – az új körülmények között – vitte tovább a korábbi tevékenységet. Véglegesen 1990 tavaszán zárult le ennek az 1950-től létező hivatalnak és utódának a működése, amely oly sok kárt okozott a Magyar Katolikus Egyháznak, benne a Szent István Társulatnak.

Hatalmas tömeggel együtt ünnepi szentmise bemutatásával emlékeztek meg 1990. február 8-án az esztergomi bazilikában a magyar egyházi és világi vezetők, Vatikánból érkezett főpapok a hősről *Mindszenty bíborosról*, s köszönték meg az Istennek életét, tevékenységét, példáját. A szentmise közben felolvasták II. János Pál pápa levelét, amelyben a Szentatya Mindszenty bíboros kiváló személyiségét méltatta.

Erre az alkalomra jelentette meg a Szent István Társulat azt a könyvet, amely 1973-ban jelent meg külföldön, ott három magyar nyelvű kiadást ért meg, de lefordították a legtöbb világnyelvre; Magyarországon nem eshetett szó róla, hazánkba behozni tilos volt, a határon elkobozták. Mindszenty bíboros „*Emlékirataim*” című kötetét százezer példányban jelentette meg a Szent István Társulat.

Ez a kötet *szimbóluma volt a készülő politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltásnak*, amely elé a hazai könyvkiadás, benne a Szent István Társulat is oly nagy reményekkel tekintett.

Újra szabadon, versenyben 1990–1998

HAZÁNKBAN 1990 TAVASZÁTÓL – fél évszázad elteltével – újra a valódi, a teljes vallásszabadság érvényesült: összeült az új, demokratikusan, szabadon megválasztott képviselőkből álló parlament, hivatalba lépett az új kormány, amely biztosította az ország polgárai számára az emberi szabadságjogokat.

A Szent István Társulat kiszolgáltatottsága, diszkrimináltsága megszűnt: ugyanolyan helyzetbe került, mint a többi kiadó, könyvei ugyanolyan megítélés alá estek, mint a többieké. Már nem kellett különféle engedélyekért kilincselnie, különféle szűken megvont keretekhez igazodnia. Ezután mindent kiadhatott, amit akart, illetve amit tudott, politikai tiltás már nem állított akadályt tevékenysége elé. *A lelkiismereti szabadság, a vallásszabadság, a kiadás szabadsága* – ebben a közegben dolgozott tovább a Szent István Társulat.

De ezután természetesen a korábbi nagy kiadók is sorra jelentettek meg különféle vallásos témájú műveket, keresztény bölcséleti, teológiai könyveket éppen úgy, mint a vallásos irodalom klasszikus szerzőit vagy éppen hitbuzgalmi köteteket. Majd a következő években egymás után kezdték működésüket a különféle kisebb-nagyobb katolikus kiadók is, ugyancsak a vallásos könyveket terjesztve az érdeklődők körében, számítva arra, hogy nagy úrt kell betölteni, sokféle hiányt kell pótolni. Joggal gondolták így.

Mindez természetesen komoly könyvpiaci versenyhelyzetet teremtett, ilyen új, a korábbtól teljesen eltérő körülmények között kellett a Szent István Társulatnak, mint kiadónak, mint gazdasági-pénzügyi vállalkozásnak helytállnia. De hosszú története folyamán volt már néhányszor ilyen helyzetben.

GAZDAG TERMÉS

Heller György, a Szent István Társulat elnöke az 1990. március 1-jei választmányi ülést bevezető beszédében többek között ezeket mondta:

„1990. január 23-án az országgyűlés megszavazta a vallásügyi törvényt, mely – ha azt valóban betartják – egyházunknak is tényleg szabadságot fog biztosítani. *Rajtunk múlik, hogy ezt, az alkotmány által is biztosított szabadságot ki is használjuk.*” Ebben az új helyzetben „lázasan folyik a magyar egyház életének újjászervezése, folyamatban van a szerzetesrendek újbóli feltámasztása, hazánk újraevangelizálásának előkészítése. Értethető, ha 40 éven át mesterségesen sorvasztott egyházunk néha bizonytalannak látszó lépésekkel halad kedvezőnek tűnő jövője felé. Bizony kitartóan kell imádkoznunk a Szentlélek segítségéért!”

S a szeptember 3-i választmányi ülést megnyitva: „Olyan időszakot élünk, melyben a letűnt régi világ helyére szinte átmenet nélkül egy új, más világ lép.” Feladatunk: „Isten csodát tett velünk, s most rajtunk a sor, hogy ezt a csodát realizáljuk.” S egyik püspökünk hasonlatát idézte: „Magyar egyházunk az agyon-nyilazottnak hitt, de feltápáskodott Szent Sebestyénhez hasonlatos, s a félholttól most egy egészséges ember erejét is meghaladó erőfeszítéseket várunk el. *Magyarország újra evangelizációt vár, 40 évjárat gyakorlatilag nem ismeri, sőt esetleg a tudomány és a szabadság ellenségeként tudja Krisztus Örömhírét. Úgy vélem, ennek az elveszett 40 évfolyamnak a megnyerése jelenleg a legfontosabb feladat.*”

S e teendők megvalósításában fontos régi-új szerep vár a Szent István Társulatra.

A rendszerváltás (1990) utáni években a Szent István Társulat könyvtermése igen színes, változatos és bőséges volt. Megszabadulva az eddigi kötöttségektől, tiltásoktól, megkülönböztetésektől – ugyan az egész hazai gazdasági életre ránehezedő hatalmas nehézségek közepette – gazdag új könyvválasztékot tudott nyújtani az érdeklődő olvasóknak. Ugyanakkor számos régebben kiadott könyve is utányomásra került.

Az 1990 és 1993 közötti *négy esztendő* kiadványai között tallózva sok fontos és értékes kötet található nemcsak a hívőknek, az eddig is vallásosoknak, de *a keresztyénység, a vallás, a hit felé most tájékozódni kezdő „keresők” számára is.*

A hitre való ráhangolódást szolgálták például a *nagy magyar költők „istenes” verseiből összeállított kötetek*: Ady Endre: Sion hegye alatt, Babits Mihály: Isten gyertyája, Juhász Gyula: A tápéi Krisztus, József Attila: Fogadj fiadnak, Balassi Bálint: Dicsérlek énekkel.

Vagy az ilyen témájúak: Cserháti Ferenc: Hitébresztő, Christian Schütz: A keresztény szellemiség lexikona, Mácz István: Kísértés a jóra, Franz König: Régi igazság új köntösben, Jakob Kremer: Isten szava mindenkinek, Rainer M. Rilke: Történetek a Jóistenről, André Frossard: Van Isten, találkoztam vele, Michel Quoist: Így élni jó, Szabó Ferenc: Párbeszéd a hitről, Koronczi László, Zsédely Gyula: Miért kereszteltetem meg gyermekeimet? S ez a színes-képes ifjúsági enciklopédia: Ily színes a mi hitünk!

A hitbuzgalmi, lelkeségi könyvek választékából: György Attila: Szeretet az Isten, Üdvözlégy Oltáriszentség!, Vanyó László: Legyetek tökéletesek! A katolikusok hite: francia katekizmus, Gerd Theissen: Nyomon követtem, Kenneth Ring: A ha-

lált átélni, az életet megnyerni, Yves de Montscheuil: Világ világossága, Josemaria Escriva: Út.

A *lelkiélet mélységeibe, magasságaiba vezetnek*: Edith Stein: A kereszttudománya, Gabrielle di S. M. Maddalena: Istennel egyesült lélek, ugyanó: Benső végtelen, Vasadi Péter: A szív szüntelen mormolása, Szeghy Ernő: A belső várkastély kapuja, Turay Alfréd: Istent kereső filozófusok, Jean Gitton: Isten és a tudomány.

A Szentatya magyarországi látogatása állt e könyvek háttérében: Karol Wojtyła: A hit Keresztes Szent János szerint, André Frossard: II. János Pál pápa arcképe, Diós István: A Szentatya Magyarországon.

Egyháztörténeti témák: Szent Ágoston regulája, Egres Odó: Szent Bernát élete és tanítása, Lékai Lajos: Ciszterciek, Németh Alajos: Papok a rács mögött 1948–1950., Puskely Mária: Batthyány László élete, Török József (szerk.): Grósz érszek naplója.

A szorosabban vett *teológiát* is több kötet képviselte. Kiemelkedett közülük Gál Ferenc nagyszabású kétkötetes Dogmatikája, valamint Pál apostol levelei című könyve, azután a Belon Gellért Emlékkönyv.

A hittudományhoz, szentírástudományhoz kapcsolódóak: Giczgy György: Törvénytisztélet és messianizmus, Szabó Ferenc: Zsoltárhangon, Gaizler Gyula: Felelős döntés vagy ítéletvégrehajtás (orvosetikai tanulmányok), Molnár Tamás: Utópia, örök eretnokség, Puskely Mária: Bibliai tájakon, Jakob Kremer: A halottak jövője.

Két *klasszikus* mű: Gilbert K. Chesterton: Eretnekek, Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus (ezt első ízben 1907-ben a Szent István Társulat jelentette meg). Kiadta a társulat az „Élet kenyere” című Prohászka-kötetet is.

Különleges aktualitásuk volt e könyveknek: Tomka Miklós, Goják János (szerk.): Az egyház társadalmi tanítása, Erdő Péter, Schanda Balázs: Egyház és vallás a magyar jogban, Giuseppe de Rosa: Vallások, szekták és a kereszténység.

Alapvető tudományos mű Erdő Péter két kötete: „Egyházjog” és „Az egyházjog teológiája”.

S növelték a változatos tematikát a következők is: Erdélyi Zsuzsanna: Boldogasszony ága, Gazda József: Hát én hogyan siratnám? (a moldvai csángó magyarok sorsáról), Juhász László: Bécs magyar emlékei, Farkasfalvy Dénes: Rilke nyomában, Németh Tibor: Eltemetett gondolatok, Dietrich von Hildebrand: Átalakulásunk Krisztusban.

Néhány *különleges kiadvány* is kikerült ekkor a Szent István Társulat műhelyéből. Hatalmas tudománytörténeti értéke volt annak az atlasznak, amely Közép-Európa népeinek, nemzetiségeinek elhelyezkedését mutatta be ezen a területen. Ez a térkép-kötet Teleki Pál irányítása alatt készült az 1919/1920-as trianoni tárgyalásokra. Ezt – az 1945-ben néhány példányban kiadott kötetet – most Rónai András magyar–angol szövegével adta közre a társulat „Közép-Európa Atlasz” címmel.

Ugyancsak különlegesség a *Miatyánkot 43 nyelven* tartalmazó „Oratio dominica polyglotta” kötet éppen úgy, mint a *cigány nyelvű Szent Máté evangéliuma* – ilyen még nem jelent meg a könyvpiacra!

A korábbi három *bittankönyv*-csoport egyes kötetei is napvilágot láttak újabb kiadásokban, akárcsak az imakönyvek, a Hozsanna és az Éneklő Egyház.

A fiataloknak-felnőtteknek szóló *szépirodalmi művek* sorába tartozott Harsányi Lajos: A nem porladó kezű király, Fegyverletétel, Az elragadott herceg, Sinkó Ferenc: Magyar karácsony, Franz Werfel: A meg nem születettek csillaga, Gerlei József: Feltámadás New-Yorkban, Tóth Sándor: Belül ragyoghatsz, B. S. Aldrich: Családi kör, A múlt dala, Michael Baier: Testestől-lelkestől, Francois Caragon: Jázmin.

S a legkisebbeknek *mesekönyvek*: Fésüs Éva: Csupafül, Minibocs, C. S. Lewis: Utazás a tengeri cirkálón, Az ezüst trón, Csongrádi János: Hüvelyk Matyi, Gáti Kovács István: Tücsökhinta.

S feltűnik egy réges-régi könyvprofil, amely egykor olyan jelentős volt a Szent István Társulat életében: a *tankönyv*. Korszerű, praktikus kötet volt Szódy Erzsébet angol nyelvkönyve, kazettával: „Practise together I–II.”

Ezekben az években újabb kötetekkel gazdagodtak a korábbi sorozatok: az „Ókeresztény írók” sora patrisztikus szerzők műveivel gyarapodott, a „A lelkiélet mesterei” sorozatában az 5. kötet jelent meg (Szent Bonaventura misztikus művei).

A „Pápai megnyilatkozások” sorozatban a társulat 1978-tól kezdődően *II. János Pál pápa összes enciklikáját* kiadta. A társulat történetében első eset, hogy egy pápa mindegyik enciklikáját megjelentette magyarul.

De egy újabb sorozat is indult: „Római dokumentumok”, ebben a fontosabb szent-széki dokumentumok fordítását kaphatta kezébe az olvasó. Eddig ezek legtöbbjét sorozaton kívül adta ki a társulat.

A Szent István Társulat már nem gúzsba kötve dolgozott...

A *közgyűléseken* ezekben az években a társulat bíboros-fővédőjének – tulajdonképpen az egész hazai katolikus hívőközösségnek szóló – bevezető előadásai egyházunk megváltozott helyzetéből vették témáikat. *Paskai László* bíboros ezeken az alkalmakon a következőkről fejtette ki gondolatait:

1990. március 13. *A keresztény ember elkötelezettsége társadalmi és politikai tekintetben.*

1992. március 11. *A keresztények jelenléte a társadalomban.*

1993. március 10. *Kereszténység és liberalizmus.*

Az 1991. március 12-én tartott közgyűlésen Keresztes Szilárd püspök elnökölt, s előadásában a Szentatya 1991. augusztus 16–20. közötti magyarországi látogatásának eseményeit ismertette.

A *választmányi ülésekkel* kapcsolatos előadások egyike-másika ugyancsak reagált az 1990 tavaszán elkezdődött új hazai társadalmi-politikai, s az azokkal szoros kapcsolatban álló egyházi fejleményekre.

1990. március 1. Heller György: Két király katonái: hívó és állampolgár; június 12. Török József: Mátyás király vallásossága; szeptember 3. Pataki Bernardin: Hitünk esélyei a mai világban; december 11. Naszályi Emil: Szent Bernát üzenete korrunknak.

1991. március 5. Boda László: Politika és erkölcs; június 12. Erdő Péter: A püspöki konferenciák az új egyházjogban; szeptember 25. Bittsánszky Géza: A keresztények társadalmpolitikai felelőssége itt és ma; december 11. Gál Ferenc: Intézmény és karizma a mai magyar egyházban.

1992. február 25. Medvigy Mihály: Oswald von Nell-Breuning emlékezete; június 10. Keresztes Sándor: Vatikáni nagykövetségben; szeptember 22. Fábrián János: Szent László, a Szent Jobb-kultusz elindítója; december 9. Ladocsi Gáspár: A szek-ták és az egyház.

1993. március 2. Medvigy Mihály: Egy Kazinczy-probléma megoldása; június 1. Érszegi Géza: A pápai oklevéladás a XIII. és XIV. században; szeptember 29. Fábrián János: III. Béla király síremléke a budavári koronázó főtemplomban; december 14. Tombor Tibor: Boldog Csák Móric: újabb kutatási eredmények egy XIV. századi magyar szent szerzetesről.

Nagy látogatottságnak örvendett, s a hallgatóság számára gazdag lelki hasznot nyújtott az az *előadás-sorozat*, amelyet a társulat a budapesti Szent István Bazilika Szent Jobb-kápolnájában rendezett 1990 telén és tavaszán. Hazai egyházunk életében fontos feladatok vártak népünk újraevangelizálása terén a meglevő négy, illetőleg a többi, korábban megszüntetett, de most újra megszerveződő *szereztesrendre*. Ezek lelkiségét ismertették a szerzetes-előadók.

A bencés, a jezsuita, a kármelita, a piarista, a ciszterci, a domonkos-rendi, a ferences, a pálos szerzetesrendek, s az angol-kisasszonyok, valamint az irgalmas nővérek szerzetesrendjének lelkiségéről kaptak élményt nyújtó ismertetést a résztvevők.

Kiemelkedő esemény volt a társulat életében a fennállásának 145 éves jubileuma alkalmából *Párizsban* rendezett kiállítása. A francia fővárosban levő Magyar Intézetben 1993. október 19-től november 12-ig tekinthette meg a közönség a *Szent István Társulat könyvkiállítását*. A megnyitón *Vigh Árpád*, az intézet igazgatója üdvözölte az egybegyűlteket, majd *Ákos Géza*, a társulat igazgatója ismertette a társulat múltját, jelenét, e kiállítás célját s a látóivalókat. Jelen volt *Claude Fricard* párizsi segédpüspök, s nagyszámú érdeklődő, a Molnár Ottó párizsi magyar plébános vezette párizsi Magyar Katolikus Misszió sok tagja.

„Nemcsak a könyveknek, de a könyvkiadóknak is megvan a maguk sorsa, mondta a többi között Ákos Géza nagyprépost, a Szent István Társulat igazgatója abban a köszöntőjében, amellyel a magyar katolikus kiadó bemutatását vezette be a párizsi Magyar Intézetben” – tudósított a Magyar Nemzet 1993. október 27-i számában, így folytatva: „A legrégebb magyar könyvkiadó viharos másfél évszázadát vázolja rövid történelmi-szellemi háttérrel adott azokhoz a könyvekhez, amelyeket az érdeklődők megnézhetnek a tárlókban. Gyermekekönyvektől a különféle biblia-kiadásokon át a költőóriások – Babits, Rilke, Ady és a többiek – istenes verseit tartalmazó szép kötet sorozatáig ívelnek e könyvek, s ha e magyar nyelvű címek nem sokat mondanak is a franciáknak, a tárlókban az itteni katolikus szellemiségű irodalom né-

hány ismert személyiségének magyar fordítása is látható, így Maritain, Claudel, Mauriac, vagy a maiak közül André Frossard munkái.”

„Bemutatójával – írta az Új Magyarország című napilap 1993. október 22-i számában – még a katolikus relikviákban és hagyományokban bővelkedő Franciaország számára is tudott meglepetést szerezni a patinás egyházi kiadóvállalat. Ki gondolná például, hogy az oly gyakran nacionalizmussal vádolt Magyarországon a múlt század utolsó harmadában egyebek között győr-soproni hienc-horvát, vend, kassai szláv és bunyevác nyelven jelentek meg tankönyvek, éppen e társulat kiadásában. S nem csupán a katekizmus, hanem természettudományos ismeretterjesztő munkák is. Az intézmény másfél évszázados tevékenysége korántsem merült ki a könyvkiadásban, a színvonalas folyóiratok megjelentetésében. Ezt jelzi a Szent István Akadémiának és a társulat üzemi részvénytársaságának sikertörténete is, amelynek a kommunista hatalomátvétel vetett véget. A francia közönség képet kaphatott a Szent István Társulat reneszánszát hozó új kiadói termésről is.”

Mindegyik híradás beszámolt a könyvkiállítást színező magyar művészek keresztény szellemiséget sugárzó szobrairól, grafikáiról, festményeiről is.

A Népszabadság című napilap 1993. október 19-i számában „A legrégebb magyar könyvkiadó” címmel adott ismertetést a kiállításról. Többek között ez olvasható itt: „*Farkas Olivér* irodalmi szerkesztő kérdésünkre elmondta: a jelenleg nyílvántartott 1269 magyar könyvkiadó közül a legrégebbi a Szent István Társulat, amelyet 145 évvel ezelőtt alapítottak. Ez idő alatt jelentős szerepet vállalt a hazai kulturális, tudományos és vallási élet szinte minden területén. Sok ezer kiadvány tanúskodik erről, amelyek összpéldányszáma meghaladja a harmincmilliót. A tárlat e tekintélyes hagyományokkal rendelkező kiadó múltját és jelenét mutatja be mintegy ezer kiadvány tükrében. A képzőművészeti kiállítás a kortárs egyházművészet és tematika világából ad ízelítőt, az idősebbtől a fiatalabb generációig.”

Részletesen bemutatta a kiállítást a Münchenben megjelenő *Életünk* – „az európai magyar katolikusok lapja” – is, megjegyezve, hogy „a nagyközönség a csaknem egyhónapos nyitvatartás alatt élénk érdeklődést tanúsított a kiállítás iránt. Jelen volt mindvégig még valaki: Fogarasy Mihály püspök, az alapító. Than Mór romantikus egész alakos képén megértő szeretettel »vigyázott a strázsán«.”

IGÉNYEK, REMÉNYEK

A választmányi üléseken s a közgyűléseken általános volt a vélemény a tagok körében, hogy a Szent István Társulat az elmúlt nehéz négy évtizedben *lényegében jól, eredményesen végezte a munkáját*, tisztességgel-becsülettel helytállt a szorító körülmények közepette. Az igazgató – kellő diplomáciai érzékkel, hozzáértő szakértelemmel, ugyanakkor mindig őszinte egyházhűséggel, a jó könyvet váró magyar katolikus hívek iránti empatikus szeretettel el tudta érni, hogy a *legfontosabb kiadványok* mindegyik időszakban megjelenhessenek, a papság és a világi hívek kezébe kerüljenek. Amikor

pedig valamelyest enyhült a külső kényszer, azt mindig kellőképpen kihasználta a katolikus könyvkiadás frissítésére, gazdagítására, változatosabbá tétele érdekében.

1989/1990-ben a Szent István Társulat könyvkiadása *szilárd alappal* rendelkezett, amire további működése során biztonságosan építhetett. S az 1990-es években is – hagyományaihoz híven – üzleti hasznának jelentős részét egyházi célokra fordította, évenként több millió forintot utalva át a püspöki karnak, szabad felhasználásra.

Az új körülmények közepette a Szent István Társulat előtt lehetőség nyílt arra, hogy – az egykor jogsértően, törvényellenes módon elvett – Szentkirályi utcai *székházát és nyomdáját* visszaszerezze. A társulat igazgatója széleskörű tevékenységet fejtek ki egyrészt egyházi körökben, másrészt az állami hatóságoknál ezügyben.

Hatalmas erőfeszítést tett a társulat elnöke az egykori *Szent István Akadémia újjászervezése* érdekében. Kiderítette, felkutatta és kapcsolatba került a Szent István Akadémia 17 még élő tagjával, tárgyalt ugyancsak egyházi és állami illetékesekkel, keresve a lehetőséget e nagy múltú katolikus tudományos testület működésének újraindítására, ennek módozatairól, anyagi alapjairól. Később egy szűk körű bizottság alakult – Paskai bíboros jóváhagyásával – az akadémia megszervezésével kapcsolatos munkálatok előkészítésére.

S Heller elnök ugyancsak sokat fáradozott annak érdekében is, hogy a társulat egy további „szellemi tulajdonát”, az 1949-től Rómában megjelenő *Katolikus Szemlé*t, a Szent István Társulat egykori folyóiratát hazatelepítse, s ismét itthon történjék szerkesztése, újra hazai folyóirattá váljon. Az 1991-es évfolyammal a folyóirat római kiadása megszűnt, hazai további megjelenését – a hirtelen megindított sok új katolikus lap, folyóirat széles mezőnyében – nem sikerült biztosítani.

Az 1989. év végi romániai politikai változásokat követő években a társulat mintegy 10 millió forint értékben folyamatosan küldött könyveket – köztük bibliákat – az *erdélyi magyarságnak*, később Kárpátjára is, nagy mennyiségben.

Az esztergomi érseknek, mint Magyarország prímásának előjoga szerint ő a magyar püspöki kar elnöke. Az új egyházi törvénykönyv ezen változtatott, s 1990 őszen tartott ülésén a magyar katolikus püspöki konferencia új elnökévé Seregély István egri érseket választotta. A Szent István Társulat 1977-i, illetve 1981-ben módosított szabályzata szerint a magyar püspöki konferencia elnöke a társulat fővédője. Az új elnök ezt nem vállalta. Ezért a társulat 1991. március 12-én tartott közgyűlésén a korábbi szabálypontot így módosították: „*A társulat fővédője Magyarország prímása, az esztergomi érsek. Védői a magyar püspöki konferencia tagjai.*” Ezzel visszatért az 1977 előtti állapot: az összes korábbi szabályzatban ugyanis „Magyarország hercegprímása” szerepel fővédőként (aki egyszemélyben természetesen esztergomi érsek és – a hagyományos jogszokás alapján – a püspöki kar elnöke volt).

Néhány év múlva, az egyházmegyei határok módosítása után értelemszerűen bővült a fővédő címe: esztergom-budapesti érsek.

Ez a közgyűlés módosította a társulati *tagdíjat*: dolgozóknak évi 100 forint, nyugdíjasoknak továbbra is 20 forint. Ezekben az években a társulat tagjainak a száma főként értelmiségiekkel, diplomásokkal gyarapodott. *A tagok összlétszáma 1991-ben 459*

volt, közülük 149 a nő; a férfiak közül mintegy fele-fele pap és világi. Megélnékültek az igazgatóválasztmányi ülések, vitákra is sor került, számos *kritika* is elhangzott.

Többek között az, hogy a társulat kiadványai eléggé drágák, „így nem juthatnak el annyi családhoz, annyi érdeklődőhöz, ahányhoz kellene”. A társulati nyomdai részleg vezetőjének válaszából: „Kiadásaink nagyon megnöttek: a papírárak átlagosan 45%-kal, a nyomdai műveletek díjai pedig 30%-kal növekedtek. Ezek az emelkedések természetesen magukkal vonják a könyvtárak ugrásszerű emelkedését. Gyengébb kiadásban – tehát olcsóbban – a neves szerzőket nem lehet megjelentetni, mert akkor az olvasók részéről jogosan éri a társulatot az a bírálat, hogy értékes, neves szerző nem érdemli meg azt, hogy újságpapíron jelenjenek meg a munkái.”

Mások fölöslegesnek tartották a hittankönyvek keménykötését, lényegesen olcsóbbak lennének papírkötésben. Válasz: a püspöki kar kívánja az esztétikus és praktikus kemény táblájú hittankönyveket.

A társulat számos oldalról kapcsolódott a könyvkiadók hazai életébe. Az 1991. évi *Szép könyvek* versenyén például a kiadásában megjelent *Mise*könyv elismerő oklevelet és pénzjutalmat nyert; az 1992. májusi *könyvnapokon* a többi kiadó között maga is külön könyvsátrat állított fel a budapesti belvárosi Vörösmarty téren. Erre a következő években is sor került.

Az újjáalakulás lendületében 1992 májusában a társulat létrehozta a *Stephanus Alapítvány*-t. Ez pályázatok kiírásával, anyagi juttatásokkal és ösztöndíjakkal támogatja a keresztény szellemiségű alkotóművészeket és írókat, katolikus szellemű alkotások, művek, kiadványok szerzőit (elsősorban a teológia, az irodalom és a szaktudományok területén), a határainkon kívül élő magyar kisebbség szellemi igényeinek kielégítését (főleg a könyvkiadás terén), valamint a katolikus plébániákat és iskolákat, hogy szakkönyveik és egyéb segédeszközeik olcsón (vagy ingyen) beszerezhetők legyenek.

1992 tavaszán megalakult a *Szent István Könyvklub* a társulat szervezésében, tíz katolikus könyvkiadó közreműködésével. A klubtagok negyedévenként megkapják a katolikus könyvkiadványok teljes katalógusát, amelyből legalább egy művet meg kell rendelniük; a tagok a jegyzékben feltüntetett könyveket kedvezményes áron vásárolhatják meg.

„Hazánkban egyre nagyobb szükség van arra, hogy a politikai és gazdasági megújulás mellett népünk *hitében* is megújuljon” – szögezte le a könyvklub programja, ezt szeretné elősegíteni kiadványaival a társulat.

„Sajnos azonban nagyon sokan vannak, akik egyáltalán nem juthatnak hozzá ilyen könyvekhez. A nagy könyvterjesztő hálózatok nem – vagy csak alig – terjesztik a vallásos tárgyú kiadványokat, hiszen az számukra »nem üzlet«; az egyházi terjesztők és kereskedők pedig kevesen vannak, és elsősorban a nagyobb városokban vannak csak jelen.”

„A Szent István Társulat ezért létrehozta a Szent István Könyvklubot, mely tagjai számára negyedévenként ingyenes katalógust juttat el. A katalógus tartalmazza a legújabb vallásos kiadványok címét, rövid ismertetését. Reményeink szerint így

azok a százévezrek is megismerhetik a vallásos könyveket megjelentető kiadók termékeit, akiknek eddig nem volt erre lehetőségük.”

Az 1991. évi 32. törvény alapján vált lehetővé a volt egyházi tulajdonban levő épületek visszaigénylése, de nem közvetlenül az egyes intézmények kérhették vissza egykori jogos tulajdonukat, hanem – a hazai katolikus intézmények igényeit illetően – a püspöki kar. A Szent István Társulat székháza és nyomdája (Budapest, Szentkirályi utca 28–30.) is rákerült a püspöki kar által visszaigényelt épületek – egyébként hosszú – listájára.

Az 1992. szeptember 22-i választmányi ülésnek *sajátos ünnepélyességet adott a színelvétel: a Szent István Társulat egykori székházának díszterme.*

„Megindult lélekkel köszöntöm Önöket – mondta bevezetőjében az elnök – abból az alkalomból, hogy több mint 44 év után újra egykori székházunk dísztermében találkozhatunk. E székházat *a társulat egykoron – 94 évvel ezelőtt – önerejéből emelte, s leányvállalatával: a Stephaneum Nyomdával, valamint ikertestvérével: a Szent István Akadémiával együtt kerekén egy fél évszázadon át, 1948-ig működött e falak között. Itt nyerte el »az Apostoli Szentszék Könyvkiadója«* megtisztelő címet is. Egyelőre félig-meddig vendégként vagyunk itt. A Franklin Nyomdával való tárgyalások még folynak, s remélhető, hogy társulatunk és a még mindig újjászületésre váró Szent István Akadémia belátható időn belül visszatérhet saját otthonába. Adja Isten, hogy e tárgyalások mielőbb sikeresen fejeződjenek be!”

Az alelnök az 1992. decemberi választmányi ülésen azt jelentette, hogy „a székház visszaadása remélhetőleg a közeljövőben megtörténik. A most használó Franklin Nyomdával előzetes szóbeli megállapodás történt a visszaadás ütemtervéről. A Franklin Nyomda vezetősége megértő partnernek mutatkozik, amit az is mutat, hogy gyűléseinkre már most készségesen rendelkezésre bocsájta a székház dísztermét.”

Az 1993. március 2-i választmányi ülésen bizonyos *árványok* is vetődött az elnök bevezetőjére: „Remélem, hogy egyrészt a társulat és az akadémia, másrészt magyar egyházunk újjászületése nem csupán szervezeti jellegű intézkedésekre korlátozódik, hanem a lélek is meg fog újulni...”. Sajnálattal említette, hogy a társulat régi priviligiuma, amely a hittankönyvek és liturgikus kiadványok kiadására vonatkozott, szertefoszlott.

Ezek a gondolatok előtűntek *Fábián János* alelnök búcsúzó szavaiban is az 1993. március 10-i közgyűlésen. Betöltötte a 75. életévét, s ezért az alapszabály szerint benyújtotta lemondását. Beszédében áttekintette a társulat történetét, s abból főként azt a tizenhat esztendőt, amely alatt a társulat egyházi vezetői tisztét betöltötte. Kérte a püspöki kart, hogy legyen bizalommal a Szent István Társulat iránt, amely az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, amely mint *autonóm egyesület és intézmény* az egyházhoz hű volt a legnehezebb időben is, s teljes erejével mindig magyar egyházunk szolgálatában állt.

„A személyi szempontnak – folytatta – nem szabad elhomályosítani a tárgyi igazságot: a 145 éves katolikus könyvkiadó, a Szent István Társulat munkája szakszerű és eredményes; jelenlegi egyszemélyű vezetése, melyet kiváló tanácsadók támogatnak, eddig semmiféle hátrányt nem jelentett a katolikus könyvkiadás számára.” Igyekszik ezután is elősegíteni a társulat jó munkáját és előrehaladását.

A társulat elnöke méltatta Fábíán János alelnök érdemeit a társulat vezetésében, s javaslatára a közgyűlés őt tiszteletbeli taggá választotta.

Ez a közgyűlés azonban nem tudott új alelnököt választani, ezért azt elhalasztották, s Fábíán Jánost még egy évre megbízták az alelnöki teendők ellátásával.

Jelentős új eseménye a társulat életének az 1993-tól kezdve évenként megtartott *Szent István Könyvhét*. Először 1993. május 1–14. között rendezték meg: a budapesti Ferenciek terén öt könyvsátorban állították ki a katolikus könyvkiadás hazai termékeit, s az érdeklődők kedvükre válogathattak s vásárolhattak a gazdag kínálatból. A Szent István Társulat a könyvhétre a következő kiadókat hívta meg: Ecclesia Szövetkezet, Új Ember Kiadó, Vigília Kiadó, Szent Gellért Kiadó, Agape Kiadó, Christianus Kft.

A könyvhét ünnepélyes megnyitása a Szent István Társulat székházának dísztermében történt. Ünnepi beszédet Paskai László bíboros mondott „*A keresztény kultúra szerepe a mai társadalomban*” címmel.

Ekkor került sor az 1993-ban alapított *Stephanus-díj* átadására; e díjat ezután évenként osztotta ki a Stephanus Alapítvány kuratóriuma két kategóriában: a teológia és a katolikus szellemiségű irodalom terén kimagasló szinten alkotó írók között. A Stephanus-díj bronz plaketten Szent István király portréját ábrázolja, az érem Miletics Katalin művészi munkája.

A megnyitó ünnepélyen a Stephanus Alapítvány kuratóriumának döntését és a díjazottak munkásságát Ákos Géza, a kuratórium elnöke, a társulat igazgatója ismertette, majd Paskai bíboros nyújtotta át *Gál Ferenc* professzornak a teológiai, és *Erdélyi Zsuzsanna* néprajzkutató tudósnek az irodalmi Stephanus-díjat az oklevéllel és a pénzjutalommal.

Az ünnepélyes megnyitón résztvevők megkapták a Szent István Társulat történetének rövid összefoglalását: az illusztrációkkal díszített „*Életünk*” című könyvecskét Kindelmann Győző állította össze.

A világi sajtó és a tömegkommunikáció elismerően emlékezett meg a társulat kezdeményezéséről: a Szent István Könyvhétről, a Stephanus-díjról s kitüntetettjeiről.

1993-ban – 1947 óta először – adott ki a társulat színes-képes *saját könyvkatalógust*, igen szép kiállításban, jól informáló tartalommal, amely a kapható kiadványok mindegyikét felsorolta. Ezt azután a következő években már rendszeresen megjelentették.

Figyelemre méltó az 1993-i katalógus szlogenje: „*A Szent István Társulat a hitét megtanulni és megőrizni akaró ember könyvkiadója*”.

ÉVFORDULÓ ELŐTT

A fennállásának 150 éves jubileuma előtti utolsó négy esztendőben – 1994–1997 között – a Szent István Társulat könyvkiadása változatlan lendülettel folytatódott tovább, jóllehet a gazdasági körülmények az egész hazai könyvkiadás számára nem voltak kedvezőek.

A társulat többféle módon tett kísérletet *könyvei terjesztési lehetőségeinek kibővítésére*. Árusító pavilont bérelt a budapesti Bajcsy Zsilinszky úton, majd a Deák téren, s a Teréz-templom oldalában is, de ezeket azután – akárcsak a Deák téri metró aluljárójában levő könyv-vitrint – sorra felszámolta. Élénk forgalmat bonyolított le viszont a Kossuth Lajos utcai udvari kis üzlet, a Ferenciek terei könyvpavilon, s már működött az ekkortájt nyitott óbudai Vörösvári úti és a lágymányosi Karinthy Frigyes úti új könyvesbolt.

Gondot okozott a meggyarapodott mennyiségű könyvállomány, illetve a papírtartalékok raktározása, tárolása: a főváros négy, egymástól eléggé messze levő helyen szerzett helyiségeket a társulat erre a célra.

Ahogy nem sikerült a Szent István Társulat egykori nagytekintélyű folyóiratának, a Katolikus Szemlének hazai újraindítása, éppen úgy – bár oly sok és sokféle erőfeszítés történt érdekében – lassanként szertefoszlott a Szent István Akadémia újjáélesztésének reménye is.

Az 1994. évi Szent István Könyvhét megnyitóján, május 16-án a Szent István Társulat székházának dísztermében Paskai László bíboros „*A katolikus könyvkiadás jelentősége a magyar kultúrában*” címmel tartott előadást, ebben méltatta a társulat tevékenységét. Kifejtette, hogy a társulat „nagy megpróbáltatást állt ki az elmúlt politikai rendszerben, amikor hivatalosan megszüntették a katolikus könyvkiadást és könyvkiadókat. Egyedül a Szent István Társulat tudott életben maradni. Igaz, könyvkiadási lehetősége teljesen elsorvadt. A vallás visszaszorításának politikájában mindössze a hittankönyvek és liturgikus könyvek kiadása volt lehetséges. Később az enyhülés következtében évente néhány más jellegű vallásos könyv is megjelenhetett. Ha idővel növekedett is a könyvkiadás, a példányszám korlátozott volt és az ellenőrzés is érvényesült.”

S hozzátette: „Csak a legbelsőbb munkatársak ismerik, hogy mennyi erőfeszítést kellett azért tenni, hogy a példányszámok gyarapodhassanak... Korlátozott lehetőségekkel rendelkezett a társulat, ebben a nehéz időszakban valóban komoly kultúrfeladatot tudott betölteni a magyar katolikus könyvkiadásban. Tisztelet és megbecsülés illeti a társulat vezetőit, akik az elmúlt időszak nehéz helyzetében vállalták a munkát, és kitartóan követték az alapvető célt a könyvkiadásban és negyedévenként társulati gyűlések megszervezésével.”

„A szabadság bekövetkezésével örvendetes fellendülés indult el a társulat könyvkiadásában és a terjesztésében – mondta befejezésül a bíboros. Amikor most a Szent István Könyvhét megnyílik, szívből kívánom, hogy a jelenlegi nehéz gazdasági körülmények ellenére is eredményesen szolgálja a Magyar Katolikus Egyház

erősítését és a magyar kultúra művelését, és érje el egykori fénykorának termékenységet.”

Az 1994. májusi Szent István Könyvhét alkalmából nyújtották át az irodalmi Stephanus-díjat *Nemeskürty István* professzornak, a teológiai díjat *Vanyó László* professzornak.

1994-ben lejárt *Heller György* elnök megbízatásának öt éve és az 1994. június 9-én tartott közgyűlésen leköszönt tisztségéről. Búcsúzó szavaiban kifejezte köszönetét munkatársainak s a társulat tagjainak.

„Meggyőződtem arról – mondta –, hogy a társulat, mint könyvkiadó kiváló szakmai vezetéssel működik”, örvendetes esemény volt a „Lelkiségi irányzatok” sikeres előadássorozata, a Szent István Könyvklub létrehozása, a Szent István Könyvhét megrendezése, a Stephanus Alapítvány és a Stephanus-díj megalapítása. S szeretné, ha a püspöki kar és a társulat együttműködése zavartalanabb lenne a jövőben.

Az elnöklő bíboros-fővédő köszönetet mondott a távozó elnöknek a társulat érdekében kifejtett, öt éven át tartó odaadó tevékenységéért.

Ezután a közgyűlés a katolikus hazai közélet országos tekintélyű személyiségét, *Nemeskürty István* professzort a társulat elnökévé választotta. Az új elnök kifejezte: „megkönnyítették bemutatkozását a leköszönő elnök bíráló szavai. Reméli, hogy a Szent István Társulat megújul. Azért is igyekezni fog megfelelni tisztségének, mert ahhoz a nemzedékhez tartozik, melyet a Szent István Társulat könyvei neveltek, ilyen szellemenben nőtt fel s most kitüntetés számára a közgyűlés bizalma.”

Lejárt *Fábián* alelnök meghosszabbított megbízatása is: helyébe *Rózsa Huba* professzort, a katolikus egyetem tanárát választották meg. Újjaválasztották a teljes választmányt, a számvizsgáló bizottságot s az elnökségbe küldött három társulati képviselőt is.

Az új elnök és alelnök ezt követően *bemutakozó levelet* küldött a társulat minden tagjának s a püspöki konferencia tagjainak. „Feladatunknak érezzük – írták –, hogy a társulat kiadói tevékenységén túl a társulati életet is újraelésszük.”

Az 1994. szeptember 13-i választmányi ülésen *Rózsa* alelnök hangsúlyozta: „A vállalt feladatokat szeretné maradéktalanul megvalósítani, hogy negyven év után a Szent István Társulat új lendületet kapjon. A működés területén elsősorban gondolni kell a megújulásra és a fiatalításra, a közösségi életre; az egyházi és nemzeti kultúra terjesztésére.”

Ugyanitt *Nemeskürty* elnök kifejtette, hogy „sem az ország újjáépítését, sem a Szent István Társulat jó működését *ifjúság nélkül* nem lehet elképzelni. Mindent el kell követni, hogy olyan – elsősorban ifjúsági – könyvek kerüljenek kiadásra, amelyek kedvet ébresztenek az olvasóban a keresztény életre.”

Időközben – 1994 őszén – *megoldást nyert a Szent István Társulat egykori ingatlanainak (Szentkirályi utca 28–30.) visszaadási ügye*, amelyért 1989 óta olyan nagy energiával küzdött a társulat igazgatója, s amelynek érdekében ezalatt jelentős összeget fizetett ki jogi konzultációkért, ügyvédi szakvéleményekért a társulat. E két épület egykor a Szent István Társulat – mint önálló-autonóm intézmény – tulajdona volt, saját anya-

gi erejéből létesítette, illetve tartotta fenn ezeket fél évszázadon át. 1994 őszén ezek az ingatlanok állami tulajdonból a püspöki kar tulajdonába kerültek. A püspöki kar azonban nem adta vissza a társulatnak a két tágas épületet, hogy egykori saját tulajdonáról maga döntsön; arról többek között, hogy milyen katolikus szervezetek rendelkezésére bocsátja azok jelentős részeit (hiszen saját magának – ekkori állapotában – nem volt szüksége a teljes épületekre, azok mindegyik részére).

Rózsa alelnök 1994. október 25-i dátummal levelet írt Ternyák Csaba püspöknek, a püspöki konferencia titkárának: „Célunk, hogy a Szent István Társulatban a társulati életet felélesszük, elevenebbé, hatékonyabbá tegyük. Kérésünk az, hogy a társulat régi székházában, amely most a püspöki kar tulajdona, szíveskedjék számunkra két szoba használatát lehetővé tenni.” A püspök-titkár december 21-i válaszában ezt megígérte, hozzátéve: „A püspöki kar ezt a szándékát abban az esetben is érvényesíteni kívánja, amennyiben a jövőben nem a püspöki kar lesz az épület tényleges használója.”

1995-ben ugyanis a társulat épületeiben kezdte el működését – a püspöki kar rendelkezéséből – a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem* jogi fakultása, helyet kapott itt a bölcsészettudományi fakultás egy része, sőt az egyetem rektori hivatala is. Egykori székházának legújabbkori sorsa, tulajdonjogának illetén alakulása a társulat egyik közgyűlésén sem került szóba, de az elnökségi, illetve a választmányi üléseken sem, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint. A katolikus egyetem tanárai és hallgatói népesítik be azóta a Szent István Társulat hajdanvolt épületeit. A két társulati szoba is tárgytalanná vált.

Az 1995. január 23-i elnökségi ülésen Nemeskürty elnök közölte: „a bíboros-fővédő úrral – egy korábbi megbeszélésük alkalmával – egyetértettek abban, hogy a társulat elsősorban önállóságra és megújulásra törekedjen. Ezért *szükség van az új alapszabályra*. A püspöki karral való jó kapcsolat és az új alapszabály együtt biztosítja majd a megújulást és a társulat jövőjét.” Az elnök „a következő *irányelveket* határozza meg az alapszabály-módosítással kapcsolatban: 1. Történelmi visszatekintés: miért alakult meg a társulat? 2. Jelenlegi problémák elemzése: van egy jól működő kiadó és van egy nem működő társulat. 3. Mit jelent e megtisztelő cím: az Apostoli Szentszék Kiadója? 4. Milyen konzekvenciák vonhatók le mindezekből?”

Az alelnök javaslatára *háromtagú bizottságot* állítottak össze az új alapszabályzat tervezetének elkészítésére.

Az 1995. májusi Szent István Könyvhéten a Ferenciek terén felállított könyvsátrakban már nemcsak katolikus könyvkiadók kínálhatták kiadványaikat, de a társulat meghívta a Kálvin János Kiadót, a Nyolc Boldogság Közösség és a Barankovics Alapítvány kiadókat is. A könyvhetet az *Aranyág* katolikus gyermekújság rendezvénye zárta, sok-sok hittanos gyermek részvételével.

Az 1995. évi Stephanus-díj jutalmazottja: *Csanád Béla* professzor és *Vidor Miklós* író, költő.

Az 1994. december 13-i választmányi ülés után legközelebb 1995. szeptember 11-én hívták össze újra a választmány tagjait. Ezen Rózsa alelnök beszámolt arról, hogy folynak az alapszabály módosításával kapcsolatos munkálatok. Nemeskürty elnök hozzászólásában kifejtette, hogy „az alapszabályban valahogyan deklarálni kellene a Szent István Társulatnak, mint az Apostoli Szentszék Könyvkiadójának bizonyos »előjogait« a számos többi katolikus könyvkiadóval szemben. A fővédő személye természetesen ezután is az esztergomi érsek legyen; a társulat működése azonban független a püspöki kartól.”

Ezen a választmányi ülésen Ákos igazgató bejelentette, hogy a társulati szék-ház melletti, *Szentkirályi utca 30-as számú épület* „használati jogát” a társulat 99 évre ingyenesen megkapta a püspöki kartól. (Ezt az egykori Rózsa-féle házat 1912-ben vette meg magának a társulat.) De az egyetem működött, működik benne továbbra is. Közölte továbbá, hogy az Europäischer Hilfsfonds vezetőjével, Valentiny Géza prelátussal tárgyalásokat folytatott egy „olcsó és gyors nyomdagép” ügyében. Az ajándék azután rendben megérkezett és használatba vették.

1996 májusában a Stephanus díjjal a Stephanus Alapítvány döntése alapján *Franz König* kiérdemesült bécsi bíboros-érseket és *Tordon Ákos* író tisztezték meg.

1996 augusztusában a Kossuth Lajos utca 1. szám alatti épülettömb udvarában a társulat új üzletet nyitott *Családok és hitoktatók boltja* névvel. Itt megtalálható és megvásárolható az összes – nem csupán a társulat által megjelentetett – hittankönyv, segédanyagok a hitoktatáshoz, ima- és énekeskönyvek, liturgikus kiadványok, bibliák, s különösen nagy itt a társulati *olcsóbb könyvek* választéka.

E tanév elején a Szentkirályi utca 30. szám alatti épületben megnyílt a társulat *egyetemi-főiskolai jegyzetboltja*, ahol a társulat által kiadott egyetemi jogi tankönyvek és jegyzetek kaphatók, de más, az egyetemi-főiskolai ifjúságnak szóló társulati könyvek is.

Sajátos jogi státusba került ebben az időben a társulat az 1989 után életbe lépő egyesületi törvény, illetőleg az ezekben az években kiadott új, a gazdasági-kereskedelmi vállalatokra vonatkozó törvények és rendelkezések érvényesítése folytán.

A társulat kezdettől fogva féltékenyen őrizte hivatalos jogállását: *önálló jogi személyiség* volt 1848-tól kezdve, sokak szolgálatára, de senkinek sem alárendelve; egyházi és állami illetékesektől elismerve, saját maga által alkotott alapszabálya szerint *autonóm módon* működött mint társulat (azaz társaság, egyesület), illetőleg mint könyvkiadó vállalat.

Az 1990 utáni években azonban – sokféle oka volt ennek – felsőbb egyházi szervek nem egyesületként, nem részvénytársaságként vagy más gazdasági társulásként jegyeztették be az állami hatóság nyilvántartásába (mint ahogyan az egyesületeket vagy könyvkiadókat kellett), hanem így: „*egyházi intézmény*”.

Ezekben az években *szertefoszlott a társulat hagyományos privilégiuma* mind a hittankönyvek kiadását, mind a liturgikus kiadványok megjelentetését illetően. De rövidesen szentírás-kiadó előjoga is elenyészett.

Az 1996. október 14-i választmányi ülésen Rózsa alelnök bejelentette, hogy *Nemeskürty István* 1996. szeptember 27-én kelt levelében lemondott az elnöki tisztségről. Ezért az elnöki teendőket ő, Rózsa alelnök veszi át ideiglenesen, a bíboros-fővédő beleegyezésével s a társulat elnökségének egyetértésével.

Elnökválasztó közgyűlést tartott a társulat 1996. október 29-én, s ezen a Szent István Társulat elnökévé választották *Sarbak Gábort*, a Magyar Tudományos Akadémia tudományos főmunkatársát (Fragmenta Codicum Kutatócsoport). „Nehéz feladatra vállalkozott – hangoztatta –, nagynevű elődje után tovább kell folytatni a társulat korszerűsítését.”

Az 1997. májusi Szent István Könyvhét keretében adta át a bíboros-fővédő a Stephanus-díjat *Erdő Péter* professzornak, *Valentiny Gézának*, az Europäischer Hilfsfonds egykori vezetőjének, valamint *Magyar Ferenc* író-szerkesztőnek.

A közgyűléseket ezekben az években Paskai László bíboros-fővédő a következő előadásokkal nyitotta meg:

1994. június 9. Természetes erkölcs és keresztény erkölcs: gondolatok II. János Pál pápa „Veritatis splendor” enciklikájából.

1995. szeptember 25. Az élet kultúrája: gondolatok az „Evangelium vitae”-enciklika kapcsán.

Az 1996. október 29-i és az 1997. április 10-i társulati közgyűlésen csak az alelnöki beszámoló és a számvizsgáló bizottság jelentése hangzott el.

A választmányi üléseken tartott ekkori előadások:

1994. március 9. Neumark Tamás: Egyházi kórházak szerepe a változó világban, június 1. Fábíán János: „Buda Sacra” egykor és ma, szeptember 13. Nemeskürty István: Katolikus kultúránk a kényszerű alkalmazkodás éveitől, december 13. Rózsa Huba: A bibliai teremtéstörténet.

1995. szeptember 11. Rózsa Huba: A bibliai őstörténet tanítása az ember teremtéséről.

1996. október 14. Ozsvári Csaba: Ötvösművészet: a hagyományok nyomában.

1997. március 12. Erdélyi Zsuzsanna: A nagyhét költészete a néphagyományban, október 8. Sarbak Gábor: Magyarországi kódextörédek.

Alapításától kezdve létezett a *Szent István Társulat könyvtára*, amely a következő időszakokban hagyatékok, ajándékok és vétel révén tekintélyes állományúvá növekedett. 1898-ban – amikor a társulat beköltözött új, Szentkirályi utcai székházába – nyomtatásban kiadták katalógusát. A székház elvételekor – 1951 nyarán – a könyvtárat is átköltöztették a társulat Kossuth Lajos utcai mai hivatali helyiségeibe. A Szent István Társulat könyvtára jelenleg hivatalosan nyilvántartott több tízezer kötetes *nem nyilvános tudományos könyvtár*.

A Szent István Társulat könyvkiadói-nyomdai-piaci szakemberei nem rejtették véka alá: *igen nehéz körülmények között kell sikeresnek megtartaniuk a vállalatot*.

Az 1990-es évek középső időszakában is fennállt a már hosszú idő óta tartó folyamat: a papír és a nyomdai szolgáltatások árának szünet nélküli emelkedése, de

ugyancsak magasra emelkedtek a külföldi szerzők műveinek hazai kiadásáért járó jogdíjak, ez ugyancsak erősen terhelte a társulatot, hiszen egyre több külföldi szerző művét adta közre.

Az már szociológiai téma, hogy ebben az időben az országban jelentősen csökkent az életszínvonal, süllyedtek a kereseti lehetőségek, de a különféle materiális értékek hirtelen felértékelődése folytán is csökkent a könyvek iránti kereslet. Emiatt a kiadók csak alacsonyabb példányszámban tartották érdemesnek előállítani a könyveket, s ez a tény ugyancsak – felfokozva a fentebb említettekkel – erőteljesen megemelte a könyvek árát.

A hittankönyvek, ima- és énekeskönyvek, kották, liturgikus kiadványok, valamint számos más, korábban kiadott könyv utánnomása mellett, s a különféle megújított biblia-kiadványokon kívül az 1994–1997 közötti négy esztendőben is tekintélyes számú a Szent István Társulat által kiadott új könyvek száma, figyelemreméltó a téma-választási változatosság, a könyvprofilok széles spektruma.

Kitüntető címéhez híven a Szent István Társulat adta ki az egyetemes egyház 20. század végi egyik legkiemelkedőbb alkotását: párhuzamosan a nagy világnyelvekkel, magyarul jelent meg 1994-ben „*A katolikus egyház katekizmus*” című hatalmas jelentőségű kötet.

II. János Pál pápa bevezető apostoli konstitúciójában többek között ezt írta: „E katekizmust azért bocsátottuk rendelkezésükre, hogy biztos és hiteles anyaguk legyen, mely hivatkozással szolgál a katolikus tanítás oktatásában és különösképpen a helyi katekizmusok összeállításában.” De ajánlja minden hívőnek, „akik szeretnék mélyebben megismerni az üdvösség kimeríthetetlen gazdagságát.” Az ökumenikus törekvéseket is szolgálja ez a mű, amelyet a Szentatya végül ajánl „minden embernek, akik reménységünk alapja után kérdeznek, és szeretnék megismerni a katolikus egyház hitét.”

A társulat további kiadványai között vannak *bibliikus tanulmányok*: Farkasfalvy Dénes: Bevezetés az Újszövetségbe, Kocsis Imre: Lukács evangéliuma, Rózsa Huba: Az Ószövetség keletkezése, Jakubinyi György: Máté evangéliuma.

Hittudományi-bölcséleti témájúak: Carlo M. Martini: Az egyház, A szentségek, A boldogságok, Joseph Ratzinger: A föld sója, Hanauer Á. István Emlékkönyv, Turay Alfréd: Filozófiai vázlatok, Jacques Maritain: Az igazi humanizmus, Nyíri Tamás: Alapvető etika, G. Havas Katalin: Arisztotelésztől napjainkig, Molnár Tamás: Az egyház, az évszázadok vándora.

A lelkiéleti, *meditációs* könyvek között volt André Frossard: Van egy másik világ, Jean Gitton: Az én kis katekizmusom, Paskai László: A Lélek erejében, Franz König: Sziklára épült ház, Lelóczky Donát: Hogy életük legyen, Cserháti Ferenc: Ünnepszemle, Jelenits István: Betű és lélek, Fekete Antal: Keresztneveink, védőszentjeink, Süle András: Te vagy földi éltünk vezércsillaga, Magyar keresztút, Rolf Zerfas: Nevedet hirdetem, Josemariá Escrivá: Barázda, Mácz István: Íme az ember, Szentmihályi Szabó Péter: A gyöngék ereje.

Az irodalom-, művelődés- és művészettörténeti választékból: Nemeskürty István: Kis magyar művelődéstörténet, Felicitas Corrigan: Barátok egy életre, Tarbay Endre: Gyermekirodalomra vezérlő kalauz, Szilárdffy Zoltán: A magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája.

Érdekességek az egyháztörténeti és a néprajzi kötetekből: Bálint Sándor–Barna Gábor: Búcsújáró magyarok, Székely László: Csíki áhítat, Órfi Mária: Lángolj és világíts! (Endrédy Vendel zirci apát élete), Molnárfi Tibor: A korona (a Regnum Marianum), Bánk József: Serédi bíboros fiatal évei Rómában.

A kiadványok egy új, korábban nem létező csoportja: *tankönyvek az egyetemi jogi oktatás számára*. Néhány közülük: Kilényi Géza: Alkotmányjog, Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga, Péteri Zoltán: Klasszikus természetjogi elméletek, Zlinszky János: A római jog továbbélése, Vadas Gergő–Véghelyi Anita: Bevezetés a jogfogalmakba, Botos Katalin: Államháztartás, Szabó Béla: Segédanyag a római öröklési jog tanulmányozásához, Takács Péter: Eszmék és elméletek az államról, Radnay József: Munkajog, A közigazgatási jog.

Próza művek a *szépirodalmi alkotások* között: Selma Lagerlöf: Az Antikrisztus csodái, Gárdonyi Géza: Isten rabjai, Harsányi Lajos: Fejjel nagyobb mindenkinél; verseskötetek: Thomas Merton: Sirató a büszke világért, Toldalagi Pál: Oldott magány, Dékány Endre: Pusztaszer alkotmánya.

Kisgyerekeknek *mesekönyvek*: C. S. Lewis: A varázsló unokaöccse, A ló és kis gazdája, Farkas Olivér (szerk.): Az Aranyág meséi, Kindelmann Győző: Az édenkert meséi.

Most is az olvasók kezébe került néhány *különleges kötet*. Többek között II. János Pál pápa könyve: „Férfi és nő: elmélkedések a Teremtés könyve alapján”, azután Somogyi Győző képes albuma: „Magyar hősök arcképcsarnoka”. Verbényi István könyvecskéje – „Örömmel és buzgósággal” – nem más, mint „ministráns ABC”.

A könyvsorozatok közül a „Pápai megnyilatkozások” enciklika-sorában a 30-dik, a „Római dokumentumok”-ból a 4-dik, az „Ókeresztény Írók”-ból a 14-dik, „A lelkiélet mesterei”-ből pedig az 5-ik kötet jelent meg 1998 elejéig. De indult egy újabb sorozat is „Mai írók és gondolkodók” címmel, Szabó Ferenc szerkesztésében. Első két kötete: „Pierre Emmanuel önmagáról”, „Reinhold Schneider önmagáról”.

Sikeresen működött a *Szent István Könyvklub*. Vezetői 1997 folyamán közvélemény-kutatást végeztek az olvasók körében: könyvlistát adtak eléjük azzal a kéréssel, hogy jelöljék meg, melyeket kívánnának azok közül új kiadásban kézbe venni. Legtöbben a következőket kérték: Nikosz Kazantzakis: Isten szegénykéje, Lewis Wallace: Ben Hur, Franz Werfel: Halljátok az igét!, Cronin: A mennyország kulcsa.

„Az Aranyág meséi” című kötet a *Szép könyvek* 1997-i versenyén a gyermek- és ifjúsági könyvek kategóriájában *első díjat* és egy *különdíjat* is nyert. A társulatnak 1990 óta szinte minden évben volt néhány könyve, amely a könyves szakma részéről hivatalos dicséretben részesült.

Az 1998-as jubileumi esztendő folyamán a nagy francia teológus, *M. D. Chenu* „Szent Tamás és a teológia” című könyve, *Hóman Bálint* 1938-ban megjelent Szent István-könyvének reprintje kerül ki a társulat műhelyéből; az istenes versek sorozatában *Tóth Árpád* költeményei „Isten oltókése” címmel, az *Ókeresztény Írók* sorozatában a 15. kötet, Szent Cyprianus művei. S egy új sorozat is indul Sarbak Gábor szerkesztésében, címe: *Középkori Keresztény Írók*; ennek első kötete a „Gesta Francorum”-ot és Szent Bernát „Új lovagság” című művét tartalmazza.

A Szent István Társulat egyik legnagyobb újabb kori vállalkozása indult meg ebben az időszakban: 1993 karácsonyára jelent meg a *Magyar Katolikus Lexikon* első kötete. Paskai László bíboros a kötet élén álló ajánlásában utalt arra, hogy „a Szent István Társulat százharmincöt éve indította el az Egyetemes Magyar Enciklopédiát”. Napjainkban, „a II. Vatikáni Zsinat után különösen is nagy szükség van magyar nyelven olyan adattárra, amely nem értékel és nem sugall rangsort sajátos szempontok szerint, hanem *tényeket közöl* intézményekről, vallásokról, a világegyházról, eszmékről, személyekről, mindezzel elősegítve a pontos megismerést. Ezt az igényt elégíti ki a Szent István Társulat, amikor útjára bocsátja a Magyar Katolikus Lexikont.” Ez a lexikon „mindenki számára hasznos ismereteket és eligazítást nyújt, amelyre nagy szükség van, mert sokakban hiányosak a vallási és egyházi ismeretek.” Végül ezt kívánja a társulat bíboros-fővédője: „Isten áldása kísérje mindazokat, akik készítették és akik forgatják ezt a lexikont. Adja meg Jézus Krisztus, aki az Igazság, hogy ez a lexikon az *Ő* megismeréséhez közelebb segítse olvasóit.”

A nyolc kötetre tervezett lexikon – amelynek főszerkesztője Diós István – az utolsó kötet megjelenésével remélhetőleg néhány év alatt szerencsésen teljessé válik. Második kötete 1996-ban, harmadik kötete 1997-ben került ki a nyomdából, az 1998-as jubileumra pedig a negyedik kötet.

A Szent István Társulat 1998 tavaszán ünnepi közgyűlés keretében emlékezik meg a legrégebb hazai katolikus egyesület, a legrégebb magyar könyvkiadó 150 esztendőjéről, *bálát adva a Gondviselésnek* e másfél évszázad szándékaiért, eszméiért, gondolataiért; vezetőiért, tagjaiért; sikereiért és kudarcaiért, s főként *több tízmillió kiadványáért*, a múltból erőt merítve a jövőre...

Másfél évszázad

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 150 esztendő's történetére visszatekintve sokszínű, gazdag, termékeny múlt képe bontakozik ki a mai vizsgáló szem előtt.

A legkiemelkedőbb tevékenység, amivel csakis ez a kiadó büszkélkedhetett: *a társulat látta el magyar nyelvű bibliával a magyar katolikus hívőközösség tagjait*, papokat és világiakat, liturgikus használatra és magánolvasás céljaira, határokon belül és kívül, a Kárpát-medencén belül és azon kívül. Privilegium volt ez, csakis ennek a kiadónak juttatott előjog. S ezzel a kiváltsággal élt is; akkor is, amikor e feladatnak nagyon nehéz volt eleget tenni.

Fél évszázadonként egyszer-egyszer, összesen háromszor, korszerűsített magyar fordításban az ószövetség és újszövetség szent könyvei milliányi példányban kerültek aránylag olcsón, több kiadásban a katolikus magyarság kezébe, különféle változatokban – kisebb-nagyobb formában, egyszerűbben-díszesebben, apróbb s nagyobb betűs szedésben és sokféle másképpen – a vallásos hit megalapozására, szilárdítására, a keresztyén hit elmélyítésére, az Isten-élmény átélésére, Isten és ember szorosabb, bensőségebb kapcsolatát erősítve, a lelki öröm, a tiszta boldogság forrásaként.

Ugyanakkor a Biblia az emberiség közös kultúrkincsének kiemelkedő irodalmi alkotása!

A Szent István Társulat tevékenységének egy másik oldala, amelyet szintén csakis ez a kiadó tudott (és jogosult) teljesíteni hazánkban, illetőleg a magyar nyelvterületeken: a *hittankönyv-kiadás*.

A Szentírás közreadásához hasonlóan hatalmas jelentőségű tett volt ez: olyan könyveket adni a kisgyerekek, a nagyobbak, a serdülők és a fiatalok kezébe, amelyek eszközei lehetnek a hitben való gyarapodásnak; annak, hogy a krisztusi hit kegyelme – amely Isten ingyen ajándékként minden emberben benne él – kibontakozhasson, konkrét tartalommal telítődjék; hogy tudássá és élménnyé váljék; hogy értelmet, érzelmet, akaratot mozgósító, irányító, az egész embert átjáró eleven erő legyen.

Elképzelni sem lehet, hogy létezése kezdetétől a Szent István Társulat hány millió kisgyermeknek – falun, községekben és városban, szegényeknek és gazdagok-

nak, paraszti, polgári és úri fiúknak, lányoknak egyaránt – adta kezébe a kiskatekizmust a legelső – és legvégső – kérdéssel: Mi végre vagyunk e világon?

S hány millióan járták végig e hittankönyvek segítségével a krisztusi hit és a krisztusi erkölcs iskoláját és váltak – szilárd katolikus hitükkel, ebből forraszó világnézetükkel, vallásos meggyőződésükkel – szűkebb-tágabb környezetük s a társadalom kisebb-nagyobb részének tevékeny alakítóivá, őszinte szívvel munkálkodva maguk és mások üdvösségén! S hány millió szülő, hány százezer hitoktató volt hálás generációról generációra e szerény kis könyvecskékbe foglalt örök igazságokért? Olyan korszakokban, amikor a hitoktatás semmiféle akadályba nem ütközött, s olyankor, amikor ezért hátrányos megkülönböztetés járt.

E két területen a Szent István Társulatnak nem volt versenytársa, egyedül állt helyt e feladatok teljesítésében – opportune et importune, kedvező és kedvezőtlen időkben egyaránt. E százötven éves tevékenysége a magyar katolikus egyháztörténetnek, a magyar katolikus lelkiség-történetnek s a magyar általános művelődéstörténetnek maradandóan értékes része.

Van egy harmadik terület is, ahol jóllehet nem versenytárs nélkül, de ugyancsak kiemelkedően meghatározó volt a Szent István Társulat szerepe: a *hittudomány* különféle ágainak körébe eső tudományos műveknek a társulat volt a legtekintélyesebb hazai kiadója. A teljes magyar tudományosság e részének lelkiismeretes gondozója volt; sok kiváló szakember, köztük kiemelkedő jelentőségű szerzők tisztelték meg kézírataikkal. E 150 év hittudományi alpműveit – köztük számos nemzetközi jelentőségű kiadványt – e kiadó adta közre Magyarországon, ezáltal váltak azok a szakemberek birtokává.

Ezzel – a hittudománnyal, teológiával – szoros kapcsolatban állt az a három sajátos tudományos diszciplína, amelyek művelői számára ugyancsak különlegesen bőven teret adott a társulat.

Közülük egyik a *keresztény filozófia*, a másik a *katolikus egyháztörténelem*, a harmadik a *katolikus egyházi néprajz*. Ezek legjelentősebb műveinek hazai közreadója e másfél évszázad alatt a Szent István Társulat volt. Mindhárom tudományszak ezer szállal kapcsolódik az egyetemes, benne a magyar bölcslettudományba, történelemtudományba, néprajztudományba; a társulat jelentős művekkel, a tudományos gondolkodás és a tudományos kutatás jeles eredményeivel gazdagította ezáltal azok „profán” területeit is.

Másfél évszázad magyarországi könyvkiadó vállalatok között kiemelkedő súllyal elsősorban ezeken a művelődési területeken jeleskedett a Szent István Társulat könyveivel éppen úgy, mint fél évszázadon át élő folyóiratával, a *Katolikus Szemlével*.

Egy katolikus könyvkiadó alapvető kötelessége megfelelő *imakönyvekkel* és *egyházi énekeskönyvekkel* ellátni a katolikus hívő közösségeket. Számos kiadó szorgoskodott ez ügyben az elmúlt időben, s e feladat teljesítéséből is derekasan kivette a részét a Szent István Társulat.

Ugyancsak széles körű igényt kellett kielégíteni a kiadóknak a különféle *lelkiségi, hitbuzgalmi, elmélkedési kötetek*, a *vallásos ismeretterjesztő művek* közreadása terén. Akár egyet-

lenegy, akár tucatnyi katolikus kiadó működött az országban, a Szent István Társulat e téren mind tartalmilag, tematikailag, mind színvonalban, mind mennyiségben messze kiemelkedett. Jeles hazai lelkiismereti-hitbuzgalmi szerzőket mozgósított, illetőleg nevelt ki magának, de szemmel tartotta a külföldi hasonló műfajú irodalmat is, s ezek legjavát magyarul megjelentette, a hazai katolikus olvasók épülésére, lelki gyarapodására.

Sokkal szélesebb körű volt a verseny egy másfajta kiadvány-műfaj tekintetében: a *tankönyvek* terén. Hatalmas mennyiségű volt a hazai tankönyvkiadás az 1860-as évek végétől az 1940-es évek elejéig: minden iskolatípus mindegyik tárgyában legalább 5-6 tankönyv közül választhattak a különféle fenntartású iskolák szaktanárai.

Ebben a széles és nehéz versenymezőnyben mindig az elsők között voltak a Szent István Társulat tankönyvei, a legkülönbözőbb tantárgyakból: mind szaktudományi, mind pedagógiai-didaktikai szempontból, de a külső kiállításban is minden tekintetben az élvonalat képviselték. Tekintélyes, országos hírű szakemberek közül kerültek ki a tankönyvszerzők, a szerkesztők, a lektorok.

Különösen nagyfokú elismertség övezte a társulat tankönyvszerkesztőségét a két világháború közötti időszakban, a népiskolai és a középszintű iskolai tankönyvek tekintetében egyaránt. A társulati tankönyvek értékének kétségtelen jele volt, hogy közülük számosat nemcsak a katolikus iskolákban használtak, hanem állami, illetve városi-községi fenntartású iskolákban is.

A Szent István Társulat a hazai tankönyvtörténet egyik legkiválóbb tankönyvkiadója volt egészen 1948-ig.

Katolikus irányultságú vállalat volt a Szent István Társulat, félig-meddig egyházi kiadónak is tartották. Mégis a „profán” tudományos művek megjelentetésében is jelentős szerepet játszott, tevékenységének 1948-ban történt kényszerű korlátozásáig.

Évtizedeken át bőven adott ki *magas tudományos igényű köteteket a társadalom- és a természettudományok legkülönbözőbb témáiból*. Ezek főként a Szent István Akadémia egyes szakosztályaiba tömörült tudósok munkái voltak, kötetekben is, a Katolikus Szemlében is.

Míg e tudományos műveket a szakemberek aránylag szűkebb körei tanulmányozták és hasznosították, addig a Szent István Társulat saját *tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő kiadványait* a legszélesebb tömegeknek szánta. Ezekben a füzetekben, kis könyvekben a társadalom- és természettudományok egy-egy érdekességét, problémáját, aktualitását közérthetően, röviden, világos stílusban, ugyanakkor kellő szakszerűséggel dolgozták fel a szerzők. Ezek egyrészt a műveltebb társadalmi rétegekbe tartozók számára készültek, másrészt még nagyobb erőfeszítéseket tett a társulat annak érdekében, hogy ezeket a tudományos ismereteket az alsóbb néprétegek, különösen a parasztság, az iparos rétegek, az alsóbb polgári körök számára közvetítse, köztük terjessze. Ennek szolgálatában álltak a nagy áldozatok árán hosszú időn át megjelentetett „népújtságok” is.

E kiadványok tematikájában – a társadalom- és természettudományok témái mellett – a társadalmi, politikai, gazdasági kérdések éppen úgy szerepeltek, mint praktikus mezőgazdasági ismeretek, a családi életben, háztartásban alkalmazható, hasznosítható új információk és tájékozódások.

Egyedülálló volt a Szent István Társulatnak ez a széles körű, sokféle és az ezirányú kiadványok nagy példányszámában megnyilvánuló *népművelő* tevékenysége, nemcsak egyházi-vallási síkon, de a hétköznapi élet, a világban való helyes tájékozódás konkrét „profán” vonatkozásaiban is. A dualizmus, illetőleg a két világháború közötti időszakban egyetlen más kiadó sem vállalkozott ilyen altruista feladatra.

A Szent István Társulat kiadványai között kezdettől fogva helyet kaptak a *szépirodalmi alkotások* is. Könyveiben, füzeteiben, újságjaiban, hetilapjában és folyóiratában a regények, elbeszélések, költemények sokasága jelent meg a legkülönbözőbb ízlésű és érdeklődésű olvasóközönség számára.

Különbféle irodalmi értékűek voltak ezek a művek – a magas irodalomtörténeti szinttől lefelé a közepeseken, átlagosakon át a műalkotásnak alig-alig nevezhető-kig, egy 150 éves kiadó össztermésében aligha lehetséges másként –, de „*irodalom*” volt ez, általuk a társulat a társadalom mindegyik rétegében igyekezett a szépirodalmi művek olvasását elterjeszteni, az olvasási kedvet fenntartani, sőt fokozni.

Elsősorban – a felső társadalmi rétegek mellett – a *katolikus középosztályt* látta el szórakoztató olvasmányokkal, főként regénykötetekkel, verseskötetekkel, szépirodalmi lapjában elbeszélésekkel, versekkel. E művek kiválasztásában természetesen fontos szempont volt – a dualizmus, és a két világháború közötti időben ez alól aligha vonhatta ki magát a társulat – a keresztény erkölcsiség szempontja: a műben az olvasó számára ne legyen semmi vallási vagy etikai szempontból „megbotránkoztató”. Ez akkoriban egészen magától értetődő kívánalom volt egy magát katolikusnak valló, a keresztény műveltséget terjeszteni kívánó kiadóval szemben mind egyházi-papi, mind a világi hívők oldaláról.

E józanul megvont keretek közé igen sok értékes mű bekerülhetett magyar szerzőktől éppen úgy, mint külföldiektől; az irodalomtörténet lapjairól ismert világhírű regényírók magyarul megszólaltatott alkotásai éppen úgy, mint az Európa-szerzte népszerű vallásos témájú regények, a századfordulón divatos francia és német „romantikus-katolikus” szerzők híres történelmi és társadalmi témájú kötetei és mások.

Alapelve jegyében az 1930-as években a társulat szépirodalmi szerkesztősége elzárkózott az akkoriban csupán szűk hazai „neokatolikus” értelmiségi körben elismert és elfogadott modern francia katolikus szerzők műveinek kiadásától. Értékelte ugyan e művek újszerűségét, a valós egyházi-vallási problémák bátor megközelítési módját, valamint a szerzők irodalmi rangját, műveik művészi-irodalmi értékét, de – mint kiadó – saját olvasóközönségét egyelőre még nem látta eléggé ráhangolva a vallási-egyházi problémák illyzerű megközelítésére; s az egyelőre még kevesek számára különleges irodalmi élmény mellett a vallási-erkölcsi veszély lehetőségét is látta bennük. Egyébként e művek kiadá-

sára számos más – vallásilag el nem kötelezett – hazai könyvkiadók gyorsan vállalkoztak, tehát eljuthattak az érdeklődőkhöz.

Ugyanakkor a 20. század első felében a Szent István Társulat körül – a társulat ösztönzésével, segítségével – felnőtt *a modern katolikus szellemiségű írók és költők több nemzedéke, akik maradandó alkotásokkal gyarapították a magyar irodalmat*. Számosan vannak közöttük olyanok, akiknek a neve bekerült az elmúlt évtizedek (illetve napjaink) hivatalos magyar irodalomtörténetébe, irodalmi lexikonába, akiket hivatalos irodalmi körök elismertek és ma is számon tartanak; de még többen vannak közöttük olyan értékes, maradandó művek alkotói, akik ott nem kaptak helyet, akikről – bár műveik értéke (s olvasottságuk magas mértéke) vitathatatlan, mégis csak fanyalogva nyilatkoznak vagy éppen hallgatnak róluk az irodalomtudósok, a kritikusok (éppen vallási-erkölcsi elkötelezettségük miatt).

A Szent István Társulat tartalmilag és művészileg értékes, ugyanakkor szórakoztató olvasmánnyal látta el középosztálybeli, értelmiségi olvasótáborát, s ezt eredménnyel, széles körű érdeklődéstől kísérve sikerrel tette hosszú évtizedeken keresztül.

De további két elágazása is volt a társulat ez irányú tevékenységének.

A reformkorban alakult társulat természetes módon magának vallotta a kor *felfogását a nép – értve ezalatt elsősorban a parasztságot, a falusi népséget – művelésének fontosságáról*, s ebben a feladatkörben *a nép számára készített olvasmányok szerepéről*. A 19. század egész második felében, a 20. század első évtizedeiben – de még az 1920-as években is, amíg ennek aktualitása volt – mindvégig küszködtek ezzel a társulat vezetői: hogyan lehetne a falusi paraszti lakosságot nekik való értékes, szórakoztató és hasznos olvasmányokkal ellátni. A nép körében sokfelé kedveltek voltak a ponyváfüzetek, s a társulat ezt a műfajt igyekezett céljai szolgálatába állítani, s megteremtette a *nemes ponyvát*: olcsó, pár krajcáros, filléres füzetek sokaságában igyekezett nem csupán vallásos, erkölcsi, történelmi s más különféle ismeretterjesztő témákat megismertetni a paraszti lakossággal, hanem a sokszázezer példányban terjesztett „népiratok”-ban szórakoztató történeteket, elbeszéléseket, sajátos paraszti szépirodalmat is nyújtott számukra.

Az effajta irodalom-terjesztést nem jegyzi fel az irodalomtörténet, de hogy a népi műveltség ez időbeli alakításában a Szent István Társulatnak szerepe meghatározó volt – ez kétségtelen.

Ugyancsak ilyen „látens” irodalomterjesztési szerepet játszott a társulat egy másik területen is.

Az ifjúsági irodalom és a gyermekirodalom Nyugat-Európában is, hazánkban is a 19. század közepén még gyermekcipőit járta. Tulajdonképpen kialakulása, majd hirtelen fellendülése a 19. század második felében, főként annak utolsó évtizedeiben következett be. A Szent István Társulat vezetői jó érzékkel felismerték ennek fontosságát mind a vallásos nevelés, mind az irodalmi nevelés, mind az értékes szórakoztatás, a szabadidő helyes eltöltésének szempontjából. A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve az 1940-es évek elejéig a Szent István Társulat *széles körű és magas szintű gyermek- és ifjúsági irodalmat teremtett* a maga körében, a hatása alá vont írók közre-

működésével, az általa változatos tematikában közreadott hatalmas mennyiségű, ugyanakkor komoly nevelési és irodalmi értékű kiadványokkal.

Korán megjelent az életkori differenciálás: a kicsiknek szóló mesekönyvek, azután a gyermekkor kötetei, majd tovább a nagyobbaknak való kalandos történetek, történelmi regények, diáktörténetek, útleírások s más, kifejezetten a fiataloknak írt kiadványok sokasága, ehhez kiválóan értő, a fiatalok hangján szólni tudó szerzők tollából. E sokszínű ifjúsági irodalomban kiemelkedő szerepet kaptak a magyar történelmi múlthoz, a hazához, a szülőföldhöz való ragaszkodás érzését, a hazaszeretetet, a magyarságtudatot erősítő kötetek. Mellettük fontos részt jelentett külön a lányoknak, s külön a fiúknak írt jellemnevelő könyvek gazdag sorozata, a kamaszfiúk, a serdülő lányok sok-sok életkori problémáját megértő empátiával kezelő, de határozott vallási-erkölcsi alapozású iránymutatásával.

A dualizmus idején s a két világháború közötti időszakban a Szent István Társulat volt a legtöbb gyermek- és ifjúsági könyvet megjelentető könyvkiadó vállalat hazánkban; e könyvek többsége is maradandó értékű, ugyanakkor meghatározó hatású volt a katolikus ifjúság irodalmi érdeklődésére, olvasáskultúrájára egyaránt.

Mіндеzeken túl különleges tekintélyre tett szert a Szent István Társulat a Szentatyától 1923-ban kapott kitüntető cím – az *Apostoli Szentszék Könyvkiadója* – révén. Ettől kezdve (akárcsak a nyugat-európai hasonló intézményeknek) vitathatatlan privilégiuma lett több kiadvány-típus megjelentetésére.

Így elsősorban a társulat jogosult hazánkban egyrészt a pápa és a Szentszék megnyilatkozásainak (enciklikák, apostoli levelek, direktóriumok, zsinati, szinódusi határozatok stb.) magyar nyelven való közreadására; másrészt a szentszéki rendelkezések alapján készült és a Szentszék illetékesei által jóváhagyott, a liturgikus szolgálat során szükséges szertartási könyvek megjelentetésére.

De hazai, 1923 előtti hagyomány (már-már „jogszokás”) alapján Magyarországon a Szent István Társulatnak elsődleges joga van a Szentírás hiteles katolikus szövegének közreadására. S egy másik, ugyancsak korábbi szokást erősített meg a szentszéki kitüntető cím s az általa elnyert kiadói tekintély: a különféle iskolai hittankönyvek kiadásának kizárólagos jogát birtokolta hazánkban a társulat, bírva a Szentszék bizalmát, hogy a hiteles katolikus tanítást közvetíti hittankönyveiben.

A megtisztelő és megkülönböztető cím – az *Apostoli Szentszék Könyvkiadója* – által a Szent István Társulatnak juttatott e könyvkiadási privilégiumokat még a materialista-ateista államhatalom szervei is elismerték és tiszteletben tartották.

Ez történt a Szent István Társulat 1948 előtti száz esztendejében, s ezt igyekezett folytatni a társulat vezetősége 1948-tól a *kényszerű korlátozások időszakában*, majd teljes erővel annak megszűnése, 1990 után.

Összefoglalólag elmondható: kezdve a reformkori indulástól a Szent István Társulat a magyar katolikus társadalom mindegyik rétegét igyekezett ellátni nekik való értékes olvasmányokkal, de kiadványaival a nem-katolikusok érdeklődését is felkeltette; tevékenysége során sajátos eszközeivel minél szélesebb körben törekedett felkelteni az olvasási igényt, minél több embert ránevelni az olvasásra; s – jóllehet ezt csak néha, s csak

bizonyos kiadványfajták esetében tudta érvényesíteni – arra törekedett, hogy kiadványai lehetőleg minél olcsóbb áron jussanak el azokhoz, akiknek azokat szánták, akiknek lelki-szellemi gyarodására szerzőik megalkották. Nyilvánvalóan a társulat százötven éve *a magyar könyv történetének, a magyar könyvkiadás történetének jelentős fejezete.*

De a Szent István Társulat nemcsak könyvkiadó vállalat volt, hanem ugyanakkor sajátos célú *egyesület* a katolikus szellemű és tartalmú műveltség terjesztése céljából.

Minden más könyvkiadótól megkülönböztette a Szent István Társulatot, hogy könyvkiadása körül sokezer, később sokszáz tagból álló „társulat”, társaság, egyesület működött. S e tagok – szétszórva szerte az ország területén, városokban, községekben és apró falvakban – nem csupán olvasták a társulat által megjelentetett könyveket, füzeteket, újságokat, folyóiratokat, hanem saját szűkebb-tágabb körükben e kiadványok terjesztői, propagálói is voltak. A tagoknak ez a széles körű, sokszínű tábora alapot, hátteret, közeget, esetenként kritikát jelentett a társulat könyvkiadása számára, ugyanakkor a könyvkultúra kiszélesítésének, mélyítésének praktikus szervezett formája is volt.

Boldogabb időkben a társulat egyesület-oldalának egyik erős ága *akadémiává* emelkedett, tekintélyes tudományos testületté, élő-eleven szellemi műhelyé, komoly helyet szerezve magának a hazai tudományos életben. De tovább élt ez a szándék a titalmas időkben is, legalább egy-egy negyedévben az érdeklődő társulati tagság előtt tartott tudományos előadás formájában.

Kétségtelen, hogy a Szent István Társulat százötven évének története fontos tényezője, *szerves része az egész magyar katolikus egyház – egyházi rendbeliek és világi hívek többmillió közössége – 1848–1998 közötti történetének; múltjában, mint cseppben a tenger, Isten katolikus magyar népének teljes korabeli múltja tükröződik.*

A Szent István Társulat könyvkiadásának és egyesületi életének elmúlt másfél évszázadában a fények és az árnyékok, a csúcok és a mélypontok, a nagy sikerek és a nagy zuhanások éppen úgy követték egymást, mint ahogyan ez a többi, ezekben a viharos időszakokban élő hasonló intézmény sorsában is történt. *Az ezredforduló, a 2000-dik esztendő körüli évtized – remélhetőleg – az emelkedés korszaka lesz a Szent István Társulat, a magyar katolikus művelődés, a lelkiismereti kultúra, az egyházi és világi tudományosság, az ismeretterjesztés, valamint a népművelés e nagy múltú intézménye számára.* Nagy nyereség lenne ez mind a hazai katolikus művelődés, mind az egész magyar nemzeti kultúra, mind a teljes európai örökség számára.

A reformkori alapítók ma is korszerű, napjainkban is időszerű szándékainak lényege szerint...

Bibliográfia

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT történetével foglalkozó *monográfiák, tanulmányok*: Hutter Nándor: A Szent István Társulat rövid története. Bp. 1896., Notter Antal: A Szent István Társulat története. Bp. 1904., A Szent István Társulat rövid története. Írta Krónikás. Bp. 1911., Erdősi Károly: A Szent István Társulat hetvenéves irodalmi múltjából. Az Anno 1919. c. kötetben. Bp. 1918. 171–178.; ugyanő: A hetvenöt éves Szent István Társulat. Bp. 1923., Thurzó Gábor: A 100 éves Szent István Társulat. Vigilia 1948. 305–311., Mészáros István: Nagy múltú szellemi műhelyünk: a Szent István Társulat. Katolikus Szemle (Róma) 1990. 239–262., Esty Miklós visszaemlékezései 1951–1965.: kézirat, a Szent István Társulat irattárában, Kindelmann Győző: Életünk. Bp. 1993.

Az alapító Fogarasy Mihály erre vonatkozó írásai: Eszmék egy nevelési, épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat szerkezetéhez. Religio és Nevelés 1844. dec. 1.; Nyilatkozat a jó s olcsó könyvkiadó társulat ügyében. Religio és Nevelés 1848. máj. 4.; A jó s olcsó könyvkiadó társulat rövid történeti ismertetése. A jó s olcsó könyvkiadó társulat Névkönyve 1852-ik évre. Pest 1852. 109–123.

A társulat történetének alapvető forrásai a *közgyűlések, valamint a választmányi és elnökségi ülések jegyzőkönyvei*.

A társulat irattára őrzi a Fogarasy által megkezdett legelső jegyzőkönyvet: „Jegyzőkönyve a jó és olcsó könyvkiadó társulat választmányi és közgyűléseinek 1848-tól 1856. év végéig.” Fogarasy Mihály beszédét, amelyet az 1848. június 5-i első közgyűlésen tartott, nyomtatásban is kiadták: „Közgyűlési ünnepély és szónoklat a jó és olcsó könyvkiadó társulatnál”; e nyomtatványból jelenleg nincs példány. Viszont megvannak a társulat irattárában a következő évek választmányi üléseinek jegyzőkönyvkötetei: 1864–1868, 1873–1885, 1887–1891.

A közgyűlések jegyzőkönyveit 1852-től kis kötetekben megjelentették; 1871-től az évenként kiadott „A Szent István Társulat Évkönyve” című kiadványokban található; 1887–1944 között a Katolikus Szemle közölte a teljes közgyűlési jegyzőkönyveket.

Külön kötetben kiadták a 75. évi jubileumi közgyűlés anyagát: „A Szent István Társulat jubiláris közgyűlése”, Budapest 1923., de a két világháború közötti időszak néhány többi évének közgyűlési anyagát is.

A közgyűléseket bevezető fővédői beszédeket is közölte 1887–1944 között a Katolikus Szemle. Külön kötetben is megjelent: Simor János: A Szent István Társulat nagygyűlésén mondott megnyitó beszédei. Bp. 1886.; Katholikus kérdések. Csernoch János bíboros hercegprímás beszédei a Szent István Társulat közgyűlésein. 1911–1924. Bp. 1924.; Serédi Jusztinián öt beszéde. Bp. 1943.; Mindszenty bíboros társulati előadásait „Egyházam és hazám” című beszédgyűjteménye I. és II. kötete tartalmazza. Bp. 1991., 1994.; Paskai bíboros 1994. május 16-i előadásának szövege „A Lélek erejében” (Bp. 1997.) című gyűjteményes kötetben.

A két világháború közötti időszak társulati közgyűléseiről részletesen beszámolt a Nemzeti Újság című napilap, valamint a Magyar Kurír című „könyvatos” katolikus hírlap.

1945-től a közgyűlések, a választmányi és elnökségi ülések gépiratos jegyzőkönyvei megtalálhatók a társulat irattárában. Az 1945–1998 közötti időszakban a társulati közgyűlésekről részletesen beszámolt az Új Ember című katolikus hetilap, és a Magyar Kurír.

A Szent István Társulat *alapszabályzatát* előbb a társulati névkönyvek közölték (az 1852-i szabályzatot latinul és németül is); az 1977-i és 1981-i alapszabályzat gépiratos formában a társulat irattárában található. (Az 1990-es évek második felében tervezett alapszabály-módosítás 1998-ig nem készült el.) A legelső, 1848-i alapszabályzat szövegét a Religio és Nevelés című lap 1848. május 7-i és 11-i számában tették közzé; az 1922-i szabályzatot külön füzetben is megjelentették.

A társulat *kiadványainak jegyzékét* évről évre közölték a névkönyvek, később az évkönyvek. A kiadványok jegyzékét minden évben tartalmazta a közgyűlésen tartott alelnöki vagy igazgatói jelentés.

Fennállása alatt – különösen a dualizmus és a két világháború közötti időszakban – a társulat gyakran adott ki nyomtatott könyvjegyzékeket, ezek közül számosat őriz az Országos Széchényi Könyvtár. A századforduló körül rendszeresen, máskor kevesebb rendszerességgel a Katolikus Szemle számaihoz mellékeltek könyvjegyzéket, az Élet című hetilap is rendszeresen hírt adott a társulati új kiadványokról. A katolikus tanítóság lapjában, a Nemzetnevelésben időnként 24 oldalas teljes könyvjegyzék volt található.

Az 1923-ig kiadott összes társulati kiadványt felsorolja Erdősi Károly „A hetvenöt éves Szent István Társulat” (Bp. 1923.) című könyvében; az 1957–1985 közötti társulati kiadványok teljes jegyzékét adja Rosdy Pál tanulmánya: „Magyar katolikus könyvkiadás” (a Magyar Katolikus Almanach II. kötetében, Bp. 1988.).

A Katolikus Szemlében megjelent összes közlemény jegyzékét tartalmazza Galambos Ferenc gépiratos műve: A Katolikus Szemle repertórium 1887–1944. Bp. 1974. Az Országos Széchényi Könyvtár folyóirattárában található. Reisner

Ferenc: A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Bp. 1995.

A Szent István Társulat – Notter Antal monográfiájából következtethetően egykor igen gazdag – *leirattárából* 1945 előtti anyag alig maradt, az említett jegyzőkönyveken kívül, csupán néhány irat. A kötetünkben idézett 1945 előtti és utáni levelek a társulat irattárából valók.

Az esztergomi Prímási Levéltár hatalmas anyagában elszórtan található a Szent István Társulatra vonatkozó iratok. Így például az 1859–1862 közötti időből Scitovszky prímás iratai között a katekizmus-privilégiummal kapcsolatosak; 1950-ból a székház elvételéről szólók; jelzetük: Scit. Kat. 44., 3982. sz.; 516/1950.

(A Szent István Társulat irattárában magyar egyháztörténeti szempontból figyelemre méltó Esty Miklós iratanyaga: egyrészt naplószerű visszaemlékezései az 1930-as évek, az 1940-es évek elejének hazai katolikus egyház életére; másrészt igen terjedelmes, személyes hangú 1930–1944 közötti levelezése Serédi hercegprímással, valamint 1948–1956 közötti levelezése Czapik egri érsekkel.)

A *Szent István Akadémiáról*, illetve elődjéről csupán nyomtatott forrásanyagunk van. A legfőbbek: A Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztályának szervezete. Katolikus Szemle 1887. 2. sz. melléklete, Az Osztály megalakulásának történetéről: Katolikus Szemle 1887. 3. sz. melléklete 53–75.; ugyanitt a tagok névsora. Az osztály ügyrendje: Katolikus Szemle 1887. 4. sz. melléklete, 88–93.

A további fejleményekről: A Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztályának szervezete, ügyrendje és tagjai 1895. évben. Bp. 1895.; A Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztályának szervezete, ügyrendje és tagjai 1904. évben. Bp. 1904.

A Szent István Akadémia megalakulásának történetét ismerteti: A Szent István Akadémia értesítője. Bp. 1916., Szent István Akadémiai Almanach. Bp. 1938. Ügyrendjét külön kiadták 1916-ban: „A Szent István Akadémia, a volt Tudományos és Irodalmi Osztály” címmel; további dokumentumok: „A Szent István Társulat és Szent István Akadémia alapszabályai”. Bp. 1916.; módosítva: „A Szent István Társulat és Szent István Akadémia alapszabályai”. Bp. 1922., később „A Szent István Akadémia alapszabályai és ügyrendje”. Bp. 1943.

A Szent István Akadémia Értesítője évenként többször megjelent, utolsó volt az 1944–1946. évi összevont szám. Az 1916–1938 közötti összes akadémiai tag nevét ismerteti az 1938-ban kiadott Szent István Akadémiai Almanach. Az almanach 1938–1944 között évenként megjelent.

További tájékoztatások: A Szent István Akadémia kiadásában megjelent művek jegyzéke. Bp. 1940.; kézirat gyanánt kiadott, de nyomtatásban megjelent füzetek az 1930-as, 1940-es években: „A Szent István Akadémia tagajánlásai”.

A háttérhez: Szabóky Adolf: Népkönyvkiadó egyletek. Családi Lapok 1852. 484–498.; A magyar sajtó története. I. 1705–1848. Szerk. Kókay György. Bp. 1979., II. 1848–1867.

Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp. 1985.; Mészáros István: A magyar tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp. 1989., ugyanó: Mindszenty és Ortutay. Iskolatörténeti vázlat: 1945–1948. Bp. 1989., a Stephaneum-nyomdát is ismerteti a Franklin Nyomda történetének monográfiája: M. Baranyi Dóra: A Franklin Nyomda 100 éves története. Bp. 1973. 77–98.; Magyar nyelvű katolikus könyvkiadás Magyarországon és külföldön. 1945–1967. Szerk. András Imre. Bécs 1968.

A püspöki kar üléseiről: A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei. Szerk. Beke Margit. 1919–1944. I–II. München–Bp. 1992.; 1945–1948. Köln–Bp. 1996.

A Szent István Társulat történetében szerepet játszó egyházi és világi személyek részletes életrajza megtalálható az új Magyar Katolikus Lexikon köteteiben.

Az egyházi háttérhez: Szántó Konrád: A katolikus egyház története. II–III. Bp. 1984., 1987.; Mészáros István: Kimaradt tananyag. Magyar történelem, katolikus egyháztörténet 1945–1990. I–III. Bp. 1993–1995.; ugyanó: Ateista nevelés iskoláinkban: 1950–1990. Bp. 1996., Lénárd Ödön: Erő az erőtlenségben. Bp. 1996.

Könyvünkben az összes idézetet mai helyesírással hoztuk (kivéve az újság- és könyvcímeket); a kurziválások mind saját kiemeléseink.

A kötetben nem került említésre mindegyik kiadvány, amelyet a Szent István Társulat 150 esztendő óta léte alatt megjelentetett. *Érdemes és szükséges lenne a Szent István Társulat 150 esztendő működése alatt kiadott összes kiadványát felsoroló – azokat szabatos könyvészeti leírásban tartalmazó – összefoglaló kiadói bibliográfiát összeállítani, kiadni, illetve alkalmazni a számítógépes informatikai feldolgozásra.*

Itt is kifejezem köszönetemet dr. Ákos Géza igazgató úrnak és Farkas Olivér irodalmi szerkesztő úrnak e könyv megírásához nyújtott sokirányú segítségükért.

A CÍMLAP ÉS ELŐZÉK ILLUSZTRÁCIÓIT
HORVÁTH BALÁZS FOTÓZTA

SZÁZÖTVEN ÉVES A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

GL

1848 AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA 1998

S. STEPHANVS
R. REX

Hazánk legrégebbi könyvkiadója, a Szent István Társulat 1998-ban ünnepli fennállásának 150. évfordulóját. A nagy múltú intézmény átélte és túlélte két világháborút, több forradalmat és rendszerváltozást, s a békeévekben tucatnyi általános gazdasági válságot, melyek számos hasonló vállalkozást tüntettek el a történelem süllyesztőjében.

A Szent István Társulat e másfél évszázad során nem csak könyvkiadóként működött, jelentős szerepet vállalt a magyar közoktatás, kultúra és tudomány szerteágazó területein. Tagjai közt olyan neves személyek tevékenykedtek, mint Eötvös József, Semmelweis Ignác, gróf Zichy Nándor vagy Deák Ferenc. Fő profilja azonban mindvégig a könyvkiadás maradt; tanúskodik erről az a sok ezer magyar, német, horvát, szlovák, román és rutén nyelvű kiadvány, melyek összpéldányszáma több tízmillióra tehető.

A 20. század első harmadában a Szent István Társulat európai mércével mérve is a legrangosabb kiadók közé tartozott, munkájáért XI. Piusz Pápa 1923-ban az „Apostoli Szentzsék Könyvkiadója” megtisztelő címet adományozta. Fejlődésének a II. világháború utáni hatalomváltás vetett véget: nyomdáját államosították, üzleteit elvették, folyóiratait betiltották, lehetetlenné tették az addig élénk társulati életet, s a könyvkiadást minimálisra korlátozták.

A kényszerű alkalmazkodás éveiben csak folyamatos küzdelem árán sikerült a megjelentethető példányszámot fokozatosan növelni, míg végül 1989-ben szabaddá vált a kiadó működése.

A Szent István Társulat megalakulásának 150. évében elérkezett az idő, hogy Mészáros István professzor kutatómunkája nyomán, egyfajta kortörténeti dokumentumként a szélesebb olvasóközönség is megismerje e nagy múltú – s remélhetőleg, nagy jövőjű – szellemi műhely tevékenységét.